שיחות הראי"ה

ואורות משנתו

אורחות חייו של מרן גאון ישראל וקדושו

הרב רבי **אברהם יצחק הכהן קוק** זצ"ל

אב"ד דירושלים עיה"ק ומרא דארעא דישראל

על פי שמועות שבעל-פה ודברים-שבכתב אשר ליקט וסידר

הרב **משה צבי** בהרב ר' פתחיה מנקין ז"ל **נריה** זצ"ל

ירושלים תשע"ה

במהדורה זו הודפס רק
חלק ג׳ של ״ליקוטי הראי״ה״

מערכת המהדורה:
הרב נחום נרי׳ה
הרב יהודה הלוי עמיחי
ר׳ הראל כהן
צלה בר-אלי

© כל הזכויות שמורות
למשפחת המחבר
ירושלים ה׳תשע״ה

עטיפה: נריה לוי

עריכה והכנה לדפוס:
שחרית בן הכותב אל הקורא

מכון התורה והארץ
כפר דרום ת״ו - שבי דרום

בהוצאת מכון התורה והארץ
שבי דרום (כפר דרום תובב״א)
טל. 08-6847325 פקס. 08-6847055
אינטרנט: www.toraland.org.il דוא״ל: machon@toraland.org.il
יוצא לאור בסיוע משרד התרבות והספורט – מינהל התרבות

נר

לאשת חיל עטרת בעלה

עזר וסמך לכל מפעליו

אמנו מורתנו היקרה

הרבנית רחל נרי׳ה ע״ה

הכהן הגדול מאחיו

מרן הרב **אברהם-יצחק הכהן קוק** זצ"ל

נולד - ה'תרכ"ה

עלה לארץ ישראל - ה'תרס"ד

עלה לגנזי מרומים - ג' באלול ה'תרצ"ה

שם עולם

לבני משפחת אאמו"ר

הרב הגאון משה-צבי נרי"ה זצ"ל

לבני משפחת אמנו-מורתנו

הרבנית רחל נרי"ה ע"ה

להוריו

הרב פתחיה מנקין זצ"ל

הרבנית רחל מנקין ע"ה

להוריה

הרב חיים מאיר גיטלסון זצ"ל

מרת דבורה גיטלסון ע"ה

לאחיו

ר' יוסף-חיים מנקין ז"ל

ר' בנימין-לייב מנקין ז"ל

מרת מרים ברזל ע"ה

מרת דבורה זבורובסקי ע"ה

לאחיה

פרופ' יצחק-דב גילת ז"ל

מרת לאה גת-גולדברג ע"ה

לבנם

הרב אברהם-יצחק זצ"ל

לחתנם

הרב מרדכי-אליהו בראלי זצ"ל

לנכדיהם

מרת רבקה גודלבסקי ע"ה

הקדוש אחיקם עמיחי הי"ד

דולה ומשקה מתורת רבו

הרב משה-צבי נרי"ה זצ"ל

נולד - ה'תער"ג

עלה לארץ ישראל - ה'תר"צ

עלה לגנזי מרומים - י"ט כסלו ה'תשנ"ו

תוכן

עלי שיח 13

ערך סיפור תולדות צדיקים 15

ראיה עילאה 17

שבחי הראי״ה 19

פני הראי״ה 27

ראיה ראשונה 35

פרק א לבית אבותיו 39

פרק ב דיוקנו של אבא 44

פרק ג חדר הורתו 50

פרק ד תורת בית-אב 56

פרק ה מגריבה ללוצין 61

פרק ו במחיצתו של הגאון ר׳ ראוב׳לה ז״ל 68

פרק ז ״העילוי מגריבה״ בין חכמי סמרגון 75

פרק ח בעקבי גאון המוסר ר׳ ישראל סלנטר ז״ל 84

פרק ט בממלכת התורה של הגאון הנצי״ב ז״ל 94

פרק י ביקר האדר״ת 106

פרק יא מרן החפץ חיים זצ״ל – עמוד אור 116

פרק יב ״עיטור סופרים״ 128

פרק יג רבנות ראשונה – עבד נאמן לעם-ד׳ 136

פרק יד בצל-צח של גאון הקבלה 148

פרק טו הגאון ר׳ מאיר-מיכל ז״ל בעל ״המאיר לעולם״ 155

פרק טז צדיק וטוב 159

פרק יז אור התפילין 165

פרק יח ספר ״חבש פאר״ והמסע למען חיזוק מצוות תפילין 172

פרק יט בבית מדרשו של הגר״א מווילנא 181

פרק כ על כיסא רבנות בויסק 198

פרק כא בעלות אור שמשו 213
פרק כב מעשה בשעון-זהב וסטירת-לחי 223
פרק כג בעולמה של חב״ד 227
פרק כד גדול וגיבור 242
פרק כה עם הגאון ר׳ מאיר שמחה ז״ל 249
פרק כו בדרך לארץ ישראל 259
פרק כז ר׳ יואל משה סלומון – השושבין של רבנות יפו 265
פרק כח הרב מבויסק עולה ליפו 270
פרק כט בראשית רבנות יפו 278
פרק ל בעול משא הרבנות 284
פרק לא הנשמה הכללית 290
פרק לב כבוד הרבנות 295
פרק לג בסוד-שיח עם נאמן-רוחו הגרי״מ חרל״פ ז״ל 300
עם נעילה 320
נרות נשמה להורי הנעלים 321
כוס של ברכה 322
הערות הרחבה 323
מפתח אישים 324

על המהדורה

אאמו״ר הרה״ג משה-צבי נרי׳ה זצ״ל מבורך היה בעט-סופר-מהיר. תורתו הכתובה עוסקת בהלכות יחיד, הלכות ציבור והלכות מדינה. בין חיבוריו הרבים קובעים ברכה לעצמם ספריו על מרן הראי״ה קוק זצ״ל. מאז עלה לארץ ישראל, הצטרף כתלמיד לישיבת ״מרכז הרב״ והתוודע למרן הרב קוק זצ״ל - החל בליקוט פרקי הגות ותיאורי מעשים מדמותו המופלאה של רבו הגדול. לימים כינס את היבול הרוחני שהצטבר וערך אותו בחוברות, בקבצים, ולאחר מכן בסדרת ספרים שהודפסו במהדורות רבות וזכו לאהדה גדולה בכל שכבות הציבור.

התרחבותו של מפעל ספרותי חשוב זה (שיחות הראי״ה, מועדי הראי״ה, חיי הראי״ה, טל הראי״ה, בשדה הראי״ה וליקוטי הראי״ה ג׳ כרכים) עורר את הצורך לערוך הפניות והתאמות בין הספרים השונים. כמו כן, במשך השנים הודפסה תורת הרב קוק זצ״ל במהדורות חדשות, והיה ראוי לחזור ולהוציא את ספרי הרב נרי׳ה זצ״ל עם עדכון מקורות.

לקראת המהדורה הנוכחית, הופקד על מלאכה זו ר׳ הראל כהן הי״ו, מתלמידיו המובהקים של הרב נרי׳ה זצ״ל.

כאיש חינוך הדריכנו הרב נרי׳ה שספר צריך להיות נוח לקורא, לבל יצטרך להתאמץ בקריאתו. נאמנים להדרכתו הכנסנו שינויים אחדים:

א. קטעי ציטוט מופיעים בהזחה.

ב. גופן אותיות זה משמש לטקסט הספר הבסיסי ולציטוטים מספרים שונים.
גופן שונה (כזה) נקבע לציטוטים מדברי הראי״ה קוק זצ״ל.

ג. מקורות נכתבים באות קטנה, ומקורות והערות שנוספו במהדורה זו נכתבים באות דקה יותר.

ד. מובאים צילומים ותמונות שלא היו במהדורות קודמות.

מקווים אנו ששיפורים אלה אכן יקלו על המעיַן ויוסיפו לו הנאה חזותית.

עם הבאת הספר לדפוס, התרגש עלינו אבל מר, עם הסתלקותה של עטרת-תפארתנו, אמנו-מורתנו הרבנית **רחל נרי׳ה** ע״ה. אשת-חבר כחבר, ברוכת תבונה ומעש, ליוותה את הוצאת הספרים במסירות, בעידוד ובחיזוק. יהיו נא דברי-הספר קודש לעילוי נשמתה הטהורה, וזכרה הגדול ינון לעד.

הערכה ותודה לר׳ הראל כהן, מנאמני ביתו של אאמו״ר זצ״ל. דעתו הרחבה, בקיאותו הגדולה והערותיו המחכימות הוסיפו נופך חשוב לספר.

יעמוד על הברכה ר׳ יוסי בן שחר שהביא את הספר לדפוס. חוכמתו ובינתו היו לעזר בסידור הדברים ועיצובם, ורבה הערכתנו לעמלו הרב ולמסירותו הגדולה.

שלמי תודה למרכז תיעודי ״בית הרב״, ירושלים, לארכיון הציוני, לארכיון העיר ירושלים ולרב אברהם אטינגר, שפתחו בפנינו את הגנוזות והעמידו לרשותנו תמונות ומסמכים חשובים לעיטור הכתובים.

הוקרתנו ל״מכון התורה והארץ״ המשמש אכסניה מכובדת להוצאת הסדרה.

תשואות חן לכל מי שטרח וקידם הדפסת מהדורה חדשה זו.

אנו תפילה שהקב״ה יסייע בידינו להשלים את הוצאת כל סידרת הספרים של אאמו״ר הרב נרי״ה זצ״ל, ונזכה להגדיל תורה ולהאדיר חכמיה בנועם וטוב סלה.

על החיבור

שירת התורה ליוותה את חיי אבינו מראשיתם עד סופם. בילדותו גדל בבית ששירת התורה בקעה תדיר מחדר הספרים של אביו, הרב פתחיה. ובערוב ימיו, אחרי שגידל דור בני ישיבה בישיבה של מטה, שכב בחדר ספריו, מוקף בבני המשפחה, נכסף לישיבה של מעלה באמרו "קדושה אני מבקש". שעת בין השמשות, שעת שקיעה של יום ועליה של נשמה, ויבקש שיר ליום המנוחה לחיי עולמים. "אנעים זמירות... כי אליך נפשי תערוג". בין הערביים התנשא השיר, "נפשי חמדה בצל ידיך", עד תום, עד כלות הנפש, עד שנתעלה לישיבה של מעלה.

"להבין את עומק הגות דברי מרן הרב קוק שהיה משורר, צריך להיות משורר" - אמר הגר"י הוטנר זצ"ל, ואבא משורר היה משורש נשמתו. כשעלה מרוסיה לארץ ישראל בשנת תר"ץ, בסיוע ישיבת "מרכז הרב", ראה לראשונה את מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק לפני ההבדלה בשבת קודש, וכך תיאר מראה־כהן: "הרב עמד וכוס ההבדלה על ידו. כל הקהל עוטר אותו מסביב, עומד ביראת כבוד, והוא מורם, גבה קומה, עיניים גדולות מהורהרות, השטריימיל הגבוה – נוסח אדמו"רי פולין – על ראשו. האווירה כולה אווירה של חרדת קודש. פתאום ראיתי לפני דמות של רבי, אדמו"ר עטור חסידים, דמות שכולה אומרת אצילות שבקדושה, רוחניות, עליונות. הופתעתי, התרגשתי והתבטלתי לגמרי בפניו. דומה כי רגע העמידה הראשונה לפניו טבע בעומק נפשי יחס עמוק של חסיד לרבו, ל'רב הדומה למלאך ה' צב-אות' שעליו נאמר 'בקשו תורה מפיהו'". נשמה יתירה התחברה בנשמה יתירה, נפשו דבקה בנפשו.

אישיותו הכבירה של מרן הראי"ה קוק, שתורתו, ישיבתו וביתו חד היו, כבשה את לבו. עיניו צפו באורח חיי אדם המעלה. בחיוניותו, בפתיחותו, בהנהגתו העילאית ובגודל המשק הרוחני שלו. לא היה ספר או מאמר חשוב שלא קרא, והם שימשו מיד יסוד לארג מחשבה מקורית. הוא דבק ברב בחמש שנות לימודו בישיבה, ספג מעולמו הרוחני ואוזניו כרויות לשיחותיו. הרצי"ה קוק, בן הראי"ה שהעלהו מרוסיה, פתח בפניו את כתבי הרב, והוא קלט את החידוש, את העומק ואת גובה הראי"ה. כתלמיד-מעריץ רשם ממעיינותיו השופעים. טיפין הפיץ אמרות קדשו, דלה והשקה מתורתו לרבים, והעביר את תורת הרב מרשות היחיד לרשות הרבים. דברי הרב ודברי התלמיד הושמעו בשפה ברורה ובנעימה קדושה, נאמרו בשפה מובנת לדור, וקשרו את הרב ורעיונותיו העמוקים אל הציבור. ויהי צינור לאור ואור לדור.

עם צאת ספריו נשאל: מדוע רק אחרי חמישים שנה פורסמו הספרים המשקפים את דמות הרב ולא עם פטירתו? והשיב: "בראשית דרכי לא היה קיים ציבור המתעניין בדרכו

הייחודית של מרן. לאחר ששים שנות חינוך, גדל בישיבותינו [ישיבות בני עקיבא, אולפנות וישיבות גבוהות] דור חדש הרוצה ללמוד, להכיר ולהבין, אך לא ידע את הרב. גברה החשיבות להעלאת דמות מרן ואורחות חייו. רק כשקוראים את תולדותיו בהיקפם, על גדלות הנהגותיו ומעשיו, ניתן להבין את הגודל והעומק שבעולמו התורני, ומתייחסים אחרת לאורותיו 'אורות התשובה', 'אורות התורה', ועומדים נפעמים מול 'אורות הקודש''.

הוא שאף שיופיעו ספרי ביוגרפיה על גדולי ישראל בקנקן חדש מלא ישן שדעת צעירים תהא נוחה ממנו. כנער היה מיצר על הפער בין ביוגרפיות על חכמי אומות העולם שקנקנם חדש - עיצובם מרהיב וסגנונם שובה לב, אך רוב ספרי תולדות גדולי התורה קנקנם ישן והתוכן היבש נכתב בעברית מליצית, והיה קורא עליהם: "כל 'תולדות' שבתורה חסר". נאה דרש וקיים. לפניכם הנהגות ורעיונות שנלקטו בערגה במשך כחמישים שנה מפי עדי ראיה ובעלי שמועה נאמנים. ביד-אמן שזר רעיון למעשה וארג את מסכת חיי הרב על שלל צבעיה. מתוך כך מתנשאת דמותו המופלאה של הרב – הכהן הגדול מאחיו – כשזוהרה מבהיק במלוא יפעתו. "תולדות מלא".

כתיבת תלמיד-מעריץ על רבו, מעוררת ספק האם האירועים תוארו כהווייתם או שמא ההערצה קלקלה את השורה? תעיד תחושת הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל, תלמיד "מרכז הרב" שכתב למקרא הספר: "הרגשתי כאילו אני שוב במחיצתו של אותו גאון מופלא, גדול–תקופתנו".

וכן הערכה מופלאה שכתב הגאון הרב יצחק הוטנר, ראש ישיבת ר' חיים ברלין, ממושפעי מרן ומגדולי המחשבה שבדור: "שתי כוסות עמדו על שולחנך, כוס אחת מלאה סערת הנפש של התבטלות תלמיד לרב, וכוס שנייה – מלאה שלוות נפש של הערכה שקולה של המורה הגדול. רוחב דעתך הוליד כוס שלישית אשר לתוכה של כוס שלישית זו הנך עומד ומערה... שתי הכוסות הסותרות זו את זו מתמזגות בהתאמה נכונה, ויוצרות קצב אחיד של סערה ושלווה בנשימה אחת. העיניים מפיקות שקט של הסתכלות המוחין והיד רועדת מחמת האש היוקדת בלב" [ממכתבו למקרא החוברת "רבינו"].

והחוט המשולש, הערכת איש האקדמיה: "ייחוד ספרים הוא באריגת מסכת חיים אחת שאין להפריד בה בין הלכות להליכות, בין חזון ומעש. הוא משכיל לארוג בחדא מחתא ביוגרפיה והשקפה, מתבהרת לפניך תמונתו של הרב שכל הליכותיו, מעשיו ותגובותיו, נבעו מתוך מחשבה עיונית מעמיקה" [ד"ר מ. חלמיש, מעריב, כג בניסן תשמ"ב].

ודברים שכתב אבא זצ"ל למוקיר פועלו: "מחבר ספר שואף שירגישו את המניעים הרוחניים הנפשיים לכתיבה, שירגישו את פנימיותו... יש מי שמאזין לשירת האותיות, יש מי שמקשיב לניגון הנשמה שבתוכן, ומעריץ את אישיות מרן הרב זצ"ל לא רק מתוך מה שנכתב עליו, אלא גם מתוך איך שנכתב עליו".

ירושלים עיה"ק נחום בן לאאמו"ר הרב משה צבי נריה זצ"ל

עלי שיח

תשומת הלב המרובה של חוגים רחבים, הגדלים והולכים בעז״ה, לגילויים המיוחדים שבאישיותו המופלאה של מרן הרב זצ״ל – בהיותו גאון המחשבה הישראלית המקורית מצד אחד, וסולל דרך עליונה בהנהגתו הציבורית אדירת-המעוף ורחבת-האפקים מצד שני – גרמה במידה ניכרת להיסח-הדעת משיעור קומתו הרבנית, מהיותו מיחידי גאוני התורה בדורותיו, מרא דכולא תלמודא – בבלי וירושלמי – משיב ופוסק בארבעה חלקי השלחן הערוך, לרבות בהלכות קדשים וטהרות, ומורה הלכה ברורה במצוות התלויות בארץ.[1]

ספר זה בא, אפוא, להציג ראשית-כל בפני הנכספים לאור הראי״ה, את דמות הרב בפרספקטיבה הנכונה, כרב רבנן בישראל, השקוע בעולמה של תורה, הלן בעומקה של הלכה. **רב** מובהק שהיה **תלמיד** מובהק של גדולי-עולם, אשר שימש אדירי הלכה נקיי-הדעת, יצק מים על ידם וקלט מסלתם ומשמנם, מזיוום ותפארתם, ומידותיו תרומות מתרומות מידותיהם בקודש, באורחות תלמודה של תורה, בדרכי הוראה והליכות עולם.

בספר זה מסופר על קרקע גידולו של הרב, שרשי צמיחתו ומקורות יניקתו, על בית אבותיו – מזרע אהרן הכהן ומלכות בית דוד – ועל גדולי רבותיו, גאוני הנגלה והנסתר, מהמיוחדים שבדורם, אשר ממעיינותיהם שתה ולאורם הלך.

צירופי האותיות והמעשים, השיחות והעובדות, קטעי האגרות והמובאות מכתביו, ופרטי פעליו מפי עדי ראייה ושמיעה, מציגים לפנינו תמונה חיה ומגוונת, הממחישה את חיי איש-המופת, את קדושת מחשבתו ונועם שיחתו, את עושר כתיבתו וברכת מעשיו.

---

1. וכך כתב אליו רבה של ירושלים, חותנו לשעבר, הגאון האדר״ת ז״ל, זמן קצר אחרי עלותו על כיסא רבנות יפו:
״מה מאד שמחתי עתה, אשר תתגלגל זכותם [של חיזוק המצוות התלויות בארץ] על ידי כבוד גאונו שיחי׳, בעמלו ובפעלו, במעשיו ובדיבורו, אשר תהילה לא-ל, יפה כחו בכל יותר באין ערוך ממני, ולאט לאט יהא בכחו ותבונתו להשריש בהם כל הטוב״ (אגרות הראי״ה, ח״א, נוספות, אגרת ו, עמ׳ שעו).

כל מחשבה שהבריקה במוחו של הרב, שאבה ממי-הבריכה-העליונה. כל דיבור שיצא מפיו ומפי כתבו, נשקל בשקל הקודש, וכל מעשה היה חדור במלוא הרצון הטוב, היפה והמועיל לכלל ולפרט, להביא ברכה לאדם ולעולם. "וכולהו לחד אתר סליקין" – וכולם עלו ונשתלבו ובנו יחד את שיעור-הקומה של הגדלות האמיתית, הנאדרת בקודש, שכל מ"ח הדברים שמנו חכמים בקניין-תורה, נתקיימה בה.

מתוך הפרטים מתנשאת וזוהרת ביפעתה, נשמה כללית קדושה, נשמת צדיק יסוד עולם, החצובה ממחצב עליון, ממחצב אבני השיש הטהור. גדול גאון בתורה וגדול במעשים, החי בהוויה של קדושה, איש הסגולות והמעלות אשר מחשבתו היתה תמיד קשורה "בחד קטירא" (ע' זוהר האזינו רפח.) בצד עילאה, דבוקה במקור חיי-החיים, בחי-העולמים, באור אין סוף ברוך הוא. כל כולו עוז-אמונה ואצילות רוח, שקוד על תורתו ועבודתו, ומרום-מחשבות מלעילא הוא מגיע לתומת-מעשים דלתתא, מאהבת המקום הוא בא לאהבת הבריות, מתוך פרישות גמורה מכל ענייני העולם הזה, משחר ילדותו ועד זקנה ושיבה, הוא ממלא שליחותו וחובתו בעולמו של ישראל המצפה לישועה ולגאולה – בא לטהר בקהילות-קודש בחוץ-לארץ, ועולה ומתקדש כעבד קדוש לעם קדוש על אדמת הקודש.

ג' אלול, ה'תשל"ח — מ.צ.נ.

כפר הרואה

ערך סיפור תולדות צדיקים

"וחקר כבודם – כבוד (משלי כז, כז) – הודיע כי יתחייב האדם לחקור הצדיקים ולספר בשבח מעלתם – – –

ועל-כן הזהיר שלמה-המלך ע"ה, כי לחקור כבוד הצדיקים והסיפור בשבחם ומעלתם – כבוד הוא אצל המשבח, והזריז בדבר הרי זה משובח.

וכן אמר דוד ע"ה (תהלים טו, ד): ואת יראי ד' יכבד – הזהיר לחקור כבוד הצדיק, ולספר בכבוד יראי ד' ולכבד אותם. והמידה הזאת שם אותה בכלל מעלות החסידים, העולים במעלות העליונות, ושוכנים בהר-קודש" (רבנו בחיי, פ' וישלח).

*

"ולהקים ולרומם את הדעת – הוא על ידי שבח הצדיקים. כשמשבחים ומפארים את הצדיקים, על ידי זה מתרומם הדעת" (לקוטי מהר"ן, א, סי' כט).

*

"ריבונו של עולם, עזרני שאזכה תמיד לשבח ולפאר את הצדיקים האמיתיים, בכל מיני שבח ועוז ופאר וכבוד ותפארת, ועל ידי שבח הצדיקים אזכה לרומם את הדעת, שיהיה נמשך על ידי הדעת – טוב אמיתי לתוך הדיבור שלי, ויהיו כל דיבורי דיבורים טובים באמת, נשמעים ומתקבלים בעיניך ובעיני כל באי עולם. וזכות וכח הצדיקים האמיתיים שנזכה לשבח ולפאר אותם יגנו עלינו, עד שנזכה לעורר על ידם קנין חכמה וקנין בינה דקדושה" (לקוטי תפלות למהרנ"ת, סי' כט).

"ותרחם עלי ותושיעני ותזכני, להיות בכלל התלמידים ההגונים והכשרים שאזכה לשמוע קול דברי הצדיקים האמיתיים, ולזכור את כל אשר עשו ופעלו למעננו, ואת כל הדיבורים הקדושים שזכינו לשמוע מפיהם ומפי כתבם, אשר השאירו אחריהם ברכה בספריהם הקדושים, המאירים את העינים ומשיבים את הנפש.

ויהי רצון שאבין היטב את דבריהם הקדושים, ולא אשכח דבר ממשנתי, ושאזכה להזכיר לעצמי את כל דברי ד', ששמענו מרבותינו הקדושים זכרונם לברכה" (שם, סי' ס).

ראיה עילאה

(ראויים הדברים **למי** שאמרם...)

אדם המעלה והרוממות

"**כשנשמתו** של אדם יחידי מתעלה, ומתרוממת בקדושה – הרי היא מרוממת ומעלה עמה את כל התלוי בה ואת כל המתיחש עמה, בין ממעל לה, בין מתחתיה, ומכל צדדיה, לפניה ולאחריה, מימינה ומשמאלה, והארה חיונית, אורית, אלהית, מתוספת בכל מערכי עולמים.

וכל מה שהאדם מצייר לו באמונה גמורה ובהכרה פנימית דבר נשגב ונעלה זה, הרי הוא מתגדל ומתקדש, ושמחת התורה, החכמה, המצוה, והמידות הטובות, וכל טוב, כל חמדה, כל רוחב דעת, וכל עליצות רוח, כל יקרת חיים, וכל מעין חכמה מתאמץ בו.

אמנם צריך האדם להיות עוסק תמיד בתורה ובקדושה, במצוות ובמידות טובות, בחכמה וברוממות רעיון, בתפילה ובעליצות קודש, בהעמקת-אמונה ובמרחב-דעה – כדי שימצא את עצמו מוכשר להכרת הרעיון של **הופעה** זו, עד שידע תמיד ויכיר את העילוי, שהוא מעלה את כל צבאות מעלה וכל צבאות מטה, את כל החיים, וכל מערכותיהם, את כל הגופים ואת כל הנשמות, על ידי מפעליו הטובים ועבודתו בקודש. ואז, פעם אחר פעם, אור סליחה ומחילה, אור תשובה וצהלה, יהיה מתגבר בו, ויהיה לברכה בעולם, ויקויים בו "ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור".

ואפילו בשעה שלבו דואג ונפשו לקויה, בשעה שהוא חרד ודואג מהמכשולות הרבים שבארחות החיים, אל יניח ידו מההתעלות הרוחנית העליונה, על ידי אור תורה ואור דעת, על ידי הארת רזי-תורה והגיונות עליונים, מהמושגים העומדים ברומו של עולם, ומורים רום-הדרת-הקודש, אשר מקורם הוא הצחצחות העליונה, מזיו החכמה ודעת פאר אל נורא הוד".

(אורות הקודש, ח"ג, דרך הקודש א, כב, עמ' רכד).

קוי האור של חיי איש-המעלה

"גדול הוא ערכה של פעולת סיפור תולדותיהם של צדיקים לישראל, כמה שיגדל הרושם של החזיון המפליא של חיי איש-הרוח, המתרומם מעל החפצים הפעוטים, וחי כולו באויר של קדושה וטהרה, של צדק ומישרים, הנה האור הזורח הזה חודר בכל עת, לפי המקבלים ולפי המקרים, רק קמעא קמעא. ויש אשר ישעו העינים מקוצר-רוח, ולא יחושו בקרני האור מדי עברם. אבל בעת אשר יתקבצו כפי היכולת קוי-האור אשר שטפו ועברו בלא מעצור, בכל משך חיי איש-המעלה, אז יאספו להיות יחד לשמש-צדקה המאירה מחשכי ארץ באור עוזה".

אדר היקר, מהדו"ב, ירושלים תשכ"ז
"רעיונות לתולדות האדר"ת" פרק א, עמ' כב

יקרת נפש הצדיק

"יקרת נפש הצדיק, היא מצד שתי בחינות: מצד המעשים הטובים, שהם תולדותיהם של צדיקים, ומצד היתרון הנשגב של סגולות-הנפש הזכה בעצמה".

עולת ראיה, ח"א, ענייני תפלה, עמ' לג

"יותר מכל פעולה פרטית, גדולה היא פעולת הסגולה הכוללת – ההכרה שהכיר העם כי איש-אלקים-קדוש שוכן בקרבו, אדם נעלה ומרומם מכל שפלות החיים; איש שכולו קודש-לד', שלבו ונפשו נתונים רק לאהבת השם יתברך ואהבת הבריות. אהבת תורה ויראת שמים. הכרה זו פעלה תמיד בישראל.

ירידה גדולה היא לאומה, כשהיא מחפשת תמיד באנשי-הסגולה שבה, רק את התועלת המעשית שלהם, כאילו לא נבראו האנשים הגדולים כי-אם להיות לכלי-מעשה לבד. אמנם חובה גדולה היא לגדולי-הדורות, לעבוד עבודת עמם, בכל המקצועות שבידם להגיע להם, ובכל מה שיש בידם לעשות בהם כראוי, אבל שפלות-מוסר היא אם לא יכיר העם, שעצם חיי האומה ובריאותה, נערכת לפי ערך אנשי-הסגולה שבה.

מציאות גאוני הדור, תלמידי-חכמים מובהקים וצדיקים, הוא הנותן עז רוחני לדור כולו. ועלינו החובה תמיד להכשירו להההכרה הנעלה הזאת, ע"י מה שנחבב לבניו את התורה ואת לומדיה, את הצדיקים הגדולים והחסידים הקדושים, שכל חייהם הם שלשלת ארוכה של קדושה ומידות טהורות וטובות. עלינו לרומם את רוח עמנו תמיד, להכיר את היקר והנשגב שיש בחיי-קודש מצד עצמם, ובהיות שאינם באים בשלמותם, כי אם בגדולת התורה ויראת-שמים שרכשו להם עוז-הקדושה באהבת ד' ואהבת התורה, בחריצות של יגיעה וכשרון גדול".

אדר היקר, "רעיונות לתולדות האדר"ת", פרק ד, עמ' מג-מד

שבחי הראי"ה

מקדשו הפנימי

"מן הנמנעות ממני בשעה זו, לבוא באיזו הערכה על כ"ק אור עינינו, מרן אדמו"ר הכ"מ. הלב נמס, הידים רפות והברכים כושלות. כבה נר ישראל, נגנז ארון הקודש, ונסתם מעין החכמה, ואינני יכול בשום אופן לרכז מחשבותי, וביחוד לבא בכתובים.

וגם, על מה אדבר – על הגאוניות המופלאה, על הצדקות הכבירה והחסידות הטהורה, או על המון מעשים רבים, על היותו דבר-הדור, וכל מעשה תקפו וגבורתו.

הלא גם אך לספר על אחת מכל אלה, יעלה לספר גדול ושלם. ומי יתן והי', כי ימצאו לזה גואלים, אשר יספרו לדור, צדיק מה פעל לעם ישראל בכל מקומות פזוריהם, ולארץ ישראל, לכל מוסדותיה לתורה ולתעודה, וביחוד כל ארחותיו והליכותיו בקודש בכלל ובפרט.

אך בכלל, יסוד אושר חיותו הפנימית היה **מקדשו הפנימי**, בהירות קדש אמונתו הטהורה. "צדיק באמונתו יחיה" הכיר הרגיש וחש מבלי כל הסחת דעת, בהעוז הפנימי אור ד' המחיה אותו ואת כל העולמים כולם, ועל ידי זה היה דבוק בדביקות-אמת בחי העולמים ב"ה.

במקדשו הפנימי זה החזיק מבלי לצאת ממנו אף לרגע, ובו קידש וטיהר את מחשבותיו וכל הגיונותיו שלא יהיו חולין, והיו כולם קדש לד'. אף גם שמר שלא להוריד את קדשי מחשבותיו והגיונותיו אל התפעלות החומר, למען לא יקבלו שינוי דרך ירידתם ממעוז קדשם, וישארו ברוממות טהרתם ממש, כפי מה שהם במקורות מחצב קדשם. וזה דרכו בקדש לבטל כל רגשי הגוף והחומר, ולפנות מקום לגילוי הנשמה, שתהי' אך היא ממלאה את כל הגוף, וגם כל המעשים יהיו נעשים דוקא על פי הָעֵרוּת הנשמתית ועוז קדשה.

במקדשו הפנימי הזה, אור ישראל הופיע. להיות שאין שום הופעת קדש אמת מופעת בלא אמצעות ישראל עם קדושו, ריכז את כל מקדשו הפנימי אך להתעלות למרום פסגת קדושתם של ישראל "קדש ישראל לד' ראשית תבואתה".

ומזה השער לד' צדיקים יבואו בו, הופיע עליו חזון קדש, פלאי פלאות ההרגשות הקדושות וכל שירת עולמים, אהבת שקידת תוה"ק, אהבת המצוות וחמדתן, אהבת ארץ חמדה, אהבת קדושת ציון וכל מקראיה, וביותר אהבת השי"ת, שכל אלה התלקחו אצלו כאש לוהטת חיבת קדש בלא גבול ומידה.

וגם החלק הנגלה שבו, המון רבות הפעולות הגדולות והכבירות, ריבי רבבות החסדים הטובים, שפעל עם הכלל ועם הפרט, אלפי הדרשות והנאומים הנלהבים, וכמו כן התייצבותו לפני נגידים ושרים, ונשיאותו והנהגתו לבני דורו, הכל לאשר לכל, היה נודע לו ישר אך רק מתוך **מצפון קדשו**, מתוך החלק הנסתר שבו.

אמנם כן, כל אחד כלול מנסתר ונגלה, כי כן הוא כלול מנשמה וגוף, ויש שיותר מתוקן בו צד הנסתר, תמימות היושר והאמונה, ויש שיותר מתוקן צד המעשים והפעולות, אבל חזון בלתי נפרץ הוא, שיהיו שניהם מתוקנים, ועל אחת כמה וכמה שיהיו שניהם תואמים יחדיו משלימים זה את זה (וכל סבלי הנפשות השונות אך לרגלי אי התאמה שבין הנסתר והנגלה הם באים).

ובכ"ק מרן אורן של ישראל זצוק"ל הכ"מ, היתה שרויה ההתאמה הנפלאה, שלא רק שהנגלה שבו לא סתר את הנסתר שבו, אלא שהיה גם חלק ממנו, נרתיקו וצילו. שיגוב נפלאות גדולת נשמתו הקדושה, טמירי דטמירין, נחדר מבעד כל המסכים, והיתה מאירה בכל יפעת הוד קדשה. וגם בעת שירד לעולם המעשה, **לא יצא ממקדשו הפנימי**, חביון עוז קודש נשמתו, ויהי שרוי תמיד בנחל העדנים של השלמות הנצחית.

זהו פרצופו של רבנו מאור ישראל וקדושו בכלל, ואידך פירושא הוא זיל גמור".

הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, "שערי ציון", אלול, תרצ"ה

אמרות טהורות מהדו' ה'תשס"ב, עמ' כא-כג. דבר לדור ה'תשנ"ו עמ' 9-11

"שמעתי מפי הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, דברי סוד-שיח-עליון, בהספידו את הרב זצ"ל אחרי שנה להסתלקותו, וכה אמר[א]:

בכל דור ודור שותל הקב"ה בעולם, את הנשמה הגדולה של האדם הגדול, הראוי והמכוון בשביל אותו הדור, ולפעמים גם בשביל הדור הבא אחריו.

אולם יש והקב"ה מוריד מהעולם העליון, מתחת כסא כבודו יתברך, פעם בעשרה דורות, נשמה עליונה כזאת, המאירה בשלל-אורותיה וגווני-זיקי-ברק מתוך ערפלי-טוהר, לא רק בשביל הדור הזה שבו היא מופיעה, אלא גם ובעיקר בשביל כמה דורות הבאים אחריה.

כך היה גאון עוזנו ותפארתנו, מאור ישראל וקדושו, מרן הראי"ה קוק זצ"ל. אור גנוז עליון היה, ספון טמון באוצרו של הקב"ה, והצופה נסתרות ראה כי עם התנוצצות פעמי הגאולה, צריך להוריד אור גנוז זה לעולם, כדי להאיר את מחשכי הגלות בלבות בני ישראל, להלהיבם ולעודדם, לעוררם ולהכינם לקראת תחית האומה, והתקרבות הגאולה העתידה לבוא בארץ הקודש.

אמנם, האמת היא כי נשמה עליונה וקדושה זו של מרן רבינו זצ"ל, לא נתגלתה בזמנה כראוי בכל ישותה, בכל זהרה, בכל הודה, זיוה והדרה, כי מרוב יושרה וגודל הברקותיה המבהיקות והולכות ומתרחבות עד אין שעור – לא יכלו להביט בפניה, לקבל כראוי את קרני-קוי-זיקי-אורותיה השונים, המאירים והמחממים ומרפאים את מחשכי הלב וחולשות הנפש כאחד. משום כך,

היו גם כאלה אשר מרוב חולשתם בנפש וברוח, לא יוכלו בשום אופן אפילו מרחוק, להסתכל בזיו אור עליון זה, בבחינת עטלף ביום שמש (ע' ביצה ז.). הוי! האומרים לאור חושך ולחושך אור, ומי עוור כמשולם... ובגלל זה היו גם כאלה אשר שטמוהו ורובו ויורו עליו חצים, אך לא פגעו בו חלילה כלל וכלל, ולהיפך (ע' מועדי הראי"ה פרק כא), הוא חמל עליהם בכל חום לבו הטהור ועוז נפשו הזכה, וגם דן אותם לכף זכות.

אולם, עד עשרה דרא ילך קמעא קמעא ויזריח ויזהיר אור קדושת נשמתו ותורתו של רבנו זצ"ל, ילך ויתגלה לעיני כל, וכל עם ישראל יהנה מזיו אור קדשו וילך לאור תורתו, עדי יבקע כשחר אורו של משיח צדקנו במהרה בימינו, אמן.

כה היה תוכן דבריו, זוך אמריו, אמרות טהורות של הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, בהספדו על **הרב** זצ"ל".

הר"ן שטרן, קובץ לחי רא"י – ירושלים תשכ"א – עמ' רנט

חוט-השדרה של כלל ישראל

בהספד אשר נשא הגאון ר' איסר זלמן מלצר ז"ל על הרב, בחורבת ר' יהודה החסיד בעיר העתיקה בירושלים, אמר:

"לפי גאונותו וכוחותיו העילויים הנפלאים, איזה ערך היה לכל הלומדות שלנו לגבי דידיה. הלא אלף פלפולים ביום, היה יכול להוציא ממעיינו הנובע, אלא שהוא וויתר על כל ההתגנדרות הזאת, להצטלצל בעולם כחריף ומפולפל, כי תורת אמת היתה בפיהו.

– – – בפטירתו של הרב נפגע חוט-השדרה של כלל ישראל![2]

היה גדול מאד בקיום מצות "ולדבקה בו"

ובמכתב מיוחד שכתב הגרא"ז מלצר ז"ל בכ"ח מנחם-אב תש"ה, נאמר: "הנני בזה להביע את רחשי לבבי, ליום הזכרון, במלאות עשר שנים להסתלקות גאון ישראל מוהרא"י הכהן קוק זצ"ל. נוסף לאשר כבר נודע בכל תפוצות ישראל, עוצם גדלו בכל מקצועות התורה, בהלכה ואגדה מוסר ודעת, לבד זה היה גדול מאוד בקיום מצות ולדבקה בו, שלדבקותו בד' ותורתו אין מלים להעריך את ערכו[2].

ראוי לתלמידיו ומוקירי שמו, ללמוד ממסירותו בכל לבבו באהבת ד', תורתו וישראל עמו, ותשוקתו העצומה לזכות את כל אשר היה ביכולתו להשפיע עליו בין בדבריו החוצבים להבות אש בדרשותיו, בין בספריו הגדולים.

---

2. "שורש החיים האמיתיים, שאין לו הגבלה – וכל המוסיף להיות משוקה מטל חיי–עד הרי זה משובח – הוא התוכן של הדבקות האלקית, אור האהבה והשמחה הקדושה הקשורה עמה" (עולת ראיה, ח"א, עמ' סג).

כבר אמרו חז"ל: 'אין עושין נפשות לצדיקים, שדבריהם הם זכרונם', ובפרט גאון-ישראל כמותו, ראוי להתחזק ולעשות רצון צדיק, לגמור להוציא לאור את כל ספריו הגדולים, אשר עמל עליהם ביגיעה עצומה".[3]

כל מקצועות התורה היו ברשותו

"כל מקצועות התורה היו ברשותו. אדם מישראל בא ושואלו דבר תורה, אין הוא זקוק לעיין ולחפש, לדרוש ולתור. בו ברגע הוא מציע את הסוגיות והראשונים השייכים לענין, והולך וחורז מגמרא לרמב"ם, ומרמב"ם לשאר עמודי ההלכה. ובדרך הילוכו הוא מאיר ומסביר, מעיר ומפלפל, כאילו זה עתה עסק בענין הנידון. ואם השואל הוא ת"ח והתכונן לאותו-ענין עובר לכניסתו אל הרב, ופתאום הוא רואה שהרב, בלי כל הכנה מוקדמת, מרצה לפניו תלי-תלים של חידושים בענין זה גופו – אין קץ להשתוממותו".

הגרש"י זווין ז"ל "אישים ושיטות", עמ' 210
מהדו"ב עמ' ריד

מיחידי הגאונים שבדור

"אפילו הגאונים האמיתיים שלנו, גדולי הדור בתורה, הרי גאוניותם מצטמצמת במקצוע אחד, לרוב בחלק ההלכה של התורה בלבד. מה יודעים הם מאותו החלק, שרגילים לקראו בשם 'החלק הנסתר' ואשר רוחה ונשמתה של תורת-אמת ספוגה וגנוזה שם? ורבנו הגדול, לא רק שלא נופל הוא בגאונותו 'בחלק הנגלה' מיחידי הגאונים שבדור, אלא אף עולה עליהם במידה מסוימת. עולה עליהם במובן זה, שכל מקצועות התורה שבעל פה, כל חדרי-חדריה ומחבואי-סתריה של ההלכה, גלויים וידועים היו אצלו בעל-פה ממש. במוחו ובלבו – 'כמאן דמנח בכיסתיה' (מגילה ז:).

בנוהג שבעולם, גדול בישראל מחדש 'חידושי תורה' במקום שלבו, לבו של הגדול, חפץ, ואילו רבנו הרב הראשי לישראל היה כמעיין נובע, לחידושים גאוניים ונפלאים, במקום שאיש-שיחתו חפץ. בכל התורה כולה, ועל-אתר, תיכף, בלא היסוסים ובלא גמגומים.

אבל לא בזה בלבד הוא כח גאוניותו. ידע רבנו הגדול את סוד משנה-התורה, גם את הנגלה וגם את הנסתר, גם את ההלכה וגם את האגדה. ידע לחדור גם לרוחה, לרזיה-סודותיה, לטעמיה-סתריה של התורה.

התעלה רבנו הגדול במעוף שירת היהדות הנצחית, דלה דלה את המאיר שבתורה, את תמצית פנימיותה ואת סוד-שיח תעלומותיה. התעלה והעלה עמו גם את כל אלה שזכו לקבל תורה מפיו או מפי כתביו.

---

3. המכתב המלא בליקוטי הראי"ה ב פרק יג עמ' 247-246. צילום כתב היד, ראה בשדה הראי"ה עמ' 234, ועי' שם עמ' 120.

במידת הגבורה ובמידת האהבה

גוף טהור ונשמה טהורה, זהירותו ודקדוקיו במעשה המצוות שבין אדם למקום, ובמעשים טובים שבין אדם לחברו, יוצאים הרבה הרבה מן הכלל ומן הרגיל. עבודה של מסירות נפש, ולא על דרך המליצה, ובלא הרף ובלא ליאות. וכמה קדושות וטהורות הי׳ מחשבותיו, כמה טוהר וזוהר היו ממלאים את מוחו.

ויחד עם זה ידע להשתמש גם במדת הגבורה, להתאזר עוז ובלי להיות חת וזע מפני-מי-שהוא במלחמתו להאמת! – – –

מסירותו הנפלאה לארץ ותחייתה, התבטאה גם במעשים כבירים ורבים. ויחד עם זה כמה ידע רבנו למסור את נפשו, גם על השלטת רוח התורה בארץ, על החזקת מוסדות-התורה השונים, על יצירת מוסדות-תורה חדשים!

לא בסבר-פנים-יפות בלבד קיבל רבנו את כל אדם, אלא גם בסבר-לב-יפה במידת האהבה של מעמקי-נשמתו. ואהבה היוצאת מן הלב נכנסת אל הלב״.

הנ״ל, ״היסוד״, י׳ אלול תרצ״ה

איש קדוש ופלאי

״הגראי״ה קוק זצ״ל היה איש קדוש ופלאי וגדול שבגדולים״.

הגרי״א הענקין ז״ל, ראש ״עזרת תורה״ בניו יורק

״לב טוב – המידה התרומיה הזאת היא קנין נפשו״

״הרב קוק מפליא בזכרונו. בכל מקום שישאלוהו ידיו רב לו, כאילו למד עתה אותו ענין. שלושה ימים רצופים הוא יכול לדרוש בלי להתכונן מראש. הוא כמעיין הנובע. הסברתו יפה ומקיפה, כבני ליטא ברוכי כשרון ההסברה.

הרב קוק הוא סופר ומשורר, וגם פילוסוף רב-רעיון. סגנונו הוא סגנון רבני מיוחד.

הוא ישן רק שעתיים בכל מעת-לעת, נוכחתי בזה בנסעי אתו יחד לבקר בישובים העברים, עם עוד רבנים.

אלמלי ריכז כל כשרונו במקצוע אחד, אז הגדיל לעשות וגאונותו היתה עולה על כל גאונות במקצוע ההוא.

לב טוב – המידה התרומיה הזאת היא קניין נפשו. את כל לבו היה נותן לאחרים אלמלי יכול״.

מפי הגר״מ קליערס ז״ל, רבה של טבריה
משה אהרן פרלמן, חוברת ״מפי דודי״, ירושלים תרצ״ה

גאון הדיבור וגאון השתיקה

"גאון-הדיבור ויחד עם זה גאון-השתיקה היה מרן הגראי"ה קוק זצ"ל. מצד אחד היה דיבורו שוטף בלי מעצור – כל אחד מהמון מבקריו שמע מרבנו איזה מאמר, איש איש לפי ערכו, זה – הלכה, וזה – אגדה, זה – בנגלה, וזה – בנסתר. ומצד שני היה לו כח השתיקה – אף פעם לא שמענו מפיו דיבור אסור שכל אדם – גם זה שאינו דברן – נכשל בו כל יום. – – –

גם לדבר וגם לשתוק – לקיים אמנות זו לאו כל אדם זוכה, ואחד-מיוחד שזכה לכך, היה רבנו הרב זצ"ל".

הגר"מ סטלביץ ז"ל, הרב מחסלביטש, "היסוד" ער"ה תרצ"ו

ע' בשדה הראי"ה עמ' 89, 245

משפע רוחו נתן תדיר מלוא-חפנים

"יש לספר נפלאות על בקיאותו, שהקיפה את שני התלמודים, הברייתות ומדרשי הלכה, ומדרשי אגדה, וילקוטים, ספרות הגאונים, ראשונים ואחרונים, פוסקים ותשובות. ובקיאותו לא היתה פרי חיפוש. לא היתה כאן לא מערכת פתקאות ומראי-מקומות, ולא מעין זה, אלא כל חדרי-תורה גלויים ופתוחים לפניו, וכל הנדרש לו, מזדמן כאלו מאליו, ומראי-מקומות מובאים מרחוק ואף מקרוב, אלא שהיו נעלמים, ורק הארתו והסברתו הביאתם לכאן. – – –

משפע רוחו נתן תדיר מלוא-חפניים. בכל הצורות הורה: בדרוש ושיחה, בהרצאה והוראה. איני יודע מי גדול ממי: האדם **שבעל-פה** או האדם **שבכתב** בתוך כתביו.

כל הקרוב אליו, עמד תחת השפעת אישיותו הגאונית

הוא תמיד הריק את רוחו, על כל שומעי לקחו ודברו. וכל הקרוב אליו עמד תחת ההשפעה המכניעה והמעוררת של אישיותו הגאונית. הרחוקים לא ידעו ולא הרגישו. היה תחום שלא עברוהו. לא תמיד יכול היה לתת את כל אישיותו, מפני שהמקבלים לא יכלו לקבל והיה מצמצם עצמו ומסתגל לשומעים, ויש שהיתה כאן הרגשה טרגית.

היו גם כאלה שבאו אליו והיו מעריציו, והיה להם יחס רק לצד אחד באישיותו, כגון שנפשם היתה פתוחה רק לנגלה, בלי כל הבנה בנסתר ובסוד. ולהיפך – היו אחרים שבאו אליו ונפשם אל עולמות-הסוד, שפלס נתיב בהם למחשבה מודרנית, ואף חסידים תמימים שבאו לסעודה-שלישית, לשמוע חסידות נהדרה, בבין-השמשות של השבת היוצאת.

היו כאלה שהיה להם למורה-דרך בשאלות אומה וארץ, בשאלות תחיית הארץ והעם. היו כאלה שבכל שאלות החיים סללו דרך אחרת לעצמם, ולבם משכם אל תורתו ותוכחתו, אל המוסר והאגדה שיצאו מפיו.

גדול וגאוני היה האדם שבעל-פה, וגדולתו היתה איך פנה לאיש ואיש, ולפרצופו הרוחני של כל אחד".

רא"מ ליפשיץ ז"ל, כתבים ח"ב, עמ' רלג

אהוב היה אצל כל גאוני התורה

"עוד בנעוריו, בליטא, היה מהרא"י קוק מפורסם כגאון וצדיק נפלא, ושם גדול היה לו בין גאוני הדור שעבר.

היה עמקן וסדרן נפלא. חיבוריו עמוקים ומלאים בבקיאות בכל הש"ס, סברותיו ישרות ועמוקות בכל המקצועות, בזרעים בקדשים ובטהרות.

אהוב היה אצל כל גאוני התורה, כי דרכו היתה במתינות ונפלא היה בכל מעשיו".

הגר"א סילבר ז"ל, "אור המזרח", טבת, תשכ"א

פוסק כחד מקמאי

"גדלות רב-גונית ראינו באישיותו רבת-הענפים של הגאון מרן רא"י הכהן קוק זצ"ל. בתוך ד' אמות של הלכה ראינו בו את הגאון ב"הא הידיעה", שר התורה, החריף והבקי העצום בכל חדרי התורה, חודר לתוך עומקה של הלכה ופוסק כחד מן קמאי.

וכחובב ארצנו הקדושה ראינו אותו מלא מרץ וכח-עלומים, שכל רגשותיו והגיוני לבבו, וכל חזיוני חייו והגיגיו, מסורים אך רק למטרה הקדושה של בנין הארץ ושיבת בנים לגבולם, מוכן למסור את כל לבבו ונפשו, גם לסלוח ולסבול אך ורק בשביל השגת המטרה של החייאת ארצנו הקדושה משוממותה.

מחמיר על עצמו – – – שונא בצע בתכלית – – – שקדן ומתמיד נפלא

מרן הגאון זצ"ל היה צדיק-יסוד-עולם, קדוש וטהור, מחמיר על עצמו בכל תהלוכותיו, מסגף את עצמו בצומות ותעניות כצדיקים הקדמונים. ובעת שלעצמו הוא מחמיר כל כך, הרי הוא מתאמץ להקל על אחרים[4] בכל מה שאפשר. היה שונא בצע בתכלית וחי בצמצום, אבל זה רק לו לעצמו, אבל לאחרים השתדל בכל כוחו ודאג להם כאב רחמן,

4. ע' ליקוטי הראי"ה ב פרק ט עמ' 168.

פקח על ענייני הכלל והפרט, ידע תהלוכות והוויות העולם, טרוד גדול בצרכי הכלל מצד אחד, ושקדן ומתמיד נפלא כל ימיו בתורה ועבודת ה' מצד שני".

הגר"ר כ"ץ ז"ל, רבה של פתח תקוה, "שערי ציון", אלול תרצ"ו

לא פגשתי מעולם רב גדול שכמותו בתורה ובחכמה

"במשך ששים השנים האחרונות הייתי מצוי הרבה אצל רבנים וגדולי תורה, ולא פגשתי מעולם רב גדול שכמותו בתורה ובחכמה. – – – גדלותו היתה נפלאה וזכרונו בלתי-רגיל.

רבינו היה לא רק גאון בתורה, אלא גם גדול במידות, בעל נשמה גדולה, שממנו צריך ללמוד אורחות חיים".

הגר"ע הדאיה ז"ל, "הצופה" ג' אלול תש"ך

איש האשכולות

"איש האשכולות – איש שהכל בו, גאון חכם וסופר וירא-אלקים באמת. מסור בכל חום לבו ונפשו לטובת הכלל ואוהב את כל אחד מישראל כנפשו, כידוע ממשפט-סטאווסקי[3] – – שאזר את כל כוחותיו להצילו ממוות. כולם הכירו את טוהר לבו ונועם מידותיו, כולם ידעו את גדלו בתורה, חכמה ודעת ויראת-שמים, ולכן היתה השפעתו גדולה גם על כל בני הגולה".

הגרא"מ קיסילאוו ז"ל, רבה של חארבין,
"אמרי שפר" – ת"א תשי"ב – עמ' צא-צב

מרא דארעא דישראל – הקברניט המאחד

"גאון ישראל והדרו, מרא דארעא דישראל, היה הקברניט המאחד, שהיה ברוחו פי-שנים להלוך נגד רוחו של כל אחד ואחד – – – בגודל אהבתו אהבת ישראל וחיבתו חיבת הקודש לארץ ישראל".

אדמו"ר ר' דוד בורנשטיין ז"ל מסוכטשוב, "קול תורה", חוב' א-ב, תרצ"ו

פני הראי"ה

"לא רק כתר-התורה היה על ראשו, אלא גם נזר-הקודש היה על מצחו תמיד. **פניו** היו מזהירים בזוהר-אור-תורה, "**ואנפהא** נהירין בנהירו עילאה", בקדושה של מעלה".

הרז"א רבינר "אור מופלא" – תל-אביב תשל"ב, עמ' קעה

והסופר "הצופה מהר אפרים" איש-בויסק כותב, אחרי עלות הרב זצ"ל לאה"ק:

"לוא היה **פני** הדרת-גאונו, אלה **הפנים המאירות** הולכים עמנו, כי אז הייתי מחליף כח, כי אין ערוך להשפעה הרוחנית הטובה שהדרת-גאונו היה משפיע אך **באור-פניו**".

יעקב הלוי אפרימזון ז"ל, "אור מופלא" עמ' מז

המשורר י"צ רימון ז"ל מוסר בהתרגשות:

"פעם ראיתיו בראש-השנה בבוקר, כשהוא הולך מן הכותל המערבי, יוצא לבדו מן המבואות לשער-יפו, **ופניו מאירים** כמלאך-אלקים".

"נתיבה", תשרי תרצ"ו, במלאת שלשים לפטירת מרן הרב זצ"ל

"למראה פני הרב נמוג והלך כל המציק והמעיק"

סיפר ד"ר פינחס יהודה (ליאו) כהן ז"ל, מזכירו המדיני של פרופ' ויצמן ז"ל בתקופת-לונדון: "בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה, בימים של דיכאון וקדרות מסביב לעבודה המדינית הקשה שלנו, נתון הייתי במצוקה נפשית, ואמרתי אכנס אל הרב ואשיחה לפניו את המעיק עלי, והוא, המכיר יפה את כל הבעיות וחי אותן במעמקי לבו, ודאי יוכל לומר לי דברי עידוד וחיזוק, וירווח לי.

בשביל לבוא אל בית הרב לא היה צורך בכרטיס-כניסה, אף לא בהודעה מוקדמת. הבית היה פתוח לכל נצרך ולכל קשה-יום, והרב עשה למען כל דורש-עזרה כמיטב יכלתו, ובין גברא לגברא למד וכתב, כדרכו כל הימים.

כשנכנסתי לאולם שבו ישב הרב, לא היו שם אנשים אחרים ורק הרב לבדו ישב בראש-השולחן, כשהוא שקוע כולו בלימודו-בעיונו בספר. הסתכלתי על פניו והנה הם שקטים ביותר, איזו שלווה עילאית מופלאה אפפה אותו, שלווה אשר כל כך לא השתלבה בעולם של סופות וסערות. נשארתי רתוק למקומי, וכך עמדתי מרחוק והמשכתי להסתכל בו.

והנה למראה **פני הרב**, נמוג והלך כל המציק והמעיק, לבי נרגע ונפשי שבה למנוחתה. וכבר לא היה לי צורך לדבר, צעדתי בשקט אחורנית ויצאתי. משלוותו של הרב **וממאור פניו** קיבלתי כל מה שקיוויתי לקבל".

נתקיימו אפוא במספר הנכבד דבריו של אדמו"ר ר' נחמן מברסלב ז"ל:

"כשרואה את הצדיק, כמו שכתוב והיו עיניך רואות את מוריך (ישעיה ל) – זאת הבחינה מבטלת – – – **עצבות** ותולדותיה" (לקוטי מוהר"ן ח"א, תורה ד, אות ח).

"העונג והזיו בהסתכלותי בהוד פניו המאירים"

מופלא הדבר, שתיאור עיוני-פנימי לתופעת-שלווה זאת, ולאותה התרשמות ממנה, ניתן לנו מפי כתבו של מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, איש בריתו ונאמן-רוחו של מרן הרב זצ"ל, אשר כתב עליו במאמר-הערכתו העמוק **"שיעור קומה"**[5]: "מה יקרו לעת כזאת צדיקים אדירי-אמונה, שאהבת-ה' שבלבם מוסיפה חן גם לצפיית-הישועה, ואשר אצלם הציפייה עצמה היא גם ישועה. – – – האהבה בת האמונה הטהורה **משלוות** ומרננת את המצפה. – – – נפלאה היתה צפית-הישועה של **רבינו** זצ"ל, לא רק שהיה מצפה לישועה, אלא שהוא היה גם הישועה עצמה – – – וכי מי שעמד במחיצתו מחיצת-קודש **והסתכל בזיו-פניו**, כאילו בת-קול צלצלה באזניו: 'מגדל-עוז שם-ה', בו ירוץ צדיק ונשגב!'".

לאחר שמיעת סיפורו של ד"ר ליאו כהן ז"ל, אפשר היה לחשוב שדברי הגרי"מ חרל"פ ז"ל נכתבו על יסוד ההתרשמות החיה מן הסיפור, אולם באגרותיו של הגרי"מ חרל"פ זצ"ל אנו מוצאים דברים מפורשים על התרשמותו האישית הישירה. באחת האגרות הוא מציין "מה מרובים היו העונג והזיו שהייתי מקבל מאת מעלת כבוד מרן שליט"א **בהסתכלותי בהוד פניו ההדורים**".[6]

"השקט האצילי"

על "**השקט** האצילי" שב**פני הרב**, הננו שומעים הד-קול, מתקופה יותר קדומה בחייו, מפי בן-יפו, הצייר-הסופר מר נחום גוטמן. הוא מספר[7]: "בית הרב קוק היה במרחק כמאה צעדים מביתנו. ביתו היה מגודר בגדר מסוידת לבנה, עם שער לחצר, גינה קטנה בפנים ובאר מים. מראה הבית בלבד היה משרה **שלווה** וחגיגיות. מבעד לחלונות הפתוחים של בית זה היינו שומעים קולות יהודים לומדים תורה, וכאשר היתה מופיעה

---

5. אמרות טהורות, מהדו"ב עמ' לז.
6. **הד הרים**, עמ' ס, אגרת כז, מהדו"ב עמ' סו.
7. עי' חיי הראי"ה עמ' 199.

דמותו של הרב ז״ל בפתח-השער, כשהוא מכין עצמו ללכת לבית-הכנסת – הייתי מתמלא יראת-קודש.

דמות זו בשער תמיד עצרה את נשמתי. ראיתי בו את אחת הדמויות שטיציאן[8] היה מרבה לצייר בתמונותיו. הערצתי אותו בגלל יופיו, בגלל **השקט האצילי** שבו, וההתאפקות המתמדת שלו.

דמותו הקסימה אותי כל כך, עד שהייתי ממש עוקב אחריו, הייתי הולך ומשקיע את רגלי בעקבות טביעות-רגליו שהוא השאיר בחול. לדבר אתו – לא העזתי מעודי, אך בביקורים אשר הסופרים אז״ר (אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ), ש״י עגנון ודוד שמעוני ערכו בביתו, הייתי מצטרף אליהם, עומד מאחורי גבם, בעינים פקוחות ומוקסמות למראה אדם זה. רבה היתה ההערצה אשר רחשתי לו. מעולם לא פגשתי עוד איש כזה! רב שידע למשוך אליו אנשים מכל השדרות והחוגים – איזו דמות זו היתה!״

״וגונב איש ומכרו״

התמונה הנאה של הרב, כשהוא יושב בכורסא שקוע במחשבה, צולמה בלונדון ע״י ד״ר חומה, שהיה אז צעיר בן שבע עשרה. הרב הגיע אז לברית-מילה, וחיכה למוהל שאיחר, ובינתיים התיישב הרב בכורסא ושקע בעולמו הרוחני.

הצעיר ניצל את המצב, ומיהר לצלם את הרב בפוזה המרשימה. אח״כ נתברר שהתמונה מאוד הצליחה: אישיותו של הרב, שהיתה מאוד נערצת בלונדון-רבתי, משתקפת מתוך התמונה במלוא תפארתה, ושובה לב כל רואיה.

ד״ר חומה הצעיר, שהיה פעיל אז בארגון צעירים דתיים ״סיני״, התלבט בכיסוי ההוצאות הכספיות של הארגון, ועלה בדעתו להפיץ את התמונה ברבים ולהיעזר בתמורתה, אולם הבין שזאת אסור לו לעשות בלי הסכמתו של הרב, הוא פנה איפוא אל הרב וגילה לו את דבר הצילום, וביקש רשות ממנו להפצתה לצרכי המטרה הנ״ל.

הרב הגיב ברוח טובה ואמר: ״אתם אמנם רוצים לקיים בי מקרא שכתוב ״וגונב איש ומכרו״, אולם הואיל והדבר הוא לצרכי מצוה – רשותי נתונה לכם״.

איזה תום של טוהר!

על **קלסתר-פניו** של הרב, מספרת הגב׳ רחל ינאית בן-צבי: ״איזו נהרה של התעוררות עילאית ריחפה על פניו, ועיניו – עיניים גדולות, בהירות, ככחול-הים, כתכול-השמים וסערת-נפשו הטהורה נשקפת מהן. בשעת דיבורו נראו עיניו כה-מופלאות, וכעין רציץ-אור הבהיקו עיניו. איזה טוהר! איזה תום של טוהר! מי שראה פעם את הרב, לא יכול לשכוח את מבט עיניו המאירות, את **ארשת פניו** האצילים״.

---

8. צייר איטלקי נודע מתקופת הרנסאנס.

"הלא עולמות נשקפים מתוך עיניו"

סיפר לי הרב שמואל-אהרן שזורי (שליט"א) [ז"ל]: "כשהגיע הרב פעם למנוחת-קיץ קצרה על הכרמל, ביקר אצלו הצייר-האמן הרמן שטרוק ז"ל, ומיד התחיל לדבר עם המקורבים להרב על דבר רצונו לציירו. אמרתי למר שטרוק: למה לך זאת, הלא תבין כי אין הדבר לרצונו של הרב, ואם הוא יֵענה לבקשתך, הרי זה רק מפני שיקשה לו לסרב לך. הגיב האמן ואמר: לא, אינני יכול להמנע מלצייר דמות מופלאה כזאת, 'וועלטן זינד דאך אין זיינע אויגן' (הלא עולמות נשקפים מתוך עיניו![9])".

אור הפנים – כעין התכלת

פרופ' הרמן שטרוק ז"ל, שהיה פורטרטיסט מובהק ובקי בחכמת-הפרצוף, אמר שגוון פניו של הרב היה נדיר מאוד, שרוי היה עליהם אור כחלחל **כעין התכלת**.[10]

ומה מופלאים הדברים הכתובים ב"ספר חרדים" למקובל ר' אליעזר אזכרי ז"ל, כי "העם אשר בחר ד', ציווה אותם להדבק במחשבתם אל **אור-התכלת**" (פרק ב), והוא ממשיך שם בספרו בראש פרק ג: "האנשים הצדיקים – **אור-תכלת** זה מאיר על ראשיהם"...

> תא חזי בכל עבידן דמשכנא, בכולהו הוה גוונא דתכלא (תכלת), בגין דתכלא איהו גוונא לאתעטרא ברזא-דבל-גוונין, מה כתיב ויעשו את ציץ נזר הקודש וגו' ויתנו עליו פתיל-**תכלת**.
>
> זוהר פקודי, דף רלה, א

זוך שבקדושה כזה – לא ראיתי מימי!

לאחר שפרסמתי ב"הצופה" – ר"ח אלול תשל"ב – חלק מן הפרק "**פני הראי"ה**", נתפרסמו שורותיו הבאות של הסופר-החוקר ד"ר אברהם יעקב ברוור ז"ל:

"ברשימתו של הרמ"צ נריה על **פני** הרא"י קוק זצ"ל (הצופה", א' אלול), מצאתי ביטוי גם להרגשתי אני: פעם באתי אליו בין הערביים, בין מנחה למעריב, החדר הגדול לא היה מואר, והוא ישב בחדר קטן מואר, כתב, עיין בש"ס קטן ושוב כתב. הסתכלתי במאור פניו בשבתי על ידי החדר הקטן, היה בעיני כמלאך ד' צב-אות. זוך שבקדושה כזה לא ראיתי מימי, ולא מעט רבנים ראיתי בחיי" ("הצופה", י"א אלול תשל"ב).

ועי' מה שכתב אדמו"ר הגאון ר' צדוק הכהן ז"ל מלובלין, בספרו "פוקד עקרים": "ואור-הפנים נמשך משני דברים, מהשגת-חכמה ומשמחת-לב".[11]

---

9. ע' מועדי הראי"ה פרק יג, מהדו"ב עמ' 179-178. ליקוטי הראי"ה א, פרק "רוממות אישיותו", עמ' 33, ובפרק "חיבת הארץ", עמ' 77.
10. מפי-כתבו של ר' חיים דב ערמון-קסטנבוים, "מאוצר גנזי", תל-אביב ה'תשל"ב, עמ' 246.
11. ליקוטי תורה מכתי"ק הנדפס בסוף הספר, עמ' 60, ד"ה ועיין שם.

מי שהטומאה רחוקה ממנו, חוט-של-חסד משוך עליו מצד הקדושה, וחינו מוטל על העליונים והתחתונים, וזה ענין "ונח מצא חן בעיני ד'" (בראשית י, ח) – – – **כי הוא** היה מוכן לקבל אור-הקדושה.

רמ"ח לוצאטו ז"ל, מאמר "דרך עץ החיים"

"וא נעמט מען אזא היילגין פנים?!"

ביומא דאשכבתא של הרב, לפני צאת המיטה מביתו-בית-מדרשו, ראיתי והנה הסופר ש"י עגנון[12] ז"ל, גם הוא יושב בין המוני המתאבלים ודמעתו על לחיו. כשעברתי על פניו תלה בי הסופר עיניו, והבינותי שהוא רוצה להגיד לי משהו. ניגשתי אליו וישבתי על ידו, ואז פתח הסופר הדגול בשקט עצור וספר לי: "כשביקר הצייר מארק שאגאל בארץ, ביקש אותי שאלווה אליו בביקורו אצל הרב. שאגאל התרשם מאד מאישיותו של הרב וממאור פניו, ובקש ממנו רשות לציירו. אולם הרב לא נענה לבקשתו, ואמר בענות-חן: "איזו תועלת תצמח מזה לעם ישראל?" (עי' תשובתו ב"דעת כהן" סי' סו: "**לצייר** צורת אדם על הלוח אין איסור מצד הדין – – – כשיש בדבר צורך של מצוה, וחיבוב התורה והיהדות, או שאר ענין מוכרח ונחוץ"). כשיצא שאגאל מלפני הרב, קרא בהתפעלות: "וו נעמט מען אזא הייליגן פנים!" ("היכן לוקחים **פנים** קדושים כאלה?!")".

הצייר חיים גליקסברג, בנו של הרב שמעון-יעקב גליקסברג ז"ל, רבה של אודיסה, אף הוא מוסר על רושם פניו ועיניו של הרב, כשביקר אצלו וביקש עזרתו להעלאת אביו לארץ-ישראל:

"כעבור רגעים אחדים יצא הרב מחדרו הקטן – – – **פניו** היו מהורהרים כאילו הטרידו אותו באמצע סוגיה עמוקה, שהעסיקה את מוחו.

– – – הפעם הפתיעו פניו **ברוחניותם הבלתי-מצויה**, מצח רם מעוטר כיפת-קטיפה – – – **הרב** דיבר עברית בהברה אשכנזית, תוך דיבור הרים ריסי עיניו, עינים גדולות עמוקות ותוהות – – – כשנפרדנו, לפת את ידי בתוך שתי ידיו, ידים רבות וחמות".

"שמורים בלב", תל-אביב ה'תשל"ה, עמ' 141

---

12. סופר גדול זה התקרב אל הרב בתקופת יפו (ואף קירב אל הרב סופרים אחרים והללו הושפעו מאישיותו, כפי שמעיד אחד מהם והוא הסופר–העורך ר' בנימין [יהושע רדלר–פלדמן] ז"ל), וראה באגרות הראי"ה ח"א, אגרת רצט, עמ' שלח, איגרת אליו – ושם הפניה אליו היא לפי שם משפחתו הקודם: **טשאצקיס** – תשובות לכמה שאלות ששאל הסופר הצעיר **בהלכה**. עי' חיי הראי"ה עמ' 37, 90, 201-204, 230-231; מועדי הראי"ה עמ' 25, 337; ליקוטי הראי"ה א עמ' 34-35, 69, 444-445; ליקוטי הראי"ה ב עמ' 47.

"הזוהר המאיר" ברישומו של מיכאל לעף

לפי מה שהיה עמלו בתורה יותר – יאיר אור פניו יותר!

עי' בתנא-דבי-אליהו פרק ג, פירוט דרגות שונות באור פני הצדיקים. ומרן הגה"צ ה"חפץ חיים" ז"ל, כתב במאמרו "צפית לישועה": "ובאמת כל זה מרומז במה שאמר הכתוב (מלאכי ז, יח) ושבתם **וראיתם** בין עובד א' לאשר לא עבדו, ואמרו חז"ל אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד, וביארו: לפי מה שהיה עמלו בתורה ביותר – **יאיר אור פניו** ביותר, וזהו שאמר **וראיתם** – היינו שיהיה ניכר על **אור פניו** מדרגתו היותר גדולה".

תמונת הרב, אשר צוירה ע"י האמן מיכאל לעף ז"ל, כולה זוהרת-קורנת. משמע שאמן מופלא זה, אף הוא תפש את המבע המיוחד הזה של הקרינה שבפני הרב, והוא נהיה לו עיקר בגילוי אישיותו. לא הפנים המהורהרים השקועים תמיד בעיון, אף לא המבט המלא עומק הגות, שהם שבלטו בדמותו בחיי-יום-יום, אלא דווקא האור הקורן, דווקא הזוהר המאיר, בחינת "פני משה **כפני חמה**".

שתי מידות בגדולים: יש שספריו מפרשים את אישיותו, ויש שאישיותו מפרשת את ספריו. ושתי המידות נתקיימו במרן הרב זצ"ל, ספריו מפרשים את אישיותו המופלאה, ואישיותו הזוהרת מפרשת את ספריו. כשהוא ניצב על ספריו, דומה הוא עליך כזרקור בן אלפי נרות, סילוני אורו הבהיר מבהירים לפניך לא רק את השיטין, את אש-האותיות השחורה, אלא אפילו את בין-השיטין, אפילו אש-התגים הלבנה. הכל מואר, הכל מבהיק. עין לך רואה ואוזן לך שומעת, וכל דברי הספר נקראים ונקשבים.

– אשרי מי שראה זיו **פניו**, אשרי מי שזכה למאור **עיניו**, יהי רצון שנזכה ללכת לאורם.

ראיה ראשונה

חמש שנים בישיבתו, במחיצתו. היתה זו זכות גדולה להיות קרוב לאישיות אצילית כבירה, בעלת עצמת-קרינה גבוהה, קרינה שאינה הורסת אלא בונה, מגדלת ומרוממת.

כבן-רב לומד תורה ושומר מצווה ברוסיה הסובייטית – היה כל העולם סגור בפני, וכל מאמצי היו מכוונים לצאת משם ולהגיע לארץ ישראל. התקשרתי עם בנו יחידו של הרב – (יבדל לחיים) מו״ר הרב ר׳ צבי יהודה הכהן קוק (שליט״א) [זצ״ל] – והוא הצליח להשיג לי סרטיפיקט מטעם הישיבה המרכזית,[1] וכן טרח להשיג כסף ולשלוח לי גם כרטיס-אניה. אחרי מאמצים וסבל קיבלתי פספורט-יציאה במוסקבה, וכך זכיתי להגיע בעז״ה מאודיסה ליפו, בכ׳ תמוז תר״ץ.

רב-אדמו״ר

הפגישה הראשונה עם הרב, היתה במוצאי השבת הראשונה לעלותי ירושלימה. ההפתעה הגדולה היתה – הראייה הראשונה! לפי המעט מכתביו שראיתי פעם (בספרייתו של אאמו״ר הרב ז״ל, היו שניים מספריו – ״אדר היקר״ ו״עץ הדר״), לפי הידיעות המעטות שהסתננו לרוסיה, נצטיירה דמות של רב מנהיג, בעל השכלה רחבה, בעל מעמד מדיני. תדמית של משהו מודרני, עם מרחק רשמי. והנה נכנסתי לבית הרב דקה לפני ״הבדלה״, הרב עמד וכוס-ההבדלה על ידו. כל הקהל עוטר אותו מסביב, עומד ביראת-כבוד. והוא מורם, גבה קומה, עינים גדולות מהורהרות, השטריימיל הגבוה – נוסח אדמו״רי פולין – על ראשו, והאווירה כולה אווירה של חרדת-קודש.

בבת-אחת נמוגו לגמרי כל התיאורים שתיארתי לעצמי קודם על דמותו של הרב. פתאום ראיתי לפני דמות של ״**רבי**״, של ״**אדמו״ר**״ עטור חסידים, דמות שכולה אומרת אצילות שבקדושה, רוחניות, עליונות. הופתעתי והתרגשתי והתבטלתי לגמרי בפניו.

דומה כי אותו רגע של עמידה ראשונה לפניו, טבע בעומק הנפש יחס עמוק של חסיד לרבו, ל״רב הדומה למלאך ה׳ צב-אות״ שעליו נאמר: ״בקשו תורה מפיהו״.

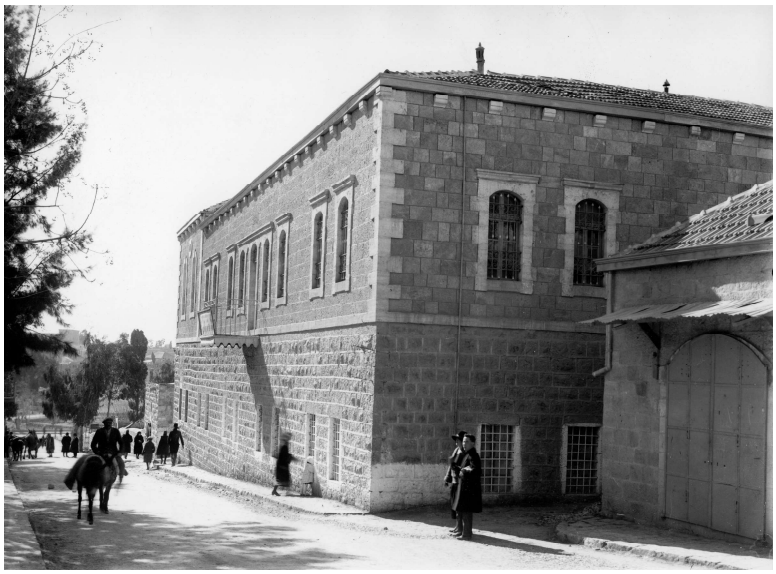
ומעניין: רבע שעה יותר מאוחר, כבר ראיתי אותו בדמות לגמרי אחרת. כשנודע לו שהגיע בן-ישיבה צעיר מרוסיה הסובייטית, וזה מביא אתו דרישת-שלום טריה מאחינו הנמצאים בצרה ובמצוקה, תיכף אחרי ההבדלה, תוך כדי עישון הסיגריה (בדרך כלל לא

עישן, ורק במוצאי-שבת אחרי ההבדלה היה מעשן סיגריה אחת להבדיל בין קודש לחול), הכניסני לחדרו הקטן והוא פנה אלי בלבביות, בפשטות, ושאל אותי פרטים ופרטי פרטים על לימוד תורה, על תפילה בציבור ועל שחיטה כשרה, ועל חיים חברתיים וציבוריים, וכל זה ברוב חביבות. לא היתה זו כלל אותה דמות עילאית מהורהרת "שלא מעלמא הדין", שלפני כמה דקות ראיתיה נעלה, מרוממת מעם, ממש "בערפל אשר שם האלקים".

כח ריכוזו המופלא

למחרת בבוקר חיכתה לי הפתעה שלישית: אחרי קבלת פנים כל כך חביבה, הרי כשבאתי בבוקר אחרי התפילה וראיתיו בחדרו, ניגשתי אליו ואמרתי לו "בוקר טוב", וחשבתי ששוב ימשיך לדבר אתי, אך הרב כבר ישב על ספריו המרובים (ש"ס קטן הוצאת "חורב", תלמוד ירושלמי הוצאת "חורב", רמב"ם, שו"ע) – כולו עסוק בכתיבתו. הוא פטר אותי ב"בוקר טוב" ו"מה שלומך?" ומיד חזר ושקע בספריו. וכך רואה הייתי אותו בימים הבאים, ובשנים הבאות, כולו מוטרד מדי פעם בפעם על ידי הבאים אליו – אולם תמיד רכון שקוע בספריו. אדם בא ואדם הולך – ובין גברא לגברא הוא עוסק בשלו. מעיין, כותב ספריו, תשובותיו.

הרי זאת היתה אחת התופעות המעניינות: לא היו לו שעות-קבלה. היו מטרידים אותו בכל שעות היום, לפני הצהרים ואחרי הצהרים. והוא לא הירפה מלימודו ומכתיבתו. בין

בית הרב בירושלים

גברא לגברא כתב את ספריו בהלכה ובאגדה, בין גברא לגברא כתב תשובות מקיפות לשאלות המרובות שהגיעו אליו מארבע כנפות הארץ בענייני הלכה חמורים. כוח-ריכוזו היה מופלא, היה מסוגל להתרכז בלימודו גם למשך כמה דקות, אף שידע כי הנה מיד ישובו ויטרידו אותו.

שכינתו לא ירדה "למטה מעשרה"

למרות פשטותו הגמורה, ממש ללא כל גינוני-מרחק, רבה היתה תמיד יראת הכבוד כלפיו. יראת הרוממות כלפי אישיותו. גם בסתם ימים-של-חול, בשעה שהרב היה נכנס לישיבה להתפלל מנחה, היתה לנו הרגשה שהוא יורד אלינו מעולם גבוה יותר.

וזכורני, שפעם בשעת תפילת מנחה הוא בא עם אורח רם-מעלה, רב גדול וחשוב מחו"ל. והנה ערכתי השוואות ביניהם. וסיכמתי לי: נכון, אותו רב-גדול יש לו פנים המביעות טוב, תבונה, עדינות, אבל הרב – הוא משכמו ומעלה, הוא מעולם שכולו אצילות. אותו רב הוא בבחינת **יום-טוב**, ואילו **הרב – כולו שבת**[13].

שכינתו לא ירדה "למטה מעשרה", שולחנו היה תמיד **שולחן גבוה**.

---

13. ומפי מרן **הרב** זצ"ל למדנו: מה בין יו"ט לשבת? אותו יום שחל בו **יום-טוב** אין בו קדושה עצמית, אלא שישראל ממשיכים בו קדושה – "ישראל דקדשינהו לזמנים" (עי' פסחים קיז, ב). לא כן **שבת** – קדושתה עצמית היא "קביעא וקיימא".
יש ת"ח שהוא בבחינת **יו"ט**, שריבוי עיסוקו בתורה ומצוות המשיך לו קדושה. אכן למעלה הימנו ת"ח שהוא בבחינת **שבת**, שנשמתו גבוהה ואצולה וקדושתו קדושה עצמית (ועי' זוהר ויקרא דף כט, א: "ונפש דת"ח אתקריאת שבת מלכתא").

כתי"ק של מרן הרב זצ"ל מתוך "אורות התשובה"

פרק א

לבית אבותיו

כשפנה רש"נ גוטליב ז"ל מפינסק אל הרב, וביקש ממנו פרטים על תולדותיו ועל פעולותיו התורניות, על מנת לפרסמן בלקסיקון הרבני שיצא אחר-כך על ידו – "אהלי שם" – השיב הרב במכתב מלא ענווה: "הנה אני העני, איני מוצא תועלת מהודעות פרטיות מענייני ערכי הדל – ואם על דבר משפחתי, הנה ידוע למר, שאדוני-אבי-זקני מצד אבי, היה הגאון ר' דוב מאוטיאן ז"ל, אביו של הגאון ר' מרדכי-גימפל יפה ז"ל, ומצד אמי היה אדוני-אבי-זקני הגאון ר' אברהם ז"ל, אב"ד בעיר פרייל ושעביז" ("אגרות הראיה", ח"ב, אגרת שצד, עמ' נד).

אבא של סבתא – גאון מופלא מראשוני וולוז'ין

בשיחות הרב על בית-אבותיו, מסר לנו:

סבתא פריידא-בתיה ע"ה, אמא של אבי-מורי ר' שלמה זלמן ז"ל, היתה בתו של הגאון המופלא רבי דובער יפה ז"ל, רבה של אוטיאן, אחות הגאון ר' מרדכי-גימפל ז"ל, רבה של רוזינאי. הגאון ר' דובער היה מעשרת התלמידים הראשונים של רבי חיים ז"ל מוולוז'ין, מחברותא קדישתא של ה"משכנות יעקב" וה"נחלת דוד" וכו', ורבו העריך אותו ביותר ואמר עליו כי בדרך לימודו "מישרים יהלך כאחד הראשונים, הרשב"א והר"ן, בסברא ובהלכה".[14]

כמו כן הפליג מאוד בשבח העבודה-שבלב שלו, ואף הוא אמר עליו: "את רבי בער לימדתי איך להתפלל" (עי' נפש החיים, שער ב).

מרן הרב זצ"ל היה מוסיף ומספר, כי רבי דובער ז"ל היה מתפלל בדבקות מרובה, והיה מאריך מאוד בתפילתו, ויש שתפילת ערבית שלו נמשכה עד חצות הלילה. כשהיה מגיע לקריאת-שמע, היה מוסיף אחרי "בכל לבבך" את דרשת חז"ל (ברכות נד, א) "בשני

14. עי' דרשתו הגדולה של ר' דובער לשבת בראשית ה'תקפ"ג, נדפסה בספר "שנות דור ודור" ג, ירושלים ה'תשס"ח, עמ' תקב-תקיב.

יצריך", ואחרי "ובכל נפשך" – "אפילו הוא נוטל את נפשך", ואחרי "ובכל מאודך" – "בכל מידה ומידה שמודד לך הוי מודה לו".

והביא הרב ראיה מגמרא מפורשת, שנוהג מיוחד זה של אותו גאון וצדיק, אינו נחשב להפסק, שהרי מצינו ברבי עקיבא שאמרו חז"ל כי כי כשהוציאוהו להריגה זמן קריאת-שמע היה, והיה מקבל עליו עול מלכות-שמים (ברכות סא, ב), והנה נאמר שם בגמ' שהחליף דברים עם תלמידיו, ואמר להם: "כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה, בכל נפשך – אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי מתי יבוא לידי ואקיימנו" וכו'. ולמדנו משם שדברים אלו, כיוון שהם מסבירים תכנה של מצות קבלת-עול-מלכות-שמים, אינם נחשבים להפסק.[15]

הגר"ד יפה ז"ל, בלימוד ליל-שבת בוולוז'ין:
"האם תאות להיות חתניי?"

סיפור זה שמעתיו כמה פעמים מפי הרב זצ"ל:

השידוך של הסבתא ע"ה, עם סבי רבי נחום ז"ל, היה בדרך מופלאה של השגחה פרטית, בפגישה של אביה עם סבי בישיבת וולוז'ין.

סבא מצד אבא, ר' נחום הכהן **כ"ץ** (כך היה שם-משפחתו, ורק בגלל סיבה מסוימת נשתנה אחר-כך לשם **קוק**), תלמיד ישיבת וולוז'ין היה. הוא התחתן בגיל צעיר, אולם נישואיו לא הצליחו, ולאחר הגירושין חזר לישיבה והמשיך בלימודיו. כידוע היתה השקידה בוולוז'ין עצומה. למדו ביום ובלילה. ובימים ההם טרם היו מנורות-נפט מתאימות בשביל לילות-שבת, ובשעות מאוחרות למדו גם בחושך – וכל אחד ייחד לו סוגיה שיכול ללמוד אותה גם בעל-פה.[16]

ישב לו איפוא ר' נחום כ"ץ בליל-שבת אחד ושנה את פרקו, והנה לאותה שבת נזדמן לוולוז'ין התלמיד הותיק שלה, הגאון ר' דובער יפה זצ"ל, רבה של העיריה אוטיאן, וכדרכו מאז בא גם הוא ללמוד בישיבה בליל-שבת. תוך כדי לימוד, הגיע לאזניו קול לימודו הבהיר והנעים של ר' נחום, והוא מצא חן בעיניו. קם ר' דובער ממקומו והלך

---

15. ועי' רא"ש מגילה פרק ב סי' א: "היה כותבה (את המגילה) ודורשה, אעפ"י שאסור להפסיק וכו' והכא כשמשמיע הדרשה לרבים או דורש בינו לבינו, נמצא שמפסיק בקריאתה? – – – כיון שאינו דורש אלא בענינה של מגילה – אין זה חשוב הפסק".

16. במכתב של בן-אחיו של הגר"ח ז"ל מוולוז'ין, הגאון המקובל ר' אברהם-שמחה ז"ל מאמציסלב, מתאונן הוא על המצב הכלכלי הקשה של הישיבה, ועם זאת הוא אומר "מי יתנני עפר תחת כפות רגלי עם-ד' אלה, עומלי תורתנו הקדושה מתוך הדחק", ומציין בהערכה עמוקה כי: "בני חברותא, המופלגים האמיתיים", שוקדים על התורה "בכל עצמת היכולת" – "משימים לילות כימים, כחשכה כאורה, וכמעשיהם בחול כך מעשיהם בשבת, **ובפרט בלילי-שבת להפליא**" (ירחון "תבונה" – ירושלים תש"א – עמ' עז).

לעבר הקול, וכשהגיע אל הלומד, משמש בחושך את פניו, ונוכח ששער-זקנו התחיל רק לצמוח, היינו שהלומד צעיר עדיין. מיד שאל אותו ר׳ דובער: האם פנוי אתה? והתשובה היתה: כן. הוסיף ר׳ דובער ואמר: רבה של אוטיאן אני, האם תאוות להיות חתני? השיב ר׳ נחום ואמר: כן. ונתקיים השידוך.

והוסיף הרב, כי כשהיה סבא ר׳ נחום ז״ל מספר את הסיפור המופלא הזה, היה מוסיף ואומר: כמה גדולה היתה הסייעתא-דשמיא, בזה שחותני זצ״ל שאל אותי דווקא בנוסח האם **פנוי** אני, ויכולתי לענות לו בפשטות ׳כן׳. הרי אילו היה שואל אותי האם **בחור** אני, הלא הייתי נאלץ להשיב לו ׳לא׳...

אעפ״י שרבי נחום ז״ל תלמיד-חכם מובהק היה, העדיף שלא ליהנות מכתרה של תורה ושלח ידו במסחר של תבואות והיה סובב בכפרים. אולם היה ידוע כגדול בתורה. כשנזדמן דין-תורה קשה בפני רב העיר, היה אומר לבעלי-הדין: המתינו עד שיחזור ר׳ נחום, ואז אברר את דינכם יחד אתו.

אביו של ר׳ נחום, רבי יצחק מגיד ז״ל, התקרב לתלמידי הבעש״ט, והיתה זו טרגדיה בבית אמו הישישה, שהבן נתפס לחסידות ונצטרף ל״כת״, וממש נהגו אבלות על ה״אסון״ שפקד את ביתם.

רבי יצחק זה אדם גדול היה בתורה, ובעל מדריגה בעבודת-ד׳. לפני פטירתו, כשהתאספו רבים ליד מיטתו, וכמובן היו פניהם עצובים על הסתלקותו של אותו צדיק, געֹר בהם ר׳ יצחק ואמר צריכים לקיים ״ותשחק ליום אחרון״, והוא ציווה להדליק נרות, ואף ביקש להזמין מנגנים כדי ללוות את הנשמה בשמחה.[ה]

הגאון ר׳ מרדכי גימפל ז״ל:

״דַּין רפש מדבית-אבא! בן מי הוא הנער הזה?״

בחתונת בנו הצעיר של הגאון ר׳ מרדכי-גימפל זצ״ל, ר׳ יעקב רבינוביץ[17] ז״ל, היו כמובן כל בניו וקרובי המשפחה ובתוכם גם ר׳ שלמה-זלמן מן העיירה גריבה (שהיה כאמור בן-אחותו של הגאון ר׳ מרדכי גימפל), והוא לקח אתו לחתונה גם את בנו הנער הצעיר אברהם-יצחק.

כמובן שוחחו בעת החתונה בדברי תורה, אבי החתן הגאון ר׳ מרדכי גימפל אמר איזה דבר חידוש, וכל הבאים הקשיבו בתשומת-לב מיוחדת.

---

17. רבי יעקב רבינוביץ ז״ל, הוא ששמר על החומשים של אביו, עם הערותיו היקרות וביאוריו לפירוש הרמב״ן על התורה, וכך זכינו כעבור שנים להופעתם בירושלים – בשם ״תכלת מרדכי״ – ע״י בן בתו של הרמ״ג, הרב יעקב בן הגאון ר׳ צבי הירש הכהן וולק ז״ל. עיין עליו עוד בטל הראי״ה פרק ד, עמ׳ מו-מז.

לכשגמר הרמ"ג את דבריו החלו המסובים במשא ומתן של הלכה באותו עניין. תוך כדי המו"מ פנה הנער אל אביו, שישב בקירבת ר' מרדכי-גימפל, והעיר גם הוא הערה בקשר לאותו חידוש. נענה אביו ואמר לו: נכון, נכון, דבריך נכוחים. והנה הפנה ר' מרדכי-גימפל את ראשו, ושאל את אבי-הרב: "מה אומר הצעיר"? פנה אבי-הרב אל בנו וביקשו לחזור על דבריו. ור' מרדכי-גימפל (שהיה כבד-שמיעה) הטה את אזנו לשמוע את דברי הנער הנחמד. כאשר גמר, הגיב ר' מרדכי-גימפל בהתפעלות: "דֵּין רְפַּש מדבית-אבא!"[18]

ר' מרדכי-גימפל הוסיף ושאל: בן מי הוא הנער הזה? והשיב אבי-הרב: "זהו בני אברהם יצחק'ל". מיד פנה הגאון ר' מרדכי-גימפל אל הנער, והזמינו לשבת בקרבתו.

החתן, רבי יעקב, ידוע היה כעילוי. בהיותו בן שש-עשרה כבר היה בקי בשני סדרים גמרא, ואביו שלחו ללמוד תורה אצל הגאון ר' ראובן הלוי ז"ל, רבה של דווינסק. הכלה היתה בתו של אחד מנכבדי העיירה לוצין, ר' זלמן לוין (אמיתן) ז"ל, וכמקובל המשיך החתן בלימודו גם אחרי החתונה, כשהוא סמוך על שולחן חותנו.

ר' יעקב התחיל להרצות שיעורי-גמרא בפני ארבעה צעירים מצוויינים, שהמעולה שביניהם היה בנו של בן-הדודה, ר' שלמה-זלמן מגריבה – אברהם יצחק, שהגיע אליו לפי הזמנתו.

וכך אמר לי מרן הרב זצ"ל בשיחה שהתייחסה לשנות-ילדותו: "בזמן הראשון לבואי ללוצין, למדתי אצל רבי יעקב רבינוביץ ז"ל, בנו של דודי-זקני הגאון ר' מרדכי-גימפל ז"ל. רבי יעקב היה תלמיד חכם גדול, ובעל דעה רחבה".[19]

"תדע כי אנכי לא שכחתיך, וחמודות אתה לי"

במכתב של הגאון ר' מרדכי-גימפל יפה ז"ל לבנו רבי יעקב רבינוביץ ז"ל בלוצין, מיום ג' ער"ח מנחם אב תאמ"ר לפ"ק, רוזינאי, כתוב בין היתר:

---

18. ובספר טל הראי"ה ביאר המחבר כי ביטוי זה לקוח ממדרש-רבה פ' ויגש פ' צג, ו, על הפס' "כי כמוך כפרעה" – "אם שולף אני את חרבי, ממך אני מתחיל ובפרעה רבך אני מסיים. אילו אמר מפרעה אני מתחיל – היה מניחו, כיון שאמר ממך אני מתחיל, רמז למנשה ורפש (בעט) חד רפש וזעת כל הפלטין. אמר (יהודה): דין רפש מן דבית אבא! "בעיטה זו היא מעין גבורת בית אבא, שהיו גיבורים מאד" (פי' עץ יוסף שם).

19. במכתב מיום ו' כסלו תרצ"ו, כתב לי הרש"ח קוק ז"ל: "בנוגע לזכרונות על מרן זצ"ל מתקופת לוצין – הנה למדתי שם בשנות תרנ"ג-תרנ"ד, הרבה שנים אחריו, בכל זאת היה שמו נזכר באהבה והערצה מכל אלה שידעו אותו. ר' יעקב רבינוביץ ז"ל סיפר לי, שפעם נשאר **הרב** בבית, בשבעה-עשר בתמוז, וחיבר אותו יום ספר-חידות, שתוכנו ענייני ארץ ישראל והגאולה. הר"י היה מלא התפעלות מהחידות, והצטער שלא פרסמם בדפוס על חשבונו".

"ד"ש לנכד אחותי, היקר והמהולל חכים-טובא מ' אברהם-יצחק הכהן נ"י. תדע כי אנכי לא שכחתיך, וחמודות אתה לי, חזק בשקידה ועיון ויגיעה. ותפארת תהיה לאביך ושאריך, ותזכה לראות בישועת-ישראל ונחמת ציון, כי ד' דבר טוב על ישראל – – – מרדכי גימפל".

"שיחנני ד' דעה בינה והשכל בתורתו ויראתו – ויותר לא אבקש"

רבי מרדכי-גימפל יפה ז"ל היה מן הראשונים שנתנו ידם להגאון ר' צבי הירש קלישר ז"ל, ויסד בעירו "חברת ישוב ארץ ישראל". הוא גם פרסם מאמר חשוב על החובה להרבות פעלים למען ישוב הארץ, אף תלה דבריו באילן-גדול: "הלא ידעתם גם שמעתם, כי זה שמונים שנה ויותר אשר הגאון הגדול הצדיק מוהר"ר חיים מוולאז'ין זצ"ל – בעזר גדולי הדור – החל ביסוד-המעלה, ליסד ישוב בארצנו הקדושה, ועל פיו נסעו כמה מגדולי היראים, והמה היו הראשונים לשבת בירושלים" ("שיבת ציון" לרא"י סלוצקי ז"ל, עמ' 14).

הוא היה נאה דורש ונאה מקיים – וביר"ח אלול תרמ"ח, עזב את עירו, רוזינאי, ועלה לארץ-ישראל (ועי' מה שכתב נינו ה' בנימין יפה בחוברת "הרב מיהוד", ירושלים תשי"ח, מעמ' 52 ואילך).

נשתמר בידינו המכתב, אשר כתב הרב בשלהי שנת תרמ"ח, לדודו-זקנו "הגאון האמיתי, שר התורה, צדיק כביר, כקש"ת מוה"ר מרדכי-גימפל שליט"א", לפני עלייתו של הרמ"ג לארץ ישראל, ומכתב זה הוא המכתב הראשון, שבו נפתחות "אגרות הראי"ה", כרך א:

> ארץ־קדשנו תגיל, בראותה בן־נאמן, אשר בו תתפאר, שב אליה מארץ־מרחק, לרצות אבניה ולחונן עפרה. ובהדר־גאונו וקדושת צדקתו תשא ראש לכבוד ותפארת – – כי למי כל חמדת ישראל אם לא לארץ־קודש, ורק זאת היא תפארתנו ותהילת כל עם ד', כי בארץ־קדשנו יתנוססו אדירי פארי דורנו, מאירי עינינו באור ד'.

ובהביעו צערו על שסיבות שונות מעכבות אותו, מלנסוע לקבל ברכת-הפרידה – "ברכת גאון-ישראל בטרם העתיקו פעמיו אל מכון-הר-ד' ארצנו הקדושה", הרי הוא שוטח בקשתו ואומר:

> ברכות צדיק־כביר אבקשה כעת, כאילו היה חפצי עולה בידו, לראות פניו כאשר פללתי, והיה נא זכות מרן הדר גאון זקני ז"ל (הגאון ר' דובער ז"ל) אבוה דמרן שליט"א, עומד בעדי לפקדני לטובה בארץ־החיים, להזכירני בתפלה במקומות המקודשים, שיחנני ד' דעה בינה והשכל בתורתו הקדושה ויראתו, **ויותר לא אבקש**.

פרק ב

דיוקנו של אבא

הרב ר׳ שלמה-זלמן בהר״ר נחום הכהן קוק ז״ל, נולד בי״ג אדר תר״ד, נתייתם בצעירותו ונתחנך בבית אביו-חורגו הרב ר׳ עזריאל ז״ל, רבה של קהילת רצ׳יצה, ולמד אח״כ בישיבת וולוז׳ין.

אחרי חתונתו עם מרת פרל-זלאטא בת הרב ר׳ רפאל ז״ל, מהעיירה גריבה הסמוכה לדווינסק, למד שלוש שנים אצל הגאון איש-החסד ר׳ אליהו-חיים מייזל ז״ל, בעת שכיהן כרב בקהילת טורעץ. רבו מובהק זה, שהעמיק בו דעת התורה, החדיר בו גם מידה גדושה של אהבת ישראל.[20]

[ומכאן ההערצה של הרב להגרא״ח ז״ל, ובאגרתו אליו – י״ד סיון תרס״ז – הוא מכנהו: ״האי סבא קדישא, גאון עזונו, הגאון האמיתי, צדיק ונשגב״ (אגרות הראי״ה א אגרת עח, עמ׳ פג).

בתשובתו להצעה להכריז על תענית ציבור כללית בעולם היהודי כולו, מגיב הרב וכותב – כ״ט אדר ראשון תרס״ח – ״שלעשות פעולה מאה״ק, צריכים אנו דוקא לעשות עפ״י עצת זקני גאונינו שי׳, והישיש שבהם הגר״ש סלנט שיחי׳ בראשם – – – הגר״ח מבריסק, ור״א חיים מלאדז ובעל חפץ-חיים שיחי׳ וכיוצא בהם (אגרות הראי״ה, אגרת קכא, עמ׳ קנא)].

מבחוץ – היה הוא הטיפוס של הלמדן הליטאי האיתן והמוצק, ומבפנים – המה לב רגש, רך ועדין, שכנה נפש יקרה ועדינה.

יסד ישיבה בדווינסק, ולימד בעצמו את תלמידיה. בתקופה מאוחרת יותר שימש כשד״ר לישיבת וולוז׳ין (להלן עמ׳ 145-144), ואח״כ לישיבת עץ חיים הירושלמית. נפטר בירושלים

---

20. סיפור זה שמעתי מפי אדמו״ר הרב ז״ל, כי בשעה שלמד ר׳ אליהו-חיים בוולוז׳ין, אמר עליו רבו ראש-הישיבה רבי יצ׳לי: ״וכי יודעים אתם עד היכן מגיעה מידת אהבת-ישראל בלבו של צעיר זה? אילו היה רואה שמעלים יהודי לתליה וניתן להצילו בתמורה, היה מוכן להוריד את חבל-התליה ממנו ולשים אותו על צווארו הוא״. וראה תאור פעולותיו וצדקותיו בספר ״ר׳ א״ח מייזל, הרב בלודז״, מאת אברהם-יהודה ברז׳ז׳ינסקי, תל-אביב תשט״ז.

כ״ג שבט תרפ״ט (וראה דברי-הערכה עליו מפי כתבו של ר׳ שבתי (ש. דניאל) ב״ההד״, שבט תר״ץ).

איש מידת האמת

הואיל והגעתי לישיבה בשלהי תמוז תר״ץ, לא זכיתי להכיר את אביו של הרב, ואף לא שמעתי את דברי ההספד אשר נשא הרב עליו אחרי מיטתו. אולם בליל הזכרון השני, בשבט תרצ״א, רשמתי קיצור הדברים אשר אמר מרן הרב זצ״ל בישיבה לזכר אביו הצדיק:

״׳אור זרוע לצדיק׳ – האור הנובע מהצדיק הוא בבחי׳ זריעה. אמנם מצינו בדברי חז״ל הבחנה בין דבר שזרעו כלה לבין דבר שאין זרעו כלה. אולם ברור שאורו הזרוע של צדיק, שייך לדברים שאין זרעם כלה, הוא משפיע והולך.

צריך להבין את דרך ההשפעה. הלימוד ממעשיו, מדיבורו, מהנהגתו – זו ההשפעה **הגלויה**. אבל יש גם השפעה נסתרת, זו ההשפעה הסגולית, מנקודת האמת שבנשמה, והשפעה זו פועלת במעמקים, ולפעמים היא עושה דרכה גם שלא מדעת המושפעים.

בהיכל הישיבה נמצאים בני-תורה, אשר בצורות שונות קיבלו השפעה מאבינו הצדיק ז״ל, ויתכן שדווקא בשנתיים האחרונות שלאחר הסתלקותו, אחרי העדרו מאתנו, התחילו לעמוד ביתר בהירות על מה שהם קיבלו ממנו.

אחד הדברים שציין את מידותיו של אבינו ז״ל – זו מידת **האמת**. ונקודה של אמת אינה הולכת לאיבוד. היא מוכרחה להשפיע, אם בשעתה ואם לאחר זמן. יש מעיין אכזב, מעיין פוסק, ויש מים נאמנים – מעיין שאינו פוסק, האמת – זה דבר שאינו פוסק, כל מה שנובע מן האמיתות שבנפש – שריר וקיים, פועל ומשפיע.

אורו הזרוע של הצדיק, שהאיר פעם בעולם על ידי האמת שבנפשו, ימשיך להשפיע, ימשיך להאיר בבחי׳ מוסיף והולך״.

״מר אבא חמדת לבבי – – – מלא דבר ד׳ בתורה ויראה טהורה וכל מידה ברה״

יחס הכבוד העמוק אשר רחש מרן הרב זצ״ל לאב הדגול, אשר היה גם רבו בשנות ילדותו המוקדמות, בא לידי ביטוי במכתב שכתב אליו הבן (שו״ת אורח משפט סי׳ מט), באחת השנים המאוחרות יותר, בשעה שכבר כיהן כרב בקהילתו הראשונה, זוימל.

בעה״י, יום ה׳ ח׳ תשרי תרנ״ג, זימל

ברכה ונועם ה׳, חיי אריכי ומזוני רויחי, ושנות טובה ארוכים ומתוקים, לכבוד מר אבא חמדת לבבי, הרב המופלג, מלא דבר ד׳ בתורה ויראה טהורה וכל מידה ברה, כקש״ת

מוהר"ר שלמה זלמן שליט"א הכהן, יבורך ברכות שמים, חן וכבוד יתן ד' לא ימנע טוב לתמים.

הגיעני יקרת ימין אדוני אבי לשמחת לבי, לדעת משלומו הטוב ואשר אתו, וב"ה כי עמנו החוה"ש (החיים והשלום), תהלי"ת קבלנו תועלת בבריאות משבתנו בדובבעלין, ישיבני הרחמן ברחמיו לתורתו ועבודתו ויטהר לבבנו אליו.

פקודת אדוני מורי אבי הרב שי' שמרה רוחי, וכפי מסת הזמן בקוצר דעתי ומיעוט חילי, העלתי כעת איזה דברים בענין החזקת תורה, ואם אולי עוד לא יצאתי חובת הדברים כפי ערך דלי־דעת, אבטח ברוחב לבב אדוני, כי ידע איך לכלכל דבר, להסביר לכל קבוץ לפי ערכו.

ואתנצל כי למגמר בעתיקי קשה עלי מאד, והזמן דחוק מכמה טרדות המטרידות ושובבות את הדעת, יזכני ד' יתברך לשבת במנוחה לשקוד בנועם תורתו, על כן נקיטנא האי בידאי כל דהוא, רק כדי לעשות המצוה אשר צוני כבוד אדוני.

"כמה גדולה ונחמדה היא המצוה של החזקת תלמוד תורה בארץ הקדושה"

מכתב זה בא אחרי כתיבת דרשה "להחזקת תורה בארץ ישראל", שהוזמנה על ידי אביו של הרב, שכנראה קיבל עליו אז להיות שלוחא-דרבנן בערי רוסיה הפנימית ובקווקז, מטעם ישיבת "עץ חיים" בירושלים.

הדרשה דנה בהרחבה בערך לימוד התורה בארץ ישראל לקירוב גאולת ישראל:

והנה עיקר גאולת ישראל, ידענו שאך בנו הדבר תלוי, בהכשר מעשינו, ובפרט בענין לימוד התורה, כמו שאמרו חז"ל (בבא בתרא ח), "אי תנו כולהו – עתה אקבצם". והנה זה פשוט שדרכיו הישרים ברוך הוא, מחייבים לקבוע איזה מעשה רשום, שעל ידי זכות זו יושע ישראל, כמו שמצינו בגאולת מצרים, שנתן להם פסח ומילה, כדי שתמצא בידם זכות להגאל. והנה אופן הגאולה, כיון שישראל צריכים לסבב אותה על ידי זכות ומצוה, ממילא מובן שכל שתהיה המצוה במעלה יותר גדולה, כה תהיה מעלת הגאולה – – – ואפשר שתהיה המצוה גורמת הגאולה, דוקא כשתהיה ביד ישראל ברוממות המעלה.

והדרשה מסתיימת בדברים אלו:

מזה נבין כמה גדולה ונחמדה היא המצוה הזאת, של החזקת תלמוד תורה בארץ הקדושה, כי דבר זה בעצמו, שיתרבו לומדי תורה בארץ ישראל, ותתרבה שם ידיעת התורה, היא פתח־התקוה היותר נכבדה, לגאולתנו ופדות נפשנו. ובפרט עתה לעת כזאת, אשר העיר ד' רוח רבים מאחינו, להחזיק הישוב בארץ הצבי – תחזקנה ידיהם – ראוי ביותר להשתדל בקיום הרחבת התורה בארץ ישראל, שהוא הגורם שיעלה הישוב בעז"ה באופן ראוי והגון ומתקיים. כי לכתחילה נתן לנו השם יתברך ארץ ישראל, רק

בשביל לימוד התורה, כמו שכתוב ויתן להם ארצות גויים וגו', למען ישמרו חוקיו (תהלים קה, מד–מה).

ואם רבותינו בעלי התלמוד ראו להראות חיבה יתירה לאדמת קדשנו, על ידי חיבוב אבני קודש שבאדמתה, כמו שאמרו חז"ל רבי אבא מנשק כיפי דעכו (כתובות קיב, א), מה יקר וגדולה ואהבה רבה ראוי שנראה מעומק הלב לבני ציון היקרים, ובפרט לצעירי צאן קדושים, שמהם יצמח עץ-תקוה שיהיו לאנשים גדולי תורה ומלאי דעת ויראת ד', וכל מה שתתרבה קדושת התורה והיראה יותר בארה"ק, כה תוסיף תת כוחה לכל אוהבי שמה, וכמו שכתוב (תהלים קכב, ו) "שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך".[21]

במכתב מזוימל (אור ליום ב' חיי שרה, תרנ"ד) מבקש הרב מאביו: "נא להיות חסד אדוני, להזכירני בתפילתו הזכה, **לאמץ כוחי לתורה**" (אגרות הראי"ה א, אגרת ד, עמ' ז).

ובמכתב מדובבעלין (יום ה' תצא, תרנ"ט), מבשר הרב לאביו: "אנו מקוים שנזכה ליסד אגודות בשם "ציונים שומרי תורה", הענין גדול ואין פה המקום לבאר קצהו, ועוד חזון למועד בעזה"י" (אגרות הראי"ה א, אגרת ז, עמ' ט).

"שמתי עיני ולבי להשגיח על המזוזות"

הד לנסיעותיו של הרש"ז במרחקי רוסיה, מגיע אלינו מתוך מכתב-קריאה קצר אשר פירסם בחוברת הראשונה של "הפלס" – ברלין תר"ס – בשם "הרימו מכשול", בחתימת זקוק (-זלמן קוק):

"זה כעשר שנים הנני נודד בערים, אשר שם מעטים הם אחינו-בני-ישראל, ומאז שמתי עיני ולבי להשגיח על המזוזות – – – ולא אגזים אם אומר, כי רוב המזוזות פסולות הנה, ואם לפעמים יקרה לי לראות גם פרשיות של תפילין, ביד איזה סופר הבודקן, הנני רואה כי כהמזוזות כן הנה התפילין – אוי לעינים שכך רואות!"

והוא מציע: "לקרוא עצרת רבנים, ולהתייעץ כדת מה לעשות בדבר הזה, איך לתקן את הפירצה, לבל תכשל עדת ד', בביטול מצות תפילין ומזוזה".

בן העיירה גריבה, הרב ר' אלחנן יעקובוביץ ז"ל (ר"מ בביאליסטוק, מחבר ספר "אבן שמעון", ביאליסטוק ה'תרפ"ט) מספר, כי כשהיה אביו של הרב חוזר הביתה ממסעותיו במרחקים, היה הרב יוצא לקבל את פניו בדווינסק אשר מעבר לנהר.[22]

---

21. הדרשה במלואה פורסמה לימים בקובץ "מאבני המקום" ח, בית אל ה'תשנ"ד עמ' 15-19. ע' עוד: טל הראי"ה פרק ח, עמ' קפו. אגרות לראי"ה מהדו"ב, אגרת א ובנספחות שם אגרת מס' 13. אוצרות הראי"ה מהדו"ב, ראשל"צ ה'תשס"ב, חלק א, עמ' 367-368. חיי הרב קוק לר' אפרים צורף עמ' 33 בפירוט. מתוך התורה הגואלת ב עמ' רפב. שבחי הראי"ה עמ' כח-כט, מהדו"ב עמ' 45. סיני כרך סא ה'תשכ"ז עמ' סז-סח.
22. לשלושה באלול, ירושלים תש"ז, חלק ב, אות ד.

שאלת-חכם: מה דינן של אותיות-דפוס הפוכות לגבי איסור מחיקת השם?

כשעסק הרב בשנות תרמ"ח-מ"ט, בהוצאת הקובץ הרבני-התורני "עיטור סופרים", נחלץ האב לעזרת בנו, ויצא לווילנא לטפל בהדפסת הקובץ, ואז פנה האב אל בנו בשאלת-חכם, שהעסיקה אח"כ כמה וכמה גדולים:

"בדבר מה שהעירני כבוד מר אבא הרב שליט"א בשבתו כעת בווילנא, להשגיח על הדפסת ה"עטור סופרים", אם צריך למיעבד מה שהמדפיסים סותרים אותיות השם אחרי ההדפסה, אם אין בזה משום מחיקת-השם, ודן כבוד מר אבא שי' **אולי מצד שאין הכתב כסדרו, רק הפוך, אינו כתב**, וכן העיר בהתכת הסטאראטיפין (האמהות של הדפוס), שהם נעשים יותר לקיום, אם יש בזה בכלל מאבד דברים שבקדושה, ולא תעשו כן לד' אלוקיכם?"

הרב השיב על השאלה תשובה ארוכה ומקיפה (וחבל שלא נמצא הסיום שלה), והיא נדפסה בספרו דעת כהן סי' קסא.

מכתבים של תורה

במשפט כהן סי' קא, נדפסה תשובת הרב לאביו, שנכתבה ביפו בשנת תר"ע, שתוכה רצוף דברי-תורה. הוא מתחיל: "שמחתי במכתב הגלוי בהודעי משלומך הטוב וכן נהניתי מאד מענין קביעת השיעור של כבוד אאמו"ר שי' עם האח הצעיר מר שמואל שי'", ומסיים "והיה זה שלו' וברכה כנפשם הרמה ונפש בנם עבדם מברכם ומוכן לשרתם ביראת הכבוד ואהבה רבה".

ושם בסי' קיא במכתב מאוקספורד בשנת תרע"ד (שבתחילתו מביע הרב שמחתו "ואודה לד' חסדו, כי הביאני עד הלום, לישא וליתן בדברי תורה על כל פנים במכתב, יזכנו ד' ברחמיו לחזות בנועם פני קדשם ולשרתם בקודש על אדמת קדשנו תובב"א בעיר-עז-לנו יכוננה עליון), טורח הרב ליישב קושיה חמורה של אביו בענייני קדשים, בזבחים פב, ב, והוא מתרץ אותה בחידוש של סברא מקורית מאירת-עיניים, וגומר: "והשי"ת יזכנו לעבוד עבודת-קדש בבית-מקדשו, כתורה וכמצווה בגילת לבב ושמחת עולם".

ובסיום המכתב: "הנני חותם בכל חותמי ברכות, באהבה רבה ויראת הכבוד, בצפיית ישועה ועתרת ברכה, כנפשם הרוממה ונפש בנם עבדם המצפה לשרת את פניהם בקודש בעיר ד' שמה, ובקרוב תקום לדממה סערת המלחמה ואלומת ישראל תהיה נצבה וגם קמה, במהרה בימינו אמן".

הנהגה נאה

הנהגה אחת מהנהגותיו, מביא נכדו מו"ר הרב צבי יהודה הכהן קוק (שליט"א) [זצ"ל], בסידור עולת ראי"ה (ח"א, עמ' קפו): "כשהיה אדמו"ר הרב ז"ל טועם (כוס תה מהול בחלב) לפני התפילה, היה אומר (אחרי ברכות התורה, ברכות השחר, וקריאת שמע

קטנה, וכמדומה שגם אדון עולם) מקודם מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, ואמר בשם אביו אבי-זקני הרב שלמה זלמן ז״ל, שגם כן נהג כך, שבפסוק ׳מה בצע בדמי׳ וגו׳ שיש בו, יוצאים בשעת-הדחק בשיעור המועט של תפילה על הדם קודם האכילה, משום ״לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם״ (ברכות י, א)״.

ובספר מצות ראי״ה (ירושלים תש״ל, עמ׳ צט-קג) נדפסו הערותיו התורניות החשובות לשו״ע אורח-חיים, וכן הערותיו לספר ״חפץ חיים״. וראה הסברתו על סדר הנענועים של ארבעה-המינים לפי נוסח אשכנז, ב״עולת ראיה״ (ח״ב, עמ׳ שצב).

לא לימדתני ״פקד, פקדתי״

בשנים האחרונות כשהיה האב גר בקרבת בנו, והיה מתפלל בוקר בוקר ב״מניין״ שלו, התרעם פעם על בני הישיבה המאחרים לתפילה, וקבל על כך בפני הרב. הצטדק הרב ואמר שכבר העיר על כך כמה פעמים, אלא שכעבור זמן-מה הדבר נחלש וחוזר לרפיונו.

אם כן – חזר האב והתריס – עליך לתת להם **פקודה!**

השיב הרב ואמר בענוה: אבל מה אעשה, אבא, שבילדותי כשלימדתני דקדוק, עשית זאת תוך כדי לימוד פסוקי ה״חומש״, ולא לימדתני לפי לוח-הפעלים של ״**פקד, פקדתי, פקדת**״...

פרק ג

חדר הורתו

ברכת "שעשני כרצונו"0

"הגבר – בפעלתנותו המרובה, זקוק הוא לזהירות מרובה, שלא יסטה מן הדרך הישרה, שלא יסור מן המגמה המקורית, מן **הרצון** העליון של היושר האלקי – "אשר עשה האלקים את האדם **ישר**" (קהלת ז, כט).

לא כן האשה, בשקט הנפשי שלה, בהיותה רחוקה מן הפעילות הגועשת, מסערות החיים המעשיים, קרובה היא יותר לישרות הטבעית, שטבע הבורא בבריאה, בפשטות-תכונת-רוחה נאמנה היא יותר **לרצון** האלקי, ועל כן היא זוכה לברכת "שעשני **כרצונו**" (על פי "עולת ראיה", ח"א, עמ' עב).

"אל תטוש תורת אמך"

ב"אגרת הטהרה" אשר כתב מרן הרב זצ"ל (ירושלים ה'תר"ץ, מהדו"ב ה'תש"ד. עי' דעת כהן סי' ק), כתוב לאמור:

"האמהות הקדושות, הן שהנחילו לבנותיהן את הלב הישראלי, לב הזהב, הזך והטהור, הלב החי לעד והמנצח את כל הקמים עליו בעוז-גבורתו".

ובאחת משיחות-קודש של הרב בלילי חול-המועד של חג-הסוכות, הסביר ואמר:

האזהרה על שמירת מנהגי ישראל-קדושים, הוסמכה על ידי חז"ל לפסוק במשלי (א, ח) "ואל תטוש תורת **אמך**" (עי' פסחים נ, ב). כי בה בשעה שדברים שבלימוד, שמקורות מפורשים ומבוארים להם, קשורים הם באבא, שהוא המלמד אותם – "ושננתם לבניך", הרי דברים שבנוהג, שבאורח חיים, דברים-שבחינוך הבאים מתוך הרגשה טבעית-בריאה, זיקתם מעוגנת יותר בהדרכתה הנפשית-הרגשית של **אמא**.

שורש צמיחתם של מנהגי ישראל, נטוע הוא במעמקי נשמת האומה, במעמקי בית ישראל, שהאם עקרת-הבית – "עיקרו של בית" – היא הבונה אותו, היא המייפה אותו לפי הרגשתה הפנימית, היא המעטרתו ביקר-חינה ובטוב-טעמה.

שי הוקרה לרעיה – ירושלים-של-זהב

"אומה טובה וקדושה, היא מורשת אמהות טובות. – – – ההרגשה הטובה והקדושה צריכה הכנה מצד קדושת האם. – – –

'ירושלים דדהבא', ירושלים-של-זהב, שנתן רבי-עקיבא כמתנת-הוקרה לנוות-ביתו (שבת נט, א), באה ללמד שהרגשת ההוד והפאר של האמהות בישראל צריכה להיות קשורה עם מרכז הקדושה הכללית של האומה, עם ירושלים-עיר-הקודש, שהיא היא מרכז חיי האומה וארצה, הדרה ותפארתה" (עפ"י "עין א"ה" שבת ו, א).

סיפר הרב בשעות-רצון:

לב-זהב היה לאמא (מרת פרל-זלאטא ע"ה), והיא ירשה אותו מאבותיה. שלושה סיפורים רווחו במשפחה על סבא שלה (אבא של אביה, רבי רפאל ז"ל), הגאון המקובל רבי אברהם ז"ל, שכיהן כרב בקהילות פרייל וסעביז,[23] ופרטים אלה באים ללמד על הכלל כולו, שהיה זה אורח-חיים למעלה למשכיל, ממעלות קדושים וטהורים.

"אילו ידעתי על פמוטות הכסף[24] – הייתי מוכרם ומאכיל רעבים"

סבא של אמא ע"ה, הרב רבי אברהם זצ"ל, מכר בשנת בצורת כל מה שאפשר היה לו למכור, וחילק לעניים כדי להצילם מרעב. הרבנית חסה על הפמוטות של שבת, והסתירה אותם מעיני הרב. כשעברה שנת הבצורת, הוציאה הרבנית את הפמוטות ממחבואן, בכדי להדליק בהם נרות-שבת. כשראה הרב את הפמוטות התעלף.

כששאלו את הרב על סיבת ההתעלפות, נאנח ואמר: "הלא השנה היתה שנת רעבון, אילו ידעתי, על מציאותן של פמוטות הכסף, הלא הייתי מוכרם, מאכיל רעבים ומציל נפשות"[25].

---

23. "אחי יקירי הח' הש' מר שמואל הכהן שי' – – – הנני שולח עם המוכ"ז את ה"תיקוני זוהר" (עם ההערות על הגליונות של הגאון ר' אברהם ז"ל, סבא של אמא). מובן הדבר שכשידפיסו ישלח אלי הקורקטא כדי שאוכל להגיה. ואולי להוסיף איזה הערות, כי יש מקומות בדברי-קדשו של אבינו-זקננו הרב זצ"ל שצריכים ביאור, כאשר הראיתי לדעת בהגהות הזוהר שהתחיל לעסוק בזה מעט המנוח ר' ארי' לייב הורביץ ע"ה" (אגרות הראיה, ח"א, אגרת קה, עמ' קכט). וע' אגרות הראי"ה ב אגרת שצד, עמ' נד.

24. עי' להלן עמ' 212.

25. וראה מה שמסרו חז"ל, בפסיקתא-רבתי דרב כהנא, פיסקא ותשלם כל המלאכה אות ז: "שבא הרעב בידי דוד שלוש שנים (שמואל-ב כא, א), והיו לדוד כמה תסבריות (אוצרות) צבורין כסף וזהב, מה שהיה מסכן (אוגר) לבנין בית-המקדש, והיה צריך להוציאן להחיות את נפשות – ולא עשה כן, אמר לו האלקים: בני מתים ברעב, ואתה צובר ממון לבנות בו בנין?! לא היית צריך אלא להחיות בו נפשות, ולא עשית כן, חייך אין שלמה נצרך ליטול הימנו כלום".

הגאון ר' אברהם ז"ל: "איני רוצה שתהיה מופקדת בידי נפשו של אדם 'מישראל!"

פעם אחת הביא הסנדלר לרבי אברהם, זוג-נעליים שהזמין אצלו, ובאותה שעה לא היה בידו כסף לשלם לסנדלר. "אין דבר – אמר הסנדלר – מסכים אני לחכות לתשלום, עוד כמה ימים, ובינתיים יוכל כבר הרב להשתמש בנעלים החדשות". אולם רבי אברהם לא נאות להצעת הסנדלר, ולא הסכים לקבל את הנעלים, משום "לא תלין פעולת שכיר אתך" (ויקרא יט, יג). מה עשה הסנדלר, השאיר את הנעלים על יד הדלת והלך לדרכו. כשגילה רבי אברהם את המעשה, הזדרז והחזיר את הנעלים לסנדלר, והפציר בו שיחזיקם ברשותו עוד זמן-מה, עד שישיג את הכסף תמורתם.

כששאלו את רבי אברהם מה ראה על ככה להחמיר בזה כל כך, והלא משנה מפורשת היא (בבא מציעא קיא, א), שאינו עובר על בל תלין אלא אם כן תבעו, ואילו "לא תבעו – אינו עובר עליו", וכאן הרי בפירוש הסכים הסנדלר לחכות? השיב רבי אברהם ואמר: לדעתי כוונת המשנה היא שאינו עובר בלאו, אבל איסור יש בדבר, וכמו שאמרו במסכת חולין קט, א, מיעבר הוא דלא עבר (בלאו), הא איסורא איכא.

ונתן רבי אברהם טעם לדבר על פי דברי הזוהר הקדוש בפרשת קדושים (דף פה, א), שמסופר שם על רב המנונא, כי כשהיה גומר אצלו עבודתו, היה משלם לו מיד, והיה אומר לו "קח נפשך שהפקדת בידי, קח פקדונך", ואפילו כשאמר לו הפועל יהיה השכר שמור בידך – לא הסכים רב המנונא, והיה אומר "פקדונא דנפשא לא אתייהיבת אלא לקודשא-בריך-הוא" (פקדון של נפש אינו מסור אלא להקב"ה). הרי לנו שרב המנונא למד מן הפסוק "ואליו הוא נושא את נפשו" (דברים כד, טו), שנפש העובד שקועה היא בתוך מלאכתו, וכל זמן ששכר העבודה לא שולם על ידי בעל הבית והעובד לא קיבל את תמורת החלק מנפשו, הרי זה כאילו הנפש מופקדת בידי בעל-הבית – איני רוצה אפוא להלין פעולות-שכיר, איני רוצה שתהיה מופקדת בידי נפשו של אדם מישראל[26].

מצות גמילות-חסד לעגלון וצער-בעלי-חיים של סוסים – אין להחמיצה!

בהיות רבי אברהם רב בפרייל, רבה היתה העניות בבית. משכורתו הדלה לא הספיקה לו

---

26. ומדברי הגרי"מ עפשטיין ז"ל משמע דסבירא ליה שגם איסור אין בדבר, שכתב בערוך השלחן חושן משפט סי' שלט סע' יד: "**ממידת חסידות** לדקדק מאד בתשלומי שכר-שכיר בזמנו, אפילו במקום **שפטור מדינא**, ולכן נהגו המדקדקים ללות ולשלם לפועל, ובזוהר פ' קדושים מחמיר מאד בזה". אכן נראית דעת הגאון רבי אברהם ז"ל, שאין כאן מידת-חסידות גרידא, אלא שגם אם פטור הוא מן הדין – מידי **איסור** לא יצא. ותנא דמסייע לו, גם הגאון בעל "**שער משפט**" הפוסק כמותו בסי' שלט ס"ק ב, והובאה דעתו בפתחי-תשובה שם.
וע' טל הראי"ה פרק ז, עמ' קז.

להסיק את התנור בלילות-החורף, וגדול היה הקור, וזה הפריע ללימודיו. מה עשה הרב? אכסניא היתה בקירבת-מקום, ותנור גדול ורחב לה, מוסק יפה לכבוד האורחים הבאים בימים הקרים. קבע לו אפוא הרב מקום לימודו שם, ועד שעה מאוחרת היה עומד בפינה, לא רחוק מן התנור, ועוסק בתורה. בכדי שלא להסב תשומת-לב מצד האורחים הבאים והולכים, לא לקח שום ספר אתו, אלא למד בעל-פה, והיה משנן בשקט את הלכות האלפסי לפי סדר הש״ס.

באחד הלילות הקרים והמושלגים, נפתחה הדלת ועגלון עייף ויגע נדחף ונכנס פנימה, וכשראה את היהודי העומד בפינה ליד התנור, פנה אליו בבקשה: מדרך ארוכה באתי, ומאד עייף אנכי, והסוסים עייפים וצמאים, אנא גמול-נא עמדי חסד, וצא-נא והכנס את סוסי לאורווה והשקה-נא אותם, ואני אתן את שכרך.

לא היסס רבי אברהם. מצוה כפולה באה לידו מצות גמילת-חסד ומניעת צער-בעלי-חיים – ואין להחמיץ אותה, ומיד הזדרז ויצא החוצה, הכניס את הסוסים לאורווה והשקה אותם. כשחזר – הודה לו העגלון, ואף שילם לו שכר-טרחתו – קופיקה אחת (מטבע קטנה של נחושת). בכדי שלא לעורר בלב העגלון שום חשד על זהותו האמיתית, לא הביע רבי אברהם שום התנגדות, קיבל את הפרוטה, וחמק ויצא והלך לביתו.

העגלון העייף שכב לישון מיד, ולמחרת בבוקר סיפר לבעל-האכסניא, איזה מזל היה לו, שבבואו מצא כאן אורח טוב ומטיב, שמיד נענה לבקשתו, ושיחרר אותו מטיפול בסוסים.

תמה בעל-האכסניה על סיפורו של העגלון, שכן לא היה באותו לילה שום אורח מבחוץ באכסניא. התחיל לחקור את העגלון, איך נראה אותו אורח, וכשתיאר העגלון את מראה האורח – חוורו פני בעל-האכסניא: הלא זה הרב שלנו! מה עשית? הרי פגעת בכבודו של גאון וצדיק! רוץ מהר ובקש ממנו סליחה ומחילה.

כשבא העגלון אל בית הרב, והתחיל לפייס אותו על שהטיל עליו מעשה-שלא-לפי-כבודו, ולא עוד אלא שגרם לו טירחא מרובה בלילה של סופת-שלג, הרגיע אותו רבי אברהם, ואמר לו בענוות-צדקו: ״מחול לך, מחול לך, לא חטאת ולא פשעת, שהרי לא הכרת אותי, ולא עוד אלא ששילמת לי שכר טירחה...״

סבא ר׳ רפאל ז״ל: ״הגיעה שעתי... הלא כהנים אתם...״

בנו של רבי אברהם, הסבא ר׳ רפאל ז״ל, אעפ״י שתלמיד-וולוז׳ין היה, ולמד שם בתקופתו של ר׳ יצ׳לה ז״ל, מצא דרכו לחסידות חב״ד,[1] דבק באדמו״ר הגאון בעל ״צמח צדק״ ז״ל, ואחריו היה קשור אל בנו האדמו״ר ר׳ יהודה-לייב ז״ל מקאפוסט. הוא דאג להקים בגריבה שטיבל של חסידי קאפוסט, ולהביא לעיירה את המשפיע-החוזר הרב יחזקאל יאנאווער ז״ל.[27]

---

27. ראה עליו להלן בפרק כג.

ר׳ רפאל זכה להגיע לגבורות, ודעתו צלולה ומיושבת עליו. כשנודע למשפחה שהוא נחלש והולך, התכנסו לבית ילדיו ונכדיו, והנה באמצע הלילה ביקש להעיר את הנכדים בני-בתו, וצוה עליהם להזדרז ולצאת: ״הגיעה שעתי להפטר מן העולם, והרי **כהנים אתם**, ומצווים על הטהרה״.

קשתה על הנכדים הפרידה מן הסבא האהוב, והואיל וסבורים היו שעדיין יש להם זמן – המשיכו לעמוד ולשהות על ידו, אולם הוא האיץ בהם לעזוב את הבית. וכשיצאו – יצאה נשמתו בטהרה.[28]

הורי הרב

אביו הרב שלמה-זלמן הכהן, נפ׳ בכ״ג בשבט תרפ״ט
אמו מרת פערל זאלאטה, נפ׳ בה׳ בניסן תרצ״א

28. סיפור זה מזכיר לנו מה שכתב רבי חיים ויטאל ז״ל ב״ספר הגלגולים״, על פטירת האר״י הקדוש ז״ל: ״סיפר לי הרב יצחק הכהן ז״ל, כי בעת פטירת מורי ז״ל כשיצאתי מאצלו, נכנס הוא אצל ויבכה לפניו – – – ותיכף אמר לו: קום צא מהר מזה, כי אתה כהן, והגיע זמני – – – ויצאה נשמתו בנשיקה״.

"אמא ע"ה – עטרת פז"

בימי ה"שבעה" אחרי פטירת אמו, אמר מרן הרב זצ"ל: "אמא ע"ה היתה בת פ"ז בפטירתה, כראשי התיבות של שמה – פ'ערל-ז'אלאטה – ואכן היא היתה בשביל המשפחה כולה **עטרת-פז**".

מרן הרב זצ"ל קיים דברי חכמים בפשוטם: "שלשה ימים לבכי" (מועד קטן כז, ב), ומירר בבכי אחרי פטירת אמו. אחד המבקרים הנכבדים ניסה לנחמו, ואמר לו: הרי היא זכתה לאריכות ימים, וזכתה לראות את בנה מוכתר בתואר ראש-הרבנים של ארץ-ישראל. הגיב הרב על כך ואמר: – אבל היא היתה היחידה אשר היתה מעניקה לי את התואר "מיין קינד!" (ילד שלי!)[29]

---

29. עי' ליקוטי הראי"ה ג, עמ' 338.
עוד על הורי מרן הרב, עי' בטל הראי"ה פרק ג, "ברכת אבות".

פרק ד

תורת בית-אב

תוך כדי חיפוש מקורות לתולדות מרן הרב זצ״ל, בעיקר בשנות נעוריו, נודע לי מפי חתנא-דבי-נשיאה, הרב מוהר״ר שלום נתן רענן ז״ל, על רבה של ראסיין, הרב ר׳ אהרן-שמואל הכהן כ״ץ ז״ל, שהיה חבר-נעורים של הרב, כשעדיין למד בעיירתו בבית-אבא שעל יד דווינסק. מיד פניתי אליו במכתב, ושטחתי בקשתי לפניו, להעלות זכרונות מן הימים ההם. ואכן נענה רבה של ראסיין לבקשתי, וקיבלתי ממנו את המכתב הארוך והמפורט דלקמן, שנכתב בקיץ תרצ״ז.

דומה שבידינו כאן התעודה המוקדמת והמפורטת ביותר, על צמיחתו וגידולו של מרן הרב זצ״ל בשנים הצעירות ביותר, ומתוכה אנו למדים כי ״בוצין בוצין מקטפיה ידיע״ (ברכות מה, א), וכבר אז התבלט והתרומם על בני-גילו בכשרונותיו ובלימודו השקוד, והתחילו מסתמנים תווי אישיותו הרוחנית המיוחדת, ואור זהרה הצנוע התחיל זורח, עולה ומאיר.

הרב אהרון שמואל הכהן כ"ץ

רב ברסיין

ב״ה, ט״ו באייר, תרצ״ז

פרטים נוספים מימי חרפו של האדם הגדול בענקי-הרוח, ידיד-נפשי הגאון מהורא״י קוק זצלה״ה

תחילת הכרותי עם ידי״נ הגאון מהוראי״ק זצלה״ה היתה בעיר **דווינסק**. אני הייתי אז בערך כבן י״א שנה, וכבוד הרה״ג מוהראי״ה היה גדול ממני בשנים אחדות, והיה אז בערך כבן י״ד או ט״ו שנה. אז למדנו יחד בחברותא אצל אביו, מורנו הרב זלמן זצ״ל, שהיה מופלג גדול בתורה. עצם לימודנו היה מסכת עבודה זרה עם כל התוס׳, גם היה רבנו משמיע לפנינו לפעמים בשעת השיעור מקצת מחידושי תורתו, שהיה מחדש בעצמו לפרקים. שקדנו בלימודנו עד כי הספקנו לגמור במשך החורף – בארבעה חדשים בערך – את המסכת הנ״ל. אז היתה לי הזדמנות להכיר את הנער בעל-הכשרון המצוין מהורא״י, ביחוד הייתי מתפעל התפעלות גדולה מרוב הבנתו וממהירות השגתו כמהירות הבזק.

אחרי אשר גמרנו את המסכת, עלתה ביד היניק וחכים זה, לרשום בכתב "הדרן" על דרך הפלפול, עם שיר-תהילה לכבי הגמרא וחכמיה, כפי שארשום למטה. אני הוספתי עוד ללמוד באותו זמן במסכת שבועות עם כל התוסי אצל אביו, והוא נפרד מאתנו לנסוע לוצינה (כמדומני שאחד מקרוביו שימש שמה בכתר-ההוראה). שם הוסיף לשקוד על דלתי התורה בהתמדה גדולה, והספיק להשלים לפי הנשמע את כל סדר נזיקין עם כל התוסי.

אח"כ חזר לעיר מולדתו דווינסק, וכאשר היינו נפגשים היה מעוררני כמה פעמים לנסוע אתו וללמוד אתו יחד, מחמת שהיינו קשורים למאוד בעבותות האהבה והידידות. אך מפני שהייתי יתום מאב וילד רך, לא נתנה לי אמי ע"ה לעזבה ולנסוע לעיר אחרת רחוקה מביתה, בכן נשארתי לבדי ללמוד אצל אביו ז"ל, ולגמור אצלו יתר המסי מסדר נזיקין.

בתור ילד רך וצעיר, קשה היה לי לעמוד על כל תכונותיו וכשרונותיו המצויינים של חברי הנ"ל, אך זה נרשם עמוק במוחי וזכרוני, כי עיקר הצטיינותו היתה במהירות **השגתו** עד להפליא, גם בכוח **זכרונו**, ואחרון אחרון חביב בכשרון **התמדתו** – כל אותן המעלות המועילות הרבה לרכוש בקיאות גדולה ורחבה בכל המקצועות, ולעלות על ידן מעלה מעלה, ואשר אמנם כל אלה אפשרו לו את עלייתו ופריחתו עד עלותו בסולם ההשתלמות בכל המקצועות שבתורה.[30]

כל גדולי הרבנים שהכירוהו מנעוריו, חזו אליו עתידות טובות, וינבאו עליו כי לגדולות נוצר. גם היה מחונן מנעוריו בכוח הדרוש והחידוש, להמציא רעיונות נעלים על מאמרי חז"ל, ואביו ז"ל היה משתעשע בהם מאוד, וגם היה מרצה לפנינו התלמידים שלו דברי בנו הנחמדים.[31]

---

30. "**נבהלתי** – – – **שהנך חוזר רק שלש פעמים על תלמודך**".
משהו מסדר-הלימוד שלו בימי הנעורים, נמצאנו למדים מתוך מכתב קצר ששלח כעבור שנים, בהיותו כבר רב בבויסק, לאחיו הצעיר ר' שמואל הכהן קוק ז"ל:
"שמחתני כי הודעתני מלימודך, אף כי מאד נבהלתי ממה שראיתי שהנך חוזר **רק שלש פעמים** על תלמודך. דע לך אחי יקירי, כי הנני יודע ועד על פי הנסיון, כי אי אפשר כלל לזכות בחזרה על ג' פעמים, ואבקשך מאד אחי יקירי להרגיל עצמך לחזור **לכל הפחות עשר פעמים** כל פרק, קודם שתתחיל פרק אחר, כי אין תועלת כלל בלימוד שנשכח מיד אחר הלימוד" (אגרות הראי"ה, ח"א, אגרת ו, עמ' ט).
ודאי פעלה כאן אצל **הרב**, ההדרכה המסורה מבית מדרשו של הגר"א מווילנא ז"ל:
"סיפר לנו רבינו (הגר"ח ז"ל מולוז'ין), כשבא לפני הגר"א ז"ל, והיה אז כבן תשע-עשרה – – – ואמר לרבו הגר"א ז"ל, חזרתי על סדר מועד **ארבע עשרה פעמים**, ועוד אין הדברים מחוורים וברורים בפי, והשיבו הגר"א בתמיה, וכי מארבע-עשרה פעמים רצונך שיהיו הדברים מחוורים וברורים אצלך? חזר ושאלו אלא מאי – מאה ואחת פעמים? והשיבו: אין לדבר זה שיעור כלל – וכל ימיך ב"עמוד והחזר קאי" (ארחות חיים סי' נז).

31. כבר בגיל צעיר התחיל להעלות רעיונותיו על הכתב, בשפה ברורה ובהירה, ובידי אחיו החכם-החוקר ר' שאול-חנא הכהן קוק ז"ל, נשתמרה מחברת של דברי-דרוש נאים, שנכתבו בגריבה בשנת תרמ"ב.
מתוך מחברת זו נדפס ביאור קולע לפסוק בתהלים (יא, ב): "כי הנה הרשעים ידרכון קשת, כוננו חיצם על יתר" – הרשעים רוצים לעקור הכל, גם את גופי תורה ועקריה, אולם יודעים הם שבזה לא ישמעו להם, ועל כן מכוונים הם חצי-רעלם "על יתר", על התוספות שהוסיפו

אחר זמן קצר, לפי הנשמע, נסע לעיר סמארגאן, ושם לילות כימים ללמוד בהתמדה כדרכו בקודש, עד שנתעלה לעלות במעלה העליונה. לאחר איזה זמן בא אלי להתראות ולהשתעשע עמי בפלפולא דאורייתא, חזיתי כי הוא רב-גובריו, ושכבר עלה בידו לחדש חידושים בתורה להפליא. אחר שנים מועטות, כשהייתי כבר לבר-מצוה, וגמרתי אז את סדר נזיקין עם תוס׳ עם חלק א מטור יו״ד, ונסעתי לוולוז׳ין, אשר אז הייתי כבר לאיש מוכשר להבין ולהכיר את אישיותו של אדם גדול זה, התראיתי אתו שנית בהיותו כבר לחתן הגאון הצדיק ר׳ אליהו-דוד תאומים זצ״ל אבד״ק פאניוועז (בהתקשרו בקשר ארוסין עם בתו, היא אשתו הראשונה ע״ה), ואז נוכחתי כי במשך העת צעד צעדי-ענק, וכי כבר נתפרסם שמו לתהילה להקרא ה״עילוי מדווינסק״, והיה מחובב מאוד בעיני האדמו״רים הגאונים המפורסמים, כמו הגאון מרן הנצי״ב זצ״ל והגאון מרן מוהר״ח סולובייצ׳יק זצל״ה אבד״ק בריסק, כי היה מלא וגדוש בש״ס ופוסקים, והיה לוקח נפשות במדברו הנאה עד להפליא, ומושך את הלבבות לשמוע חידושיו הנעימים בהלכה ואגדה, כי אמנם היה האיש הולך וגדול למאוד הודות לכשרונותיו המצויינים ושקידתו העצומה.

גם בילדותו היה לו כשרון לחבר שירים בחרוזים על דרך הפייטנים, כן לחוד חידות, וסגולה יתירה נודעת לו לדבר צחות בשפת-עבר כבשפת אמו, דבר שחזון יקר למאוד היה בימים ההם.

ולדוגמא ארשום בזה את השיר הנ״ל, שרשם על הגמרא עבודה-זרה שלי על השער, לעת הסיום שסימנוה בימים ההם, ואשר גמרא זו שמורה אצלי וחביבה למאוד בתור אות-זכרון לידידותנו, וזהו תכנו:

ברוכה את בת גמרא
בך פלפול גם סברא,
אמרי צדיקי עליון תנא ואמורא
עוקרי הרים ומחזירי התורה
בך נהגה ועליון יצילנו ממארה ---

כן לפי הידוע היתה לו גם ידיעה בחכמת הקבלה, שלפי הנראה בא לו זה בירושה מצד אמו, שהיתה מחסידי חב״ד. כן הנהגתו מילדותו היתה מצוינת, מתנהג את עצמו כאיש גדול ובא בשנים, בדיבורו בנחת בנימוס ודרך-ארץ, גם בענוות-חן ויראת-שמים שהיו שפוכים על פניו.

וכאשר בקיץ תרצ״ה שהה בארצנו הק׳ מר חתני הר׳ המשכיל חכם וסופר מוה״ר **מתתיהו דוד ליפמן** נ״י (בעמ״ח ״לתולדות היהודים בליטא-זאמוט״ ו״לתולדות היהודים בקובנה וסלובודקא״),

---

חכמים, על הגדריים ועל הסייגים, לנהוג קלות-ראש בתקנות ולזלזל במנהגים (אזכרה, ח״א, עמ׳ כו). עי׳ אוצרות הראי״ה מהדו״ב ח״ב עמ׳ 196.

(ועל דרך זה יפה פירש הגאון ר׳ רפאל הכהן ז״ל מהמבורג, בראש ספרו ״מרפא לשון״, את דברי הירושלמי בראש מסכת פאה: ״שאלו לנחש מדוע אתה מצוי בין הגדרות?״ שעיקר ההסתה של הנחש היא כלפי הסייגים והגדרים שגדרו חכמים, שם הוא מוצא מקום להתגדר בו ולהטיל ארסו...)

מילאתי את ידו לבקר את ידי״נ הגאון מוהרא״ק ז״ל, ולמסור לו ד״ש בשמי בצירוף מכתב, וזה מה כתב חתני הנ״ל מביקורו בירושלים:

סרתי לבית הגרא״י קוק בירושלים לעת תפילת-שחרית, ישבתי וחיכיתי בחדר האורחים הגדול, וכאשר תם רבנו להתפלל עם מניינו המיוחד בחדר הסמוך, יצא אלי ונתן לי שלום, מסרתי לו את המכתב, והוא ישב ועיין בו מתוך כוונה רבה. בשעת קריאתו ריחפה על שפתיו בת-צחוק נעימה, ואפשר היה לקרא מתוך רישומי-פניו מעין קורת-רוח חביבה, לזכר אותם הימים מימי-נערותו, כגמרו לקרוא ענה ואמר: ״אמנם כן, כמו חי ניצבים לפני אותן הימים, אשר למדתי ביחד עם כבוד חותנו הרב נ״י. הדבר היה ככה: אחרי חג-הסוכות ואני כבר כבן י״ד שנה, אמר לי אבא: ״בני כבר הגיע תורך ללמוד בעצמך, אלא קנה לך חבר טוב״, ויתן לי בחור חבר ורע, את תלמידו הנער המצוין מר אהרון-שמואל, הוא חותנך, שהיה אמנם צעיר ממני בשנים אחדות, אבל תחת זה הצטיין למאוד בכשרונותיו הנעלים, בשכלו החד וחריף, בהגיון ישר ובהשגה מהירה. למדנו בשקידה עצומה כל החורף, ונפשי היתה קשורה בנפשו.

בינתיים הספיק לעיין מתוך דפדוף בספרי שנתתי לו למתנה, וכאשר ראה שמה את הפרק המכיל תולדותיו של הגאון ר׳ ליבלי שפירא (רבה של קובנה), הציע לפני סיפור יפה ונעים מחיי הגאון הנ״ל. לפני הפרדו מאתי קם וענה – כשבת-צחוק נעימה וחביבה, לזכר אותם רגעי הנוער היקרים, חופפת על סבר פניו היפות, כמו שאומר: אמנם רב הדרך, אבל ת״ל עשיתי בהצלחה ובתועלת, לא רק לעצמי אלא לכלל כולו – ׳הגד לחותנך הרב היקר והנעלה, כי אהבתנו העזה כמו אז כמו עתה, שמורה בלבבי לנצח, כי כמו חי נצבים לנגד עיני רגעי שקידתנו העצומה בתורה׳.

עכ״ל המכתב של חתני הנ״ל.

זאת מצאתי לספר מתולדות האדם הגדול הזה בקצרה, כפי ידיעותי המצומצמות מאז. ובזה הנני מביע את תודתי וברכתי לרום מעכתר״ה, אשר לקח על עצמו את העבודה הקשה והחשובה הזאת, לספר לדור ולרשום זכרונו הק׳ בספר, בכדי שזכותו יגן עלינו ועל כל עמו ישראל, אשר אליו ולהצלחתו היו עיניו נשואות כל הימים, לומר למלאך-המשחית הרף, ולקרב את הגאולה בב״א.

הכותב למען כבוד ה׳ וגדולי הדור, המכבדו בחייו ובמותו,

אחד מידידיו הותיקים

אהרון שמואל הכהן כ״ץ

רב דפה ראסין, במדינת ליטא זמוט[32]

---

32. רבה של ראסיין (Raseiniai) משנת ה׳תרע״א. ע׳ ״לקורות עיר ראסיין ורבניה״, ורשה ה׳תרע״ג, עמ׳ כב-כג. בשנת ה׳תש״א נרצח באכזריות ע״י הגרמנים ונטמן בקרב אחים עם בני עירו, כפי העולה מדף עד על שמו ב״י״ד ושם״.

לסיום דברי האיגרת של הרב מראסיין, וסיפור פגישת חתנו ושיחתו עם מרן הרב זצ"ל, ראוי להוסיף כי אם אמנם סתם הכותב ולא פירש מה סיפר לו הרב על הגאון רבי לייבלי שפירא ז"ל מקובנה (אשר עליו יכול היה לשמוע מפי תלמידו הגאון ר' ראובן הלוי ז"ל רבה של דווינסק, ובנו הגאון ר' חיים-אברהם שפירא ז"ל, רבה של סמארגון), הנה מצוי אצלנו סיפור מאלף על ר' לייבלי ז"ל, באיגרת שכתב הרב לאחד מיוחד מחכמי-ירושלים, הרב מוהר"ר שלום-לייב אייזנבך ז"ל (מחבר ספר "באר יצחק" על משניות קדשים ו"הדרת מרדכי" על משניות טהרות, וראה מכתביו אל הגאון הרידב"ז ז"ל בפאת-השלחן עם בית רידב"ז – ירושלים תרע"ב – עמ' לא-לב, ובסוף הספר עמ' מ), שעמד בקשרי-מכתבים עם הרב בתקופת-יפו, ופנה אליו בעיקר בבקשה להשיבו על ספיקות שנתעוררו אצלו בעניני מצוות-התלויות-בארץ (עי' משפט כהן סי' לח, תשובה מפורטת בשאלות הלכה).

"אם רבי ישראל (מסלנט) יהיה מוכן לקבל עליו משרה של הוראה – מוטב"

וכך כותב מרן הרב זצ"ל:

> אספר לכבוד תורתו מעשה ששמעתי: בימי הגאון ר' לייב שפירא ז"ל, רבה של קובנה, רצו נכבדי העיר שהגאון החסיד ר' ישראל סלנטער ז"ל (שעזב אז את ווילנא) יתיישב בקובנה. וכשבאו לשאול בזה דעת רבה של העיר, מרא-דאתרא, אמר להם הגאון ר' לייב ז"ל: "אם ר' ישראל יהיה מוכן לקבל עליו משרה של הוראה (רבנות בשכונה או בקהלה וכיוצא בזה) – מוטב, אולם אם הוא רוצה לשבת בקובנה כאיש פרטי – איני מרוצה בדבר". וכשהמשיכו טובי-העיר לשאול את רבם מה טעמו? (שכן נראתה להם עמדתו של הרב תמוהה, הואיל ולפי עניות-דעתם סבורים היו שתשובת הרב תהיה הפוכה, שהרב יעמוד על כך שרבי ישראל יתיישב במקום דוקא כאדם פרטי, וכלל לא יאות שר' ישראל יתערב בענייני הצבור והנהגת הקהלה), השיב להם רבי לייב ואמר: "דעו לכם, שאפילו הגאון היותר גדול והצדיק היותר נשגב, לא יוכל לעמוד על דעתו של המשועבד להורות לרבים, ולדעת צרת-נפשו, כדי לדון אותו לכף-זכות...
>
> אגרות הראיה כרך א, אגרת רמח, עמ' רצב, להרש"ל אייזנבך ז"ל

> מי שצריך לעשות דבר הנוגע לכלל-ישראל, מחויב הוא שלא להשגיח כלל על ענייניו הפרטיים, לא מענייני עולם-הזה וגם לא מענייני עולם-הבא, כי אם לעשות מעשיו לשם-שמים, איך שמתברר לו על פי התורה ויראת-השם אמיתית.
>
> אגרות הראיה, ח"ב, אגרת תקכב, עמ' קנה

פרק ה

מגריבה ללוצין

(גלות ראשונה למקום תורה)

"זכיתי להתבשם מבשמו הטוב של הגאון הגדול ר' אליעזר דון-יחייא זצ"ל"

"לוצין היתה לי עיר-משוש לתורה ולתעודה בימי הבחרות, שהינם נזכרים ליפעה, ולגעגועי-הוד בלתי-נשכחים" – כך כתב מרן הרב זצ"ל בראש החוברת "רבי אליעזר דון-יחייא" (ירושלים, תרצ"ב), מגילת-חייו של אחד מיוחד מגדולי הרבנים בלטביא לפני שני דורות, שנכתבה ביד-אמן של נכדו, הסופר-העורך מר שבתי דניאל.

אותו רב-גאון, שימש ברבנות לוצין חמישים שנה, וזה עתה [תשל"ו] מלאו חמישים שנה לפטירתו – ד' תמוז תרפ"ו. ספרו שו"ת "אבן שתיה" שנדפס בווילנא תרנ"ג, עשה רושם גדול בשעתו, ואחרי פטירתו הופיעו שני כרכים מספרו "טעם מגדים" על ה"פרי-מגדים" חלק אורח-חיים (לוצין, תרצ"ד ותרצ"ו).

וממשיך הרב ואומר בראש אותה חוברת:

> בימי עלומי ונעורי זכיתי להתבסם מבשמו הטוב, של כבוד הגאון הגדול, המנוח רבי אליעזר דון־יחייא זצ"ל. לנצח לא אוכל לשכח את מאור־הפנים, גדולת־הנשמה, אוצר הטוב והנעימות, ישרות־השכל, הרחבת־הדעת, אשר בנשמה רעננה וגדולה זו היו מאירים כאור אבוקת־פלאות. והיו כל אלו שוכנים בגויה מחוטבה, חסונה ובריאה להפליא, שהזכירה לנו את גבורתם של ראשוני־ראשונים, גבורי ישראל, גבורי דוד ושלמה, וגבורתם של יחידי התנאים והאמוראים, אבות התורה, אשר הנחילה לנו המסורת הקדושה רשמי גבורתם הגופנית, שהיתה מעטרת את נשמתם הגדולה, הקדושה, עשירת־הפאר־העליון.
>
> הגאון הפלאי הזה זכרונו־לברכה – אשר בימין־עוזו וענות־צדקו, עודדני, חבבני ואמצני, בשחר־ימי־אביב – כמה נעים לי לראות שמו וזכרו, משובץ בחותם אמת והוד...
>
> ואני חושב נאמנה, שרבים אשר לא ידעו בפרטיות את גדולת המשפחה האצילה הזאת, ולא הכירו את אישיה המזהירים, יכירו מתוך המחברת הזאת, לדעת אחד מאוצרות החן והתפארת, אשר הנם מעשירים את כנסת־ישראל במציאותם ויקרת ערכם.

הסכמות הרא"ה סי' עט (עי' בשדה הרא"ה עמ' 442-441)

"מי יתן לנו חוזק גופני אמיץ כברזל"

דומה שדמות-התפארה הרוחנית האצורה בגבורה גופנית, של הגאון ר' אליעזר דון-יחייא ז"ל, היא ששימשה בניין-אב, לביטויים הנמרצים של הרב, בשבח הבריאות והעוז של הגוף היהודי, וקריאתו-זעקתו: "שכחנו כי יש לנו בשר קודש לא פחות משיש לנו רוח הקודש" (אורות התחיה, פרק לג, ועי' דבריו בפרק מיוחד בשם גבורת הקודש, אורות הקודש ח"ב, הקודש הכללי פרק כד, עמ' שיח).

וכך כתב מרן זצ"ל בספרו "בעקבי הצאן"[33]: "לעמוד על מצב החכמות, אפשר לאדם על ידי לימוד ועיון, אבל לעמוד על התוכן של רגשות החיים, לזה צריכים גם בריאות הגוף והנפש ועל כן החובה הראשית לבני התורה, ביחוד בימינו, להשתדל בהנהגה כזאת המביאה בריאות וצהלה ומצב נורמלי לגוף ולנפש".

ובספרו "עין אי"ה" פירש הרב, את דברי הגמרא בברכות (מא, ב): "מאן יהיב לן נגרי דפרזלא ונשמעינן" (מי יתן לנו רגלים של ברזל, ונשמשך, ונלך אחריך תמיד) – מי יתן לנו חוזק-גופני וכח-חמרי אמיץ כברזל, להיות שרירי-הגוף חזקים, ונוכל לקבל ממך שלימות רוחנית גדולה כמדתך, לחבב את החוזק החמרי בכלל עם-ד', מפני שהוא מביא ודאי לחוזק הרוחני" (ארץ חפץ, מהדורה שניה, עמ' כג.).[34]

הרב"צ דון-יחייא ז"ל:
"אבא מארי הזכיר תמיד את הגראי"ה בכבוד ובהערצה"

הואיל והדברים הנ"ל מפי כתבו של מרן הרב זצ"ל על שנות-לוצין,[35] ועל אישיותו של הגר"א דון-יחייא זצ"ל, הרשימוני מאוד, אף גם שמעתי ישירות מפי מרן הרב זצ"ל – באותה שיחה שבה הרשיתי לעצמי לשאול ממנו פרטים על שנות-ילדותו – כי "הבקיאות של רבי אליעזר, כיוונה בהרבה את דרך הלימוד שלי", הזדרזתי ופניתי בתחילת חורף תרצ"ו – חודשים מספר אחרי פטירת של הרב – אל הרב הגאון ר' בן-ציון דון-יחייא ז"ל, בנו של הגאון ר' אליעזר ז"ל וממלא-מקומו ברבנות לוצין, וביקשתי ממנו פרטים על תקופת לימודו של הרב בעירו, במחיצתו של אביו הגדול.

תשובת רבה של לוצין, הרב"צ ז"ל, לא איחרה להגיע, והרי דברי האיגרת, שנכתבה בכ"ג כסלו תרצ"ו, והיא שמורה אתי עד היום:

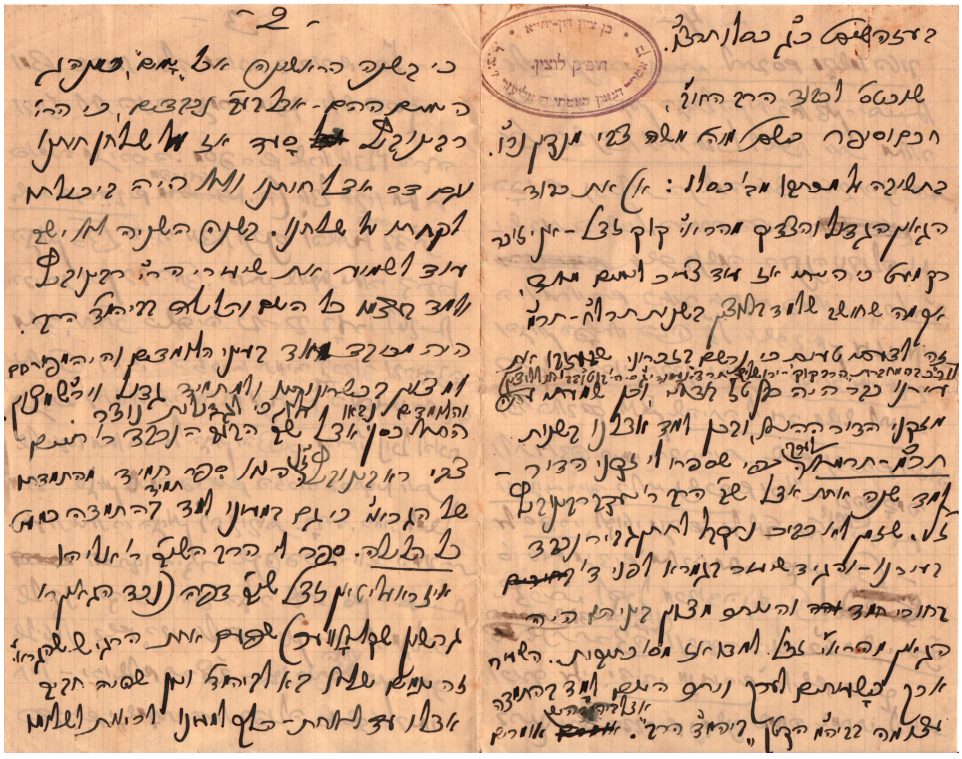
---

33. **עמ' לא:** מהדו"ב ירושלים ה'תשכ"ז, עמ' קכט.
34. מהדורת ה'תשס"ה, עמ' מב. עין איה ברכות חלק ב פרק ו אות מ. עולת ראיה א עמ' שעו.
35. ע"ע בשדה הראי"ה עמ' 26-25, 453-438 טל הראי"ה פרק ב', ועוד.

"בתשובה על מכתבו מב' כסלו:

א) את כבוד הגאון הגדול והצדיק מהרא"י קוק זצ"ל, אני זוכר רק מעט, כי הייתי אז עוד צעיר לימים מאוד. אך מה שחושב שלמד בלוצין בשנות תרל"ח תר"מ, זה לדעתי טעות, כי נרשם בזכרוני שבעזבו את עירנו כבר היה בן ט"ז בודאי, ובכן למד אצלנו בשנות תר"מ – תרמ"א בערך.

כפי שסיפרו לי זקני הדור, למד שנה אחת אצל שאר-בשרו הרב ר' יעקב רבינוביץ ז"ל (בנו הצעיר של הגאון ר' מרדכי-גימפל ז"ל מרוזינאי), שזמן לא כביר נתקבל לחתן גביר נכבד בעיירה, והגיד שיעור בגמרא לפני ארבעה בחורי-חמד, והיותר מצוין ביניהם היה הגאון מהרא"י זצ"ל. למדו אז מסכת כתובות, השיעור ארך כשעתיים לערך, ויתר היום למד בהתמדה עצומה בבית המדרש הקטן – 'ביהמ"ד הרב' – אצל ביהמ"ד הישן. אומרים כי בשנה הראשונה אכל "ימים", כמנהג הימים ההם, אצל בע"ב נכבדים, כי הר"י רבינוביץ סעד אז על שולחן חותנו, וגם דר אצל חותנו, ולא היה ביכולתו לקחתו על שולחנו. בשנה השנייה לא ישב עוד לשמוע את שיעורי הר"י רבינוביץ, ולמד בעצמו כל היום והלילה ב'ביהמ"ד הרב'. היה מכובד מאוד בעיני הלומדים, והיה מפורסם למצוין בכשרונותיו, ולמתמיד גדול וירא שמים מצוין, והלומדים ניבאו עליו כי לגדולות נוצר. התאכסן

ממכתבו של הרב ר' בן-ציון דון-יחיא

אצל שאר בשרו הנכבד ר' חיים-צבי ראבינוביץ ז"ל, שסיפר תמיד מהתמדתו של הגרא"י, כי גם במעונו למד תמיד בהתמדה, **כמעט כל הלילה**.

סיפר לי הרב השו"ב ר' אליהו איזראליטאן זצ"ל שו"ב דפה (נכד הגאון ר' גרשון שקלאוואר), שפעם אחת הרגיש שהגרא"י לא בא לביהמ"ד, וכיוון שהיה חביב אצלו עד לאחת, הלך למעונו לראות לשלומו, ומצא שהוא חולה ומדוכא ביסורים ר"ל, ובכל זאת לא הניח הגמרא מידו, ולא פסק פומיה מגירסיה. מספרים שראו אצלו הרבה **שירים ערֵבים** מפרי עטו.

ב) אצל אבא מארי הגאון זצ"ל היה יוצא ונכנס, והשתעשעו הרבה בדברי תורה בביתו, וכן בביהמ"ד. ידעתי שאבא-מארי קרבהו מאוד, ואח"כ כשהיה (הגרא"י) כבר רב בערי לטביא, ואח"כ בארץ ישראל – הזכירו (אבא-מארי) תמיד בכבוד ובהערצה, כגדול בתורה ויראה גם **מנעוריו**. על דבר השפעתו הטובה של אבא-מארי, על הגאון והצדיק מהרא"י, נוכל להווכח מדברי הגאון, שכמה פעמים הזכיר בכתבים את אבא-מארי הגאון בחביבות רבה. ראה למשל במכתבו היקר, שנדפס בראש המחברת "רבי אליעזר דון-יחייא".

ובהסכמה על ספרי 'לקוטי מגדים' על שו"ע או"ח, שנדפס ביחד עם ספר 'טעם מגדים', מאבא-מארי הגאון זצ"ל (לוצין, תרצ"ד), שזכיתי לקבל מכבוד הגאון זצ"ל בחודש מרחשון שנת תרצ"ה, ונכתבה ביום כ"ט תשרי תרצ"ה,[36] וכותב עלי "**ידידי מנעורים**" – ושם כותב הוא בתוך 'יתר הדברים': "משנה שמחה שמחתי לראות, מעשי ידיו של אותו צדיק, כבוד מרן אביו ז"ל, אשר **אנהרינהו לעיני** בשחר טל ילדותי ברב **אהבה וחיבה יתירה נודעת**, במשך שנות המספר אשר הייתי מחובשי ביהמ"ד במחנה קדשו קהלת לוצין יצ"ו, אשר **יקרת ערכה כחותם על לבבי לנצח**, ורחב לבבי לראות עמלו הגדול של הגאון רב-הפעלים הזה זצ"ל, **אשר לבבני בזיו פני קדשו המאירים**" וכו' וכו'. ומסיים: "בברכה נאמנה לכתר"ה ולכא"ל **ולכל העדה הקדושה עדת ה'** אשר בק"ק לוצין, אשר זכו ליהנות מהאור הגדול הזה של רבם הגאון הגדול, שהופיע עליהם יותר מיובל שנים. יהי נועם ד' עליהם ועל כת"ר וביתו" וכו' וכו'.

ההסכמה היקרה הזו – שיש בה גם חידושי תורה נעלים מהגאון הצדיק זי"ע – – בדעתי להדפיסה אי"ה בחלק השני מספרי, שהולך ונדפס ב"ה, ואקוה שבעזהי"ת יוגמר בעוד שנה לערך. מכל זה נראה הכרת-הטובה שהרגיש אותו צדיק וקדוש, לאבא-מארי בפרט וללוצין בכלל. ועי' בספרו "חבש פאר" תוצאה שניה – ירושלים תרפ"ה – מביא את הספר "אבן שתיה" למר אבא-מארי הגאון זצ"ל בדף יט ובדף כ (מאמר "כליל תפארת", מהד' ירושלים ה'תשמ"ה, עמ' מג-מה).

וראה כמה חביב היה הגאון מהרא"י, למי שהיה חותנו הגאון האדר"ת, שבקונטרסו "עובר אורח" שנספח להספר "ארחות חיים" על או"ח, מהרב ר' נחמן כהנא אבד"ק ספינקא – מרמורוש סיגעט תרנ"ח – בדף קצ לסימן כז, כותב הגאון האדר"ת: ות"ל הדפסתי קונטרס "חבש פאר" (של הגרא"י) להשיב רבים מעוון, ובעזה"י נתקבל במדינתנו, ומביא שם דברי הספר בקיצור בד' כללים

---

36. נדפסה במלואה בספר בשדה הראי"ה פרק "על כללי הוראה" עמ' 538-540 וע' סיני כרך מו עמ' צה-צו ובהסכמות הראי"ה סי' צד.

(ועיין בספרי "לקוטי-מגדים", ח"א, סי' כז ס"ק כב, שם אני מעתיק כל דברי האדר"ת בזה, ושם מובאים בקיצור דברי הגאון "חבש פאר" ודברי אבא-מארי בספרו וכל דעת גאוני בתראי בענין זה, עי"ש).

ג) מה שכתב כי היה (הגרא"י) עוד פעם בלוצין – גם אני דכירנא כי בא ללוצין אחרי שלמד איזה זמן בסמרגון, ושהה קצת זמן אצל שאר-בשרו הרב ר' יעקב רבינוביץ ז"ל, ואמרו עליו אז שכבר הוא מוסמך מגאוני הדור. יתר הפרטים ע"ד שהותו של הגאון בלוצין – נא לשאול אצל אחיו הרב הגאון ר' דובער קוק והרה"ח ר' שאול חנה קוק והרב ר' חיים קוק, שכולם למדו ג"כ בלוצין, וכולם התאכסנו ג"כ בבית ש"ב ר' חיים הירש רבינוביץ ז"ל הנ"ל (שהיה בן הרב ר' יוסף-יהושע רבינוביץ ז"ל, הרב בטאראגון ליטא), ולהם בטח ידוע מש"ב הנ"ל כל הפרטים מזמן שהותו של אחיהם הגאון הצדיק בלוצין.

ד) ע"ד השפעתו של אבא-מארי הגאון על הצעירים שלמדו בביהמ"ד – הנה שיעור לכל התלמידים בתור ראש-ישיבה לא הרצה אאמו"ר זצ"ל, הוא למד רק עם **בחורים אחדים** מבני העיר וממקומות אחרים, גמרא וקצת פוסקים, וכל יתר הצעירים הלומדים, פנו אליו תמיד בשאלותיהם, בגמרא ופוסקים, בכל דבר הקשה להם, כי תמיד למד בביהמ"ד, ובפרט בלילי החורף הארוכים למד שם עד השעה 11 לערך ולכולם ענה בסבר פנים-יפות כדרכו בקודש, והיתה שייכותו אליהם לא כגאון לתלמידיו, אלא כאח קשיש לאחיו הצעירים באהבה וחיבה. כמובן שלבחור מצוין כהגאון מהרא"י, הראה התקרבותו עוד יותר הרבה.

נ. ב. מאוד חפצתי לדעת אם נעשה מאום להוצאת הש"ס, עם ספרו של מרן הגאון הקדוש זצ"ל "הלכה ברורה" (כפי שכתב מזה הסופר בן ציון כץ, ב"המארגן ז'ורנאל" הניו יורקי). בודאי ובודאי נחוץ מאוד להוציא את הספר היקר הנ"ל, והשי"ת יצליח נא לכל העוסקים בענין הנעלה הזה".

"כך היא דרכה של תורה" –
על ספסל קשה בבית-המדרש

לפיסקה אחת במכתבו של הרב מלוצין ז"ל, "הרב יעקב רבינוביץ, לא היה ביכלתו לקחת את קרובו (הרב) על שולחנו, הואיל והיה סמוך על שולחן-חותנו" – ראוי להעיר כי לא זאת הסיבה האמיתית.

את אמיתם של הדברים מגלה לנו בן-עירו וקרוב-משפחתו של הרב דון-יחייא ז"ל, הסופר-המחנך ר' אברהם שוער ז"ל, שהכיר את הרב אז, ואף זכה ללמוד אתו זמן-מה בחברותא. הנ"ל מספר בזכרונות-נעוריו (שהשגתי אותם ממנו, ופרסמתי אותם ב"זרעים", סיון, תרצ"ו ומובא שוב בטל הראי"ה פרק ב עמ' לא-לג, "תוספות" עמ' קצד-רט), סיפור מעניין, מתוך שיח הוריו, שקלטה אוזנו בבוקרה של אחת השבתות הראשונות בחורף תר"מ:

"אמי פייגה, ע"ה, (בת הרב ר' נפתלי ציוני ז"ל, שהי' רב בלוצין חמישים שנה) שואלת את אבי: משה-בר, שוב 'גנבת' את הכר שלך? (דרכו של אבא ז"ל היה, להכנס לבית-המדרש של לומדי התורה, וכשהיה רואה אחד הבחורים ישן בלי כר למראשותיו, היה הולך לביתו ו"גונב" את כרו,

וחוזר ומניח אותו בלאט, בזהירות יתרה, מתחת לראשו של אותו בחור. מקרי "גניבה" כאלה היו תכופים אצלו, ואמי היתה מתלוננת על כך, כי היו לנו כרים מעטים מאוד, רק כר אחד לכל אחד מבני הבית). ואמא ממשיכה ואומרת: שמע נא, הן יהודי זקן אתה, חלש ותשוש כח, ובביתנו אין כרים יתרים, ואין זו מן המידה שאתה תישן רוב לילותיך בלי כר למראשותיך, ו'אל תצדק הרבה' אמר החכם, ואתה יודע זאת. לכל הפחות אמור נא לי, למי מבחורי בית-המדרש נתת את הכר בלילות האחרונים הללו? ואבי עונה ואומר: נכנסתי בלילה בבית-המדרש, ומצאתי נער אחד שוכב על הספסל, מבלי כר למראשותיו, והנער הוא צעיר מאוד לימים, כמעט בן-גיל הוא לאברהמ'ל שלנו, ונדמה היה לי, כי בננו אברהמ'ל שוכב בלי כר למראשותיו, גולה בנכר... גולה למקום תורה... נו, לקחתי את הכר שלי ונשאתי לבית-המדרש, והנחתי למראשותיו של הנער.

אבל מי הוא הנער? שואלת אמי, ואבי עונה: הרי הוא הנער הנפלא, קרובו של רב יעקב רבינוביץ, ירא-שמים גדול ולמדן גדול.

– של רב יעקב רבינוביץ! – מגיבה אמי – "מצוה" גדולה מאוד עשית! וכי חסרים לרב יעקב כרים וכסתות בביתו, ולא יכול היה לתת לקרובו כר קטן אחד!

– תמוה היה הדבר גם בעיני – עונה אבי – אבל כשדיברתי על אודות הבחור הנפלא הזה עם רב יעקב רבינוביץ, לא היה הדבר תמוה כלל וכלל בעיני. הנער אינו רוצה ליהנות משולחנו, ואינו רוצה לקבל ממנו שום תמיכה ועזרה. רוצה אני לקיים – טוען הנער – את הכתוב בתורה, בפרקי אבות: 'כך היא דרכה של תורה' – והנער עומד על דעתו, הוא לן יחד עם כל הבחורים בבית-המדרש, וישן על הספסל הקשה".

שירה של תורה

ומוסיף ר' אברהם שוער ז"ל לספר:

"זה היה בחודש טבת, באחד הלילות ההם אשר ישבנו שנינו ולמדנו. הקור היה גדול, רוח סערה השתוללה בחוץ ושלג רב נפל. בביהמ"ד היה חם ודממה דקה ונוחה, ורק קולנו הולך מסופו ועד סופו, קול ניגון הגמרא המרווה אותה רוממות הנפש האוחזת את הלומד תורה לשמה, מתוך אהבה ואמונה בה'. והנה נפתחה דלת ומאטווי הערל השומר בלילה, גוי זקן מסורבל בבגדי חורף, נכנס כשהוא מושלג ומוגלד ודלילי קרח תלויים לו ועומדים על שפמו השב וגבות עיניו. נכנס הערל ומיד קרב אל התנור המוסק, קרס והושיט את ידיו הקפואות לתוך הבל פי התנור לחמם את עצמו. ואנחנו אין אנו משגיחים בו, אלא יושבים וממשיכים את לימוד הגמרא ברינה, בשירה ובהתלהבות רבה. ופתאום ואני רואה – מאטווי עומד גחון מרחוק מלפני ארון-הקודש, מסיר את כובעו מעל ראשו, משלב את שתי ידיו על חזהו, והוא כורע ואומר: חרושו טיבה, בוג יברייסקי, טיפלו טיבה נא סביטה, מלינקיה יוריצ'קי מוליטסיה טיבה! (טוב לך, אלקי העברים, חם לך בעולמך, יהודים קטנים מתפללים אליך!) – אמר ויצא את הבית.

עמדתי משתומם ומתפעל מדבריו, וחברי, אשר לא שמע את השפה הרוסית (בגריבה היו זקוקים יותר אל השפה האשכנזית (עי' לקמן עמ' 200, 209) מאשר אל הרוסית – גריבה היתה פלך ליפלאנדיה

בימים ההם) שאלני לתרגם לו את דברי מאטוויי. כששמע את דבריו, שקע לשעה קלה באיזו מחשבה, ואח״כ הניח את ידו הענוגה – כדרכו תמיד, כשהיתה עולה איזו מחשבה בלבו – על שכמי ואמר: הנגינה ניגון של תורה הוא ענין חשוב מאוד. אילו היה אותו מאטוויי נכנס לבית אולפנא שלהם, והיה מוצא שם תלמידים עוסקים בלימודיהם, לא היה הדבר עושה עליו רושם כל עיקר. הם עוסקים במלאכתם והוא במלאכתו. אין ניגון, אין שירה, אין מקום לרוחניות. וכאן, אפילו הערל המטומטם הזה מרגיש רוח יתירה בלימודנו. אין זה אצלו **לימוד**, אלא **תפילה**. ובאמת הרי התורה שלנו היא שירה לאלקים, זמר לשמו, ואי אפשר ללמוד תורה בלי ניגון כמו שאי אפשר לתפילה בלי ניגון וזמר, כמו שכתוב: לשמוע אל הרנה ואל התפלה, ונאמר: לכו נרננה לד׳...״

זכרם המבורך של שנות הלימוד בלוצין, ו״געגועי ההוד הבלתי-נשכחים״, עלו לפני מרן הרב זצ״ל בחודש-חייו האחרון, כשלמרות יסורי-מחלתו, התאמץ והוסיף לימוד-גמרא בליל ט״ו באב, הזכיר לבנו-יחידו הגרצ״י (שליט״א) [זצ״ל], ״את אהבת-התורה שהיתה בדור הקודם, שבליל ט״ו באב, היה קשה למצוא מקום בבית המדרש בלוצין, מרוב הבאים ללמוד, מהבעלי-בתים שבעיר״ (נפש הראי״ה, עמ׳ יז-יח מהדו״ב עמ׳ טו).

הגאון ר׳ יצחק-אלחנן מקובנה
(רישום של פרופ׳ הרמן שטרוק)

פרק ו

במחיצתו של הגאון ר' ראוב'לה ז"ל

הגרא"י ברוכוב ז"ל: "הרב לא היה לו רביו!"[37]

רבה של וולקוביסק, הגאון ר' אבא-יעקב ברוכוב ז"ל, מחבר הספר המצוין "חבל יעקב" – שנתחבב מאד בעולם-הישיבות – עלה בסוף ימיו לירושלים, ונעים היה לשמוע ממנו דברי-תורה ולהקשיב לנועם-שיחתו.

הגרא"י שימש שני גדולי-עולם, את הגאון ר' יהושע-לייב דיסקין ז"ל מבריסק, שאצלו למד בצעירותו בשקלוב, ואת הגאון ר' יצחק-אלחנן ז"ל מקובנה, שהסתופף בצילו בגיל מבוגר יותר, וספג הרבה מדרכי לימודו בתורה ואורחות הנהגתו ברבנות.

כשביקרתי פעם את הגרא"י ברוכוב ז"ל, נתגלגלו הדברים על מרן הרב זצ"ל, שהגרא"י העריץ אותו ביותר. אלא שבתוך הדברים נשתרבבה גם הערת-ביקורת: "**הרב** לא היה לו **רביו**!", ובשביל אותו תלמיד-מובהק שהתאבק בעפר הגדולים הנ"ל, נתפרשה העובדה כחסרון.[38]

לא העזתי פני נגד גאון ישיש רב-נסיון ורב-תבונה – ושתקתי. אולם לא היתה בשתיקה זו הודאה לדברו. דומה, שניתן להשיב ולומר שהיה זה חסרונו של הדור, שלא נמצא בו רב-כולל לתלמיד רב אנפין, כמו שהיה מרן הרב זצ"ל, שחתר לידיעה מקיפה בכל מקצועות התורה, בהלכה ובאגדה, במוסר ובמחקר, בנגלה ובנסתר. אכן, רבנים שונים היו לו במקצועות שונים, אבל אף אחד מהם לא היה רבו **בכללו**, רבו מובהק שרוב תורתו וחכמתו ממנו. מכולם למד ואת הסולת שבכולם אגר, ומידותיו תרומות מתרומת מידותיהם של גדולי דורו וחכמיו.

וכשם שלא היה לו רב מובהק אחד בעולם-הזה, כך לא היה לו רב מובהק מיוחד בעולם-האמת. שכן הקיף את כל התורה כולה. ובכל מקצוע ומקצוע למד וספג מספריהם של

---

37. ע' ניצני ארץ חלק ז עמ' 19.

38. הגרא"י הכהן ברוכוב ז"ל, נפטר בירושלים ביום ה' אייר תרצ"ו. במאמר-הערכה שכתב עליו הרא"מ ליפשיץ ז"ל ("ההד", תמוז, תרצ"ו) נאמר: "מי שלא שמע אותו, מספר שבח רבו, לא שמע הערצה וכבוד רב מימיו, כבוד של דור גדולים".

קדמוני-ראשונים וגדולי-אחרונים, ותוך כדי ההבחנה הברורה בין שיטות ודרכי-עיון, בין עולם ההלכה לעולם המחשבה, ידע גם את סוד-בצלאל, סוד צירופי האותיות והמחשבות, היוצרים עולמות חדשים ופותחים מרחבים אין-סופיים.

ועם כל האמור לעיל, נראה שמרבותיו של הרב בהלכה – היה זה הגאון ר' ראובן הלוי ז"ל, רבה של דווינסק, שהטביע את חותמו על דרך-הלימוד שלו.[39] בגיל צעיר ביותר הביא ר' שלמה-זלמן ז"ל מהעיירה גריבה (השוכנת מעבר לנהר דווינה, הסמוכה והנראית לדווינסק), את בנו העילוי לביתו של אותו גאון (תלמידו של הגאון ר' לייב'לי שפירא ז"ל מקובנה), ומאז ביקר אותו לעתים מזומנות. ורבה היתה השפעת דרך-הלימוד שלו על העילוי הצעיר שהתחיל אז לצלול בים-התלמודים.[40]

"אין זו אשמתי שנולדתי מאה שנה אחרי 'הנודע ביהודה'"...

רבי ראובן הלוי ז"ל, שנתפרסם בצעירותו בשם "העילוי מסמרגון", היה גאון מקורי, ידוע ומפורסם ביותר בעולם התורני. מארבע כנפות הארץ פנו אליו בשאלות, והוא היה אחד ה"משיבים" הגדולים (מעריכים שהשיב כשלושת אלפים תשובות בהלכה). היה מורה הוראות ופוסק דינים ישר מן המקורות, התלמודים והראשונים. כשהעירו לו פעם שהגאון ר' יחזקאל לנדא ז"ל, בעל "נודע ביהודה", פוסק שלא כמותו, השיב ואמר: אין זו אשמתי שנולדתי מאה שנה אחרי ה"נודע ביהודה"...

---

39. עיין עליו מאמר מלוקט מכל ספרי המחבר ועוד, בקובץ מאבני המקום יג עמ' 295-286. אגרות לראי"ה מהדו"ב עמ' כב-כד.

40. בטל-ילדותו הביאו אביו גם בפני הגאון ר' יצחק-ירוחם דיסקין ז"ל (שגר אז בדווינסק), שיבחן אותו בתורה.
ועל אותה פגישה יש לנו תגובות משני הצדדים. מרן הרב זצ"ל סיפר על כך להגרי"מ חרל"פ ז"ל והוסיף: "כשנבחנתי אצל ר' יצחק-ירוחם, עמדתי על גדולתו בתורה, וזה עורר אצלי רצון חזק לשקוד הרבה בלימודי, כדי להגיע למדרגתו". עיין טל הראי"ה פרק א עמ' יח-יט, חיי הראי"ה פרק יג סע' ז ; ליקוטי הראי"ה ג עמ' 138.
ומצד שני, כעבור שנים, כשעלה הגרי"י לירושלים, ונפגש פעם עם אחיו הצעיר של הרב, ר' שמואל קוק ז"ל, אמר לו **בהתרגשות**: "איהר קענט דען אייער ברודער, איהר קענט דען אייעד ברודער? (וכי מכיר אתה את אחיך?) כשהביאו אביכם אלי להבחן, בעודנו ילד, כבר אז הכרתי בו שהוא **גאון וצדיק**".
הגרי"מ חרל"פ ז"ל, שהיה מקורב מאוד להגרי"י דיסקין ז"ל, ובמשך זמן מסוים קבע אתו לימוד בכתבי אביו "הרב מבריסק" ז"ל, רצה פעם לדעת, עד היכן מגיעה הערכת הגרי"י למרן הרב זצ"ל, והרי לנו סיפורו של רבי נחמן-גדליה ברודר ז"ל:
"הגרי"מ חרל"פ סיפר לנו, שבהזדמנות שכתב מכתב ללונדון, אל הגרא"י קוק, שאל את פי הגאון ר' יצחק-ירוחם דיסקין, איזה תואר יכתוב, האם מספיק לכתוב הרב הגאון הגדול? ותשובתו היתה: זה לא מספיק, הוא גאון נפלא, יוצא מן הכלל!" ("איש-ירושלים" – ירושלים התרצ"ח – עמ' 59).

וכך היתה דרכו של ר' ראובן בבירור הלכה – לברר את שיטות הראשונים בסוגיית הגמרא, ולהכריע על פי דעת איזה ראשון להוציא את הדין. אם היה פוסק על פי דעת "התוספות", היה מברר כמה פירושים אפשר לומר בדברי התוספות, ומכריע על פי איזה פירוש יגיד את דברו.

ואחד מגדולי ווילנא, הרב ר' משה קריינעש ז"ל, שהגאון ר' יצחק אלחנן ז"ל, רבה של קובנה, מעיד עליו ש"ידיו רב לו בחריפות ובקיאות בש"ס ופוסקים, כאחד הרבנים הגדולים המפורסמים במדינתנו", כותב בספרו "נחל משה" (ווילנא, תרמ"ו): "תשובת כתר"ה קיבלתי ועיינתי בה ועמדתי מרעיד ומשתומם על רוחב גאונותו הנפלאה, אשר שם כמרקחה הש"ס וכל הראשונים והביא עצות-מרחוק להשיג עלי בכל מקצועות תשובתי" (עמ' 82).

ועוד שם: "ברוחב גאונו ירד במצולת הש"ס וכל הראשונים, עד כי אשתומם על גאונותו הנפלאה, וב"ה שזכיתי שגם גאונו הסכים עמדי להלכה" (עמ' 155).

ר' ראוב'לה – רבינו תם של זמננו!

תלמידו, הגאון ר' צבי הירש הכהן וואלק ז"ל, רבה של פינסק, היה מכנה אותו "רבינו תם של זמננו". ובתשובה לאותו גדול בווילנא, כותב רבי ראוב'לה:

"הבנתי מדברי מעכ"ת, כי ברור בדעתו, שדחה כל דברי – [אולם] עד הנה לא נוסיתי בזה בעז"ה, ומובטחני שכל זמן שנותן לי העליון את שכלי יהא כן, יעזרני העליון שלא להסיר ממני [חסדו זה] כל ימי חיי" ("נחל משה" עמ' 89).

ובתשובה נוספת הוא חוזר וכותב:

"ידע מעכ"ת כי **מעולם לא נצחני אדם**, ת"ל כי לא מבינתי זה, רק העליון עזרני עד כה לראות האמת, כן יעזרני עד יום האחרון, רק אני מבקש יאריך הזמן של יום האחרון" (שם עמ' 160). – וכשהיה מרן הרב זצ"ל מצטט את הדברים האלה, היה מוסיף: ח"ו לא היתה כאן מידת-גאווה כלשהיא, אלא זו היתה האמת.[41]

"אין דרכי מעולם לומר סברות חדשות"

לסברות שאין להן מקורות מספיקים – התנגד בחריפות, ואמנם כך אנו מוצאים בספר תשובותיו של גאון מופלא זה, "ראש לראובני" (ריגא, תרצ"ו): "דרכי בכל התשובות

41. "הגאון ר' ראובן ב"ר אברהם הלוי, נודע בשם ר' ראובן אמצ'יסלבר – גאון גדול, מפורסם לחריף עצום ולבעל שכל ישר. היה אב"ד בקהילת לעבעדאווע, איליא, איוועניץ, נישווענ, אמצ'יסלב, וערך עשר שנים אב"ד בדווינסק. נפטר ה' מנחם-אב תרמ"ז (כצ"ל), בן 71 שנה. חבורים לא הניח אחריו, אך תשובותיו נמצאות לרוב בין גדולי מחברי זמנינו, ומהם בספר "נחל משה" ("נחלת אבות", ווילנא, תרנ"ד).

אשר חנני ד' להשיב לשואלי דבר, לא לעשות חדשות – סברות מדעתי, רק הכרח מש"ס וראשונים" (סי' ד), "אין דרכי לומר סברות חדשות שאינן מוכרחות ושבראשונים אין מבואר כן, וכי כעורה זו מה שפירשו לנו הראשונים אשר מימיהם אנו שותים" (סי' י). "ואני אין דרכי מעולם לומר סברות חדשות, ורק במוכרחות בגמרא או מדברי הראשונים" (סי' יא), "ואין לצאת מדברי הראשונים בסברות מנפשנו, אשר אין להם שורש בגמרא" (סי' כב). "וחלילה לפרש דברי ראשון כדי להביא ראיה לסברא חדשה, ולעשות דברי ראשון שלא כפשטא דגמרא" (שם).

דרכו זאת של הגאון-הפוסק לקחה שבי את לבו של "העילוי מגריבה", והיא סללה לפניו את נתיבות לימודו ועיונו, בתחילת ימי גידולו ופריחתו התורנית.

"סתירה מן הש"ס לסברא זו אין – עכשיו צריכים לחפש ראיה"

סיפר הרב: באתי פעם לפני ר' ראוב'לה, ומצאתיו עוסק בשאלה חמורה של היתר-עגונה, כששמעתי את הנידון, הרשיתי לעצמי להשמיע סברא בענין. הקשיב ר' ראוב'לה לדברי, שם את ידו על מצחו, עבר לאורך החדר ואמר: "סתירה מן הש"ס לסברא זו – אין, עכשיו צריכים לחפש ראיה".

ואף הוא, הרב הגדול, היה מתכוון להדריך את התלמיד המעולה, בדרך לימודו ועיונו. והוסיף הרב וסיפר: פעם דיברנו בהלכה בענין יבום של מומר (עי' תשובתו הארוכה של הגאון ר' שניאור-זלמן ז"ל מלובלין בספרו "תורת חסד" ח"ב, סי' כ), והקשיתי לו לרבי ראובן קושיה חמורה. הוא חשב קצת ותירץ לי, ושוב חזרתי והקשיתי – ועל זה השיב לי ר' ראובן: "אי דייקינן כולי האי, לא הוי תָּנֵינַן" (עירובין מח, א).[42] והמשיך הרב ואמר: מתחילה חשבתי שזו דחייה בעלמא. אולם כשחזרתי הביתה על פני הנהר, הרהרתי בדבר, והבינותי שתשובה אחרת לא היתה יכולה להינתן כאן, וסיכמתי אז במחשבתי, כי בחצי שנה של שקידה לא הייתי מגיע לאותה הדרכה והכוונה בדרך-הלימוד, שניתנה לי באותה תשובה קצרה של ר' ראוב'לה.

"יש לך שכל התורה!"[43]

בשעת-רצון, אמר לו ר' ראובן: "באים אלי רבנים ותלמידי-חכמים זקנים ועוסקים אתי בדברי-תורה. ודאי, הם קשישים ממך והספיקו ללמוד יותר, אולם – תאמין לי – – – איתם איני יכול לדבר כשם שאני מדבר אתך, יש לך שֵׂכֶל התורה".

---

42. עיין לנתיבות ישראל ב מאמר ב אות א.
43. עיין שם אות ב-ג.

ופעם, אחרי קושיה חמורה על דברי ר׳ ראובן, הסתובב ר׳ ראובן על פני החדר הלוך ושוב, ואחרי שלא מצא תירוץ, ניגש אל הצעיר – שהרגיש את עצמו לא-בנוח – ואמר לו: ״אל תחשוש, ח״ו איני מצטער כלל על שיש עוד מי שיודע ללמוד כמוני״.

ממחיצתו של ר׳ ראוב׳לה בדווינסק לממלכתו של הנצי״ב בוולוז׳ין

אמנם ידוע לנו שמרן הרב זצ״ל הוקרן רבות ועמוקות מאישיותו החמימה והזוהרת של מרן הגאון הנצי״ב ז״ל, נציב-מלך מלכה של תורה בוולוז׳ין,[44] אולם נתיבות-לימודו נתגבשו כבר קודם, וכשהגיע לישיבת וולוז׳ין היה כבר בשל, ודרך-לימודו סלולה ובטוחה. אדרבה, הדרכתו המכוונת והמיישרת של אותו גאון, פוסק ומשיב, של ר׳ ראוב׳לה, המסיק ״שמעתא אליבא דהילכתא״ ישר מן הגמרא והראשונים, היא גם שקירבה אותו לדרך-לימודו של הגאון הנצי״ב ז״ל, והוא דבק בו ובתורתו, בה בשעה שרוב חבריו דבקו בגאון רבי חיים סולובייצ׳יק ז״ל ובדרך-ההבנה המבריקה שלו, שכבשה אז את המוחות של הכוחות הצעירים-התוססים בבית אולפנא רבתא של וולוז׳ין.

במאמרו של מרן הרב זצ״ל על הנצי״ב ועל ישיבת וולוז׳ין[45] הוא כותב, כי ״הגאון ר׳ חיים – – – מרצה שלוש פעמים בשבוע שיעור בסוגיות הש״ס, ורבים יתפלאו מאוד על סגנונו החד, ועם זה הולך למישרים בדרכי ההגיון והסברא הישרה״, והנה כשהרשיתי לעצמי לשאול את מרן הרב זצ״ל על הקשרים שבינו לבין הגר״ח ז״ל בשנת לימודו בוולוז׳ין, השיב ואמר לי: ״הייתי נכנס אל ר׳ חיים, ונושא ונותן עמו בהלכה, גם לפני השיעור שלו וגם אחרי השיעור. אולם, הייתי מושפע מהגאון ר׳ ראוב׳לה ז״ל מדווינסק שאמר לי: ״כל סברא שבעולם היא חשודה, היא צריכה להיות מפורשת (בש״ס ובראשונים) או כמעט מפורשת״.

״העולם לא הכיר את ר׳ ראובן!״

מידי הגיע הרב בשיחותיו לרבי ראוב׳לה, הורגש בדבריו רטט נפשי, הוא דיבר עליו בהערצה עמוקה ובחרדת-קודש, כאילו הוא עומד עכשיו לפניו, ונרתע כולו מרוממות אישיותו וגודל גאונותו. נראה היה שהאדם והגאון גם יחד השאירו את רשמיהם העמוקים במוחו ולבו של ״העילוי מגריבה״, בנפשו הצעירה והרגישה.

ברשימות קטועות מדברי הרב בזמנים שונים, שנרשמו לפני ארבע עשרות בשנים, בולטים משפטים בודדים, משפטי הערכה והערצה: ״העולם לא הכיר את ר׳ ראובן!״ ״ר׳ ראוב׳לה היה איש-האמת!״ ״אה, טוהר נפשו של ר׳ ראובן!״

---

44. עיין עליו להלן פרק ט, וכן מאמר מלוקט מכל ספרי המחבר ועוד, בקובץ מאבני המקום יב עמ׳ 234-223.
45. מאמרי הראי״ה, ״ראש ישיבת עץ חיים״, עמ׳ 126-123.

ר' ראוב'לה החליט ללמוד "שולחן-ערוך"...

קשר אינטימי של חיבה נוצר בין הגאון הקשיש לעילוי הצעיר, והסיפור דלקמן מדגים עד כמה היה הרב גלוי-לב כלפי התלמיד החביב, וכך סיפר לי הגאון בעל "חבל יעקב" ז"ל [ר' אבא יעקב ברוכוב]: כשהדפסתי את ספרי, ביקרתי אצל ר' ראובן על מנת לקבל ממנו הסכמה. הראיתי לו אז את תשובתי בענין ביטול גט, ואמרתי לו: אף על פי שר' יצחק-אלחנן הסכים לדעתי, בכל זאת רצוני לשמוע גם את חוות-דעתו. משעבר ר' ראוב'לה על התשובה הסכים גם הוא, אבל הגיב אגב ואמר לי: וואי האט איהר גיפונען אזא פשט'לדיגן "מרדכי"? (כיצד מצאת את שיטת ה"מרדכי" המתוחכמת?) תמהתי ואמרתי לו: הרי ה"מרדכי" מובא מפורש ברמ"א!... והרגשתי כי חלשה דעתו, שנעלם ממנו רמ"א מפורש בשולחן-ערוך.

כעבור עשרות בשנים, כשזכיתי לעלות לארץ-ישראל ולהשתקע בירושלים, ובאתי לבקר את מרא-דאתרא, את הרב, נזכרתי כי הרב היה מקורב לר' ראוב'לה, ואמרתי אספר לו אותו המאורע. והנה לשמע הדברים התחיל הרב מחייך ואומר: "המאורע ידוע ליי" והמשיך: "ר' ראוב'לה עצמו הוא שסיפר לי מה שקרה לוי" ואף הוא אמר לי אז, שאף שדרכו לפסוק ולהורות על פי הגמרא והראשונים, החליט אחרי המאורע הזה, שצריך ללמוד גם "שולחן-ערוך"...

אמר ר' ראוב'לה: ה"תשובות (של החתם-סופר) מיערגן אינן דומות לתשובות מפרשבורג"

סיפור זה שמעתיו כמה פעמים מפי מרן הרב זצ"ל: לא-פעם בקיץ, לעת צאת הנופשים לנאות-דשא להחליף כח, חברו בני משפחה וידידים על ר' ראוב'לה והפצירו בו שגם הוא יצא להנפש באוויר הכפרי המרענן של מקום-הקייט פוגוליאנקה הסמוך לדווינסק. אולם ר' ראוב'לה לא נעתר להם, ונימוקו בפיו: "עסוק אני כל זמני וטרוד בתשובות דחופות לשואלים הרבים, וזה מחייב אותי להמצא בביתי ובחדר לימודי, במקום שספרי נמצאים בקירבתי. מי לנו גדול מן ה"חתם סופר" ז"ל, שספרי תשובותיו ופסקיו הם כדברי-האורים לנו, והנה בחנתי את התשובות שנכתבו על ידו ביערגן (מקום הנופש של ה"חתם סופר" בחרבוני-קיץ), ונתברר לי שאין הן דומות לתשובות שנכתבו בביתו בפרעשבורג..."

משארית הפליטה של כתביו ותשובותיו של הגאון ר' ראוב'לה, נדפס רק ספר אחד, בשם שניתן לו על ידי בנו הרב ר' קלונימוס-קלמן הלוי ז"ל – "**ראש לראובני**" (ריגא, תרצ"ו), ונוספו לספר הערות יקרות מנכדו של ר' ראוב'לה (בן בנו הרב ר' אברהם דוד ז"ל) הגאון ר' בצלאל הלוי ז"ל (שאמו היתה בת הגאון ר' יו"ט ליפמן ז"ל ממיר, בעל "מלבושי יום טוב". הגר"ב גדל בבית סבו במיר, והיה חבר-נעורים של הגרא"ז מלצר, ז"ל, שהפליג מאוד בשבחו).

"אילו זכינו היינו קוראים יחי ראובן"

כשנפטר הגאון ר' ראובן ז"ל (ה' מנחם-אב, תרמ"ז), נשא מרן הרב זצ"ל עליו מספד גדול בפוניבז'[46] (הוא היה אז חתן הסמוך על שולחן חותנו הגאון האדר"ת ז"ל). ואף הוא פתח ואמר: אילו זכינו היינו קוראים "יחי ראובן ואל ימות", עכשיו שלא זכינו אנו קוראים "וישב ראובן אל הבור"...

"חלילה לערער על הכרעת גדול-הדור כהגאון ר' ראובן"

מרן הרב זצ"ל מעלה שמו וזכרו הנערץ של ר' ראוב'לה, בספרו "דעת כהן" סי' ל, בתשובה שנכתבה ביום כ"ד שבט תרצ"ג לתלמידו חביבו הרב יצחק שולזינגר ז"ל, רב מובהק מביכורי גידוליה של ישיבת מרכז הרב, אשר הסתופף בצילו של מרן הרב זצ"ל במשך עשר שנים, ונתמנה אח"כ על ידו כרב בכפר-גנים על יד פתח-תקוה.[47]

והרי לשון הרב: "ונהירנא שבדווינסק התיר הגאון ר' ראובן זצ"ל, סירכא דבוקה בסינרי על ידי מיעוך ומשמוש, ונעשה מזה רעש גדול ומחלוקת רבה, עד שהגאונים ר' יוסף-דוב מבריסק ור' יצחק-אלחנן מקאוונא זצ"ל השתיקו את הנרגנים בנזיפה, אבל לא קבעו להתיר, אלא אמרו שחלילה לערער על הכרעת גדול-הדור כהגאון ר' ראובן ז"ל".[48]

הד עמום מאותו רעש גדול, הגיעני באביב-ימי, כד הוינא טליא, כשלמדתי בשנת תרפ"ט בשקלוב, ואז סיפר לי הדיין הישיש ר' יצחק-יוסף ז"ל, על הוראתו של ר' ראוב'לה שעוררה התנגדות, וכשפנו המערערים בנדון זה אל הגאון ר' יוסף-דב הלוי סולובייצ'יק ז"ל בעל "בית הלוי", השיב להם: "דבר זה צריך הכרעה של גדול – ומי לנו גדול מר' ראובן?!"

---

46. עי' תיאור קצר להספד זה ע"י האדר"ת, באגרות לראי"ה מהדו"ב סי' ח.

47. ראה עליו בשדה-הראי"ה, פרק "עמלה של תורה", מועדי הראי"ה פרק א הע' 4 וליקוטי הראי"ה א, פרק "בעול רבנות ירושלים", עמ' 144-143.

48. ועי' ספר "התורה והעבודה" להרב יוסף-חיים-יצחק סטודניצקי ז"ל, פיעטרקוב תרס"ט, חלק התורה סי' ד, שהאריך לבאר שיטתו של הגאון ר' ראובן ז"ל, ועיין שם בהסכמת הגאון ר' משה-נחום ירושלימסקי ז"ל.

בספרו "עץ הדר", ירושלים תרס"ד, אות יח (מהדו"ב עמ' צד), מביא מרן **הרב** זצ"ל כלל חשוב שלמד מפי הגאון **ר' ראוב'לה** ז"ל: "התורה כללה את המיעוט ברוב, כי גם דרך התורה הוא, שלא לחלק משום פרטים היוצאים מהכלל – – – והגאון **רבי ראובן ז"ל** מדענאבורג, העיר לי זה רבות בשנים האי כללא מסוגיא דזבחים צ"ה, ב".
ועתה שזכינו לספרו "ראש לראובני", ריגא תרצ"ו, הנה מצאנו האי כללא מפורש בדף יג, א (סי' ח): "דיש הרבה דברים דאמרינן דלא חילקה התורה, דכיון דברובא יש הטעם, אף דבמיעוטא ליכא הטעם – לא חילק הכתוב בדינו".

פרק ז

"העילוי מגריבה" בין חכמי סמרגון

עם תום שנות לימוד מבורכות בלוצין, קיבל "העילוי מגריבה" את עצת "אלופו ומיודעו", הרב רבי יעקב רבינוביץ ז"ל,[49] לנסוע אל אחד התלמידים המובהקים של אביו הגאון ר' מרדכי-גימפל ז"ל מרוזינאי,[50] רב גדול בתורה ששימש ברבנות בעיירה קטנה ושמה קרעווא – הרב רבי ניסן ברוידא ז"ל (שתי תשובות בהלכה אליו, נמצאות בסוף שו"ת "מלבושי יו"ט" – חלק חו"מ סי' ז' וסי' ח' – של הגאון ר' יו"ט ליפמן ז"ל, רבה של מיר), שהיה מוכן לקבל את הצעיר המבטיח ולהחזיקו בחומר וברוח.[51]

אחרי החגים יצא העילוי לדרכו. הדרך לעיירה קרעווא עברה על פני העיר סמרגון, והנה בהגיע העגלה לסמרגון נשבר אחד הגלגלים, והיה צורך להתעכב עד תיקונו או החלפתו. הצעיר צמא-הדעת החליט לנצל את שעת-העיכוב ולהכיר את רבה של סמרגון, הגאון ר' חיים אברהם שפירא ז"ל[52] (בנו של הגאון ר' אריה לייב ז"ל, רבה של קובנה[53]). הוא נכנס אל בית הרב, והתחיל במשא ומתן של הלכה. לא עברו רגעים מרובים וכבר עמד רבה של סמרגון על המיוחד שבאורח הצעיר. חריפותו ובקיאותו, תבונתו ויקרת-רוחו, הרשימו אותו במידה כה-רבה, שהחליט מיד: עלי לעכב אותו כאן. פנינה זו צריכה להעשיר את בית מדרשה של סמרגון. והוא כבר לא נתן לו להמשיך בדרכו, אף גם קיבל עליו לפייס את הרב מקרעווא, שלא תהא בלבו תרעומת עליו.

"כל מחסורך עלינו – אמר לו רבה של סמרגון – – – אנחנו נדאג לך לדירה מתאימה ולכלכלה מכובדת. ביתי יהיה פתוח לפניך תמיד, ובשבתות ובחגים תסעד על שולחני.

---

49. ע' עליו טל הראי"ה פרק א.
50. אח סבתו של הרב.
51. ע' טל הראי"ה פרק ד עמ' נא-נב.
52. ע' אודותיו בטל הראי"ה במאמרו של הרב חיים קרלינסקי, עמ' רכט הע' 1.
53. עיין מה שכתב הרב חיים קרלינסקי (שליט"א) [ז"ל], נכדו של הרה"ג ביליצקי ז"ל בקובץ "הדרום" חוב' מ, תשרי תשל"ה, עמ' 18, שהגרח"א שפירא ז"ל הי"ה השושבין של הגר"ח ז"ל מבריסק, בכניסתו לחופה עם בת אחיו הגאון ר' רפאל שפירא ז"ל. ושם בהערה 363, פרטים על הגרח"א שפירא ז"ל ועל יחסו למרן הרב זצ"ל.

אני אלמד אתך "אורח-חיים" וחתני ר' תנחום גרשון (שהיה ממצוייני וולוז'ין) ילמד אתך כל מה שתרצה".

למקרא תולדותיהם של גדולים שצמחו בימים ההם, מתברר שגם צעירים מוכשרים ביותר, התקשו למצוא אכסניות-של-תורה, שתהיינה מוכנות להחזיקם כראוי, ולא מעט סבלו לחץ ודחק, אכלו "ימים" וקיימו את התורה מעוני. וכאן זכה "העילוי מגריבה" לקבלת פנים כה-חמה וכה-מעודדת, שמאוד מאוד ליבבה אותו, והוא נאות ונענה להזמנה.

הגאון ר' חיים-אברהם שפירא ז"ל – שנוסף על גדלותו בתורה, מפורסם היה בתבונתו ובפקחותו, סיפק לעילוי בן השמונה-עשרה, את כל צרכיו ברוב כבוד והרווחה, וכך זכתה סמרגון להיות אחת התחנות החשובות בגידולו של מאור גדול זה בישראל.

"גלגל נשבר בעגלה ונזכרתי בסוגיית הגמרא בשבת"

סיפר לי הרב חיים קרלינסקי (שליט"א) [ז"ל][54], נכד הגרת"ג ביליצקי ז"ל[55]: כשנכנס ה"עילוי מגריבה" לבית סבא-רבה בסמרגון, היתה תחילת פתיחתו בדברי-תורה, במשנה ממסכת כלים: "מוכני (גלגל) שלה, בזמן שהיא נשמטת (מן השידה-העגלה) – אין חיבור לה". תמה סבא-רבה למראה השואל הצעיר, שכן מקובל היה שצעירים בגיל זה עדיין עוסקים בסדר נזיקין וכו', ומיד שאל את האורח: וכי אתה כבר לומד סדר טהרות? השיב האורח ואמר בענוותו: לא, עוד לא הגעתי לסדר טהרות, אולם בנסיעתי נשבר גלגל בעגלה, ונזכרתי בסוגיית הגמרא בשבת דף מד, עמ' ב, המביאה את המשנה הזאת, ונתעוררו אצלי כמה שאלות בסוגיה.

סבא-רבה התרשם לא רק משאלותיו של הצעיר, אלא גם מהתשובה הזאת, משמע שצעיר זה לא רק משנתו סדורה וזכורה לו, אלא שגם מוחו שקוע בעולמה של תורה – ראה מעשה ומיד נזכר הלכה, והוא החליט לעכבו ולשדלו שישאר ללמוד בסמרגון.

"אני חייב הרבה לבית סבא וסבא-רבה"

ועוד סיפר לי הרב חיים קרלינסקי (שליט"א) [ז"ל]: כשלמד הרב בסמרגון, היתה אמי תינוקת בת שנה, והנה כשהגעתי בבחרותי לארץ ישראל, ועליתי ירושלימה ללמוד בישיבת מרכז הרב, נכנסתי – ראשית כל – להקביל פני הרב. כשהצגתי עצמי כבן בתו של הרב מיאסינובקה, אורו פני הרב, והוא פנה אלי בחביבות מרובה: ובכן אתה בנה של חנה'לי! ומיד שאל לשלום סבא וסבתא וכל בני המשפחה.

---

54. ליבוניץ ה'תרס"ט – ניו-יורק ה'תש"ן, ראה ערכו באנציקלופדיה לציונות הדתית כרך ו. הדברים כלולים במאמר שפרסם בקובץ "שנה בשנה", "על תקופת לימודו של מרן הגראי"ה קוק ז"ל בסמרגון", נדפס במלואו בטל הראי"ה "תוספות", עמ' רכב-רל.

55. גרודנה ה'תרי"ח – יאשינובקה ה'תש"א. ע' ערכו באנציקלופדיה לציונות הדתית כרך א. ע' טל הראי"ה פרק ד, עמ' נא וב"הוספות" בעמ' רכט.

דע לך – אמר הרב – שאני חייב הרבה לבית סבא וסבא-רבה. הייתי בן-בית אצלם, והם דאגו לי כמו שדואגים לבן. כשלמדתי בסמרגון, חליתי מרוב מאמץ, והרופאים קבעו שיש חשש פגיעה בריאות, וזה מחייב תזונה מוגברת דחופה, והיתה הסבתא שלך, רבקה, מבשלת עבורי מרק-עוף ושולחת למעוני, וכן שלחו לי שמנת וחמאה, עד שהתאוששתי והבראתי ב״ה.

״סמרגון היקרה – העיר אשר בה מצאתי חברת-קודש, חכמים וסופרים״

שנה אחת למד ״העילוי מגריבה״ בסמרגון – שנת תרמ״ג – וסח לי אחיו, הרב ר׳ חיים הכהן קוק ז״ל[56]: ״הסייעתא-דשמיא בסמרגון, היתה לאין-שיעור. באותה שנה עלה בתורה במידה גבוהה מאוד!״

רישומיה של עלייה רוחנית זו ניכרים ועולים, מתוך כמה שורות נרגשות, במכתב שכתב מרן הרב זצ״ל בחורף תרנ״ז, בהיותו כבר רב בבויסק, לאחיו הצעיר, רבי שאול-חנא קוק ז״ל,[57] שהגיע גם הוא כעבור ארבע עשרה שנה למקום-תורה זה:

״עיר סמרגון היקרה, העיר אשר שמה וזכרה חקוק על לוח-לבי לאהבה משחר טל-ילדותי. העיר אשר בה מצאתי – בראשית דרכי – חברת-קודש מלאה חכמים וסופרים, חריפים ובקיאים, יראי-ד׳ וחושבי שמו, אשר חברתם הרחיבה לבבי וגם גרמה לי להכשיר ביתרון את כשרונות ילדותי, בעז״ה״ (אגרות הראי״ה ח״א, אגרת ה, עמ׳ ז).

ובשיחה פרטית אמר לי מרן הרב זצ״ל: ״במידת הישרות בלימוד הושפעתי מהגאון ר׳ חיים אברהם ז״ל, שהצטיין מאוד ביושר הגיונו״ (ואף הוא מזכירו בספרו משפט כהן סי׳ קכח).

רוחו של רבי מנשה מאיליא ז״ל

בימים ההם עדיין ריחפה בסמרגון רוחו של אותו גאון מקורי מופלא, רבי מנשה מאיליא ז״ל,[58] אשר זכה להיות מרואי פני הגר״א ז״ל מווילנא, וקרני אור תורתו האירו דרכיו בקודש.

בהזדמנויות שונות היה הרב מספר מה ששמע מפי תלמידי-חכמים מזקני סמרגון: היה זמן שרבי מנשה היה מרצה שיעור בגמרא בפני בני-תורה מעולים, ויום יום לפני

---

56. ע׳ עליו ליקוטי הראי״ה ג בפרק ״אחֵי הרב״ עמ׳ 251.
57. ע׳ עליו שם עמ׳ 357-346.
58. סמרגון ה׳תקכ״ז – ה׳תקצ״א, רב העיר לפני הגאון ר׳ ליבל׳ה קובנער. ע׳ בהרחבה בקובץ ניצני ארץ ח ״מבוא לספרי ר׳ מנשה מאיליא תלמיד הגר״א״. מתוך התורה הגואלת א עמ׳ יח, רכא. ב עמ׳ רנב. ג עמ׳ טו, קצג. ד, עמ׳ מ. שיחות הרצי״ה דברים עמ׳ 256.

השיעור היה רבי מנשה עומד בפינתו בבית-המדרש, ושופך לבו בדמעות בכמה פרקי-תהלים, שתהא תורתו "תורה לשמה", ושלא יכשל בלימודו באיזה פירוש שלא כאמיתה של תורה.

"כל זמן שתולעת אחת מתענה ביסוריה – עדיין לא הגיע העולם למלוא שלמותו"

ואף גם זאת מסר הרב בשמו: "טוב ד' לכל" וגו' – אלא שגרמו עוונות וצינורות הטובה נסתמו, ורבות הצרות בעולם. אולם כולנו מצפים לתיקונו של עולם ולגילוי מידת הטוב בשלמותה, ואותה שלמות עתידה להקיף לא רק את חיי האדם, אלא גם את חיי בעלי-החיים, הגדולים והקטנים. וסיים רבי מנשה ואמר: אפילו אם העולם כולו יבוא לשלמותו, ובכל ישרור אך טוב וחסד, ורק אי-שם בקצה תבל תמצא תולעת אחת בנקיק סלע, לחוצה ודחוקה ומתענה ביסוריה – עדיין לא הגיע העולם למלוא שלמותו, וגם האדם היודע זאת צריך להרגיש שעדיין אין טובתו שלמה.[59]

"האדם צריך להחלץ ממסגרותיו הפרטיות"

סיפור זה מובא גם בקונטרס "כוכבי אור", פרקי-מבוא לנושאים במשנתו של הראי"ה קוק זצ"ל (ירושלים תשכ"ו) מאת הרב יעקב הלוי פילבר שליט"א (עמ' 69),[60] והרי"פ מצרף לסיפור את דברי מרן זצ"ל בכתביו[61]: "האדם צריך להחלץ תמיד ממסגרותיו הפרטיות, הממלאות את כל מהותו עד שכל רעיונותיו סובבים תמיד רק על דבר גורלו הפרטי, שזה מוריד את האדם לעמק הקטנות – – – אבל צריך שתהיה מחשבתו ורצונו

---

59. ובפתח-דבר לספרו "אלפי מנשה" חלק שני, ווילנא תרס"ה, מובא קטע קטן מתוך ספרו "תיקון כללי", שלא זכינו לאורו, ובו אנו שומעים על הרגשתו של אותו גאון וצדיק – מרואי פני הגר"א מווילנא ז"ל – בצער העולם וסבל בריותיו, לרבות בעלי-החיים שבו: "לבי דואג בקרבי, מרוב הדוחק והצער-בעלי-חיים שבעולם – – – בושתי מלהכניס דאגה וצער בלבי על הענינים הנוגעים לדידי, בראותי גודל הלחץ והדחק שבעולם – – – ועיני כלות על זה כל היום – – – אולי אוכל למצוא איזה תיקון, שיתגלגל על ידי זכות וריוח בעולם – – – בהורות דרך הישר לתיקוני העולם".
ושם בספר "אלפי מנשה" פרק מא נאמר: "המשכיל המגדיר בנפשו ציור הנאת הטוב, ואיך שקשה לסבול כאב וצער, הוא רוצה בטובת והנאת **כל חי ומרגיש**, ו"צער בעלי חיים דאורייתא" (בבא מציעא לב, ב), ומדעת קונו יש בו, שהשוה רצונו לרצון הבורא יתברך הרוצה בטובת כל ברואיו המרגישים – – – שיתוקן כלל הבריאה, שיהיה טוב **לכל מרגישים**".

60. לימים נדפס במבוא לספרו "ביאורים ומקורות לאורות התשובה" ה'תשנ"ב, עמ' נג. הסיפור מובא מספר "שרי המאה" לרב מימון חלק ב, עמ' 75.

61. אורות הקודש ג, מוסר הקודש פרק קא.

ויסוד רעיונותיו נתונים לכללות ישראל, לכללות האדם, לכללות העולם, לכל היקום, ואז תתבסס אצלו גם הפרטיות שלו בצורה הראויה״.

״ואתה יודע כמה אני מסוגל להיות מכניס בלבי איזו איבה לשום בריה״

וכמה מרשימים דברי הרב אשר נכתבו במכתב פרטי לבנו יחידו, אשר נשלח מיפו לירושלים, ביום ז׳ אדר, תרס״ז: ״ואתה יודע כמה אני מסוגל להיות מכניס בלבבי איזו איבה על שום בריה, וק״ו על איש **מבני-אדם**, ומה גם על אחד **מאחב״י**, וכל שכן **בן-תורה**, ולשמו ית׳ אקוה כי לא אצטרך לסור מדרכי זה, המיוסד על עומק אהבת השי״ת, המתמלא כראוי בנשמת כל אחד מישראל, רק ע״י אהבת ישראל בכלל ובפרט המרוצפת על אהבת הבריות, הנטועה בלב כל ישר לב״.

לדמותו של הגאון ר׳ שמעון שקופ ז״ל[62]

כשהובא אל מרן הרב זצ״ל הספר ״שערי יושר״ של הגאון ר׳ שמעון שקופ ז״ל (שהיה קשיש מן הרב בכמה שנים, ולמד בוולוז׳ין לפניו), הפליג הרב בשבח תורתו ודרך לימודו של המחבר הגדול, ראש-הישיבה המפורסם, ואף הרחיב את הדיבור בשבח אישיותו האצילה, ואז שמעתי מפיו את הסיפור הבא:

״רבי שמעון, ששמו הלך לפניו כאחד התלמידים המעולים בוולוז׳ין, התארס עם בתו של מר משה מרדכי אידלביץ ז״ל, בעל-בית אמיד ביותר, שהיתה לו אחוזה בקירבת סמרגון והיתה היכולת בידו להחזיק את חתנו בעתיד, ולהבטיח לו שנות-לימוד וגידול של שלווה. והנה קרה אסון: פרצה דליקה וכל האחוזה היתה לשרפת-אש, וה׳ אידלביץ יצא נקי מנכסיו, וכל ההתחייבויות שלו עלו בעשן.

התמורה הזאת במצב החותן-בעתיד, פגעה קשה בכל הציפיות-ללמוד של החתן המצויין, שכל חפצו היה להמשיך לשבת באהלה של תורה, ושדכנים שונים סבורים היו שהואיל וה׳ אידלביץ אינו יכול לעמוד בהבטחותיו, שוב משוחרר החתן מהבטחת-הנישואין שלו. הם ״נפלו על המציאה״, ונזדרזו ובאו אל ר׳ שמעון והציעו לו שידוכים מבטיחים מסודרים ומבוססים, אולם ר׳ שמעון דחה אותם בתוקף, ולא שעה אליהם כלל. ועשתה לה כנפים אז בסמרגון, התשובה החריפה אשר השיב ר׳ שמעון לשדכנים: – ׳לא די שפגע בה׳ אידלביץ אסון הדליקה באחוזתו, שאתם עוד רוצים להמיט עליו אסון נוסף, ולבטל את ה״שידוך״ של בתו!׳״

---

62. ע׳ עוד מועדי הראי״ה פרק כט מהדו״ב עמ׳ 335 ופרק מ עמ׳ 537-535. ליקוטי הראי״ה ב פרק ט, עמ׳ 162-161. ליקוטי הראי״ה ג עמ׳ 146 ״על הגאון ר׳ שמעון שקאפ ז״ל וספרו.

הגר"ש שקופ ז"ל: "בחור מצויין מקורלנד בחר לשבת בסמרגון"

הגר"ש שקופ (משמאל) והגאון ר' חיים-עוזר גרודז'נסקי

אחרי פטירתו של מרן הרב זצ"ל, נזכרתי בסיפור זה, וסבור הייתי אולי היה איזה שהוא מגע וקשר בין הרב לר' שמעון בימים ההם בסמרגון. מיהרתי לכתוב אל הגר"ש ז"ל ולבקשו, למסור את הזכור לו על תקופת-נעורים זאת, והנה קיבלתי תשובתו של הגר"ש ז"ל, שנכתבה בפרשת בראשית תרצ"ו:

"ב"ה, ה' בראשית תרצ"ו. – לכבוד הרב הג', מוכתר במעלות, מוה"ר משה צבי מנקין שליט"א, שלו' וברכה.

אחרי דרישת שלו' כתר"ה, אודיעו בזה מקבלת מכתבו ממחרת יוה"כ דנא והנני מרגיש הטוב הצפון בעבודה החשובה שהנהו עסוק בה, להודיע לרבים את תולדתו של האיש המורם-מעם, הגאון רא"י זצ"ל. אמנם מחשבתו להשיג ממני איזה פרטים לצרף אל המערכת, עלי להודיע כי הדבר ממני והלאה, כי שבתי בסמרגון היתה רק מעט, כתשעה ירחים בערך, ובזכרוני שמור רק שידעתי אז **שבחור מצוין מקורלאנד** בחר לשבתו שמה. ולא אבוש אם אומר, שגם גדולת הגאון ר' חיים אברהם ז"ל, לא הספיקה לי העת להכיר הכרה עצמית. אכן לדעתי היה נכון לפנות לחתנו של הג' הנ"ל, הגאון ר' תנחום-גרשון ביליצקי, הגאב"ד בעיר ישינאווקע מחוז ביאליסטאק, שהיה באותו פרק בעיר שמה איזה שנים, אולי ימצא חפץ ואון למלא חפצו של כתר"ה".

הגרת"ג ביליצקי ז"ל: "גם אז היה גדול בתורה, ובחכמה, וכגדלותו ענוונותו"

עצתו של הגר"ש ז"ל – עצה טובה היתה. אלא שאני כבר הקדמתי ופניתי אל הג"ר תנחום-גרשון ז"ל (מחבר ספר "גינת ביתן"), וחיכיתי לתשובתו אשר טרם הגיעה. אולם אחרי שגם הגר"ש ז"ל הפנה אותי אליו, חזרתי וכתבתי לו, ואז קיבלתי את מכתבו דלקמן, שבו באמת נמסרים פרטים חשובים, ואף תיאור כללי המשקף את ההערכה המיוחדת והיחס המיוחד שנקבע אז בסמרגון ל"האי צורבא מרבנן", שכולם ראו כי "לאילנא רברבא יתעבד":

ב״ה, יום ד׳, ט״ו כסלו תרצ״ו, יאשינאווקא.

שלום וברכה לכבוד הרה״ג מ׳ משה צבי נ״י, בירושלים עיה״ק תבבי״א.

קיבלתי שני מכתביו, ובאמת דרכי תמיד בלי לעכב תשובה לכל דורש ממני דבר. ואשר לא עניתיו עד הנה הוא, באשר לא אכחד שחפצו בקודש בזה, אין רוחי נוחה ממנו, שמה תועלת להנפש בעולם-האמת מכזה, וגם בעלמא הדין אין יקרא דחיי ודשכבי הרבה, ואם חפץ כבודו לזכות נשמת רבו הגאון זצ״ל, ידפיס בשמו איזה דברי תורה ומוסר, ובזה תהיינה שפתותיו דובבות בקבר. וכבר עושים החפשים ככה לחבריהם ואין לנו לעשות כמעשיהם.

אבל כעת שקיבלתי מכתבו השני, וכופל בקשה בזה, אמרתי אין דעות בני-אדם שוות, ואם דעת כבודו נוטה הרבה לזה, אפשר יש בו גם דעת-של-תורה, ואשיבהו בזה בקצרה:

בשנה שלמד רבו הגאון זצ״ל בסמארגאן, הייתי חתן הדר בבית חמי הגאון האב״ד זצ״ל, ובבואו להקביל פני חמי הגז״ל, וראה בו אותות חכמה ותבונה, (גם הוא היה קרוב משפחה עם הגאון ר׳ (מרדכי) גימפל זצ״ל מרוזנאי, שהיה ידיד נאמן לחמי הגז״ל), ואף שהיה עוד צעיר לימים, השאירו לקבוע לימודו בסמארגאן, ולהיות על שולחנו בשבת ויו״ט. היה לי עונג משיחו ושיגו, והרבה השתעשענו בתורה, בהלכה ובאגדה, ובשיחת-חולין של תלמידי-חכמים.

ובעת ההיא היתה סמארגאן עיר מלאה חכמים וסופרים. וכולנו ראינו שהאי צורבא-מרבנן לאילנא-רבא יתעבד, וכיון דנבט יעלה ויצמח. שאף שהיה רך בשנים, היה פומא-ממלל-רברבין בתורה ויראה, ומוכתר בנימוסים ובמידות טובות ונעימות. ואם במכתבים כותב אלי ״אלוף נעורי״, הוא זה שכגדולתו ענוותנותו, אבל כבר **אז היה גדול בתורה וחכמה**, וחמי הגאון זצ״ל היה **אוהבו מאוד ומכבדו עד לאחת**. גם היה אהוב ונכבד מאוד לכל בני העיר, עד שהספיקו לו (צרכיו) בכבוד גדול וברווח. ודכירנא שכשנסע על החג להוריו בגריווא, דיברו רבים לכתוב ולבקשו שישוב לסמארגאן.[63]

והנה ידוע שגדולים צדיקים במיתתם, אסיים בתפילה שזכותו הק׳ תגן עלינו ועל כלל ישראל לגאולה וישועה אמן סלה. ואומר שלום וברכה לבנו הג״ר צבי יהודא (קוק) שליט״א ולבני הישיבה הקדושה, ידידם דוש״ת תנחום גרשון בה״ר נטע זצ״ל״.

הר״ש קופלוביץ ז״ל, חתן אדמו״ר מסלונים: ״אשרי יולדתו כי לראשון לציון נולדו!״

בסוף המכתב שהובא לעיל, שכתב הרב לאחיו הרש״ח קוק ז״ל, נוספה דרישת-שלום לאחד הידידים הותיקים בסמרגון: ״באהבת-נפש אדרוש שלום ידיד-נפשי-מנעורים, הרה״ג המרומם מו״ה **שמעון קאפעלאוויץ** שליט״א״.[64]

---

63. ע׳ תוספת בטל הראי״ה פרק ד, עמ׳ נב-נג.

64. נפ׳ בסלונים י״ג אדר ה׳תרפ״ח. בזכות חברות זו השיג בנו ר׳ משה קופלביץ׳ אצל מרן הרב זצ״ל סרטיפיקט כניסה לארץ. הבטחת הרב לתת לו משרת רבנות לא מומשה שכן הלה הגיע ארצה כמה שבועות אחרי פטירת הרב.

שמעון יהודא הכהן שקאפ
ר"מ בי"מ לרבנים
ישיבת .שער התורה.
בגרודנה.

RABIN
SZ. SZKOP
Dyrektor W. Szkoły Rabinów
GRODNO
ul. Złotarska Nr. 2.
(Poland).

מכתבו של הגר"ש שקופ אל המחבר

ידיד-נעורים זה לוקח אחר כבוד, כחתן לאדמו״ר השני מסלונים, ר׳ שמואל ז״ל (בעל הדברי שמואל), (בן) [נכד] הגה״צ ר׳ אברהם ז״ל, בעל ״יסוד העבודה״, והנה הגיע אלינו דרכו, כעבור עשרות בשנים, הד-קול מהימים ההם בסמרגון, במכתב ששלח אל מרן הרב זצ״ל בתחילת חורף תרפ״ב:

> בע״ה יתברך, יום ג׳ לס׳ ונברכו בך כל וכו׳, תרפ״ב לפ״ק, סלאנימא.
>
> שלום וכל טוב ישגא, לאהובי ידידי וחביבי, האי גברא רבא דעמיה קדישא, דחילא ופרישא, חמדת ישראל, ראש גולת אריאל, רב פעלים מקבציאל, פאר הדור, ראש שבטי ישראל, צדקתו כהררי אל, ה״ה הרב המאוה״ג כש״ת מוהר״ר אברהם יצחק הכהן שליט״א.
>
> הנה זה כארבעים שנה עברו וחלפו, אשר לא ראינו איש את רעהו, אמנם רחוקים אנו בגופנו אבל לא ברוחנו. זכור אזכור עוד שנות-נעורים, זכרונו הטוב של כהדר״ג חרות על לוח לבי לעולם, ואהבתנו אשר היתה אהבת-איתן לא תכבה לנצח. אשריו שזכה להכנס לארעא דישראל, ואשרי יולדתו כי לראשון-לציון נולד. – – – שמעון בן בת׳ה, חתן אדמו״ר זלה״ה מסלאנימא, בן ר׳ אהרן דוד זלה״ה קאפליאוויץ מסמארגאן יע״א.[65]

למרות התנאים המצויינים, לא חזר הרב לסמרגון, כיון שהתקרבו ימי הגיוס לצבא וההורים התחילו לדאוג כיצד לשחררו, ולשם כך היה צריך לחזור ללוצין. ואמנם לאחר ששהה שם זמן לא רב, השתחרר מעבודת הצבא וחזר לבית הוריו לגריבה. ושם כבר חיכתה לו הפתעה נעימה – הצעת שידוך עם בתו של אחד-מיוחד מגדולי הדור, הגאון ר׳ אליהו-דוד רבינוביץ-תאומים ז״ל, רבה של פוניבז׳.

באותה שנה שהרב למד בסמרגון, קבע שם לימודו אברך מצוין מפוניבז׳, שנתקבל אח״כ כרב ברוגובה – הרב הגאון ר׳ משה-מישל שמואל שפירא ז״ל (מחבר הספר ״תבואות שמש״, קיידאן, תרפ״ט),[66] והוא הביא את דבר ״העילוי מגריבה״ בפני הגאון האדר״ת ז״ל (שהיו לו קשרי-חיתון אתו) והילל אותו מאוד, כמתאים ביותר להיות חתנו.

---

65. אגרות לראי״ה מהדו״ב אגרת קכח.

66. עי׳ תשובה אליו **בדעת כהן** סי׳ קנט ״שלו׳ וברכה לכבוד ידיד-נפשי מחותני, הרב הגאון המובהק, סוע״ה, אוצר תורה ויראה, **מוהר״מ מישל שמואל שפירא** שליט״א – – – אמנם מסותרת היא אהבתנו והמניעות מפריעות הן מהגלות עוז ידידותנו, אבל עמוקה היא, נאמנה ורעננה, כמים הפנים אל הפנים״ לימים מחותנה של אחות האדר״ת, ועל כן בכל תשובות האדר״ת אליו מכנהו ״מחותנ״י. תשובה נוספת אליו בשו״ת עזרת כהן סי׳ כא. וע׳ חיי הראי״ה עמ׳ 164-165; טל הראי״ה פרק ד עמ׳ נד והשלמה בעמ׳ שה.

פרק ח

בעקבי גאון המוסר ר' ישראל סלנטר ז"ל

בחורף תרמ"ג, שבו נפטר יוצר תנועת המוסר, הגאון ר' ישראל מסלנט ז"ל, למד הרב – "העילוי מגריבה" בן השבע-עשרה – בסמרגון, והיה סמוך ונראה לרבה של העיר, הגאון ר' חיים-אברהם שפירא ז"ל (אחיו של הגאון ר' רפאל שפירא ז"ל (חתן הנצי"ב), שהיה אחר כך ראש ישיבת וולוז'ין). כבר אז היה הצעיר המופלא מגריבה משכמו ומעלה, בולט בשיעור קומתו הרוחנית, וכפי שכתב לי בשעתו חתנו של הגרח"א, הרב הגאון ר' תנחום-גרשון ביליצקי ז"ל: "אף שהיה רך בשנים, כבר היה גדול בתורה וחכמה, ופומיה-ממלל-רברבן". וברור שנשא עיניו לא רק אל גאוני הדור, גדולי ההלכה, הפוסקים-המשיבים, אלא גם אל הרועים הרוחניים שבהם, המדריכים-המנהיגים, סוללי נתיבות עולמו של ישראל.

אין ספק, כי כדרך שנסע הרב לשאוויל (להלן עמ' 143), אל הגאון המקובל הגר"ש עליאשאוו ז"ל ללמוד קבלה, היה ודאי נוסע לקובנה, אל הגרי"ס, ללמוד תורת המוסר, כשם שאמר הגר"א מווילנא ז"ל, שאילו היה הרמ"ח לוצאטו ז"ל בחיים, היה נוסע אליו ללמוד אצלו מוסר.

סיפר לי מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, שידוע לו כי בהגיע שמועת פטירתו של הגרי"ס ז"ל אל הרב, היה נרעש ביותר על "הלקח ארון האלקים", והוא נהג כדין תלמיד מובהק – קרע עליו "קריעה" וישב על הארץ... (עי' יורה-דעה סי' שמ סע' ח, ובט"ז שם ס"ק ד).

פטירתו של הגרי"ס היתה, אפוא, אבידה אישית בשבילו.[67]

הגרא"י ברוכוב ז"ל: "מופת-הדור, הרב, יעניק שפע טללי אורות להכרת הגרי"ס"

הירחון התורני החשוב "שערי ציון", שהופיע במשך שנים בירושלים בעריכת הרב אהרן יצחק זסלנסקי ז"ל והרב שלמה בלאזר ז"ל, קנה לו שם במשתתפיו הדגולים, הרבנים הגדולים בארץ ובתפוצות.

---

67. ע' עוד טל הראי"ה, "תוספות", עמ' רע-הער. מועדי הראי"ה פרק ד. בשדה הראי"ה פרק "כבוד התורה" עמ' 217-218.

בחורף תרצ"ג רחש לב העורכים דבר טוב, להקדיש את חוברת שבט, לשמו ולזכרו של יוצר תנועת המוסר, הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל, למלאת חמישים שנה לפטירתו – כ"ה שבט תרמ"ג.

העורכים פנו אל כמה גדולים מזקני הדור, וביקשום לכתוב דברי הערכה, וביניהם גם אל הגאון הישיש רבי אבא-יעקב הכהן ברוכוב זצ"ל, רבה של וולקוביסק, מחבר ספר "חבל יעקב", אשר עוד הכיר את הגרי"ס. ברם, בענוותו הרבה, הוא משיב להם וכותב, כי אעפ"י שזכה כמה פעמים "ליהנות ממאור-הפנים שלו, מאור קדושת תורתו וצדקתו", אין לו "היכולת לתאר את דמות-דיוקנו של ענק עליון, כביר הרוח, גאון ישראל וצדיקו של עולם", והוא מפנה את העורכים אל "רב רחימא דנפשאי, הגאון האמיתי, צדיק יסו"ע, מופת הדור, מרן רבי אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א, הגאב"ד ירושלים וראש רבני אה"ק ת"ו, אשר בעומק שטף מחשבותיו הקדושות ובדברות-קדשו בלהבות-אש ולשון-חכמים ועט-סופר-מהיר אשר חננו השם ב"ה, יעניק שפע-טללי-אורות, להכיר לדורות הבאים את התאור הנכון והמלא של רבן ומאורן של ישראל, רבנו האי גאון, רבי ישראל סלנטר זצ"ל".

"גאון-עולם אשר השיב את עטרת-היראה האמיתית לגבול ישראל"

העורכים שכבר מקודם פנו אל הרב, אף הם קיבלו ממנו מכתב-הסתייגות, שבו הוא מדגיש כי לא כל כך קל לכתוב על אישיות כבירה זו: "כל מה שנכתב אודות גדולתו של האדם הגדול בענקים, אדיר-החסידות, ופאר-גאוני-ישראל בדור הגדול שעבר, אין בו אפילו לתת מושג וחלק נחשב, מתפארת קדושתו וגדולתו ז"ל. וחובה קדושה היא להעמיק חקר בכבודו של **גאון עולם, אשר השיב את עטרת היראה האמיתית בגבול ישראל**, באותה התקופה אשר התחילו פרצים מצדדים שונים להתגלות בחומת אש-דת.

טרם נחקרו עוד מעמקי-התהומות אשר נחשפו במרחבי רוחו הגדול. אבל, אם יעלה בידינו לעשות איזו התחלה זעירה, להאיר את אופקינו הכהים, על ידי גילויים של איזה קוים שבאור-היקרות הזה, **אשר עבר כעמוד-אש במחנה ישראל** – גם זאת נחשב למפעל רב-ערך".[68]

והרב עשה מיד את **ההתחלה**, שבשבילו היא זעירה, ואילו בשבילנו היא גדולה ורחבה. הוא המציא למערכת "שערי ציון", מאמר נפלא, מאמר יסודי ומקיף "על רבנו הגדול קדוש-ישראל", ואף קרא שם-המאמר "**קדוש ישראל**", אם כי ציין בתחילתו כי "עבודה קשה היא לכתוב גם איזה רישום אשר יתאים לגדולתו, קדושתו ותפארתו".

---

68. נדפס בקובץ ניצני ארץ ט עמ' 124. אוצרות הראי"ה מהדו"ב ח"א עמ' 511.

"כעמוד-אש במחנה ישראל"

מתוך המאמר של הרב, שנכתב שנתים וחצי לפני פטירתו, אנו למדים מה היה בשבילו הגרי"ס בשנות גידולו. בשביל בעל הנפש העמוקה-המקיפה היתה אישיותו של הגרי"ס "כעמוד-אש במחנה ישראל", ואעפ"י שרק "מפי השמועה הקשיב על אודות החזיון הגדול הזה", הרי גם ממרחק "התבשם מבשמי נשמתו העליונה, ורוחו הכביר, הקדוש והטהור", ו"קוי-הזוהר (של דמותו המאירה) חדרו אל לבו".

קדוש ישראל

אחד מענקי-הקודש

הנני חושב שגם אלה שזכו להכיר את אחד מענקי–הקודש, פנים בפנים, יהיה קשה להם מאד, לצייר את הקוים היסודיים שברוחו הגדול, אחרי תקופה הגונה של סילוקו מאתנו, וק"ו שבעדנו, אשר רק מפי השמועה קלטנו זכרונותיו של אדיר–הקודש, גאון העולם הנפלא, פאר–החסידות, רבנו ישראל סלנטר זצ"ל, אשר זה יובל שנים נמלא מאז נגנז ארון–הקודש. עבודה קשה היא לכתוב גם איזה רישום, אשר יתאים לגדלותו, קדושתו ותפארתו.

בכל זאת איני מוצא את עצמי פטור מלהביע מעט מקוי הזוהר אשר חדרו אל לבי מאז, מכל אשר הקשבתי ממקורות נאמנים שונים, על אודות החזיון הגדול הזה אשר נראה לעיני הדור שלפנינו בחיי איש–המופת הפלאי הזה, שהוא ראוי להתנוסס לנס–דורים, להתבשם מבשמי–נשמתו–העליונה ורוחו הכביר הקדוש והטהור.

במעמקי נפשו היה אחד האוצרות הגנוזים

והנה למרות שבמעמקי–נפשו היה אחד מהאוצרות הגנוזים, וכל שאיפתו היתה להיות הצנע–לכת, ובכל כחו המוסרי העליון, עמל שלא להתודע לרבים ולהעלים את גדולת–תורתו ועומק–חכמתו, וקל וחומר את חסידותו, קדושתו וטהרתו, הנה למרות כל אלה, לא היתה שום אפשרות שאור–נערב ונפלא כזה לא יתפרץ מתוך מעמקיו, וכל ישראל – וביחוד גדולי–הדור ואנשי–הסגולה – ידעו נאמנה כי איש-אלקים-קדוש, גאון-הדור-ופלאו, חי בתוכם.

גאון השכל וגאון הרצון

גאוניות עליונה מתגלה לעתים, פעם בכשרון השכלי, ופעם בכשרון הרצוני. על פי רוב כל הגאונים מרעישי–העולם בחדושיהם הנפלאים, ברק הכשרון השכלי הוא המתגלה בהם להפליא, אולם כל אלה הקדושים הצדיקים והחסידים העליונים, שעומדים למופת בהדרת-קדשם, הנם גם אדירי הכשרון הרצוני, אשר נתקדש ונתעלה אצלם במידה נפלאה.

אור-עולם זה, זכה לשני הכתרים באורח-פלא, גאון כשרונו השכלי הרעיש לבבות גאוני-הזמן. אין קצה לתכונת חריפותו ובקיאותו, למרות מה שבעצמו, מטעמים ידועים לו, לא העלה על הכתב כמעט שום דבר מתגליותיו הנפלאות במכמני-התורה, והמעט מן המעט ממה שנמצא בכתובים ממנו, הוא עפ"י רוב רשמים נשמעים, כפי שנרשמו, כפי מדתו של כח הקיבול אשר להשומע-הרושם. בכל זאת לא נמחק כלל, זכרון ההתפעלות אשר מלאה את חדרי-הלב של גדולי הדור, מעוצם הגאונות הנפלאה של חלוקיו ופלפוליו, אשר נשאם לעתים בקהל שומעי-לקחו, שכל הסגולות של גאונות אדירה נשתקפו מהם במדה נוראה: עומק השכל, בקיאות נפלאה ומדויקת, חריפות עצומה וישרות מכוונה, וכל היצירות הנפלאות הללו היו מתחדשות במהירות פלאית בכל עת הדרוש, רצוא ושוב כמראה הבזק.

אך כל הרכוש הרוחני האדיר הזה, כל אוצרות הכשרון השכלי הנפלא הזה, וכל הגאונות הנפלאה, כל החריפות והבקיאות המדהימה כל לב, היתה כולה מקודשת לשמים, כולה היתה עומדת הכן לעבודת השם יתברך בקדושה ובטהרה, עבודה תמה ושלמה לעשות רצון קונו בכל לב ונפש.

הכשרון הרצוני, אשר היה מתאים בכל הליכות חייו עם הכשרון השכלי, ומחובר עמו באחדות נפלאה, בחיי קדוש-ישראל זה, והעבודה עצמה בכל מלואיה, בכל מעמקיה והרחבותיה, היתה הנר המאיר את שבילי חייו, "זכה וזיכה את הרבים" במלא המובן של האומר הקדוש הזה.

טהרת המידות והשאיפה לצדק החברתי

הוא האיש הגדול, אשר לבו היה תמיד ער לאהבת השם יתברך ויראתו, לאהבת ישראל עד תמצית הנפש, אור-התורה היה מאיר ומבהיק לפניו, אוצר של יראת-שמים שיש לו להקב"ה בבית-גנזיו, היה תמיד מחשיף לפניו מטמוני-מסתרים והמון-מחשבות ושאיפות קדושות לאין תכלית.

יראת השם יתברך ואהבתו, עבודתו התמה והקדושה, טהרת המדות בכל ענפיהן ושריגיהן הדקים והדקים מן הדקים, בקדושה וטהרה נפלאה, התאחדו בנשמה הגדולה והקדושה הזאת עם השאיפה להצדק החברתי, שהיתה חיה וערה תמיד במרכזה.

ברטט נורא וביראה חודרת עד תהום הנפש, היה מדבר ומוכיח על החטאות שבין-אדם-לחברו, ובצער נורא היה מצטער על אשר מהן ישנן כאלה שבני אדם בכלל (וביניהם נמצאים לצערנו גם אלה שהם הנם מהנזהרים במדה ידועה מעבירות שבין-אדם-למקום), דשין בהן בעקביהן, מפני חוסר ההכרה במדתה הטהורה של יראת-שמים.

מחלת הסחת-הדעת מהביקורת העצמית

הרעיון שהקיף את חייו כולם היה - להמציא את הרטיה הכללית לתחלואי הנפש, לכל הסוגים, להמון הפשוט לפי ערכו, ולאנשי המעלה, גדולי התורה, היראה והחכמה, לפי

ערכם. הוא התבונן כמה עמוקה היא המחלה של **הסחת הדעת, מהבקורת העצמית**, מה שאנשים הנם טרודים, או בחיי יום יום החמריים, או בהטרדות השכליות שלהם, ואין משים על לב למצא את עצמו בסערת החיים, ומתוך כך הולכת היראה הטהורה ומתרחקת מתוך הלבבות. ומכח זה, כל המדות וכל המעשים הולכים ומתקלקלים, והדור הולך ומתדלדל, וסכנה צפויה לעמדת התורה והיהדות האמיתית ח"ו.

אמת הדבר, שגם הקדמונים והאחרונים מחכמי המוסר עמדו על זה, וביותר בירר הדבר בטוב-טעם החסיד רבנו משה-חיים לוצטו זצ"ל, בספרו "מסילת ישרים" (שמפני כך היה באמת, כפי המפורסם, חביב מאד הספר, ביחוד, על רבנו הגאון ר' ישראל ז"ל), ובכל זאת מצא הוא ז"ל ברוחו הגדול, שיש עוד מה להוסיף בההטעמה של חכמת המוסר והיראה, הדרושה מאד לפי המצב של הדור.

לימוד המוסר והביקורת העצמית כקנין נפשי

וכיון שהכיר את החשיבות הגדולה שבההוספה שהוסיף, שוב קבע בה מסמרות ומסר את נפשו עליה, והמשיך לתוכה את כל מעינות-גאונותו ועמקי-מחשבותיו התרומיות. ותוכן ההוספה היה, מה שמצא שעם כל היתרון הנמצא בהשימוש של **הלימוד בתורת המוסר**, ובקורת העצמית של האדם, שנתבטאה כרגיל בשם "חשבון הנפש", עוד הדבר צריך להקבע בנפש האדם, בתור **קנין נפשי**, ולצורך **הקנין הנפשי**, צריכה לבוא התמדה רבה של חזרת הלמודים המוסריים והתלהבות נפשית מעמיקה ומלהיבה. ולשם כך מוכרחים לקבוע שעות ובתים מיוחדים, שהלמוד בסגנון זה יהיה נרכש בו לרבים.

כמו כל חדוש, מובן שרבים התנגדו גם לחדוש זה, אבל הוא ז"ל בגאונו הנורא ובקדושת-צדקתו, עמד כחומה להוציא אל הפועל את אדיר-חפצו זה, ואורו לא נכבה מישראל ופעולותיו הגדולות הולכות הן ונושאות פרי.

חומר המצוות שבין אדם לחבירו

ומה שהדור צריך לדעת, עתה ביחוד, הוא מה שנקדנו לעיל, שיחד עם תורת המוסר, התעמקותה ולהבת אשה, נשא את לבו להבליט ברבים את הצדק החברתי, את החומר שבמצוות וחובות שבין-אדם-לחברו, שאין יסוד ליראת-שמים ולטהרת המדות מבלעדם.

על המדה המיוחדת של עומק-החשבון של יראת-השם, שהיא מביאה לידי התגברותה של מדת הצדק החברתי וביסוסו בעולם, אשר עמד עליה בכל תוקף קדושתו, מעידים הם סיפורים רבים ונאמנים ממקורים שונים, בכל הליכות חייו, רבי הקדושה והטהרה, אשר ראוי שיתחבר על זה ספר גדול ומקיף, ולזכר עולם יהיה צדיק.

שיטה פילוסופית אלקית-מוסרית עם משאת-נפש שירית

ומתוך ששאיפתו הקדושה והנאצלת להגשמת רעיונו הגדול היתה מיוסדת על **הכרה**

גאונית עמוקה וחודרת, הרי היא מתגלה לפנינו בצורה של **שיטה פילוסופית–אלקית–מוסרית מקיפה**, שגם **משאת-נפש שירית** ההולכת ונוקבת עד תהומה של הנשמה האנושית קבועה בה, ומתוך כך הולכים פלגים שונים ונובעים, במשך הזמנים, מתוך שיטתו המיוחדה של אור ישראל זה, וכולם, כל המטפלים ומחזיקים באחד מן החלקים של הופעת אורו הגדול, מכוונים את לבם לתל-התלפיות, לחקור חיי הקדושה והאצילות המוסרית, שהתחיל להיות הולך וזורם כנחל נובע מתוך רוחו הגדול והקדוש של רבנו הגדול, **רבי ישראל סלנטר** ז"ל.

גם כעת, אחר היובל של גניזת אורו הקדוש בגנזי–מרומים, אנו מוצאים את עצמנו עומדים ברעדה נוכח הזוהר העליון שנאצל מנשמתו הגדולה, להאיר על ידו את אופק–חיינו, להעלות בו את **אבוקת היראה השלמה**, לישר בעולמנו את המסילה של **הצדק האמיתי**, אשר שרשיו מוכרחים תמיד להיות יונקים מהלשד החיוני של יראת ה' טהורה העומדת לעד.

ויהי רצון שבמהרה בימינו, יהיה "אור ישראל לאש וקדושו ללהבה" (ישעיה י, יז), להאיר את כל המחשכים, ולחמם את כל הלבבות המקוררים, ויקויים בנו דבר ד' "צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את הארץ, אשר ד' אלקיך נותן לך" (דברים טז, כ).[69]

מעשה-רב של רבי ישראל – בית אב להלכה

סמכותו הגדולה של הגרי"ס בעיני הרב, נתגלתה כעבור כמה שנים, בימי רבנותו הראשונה בעיירה זוימל, בזמן מגיפת מחלת החולירע.

ידוע המעשה-הרב, הוראתו והנהגתו של הגרי"ס בווילנא, ביום הכיפורים של שנת תר"ט, כשהשתוללה שם מחלת החולירע. הוא הורה שהמצב של הסכנה מחייב לטעום טעימה קלה ולאכול בעיצומו-של-צום, ומשום חומר ענין פיקוח-נפש של הרבים, אף עשה כן בעצמו בפומבי בבית-הכנסת בכדי לעודד את הציבור שלא יהססו בדבר (עי' שרידי אש להגרי"י ווינברג ז"ל, חלק ד – ירושלים תשכ"ט – עמ' רפט).

מעשה נועז זה שימש לו, לרבה הצעיר של זוימל, כבית-אב-להלכה, ואף על פי שידע גם ידע, שהיו אז עוררין על מעשהו של הגרי"ס – הורה ונהג גם הוא כמוהו.

אלא שהרב הקדים דברי-התעוררות ודברי-חיזוק עובר-למעשה, והסביר גודל תכנה של מצות "וחי בהם", ושבמצב של הסכנה החמורה, הטעימה מצוה גדולה היא, ואף היא מצטרפת לעבודת-היום. וכשהיא נעשית על פי הוראת גדולי הלכה, מתוך הכוונה הראויה של "מצוה לשמוע דברי חכמים",[70] הרי היא מתווספת לזכיותיהם של ישראל, והיא מטהרת ומכפרת.

---

69. נדפס במאמרי הראי"ה עמ' 122-120.

70. ע' חיי הראי"ה פרק יג סע' ג בהערה.

רפואה – מצוה היא!

באחת השיחות מסר הרב זצ"ל:

"סיפר לי הגאון ר' הלל ליבשיץ זצ"ל מלובלין,[71] שפרופיסור מפורסם בבאדען[72] התאונן לפניו, שכל החולים שהוא ביקרם, אינם רוצים ברצינות את ההחלמה. אף אחד מהם אינו ממלא את פקודת-הרופא במאה אחוזים. מלבד חולה אחד שבא לפניו, והוא היה היחיד שמלא את דברי הרופא במאה אחוז, וזה הוא הרב רבי ישראל ליפקין מרוסיה – הוא התעמק בדברי הרופא, כשם שהיה רגיל להתעמק בהלכה עמוקה, וקיים דברי הרופא כדרך שהיה מקיים מצוה, בכל פרטיה ודקדוקיה".

"מוסר אביך"

את עקבות השפעתה העמוקה של מחשבת המוסר של הגרי"ס על עולם המחשבה של הרב, אפשר לראות בספר העמוק, בעל הסגנון המיוחד, "מוסר אביך", אשר חובר בשנות הנוני"ן (בשנות כהונת הרב בזוימל ובבויסק), ושבנו הגרצ"י קוק (שליט"א) [זצ"ל] מכנה אותו: "פרקים של **אותיות נשמתו** משנות התקופה הראשונה, להזרחת אורו על פני חיי עם-ד' ותורתו, לרומם קרנם **במוסר**-קודש".

רובי הדברים נכתבו, כנראה, בזמן שהוצע לפניו לקבל משרת משפיע ומכוון רוחני באחת הישיבות הגדולות שבליטא, אולם בדרך כלל הם פרי עומק-עיונו בהלכות הדעות והמידות אשר לדעתו "נראה שאי אפשר לצאת ידי חובה בענין חובות הלב, רק אם יסדר ספר לעצמו בלימודים הדרושים לו בזה – – – ומי שהוא כבר באופן זה של הדעת שיכול להעריך מערכה שכלית בעצמו, אי אפשר לו לבוא אל השלמות, אם לא יעבוד בשכלו בזה" (מעין הקדמה ל"מוסר אביך").

כשהגיע הספר "מוסר אביך" לידי ראש ישיבת חברון, הגר"י סרנא זצ"ל,[73] התרשם מאוד מעומק-הדברים בחכמת-היראה, והניתוחים הדקים של תכונות האדם וכו', ואמר: "סוף סוף קבלנו מהרב גם ספר-מוסר מצוין, ברוח בתי-המדרש של תנועת-המוסר!"

וכאן מקום להוסיף, כי לפני שנים עמד כבר אחד מגדולי תנועת המוסר, "הסבא מסלבודקה", הרנ"צ פינקל זצ"ל, על צלם-דמות אישיותו המוסרית של מרן הרב זצ"ל, ואף הוא אמר לתלמידו המובהק הגר"י הוטנר (שליט"א) [זצ"ל]: – – – "אמנם הרב לא למד בישיבות-המוסר, אבער ער איז דיא צורה פון מוסר!" (אולם הוא הצורה של מוסר!)[74]

---

71. בעל בית-הלל על חו"מ, רבה של לובלין משנת ה'תרנ"ג, נפטר ה'תרס"ח.
72. עיר מרחץ ומרפא הסמוכה לוינה.
73. על יחסו למרן הרב, ראה ליקוטי הראי"ה א סוף פרק "בכאב התוכחה" עמ' 110. ליקוטי הראי"ה ב פרק א עמ' 41.
74. בשבחי הראי"ה עמ' קצט (מהדו"ב עמ' 260) כתב: "מהות של מוסר". עליו יחסיהם הקרובים של

רעיונות מאירים בסוגיות המוסר והמידות, פזורים על פני "מוסר הקודש" (ירושלים תש"י), הכרך השלישי של "אורות הקודש" – זה הספר המונומנטלי שסודר מתוך כתבי הרב, על ידי נאמן-רוחו החסיד שבכהונה, הרב ר' דוד הכהן זצ"ל.

ושם נאמר כי "אף על פי שהתורה והמצוות מזככות הן את המידות, מכל מקום אי אפשר לסמוך על זאת בלבד, והכרח לעסוק בזיקוק המידות, ובתיקון המוסר ביחוד" (עמ' רלג, דרך הקודש ב "טהרת מדות הנפש", פרק א).

בשעות האחרונות – – – דאגה לזולת

במאמרו על הגרי"ס, מתעכב הרב על אחד הדברים הגדולים שעליהם התמסר צדיק-דורות זה: "שיחד עם תורת-המוסר, התעמקותה ולהבת-אשה, נשא הגרי"ס את לבו, להבליט ברבים את **הצדק החברתי**, את החומר המיוחד שבמצוות ובחובות **שבין-אדם-לחברו**, שאין יסוד ליראת-שמים ולטהרת-המידות מבלעדם".

וכדוגמא עד היכן הגיע הגרי"ס בקיומה של חובת בין אדם לחבירו, סיפר מרן הרב זצ"ל את סיפור המעשה דלקמן, שהתרחש בשעותיו האחרונות של הגרי"ס:

"בימיו האחרונים של הגאון רבי ישראל מסלנט ז"ל בקיניגסברג, בעת מחלתו, היה נמצא על ידו משמש אחד, שטיפל בו ודאג לכל צרכיו. האיש הזה היה יהודי פשוט, אבל ירא-שמים, ורבנו היה מדבר עמו לפרקים תכופות, בעניני מוסר ויראת-שמים, והאיש הזה לא זז ממיטתו של רבנו.

ב"ההוא יומא" (יום הפטירה), כשהרגיש רבנו כי שעותיו ספורות (המשמש לא ידע מזה), נכנס עמו בשיחה על דבר מה שבני-אדם מפחדים מפני "בר-מינן", וביותר להשאר יחידי עם "נפטר". רבנו הסביר לו שדבר זה הוא פחד-שוא, כי המת לא יוכל להזיק שום דבר להחי. וכך המשיך רבנו את שיחתו עם המשמש שעה מרובה, להסיר מלבו הפחד הזה. באותו יום כבה נר-ישראל, ונשמתו הטהורה עלתה לגנזי-מרומים. בשעת פטירתו לא היה בחדרו שום איש, רק המשמש לבד.

עובדה נוראה זו מוכיחה, עד היכן הגיעה גדולת חסידותו ומידת צדקתו הנפלאה בדברים שבין-אדם-לחברו, שגם ברגעיו האחרונים, בעת אשר כל אדם עושה אז חשבון לנפשו על העבר, ובפרט גאון וצדיק וקדוש-ה' כרבנו, שבודאי כל מחשבתו ורעיונו היו מופנים אז לחשבון עם קונו, בכל זאת שם אז לבו לדבר זה, כי חשב אולי יצטרך המשמש להשאר עמו יחידי אחר פטירתו (כאשר כן היה הדבר באמת), ויגרום לו הדבר צער ופחד. לכן מצא לחובה, לדבר עם האיש שעה מרובה, כדי להסיר הפחד מלבו".

הסבא ומרן הרב ע' מועדי הראי"ה מהדו"ב עמ' 334, בשדה הראי"ה פרק "שמש ומאור" עמ' 362-360 בפרק "שמש ומאור", ליקוטי הראי"ה ב פרק יג, עמ' 232. ליקוטי הראי"ה ג "שני מכתבים" עמ' 108.

"לקיים מצות ביקור-חולים לגבי חולה כרבי יצ'לי – רוצה אני ללכת ברגל!"

ואם לא זכה להכיר את הרב, הרי קשר קשרים אמיצים עם התלמיד – עם הגאון עמוד-היראה, ר' יצחק בלאזר זצ"ל, תלמידו המובהק של הגרי"ס.

שתי עובדות יש בידינו, המעידות על יחס ההערצה העמוקה לר' יצ'לי:

סיפר הדרשן הירושלמי הרב בן-ציון יאדלר ז"ל: כשחלה אותו צדיק, רבי יצ'לי, בקיץ תרס"ז בהיותו ביפו, והוכנס לבית חולים, ונודע הדבר להרב מיד הודיע שהוא רוצה ללכת בהקדם לבקרו. הואיל והדרך לבית-החולים היתה ארוכה וקשה, כולה חול ולא נוחה להליכה, היה מי שהציע להרב לנסוע בעגלה, אולם הרב לא קיבל את ההצעה ואמר: "בכדי לקיים מצות ביקור-חולים לגבי חולה כרבי יצ'לי – רוצה אני ללכת ברגל"...[75]

"ביראת-שמים ודאי שרבי יצ'לי היה הגדול בדורנו!"

סיפר מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל: כשנפטר רבי יצ'לי ז"ל (י"א באב, תרס"ז), נתברר שהוא ציווה בפירוש שלא יספידו אותו, בכדי שלא ישמיעו דברים בשבחו (עי' יו"ד סי' שד"מ סעיף א).

אולם הרב הורה לנהוג, כפסק-ההלכה של הגאון בעל "נודע ביהודה", ביחס לגאון בעל "פני יהושע", שאעפ"י שציווה שלא להספידו, הואיל והוא רבן של כל בני הגולה – כבוד-תורתו מחייב הספד.

ואמר הרב: "קשה להכריע לפעמים מי הוא גדול-הדור בהלכה, אולם ביראת-שמים ודאי שרבי יצ'לי היה הגדול בדורנו!"

וכך נהג הגרא"מ לפידות ז"ל, רבה של ראסיין, שהספיד את רבי אליהו לוינסון ז"ל מקרטינגא, תלמידו של הגרי"ס, למרות שהנפטר ביקש שלא להספידו, ונדפס הספדו – "נחה רוח אליהו" – בקובץ "עיטור סופרים" שיצא בעריכת הרב (חוברת ב, ווילנא תרמ"ט, עמ' 30), ובראש דבריו הוא מבסס היתר נוהג זה על פי ההלכה.[76]

---

75. ע' עוד טל הראי"ה סוף פרק ח עמ' קצ. בשדה הראי"ה ריש פרק "כבוד התורה", עמ' 217-218. ליקוטי הראי"ה ב פרק ט עמ' 166.

76. וראה תשובת מרן הרב זצ"ל להרב יעקב-יוסף דזימיטרובסקי ז"ל, שנכתבה בג' אלול תרס"ט, ונדפסה בקובץ "המאור", ת"א, תשרי תרצ"ו, עמ' ז-ח, בדבר הספדו על הגאון ר' שמואל סלנט ז"ל: "וכבר הורה ה'נודע ביהודה' שעל גדול אין שומעין בכהאי גוונא לצוואה, ופשיטא **שכבוד ירושלים** עיה"ק מעורב בכבודו, ועל זה מאן פייס ומאן שביק". וכן בדעת כהן סי' קצו.

בהקדמתו ל"אגרות הראי"ה" (ח"א, עמ' ט) מביע הרצ"י קוק (שליט"א) [זצ"ל] את צערו, שטרם עלה בידו "להשיג את אגרותיו (של הרב) אל הגאון ר' יצחק בלאזר זצ"ל בענייני לימוד המוסר, וביחס להופעת הספר "אור ישראל" עם דברי הגאון ר' ישראל מסלנט זצ"ל על דבר זה".[77]

77. עוד על מרן הראי"ה ותנועת המוסר, עי' בספר פולמוס המוסר, עמ' 144-147 כרוז המצדד בתנועת המוסר, עליו חתומים בין היתר מרן הראי"ה וחותנו הגאון האדר"ת. הכרוז נדפס גם בתוך "כתבי הערוך השולחון" – שו"ת הערוץ השולחן, מכון אהלי ספר, ירושלים ה'תשס"ז, עמ' קלד, מתוך עיתון הצפירה אב ה'תרמ"ז, גליון 175. ועי' גנזי הראי"ה עמ' 104-103, אגרת הרב על לימוד האגדות שאינו כלימוד המוסר: "...ובזאת תביעתי חלוקה מתביעתם של תלמידי הגרי"ס זצ"ל...", עיי"ש.
וראה מאמרו של ר' עמיחי כנרתי "יחס מרן הראי"ה קוק לתנועת המוסר", בתוך "הכי אתמר", קובץ ד"ת של ישיבת איתמר, ח"א (ה'תשס"ז) עמ' 147-125.

פרק ט

בממלכת התורה של הגאון הנצי"ב ז"ל

(בבית אולפנא רבתא "עץ החיים" בוולוז'ין)

"אהבת-איתן אהבתיהו – – – כי לאילנא רברבא יתעביד"

כשהגיע שמעו הטוב של העילוי המצויין לאזני הגאון האדר"ת ז"ל, קבע פגישת-הכרות אתו, ומיד אחרי הפגישה הראשונה רשם אותו גאון בספר זכרונותיו: "בראותי אותו ובהשיחי עמו איזה שעות, דבקה נפשי אחריו, אהבת איתן אהבתיהו – – – ראיתי כי לאילנא רברבא יתעביד" (סדר אליהו, זכרונות משנת ה'תרמ"ד, עמ' 63), ואמנם תוך זמן קצר נתקיימו הארוסין.

על פי בקשתו ועצתו של החותן, יצא החתן ללמוד בישיבת וולוז'ין, ושם נתקבל בכבוד גדול ונתחבב מאד על ראש-הישיבה, הגאון הנצי"ב ז"ל. וכיון שהיה ידוע ברבים שזהו המיועד להיות חתן של הרב מפוניבז', כינוהו בישיבה בשם "העילוי מפוניבז'".

שיחות הקודש של מרן הרב זצ"ל על שנת לימודו בישיבת וולוז'ין, היו רוויות געגועים לימי הנעורים ברוכי-האורה. רק שנה אחת שהה הרב בוולוז'ין – שנת תרמ"ה – אולם שנה זו **תרמה** הרבה לעיצוב דמותו הרוחנית. עמוקים הם רישומי השנה הזאת באישיותו. היא שימשה גושפנקא לשנים שקדמו לה, ונטתה קו לשנים שלאחריה.

"אווירה של וולוז'ין מחכים" אמרו בליטא, כי היה בה אוויר שיאי מחשבה ותלמוד, פסגות ומרחבים. כי היתה בוולוז'ין רחבות וגדלות, בקיאות ועמקות וזוהר-דעת.

ועוד מידה יתירה היתה בוולוז'ין – מסורת של תרומת-מידות ודעות. תחילתן – האדם ודאגת הפרט, והמשכן – האומה ודאגת הכלל. מסילת-ישרים זו נסללה בידי רבי חיים, תלמידו המובהק של הגר"א, ונמשכה על ידי בנו רבי יצ'לי.

ועל משמרת סגולות-יקר אלו ניצב היה הגאון הנצי"ב, אשר סימל בגופו ובנפשו את כל שכיות החמדה הגנוזות בישיבה, והיה לה לעטרת-תפארת.

ולכן היו בני וולוז'ין – "בני היכלא", אנשי מידות. כל וולוז'ינאי אמיתי, נשא בקרבו מן הגדלות שלה, מרחבות-האפקים שבה.

"נציב"ה-מלכה" של וולוז'ין

נשמתו של מרן הרב זצ"ל, שהיתה נשמה כללית, התאימה ביותר לאווירה של וולוז'ין. גדלות תורתו, תומת יראתו, רוחב מחשבתו, יקרת מידותיו – כל אלה חוברו יחדיו, והיוו דמות תורנית-וולוז'ינאית מובהקת עוד בטרם הגיע לוולוז'ין.

אכן, וולוז'ין הרחיבה את אפקיו. במרכזה עמדו עמודי-האור, הדמויות המפוארות של הגאונים ראשי-הישיבה, מורי הדרך, ומסביבם סגל החבורה המעולה של בחורים עילויים ומתמידים, אשר היו ככוכבי-לכת ליד המאורות הגדולים. רוחה הגדולה והרחבה של וולוז'ין העניקה מרחבים לנפשו הגדולה, ומחשבות הגאון הנצי"ב ז"ל על ישראל ותורתו, פזורי גלותו ובנין ארצו, הטביעו את חותמן על הלך רוחו ודרך מחשבתו. ותהי לו וולוז'ין למעיין-ברכה, אשר הרווה את עולמו, והפרה והצמיח פרי-הילולים בימים יבואו.

במכתב נרגש להוריו כתב הרב: "השעות יקרות עד מאד בוולוז'ין – העיר הגדולה שמגדלין בה תורה. – – – מודה אני לד' שנחני בדרך אמת והביאני למקום תורה זה. – – – אוירא דוולוז'ין מחכים לדורשי-תעודה ושוקדי תורה".[78]

"אצל הנצי"ב בא הכל מתוך עמלה-של-תורה"

קשר נפשי-פנימי היה לו אל הנצי"ב, האישיות הנעלה הזאת עמדה לפניו כסמל האדם השלם, איש-התורה שכל עילויו בא מבפנים – מתוך תלמודה ועמלה של תורה, ממעמקי נשמתא דאורייתא.

בעת-רצון העזתי פני ושאלתיו: במה השפיעה עליו וולוז'ין? ותשובתו היתה: "בכמות המופלאה של לימוד-התורה שבה, ובאישיותו התמימה והטהורה של הנצי"ב". והוסיף: "בנצי"ב ראו שהכל בא אצלו מתוך תורה, המידות והדעות, אהבת ישראל וחיבת-ציון, הכל בא מבפנים, ללא שום תערובת של השפעה צדדית".

78. דברים זהים כתב באותם ימים לשאר-בשרו וחבר-נעוריו הרב יעקב ראבינאוויץ' – מובא בטל הרא"ה פרק ה.

"אוצר חיי הקדושה והאהבה – גאון ישראל"

בלב הומה היה הרב מספר על ראש-הישיבה הגאון הנצי"ב ז"ל, וסיפוריו עליו מלאי-חן היו. הללו נשמעו מפיו ביחוד בימי חול-המועד של חג-הסוכות, כשהיו רבנים וחכמים, ובהם זקני בית-וולוז'ין, באים לקבל פניו ברגל (ביניהם: בן-אחותו וגיסו של הנצי"ב, רבי דוב-בער אפשטיין ז"ל, בנו של הגאון בעל "ערוך השולחן"[79]).

דמות-דיוקנו של ראש-הישיבה נזכרת בהערצה עמוקה, באגרת לבן-הזקונים של הנצי"ב, הרב מאיר ברלין ז"ל: "שחר-אביבי וטל-ילדותך, הזהירו נגד עיני, עם הופעת דמות-דיוקנו של אוצר חיי הקדושה והאהבה אשר למרן אביך גאון-ישראל זצ"ל, בעל הנשמה הלאומית החיה במקור קדשה" (אגרות הראי"ה, ח"א, אגרת שיט, עמ' שנט).

סח לי נינו של הנצי"ב, הרב הגאון ר' נפתלי-צבי-יהודה ריף ז"ל,[80] כי בביקורו של הרב בארה"ב בשנת תרפ"ד, בשבת הרב במסיבת רבנים וחכמים בניו-יורק, כשהזכיר אחד המסובים את הנצי"ב ז"ל, קם הרב מלוא-קומתו, לשמע השם הנערץ...

מרן הנצי"ב ז"ל: "כדי לגדל בחור כזה, כדאי היה שתיווסד ישיבת וולוז'ין"

אחרי שיחת-היכרות ראשונה, אמר הגאון הנצי"ב ז"ל: "זה שנים רבות לא ראתה וולוז'ין בחור כזה". ומשהכירו יותר אמר: "כדי לגדל בחור כזה, כדאי היה שתיווסד ישיבת וולוז'ין". הנצי"ב ז"ל דאג לספק כל צרכיו בעין-יפה, והיה אומר: "הפוניבז'אי עומד למעלה מגדרי תקציבים"...

עילוי נפלא הגיע!

הרב מרדכי רבינר ז"ל, שלמד אז בוולוז'ין, מספר: "בערב שבת חנוכה תרמ"ה הגיע 'העילוי מגריבה' (או העילוי מדווינסק או מפוניבז', כפי שאחרים כינוהו) לוולוז'ין – ותהום הישיבה: עילוי נפלא הגיע! בן תשע-עשרה שנה היה אז, וכבר היה בקי בש"ס, בטור יורה-דעה וטור חושן-משפט. והוא למד אז – מלבד גמרא וכו' – טור אורח-חיים עם ה"לבוש" (שהיה מצאצאיו, עי' להלן עמ' 128, 260).

בשבע בבוקר היה מגיע לישיבה, ולומד עד חצות הלילה, מלבד ההפסקות לתפילה ולאכילה (בישיבה שמו לב, שארוחת הצהרים שלו באכסניה, עם ההליכה, נמשכת לא יותר מעשרים דקה). היה "ענוותן ושפל-ברך, שייף עייל שייף נפיק, וגריס באורייתא תדירא". מלבד תורתו ויראתו הקודמת לחכמתו, היו ידיו-רב-לו במוסר ובדרוש, במליצה ובשיר, היה ידוע כסופר מהיר ומשורר, ומוכתר בשם-טוב ובמידות-תרומיות" (קובץ "עתרת", אדר-ניסן תש"ח, עמ' סו-סז).

---

79. ראה אגרת הרב אליו, אגרות הראי"ה ג, אגרת תתפט.

80. בוברויסק ה'תרנ"ה – בני-ברק התשל"ו. עי' עליו בליקוטי הראי"ה ג פרק "נר לאחד".

הכרתי בירושלים ת"ח יקר, משרידי תלמידי וולוז'ין מאותה תקופה, את רבי אפרים טייטלבוים ז"ל, והוא מסר לי פרטים נוספים על שנת לימודו של הרב בוולוז'ין:

"מקום לימודו היה בקרבת מקומו של הנצי"ב ז"ל. היה לומד בגמרא קטנה, בשקידה מרובה, שמונה-עשרה שעות ביממה. אמרו עליו שהיה עובר על ששים דפי גמרא ביום. זהיר היה ומדקדק במצוות בהידור רב. רוב שעות היום היה מעוטר בתפילין קטנות[81] (מתנת חותנו בעתיד הגאון האדר"ת ז"ל [כמסופר להלן ריש פרק יז, ובטל הראי"ה פרק ד]), ולא פעם ראוהו מתפלל בדמעות.

היה מקורב מאוד לנצי"ב, והרבה פעמים היה הנצי"ב מזמין אותו ומתייחד עמו בחדרו בישיבה. הכל ידעו כי גדולה חיבתו של הרב הגדול לתלמידו הדגול.

הרב משה-שמואל שפירא ז"ל מספר: "הנצי"ב היה מחבבו מאד וקורא אותו אברהם-איצ'י שלי!" ("ר' משה-שמואל ודורו", ניו-יורק תשכ"ד, עמ' 70).

*

"ולטהור – זה אהרן שהיה עוסק בטהרתן של ישראל, שנאמר (מלאכי ב, ו) בשלום ובמישור הלך אתי, ורבים השיב מעוון" (ויקרא-רבה פרשה כ, א).

כבר בצעירותו עסק הרב בקירוב-לבבות ותיקון-נשמות, ועבודת-קודש זו הוטלה עליו על ידי האי-טהור-גברא ראש ישיבת וולוז'ין, מרן הגאון הנצי"ב ז"ל.

סיפר הרב ר' אהרן הכהן ז"ל מראדין (מחבר הספר "עבודת הקרבנות"): שמעתי מפי חותני הצדיק מרן ה"חפץ-חיים" ז"ל, שהוא יודע כי עוד בבחרותו של הרב, כשלמד בוולוז'ין, כשנודע לראש-הישיבה הגאון הנצי"ב ז"ל על בחורים שהתלבטו בשאלות אמונה וכו', היה הנצי"ב שולח אותם אליו, שהוא ישוחח אתם ויחזירם לאורחא דמהימנותא.

סחה הרבנית של הנצי"ב ז"ל, מרת בתיה-מרים ע"ה: "פעם הרגיש שכנו של הרב לחדר, שזכוכית מנורת-הנפט נעלמת במשך היום. כיון שהדבר היה תמוה בעיניו, חיפש ומצא אותה, והנה גילה שמודבקת עליה פתקה: 'שויתי ה' לנגדי תמיד' – עם פסוק זה לעיניו, ישב הרב ולמד תורה בחדרו בלילות, ובכדי שלא להבליט את יראת-השמים שלו, החביא בבקרים את הזכוכית".

הרב מרדכי רבינר ז"ל מוסיף: "אותו הדור בוולוז'ין היה דור-דעה, והרבה שנתפרסמו אחר כך כגדולי ישראל, היו תלמידי וולוז'ין בתקופה ההיא, ובאותה תקופה אמר עליו הגאון הנצי"ב שהוא שקול כנגד כולם".

באותה שנה למד בוולוז'ין הגאון ר' יואל שארין ז"ל, שהיה ידוע בשם "העילוי מפולטבה". הרב ר' יוסף שרשבסקי ז"ל, איש-סלונים, שגם הוא למד אז בוולוז'ין, סיפר שהיתה ידידות רבה בין מרן הרב זצ"ל לבין "העילוי מפולטבה".

---

81. עי' להלן עמ' 139, 165, 200.

אדמו"ר מזווהיל (שליט"א) [ז"ל][82] סיפר, כי בידעו על הקשרים שבין הרב לעילוי, הביא פעם את תמונת "העילוי מפולטבה" אל הרב. הרב התרגש מאד למראה התמונה ונשק לה ואמר: הלא למדתי אתו בחברותא! והוסיף דברי-הערכה מפליגים בשבח חבר-נעוריו, על גדולתו בתורה ועל יקרת אישיותו.

הגאון ר' איסר-זלמן מלצר

סיפר הרש"ב ורנר (שליט"א) [ז"ל],[83] ששמע מפי הגאון ר' איסר-זלמן מלצר ז"ל: "היתה זו תקופת-הזוהר בוולוז'ין. היו אז בישיבה עילויים מופלגים, אולם הוא היה משכמו ומעלה. הוא היה משהו מיוחד. ההערכה עליו היתה שונה לגמרי, והמבט עליו היה לגמרי אחר".

רבה היתה החיבה אשר רחש לו המורה הגדול, נצי"בה-מלכה של הישיבה, ורבה היתה ההערצה אשר העריצוהו חבריו, בעלי-התריסין. כעבור שנים העיד עמיתו הגאון ר' אברהם-דובער שפירא ז"ל, רבה של קובנה: "עוד בוולוז'ין ידענוהו כגאון וכצדיק!"

כשיצא את וולוז'ין, התאוננו בני-הישיבה, ואמרו: "מאז עזב אותנו העילוי מפוניבז', קשה למצוא מי שיתרץ תירוץ מספיק לקושיה חמורה".[84]

---

82. האדמו"ר הרב ר' מרדכי גולדמן, ה'תרס"ו – ה'תשל"ט. משנת ה'תש"י האדמו"ר מזוועהיל. ע' מועדי הראי"ה פרק ג עמ' 43, טל הראי"ה פרק ה ומכתב הרב יוסף זוסמן ז"ל במאבני המקום, קובץ יד עמ' 21-21.

83. חתן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל. ירושלים ה'תרע"א-בני-ברק ה'תשנ"ג.

84. קושיה מעניינת של הרב משנת לימודו בוולוז'ין, נשתמרה בזכרון אחד התלמידים המעולים – "העילוי מוויעטקא" – הרב הגאון ר' אהרן-משה קיסילאוו ז"ל, רבה של חארבין, מחבר ספר "משברי ים", והוא מוסר לנו עליה בספרו "אמרי שפר" (עמ' צב), ומציין כי "הקושיה היתה לשיחה בפי תלמידי הישיבה". הקושיה והתירוץ מובאים בליקוטי הראי"ה ב ברייש פרק יג עמ' 222. ותירוץ קולע של הרב לקושיה חמורה שהקשו בני הישיבה בוולוז'ין, הגיע אלינו כעבור שנים, דרך רבה של קהילת וולוז'ין, הרב הגאון ר' שמואל-אביגדור דרצ'ינסקי ז"ל (מחבר "אהל משה" ו"משא הלוי"), והדברים נמסרו מפיו ונדפסו ב"אזכרה", ח"א, עמ' לח. מובאים בליקוטי הראי"ה ב עמ' 224-223.

בסעודת-פורים על שולחן הנצי״ב

בזמנו כבר לא נהגו לבחור בוולוז׳ין רב-פורים, אלא גבאי-פורים, ונבחר הוא לתפקיד זה פה אחד: ״נהירנא – כותב הרב מרדכי רבינר ז״ל – שחשובי הבחורים בישיבה, הדליקו בעצם היום את המנורות, ברחוב המוליך מן האכסניה שלו לישיבה, בכדי להביאו ברוב-חגיגיות לישיבה, ולבית הגאון הנצי״ב ז״ל״.[85]

ועל אותה שמחת-פורים סח לי ר׳ אפרים טייטלבוים ז״ל:

בהגיעו לבית הנצי״ב ז״ל, הרי כדרך המרבים בשמחה בפורים, חרז גם הוא חרוזים מענייני-דישיבה, אבל הוא חידש חידוש גדול, הוא חרז חרוזיו לא באידיש, אלא בעברית ובארמית. רבי אפרים זכר גם את הנושא של הדברים: ״**ברלין** תשקע **וברלין** תעלה״. לאמור: השכלת **ברלין** (שגרמה אז נזק רב לאהלי-התורה) תשקע, ולעומתה תעלה **ברלין** (תורת ישיבת וולוז׳ין, שבראשה עומד הגאון ר׳ נפתלי צבי יהודה **ברלין**).

ר׳ אפרים טייטלבוים ז״ל הוסיף וסיפר:

באותה תקופה היו בישיבה כמה בחורים, שידוע היה שהם מושכים בעט-סופרים, ומהם גם כאלה שהציצו בספרי-השכלה ונפגעו. הללו השתוממו למשמע שליטתו של העילוי מפוניבז׳ בשפה, והנצי״ב פנה אליהם ואמר: ״ראו ידיעותיו של זה, שהוא גדול בתורה וביראה, והרי אף בזה אינכם מגיעים לקרסוליו״.

מודעה חגיגית בתכנה ובלשונה

ר׳ יהודה בן הרב ר׳ שלמה ברשקובסקי ז״ל (נפטר י״ד סיון, תש״ד), מנכבדי קהילת וולקוביסק, עלה לירושלים לעת זקנתו, ואעפ״י שדירתו היתה בשכונת בית ישראל, היה מגיע בוקר-בוקר לתפילת שחרית בבית מדרשו של הרב. הוא היה בן-דורו של הרב בישיבת וולוז׳ין, ומאז נשארה בלבו ההערצה העמוקה לדמותו המיוחדת של העילוי הצנוע מפוניבז׳.

אצל ר׳ יודל נשתמר מוצג מאותה תקופת-זוהר, הקשור באישיותו של הרב, והוא שימש לו כסימן-היכר בפגישתו המחודשת עם הרב לאחר פרידה של קרוב לארבעים שנה. באותם ימי פורים של שנת תרמ״ה, הציגה קבוצת בחורים מחזה מכירת יוסף, והואיל והעילוי מפוניבז׳ כבר היה ידוע כבעל סגנון מעולה בעברית, נתבקש הוא לנסח מודעה חגיגית על המאורע הזה, והוא אמנם נענה לבקשה ועשה זאת ברוב פאר והדר, כיד ה׳ הטובה עליו, והמודעה עשתה רושם בתכנה ויפי לשונה. במשך עשרות שנים שמר ר׳ יודל על המודעה-ההכרזה המיוחדת הזאת, ובעלותו ירושלימה הביא אותה אל הרב, שקיבל אותה בשמחה רבה, כזיכרון נעים מימי נעוריו בבית-המדרש הגדול, אולפנא רבתא דוולוז׳ין.

---

85. ע׳ מועדי הראי״ה פרק כ, מהדו״ב עמ׳ 248-247.

סמיכה של הגאון בעל "ערוך השולחן"

ימי-פורים אלו זכורים היו לטובה גם אצל הרב, שכן קיבל בהם שי מפתיע – "משלוח מנות" מקורי – מרבה של קהילת נובהרודוק, הגאון ר' יחיאל מיכל אפשטיין ז"ל, בעל "ערוך השולחן", גיסו וחותנו של ראש הישיבה הנצי"ב ז"ל.

זמן-מה אחר-שהגיע הרב לוולוז'ין, בא הגרי"מ אפשטיין ז"ל לבקר את בתו ואת גיסו-חתנו. הנצי"ב הזדרז והציג לפניו את חביבו-תלמידו החדש, והאורח נשא ונתן עמו בהלכה. הגרי"מ, שהיה בעל הוראה מובהק, התרשם מאד מהיקף ידיעותיו של העילוי מפוניבז', מהירות תפיסתו ויושרה, וכן מבקיאותו המסודרת המגיעה להלכה ברורה.

ר' מיכל היה ידוע בזמנו כאחד המסמיכים החשובים, ורבים השכימו לפתחו, ואף שהו שבועות במחיצתו עד שזכו לקבל סמיכה ממנו. ברם, העילוי מפוניבז' שהיה שקוע כל כולו בעולמה של תורה, לא נתן דעתו כלל שראוי לו לבקש בהזדמנות זו סמיכה מרב-סמכא גדול זה. אכן האורח חשב אחרת: לאו כל יומא מזדמן לפניו צורבא מרבנן שכל כך ראוי לסמוך אותו בשתי ידים, אלא שלא עשה זאת מיד, והעדיף לתת לדבר צורה חגיגית.

כשהגיעו ימי הפורים הופתע העילוי מפוניבז' כשהגיע אליו מכתב מנובהרודוק, ובתוכו רצופה סמיכת-חכמים מעולה. הפוסק המובהק לא חסך בלשונו, הפליג בשבחו ועיטר את העילוי בעטרת רבנות הולמת – "יורה יורה ידין ידין" וכו' וכו', כאחד הרבנים הגדולים.

חרוזי-שיר בעברית בליל-הסדר

הרב מרדכי רבינר ז"ל, ממשיך ומספר:

בליל-הסדר, בביתו של הנצי"ב, פתח הרב בחרוזי-שיר, ותיאר את סדר יציאת מצרים ברוממות-רוח. היו כאלה שסברו שכל מערכת החריזה-השירה היתה מוכנה על ידו מראש, אולם תוך כדי מעשה, נשברה כוס בידי אחד המסובים, והרב עבר מיד למאורע הקטן, ובו במקום חרז דברי-הספד על הכוס של פסח, שזכתה להגיע בליל-הסדר לשולחנו של הנצי"ב, ראתה בכבודה של תורה ושמעה "אמרי שפר", ולא זכתה להאריך ימים על שולחן-מלכים זה. ואז נוכחו השומעים לדעת עד מה גדולה שליטתו בלשון.

"זה רבות בשנים שלא היה בוולוז'ין... כמו העילוי הזה"

והרי סיפור נוסף מפי מכתבו של תושב בוטען, שלמד אז בוולוז'ין, ר' צבי הרש שארובסקי:

"ידעתי את כבוד גאונו מלפני חמישים שנה בערך. למדתי אז בישיבת וולוז'ין. כבוד גאונו היה נקרא בפי כל בני הישיבה בשם "העילוי מדווינסק", ורבינו הנצי"ב אמר, אשר זה רבות בשנים שלא היה בישיבה בחור מצויין בחריפות ובקיאות, כמו העילוי הזה.

כבוד גאונו למד אז טור אורח-חיים, וגדולה היתה בקיאותו וידיעתו בספרי שו"ת, ובפרט בתשובות ודרוש וחידוש של הגאון ר' עקיבא אייגר" ("אור מופלא" להרז"א רבינר (שליט"א) [ז"ל], עמ' טז).

בישיבת וולוז'ין – 'כמו בארץ ישראל'

הרב מאיר ברלין ז"ל מספר בזכרונותיו, שאביו הגאון הנצי"ב ז"ל, פנה פעם אל הרב ושאל אותו: "איך הוא מרגיש בישיבה?" והרב השיב ואמר: "כמו בארץ-ישראל".[86]

---

86. בנוסח מדוייק יותר נמסרו דברים מפי הרב עצמו: כשביקר הרב בזכרון-יעקב, בכ"ג אייר תרפ"ז, ושם אז קבוצת העבודה של הפועל-המזרחי, מיוצאי ישיבות ליטא, שקראה לעצמה "**קבוצת וולוז'ין**", דיבר הרב במסיבה שנערכה לכבודו על ישיבת וולוז'ין, שהיתה קדושה וחביבה עליו. בין השאר סיפר, כי בלמדו בישיבה שאל אותו פעם ראש הישיבה מרן הנצי"ב ז"ל איך הוא מרגיש בישיבה? ותשובתו היתה: "הנני מרגיש כאן, כאילו הייתי שרוי בקדושתה של ארץ ישראל" ("נתיבה" [שבועון הפועל המזרחי] ט"ו תמוז תרפ"ז).
הוא שהרגיש בוולוז'ין כמו בארץ-ישראל, המשיך אחר-כך בארץ-ישראל את קו-וולוז'ין, ככל אשר הורהו רבו הנצי"ב, שהגיב על הצעת פירוד-הקהילות וכתב: "עצה זו, להפרד זה מזה לגמרי, קשה כחרבות לגוף האומה וקיומה" (שו"ת משיב דבר סי' מד). ועל כן חתר תלמידו

התשובה הזאת מצאה מאוד חן אצל אותו גאון וצדיק, שחיבת ארץ ישראל היתה עמוקה בלבו, והוא סיפר עליה למקורביו, והיה גאה על יקרת הרגשתו של תלמידו החביב עליו חיבת לב ונפש.

"הנצי"ב – צפירת תפארתנו, חמדת כל בית ישראל"

במאמר בשם "צבי לצדיק",[87] כותב מרן הרב זצ"ל על הנצי"ב: "צפירת תפארתנו חמדת כל בית ישראל, הגאון האמיתי, אור העולם, אדמו"ר מרן נפתלי צבי יהודה ברלין שליט"א, נשיא אלקים אשר בתוכנו – דבריו הקדושים הם לאמיתה של תורה, כי תורת-אמת בפי רבנו-מאורנו. המון תלמידיו הרבים, שותים בצמא את דבריו, ורבבות אלפי ישראל מקדישים ומעריצים שמו".

"ארבעים שנה הוא ככהן-גדול...
בעל תלמוד ומעשה כאחד"

כעבור שנתיים ימים, שוב כתב הרב – והפעם מאמר מקיף – על "ראש ישיבת עץ החיים", בו הוא מתאר בהרחבה את גדלותו התורנית ואת מפעלו הגדול, גידולה ופיתוחה של ישיבת וולוז'ין. המאמר נדפס בשנתון "כנסת ישראל" (תרמ"ח), שיצא לאור בוורשה, בעריכת הסופר שאול-פינחס רבינוביץ ז"ל.[88]

וכך היה המעשה[89]:

פעם בא הרב לבקר את הנצי"ב ומצאו מיצר. "קיבלתי מכתב מהסופר שאול פינחס רבינוביץ' (מראשי 'חובבי ציון' בוורשה)", אמר הנצי"ב, "ובו הוא מבקש ממני להמציא לו מאמר עלי, לכבוד מלאת לי שבעים שנה – ואין דעתי נוחה מזה. אצלנו נוהגים לכתוב על אנשים מפורסמים רק אחרי מותם ולא בחייהם, ורק אצל אלה 'שבחייהם

כל ימיו לכתת חרבות לאתים, ובכל כוחותיו התאמץ לאחד וללכד, לקרב רחוקים ומתרחקים ולשמור על שלמות האומה.

ועוד הורה: "שבח האבות, שמלבד שהיו צדיקים וחסידים ואוהבי ד' – עוד היו **ישרים**. ובחורבן בית-שני היו צדיקים וחסידים ועמלי-תורה – אך לא היו **ישרים** בהליכות עולמם. ומפני שנאת-חנם שבלבם, חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת-ד', שהוא צדוקי ואפיקורס, ובאו על ידי זה לכל הרעות שבעולם, והקב"ה אינו סובל צדיקים כאלו, שזה גורם חורבן הבריאה והריסת ישוב הארץ" – דברים אלו שבהם פותח הנצי"ב את באורו לספר בראשית, הונחו כיסודות-בראשית בכל מפעלות תלמידו הנאמן. **צדיק** היה בכל דרכיו **וישר** בכל מעשיו.

אכן, אור האחדות והיושר האיר את כל אורח-חייו, מוולוז'ין ועד ירושלים, ואור-זרוע זה של הצדיק והישר עודנו מאיר לישרי-לב עד היום הזה. ע"ע לעיל עמ' 72 הע' 40.

87. **בעיתון "מחזיקי הדת"**, לבוב, תרמ"ו, גל' 8, אוצרות הראי"ה מהדו"ב חלק ב, עמ' 147-139.

88. מאמרי הראי"ה עמ' 126-123.

89. מובא גם על ידי הרצי"ה בספר לנתיבות ישראל ב מאמר א סע' ג.

קרויים מתים׳ התחילו לכתוב עליהם גם בחייהם, ואילו אני לא מאלה ולא מאלה – חלקי בחיים ב״ה, ולסוג השני אינני שייך, אולם מה אעשה, וולוז׳ין הרי צריכה לחיות בשלום עם כל העולם, וקשה לסרב ולהשיב בשלילה, שמא הדבר יעורר רוגז, וצריך למצוא מישהו שיעשה את הדבר בטוב-טעם ודעת״. מיד הרגיע אותו הרב, ואמר לו שהוא מוכן לכתוב את המאמר הנדרש. ״נו״, – אמר הנצי״ב – ״עליך אני סומך ובטוח שתוציא מתחת ידך דבר מתוקן״.

וכך בא לעולם המאמר המצויין על הנצי״ב ועל ישיבת ״עץ החיים״, אשר ראה אור ב״כנסת ישראל״ לשנת תרמ״ח, וחתום עליו **אי״ה** סופר.

בפתיחת דבריו אומר הרב:

> עלינו לחבב ביותר, את היחידים־השרידים, אשר מד׳ אמות של הלכה הם צופים ומביטים לאחרית הימים, ובשבתם באהלה של תורה, יעבדו עבודתם ברוב אונים ובהכשר־דעת, לקיום כנסת ישראל ונצחיות התורה בבית־יעקב.
>
> בין היחידים־השרידים מתנוסס לתפארה, הרב הגאון הגדול, רב־פעלים לתורה ולתעודה, רבי נפתלי־צבי־יהודה ברלין שליט״א, ריש־מתיבתא של ישיבת ״עץ החיים״, בית האולפנא אשר בוואלאזין יע״א – הבית אשר עד היום הוא האחד ואין שני לו כמעט, להעמיד רבנים בישראל, וממנו יוצאת אורה־זו־תורה לערי המדינה.
>
> עוד בימי נעוריו נראה כי האיש הזה לגדולות נוצר, שקידתו העצומה, התרחקותו מכל מנעמי החיים, התמדתו הנפלאה, והנטיה הישרה להעמיק־שאלה בכל מקצועות התורה, לנטות מדרך הפלפול, ולתור ולדעת את האמת הנכוחה בתורה – כל אלה נתנו עדיהם, כי עתיד תלמיד־חכם זה, להיות למאיר נתיבות התורה, ומיישר דרכי הלימוד לרבים.
>
> בין גאוני ארצנו הוא כמעט האחד, אשר שם לבו אל ספרי התנאים הראשונים, ספרא וספרי ומכילתא – המה השתות שמהם הושתתו שני התלמודים (הבבלי והירושלמי). ומאז עמדו בראש הישיבה, הוא כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק.
>
> בכל עבודתו בתלמוד־תורה, הוא גם בעל־מעשה, ויט שכמו לסבול עול העבודה בהנהגת הישיבה – – – וד׳ הופיע על כל עצותיו, כי נתווספו ״ספסלי בבי־מדרשא״, ומספר התלמידים עלה לארבע מאות, כן ירבו – – –
>
> בקיץ תרמ״ו יצאה אש ותאכל את כל העיר וואלאז׳ין, עם בית האולפנא של ישיבת ״עץ החיים״, ואז כמעט נפוץ העדר, אך לב הרועה הנאמן עשוי הוא לבלי־חת, ולא התרפה ביום־צר, ובשלושה ירחים הקים את בית האולפנא על תילו. – – –
>
> התאמץ להשריש בלב תלמידיו, אהבת האומה וחיבת כנסת־ישראל – – – ובהיותו חפץ בכבודה של תורה, הוא דורש שהרבנים הרועים עדר־ד׳ יהיו בעלי מידות תרומיות.

גאוננו הנצי"ב שליט"א, הוא המחזיק בכל כחו, ברעיון הנשגב של ישוב ארצנו הקדושה, וכמה פעמים יצא לדבר על דבר קדושת הדעה הזאת, במכתבי העתים לבני־ישראל.

ובסיום המאמר נאמר:

ארבעים שנה הוא ככהן גדול, משמש בכהונת התורה בישיבת "עץ החיים", וד' האוהב את השערים המצוינים בהלכה, יאמצהו ויחזקהו להשלים כל חפצו, ודור לדור יביע תהילתו כרב בעל תלמוד ומעשה כאחד.

יחס חיבה לבני היכל התורה בוולוז'ין, מבטא הרב בשורות-תשובה קצרות, שנדפסו בסוף הקובץ הראשון של "עיטור סופרים" (וילנא, תרמ"ט): "להכותב מוואלאזין – יראה לסדר אגודה, לשלוח תמיד קונטרס מיוחד מפרי 'עץ החיים', וכל בעלי-כשרון בהישיבה יקחו בו יד, וזה טוב יותר מלכתוב בד בבד".

"לי מספיק התואר רב, שהעניק לי הגאון הנצי"ב ז"ל!"

בימי ביקורו בארצות הברית, בשנת תרפ"ד, הביעו ראשי אחת האוניברסיטאות החשובות את רצונם להעניק להרב תואר-כבוד, אולם הוא סירב לקבל את הצעתם האדיבה, ואף הוא אמר אז למקורביו: לי מספיק התואר **רב**, שהעניק לי מורי ורבי הגאון הנצי"ב ז"ל!

"רפואת הרבנית – מפני שאמרו תהלים ר ק רבע שעה"...

הרבנית מוולוז'ין, אלמנתו של נצי"ב-מלך, נפטרה בירושלים (כ"ד שבט, תרצ"ג), וכבוד גדול עשו לה במותה, שרידי גדולי-גידולי הישיבה ליוו אותה לבית עולמה וסיפרו בשבחה, בשבח מסירותה המרובה ונשיאתה בעול הכבד של דאגות יום-יום בישיבה הגדולה.

בשעה שחיכו ליציאת המיטה, סיפר מרן הרב זצ"ל עד היכן הגיעה חרדת הנצי"ב ז"ל, שלא תתבטל הישיבה ח"ו מתורה אף שעה קלה: פעם חלתה הרבנית במחלה קשה, וקמה התרגשות בין בני הישיבה ובקשו מהנצי"ב שיפסיקו את הלימוד וכל הציבור כולו יאמר פרקי תהלים ויתפללו לרפואתה של הרבנית, אולם הנצי"ב לא נאות לבקשה ולא הסכים להפסקת הלימוד. והנה החמיר מצבה של הרבנית והדאגה לשלומה החרידה רבים, ואז באו שוב אל הנצי"ב וחזרו ודרשו בחזקה אמירת תהלים ברבים בהיכל הישיבה, ואז נענה הנצי"ב לבקשה, אולם תנאי התנה שאמירת התהלים תמשך רק רבע שעה. פרקי התהלים שבקעו מעומק הלבבות הרעישו את היכל הישיבה, ורבים רצו להמשיך בתפילה, אולם עם תום רבע השעה הפסיק הנצי"ב את התפילה והורה לציבור לחזור לתלמודו.

תפילת רבים נתקבלה, ובאה תמורה לטובה במצבה של החולה, ולאט לאט התאוששה והבריאה. וכשאמרו בישיבה: הנה, רבע השעה של התהלים הוא שהביא רפואה לרבנית! הגיב על כך הנצי"ב ואמר: עיקר הרפואה באה מפני שאמרו תהלים **רק** רבע שעה...

ברוכת הנשמה אשת חיל תפארת בנות, רבת-הדעת

בנה של הרבנית, בן-זקוניו של הנצי״ב, הרב מאיר ברלין ז״ל, אף על פי שהיה רב-ספרא, העדיף לבקש את מרן הרב זצ״ל, שהוא ינסח את נוסח המצבה של קברה, וכך זכינו להערכה תמציתית על אישיותה של הרבנית מוולוז׳ין, מעטו המבורך של הרב:

ב׳רוכת הנשמה, אשת החיל
ת׳פארת בנות, רבת-הדעת
י׳קרת התכונות, בגבורה ואיל
ה׳טתה שכם ואוזן שומעת.

מ׳משפחת רם, נצר גאון
ר׳וחה המריא למרומי קודש
י׳דעה לכלכל במישרים ובאון
מ׳פעלות-צדק, במלוי ובגודש.

ה״ה הרבנית הגדולה, הצדקת המפורסמת, מרת בתיה-מרים ז״ל,
בתו של הגאון האמיתי, מרן מיכל הלוי אפשטיין זצ״ל,
הגאבד״ק נובהרודוק, בעל ״ערוך השולחן״,
שהיתה עזרתו-מקודש של רבינו הגדול, מאור הגולה,
רבן של ישראל, צדיק-יסוד-עולם, מרנא ורבנא רבי נצי״ב זצוקללה״ה,
בעל ״העמק-שאלה״ על שאילתות דרא״ג ז״ל, ופי׳ העמק-דבר והרחב-דבר עה״ת,
ועוד כמה ספרים קדושים, אב״ד ור״מ במתיבתא רבתא דוואלאז׳ין
תנצב״ה

מכתב הנצי״ב אל הרב

ב״ה, ד׳ לסדר מטהו יפרח [כ׳ בסיון], תרמ״ו.

המברך באהבה, יבורך במידה טובה מרובה,

כבוד ידיד נאמן, הרב הגדול חו״ב, י״א [ירא אלקים] מרבים, כש״ת [כבוד שם תפארתו] מ׳ אברהם יצחק הכהן נ״י.

– – – ועל דבר אבא הרב נ״י, אין אומר ודברים עתה, וד׳ החפץ למען צדקו להרים קרן הישיבה הק׳, יזכנו לטעת ולהצמיח צמח צדקה לחיים, בקהילות ישראל הרחוקים מצדקה – – –

רובץ תחת משא הישיבה,

נפתלי צבי יהודא ברלין[90]

---

90. המכתב נדפס במלואו בטל הראי״ה, ״תוספות״, עמ׳ רמ, ובאגרות לראי״ה מהוד״ב, אגרת א.

פרק י

ביקר האדר"ת[91]

מרן הנצי"ב ז"ל: "אדם גדול שכמותו – גם הוא יוצא ל"דאצ'ה"?"

באחת השיחות סח הרב: פעם שאלני הגאון הנצי"ב ז"ל, איזה דבר-תורה כתב לך באחרונה חותנך-בעתיד? כשמסרתי לו את הדברים, העיר לי הערה לדברי האדר"ת, וכמובן שכתבתי זאת אליו. כעבור כמה ימים הגיע מכתב מהאדר"ת, ובו תשובה להערת הנצי"ב, הנצי"ב שם לבו לחותמת-הדואר שעל המכתב, וראה שם במקום שם העיר **פוניבז'**, שם מקום אחר, ושאל מיד: האם האדר"ת החליף מקום-רבנותו? עניתי לו: לא, אלא שהוא נמצא עכשיו בנוה-קיץ ("דאצ'ה").[92]

הגאון הנצי"ב, שכידוע היה גיבור מבחינה גופנית, ומעולם לא יצא לנופש-קיץ, סבור היה לתומו ש"דאצ'ה" זה מין פינוק שעשירים רודפי תענוג מתפנקים בו (עי' מרומי שדה מגילה, א, ד"ה ולמה וכו'), ומיד הגיב כשכולו פליאה: "תמה אני, אדם גדול שכמותו, גם הוא יוצא ל'דאצ'ה'? אדם גדול כרב מפוניבז' – מה לו ולדאצ'ה?" ונאלץ הייתי להסביר לו שהרב מפוניבז' הוא אדם חלש בגופו, ושבשבילו נופש-קיץ הוא הכרח חיוני, ולא צד-פינוק, ו"דאצ'ה" זה פשוט גם מקום של אוויר צח ושחרור מטרדות, עד שלאט לאט נחה דעתו של הנצי"ב.

"במעוף-עין של שעה קלה – על פני ספר גדול"

רבה היתה ההערצה של החתן לחותנו, ובספר הקטן-הגדול "אדר היקר" שפרסם שנה אחרי פטירתו, כותב הרב על גדולתו התורנית של האדר"ת:

> בכשרונותיו הנפלאים, ביחוד בכח הזכרון הנפלא, ההשגה העילויית, וכח החידוש המחודד והמבהיק – אמנם גם ישר ומיושב – עשה לו שם גדול, עד שגם בימי עלומיו יצא שמו למרחוק, כאחד מגאוני-הדור המצויינים.

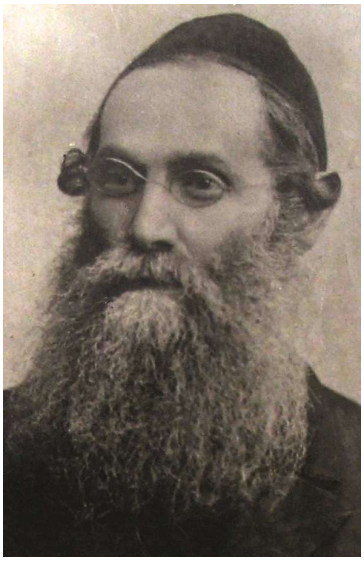
---

91. ע' חיי הראי"ה פרק ט "אדר היקר". ליקוטי הראי"ה ג פרק "חותנו של הרב" עמ' 250-236.
92. מסופר גם בלנתיבות ישראל ח"ב מ אמר א.

חידושיו היו מפכים והולכים, עטו היה עט סופר מהיר. בקלות נמרצת, בעונג של זריזות, היה כותב את חידושיו הרבים, המלאים כשרון וזיו חיים של גאונות נהדרת.

כשרונו הלימודי היה מצויין, בסקירה קלה ומדוייקת. לפעמים היה עובר על פני ספר גדול ומלא עניין, במעוף־עין של שעה קלה, וכבר היה "דמי ליה כמאן דמנח ליה בכיסתיה".

ובדברים שבעל-פה סח הרב וסיפר: בעיני ראיתי שבא אל האדר"ת רב גדול,[93] ובידו כתב-יד של חידושי תורה על תלמוד ירושלמי סדר זרעים. אותו גדול קנה תורתו ביגיעה מרובה, וחיבורו עלה לו בעמל רב.

"נזר הקודש" מרן האדר"ת

והנה לקח האדר"ת את כתב-היד והתחיל מעיין בו, וכיד תפיסתו המהירה, עבר בקלות מדף לדף. כשראה הרב-המחבר את הדבר, לא התאפק מלהגיב: הרב מפוניבז', מדוע הוא עובר על דברי שלא-בעיון, והרי רבות עמלתי עליהם? חס ושלום – השיב האדר"ת – הנני מעיין ולומד את הדברים כהלכה! והמשיך לסקור ולדפדף הלאה בכתב-היד.

שוב לא התאפק המחבר והגיב: הרב מפוניבז', הרי חיבורי זה לא סתם ספר-קריאה! חזר האדר"ת והשיב: הלא אמרתי לכבוד-תורתו שאני מעיין בדבריו כראוי, ואם כת"ר מסופק בזה, אדרבא יואיל לבחון אותי בכל הקונטרסים שעברתי עליהם, ואגיד לו מה כת"ר מחדש שם.

החליט הרב-האורח לקבל הצעתו של האדר"ת, ושאל אותו בסוגיה אחת, והנה לתמהונו הרצה האדר"ת את החידושים בפרטות ובבהירות. חזר ושאל הרב בסוגיה נוספת, ושוב חזר האדר"ת ומסר לו כל חידושיו שם – ושום פרט לא נעדר. וכך נתחוור לו לרב-האורח, מה טיב תפיסתו הגאונית של האדר"ת.

"לקחתי חתן שאיני מגיע לקרסוליו"...

אחרי נישואיו[94] ישב החתן, מרן הרב זצ"ל, סמוך על שולחן חותנו ועסק בתורה, אף קבע עתים ללימוד הקבלה עם הדיין הרב ר' משה-יצחק ראבין ז"ל.[95] את כסף הנדוניה

93. הרידב"ז – לנתיבות ישראל ב מאמר ד ד"ה ההמשך.
94. בראש חודש ניסן תרמ"ו.
95. על יחסו הנלבב של מרן הרב זצ"ל אל הרמ"י ז"ל, אנו קוראים באגרת שנשלחה כעבור

שקיבל מחותנו השקיע בעסק של שותפות, למען יהיה פנוי לעסוק בתורה, וסירב לקבל משרת רבנות הטורדת מלימוד וממחשבה.

משהכירו חותנו מקרוב, העריץ אותו מאוד ואמר: "לקחתי חתן שאיני מגיע לקרסוליו"... אף אנשי המקום עמדו על המיוחד שבו. ובסביבות פוניביז' סיפרו, כי בלכת חתנו של הרב ברחוב, יוצאים האנשים להסתכל בו, לראות את השכינה השרויה על פניו...

ופעם אמר החותן לחתנו, כמו שאמר רבי עקיבא לרשב"י: "דייך שאני ובוראך מכירים כוחך!" (ירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב).

שולחן האדר"ת – שולחן-גבוה היה, שולחנו של מקום. נפשו של הגאון האדר"ת היתה "נפש גדולה, קדושה ונפלאה, מלאה קדושה וטהרה, יושר אמת וצדק, ומוכתרת בשם-טוב – – – אוצר מחשבות קדושות וטובות על ישראל ועל רבנן, על התורה ועל הארץ" (אדר היקר סוף פרק ד, עמ' סז).[96] "הוא היה מלא אהבה. אהבת השי"ת, אהבת התורה, אהבת ישראל ואהבת הבריות – היו חרותים על לבבו. עינו הטובה להביט על היתרון של כל אחד, היתה נפלאה, אהבת הטוב, החסד והצדקה, היתה לו מידה טבעית (שם פרק ד, עמ' לו). אהבת השי"ת ויראתו, היתה חקוקה עמוק בנפשו" (עמ' לז).

כניסתו לחנותו-של-בשם זה, השלימה והוסיפה והרחיבה את עושרו הנפשי והרוחני הגדול של מרן הרב זצ"ל. על שולחנו הגבוה של רב גדול וגאון מפורסם, בנו של רב גדול וגאון מפורסם, זכה לקדשי-שמים, למסורת נעלה של הנהגה רבנית.

ואם אמר רשב"י "גדולה שימושה של תורה יותר מלימודה" (ברכות ז, ב, ועי' תוס' כתובות יז, תחלת שימושי לפני חכמים וכו'), הרי כאן נתקיימה ברכת-השימוש – שימושא-רבה – במלואה. יקרת המידות ונקיות הדעת שבאתכסיא, וההנהגה הרבנית המעשית רבת-הנסיון

שנים, לבנו הרב ניסן ראבין ז"ל: "קראתי עונג ורויתי דשן-נחת ושמחת לב, ממנחת כבודו הטהורה, ספרו היקר והנחמד של כבוד אביו, ידידי עוז המנוח הגאון (ר' משה יצחק ראבין) זצ"ל – – – כה יזכהו ד' להוציא לאור את כל כתבי הקודש, של כבוד אביו הגאון ז"ל, אשר ידעתי את יושר הגיונו ועומק שכלו, בצירוף עוצם שקידתו, ויראת ד' הטהורה שהאירה בלבבו, שהיתה מחוברת עם אהבת-האמת באופן נעלה, מצורף לחריפותו ובקיאותו וענות-צדקו – – – קשר-נשמתי ואהבה עמוקה של אמת, היו ביני ובין כבוד מר אביו הגאון ז"ל" (אגרות הראיה ח"א, אגרת ריז, עמ' רסח-רסט).

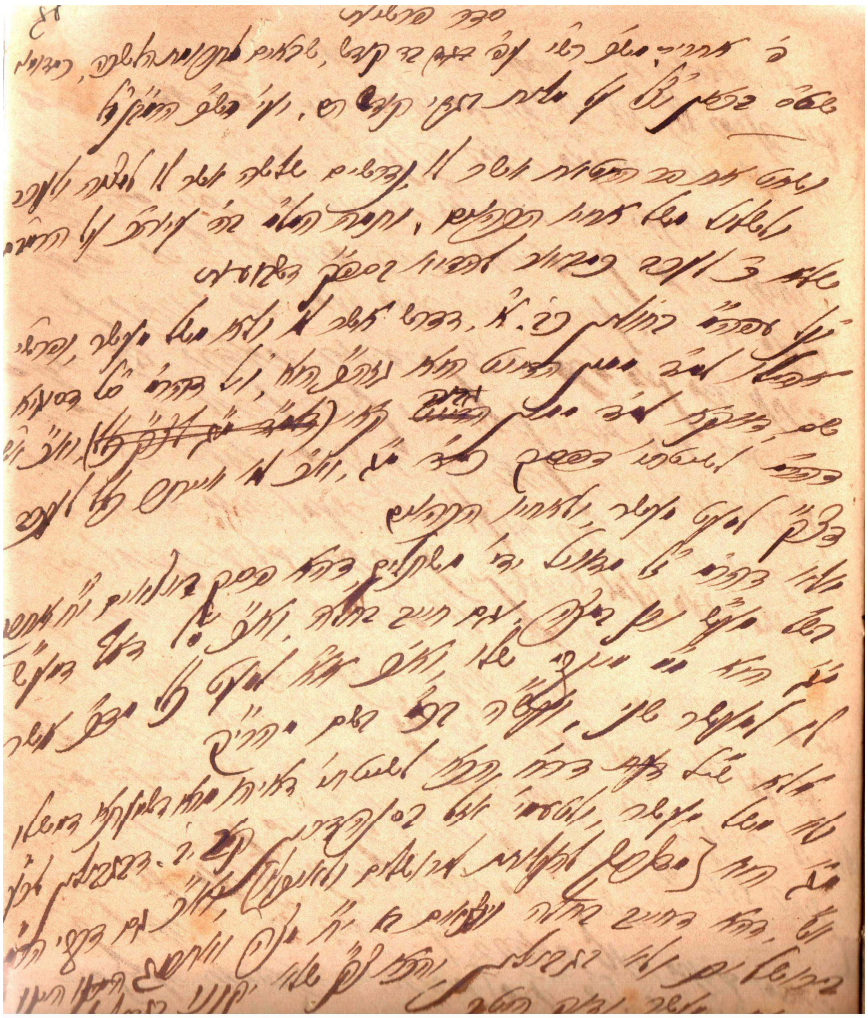
96. על רושם דמותו של האדר"ת ז"ל בימים ההם, מוסר לנו ר' אהרן חיות ז"ל (בן העיירה זוימל – קהילת רבנותו הראשונה של הרב. ע' ליקוטי הראי"ה א עמ' 397 ריש פרק "עם בני הנעורים". וע' תשובת הרב אליו באוצרות הראי"ה מהדו"ב חלק ג עמ' 245-244):

"אני הכרתי את הגאון רבי אליהו-דוד ז"ל, עוד בהיותו בחוץ-לארץ, כאשר היה בא תכופות לבקר בזיימיל, אצל חתנו הגאון המופלא מרן רבי אי"ה קוק זצוק"ל. הוא היה אז במלוא פריחתו, אדם יפה תואר ויפה מראה, פנים מאירות ועינים קורנות, והדרת קדושה שוכנת על כל חזותו. אציל בכל דרכיו ודבריו ונעים בכל הליכותיו. הסתכלנו עליו מלמטה למעלה ביראת כבוד והערצה" ("ששים ושלש שנה בירושלים", עמ' 105).

שבאתגליא (״אמון״ – פדגוג, ״אמון״ – מוצנע ומכוסה – ריש ב״ר), הצטרפו יחדיו להדרכה פנימית וחיצונית של מי שעתיד היה להיות רב-רבנן בישראל.

הלכות נשיאות ורבנות – שעיקרן **בחלק החמישי** של ״שולחן ערוך״ – נלמדו ונספגו כאן ושימשו אבות-מחשבות לתולדות-מעשים.

מתוך ההערכה-ההערצה העמוקה של החתן לחותנו, אפשר לראות עד מה הושפע ממנו, עד מה קיבל מהוד-אישיותו במידה מלאה וגדושה.

כת״ק של האדר״ת

"אדר היקר" – לתולדותיו של גאון ישראל ותפארתו

הדברים באו לידי בטוי בספר "אד"ר היקר" – "רעיונות ורשמים לתולדותיו של אותו צדיק, גאון ישראל ותפארתו, נזר הקודש מרן אליהו-דוד רבינוביץ תאומים זצ"ל", שנדפס בירושלים תרס"ו.

בספר זה, שמצד סגנונו עודנו שייך לתקופת המאמרים ב"הפלס" (ע' להלן עמ' 135, 262-261), באו כבר עיקרי רעיונותיו של מרן זצ"ל על מצב הדברים מבית ומחוץ, והוא מהווה אוצר בלום של מחשבות עמוקות, שיש מהן שהיו חידוש בשעתן, ויש שגם עכשיו עדיין הן עומדות ברעננותן.

"ואיש כפי מהללו" – מה שאיש מהלל, בזה ראוי הוא עצמו להתהלל. כי לתכונות אלו שאף-חתר. אותן ראה כמטרת-חיים, והם היו לו לציוני-דרך, לאורח ישרים סלולה.

"אינני כותב בזה תולדה במובנה הרגיל, אבל אינני יכול למנוע עצמי מלדבר את אשר לבבי חושב, למראה הגדול הזה, של נפש גדולה – – – שהיתה מלאה חפצים גדולים ונעלים, אוצר מחשבות קדושות וטובות על ישראל ועל רבנן, ועל התורה והארץ (פרק ד, עמ' סא).

האיש הגדול הזה, אשר שמו הטוב כשמן הטוב – קסם של גדולה ותפארת היה תמיד מלווהו, ותמיד היה משפיע על חוגו רוממות–נפש, קדושה ותפארת.

כל איש אשר זכה לקרבתו – נשאר זכרו של הגאון חרות על לוח–לבבו, וכל מקום אשר היתה שם תחנתו (בדרך קבע ואפילו בדרך ארעי) – נשאר שמו כחותם, ואב לבנים הודיע אמיתו, בר–לבבו וטהרת–כפיו. בגעגועים מיוחדים ובחיבה יתירה פנימית, היה שם רבי אליהו–דוד ז"ל נישא על כל לשון, של כל מי שבא עמו במגע, קרוב או רחוק (פרק א עמ' כא).

מה יקרו לנו לעת הזאת, גאונים צדיקים וקדושים החיים באמונתם, בקדושת אמת, אשר טהרת רוחם, ואהבתם לעמם הקשורה עם אהבת ה' מענגת את חייהם המלאים קדושה ועוז.

צדיק החי באמונתו שבסגולת נפשו השפיע אהבת אמונה, תם ויראת ה' טהורה בערך גדול הי"ה כמו"ח הגאון ז"ל. דרכי חייו כולם היו מלאים אמונה בטחון ועז בשמו ית', אמונה הנובעת מתוך לב מלא אהבה עזה לעמו, ומתוך נפש עדינה ומרגשת את אושר ויסוד ישעו כי ה' צבאות עמו משגב לנו אלקי יעקב סלה (פרק ד עמ' נב).

כח אדיר כזה, מצד צדקתו ומוסרו הטוב והנאה, היה גאון עוזנו ז"ל. הוא היה מלא אהבה, אהבת השם יתברך, אהבת התורה, אהבת ישראל ואהבת הבריות, היו חרותים על לבבו. במידותיו הנעלות ובלבבו הטהור המלא ענוה וחן, בצרוף חסידותו, היה מחאה חיה ואדירה לכחות השלילה ששלטו אז בעירו. חסידותו הנפלאה באהבת התורה וזהירות המצות מאהבה, עברה כל גבול, וכל אשר עשה הכל היה בענוה והצנע לכת, כמעט מעולם לא מצא אותו איש שהוא יושב וכותב את ספריו הרבים. הוא לא החזיק טובה לעצמו, וכיבד מאד את כל אדם. עינו הטובה, להביט על היתרון של כל אחד, היתה נפלאה, אהבת הטוב, החסד והצדקה, היתה לו מדה טבעית קנויה.

ספר

אדר היקר

רשומות ורשמים לתולדותיו של
אותו צדיק, גאון ישראל והפארת,
נזר הקדש מרן

אליהו דוד ראבינאוויטץ האומים

זצ"ל

שהיה אב"ד בקהק פאניווזז ומיר בוסיה

ובאחרית ימיו שמש בכתר הרבנות לעדת אשכנזים
פרושים בעה"ק ירושלם תובב"א.

נערכו על ידי חתנו

אברהם יצחק הכהן קוק

ענד לעם קדוש על אדמה הקדוש זה
עה"ק יפו והמושבות תובב"א.

בעה"ק **ירושלם** תובב"א

שנת תרפ"ו לפ"ק

אחרי עבור כחמש עשרה שנה לשבתו בפוניביז', והוא בן שלושים וארבע, נמנה לרב שמה. באהבה גדולה ובכבוד גדול מיוחד ומצויין היה שרוי בעדתו, ושמו הלך הולך וגדול. תיקונים רבים וגדולי ערך תיקן בעירו, והשפעתו היתה נכרת ג"כ על כל הגליל מסביב. אמנם יותר מכל פעולה פרטית גדולה היא פעולה הסגולה הכוללת, ההכרה שהכיר העם כי איש-אלהים-קדוש שוכן בקרבם, אדם נעלה ומרומם מכל שפלות החיים, איש שכולו קודש לד' ושלבו ונפשו נתונים רק לאהבת השם יתברך ואהבת הבריות, אהבת תורה ויראת שמים, היא פעלה תמיד בישראל את פעולתה הרוחנית יותר מכל השתדלות המיוחדת. ובמידה מרובה מצאנו זה בגאוננו ז"ל. (שם עמ' מג-מד).

דמות דיוקנו של אותו גאון וצדיק זצ"ל יעודדנו ללכת בדרכיו להוציא את הטוב ואת המישרים, את אהבת החסד, הצדק השלום והאמת, הכל מאוצרה של יראת ה' טהורה העומדת לעד, עד אשר רוח ממרומים עלינו יערה, ונזכה גם אנו לאותן הרגשות הקדושות והטהורות שהיו אצורים בלבבו הטהור הנתונים ליחידי סגולה המתהלכים לפני ה', בתם דרך ויושר לבב, זכותו תעמוד לכל הלומדים ממעשיו, ומשתדלים להיות דבקים במידותיו הנעלות והתרומיות, ולכל עם ה' הגוי כולו, אשר כל מעיניו ז"ל, היו ברוממות קרן ישעו וכבודו, והיו עינינו רואות את מורנו בעת יקיצו וירננו שכני עפר. (פרק ה עמ' סח).

הרבה דוגמאות נוכל לקחת לנו מחיי האיש הגדול הזה, בעל הלב הטהור והחפץ הטוב לישועתן של ישראל ולכבודן, כמה היה חפץ תמיד לתמוך ולסעוד כל רעיון טוב, כל פעולה מועלת, וכמה עזבהו כחו, מנגיחות ודחיפות של ההריסה הסוררת שנכנסה כמסס נוסס לתוך התנועה הלאומית ביחוד.

כמה היה שמח אותו צדיק ז"ל על כל דבר טוב המביא אורה ושלום. זכורני למשל כשהרה"ח ר' יצחק סובלסקי כונן את ספרו השנתי "כנסת הגדולה", לנסות כח של השפעת רעיונות מצרוף התורה, הלאומיות וההשכלה, כמה היה עלו מאורנו ז"ל על הניסיון הזה שקיווה ממנו תוצאות טובות לקדושת שם שמים, לחיבת התורה, ולאחדות ושלום בישראל, חיזק את ידיו, ונתן לו חומר מסגנונו, ובצפייתו צפה להתפתחות העניין בכללו ובפרטיו". (פרק ד, עמ' נט-ס).

מפוניבז' הגדולה לקהילת מיר הקטנה

במקום אחר בספר הנ"ל (פרק ד, עמ' מט-נ), מספר הרב על מאורע חשוב שבו מתגלה יושרו האישי וצדקתו של אותו גאון טהר-לב:

"אחרי תקופה רבת-ערך, בעיון ובמעשה, עמל גדול וכתיבה מרובה, במרחבי תורה, ומעשה-רב בעניני העיר והסביבה, יצא האדר"ת ממקום רבנותו הראשונה פוניבז', אחרי אשר נקרא לעיר-התהילה, הנודעת בישיבתה הגדולה - מיר. היציאה הזאת הרבתה גם היא לקדש שם-שמים, כשם שכל דרכיו ז"ל היו מלאים חן וכבוד, הוד ותפארה, וקדושת שם השי"ת ותורתו.

כאשר באו בני עדת מיר לשחר פניו, שיקבל עליו את רבנות עירם, ומצבו אז בפוניבז׳ היה נדחק, לא מצא לנפשו חובה להתיישב הרבה, ונעתר להם. אמנם אחרי שקיבל את כתב־הרבנות, ובני פוניבז׳, נודעו מדבר נסיעת רבם מהם, רבתה המהומה בעיר, וכי יתנו ליקרת הסגולה הנמצאת עמם לעבור למקום אחר? כמובן עד מהרה שבו לתקן את המצב החומרי, במעלה הגונה ומכובדת, באופן שבשום פנים לא היה כדאי כבר להחליף אז את עדת פוניבז׳ הגדולה והעשירה על עדת מיר הקטנה ממנה והעניה.

כפי הנהוג בעולם – העתקת איש ומשפחתו מעיר לעיר, ביחוד ממחוז למחוז ומפלך לפלך, קשורה היא בהמון קשיים ומעצורים. קל היה למצוא דרך של יושר לפתח־חרטה כשהמצב השתנה, ויכול היה האדר״ת להשאר שוקט על כנו ומקומו בכבוד גדול.

אבל כאן יצא כוח־הצדק ממחבואו: ההוא יאמר דבר ויחזור בו, יקבל כתב־רבנות, ואחרי שינוי תנאים לטובה ישים לאל מילתו?! לא הועילה אפוא כל השתדלות מצד עדת פוניבז׳, ואחת אמר: כל זמן שבני מיר, לא ימחלו לו הבטחתו, לא יוכל לשנות. הם כמובן לא מחלו, ולמרות כל התנאים היותר טובים, שהיו כבר מתוקנים לאדר״ת בפוניבז׳, יצא לעיר מיר בשנת תרנ״ד״.

כהשלמה למסופר על ידי הרב, ראוי להוסיף כי בספרו של הרב ״אורח משפט״, שו״ת לחלק שו״ע חושן־משפט (העומד להופיע בקרוב, בע״ה[97]) [סי׳ כא], נמצאת תשובה שנכתבה בזוימל, בשנות תרנ״ב־תרנ״ג: ״ראוי לבאר בעה״י, בגין רב שקיבל כתב־רבנות מאיזו קהילה, אחר שכבר נגמר זמן התקשרותו עם בני עדתו הישנה, אם בני העיר הישנה, רשאים לעכבו שיחזור בו וישאר אצלם, ואם הוא רשאי לציית להם?״.

הרב משיב בהרחבה ומכריע לאיסור, ובין היתר הוא מנמק: ״סמכא דעתייהו דבני־העיר (בני הקהילה החדשה) עליה, ומשום הכי לא חיפשו אחר רב הגון להם, אם כן הוא דבר־האבד, כי ידוע הדבר שהוא קלקול גדול בעדה קדושה שתהיה זמן רב בלא רב – – – והם על זה סמכו, ואין לך דבר־האבד מזמן־יקר־המציאות, שילך להם לטמיון, עד שיקבלו רב אחר – – – ובדבר־האבד לית דין ולית דיין, שהחזרה איסור גמור ומוחלט הוא״.

כנראה שבכדי להפיס דעתם של טובי העיר פוניבז׳, שלא השלימו עם המצב שרבם האהוב עוזב אותם, כתב הרב, שאף הוא היה חביבם של אנשי העיר – את דברי התשובה הזאת. ואמנם הוכיח שבשום אופן לא היה הגאון האדר״ת רשאי לחזור בו מהתקשרותו עם קהילת מיר, וכתורה עשה, ואין שום מקום לקפידא ולתרעומת על איש־אמת שמקיים הבטחתו (עי׳ רש״י, שמות יח, כא) ואינו חוזר בו.[98]

---

97. ראה אור בירושלים ה׳תשל״ט.

98. ע״ע בקונטרס אדר האדרת פרק טז (נדפס בסוף סדר פרשיות, בראשית).

צופה ישועתם של ישראל ותפארתה של ירושלים

בדברי ההערכה על הגאון האדר"ת ז"ל, מרחיב הרב את הדיבור על אהבותיו הגדולות:

"אהבת השי"ת ויראתו, היתה חקוקה עמוק עמוק בנפשו. אהבתם של ישראל היתה קבועה בתוכו בקשר כפול, מצד האהבה הפשוטה של הנטיה הטבעית הישרה לאהבת עמו, ומצד ההשפעה האלהית מפני שהוא עם-ד', עם קדוש שבו בחר ד' לנחלה מכל העמים אשר על פני האדמה. וכן היתה אהבת-ישראל מרחיבה בלבבו את אהבת השי"ת, צור ישראל ומעוזו. ועל שני אלה היסודות הבריאים והרעננים היתה בנויה אצלו אהבתו העזה לארץ-ישראל וחיבת ציון.

באהבה רבה ובגעגועים נפלאים, שקשה למצוא דוגמתם, היה מקושר לאהבת ארץ-חמדה. כל שיחו ושיגו, חושיו ורגשותיו, היו נתונים תמיד לאהבת ארצנו הקדושה, ולצפייה לישועתם של ישראל עליה. לראות ירושלים בהודה ותפארתה, ישראל בגדולתם, בית קדשנו ותפארתנו על מכונו - זה היה תמיד סוד ציוריו הפנימיים המחיים את רוחו. כמה מחשבות גדולות היו לאותו צדיק ז"ל בנסעו לאה"ק, לכהן פאר בהרבנות בירושלים ת"ו, כמה היה מקוה לעשות ולפעול על כל ועם כל" (פרק ד, עמ' מד).

אולם מתוך מכתב של הגאון האדר"ת ז"ל אל הרב שנתפרסם במהדורה החדשה של "אדר היקר" (ירושלים תשכ"ז), נמצאנו למדים, כי לא קלה היתה דרכו בתוככי ירושלים, ולא כאשר קיווה וציפה כך היה:

טובה טרדת ארצנו הקדושה ממנוחת חוץ-לארץ

"אולי טוב טרדת ארצנו הקדושה ממנוחת חוץ-לארץ, אולם רבות טרדותי - - - וצריך גבורה להיות סבלן גדול שלא להקפיד. וקשה לקבל תמיד כל אדם בסבר-פנים-יפות, וכל שכן בשמחה, כחכמת וחובת חז"ל עלינו. - - - עוונותי גרמו לי, שלא זכיתי לעבוד עבודת-הקודש ודברים רבים אשר הייתי מוכן להוציא לפעולות-אדם לא עלו בידי. והרבה דברים אי אפשר לי לעשותם מפני דרכי-שלום" (אדר היקר, אגרת יח, עמ' צו).

"יראה תמיד לשמח נפשו בשמחת קדושת עיר הקודש"

מצבים אלו הביאו אותו להרגשת-אכזבה קשה ביותר, עד כדי כך שמרן הרב זצ"ל, שכבר עלה אז ליפו, מצא לנחוץ לשלוח לו מכתב עידוד וחיזוק. מכתב זה שנכתב בי"ט סיון תרס"ד, עודנו שמור בכתב-יד אצל מו"ר הגרצ"י קוק (שליט"א) [זצ"ל], והרי לנו קטעים מתוכו[99]:

---

99. עי' ליקוטי הראי"ה ג עמ' 248.

"ידעתי מאז, דכבוד הדר"ג אדוני, מצער נפשיה טובא, במה שמטהרת נפשו משתוקק הוא תמיד, להרבות בתורה ובעבודת השי"ת, יותר מיכולתו - - - על כן אמרתי להעיר בזה את לבבו הטהור - - - שיראה תמיד לשמח נפשו, בשמחת קדושת עיר-הקודש וקדושת שם תורתו, שעל ידו יתקדש שם-שמים ב"ה בישראל - - - חדות ה' תהיה מעוזו בע"ה, ואור פניו ילך ויאיר בששון וגילת-לבב. - - - כי תהלה לה' ראש-שבטי-אלפי-ישראל הוא בעה"י, ועיני כל עם-ה' אליו נשואות, ליחל לעצתו וקדוש תורתו, בכמה דברים העומדים ברומו של-עולם, בישע-אלקים אשר תשגבנו.

ואולי יחנני השי"ת שגם אנכי הצעיר, אוכל להיות נלוה על ידו, ומניה ומני יתקלס עילאה ב"ה, שזהו יסוד חפץ לבבינו ומגמת-נפשנו. ברוך הוא וברוך שמו הגדול שחננו דעה והשכל, שלא לעשות ח"ו עיקר משום דבר שבהבלי-הזמן, לא אהבת-בצע ולא כבוד-מדומה ח"ו, כי אם כבוד שמו ית' וכבוד-תורתו, עמו וארצו, ועיר קדושו אשר שמו ית' עליה נקרא".

פרק יא

מרן החפץ חיים זצ"ל – עמוד אור[100]

מי האיש "החפץ חיים"?

דמותו התמימה והטהורה של מרן ה"חפץ חיים" זצ"ל (שנפטר בכ"ד אלול תרצ"ג), נתגלתה למרן הרב זצ"ל בשחר-ילדותו בבית אבא, בעוד היות אותו צדיק בלתי-ידוע לרבים. זכות נתגלגלה לאביו של הרב, רבי שלמה-זלמן הכהן קוק ז"ל, ש"גילה" אותו ואירח אותו בצל-קורתו, ומעשה שהיה כך היה:

כשהדפיס ה"חפץ-חיים" את ספרו בעילום-שמו, ונסע להפיץ את הספר בערים ובעיירות, בהציגו את עצמו כמוכר-ספרים נודד, הגיע גם לעיירת מולדתו של הרב, לגריבה.

הרב ר' שלמה-זלמן הכהן קוק ז"ל נפגש עם ה"חפץ-חיים" בבית-הכנסת, ובעינו החדה תפס מיד מי האיש המוכר את הספר "חפץ-חיים", שזהו מחבר הספר עצמו, ושהוא אינו סתם-מחבר-ספר, אלא שהמחבר והספר חד הם. ר' שלמה-זלמן הזמין את ה"חפץ-חיים" לביתו וכיבד אותו ביותר, ואף עזר לו בהפצת הספר בעיירה.

גם בשנים הבאות לא הסיח הרש"ז דעתו מהפצת ספריו של ה"חפץ חיים", ולפני צאתו למרחקי קווקז, כשליח ישיבת וולוז'ין, כתב לבנו הרב לפוניבז', שיבקש מהח"ח לשלוח לו חבילת ספרים להפצה.

וכך אנו קוראים במכתב הח"ח להגאון האדר"ת ז"ל – יום א' פרשת ויחי תרמ"ט – "והנה כבוד **חתנו** הרה"ג נ"י, כתב לי שאשלח **לאביו** 10 גיינג (סטים) חפץ חיים ושמירת הלשון על פאצט (ע"י הדואר), שהוא נוסע לקאווקאז" (אגרות לראי"ה, מהדו"ב, נספחות אגרת מס' 13).

והגרי"מ טוקצ'ינסקי ז"ל מוסר ששמע מהרש"ז, כי בלוותו את ה"חפץ חיים" בעיירה, בהפצת הספר, היו כמה בעלי-בתים שרצו להוסיף על המחיר הנקוב ולהעניק למוכר סכום גדול יותר, אולם ה"חפץ חיים" לא הסכים לקבל את התוספת, באמרו כי רצונו של המחבר הוא שלא להוסיף ולא לגרוע. תשובה זו וגם דיבורים נוספים שהיו מדודים

---

100. ע' בשדה הראי"ה פרק "בין שני הכהנים הגדולים", עמ' 199-188.

וספורים, אימתו לו להרש״ז שאמנם זהו ה״חפץ חיים״ עצמו, אולם התאפק ולא רמז לו שגילה את זהותו, שלא לצערו (״שערי ציון״ תמוז-אלול תרצ״ד, עמ׳ מז-מח).

ומאז נקבע ספר קדוש זה בביתו של רבי שלמה-זלמן, לא רק כספר-מוסר שמעיינים בו מדי פעם בפעם, לשם התעוררות וחיזוק, אלא גם כספר לימוד בעיון ועומקה של הלכה לשם ידיעת המעשה, האסור והמותר בדיבורי-הפה.

״איש הפלאות״ מרן ה״חפץ חיים״

תוך כדי לימוד, כתב ר׳ שלמה-זלמן הערות חשובות לספר, והערותיו שנשתמרו בבית בנו הרב, נדפסו ארבעים שנה אחרי פטירתו ע״י נכדו, מו״ר הגרצ״י קוק (שליט״א) [זצ״ל], בספר ״מצות ראיה״ (ירושלים תש״י, עמ׳ ק-קג), כתוספת וכהשלמה להערות של מרן הרב זצ״ל על ספר ״חפץ חיים״.

הרב מרדכי רבינר ז״ל מספר: ״באחד הביקורים שלי בגריבה, שמעתי מפי זקני המקום, כי עוד בילדותו של הרב, לפני שהגיע הרב ל׳בר-מצוה׳, מצאוהו מתבודד בבית-המדרש של רבי יחזקאל יאנאווער ז״ל[101] (שהיה סמוך לביתו), מחזיק בידו ספר ׳חפץ-חיים׳, ולומד בו בהתרגשות ובדמעות״.

״רבנותך חשובה יותר!״...

עמוד-אור מופלא זה, שהופיע במחנה-ישראל במלוא זיו-קדשו בשנים שלאחר מכן, נתגלה מחדש למרן הרב-זצ״ל בפוניבז׳, בבית חותנו הגאון האדר״ת ז״ל, ואף הנחה במשנתו הברורה ועצתו אמונה, את הליכות עולמו ואורח-חייו.

בהיות הרב סמוך על שולחן חותנו, ושמו כבר הולך לפניו כבחיר ישיבת וולוז׳ין, עלו על הפרק כמה הצעות-רבנות, אולם הוא דחה אותן, שכן חשש שעבודת הרבנות תטריד אותו ותוציא אותו מעולם הלימוד והעיון. ברם, אותו גאון וצדיק מרן ר׳ ישראל-מאיר הכהן ז״ל, בעל ה״חפץ חיים״, הוא שהשפיע עליו לחזור מהחלטתו.

ה״חפץ חיים״ ז״ל נזדמן אז לפוניבז׳, בענין ארגון תלמידי-חכמים כהנים, שיקבעו לימוד בסדר ״קדשים״, כיוון שמהרה יבנה בית המקדש, ויש צורך לדעת הלכות אלו למעשה.

---

101. ראה עליו להלן בפרק כג.

הוא פנה גם אל מרן הרב זצ"ל, הכהן, וגם הוא נאות לו לעסוק בהלכות מקדש וקרבנות. כעבור כמה ימים, בשעת ביקור של הרב באכסניתו של ה"חפץ חיים", פנה אליו הח"ח ואמר לו: בקשה לי ממך, אולם רצוני שתבטיחני מראש כי תמלאנה. הרב השיב לו: הואיל ובטוחני במר שלא יבקש דבר שאינו מתאים לי, הריני מבטיחו אפוא למלאות בקשתו. "הנני מבקשו" – אמר הח"ח – "כי בבוא לפניו הצעת רבנות לא יסרב לקבלה". הרב – שהחליט לא לעסוק ברבנות – נמצא במיצר, ורצה להשתמט באמרו: "לשם קבלת רבנות עלי לעסוק ב'פוסקים', והרי כבר הבטחתי למר לעסוק ב'קדשים'". הח"ח שקע במחשבה, ולאחר עיון אמר "מוותר אני על הבטחתך הראשונה, **רבנותך חשובה יותר**"...

"אדם דגול מרבבה אשר רוח-ד' תנחהו"

דברי הערצה מופלגים מפי כתבו של מרן הרב זצ"ל, על מרן ה"חפץ חיים" ומפעליו בזיכוי הרבים בכלל, ועל עבודת-הקודש שלו בבירור הלכות **סדר קדשים** בפרט, מופיעים בעילום-שמו של הרב בראש הספר "לקוטי הלכות" לסדר קדשים, ושם הגאון האדרת ז"ל נקרא עליהם, ורק בין השורות מוזכר שם הרב.

תגלית זו נתגלתה לנו על ידי מו"ר הרב צבי יהודה הכהן קוק (שליט"א) [זצ"ל], והרי סיפור המעשה כהווייתו[102]:

בחורף תרנ"ז, בשבוע של שבת-שירה, יצא הרב מעירו בויסק, ונסע לבקר את חותנו-לשעבר את הגאון האדר"ת ז"ל שכיהן אז בקהילת מיר.

והנה ביום החמישי, הגיע מכתב דחוף ממרן ה"חפץ חיים" ז"ל, ובו בקשה לשלוח לו בהקדם הסכמה לספרו החדש – "לקוטי הלכות" לסדר **קדשים**, ואם אפשר – לכתוב אותה עוד בו ביום.

(ה"חפץ חיים" העריץ ביותר את הגאון האדר"ת ז"ל, ובמכתב אליו הוא מתארהו "הגאון הגדול, החריף ובקי, סיני ועוקר הרים, צדיק בדרכיו ותמים במעשיו").

כמקובל צירף הח"ח לבקשתו כמה קונטרסים מהספר, וכשעיין האדר"ת בקונטרסי הספר החדש של ידידו הותיק, התרשם מאוד מהעבודה הגדולה והיסודית אשר נעשתה, בשטח שמעטים עוסקים בו, ואשר רבה בו מלאכת הבירור והליבון. האדר"ת – בעל הנפש העדינה – התרגש מאוד למקרא עיוניו-ברוריו של ה"חפץ חיים" בהלכותיה החמורות של מס' זבחים ובדמעות חדווה בעיניו קרא לאורחו הכהן, הרב מבויסק, והראה לו את הקונטרסים, בציינו איזו עבודה נהדרת עשה כאן הכהן הגדול מאחיו, היושב בסתר אהלו בעיירה ראדין הקטנה!

---

102. עיין לנתיבות ישראל ב מאמר ג "מי האיש החפץ חיים" (וש"נ), וכן בספר מתוך התורה הגואלת א, עמ' נ, קנז. מועדי הראי"ה פרק לט, מהדו"ב עמ' 510. עיין גם מאמר "אדר האדר"ת" פרק יג, נדפס בסוף כרך א של סדר פרשיות לאדר"ת.

ברם, עם כל הרצון הטוב, לא יכול היה האדר"ת להפנות באותו יום לכתיבת ההסכמה. רבו הטרדות ממילי-דמתא ולא אסתייעא מילתא.

והנה פנה האדר"ת אל אורחו החביב וביקש ממנו שהוא יהיה לו לפה, ושיכתוב הוא עבורו את ההסכמה. הרב הזדרז לעשות רצון צדיק, ומיד התיישב וכתב הסכמה נפלאה, כיד ד' הטובה עליו, הרחיב את הדיבור על חשיבות לימוד הלכות הקודש והמקדש, וביחוד "לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא בעבודת הקרבנות", נתן ביטוי קולע לעבודתו התורנית של המחבר המופלא, תוך כדי שירטוט קוי אישיותו המיוחדת, בשפה עשירה ונמלצת, הסכמה שכל כולה מלאכת מחשבת מעשה ידי אמן הכתיבה.

כשהגיש הרב את ההסכמה להאדר"ת שיחתום עליה, עבר האדר"ת על פניה ונהנה מאוד מתוכנה ומצורתה, ברם הגיב ואמר: מה שכתבת על חשיבות לימוד סדר קדשים, על גדולת המחבר ועל יקרת הספר – על זאת מוכן אני לחתום בשתי ידים, אולם דבר-התורה ששילבת בדבריך, ההסבר הנאה למאמר חז"ל בסוף מנחות – זה שייך לקנין-התורה שלך, ולא יתכן שאקרא שמי עליו, ומיד הוסיף תיקון בתוך ההסכמה "ויפה העירני כב' הגאון הנודע לתהלה, מו"ה **אברהם יצחק הכהן** נ"י', הגאבד"ק בויסק".

"הלכה ברורה וסדורה בסדר קדשים"

ההסכמה נשלחה מיד לח"ח ונדפסה בראש הספר והרי קטעים ממנה:

> בואו ונחזיק טובה, לאדם דגול מרבבה, אשר רוח ד' תנחהו, ועבר עליו רוח־טהרה, להרים נס בשערים המצויינים בהלכה, לברר וללבן הלכה ברורה וסדורה בסדר קדשים. צדקת ד' עשה ושכרו הרבה מאד, הוא הגבר אשר האיר עיני הרבה מישראל בחיבוריו המסולאים, זכה וזיכה את אחיו, רבים השיב מעון, קיבץ וריבץ פעלים לתורה, בכל "מחנה ישראל" יצא לו "שם עולם", הוא כבוד ידיד ד' ועמו, הגאון הנודע לשם ולתהלה, הוא הגבר מורם מעם, אשר הגדיל לעשות לטובת כלל ישראל, להורות לעם־ד' המעשה אשר יעשון – הדור אתם ראו מה פעל ועשה גבר צדיק, תמים וחכם לבב.
>
> עתה עוד יוסיף ידו הגדולה, וימלא כפו קוצר בעבודה גדולה וקשה **שבמקדש**, הראוי"ה לאיש־המעלה כמוהו, הוא ניהו גברא דמריה סייעיה כבוד הגאון המחבר שליט"א – – – בספרו הנחמד ליקוטי הלכות על סדר **קדשים** – – – לדעת הלכה ברורה על פי שיטות הראשונים ז"ל גם בסדר הזה.
>
> שמח לבי ותעלוזנה כליותי בהראותו קונטרסים אחדים מספרו החדש – – – אורו עיני ותגל נפשי על נועם סידורו – – – אין לתאר שמחת לבבי בראותי מעשה ידיו להתפאר, מלבן ההלכה בדרך ישר ובבקיאות ישרה – – – וכאשר מאז אתמחי גברא ואיתמחי קמיעא ויצאו לו מוניטין בעולם, כן ראינוהו שגיא־כח גם במקצוע זה.
>
> – – – יברך ד' את כבוד הגאון המחבר שליט"א – – – ויזכהו לעבוד עבודת הקודש בבית נכון ונישא, עם כל אחיו כהני־ד', ועינינו רואות בנחמת ציון וירושלים.

והוא מסיים:

הכותב בלב רגש ומלא תקוה, **בדמע וגיל** – – – לכבוד הקודש והמקדש ולכבוד הגאון המחבר שי'.

הסכמות הראי"ה סי' ב

"דרך הקודש אשר סלל לדורות – – – גאון תפארת ישראל"

בהסכמה נוספת של הרב, באה הערכה למפעלו של ה"חפץ חיים", אולם הפעם הרי זו הסכמה בחתימתו הוא, והיא הסכמתו לחלק השני של הספר **"עבודת הקרבנות"** מאת חתנו של הח"ח, הרב ר' אהרן הכהן ז"ל, רבה של קהילת מיכאילשוק, אשר נדפס בווילנא בשנת תרפ"ג:

אשרי חלקו שזכה להיות לו יד ושם בעבודת הקודש והמקדש, כדרך הקודש **אשר סלל לדורות כבוד קדושת מר חמיו, גאון תפארת ישראל שליט"א**, להרים קרן ביראת ד' לחיים בתורת **הקדשים**, וההתעוררות לטובה לעסוק בעבודה בעומק העיון – – – זה לנו לאות כי קרובה ישועתנו לבוא. – – – והשי"ת יכוון דרכו ויבוא אל הקודש בשמחה, ועל ידו יתחזק יסוד לימוד התורה בסדר **קדשים**, על ידי אחינו הכהנים פה עיה"ק ת"ו.[103]

הסכמות הראי"ה סי' כט

"מיר זיינען דאך גאר אלטע גוטע פריינד"

ה"חפץ חיים" אף הוא עקב אחרי גידולו של הרב ושלבי רבנותו, וכאהרן הכהן הראשון קיים גם הוא בו מקרא שכתוב "וראך – ושמח בלבו".

כשבא מו"ר הרב צבי יהודה הכהן קוק (שליט"א) [זצ"ל], להקביל פני ה"חפץ חיים" בביקורו בוורשה, והציג את עצמו כבנו של הרב, נהרו פניו של הח"ח ואמר בשמחה: בן רבה של ירושלים?! מה שלום אבא? מיר זיינען דאך גאר אלטע גוטע פריינד (הלא אנחנו ידידים מאוד ותיקים!) והתחיל למנות לפי הסדר את מקומות כהונתו של הרב: "זוימלער רב, בויסקער רב, יפו'ער רב, ירושלים'ער רב!"

---

103. על מאמצי מרן הרב זצ"ל לחזק יסוד לימוד התורה ב"סדר קדשים", שהתחיל בו מרן ה"חפץ חיים" זצ"ל, כותב הגרח"י לוין (שליט"א) [ז"ל], בהקדמת ספרו "חיל המלך", ניו-יורק, תש"ד:

"מלבד מסירותם הגדולה של שני הכהנים הגדולים, ועבודתם הכבירה והנאמנה לתורה ולעם, הכניסו תוכן חדש במהלך המחשבה של חיי התורה. ברוח-קדשם חדרו לתוך קודש הקדשים של האומה, והתחילו בתנועה גדולה, להכניס את הלימוד של סדר **קדשים** בישיבות.

הם ראו בזה לא רק לימוד נוסף של איזה מסכתות בש"ס, כי אם אפיק חדש ורחב להתפתחותה של המחשבה – – – הם ראו בזה את האיחוד המלא של ההלכה והאגדה. כי כמה מן היופי והזוהר שבאגדה מתנוצץ מתוך הלכות אלו, שמקורם נובע מן המעיין הנצחי של עברו ועתידו של עמנו, והעוסק בהלכות אלו מתקשר בכל לבו ונפשו לעתיד הגדול, המתגלה לפניו בכל זהרו והדרו".

כשהתחילו קנאים בעלי-חצים – בעלי פלוגתא – לחלוק על דרכו הציבורית של הרב ופנו גם אל ה"חפץ חיים", התייחס לדבריהם כלשון-הרע, והזהיר את המקורבים לו להתרחק כמטחווי-קשת מן המחלוקת הזאת.

בהזדמנות נכבדה אחת, הגיב בחריפות מרובה על פגיעה בכבודו של הרב. היה הדבר בכנסייה הגדולה של "אגודת ישראל", שהתקיימה בוינה (אלול תרפ"ג): אחד הצירים השמיע דברים נגד הרב. לשמע הדברים נזדעזע ה"חפץ חיים", קם ממקומו בשולחן-הנשיאות ואמר: פגעו בכבוד מרא דארעא דישראל, בכבוד רבה של ירושלים! והוא עזב מיד את אולם הכנסיה, ובשום אופן לא הסכים לחזור ולקחת חלק בדיוניה, ורק קיבל פני הבאים אליו באכסנייתו.

גם המשלחת של "אגודת ישראל" הירושלמית באה אליו ורצתה לקבל ברכתו, אולם כשנכנסו והוצגו בפניו, סירב ה"חפץ חיים" להושיט להם ידו, ואמר: "לאלה שמעליבים את רבה של ירושלים, מרא דארעא דישראל, גיב איך ניט קיין שלום-עליכם (אינני נותן שלום)!"

למרות הנסיון להעלים את התגובה החריפה הזאת של צדיק-הדור, נסתננה העובדה ונודעה, וכעבור שנים הודו בדבר שנים מאנשי המשלחת. האחד הודה באי-רצון וענה "עס איז גישעהן" (זה קרה), והשני שנשאל על כך על ידי רבי שמואל הכהן וויינגרטן (הי"ו) [ז"ל], השיב לו ואמר: "עס איז אמת!" (אמת הדבר!)[104]

סח לי השו"ב הירושלמי הותיק, איש שערי-חסד, הרב אפרים שמואל לרנר-פפרמן ז"ל[105]: הרב ר' אהרן הכהן ז"ל, חתנו של ה"חפץ חיים", עלה ארצה בימי המחלוקת והקינטורים נגד מרן הרב זצ"ל. זמן מה שהה בירושלים, והספקתי להתיידד עמו. והנה הוא בא ומודיע לי שהוא עוקר דירתו לתל-אביב. שאלתיו: עקירה – מה זו עושה? והלא ירושלים מקודשת יותר מכל ארץ ישראל? השיב רבי אהרן ואמר לי: בזה הנני מקיים הוראת חותני ה"חפץ חיים!" והוסיף: לפני עלייתי לארץ אמר לי חותני: הלא אני יודע מכל המתחולל שם... אכן אני מכיר אותו [את הרב] מימי היותו אצלנו, וגם ידעתי שבזמן לימודו בוולוז'ין, כשנמצא בישיבה בחור שהתחיל "להחמיץ", היה הרבי ר' הרש-לייב [הנצי"ב ז"ל] שולח אותו אליו, שהוא יתקן אותו. לומר שבעלותו לארץ הקודש נשתנה מכמות שהיה – זאת אינני מאמין, ולכן איעצך – כל מקום שתשמע דיבורים עליו, ברח ממנו.

---

104. השלמת הדברים ראה בבשדה הראי"ה פרק "בין שני הכהנים הגדולים" סע' ה.

105. עי' עליו ב"הד המועצה הדתית בירושלים", ער"ה תשכ"א, עמ' 34-33.

"התפללו בכל מעמקי לב ונפש
על נר ישראל – – – הצדיק הקדוש והטהור"

כשהגיעה הידיעה על מחלתו האנושה של סבא-קדישא, ה"חפץ חיים", אחרי חג הפסח תרצ"ב, פרסם מרן הרב זצ"ל את הכרוז דלקמן:

> אחינו כל בית ישראל, בעיר הקודש ירושלים ת"ו ובאה"ק ת"ו, מקטנם ועד גדולם: התפללו בכל מעמקי לב ונפש, על נר-ישראל, רבינו הגדול, הצדיק הקדוש והטהור, מרן רבי ישראל-מאיר הכהן בן דאברושא, בעל "חפץ חיים" שליט"א, שהוא בעוה"ר חולה מסוכן, שהשי"ת ישלח לו מהרה רפואה שלמה מן השמים. – – –
>
> הישיבות הק' פה עיה"ק ת"ו, הסכימו שהבריאים מבני עשרים ומעלה יקבלו עליהם למחר יום ה' ערב ר"ח אייר הבעל"ט, תענית-שעות עד מנחה גדולה, וכשעה לפני מנחה יתפללו כולם לשלומו של רבנו הגדול שליט"א. – – – ואחר חצות היום ילכו מהמתפללים למקומות הקדושים (נוסף על הנהוג פה עיה"ק ת"ו בכל ערב ראש חודש), להתפלל ולקרוא אל ד' בחזקה, בעתירה ותחנונים, ושערי-דמעות לא ננעלו, לשלומו של רבינו הגדול, **צדיק הדור המיוחד** שליט"א, שעיני כל ישראל מיחלות לבריאותו השלמה ואורך ימיו ושנותיו עד ביאת גואל-צדק במהרה בימינו אמן.

ואמנם נתקבלה תפילת-רבים, והח"ח התגבר אז על מחלתו, ועוד שנה וחצי האיר נרו עלי אדמות עד שנצחו אראלים את המצוקים בכ"ד אלול תרצ"ג.

עתה "עת-ספוד"!

מסר לי ידיד-נעורי, הרב שמעיה שאנן (שליט"א) [ז"ל],[106] תלמיד ישיבת "מרכז הרב" בשעתו:

היתה לי הזכות, ללוות את הרב בדרכו להיכל ישיבת "מאה שערים", להספיד את מרן ה"חפץ-חיים" זצ"ל.

לפני צאתו מביתו נכנס הרב לבית-מדרשו, לישיבתו, וכשראה שכמה בחורים מתמידים יושבים ולומדים, ניגש אליהם והעיר להם: "עתה **עת-ספוד!**" וזירז אותם ללכת ולהשתתף בהספדו של אותו צדיק.

"נשמה טהורה וקדושה מדור קדמון"

וזכורה לי פנינה מדברי הספדו של מרן הרב זצ"ל: "ראה הקב"ה שצדיקים מועטין עמד ושתלן בכל דור ודור" (יומא לח, ב) – שתיל היינו גרעין אשר נזרע במקום אחר, ורק אח"כ עקרוהו ממקום-זריעתו ושתלוהו במקום חדש. ישנם צדיקים שמתנשאים כל-

---

106. ע' עליו פרק מיוחד בליקוטי הראי"ה ג עמ' 328-325.

כך מעל פני דורם, שאין להבין כלל, כיצד צמחו ועלו וגדלו מתוך קרקע דורם הם, ובאו חז"ל וגילו לנו: לא מקרקע-דורם צמחו, במהותם שייכים הם לדור הרבה יותר נעלה, אלא שריחם הקב"ה על דור-יתום, והביא נשמה שצמחה בדור אחר ושתל אותה בדור זה.

אף אנו נאמר – המשיך הרב את דבריו – כשאנו מסתכלים בדמות-דיוקנו של צדיק מופלא זה, הננו עומדים ותמהים כיצד יכלה לצמוח דמות עילאית זאת מתוך קרקע הדור שלנו, באקלים החמרי שלנו? והתשובה היא: נשמה טהורה וקדושה זו של "החפץ-חיים", שייכת במהותה לאחד הדורות הקדמונים, אלא שריחם הקב"ה על דורנו, וזיכה אותנו בנשמה אצילית זו, בכדי להאיר לנו את הדרך וליישר לנו את מסילת-חיינו.

"נגוהות הופיעו עלינו מזיו-הקודש של עמוד-אור זה"

במלאת שלושים לפטירתו של סבא-קדישא מרן ה"חפץ-חיים" זצ"ל, פנתה מערכת "ההד" אל מרן הרב זצ"ל, וביקשה ממנו לכתוב דברי-הערכה על אישיותו, וכך זכינו למאמר מקיף מפרי עטו, הכתוב ברחשי-לב עמוקים ל"איש-הפלאות" אשר "זכה להקביל פניו הקדושים"[107]:

"קרוב לשני יובלות האיר בעולמנו אור־יקרות, אשר רק הדורות הבאים יוכלו לפרט את פרטי־הנגוהות שהופיעו עלינו מזיו־הקודש של עמוד־אור זה – זה היה הגאון הקדוש רבי ישראל־מאיר הכהן זצ"ל, שנלקח מאתנו, לדאבון לבנו, ביום הכ"ד לירח אלול, בשנת תרצ"ג שעברה.

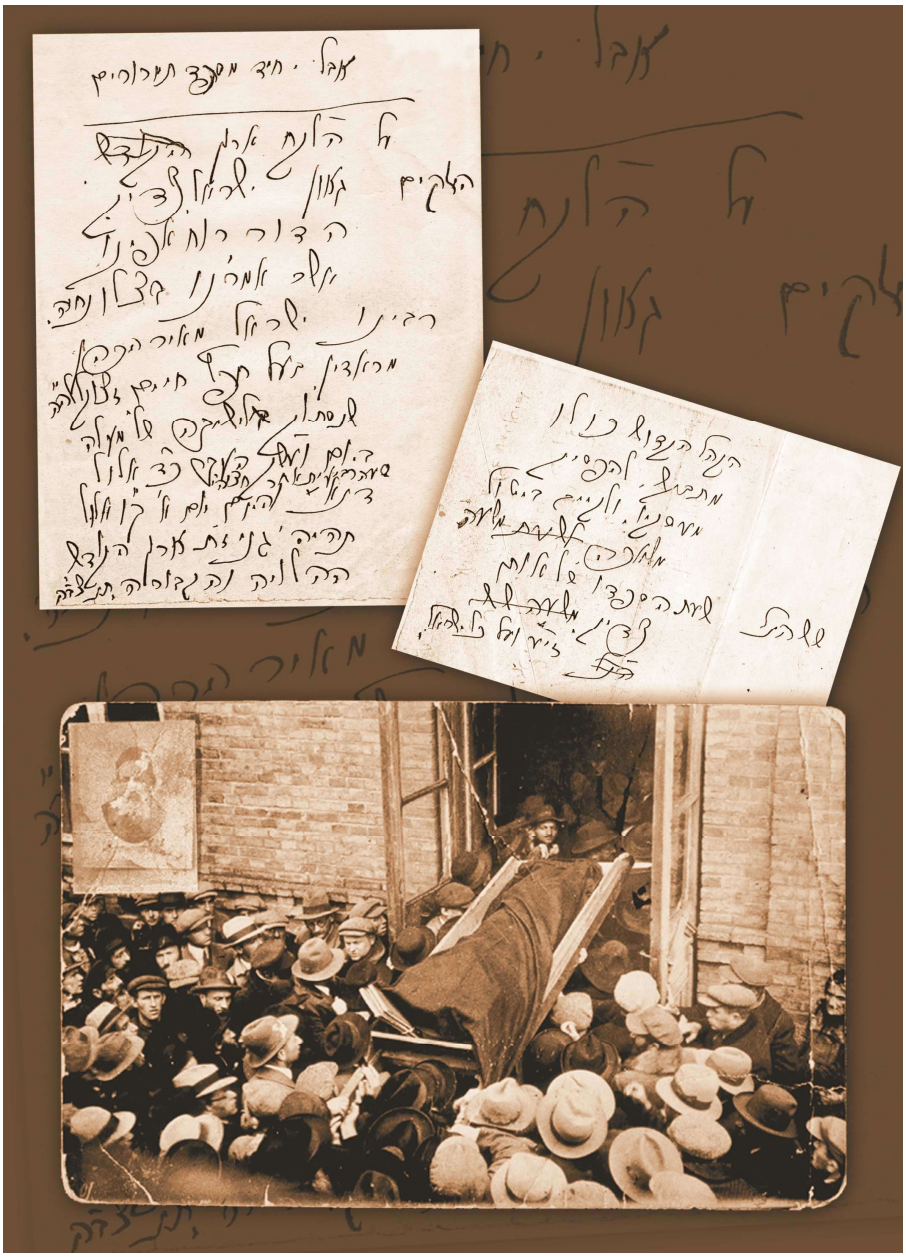
דורנו השקוע בסכסוכי מפלגות ובענינים חומריים, – – – אינו מוכשר להעריך מה גדולה היא ההשפעה הנפלאה של גוף קדוש ונשמה קדושה זו, על החיים של הדור ההווה, ומתוך כך אינו יכול להעריך מה הוא הערך של ההשפעה העתידה להיות נקלטת בחיים העתידים, מאוצרות־הקודש אשר השאיר ברכה אחריו בספריו, וביותר ברישומי־חייו הקדושים והטהורים.

"ענק הצדק והחסד"

זאת היתה נפש מהנפשות היותר מתוקנות. נשמה שהיא שקויה כולה מלשד גן־עדן־העליון, שאין לה בעולמה כי אם החפץ הטוב, היותר עדין והיותר קדוש, שכולו כלול הוא בקשר המוחלט של החיים, רק כדי לעשות רצון קונו, לעשות נחת רוח למי שאמר והיה העולם, על ידי הרמת ערך החיים היחידים של עצמו, ועל ידי הרמת החיים הכלליים של עם ישראל כולו. זה היה כל התוכן של חיי־הפלאות הקדושים, אשר להאיש הגדול, ענק הצדק והחסד.

---

107. הובא במאמרי הראי"ה עמ' 131-133.

טיוטת מודעות בכתי"ק של מרן הרב לקראת הלוויה של הח"ח

"עמוד-החיים שלו: חפץ פנימי לזכות את הרבים"

חפץ פנימי להועיל אל הכלל, לזכות את הרבים, זה היה קבוע בנפשו בתור עמוד-החיים שלו. הלב הקדוש והטהור הזה נצבט ממש מרוב צער, כאיבר חש בחושו הבריא את האומללות שבחיים, ביחס להפקרות הנוראה השולטת בחיי-החברה, בנוגע להאיסורים החמורים שבתורה הנוגעים לטהרת-הדיבור, ואיסורי-רכילות ולשון-הרע ביחוד. ולא מצא מנוח בנפשו, עד אשר עלה בידו ליצור את יצירתו הקדושה הראשונה, שעל שמה נקבע שמו הגדול לדורות, הוא הספר הקדוש "**חפץ חיים**", הכולל הלכות איסור לשון-הרע ורכילות לפרטיהם, באופן מעובד ומדוייק, עם מבוא נפלא ורב-ערך. ספר שכולו הוא הלכות פסוקות, מבוססות על יסודות חזקים, ממקורות התלמודים, הבבלי והירושלמי, התוספתא הספרא והספרי, ודברי הראשונים עמודי-ההוראה, ועם זה ביאור ערוך במשא ומתן ישר, להראות את המקורות שמהם שאב את כל דבריו, על פי יסוד ההלכה.

לא הלך בענין זה – המכאיב כל כך את החוש המוסרי – לסגנן את הדברים בצורה של הטפה מוסרית, כי אם הכל העמיד על יסוד ההלכה המאוששת. רק במקומות מעטים מאוד, נמלט מהלב הקדוש הזה איזה ביטוי מוסרי, נגד העיוות הלשוני הנהוג בעולם, לדאבוננו הגדול.

"שמירת הלשון" ו"אהבת חסד"

כעבור זמן הגון, אחרי אשר כבר נתפשט הספר הקדוש הזה, בכל חוגי התלמוד ההלכותי, אז מצא לנכון לפרסם גם ספר מוסרי, מלא מוסר טהור, תורת-אמת ויראת-שמים ברורה, שהוא מיוסד בעיקרו על הצד המוסרי הטהור של הנקיון הדיבורי – זהו הספר "**שמירת הלשון**", שכל הגה ממנו מזכיר לנו את קדושת בעלי-המוסר הקדמונים, גדולי-הנשמה, גאוני וצדיקי הדורות.

קדושת-החסד שהיתה כל כך מושרשת בלבבו, היא גרמה לו לחבר את הספר המצויין "**אהבת חסד**", ממש כאותו הצביון של הספר "חפץ חיים", הלכות קצובות, ברורות ומאוששות, על כל ענפי החסד. גם הוא שולחן-ערוך מדבר בקצב הלכותי מדויק ויחד עם זה חיבר ספר מיוחד בתורת-המוסר של החסד.

"הספר 'נדחי ישראל' – נחל עדנים מלא אהבת-אחים"

במשך הזמן התחיל לשים את לבו על מצב היהדות בעולם בכלל. היהדות הרוסית ביחוד במדינות ליטא ופולניא היתה מבוססת לפי הערך. אבל אז התחילה הנדידה ביחוד לאמריקה, ולבו פחד מאוד לשלומה של היהדות, במקומות הרחוקים אשר הישוב היהודי לא נסתדר שם עדיין, ובבינת-לב מיוחדת נודע לו כמה גדולים הם הנסיונות של המהגרים החדשים, בנוגע לשמירת יהדותם במילואה. לשם כך הופיע ממנו הספר "**נדחי ישראל**". כולו מלא הלכות מפורטות, הדרושות לתשומת-לב מיוחדת, לפי תנאי החיים החדשים, של הקיבוצים המתחדשים במרחק, והתעוררות לבבית טהורה ההולכת כנחל עדנים, מלאה

אהבה לאחיו, אהבה לחייהם החומריים והרוחניים, לחזקם ולעודדם ולמלאם אומץ רוח, להתגבר על כל המכשולים, ולהגן בכל עוז על שלמות יהדותם.

"מחנה ישראל" –
עבור בחורי ישראל בצבאות הגויים

והעין הטובה והקדושה הזאת, חדרה לראות גם את הנעשה במחנה הצעיר, אצל בחורי־ישראל אשר נלקחו לצבאות הממשלות, והם מוכרחים שם לחיות חיים רחוקים מכל המהות היהודית, ונתברר לו שהם צריכים הדרכה מיוחדת, באיזה אופן להעמיד את היהדות, גם במצב של לחץ והכבדת עול זר הרודה בהם בחזקה, ולשם כך חיבר את הספר המדריך והמעודד "**מחנה ישראל**".

"משנה ברורה – ספר פוסק שהלכה כמותו בכל מקום"

במשך כל הזמן הקשיב להד החיים הישראליים, המלאים על פי התורה והמצוה, חיי היהדות הקבועים התמידיים, הרשומים לפרטיהם בחלק הראשון של השולחן הערוך לארבעת חלקיו, שהוא חלק "אורח־חיים". והוא מצא שעם כל מה שנעבד החלק הזה, ונתפרש לפרטיו על ידי גדולי־הדורות, שעסקו בו בכל כך קביעות, עדיין הוא צריך ברובי־פרטיו בירור והכרעה, ולשם כך חיבר את ספרו "משנה ברורה" ו"ביאור הלכה" על שולחן־ערוך אורח־חיים, שגם הוא קבע לו כבר נחלת־עולמים, בתור ספר פוסק מבוסס, שהלכה כמותו בכל מקום.

צפיית הישועה והגאולה הביאה
לחיבור "לקוטי הלכות" על סדר "קדשים"

ובלב הטהור הזה פנימה, בערה אש־קודש תמיד: צפיית הישועה השלמה, גאולת־ישראל, חזוק רוח קדשו בלא הרף. וכאשר תבוא הגאולה במהרה בימינו, ויבנה בית המקדש, הלא אז צריכה היא כל תורת־הקדשים להיות ברורה ומחוורת, ובפרט אצל הכהנים. והנה ראה אותו הצדיק, שהלימוד הזה בצורתו ההלכותית המחוורה הוא עזוב מאוד, ועל כן נטה את ידו הגדולה וחבר את הספר הענקי "**לקוטי הלכות**" על סדר "קדשים" כולו בכל סעיפיו (וגם על פרקי מסכתות של סדרים אחרים, שישנן שם הלכות השייכות לעניני הקודש והמקדש), כמתכונת הלכות רב אלפסי על התלמוד, בחלקים הנהוגים גם בזמן הגלות ובחו"ל.

"חיי איש הפלאות – אשר
זכינו להקביל פניו הקדושים"

הוא זכה לחבר עוד ספרים רבים וחוברות שביחד עולה מספר ספריו **לארבעים** ויותר. כמו כן הופיעו על ידו ספרים גדולי־ערך שהיו ספונים בכתבי־יד, ועם זה ידיו היו נטויות עד ימי הזקנה המופלגה ועד בכלל, לכל דבר החזקת התורה שבה היו כל מעיניו, ובזריזות של נוער נסע

במהירות מיוחדת לכל המקומות אשר נועדו לחזק בהם, ע"י מפעלים ואסיפות, את עמודי התורה וחיזוק הישיבות.

אלה הדברים הנם רשמים קצרים מאד מחיי איש־הפלאות, אשר זכינו להקביל את פניו הקדושים, ואשר הדור כולו היה מושפע באמת מקדושת חייו ומטהרת־מדותיו הנאצלות. ובעוונות הרבים נסתם בעדינו האור הגדול הזה, ושמשה של היהדות הטהורה שקעה, בהלקח מעל ראשינו עטרת ראשינו הגאון הצדיק הנורא ז"ל – יהי זכרו ברוך ונשמתו תהא צרורה בצרור החיים להמליץ טוב בעדנו ובעד כל בית ישראל, להביא לנו את גואל הצדק במהרה בימינו, אמן".

*

אישיותם הנפלאה והמזהירה של שני הכהנים הגדולים

"מבין כל גאוני זמננו, ראשי הישיבות ומוריהן, מתבלטת ועולה תמונתם הנהדרה ואישיותם הנפלאה והמזהירה, של שני הכהנים הגדולים, קדושי-עליון, ששימשו במקדשה של האומה בדורות אלו, בכל אומץ לבם ורוחם הטהורה. את כל גאונם וזיו-תפארתם, רעיונותיהם ומחשבותיהם, כוחם ומרצם, מסרו לכלל, והאצילו מרוחם הגדולה על העם כולו. הראשון – ראש גולת אריאל מרן רבינו ישראל מאיר הכהן זצ"ל, ואחריו – מרא דארעא קדישא מרן רבינו אברהם יצחק הכהן זצ"ל".

הגרח"י לוין (שליט"א) [ז"ל], בהקדמת ספרו "חיל המלך", ניו יורק תש"ד[108]

108. עי' ליקוטי הראי"ה ג עמ' 316-317, דבריו למחבר בקבלתו ממנו ספרו זה.

פרק יב

"עיטור סופרים"[109]

בשבת הרב, החתן הצעיר, סמוך על שולחן חותנו, נתון היה באוירה של רוממות נפש[110]. המגע הקרוב של הרב עם האישיות המופלאה של האדר"ת, נתן את אותותיו בהתקדמות הכבירה של הלימודים המקיפים ובהדרכה המעשית של הרבנות וההנהגה הציבורית, אולם הנשמה הכללית של הרב התחילה משוטטת ונושאת עצמה להעמיד חזון בבעיות של כלל-האומה. כל הטוב והיפה, כל האור הגנוז שאף לבוא לידי גילוי, להעניק ברכה לא רק לפרט אלא גם לכלל, ואף חותנו הרגיש כי "רוח ד' החל לפעמו".

הבעיה של חוסר מרכז לפסיקת הלכה, שהטרידה בדור שלפניו את הגאון ר' ישראל מסלנט ז"ל, ושגיבשה את ההצעה שגדולים יתמחו כל אחד במקצוע מסוים, למען תהא פסיקתם זריזה ודעתם מכרעת (והגאון האדר"ת ז"ל הי' אחד מאלה שנענו להצעתו-לבקשתו של הגרי"ס ז"ל) – בעיה זו היא שהתגלגלה וקיבלה פנים חדשות, ברעיון של בירור הלכה בכתב ובדפוס, על דפי קובץ שירכז סביבו את כל גדולי הדור, פוסקיו ו'משיביו', ואף מצא לו שם נאה – "**עיטור סופרים**".

---

109. ראה מאמר מקיף על תולדות של "עיטור סופרים" בקובץ "מאבני המקום" יג עמ' 43-18.

110. סיפר הרב מרדכי-גימפל הכהן וואלק (שליט"א) [ז"ל] (נכד הגאון ר' מרדכי גימפל יפה): מצד סבתו מ' פריידא-בתיה ע"ה, אחות הגאון ר' מרדכי-גימפל יפה ז"ל, התייחס הרב לרבי מרדכי יפה ז"ל, בעל **הלבושים**, וחותנו הגאון האדר"ת ז"ל אף הוא התייחס למשפחות בעל הלבושים. והנה בשעה שהחותן והחתן ישבו ועסקו יחד בלימוד שולחן ערוך אורח חיים, פנה פעם הרב אל האדר"ת ואמר: הואיל ושנינו הננו מצאצאי בעל **הלבושים**, היה זה מן הישר שנקבל על עצמנו לחבר יחד ספר-זכות על ה"לבוש" להצילו מן ההשגות שמשיג עליו בעל "תוספות יום-טוב", שהרי כך אמרו חז"ל "רבי דאתי מדוד מהפך ודרש בזכותיה דדוד" (**שבת נו, א**). עי' לעיל עמ' 128 שכבר בבואו לוולוז'ין היה בקי בלבוש. ועי' להלן עמ' 260.
הספר הזה – אמנם לא חובר, אולם מלשון הרב במקום אחד, אנו למדים כי התעמק רבות בשיטות **הלבוש**, ובהשגות משיגיו, וכתוצאה מזה הגיע למסקנה ש**הלבוש** הלך לא-פעם בדרך מקורית משלו:
"**הלבוש** כדרכו סלל לו שיטה לעצמו, כאשר זהו כלל גדול בישוב דבריו במקומות רבים שהשיגו עליו הפוסקים משיטות הראשונים – ודרכו לבור לו דרך לעצמו מוכח מכמה מקומות" ("עץ הדר" סי' יח, מהדו"ב עמ' צג).

"בית לספרות הרבנית"

קובץ זה היה צריך לשמש – לפי חזון יוזמו – "בית לספרות הרבנית, הספרות התלמודית הקדושה, בסגנון אשר יערב לחיך בני הדור".

בראש הקובץ, ב"שער הסופר" מוסר הרב-העורך: "מחשבה זאת היתה עצורה בקרב לבבי ימים רבים, עד העת הזאת, אשר בחסד ד' רואה אנכי כי דעתי הקצרה כיוונה לדעת רבותינו הגדולים אדירי תורתנו – – – לדעת גדולי האומה העומדים לנס בתורתם וצדקתם וחכמת לבם הרחבה, ובאהבתם לעמם אהבה-בלי-מצרים".

ואמנם קיבל עידוד מוסרי ראשית-כל מחותנו, הגאון האדר"ת ז"ל, הכותב בראש הקובץ: "חזיתי לכבוד חתני כבני הרב שיחי', גבר צולח ועושה חיל לתורה ולתעודה בעזה"י, וכאשר החל רוח ד' לפעמו להוציא לאור ה'עיטור סופרים' – מאז התאזר בגבורה והרבה פעלים לכונן יתידותיו בחכמה ודעת... בכח עלומים ויד חרוצה המלאה רוח גבורה, להרים דגל תורתנו ואהבת בני עמנו". ובעקבות עידודו של האדר"ת ועמידתו לימין מפעל חתנו, "משך הדבר הגדול והנכבד הזה עין רבים ושלמים", והרב מוסר כי "לשמע הד קול הוצאת ה'עיטור סופרים' התעוררו לקראתי בשמחה, גדולי אדירינו-מאורינו ועיני לאומנו... לעזור מערכותינו".

"אהבת אמת נטועה בקרב לבי, ב"ה, לבני עמי ואחי"

הרב מקדים ומצטדק על שהוא מעיז לקבל על עצמו את אחריות הנושא הנכבד הזה, והוא אומר: "אהבת-אמת הנטועה בקרב לבי ב"ה לבני-עמי ואחי – אשר זולת זה באמת כמעט משולל אנכי מכל מעלה נכבדת – היא העמיסה עלי העול הכבד הזה".

הרב שואף "לעשות את ה'עיטור סופרים' למרכז כללי לכל דורש ושואל בדבר-ד'. בין גדולינו הבאים בימים – יאריך ימיהם – לברר **הלכה ברורה** ומחוורת",[111] אולם אין הוא

---

111. במכתב אל חתן הגאון ר' מרדכי גימפל יפה ז"ל, הגאון ר' צבי הירש הכהן וואלק ז"ל, רבה של קהילת פינסק, כותב הרב: "יען אחשוב ליתן מקום **ב"עיטור סופרים"**, גם לחידושים מגאונים נוחי-נפש ז"ל מדורות שעברו והר"ר רפאל נטע (רבינוביץ ז"ל, בעל 'דקדוקי סופרים') ממינכן, ישלח לי מתשובות פני-יהושע וכנסת-יחזקאל – – – למה יִגָרע חלק זקננו הגאון ר' דובער זצ"ל, אשר הניח אחריו ברכה – – – ואף אם אינם מסודרים, בעה"י אתן להם פנים צהובות שיתראו בכבוד לרבים" (אגרות הרא"ה, ח"א, אגרת ב, עמ' ג).
הגאון ר' דוב-בער ז"ל רבה של אוטיאן (הרב דוב בער יפה טוריצער מאוטיאן, קורליסטי ה'יתקמ"ג – אוטיאן ה'תקפ"ט, אבי-אם-אביו של מרן הראי"ה), נפטר בשנת תקפ"ט בגיל ל"ב כשבנו רמ"ג ז"ל הוא כבן תשע. פטירתו של ר' דוב-בער נגרמה מרוב צער וכאב לב על גזירת הקאנטוניסטים (החטיפות של ילדי ישראל וגיוסם לצבא לשנים מרובות [מכסת הילדים בני השתים-עשרה שאולצו היהודים למסור בתאריכים קבועים מראש לידי צבא הצאר, הוטלה על רבני הקהילות]), והוא הובא לקברות בווילנא ליד קברו של הגר"א ז"ל.

מצטמצם רק בשטח נכבד זה והוא מוסיף שורות פרוגרמתיות נמרצות, ומפרט את המגמה שהקובץ יעסוק גם בבעיות כלליות – "עת לעשות היא לנו העת הזאת – – – להעמיד על הפרק בין חקרי ההלכות ומדרשי החכמים, גם יד ושם לדברים העומדים ברומו של עולם התורה והיהדות, לברר המון שאלות גדולות ונכבדות בחיי עמנו, בהליכות הדת והחיים – – – לישא וליתן ולהעלות עצה נאמנה, על כל שאלה גדולה הנוגעת עד הנפש בחיי לאומנו, בדברים שכבוד האומה, תחייתה ואשרה תלויים בהם, על פי הדרך שתהיה רצויה לגדולי התורה".

וכבר הוא נושא נפשו לאחדות העם ואומר: "אותה היד שהיא אוחזת השלח ללחום מלחמתה של תורה, תהיה חציה עושה במלאכה, לבצר חומת התורה והיהדות, ולאגד בעבותות-אהבה את כל מפלגות האומה המפורדים – – – להאיר נתיבות בני עמנו".

הגאון הנצי"ב ז"ל: "יראתי שלא יגיע מזה – – – ביטול-תורה להרב – – – א"י הכהן נ"י"

מתוך הסכמתו הנלבבת של הגאון הנצי"ב ז"ל, נמצאנו למדים שהרב שאל בעצתו, בטרם ניגש אל מלאכת-הקודש, שהרי כך הוא פותח דבריו: "הן בהחל רוח ד' לפעם את ידיד נפשי, הרב הג' חריף ובקי, זריז וממולא לכל דבר תושי"ה, מו"ה אברהם יצחק הכהן נ"י, – – – להוציא לאור חיבור עיטור סופרים – – – היו לו דברים עמדי בענין נשגב הלז, ואז חיזקתי את ידו על פי איזה אופנים אשר עלו בדעתי, וגם מלאתי ידיו באיזה חידושי תורה כאשר ביקש ממני".

ברם, כאן מגלה לנו ראש-הישיבה, השקדן הגדול, עד כמה הוא דואג לתלמידיו שימשיכו בשקידתם, גם כשהללו עמדו כבר ברשות עצמם, ואנו שומעים מפי-כתבו גם דברי-הסתייגות[112]: "אמנם **יראתי** שלא יגיע מזה הענין הנדרש לטיפול מרובה, מראשית המפעל עד הגיעו לתכליתו, **לביטול תורה** להרב הג' מ' א"י הכהן נ"י. ואם כי הבטיח כבוד חמיו הגאון נ"י לעמוד לימינו, ולהאציל מרוחו על הענין, מכל מקום היה לבי רפה, אם כדאי שהוא ישקיע דעתו ועבודתו-תמה בזה".

היה מגדולי תלמידיו של הגר"ח מולוז'ין – מפורסם כגאון וצדיק. חיבר ספרים שלמים על מסכתות סדר מועד. וכשהגיעו בוולוז'ין ללימוד מסכת עירובין החמורה, פנה ר' יצ'לי ז"ל אליו, וביקש שישלח לו את כתב-ידו למסכת זו, בכדי להעזר בו בשיעוריו בישיבה. ועי' "פרקי וולוז'ין" (מאת המחבר – הרב משה צבי נריה), ירושלים תשכ"ד, עמ' 15-14.
הגאון ר' צבי-הירש הכהן וואלק ז"ל, היה תלמיד מובהק של הגאון ר' ראובן הלוי ז"ל, רבה של דוינסק. מכתבי-ידו המרובים נדפסו שני כרכים מספרו הגדול "כתר כהונה" על הספרי (ירושלים, תשי"ד ותשכ"א), ע"י בניו הרב ר' יעקב וואלק ז"ל, ו(יבדל לחיים) הרב ר' מרדכי-גימפל וואלק (שליט"א) [ז"ל].

112. וראה עוד להלן פרק ל.

ומה שהרגיע את הנצי"ב זו העובדה – "עתה ראיתי כי הזמין לו ד' איש מוכשר לזה, – – – עתה באתי בלב שקט ושמח, לראות כי הענין עומד לצאת לאורה, וגם טוב לעינים לראות כי רבים וגדולים – – – היו עמדו למלא ידיו – אות הוא כי דבר-ד' הוא".[113]

"עבודת העיטור סופרים – תכריחני שלא לזוז ממקומי"

החוברת הראשונה, אשר הוחל בה בפוניבז', נגמרה כבר בזוימל (מהדו"ב, ירושלים ה'תשע"א), וכך כותב הרב, בקיץ תרמ"ח, באיגרת לדודו-זקנו הגאון ר' מרדכי-גימפל יפה ז"ל (אשר הסכמתו מופיעה בראש החוברת): "עבודת העיטור סופרים, אשר בשבוע זה תגמר בע"ה, כפי הנראה, ותצא החוברת הראשונה מבית-הדפוס, תכריחני שלא לזוז ממקומי" (אגרות הראי"ה, ח"א, אגרת א, עמ' ב). מתברר שדאגתו של הנצי"ב (שהיה לו נסיון בענייני דפוס, בהדפסת ספרו הגדול "העמק שאלה") היתה מוצדקת. אעפ"י שהיה מי שעזר לו, קוראים אנו בהמשך מכתבו של הרב להרמ"ג ז"ל, על ההכרח לנסוע לווילנא, לקראת הופעת החוברת הראשונה.

אולם בנסיעות אלו לווילנא – מטרופולין של חכמי תורה – ניתנה לו הזדמנות להפגש עם מספר גדולים מיוחדים מגאוני הדור, שגם הם עמדו מיד על הכוכב המזהיר הדורך ועולה על במתי עולמו של ישראל.

בווילנא נפגש עם זקן ההוראה הגאון ר' שלמה הכהן ז"ל, שנתן הסכמתו ל"מחשבה הטהורה אשר עלתה בלבו" – הדפסת העיטור סופרים – "ובאמת שזה ענין גדול מאוד, ויתרומם קרן התורה על ידי זה, ואין התורה נקנית אלא בחבורה ובצוותא חדא". הגר"ש גם העניק לו דברי-תורה, אשר הופיעו בקובץ הראשון בשם "לחם שלמה".

הגאון בעל "יפה עינים" זכר גם את "יוצרות" שבת שניה של חנוכה בעל-פה!

באחד הביקורים הכיר גם את הגאון בעל "יפה עינים", וכך מסר לי ידיד-נעורי רבי אליעזר אלינר (שליט"א) [ז"ל][114]: פעם דובר לפני הרב, על חשיבותן העצומה של הגהות "יפה עינים" לש"ס, ועל כשרונותיו המופלאים של מחברן הגאון ר' אריה לייב יעלין ז"ל מבילסק (ראה ההקדמה להגהותיו במס' שבת), שכידוע כתב את ההגהות תוך כדי הדפסת ש"ס-ווילנא, והמדפיסים מאיצים בו למסור להם בדחיפות את המשכי ה"יפה עינים".

ואז סיפר מרן הרב זצ"ל על כח זכרונו המופלא, מעשה שראו עיניו: נזדמנתי לשבת שניה של חנוכה לווילנא, והתפללתי בביהכנ"ס על יד הרב מבילסק רא"ל ז"ל. אחרי

---

113. עיין גם אגרות האדר"ת שבסוף אדר היקר, אגרת ח עמ' פג, על ההפסד הכלכלי שהיה מזה למרן הרב. וראה גם אגרת הרמ"ג יפה, מו' בשבט ה'תרמ"ח אל מרן הרב: "ואף שחותנו הגאון נ"י מפקפק על הדפסתן", נדפסה בספר שנות דור ודור חלק ג עמ' שמה.

114. עיין עליו מועדי הראי"ה ריש פרק לג. ופרק מיוחד בליקוטי הראי"ה ג עמ' 355-338.

"ברכו" מפי הש"ץ ותחילת ברכת יוצר, התחילו לומר "יוצרות", כי באותו ביכנ"ס נהגו לומר כל הפיוטים שנתקנו לשבתות מיוחדות. התחלתי להביט אנה ואנה, אולי ימצא סידור שנדפסו בו הפיוטים, וכך עשה גם הרב מבילסק. אולם לא נמצאו לנו סידורים גדולים, ואז התחיל הרב מבילסק לומר את הפיוטים בעל פה, והתברר שאף על פי ששבת שניה של חנוכה נדירה היא – זכר אותו גאון את כל הפיוטים ככתבם וכלשונם.

[וראה "רבי ארי'ה לייב יעלין וחיבורו יפה עינים", רבקה זיסקינד, ירושלים תשל"ג, עמ' 30-29].

"המאיר לעולם" דומה ל"שאגת אריה"!

הרב הכיר אז מקרוב גם את הגאון המופלא ר' מאיר מיכל [רבינוביץ] ז"ל משאט, אשר את ספרו "המאיר לעולם" העריך הרב מאוד,[115] אמר עליו שהוא דומה ל"שאגת אריה", וזירז את תלמידי הישיבה לעיין בו. וכך זכינו להסכמה נפלאה לחלקו השני של "המאיר לעולם", שבה מתאר הרב את פרשת גדולת המחבר בהערצה מופלגת (תורתו המאירה של אותו גאון מופיעה בעיטור סופרים, והואיל והיא עוסקת בכשרות אתרוג, כותרתה היא – "אור הדר").

זוהר אור בהיר

החוברת הראשונה של "עיטור סופרים" עשתה רושם גדול במשתתפיה החשובים, ורבים ראו בה אתחלתא של מפעל תורני-ספרותי, שישמש באמת תחליף לבית-ועד של גדולי ישראל.

בחוברת זו מופיע בעילום שם מאמר של אחד האדמו"רים המפורסמים, שהיה גם גדול בתורה, והוא מפרט מה שנחוץ – כפי דברי העורך – ש"יהיה **העיטור סופרים** שער פתוח לכל דורשי תשובה בדבר-ד' **בהלכה למעשה**".

העורך קיבל בהתלהבות את המאמר הנכבד הזה, והוא מקדים לו שורות חמות ביותר:

"בתור מבוא להמקצוע הנשגב הזה, הנני מציג בזה דברי אחד, קדוש-אלקים-מכובד, גאון וחסיד, קדוש וטהור, אשר כתב במכתבו לכבוד חותני הגאון שליט"א, אשר פקודתו חזקה שלא לקרוא את שמו על דבריו הקדושים. אבל זאת נדע לבטח, כי הדברים יוצאים מפה קדוש, ונאמרים בקדושה ובטהרה וברוח חכמה – – – ויען כי נושא דבריו הנפלאים הוא להאיר אור בהיר על דרכי העיטור סופרים – – – אקרא דבריו מטעם זה – ועוד טעם הכמוס עמדי – בשם **ז'והר א'ור ב'היר**".

עתה שהגאון האדמו"ר הכותב כבר הלך לעולמו – לפני שמש ינון שמו של אותו צדיק, והוא רבי **זאב** ז"ל (בנו של אדמו"ר ר' יוחנן ז"ל) מרחמיסטריווקא. וכשם שנרמז שמו בראשי-התיבות של שם המאמר, כך נרמז גם שם אביו במלה **בהי"ר** [בן הרב ר' יוחנן].

---

115. עיין להלן פרק טו.

ההיענות של "רבי" נערץ לחסידים במחוז וואהלין, והוא גם גאון בתורה, היתה כנראה כה-מפתיעה, שלא רק העורך מלא התפעלות מן התופעה הזאת, אלא אף הגאון האדר"ת ז"ל, רומז למאמר הזה בדברי-פתיחתו – "דברי דוד" – בראש החוברת, ואף הוא "שמח **באור הבהיר**, אשר יש תקוה כי יהל על שמי תורתנו הקדושה".[116]

הרב הגאון ר' משה-נחום ירושלימסקי ז"ל, רבה של קאמינקא, כותב אל הגאון האדר"ת ז"ל: מה נכבד היום אשר השגתי מכתב הדר"ג, בו ידרוש ממני לתת ידי להמפעל הגדול והרב, להגדיל תורה ולהאדירה **בוועד ה'עיטור סופרים'**, ולשלוח להם מחידושי אשר חנני ד' בחסדו הטוב" – – –

ובו-במכתב: "שלו' וכל טוב לכבוד הרה"ג, חריף ובקי, אור הברקי, זית רענן, ערוגת הבושם וכו', כש"ת מו"ה אברהם יצחק קוק נ"י – – – יקרת מכתבו השגתי בצירוף החוברת הראשונה מה'עיטור סופרים', אשר התענגתי מאד לראות בתפארת-עוזו".

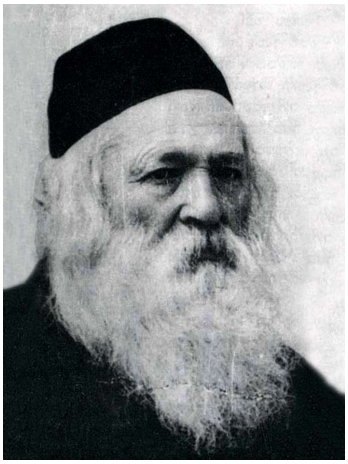
גם אביו של הרב רצה לחסוך ביטול-תורה מבנו, ובהדפסת החוברת השניה של **עיטור סופרים**, נסע הוא לווילנא וטיפל בכל העניינים הכרוכים בזה. ובזכותו נכתבה אחר כך – כאמור לעיל בפרק ב – תשובה מאוד נכבדה בהלכה בדבר פיזור אותיות דפוס של דברי-קודש ומחיקת שם-שמים: "בדבר מה שהעירני כבוד מר אבא הרב שליט"א בשבתו כעת בווילנא להשגיח על הדפסת ה'עיטור סופרים'" (דעת כהן סי' קסא).

בראש החוברת השניה של "עיטור סופרים" מופיע מכתבו הפרוגרמתי של החכם, הסופר-העורך ר' יצחק סובלסקי ז"ל, איש-ורשה,[117] ונראה שמכתב זה הוא ששימש

---

116. המאמר הרשים מאד גם את הגאון בעל "שדי חמד" ז"ל, והוא החליט כעבור שנים, לחזור ולהדפיסו בשלמותו בתוך ספרו, בכדי לעורר את "גאונינו מאורי עינינו, לעשות משפט כתוב בו".
"מאמר נעים (נ'פלא, ע'מוק, י'קר, מ'חוכם), המובא בספר הנכבד והיקר **עיטור סופרים**, לידידי הרב הגאון המפורסם לשבח ולתהלה הכהן הגדול כקש"ת מוהר"ר אברהם יצחק הכהן קוק אבד"ק זוימעל יצ"ו – – – והם להבות דברות אחד קדוש – – – גאון נפלא וכבוד ד' מלא – – – אשר במאמרו ברא **פעלים לתורה**, לכונן דרכי התורה בהנהגת ההוראה – – – וכל דבריו אמת וצדק, ראויים למי שאמרם. ולפי שכבר נשכח המאמר הנכבד הזה – – – אמרתי הנה באתי בסעדא דשמיא לחדשו ולעטר את ספרי בו".

117. ר' יצחק סובלסקי ז"ל מציין בין יתר השאלות הבוערות, ענין ישוב ארץ-ישראל וענין אתרוגי ארץ-ישראל. ואמנם כבר בחוברת השני'ה מקדיש הרב-העורך מאמר מיוחד – "הלולי פרי קודש" – לשאלת העדפת אתרוגי הארץ הקדושה, לבכרם על אתרוגי חוץ-לארץ, וביחוד על אתרוגי אי קרפו (שביוון), ובין שאר דבריו הוא כותב: "איני חפץ להטפל כעת בסיפור גנותם ורפיון הכשרם של אתרוגי קרפו, לא בעניינים הנוסדים על פלפולי הלכות, רק על מחקר ידיעות נאמנות, אשר ידענו ושמענו מתעלולי ההכשרים שסוחרי אתרוגי קרפו מביאים עמהם – – – רק דבר אחד אזכיר, אשר בהיותי בבית אחד הגאונים היותר מצויין שבדורנו שיחי', הראני מה שכתוב עדות נאמנה בספר 'ברכת משה', שהעיד שבשנת תקס"ט לא היו נמצאים בריוח אתרוגים אחרים זולת אתרוגי קרפו, והגאון בעל 'חמודי דניאל' ז"ל, לא מצא אתרוג

הגאון ר' חיים ברלין

פתיחה – אחרי הפסקת הופעת "עיטור סופרים" – לקבצי "כנסת הגדולה" אשר ערך הרי"ס, החל משנת תר"ן, והמשיך בזה את אשר קיוה שיבוצע על ידי ה"עיטור סופרים".

גם החוברת השנייה נתקבלה בסבר-פנים-יפות אצל גדולי הדור, והרי לנו קטע ממכתב ה"חפץ חיים" להאדר"ת, שנכתב ביום ב' פ' ויחי, תרמ"ט: "וימחול הדר"ג ליקח ממעות פדיוני 50 קאפ', עבור שני חיבורים 'עיטור סופרים' שלקחתי, ואיני יודע אל מי לשלוח עתה, כי אביו של כבוד חתנו הרה"ג נ"י, שמעתי שכעת אינו בווילנא".

ומתוך מכתב אל הגאון ר' חיים ברלין ז"ל (אגרות הראי"ה, ח"א, אגרת ג, עמ' ג) אנו למדים גם כי החוברת השלישית היתה כבר מוכנה, ואף נמסרה לידי הצנזורה, אולם כבר לא זכינו לאורה.[118]

ש"ס קטן עם פירוש קצר

מתוך אותו מכתב להר"ח ברלין ז"ל, רואים אנו, כי רבות מחשבות היו אז בלבו הרחב, ובעודנו עוסק ב"עיטור סופרים", רחש לבו עוד דבר חדש:

"להדפיס הש"ס בבלי כולו בפורמט קטן, בתבנית ספרי התנ"ך הקטנים הנדפסים בברלין ובלייפציג – – – ויעלה כל הש"ס לערך כרך קטן, לא יותר מפי שלושה כהתנ"ך ופחות

רק מקרפו, ובעיר הוראדנא לא נמצאו אז אתרוגים אחרים, ותיקן הוא ז"ל שמצד ספק ברכות יברכו שלא כמטבע הברכה הנהוגה, רק בריך רחמנא מלכא דעלמא וכו' אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב. ובקריא הגאון מוהר"מ סופר בעל **חתם סופר** ז"ל, את דברי קונטרסו וטעמו של הגאון ר' דניאל ז"ל, הוטבו דבריו מאד בעיניו, ובמכתב כתוב בחודש סיון שנת תקפ"ו כתב שכן עשה גם הוא ז"ל הלכה למעשה".

118. הד רחוק מ"עיטור סופרים", הגיענו בספר שו"ת שנדפס בירושלים כעבור עשרות בשנים – "שמעתתא דרב"א" מאת הגאון ר' **ברוך אברהם מירסקי ז"ל**, רבה של ז'יטל (שהיה מקודם מראשי ישיבת מיר ורבו של הגרא"ז מלצר ז"ל). הספר יצא לאור בשנת תש"ט על ידי בן-המחבר יקר-הרוח רבי דוד טביל מירסקי ז"ל, ובחלק ב' יו"ד סי' ד, נמצאת תשובה ארוכה על דבר התולעים המצויים בריאות של הפרות ובכבד, שאלה שעורר אותה הגאון אדמו"ר ר' זאב טוורסקי ז"ל ב"עיטור סופרים" הראשון: "הגיע קונטרס א' מהקובץ 'עיטור סופרים' – העורך הרב הגאון ראי"ה קוק נ"י – והובאה שם קבוצת מחברים שנשאו ונתנו בענין זה – – – והנני להעלות על ספר, לפני קוראי **העי"ס** את אשר רשום בזכרוני משנים רבות".

מזה, וזו תהיה תועלת גדולה ונכבדה, להרבות בקיאים בתלמוד בישראל אשר על מחסור זה כבר צווחו קמאי דקמאי, כמהר"ל מפראג ודכוותיה – – – רק עוד דבר קל דרוש לזה, והוא להדפיס מתחת ליריעה [בקצה העמוד], פירוש קצר מפרש"י ז"ל, רק הדברים הנחוצים ומוכרחים מאד, שיהי' קל להחוזרים על לימודם להזכיר נשכחות".

הרב מצרף למכתב דוגמא של פירוש קצר לדף הראשון של מסכת בבא-קמא.

כעבור שנים כותב הרב אל החכם-המבקר ר' שמואל אלכסנדרוב ז"ל: "על דבר פירוש קצר לש"ס, זה לי זמן רב שהחילותי לעסוק בזה מהתעוררות עצמית, ועל ידי עיכובים שונים הנחתי הדבר, אבל הצעד הטוב הזה משמח את לבבי, ועם זהירות שלא לסור מפירוש רש"י – – – היה זה מביא להוספת בקיאות וחשק גירסא קלה בתלמוד, הנצרכת מאד בכל עת, וביחוד בדורנו" (אגרות הראי"ה, ח"ב, אגרת תרכב, עמ' רמה).

הוכרחתי להפסיק עבודת העיטור סופרים

בראש המאמר "ריהטא דחקלאי" שנדפס ב"שדי חמד" של הגאון החח"ם (מדיני) ז"ל, מוסר לנו הרב: "הוכרחתי להפסיק עבודת ה'עיטור סופרים', מפני מחלת אשתי הראשונה, אשת נעורים תנצב"ה, בת כבוד מורי-חמי הגאון הגדול, איש האמת, מוה"ר אליהו דוד שליט"א הגאבד"ק מיר, שהיה חליה ארוך בעוה"ר, אשר בו נפטרה לחיי עוה"ב, ומאז השברתי מאד ל"ע, ועברו זמן זמנים טובא אשר רבו טרדותי ויגון בלבבי ולא היה לאל ידי לצאת המערכה, לעבוד בעבודת ה'עיטור סופרים', אשר חשבתי בע"ה להכינו ולסעדו, לזכות את הרבים, בכמה דברים טובים ומועילים לתורה ולתעודה".

המאורע המצער שגרם להפסקת ה"עיטור סופרים", הוא גם שגרם להפסקת המחשבות והתכניות לתועלת הכלל, והרב התכנס יותר בעולמו הפנימי, בתורתו ועבודתו.

מחשבותיו הגדולות על נתיבות עולמו של ישראל, התחילו מוצאות את ביטויין שוב כעבור עשר שנים, במאמרים הארוכים שהופיעו בהמשכים על דפי "הפלס" (ע' לעיל עמ' 110). עורך "הפלס", הרב ר' אליהו-עקיבא רבינוביץ ז"ל מפולטבה – אשר היה קרוב קירבת-משפחה להגאון האדר"ת ז"ל,[119] ידע כבר על כשרונו הספרותי של הרב מבויסק, וכאשר יזם להוציא ירחונו, פנה אליו והזמין אותו להשתתף בפרי-עטו. וכבר בחוברת הראשונה מופיע החלק הראשון של מאמרו המקיף "תעודת ישראל ולאומיותו".[120]

מאמר זה עשה רושם גדול, והרב רי"ל מימון ז"ל כותב בספרו על הרב, כי הרעיונות שהובעו במאמר זה, שימשו יסוד לדיונים האידיאולוגיים שהיו בוועידת-היסוד של המזרחי בשנת תרס"ב (אזכרה, ח"א, עמ' צז).[121]

---

119. בן אחות האדר"ת, מרת רבקה רבינוביץ. כמו כן לימים נישאה בתו של ראי"ע לבן האדר"ת.

120. נדפס באוצרות הראי"ה, מהדו"ב חלק ב עמ' 65-25.

121. ע' חיי הראי"ה עמ' 205; דודי לצבי אגרת לד.

פרק יג

רבנות ראשונה – עבד נאמן לעם-ד'

תקופת זוימל – תקופה של עלייה והתעלות גדולה

כאמור לעיל (עמ' 117-118), היה זה מרן ה"חפץ חיים" ז"ל ששיכנע את הרב שיקבל עליו עול רבנות בישראל. ואכן, ימים מועטים אחרי הפגישה עם ה"חפץ חיים", פנתה אל הרב קהילת זוימל והציעה לפניו את כיסא רבנותה.[122] ואם כי היה צעיר לימים, עמדו ראשי הקהילה על טיבו וקיבלוהו בהסכמה כללית, ברוב כבוד ויקרא דאורייתא.

יקיר-ירושלים, ר' אהרון חיות ז"ל, מספר בזכרונותיו כי אביו ר' אליהו-מתתיהו חיות ז"ל, שהיה ראש הקהל בעיירה זוימל, "הוא אשר יזם וביצע את מינויו של אברך-הפלא מגריבה בתור רבה של זוימל, ואותו אברך פלא נתפרסם אחר כך בשמו הטוב בכל תפוצות ישראל. עינו של אבא לא הטעתו, שרוב ברכה צפונה באברך זה ועתיד הוא להיות כוכב מאיר ומזהיר בשמי ישראל ואורייתא ("ששים ושלש שנה בירושלים", עמ' 10).

"היה לי תמיד הרושם שרבנותו הראשונה, שימשה לו תחנה חשובה מאוד בדרך חייו העשירה, ותקופת-זוימל היתה לו תקופה של עלייה והתעלות גדולה בכל השטחים, הן בלימוד וביצירה והן בהנהגה ובמעשה. אשרי העיר זוימל אשר זכתה להיות אכסניה ראשונה ומוצלחת לאותו גאון מופלא ונשגב, ואשרי שזכיתי לראות בשלבי עליותיו של רבן של ישראל זה, ואחר כך זכיתי לראותו במלוא פריחתו הגדולה, בשמשו רב-רבנן לארץ ישראל ולעם ישראל כולו" (שם, עמ' 31-30).

הוא מוסיף לספר כי בהיותו בגיל 13 וחצי, הביע רצונו להצטרף אל סבתא ע"ה שעלתה לארץ-הקודש, וכשאמא ע"ה התקשתה להפרד מבנה הצעיר, היה זה הרב הצעיר שהצליח להשפיע על אמא שתסכים לעליית בנה הצעיר לארץ ישראל (שם, עמ' 14). "ולפני נסיעתי ברך אותי ואמר לי בערך בזו הלשון: 'חביבי, לא מספיק שיודעים כל התנ"ך על בוריו, ובקיאים גם במסכת אחת או שתיים, אלא צריכים ללמוד הרבה, כדי להיות יהודי טוב בעל מידות טובות'" (שם, עמ' 30. עי' להלן עמ' 219).

---

122. עי' בשדה הראי"ה פרק "בין שני הכהנים הגדולים" סע' א, עמ' 200-188. וע"ע טל הראי"ה עמ' צב, ובפרק ז.

פעם כתבתי למרן הרב איזה חידוש בהלכות ארץ ישראל, והשיב לי תיכף בחיבה יתירה. ובשבילי היתה גם כתיבתי וגם תשובתו – חוויה נפשית עמוקה מאוד. עצם הדבר שזכיתי לחדש בתורה, ועל שזכיתי לתשומת-לב כה אבהית מצד גאון מופלא, אשר שמו הלך וגדל בתור אחד מצעירי גאוני הדור המופלאים ביותר" (שם).

לימוד זכות על ישראל

ר' אהרן חיות ז"ל זכר גם את נושא דרשתו הראשונה של הרב הצעיר, בעלותו על כיסא רבנותו הראשונה. הנושא היה – לימוד זכות על ישראל. והוא פתח דבריו במאמר חז"ל על הפסוק בישעיהו (ו, ו) ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה וכו', אמר הקב"ה למלאך: רצוץ פה שאמר דלטוריא על בני (רש"י, שם).

הלך הרב בעקבות הקדמונים, ובבואו לרעות את עם-ד', נהג כפי שנצטוו שופטי ישראל בימי קדם: "ושפטו את העם משפט צדק – אמר ר' יהודה ברבי שלום: שיהיו מטין ומלמדין עליהם זכות לפני הקב"ה. ממי אתה למד, מגדעון בן יואש, שבימיו היו ישראל בצרה, והיה הקב"ה מבקש אדם שילמד עליהם זכות, ולא היה מוצא, שהיה הדור דל במצוות ובמעשים. כיון שנמצא זכות בגדעון, שלמד עליהם זכות, מיד נגלה עליו המלאך – – – ויאמר לך בכחך זה – בכח זכות שלמדת על בני, הוה ושפטו את העם משפט צדק – שיהיו מלמדין זכות על הדור" (תנחומא, ריש פרשת שופטים).

הימים ההם היו ימים קשים לקהילות ישראל, תחת שלטון הצר הצורר של רוסיה הצארית, וראה הרב לעצמו חובת-קודש, לעודד ולחזק את אחינו בני ישראל הנתונים בצרה.

וכבר אז עלו במחשבתו דברי-המזור, שנכתבו אחר כך במאמרו המופלא "נחמת ישראל", אשר בתחילתו הוא מדגיש את החובה המוטלת על דברי-הדור "לספר תמיד בשבחם של ישראל, ללמד עליהם זכות, ולמצוא תמיד את הצד הטוב והמפואר שבהם, לרומם את רוחם על ידי זה, לנשאם ולקדשם" (חזון הגאולה, עמ' צה, מאמרי הראי"ה עמ' 279).

ואכן נתקיים במרן הרב זצ"ל מקרא שכתוב: "כי מרחמם ינהגם" (ישעיה מט, י), וכפירושו של אדמו"ר ר' נחמן מברסלב ז"ל: "היינו מי שהוא רחמן הוא יכול להיות מנהיג – – – ומשה רבינו מסר נפשו בשביל ישראל ונתן לבו עליהם להסתכל בצרתם, כי הוא היה רחמן ומנהיג אמיתי" (ליקוטי מהר"ן תניינא, סי' ז, סע' ב).

דרכו בקודש

סיפר הגאון ר' זליג-ראובן בנגיס ז"ל, כי בתחילת רבנותו בזוימל, סידר הרב על קיר החדר שבו היה מקבל בעלי-דין למשפט, טבלאות של פסוקים ומאמרי חז"ל, מענין מצות המשפט וחומרתו.

גם בזוימל נהגו (כמקובל בעיירות ליטא, שהתקשו מאוד בבעיית תשלום משכורת מתאימה להרב), שההכנסה ממכירת המלח בחנויות המכולת שייכת להרב.

אולם הרב הצעיר התנה שיזמינו משקלות של זכוכית, שאינם סופגים, בכדי למנוע תקלה של אונאה במשקל, וכיון שהדבר היה כרוך בהוצאה מיוחדת, לא היו החנוונים מוכנים לכך. ואז הודיע הרב שהוא מוותר על ההכנסה הזאת (מפי הרב ר' יעקב קלמס ז"ל).

הרב שישב על כסא הרבנות בזוימל לפניו, היה רבי שלמה'לי ז"ל, שהיה מפורסם בסביבתו כצדיק גדול, והיו נוסעים ובאים אליו לבקש ברכתו. כשהגיע הרב לזוימל, הרגישו מיד שהוא ממלא מקום קודמו גם בצידקותו, והתחילו נוהרים אליו בבקשות של תפילה ושל ברכה, עד כדי הטרדה והפרעה ללימודו, ואז השתדל להשתמט מן הבאים ומצא דרכי-התבודדות, בכדי להמשיך ללמוד בשקידה עצומה כדרכו בקודש.

"השפעת הרבנות תלויה בסגולתו האישית של הרב"

הרבנות – הרבה יותר מכל מנהיגות – עיקר השפעתה בהתעלותו הרוחנית של הרב עצמו, ודברים שכתב מרן הרב זצ"ל על הנהגת הרבנות של חותנו הגאון האדר"ת ז"ל, שימשו לו לדוגמא:

> כהנהגתו הפרטית כך היתה גם הנהגת רבנותו מלאה תמיד נעימות ורוך, עדינות ואצילות-נפש. רחוק היה מכל גאוה והתהדרות, רוחו היתה נוחה, וכשרונותיו ככינור המנגן מאליו, כולם מלאים חיים ותנועה, עוז ואהבה – – – ומידת ענווה של אמת היתה שרויה עמו תמיד.
>
> אדר היקר, "רעיונות לתולדות האדר"ת" פרק ד, עמ' מו.

אף כעבור שנים כתב הרב במאמרו "כבוד הרבנות":

> ענפי הרבנות בישראל שונים הם לפי מחלקותיהם. בראשונה: הרבנות מצד עצמה, כלומר: ההשפעה **האישית** של הרבנות על חיי הציבור, מצד ערכו של האיש הנבחר או הממונה למשרה כבודה אחראית זו, מצד מינויו בתור בעל-בעמיו ומצד השפעתו על החיים הציבוריים בתור כח מנהל ומשפיע. אחרי ההשפעה באה ההוראה, הדיינות, הדרשנות, ההשכלה, הספרות – כל זה היה כלול בתוך אותה **האישיות** המיוחדת של רבנות, שהיתה כוללת ומקפת, ועל הכל היה חופף הוד הקדושה והאמונה העמוקה **בסגולתו האישית של הרב.**
>
> "התור" שנה א, גליון כ; מאמרי הראי"ה כמ' 52

בהתאם לכך מילא הרב את חובתו המעשית, וטיפל לא רק בעניינים הכלליים של הציבור, אלא גם הקדיש תשומת-לב לפרטים (עד כדי התעניינות בספרי הקריאה שלהם), אולם עיקרו היה נתון לשמים – לשקידה בתורה, בנגלה ובנסתר.

שנות גידול מפליא

מעוטר בטלית ומוכתר בתפילין,[123] ישב והגה בתורה. על המנורה שעמדה על שולחנו בלילות היו חרותות האותיות ב׳ ד׳ ד׳ – ב׳כל ד׳רכיך ד׳עהו – שלדעת חז״ל זוהי פרשה קטנה שכל גופי-תורה תלויין בה (ברכות סג).

חבר היה לו בזוימל, הרב ר׳ אליקים גציל ז״ל, וכל יום היו נסגרים בחדר ולומדים קבלה (מפי הר״ר בנציון ברמן ז״ל).

שנות רבנותו בזוימל היו שנות גידול מפליא. למד בשקידה עצומה בבלי וירושלמי, קבלה ומחקר. פעם התאמץ ועבר בחצי שנה על כל תלמוד ירושלמי, ומרוב עמל ויגיעה חלה אח״כ (מפי מו״ר הגרי״מ חרל״פ זצ״ל). סח לי אחיו של רבנו זצ״ל, הרב ר׳ חיים קוק ז״ל: פעם אחת באתי לזוימל והתארחתי אצלו. באחד הבקרים ראיתיו שקם במהירות ממיטתו, נטל ידיו ובירך וישב מיד לכתוב – דבר שלא היה רגיל בו. כתיבה מהירה זו בשעת-בוקר מוקדמת עוררה את סקרנותי. טרחתי והשגתי את מפתח הארון שבו היה כתב-היד מונח. כשפתחתיו מצאתי מאמר ארוך בקבלה, שהתחיל בפסוק ״בשעיפים מחזיונות לילה״ – – –

הבינותי: דבר זה נתגלה לו בחלום ומיהר מיד לרושמו עלי ספר.

מרב סעדיה גאון עד מהר״ל מפראג

כבר אז היה בקי בספרי המחקר, האמונות והדעות לרב סעדיה גאון, חובות הלבבות, כוזרי, מורה נבוכים, עיקרים, עקידת יצחק, וביחוד היה בקי גדול בספרי מהר״ל מפראג.

אברך אחד שראה לעתים קרובות את ה״מורה נבוכים״ על שולחנו של הרב, נכנס אצלו וביקש להשאיל לו את הספר. הרב שהבחין בטיבו של זה, שהשפעתו של ״המורה״ עליו יכולה להיות שלילית, השיב לו: מ׳דארף זיך היטן אז דער **מורה**-האלטער זאל ניט חמץ׳דיג ווערן... (צריך להזהר שמחזיק-המורה – באידיש קוראים לעיסת-מצה **״מיירה״** – לא יתחמץ...) (מפי מו״ר הרב ר׳ צבי יהודה קוק (שליט״א) [זצ״ל]).

מעשי צדקה וחסד

על מעשיו בימים ההם, מספר הרב ר׳ מרדכי רבינר ז״ל: ״דרכו היתה אז להשאיל כלי כסף וזהב שלו לבעלי-בתים יורדים, כדי שתהא להם האפשרות להניח החפצים במשכון ולקבל על זה כסף בהלוואה.

אורח עני הבא אליו מעיר אחרת היה מאכילו ומשקהו, ובהפרדו ממנו תוחב לכיס בגדו של האורח פרוסת לחם, ומלווהו ארבע אמות מחוץ לביתו, לקיים מה שאמרו ״לא פטרנוהו בלי מזון ולוויה״.

---

123. עי׳ לעיל עמ׳ 97, ולהלן עמ׳ 165, 200.

ומעשה בקצב שנטרפו אצלו ד׳ פרות ולא נשאר בידו מאומה במה לקנות עוד פרה, מה עשה הרב? הוליך את הקצב לרפת שלו, והציע לו לקחת את פרתו הוא ולשחטה, ויברך הרב אותו שיצליח מעכשיו במעשי-ידיו. הקצב סירב לקבל את הפרה ויאמר להרב, הלא ישאר בלא פרה, אז השיב לו הרב, שיש לו עוד פרה אחרת. אז לקח הקצב את הפרה וישחט אותה, ומני אז והלאה הצליח במשלוח ידו.

צדיקים – אין הקב״ה מביא תקלה על ידיהם

ומאורע מופלא אחד נתפרסם ועורר יראה ורוממות: בבוא בני הכפרים שבסביבה לשחר את פני הרב, היו מביאים אתם מתנות מפרי אדמתם ומשקם, והוא זצ״ל היה מחלק את כל המתנות האלה בין עניי עירו. פעם אחת הביא כפרי אחד מתנה – עגלה עמוסה תפוחי-עץ. רבנו הזהיר לא לאכול מן התפוחים עד שיברר מה טיבם. ואמנם אח״כ ספר הכפרי לתומו: תפוחים אלו פירות ״ערלה״ הם, ולפיכך הבאתים ונתתים להרב שכהן הוא. הכפרי הפשוט חשב שפירות-ערלה מותרים לכהן. הדבר נתפרסם ויהי לפלא – ״צדיקים אין הקב״ה מביא תקלה על ידיהם״.

״נתנה עלי בקולה – על כן שנאתיה״

באחת השנים, לפני ״ימים נוראים״ נזדמן לזוימל חזן בעל קול נאה, אולם ריננו עליו שיראת-השמים שלו לקויה. לאחר שבירר הרב שאמנם לפניו מקרה של ״שליח צבור שאינו הגון״, החליט שעליו למנוע את קבלתו ל״ימים נוראים״.

בשבת שלפני ראש השנה עלה הרב על הדוכן ופתח ואמר: חז״ל אומרים לנו במסכת תענית (טז, ב): ״נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה – זה שליח ציבור שאינו הגון שיורד לפני התיבה״. וצריך להבין איך הסיפא של הפסוק מתקשרת לרישא שלו, ״היתה לי נחלתי כאריה בסבכי יער״ (ירמיה יב, ח).

אלא כך שנו לנו חכמים במסכת פסחים (ח, ב): ״מפני מה אין פירות גינוסר בירושלים, כדי שלא יהיו עולי רגל אומרים אלמלא לא עלינו לרגל אלא לאכול פירות גינוסר בירושלים – דיינו, נמצאת עלייה שלא שמה, כיוצא בו וכו׳ מפני מה אין חמי טבריה בירושלים״ וכו׳. וזהו ״היתה לי **נחלתי** כאריה בסבכי יער״, שאין האריה מוצא שם דבר של הנאה, והיינו שמקום המקדש נחלת ד׳, צריך שיבוא לשם לא לשֵם איזו שהיא הנאה שאינה רוחנית, אלא לשמה, לשם התעלות רוחנית. עכשיו שחרב בית-המקדש, ובית-הכנסת הוא המשמש לנו מקדש-מעט, הרינו צריכים לבוא לבית הכנסת לשם תפילה בכוונה, לשם עבודה-שבלב. אבל מי שמעמיד ש״ץ שאינו הגון, אלא שיש לו קול נאה, ובגלל זה הוא יורד לפני התיבה, הרי זה מראה שאין בואו לבית הכנסת לשם תפילה ויחוד הלב, אלא בעיקר בכדי ליהנות מן **הקול** הנאה, וזהו מה שמסיים הפסוק ״נתנה עלי **בקולה**״, כשמתברר שהקול הוא העיקר – ״על כן שנאתיה״!

אחרי הדרשה הזאת כבר לא העיזו לקבל את החזן.

"אם ימנו אותו כשמש – יהיה הקהל מרוצה ממנו יותר?"

לעתים, כשנתעוררה בעיה והרב נאלץ היה לפעול בניגוד לרצון נוגעים-בדבר, וידע מראש שפעולתו תתקל בתגובות לא-אוהדות, היה הרב מספר את הסיפור דלקמן:

הגאון ר' שלמה קלוגר ז"ל היה מצטער על שהוא עוסק ברבנות, נאלץ להכנס בעובי הקורה של כל בעיות הציבור, ומעורר נגדו מדי פעם בפעם אי-רצון מצד חלקים מן הקהל.

פעם, כשנודע לו כי בפראג העיר, נפטר השמש של בית הכנסת הגדול, פנה אל אחד מידידיו שם וביקש שישתדל עבורו, שיקבלו אותו כשמש. השיב לו אותו הידיד: וכי בטוח הרב, שאם ימנו אותו **כשמש** יהיה הקהל מרוצה ממנו יותר ממה שהוא מרוצה ממנו עכשיו כשהוא מכהן **כרב**?!

"להעמיק באגדה כמו בהלכה"

בימים ההם התחיל הרב לכתוב את ספרו "עין איה" על אגדות חז"ל. בראש הספר הקדים וכתב מאמר מקיף, על הצורך להעמיק באגדה כמו בהלכה, ולהסיק ממנה מסקנות מעשיות לתורת-המוסר.[124]

> הפתח הרחב להרחבת תורת המוסר היא האגדה – המעין הגדול היוצא מבית ד'. דברי חז"ל באגדותיהם – ראש-פינה הם לנו לבנין בית חכמת המוסר, לדלות על ידם רב-פנינים מעומק דברי תורה וכתבי-קודש, ומעומק חכמת-הנפש, אשר בטבע יצירתה נפח בה ד' רוח חכמה והשכל, ועל האדם רק להרחיב רעיונותיו ולגלות את האור כי טוב, האצור בסתרי נפשו פנימה, כאשר כבר העיר החסיד ב"חובות הלבבות". ולזאת שמתי פני בביאורי והשקפותי לטובה בעזה"י, להרחיב משכיות דברי-חכמים ביחס לתורת-המוסר הגדולה והרחבה – – –
>
> והנני שולח בזה את דברי הדלים נגדה נא לכל עם ד', ואקוה שספר זה והספרים שהנני מצפה לחסדי ד' יתברך שיעזרני לכתוב, להרחיב ולשכלל מקצוע האגדה והרחבת דברי חז"ל, והיו למעין ומקור-מים-חיים לאנשי-לב, יראי ד' וחרדים על דברו, לעורר רוחם ולהרחיב דבריהם גם המה, במועצות ודעות, באלה הענינים שהשעה צריכה להם מאד. ומאשר סמכתי דברי על אגדות חז"ל המחוברים בספר **עין-יעקב**, קראתי שם ספרי "**עין איה**", כי בעניי לא למדתי חכמה ולא אדע דרכה ונתיבה, שעליה אמר הכתוב והחכמה מאין תמצא ואיזה מקום בינה (איוב כח, כ) נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה (שם ז).

---

124. "מדרש למדתי (בעיון) כמו שלומדים גמרא" אמר לי פעם מרן הרב זצ"ל. ובהזדמנות אחרת הוסיף: "בימי נעורי הקדשתי ללימוד אגדה כשעה וחצי ביום".

ואני תפלתי לך ד' עת רצון – – – שתצילני מכל מכשול ושגיאה בהלכה ואגדה – – – ותזכני להוציא מאויי לבבי למען כבוד שם קדשך – – – ותזכני לראות בשמחת גוייך, להתהלל עם נחלתך, בתתך מציון ישועה לישראל תפארתך – – –"

"כשהשעה צריכה להם מאד" חייבים "להרחיב ולשכלל מקצוע האגדה" – ובאחת השיחות ציין מרן הרב זצ"ל, כי המהרש"א הרחיב דבריו בחידושי האגדות שלו הרבה יותר מאשר בחידושי ההלכות, וודאי היתה השעה צריכה לכך, להרוות צמאון הדעת מעמקי מעיינות האגדה.[125]

"ברבות לנו גבורי כח קודש – – –
יתרומם הרוח ויגבר הלב"

בדרך זאת הדריך הרב את נאמני-רוחו, וכשעלתה בידו לייסד את ישיבתו המרכזית בירושלים, הכניס בתכנית-לימודיה גם את "ספרי המחקר וספרי המוסר המצויינים", מתוך בטחון מלא כי "ברבות לנו גבורי-כח-קודש, מלאי לשד-עלומים ממרחבי הדעות, המידות והמוסרים, מכל אוצרות ספרותנו הקדושה – אז מאליו יתרומם הרוח ויגבר הלב, ויקומו לנו גבורי-חיל ברוח חכמה וגבורה, ויעמדו הכן לבצר את מעמד התורה והאמונה בישראל".

ברם, הואיל והיו בישיבה בחורים אשר רוחב לבו של הרב במחשבה תפס את לבם, והפריזו בהקדשת זמן ללימוד ספרי עיון, מצא הרב צורך מדי פעם בפעם להדגיש שעיקר הלימוד חייב להיות נתון לעומקה של הלכה, ושמענו מפיו כמה פעמים את אימרת הגאון הנצי"ב ז"ל: בדברי חכמינו נמשלו ההלכות ללחם והאגדות ליין – "סמכוני באשישות – אלו האגדות" – אם אדם אוכל לחם ומוסיף לזה גם יין, הרי זה טוב ובריא, אבל אם הוא שותה רק יין – הריהו עלול להגיע לידי שכרות...

[וראה דברי הנצי"ב ז"ל בפירושו לתורה, על הפסוק "יערוף כמטר לקחי" (דברים לב, ב) – לימוד הלכות מכונה בשם לקחי, וב"הרחב דבר" שם: "כשם שאין לשתות יין לפני מאכל לחם, באשר היין משכר אז ביותר ומאבד את הדעת, כך אין להשקיע הדעת באגדה לפני התלמוד, שהוא מאבד את הדעת אז"].

האסון אשר פקד את ביתו – פטירת אשתו ע"ה,[126] בת האדר"ת ז"ל, הפנה אותו להוסיף על שקידתו בנגלה, התעמקות מיוחדת בעולם הנסתר, ובשנת האבל הרבה משנתו בזוהר

---

125. וכך מסר לי הרב שלמה קוק ז"ל, ששמע מפי אביו הרב רפאל קוק ז"ל, ששמע מפי **דודו** מרן **הרב זצ"ל**: – "אף אילו חיבר המהרש"א רק את חידושי **האגדות** שלו, גם אז היה מקומו מובטח לו בין שורת גדולי הדורות בישראל".
(וע' מאמרו של הרב דב בורשטיין ז"ל "הקבלה והפילוסופיא הדתית בחידושי אגדות מהרש"א ז"ל" ב"סיני", סיון תשי"ג).

126. כמובא לעיל סוף פרק יב.

וכתבי האר״י ז״ל, והואיל ולא נמצא בסביבתו מי שיוכל לברר אתו סוגיות קשות במקצוע מיוחד זה שבתורה, ביקש רשות מקהילתו, ונסע למשך חודש ימים לעיירה שאוויל, אל הארי שבחבורת גדולי הנסתר, הגאון המקובל ר׳ שלמה עליאשאוו ז״ל, מחבר ספרי ״לשם שבו ואחלמה״.[127]

הרב ר׳ פינחס הכהן לינטופ ז״ל – ״ידיד נפשי רוחי ונשמתי״

רבה של בירז, הרב הגאון ר׳ פנחס הכהן לינטופ ז״ל, היה אחד הרבנים המעטים שעסקו גם בלימוד קבלה. כשהגיעה אליו שמועת רבה הצעיר של זוימל, החליט שהוא צריך להכירו מקרוב, ונסע הוא – הזקן – אליו.

שניהם נועדו כמה ימים בשיחות של תורה, בדברים העומדים ברומו של עולם, והתקשרו בקשר-נשמות. בחליפת המכתבים שביניהם פנו אחד לשני בתואר ״ידיד נפשי רוחי ונשמתי״ (ע׳ אגרות הראי״ה, ח״א, אגרת פז, עמ׳ צא) ידי״נ – מארי דרזין, עוטה אורה בגנזי-תורה – – – יתחזק נא ידיד נפשי להאיר את אור חכמת הנסתר בעולם – – – הנסתר יעמיד על רגליו גם את הנגלה״.

הם גם החליפו ביניהם כמה כתבי-יד. הרב מבירז לקח אתו לביתו את כתבי הרב על עין-יעקב – עין אי״ה – וכשהחזיר את המחברות, היו הללו מעוכות מרוב שימוש, והוא הצטדק על כך באמרו שגם שואל החייב באונס – כשהוא טוען ״מתה **מחמת מלאכה**״, פוטרין אותו. ״אלה הם ספרים שלא מספיק לקרוא בהם ולעיין עיון סתמי, אלא צריכים **ללמוד** אותם״.

ולעומת זאת מגלה הרב הערכה עמוקה לדבריו וכתביו של הר״פ לינטופ ז״ל: ״חופש גנזי נסתרות ודולה פנינים ממעמקים״ (אגרות הראי״ה ח״א, אגרת קפד, עמ׳ רלט). ״דבריו עשירים ברגש **ובענין** – – – עורה עורה אחי היקר, ומאורות נשמותינו אשר נשאב ממקור העוז והאורה, יאירו ברקים תבל״ (שם עמ׳ רמא).

״חכם חרשים ונבון לחש – – – אור גדול יגלה כת״ר על ידי ספריו הנפלאים, כשיופיעו בעולם בעז״ה – – – הנני בכל לב מצפה ליום אשר יאיר אור כבודו בספריו כולם כלולים בהדרם״ (אגרות הראי״ה ח״א, אגרת קיב, קמא-קמג).

״חלילה להניח את כבוד ידידי האהוב, אשר בו מעיני תמיד, כי כמה הם בדורנו זה אנשי-לב, אשר נוכל לקחת עמם דברים בכל הגדולות אשר עסקנו בהם, מאז התועדנו איש אל אחיו״ (אגרות הראי״ה ח״א, אגרת רסו, עמ׳ שא).[128]

---

127. עי׳ להלן פרק יד ומועדי הראי״ה פרק לד.

128. מעניינות השורות דלקמן שנכתבו כעבור שנים, בגלויה ששלח הר״פ לינטופ ז״ל להגרי״מ חרל״פ זצ״ל, ג׳ ניסן תער״ב:

במכתבו להרב ריי"ל זלצר ז"ל – כ"ג תשרי תרע"ד – כותב הרב, כי "הרב ר' פנחס לינטופ נ"י מבירז, הוא מן היחידים המקנאים קנאתה של פנימיות תורתנו הקדושה בכח הספרות" (אגרות הראי"ה ח"ב, אגרת תרט, עמ' רלח).

אבא, הרש"ז, נתמנה כשד"ר לישיבת וולוז'ין[129]

בימים ההם, כשבת הרב על כיסא רבנותו בזוימל, שמח האב ביוצא-חלציו שהוא משמש כרב בישראל, ושמחו האחים הצעירים בבואם לבקר את אחיהם, לראות כיצד אנשי קהילתו מוקירים אותו, ופתאום חשך עליהם עולמם בהתמוטט יסוד כלכלתם, בצרת-רבים שפגעה קשות בהרבה משפחות בישראל, ורק סייעתא-דשמיא גלויה הוציאה אותם מן המצוקה.

סיפר הרב זצ"ל:

פרנסתו של אבא היתה מצויה מחנות למשקאות, והיא גם אפשרה לו להקדיש הרבה עתים לתורה. והנה נתרגשה צרה על כל העוסקים במשקאות כשנישלה המלכות הרשעה את היהודים מענף-פרנסה זה והפכה אותו למונופולין ממשלתי.

בדאגתי המרובה לבית-אבא, נסעתי אל הנצי"ב ז"ל לבקש עזרתו, הצעתי לפניו למנות את אבא כשד"ר מטעם הישיבה. אולם הנצי"ב השיב שעם כל רצונו הטוב, אין הוא יכול לעשות זאת. המדינה מחולקת לאזורים, וכבר מזמן תפוס כל אזור על ידי שדרי"ם שנתמנו בשעתם, וכל אחד מטפל באזורו.

והנה קרה דבר-פלא: בעודנו יושבים שרויים בצער ומחפשים מוצא מן המצב הקשה, נפתחה הדלת ונכנס יהודי לבוש בתלבושת מזרחית – כובע צמר גבוה על ראשו, טורי-כדורי-ציד עוטרים את חזהו ופגיון קטן חגור למתניו – האורח התחיל לדבר בלשון-הקודש בהברה הספרדית והציג עצמו כסוחר מקווקז שהגיע לרגל עסקיו לווילנא, והואיל ושמעה של הישיבה הגדולה הגיע גם אליהם, החליט לבוא ולראות הישיבה, ועתה שראה את גדלה ואת תפארתה, הוא בא לבקש מראש-הישיבה שיואיל לזכות גם את יהודי קווקז בזכות הגדולה של החזקת הישיבה, ומשאלתו היא שיתמנה שד"ר מיוחד שיבקר את הקהילות הגדולות והקטנות שבהרי קווקז, להתרים גם אותן למען הישיבה.

"קבלתי את מכתבו הפתוח ומחברתו מאמר "הד החיים הישראליים" (נדפס בסוף ספר ממעייני הישועה), ומאד שמחתי על רוח החיים האמיתיים אשר התחילה לנשב באה"ק, וכי בא הרוח בקרב יחידי-הסגולה, לגשת לפתוח שערי **עץ החיים** במפתחות חדשות, כפי אשר יתקבלו בבני דור זה, ואומרים לגלות תקופה חדשה, כעין שחדשו ראשי צדיקי החסידות במאות הקודמות. כבודו הולך בזה ממש בדרך התחיה שהלך ידי"נ **הגאון מהרא"י קוק** במאמריו וספריו. והנה אמנם יש לי הרבה לדבר בזה, ורבות פלפלתי עמו בזה. הוא חושב כי אהבתנו הגדולה היא מפני השתוות דעותינו ואני השבתיו כי ההיפך: מפני אי השתוות דעותינו אנו שואפים להתמלאות אחד מחבירו".

129. עי' לעיל עמ' 44.

לשמע הדברים אורו עיניו של הנצי״ב ז״ל: הרי לנו ממש אות מן השמים שבואך ובואו של האורח נזדמנו יחד, ברוך השם שנוסף לנו אזור חדש, וודאי שאין מי שראוי לתפקיד זה יותר מאבא.[130]

שליח ציון וירושלים

כמיטב השד״רים המעולים, ראה גם רש״ז את שליחותו לא רק לשם קבלת התרומות, אלא גם לחיזוקם הרוחני של התורמים, ודעתו-דאגתו נתונה היתה להרמת קרן הקהילות, להפיח רוח-חיים בעצמות היבשות של אחים יקרים הרחוקים ממרכזי תורה.

הרש״ז, שהיה בקי בלשון-הקודש מנעוריו – ובשבת היה מדבר רק בלשון הקודש – סיגל לעצמו את ההברה הספרדית, ובהגיעו לאזורים אלה, היה דורש בבתי הכנסת בעברית, וקירב הרבה לבבות לתורה ולמצוה. בכל מקום שבא התעניין במצב הדתי, יסד חדרים, דאג לתיקון המקוואות, לכשרות התפילין והמזוזות. הוא נדד למרחקים, ומצודתו פרושה היתה גם על כפרים נידחים בהרי קווקז ובוכרה, ולכל מקום שהיה מגיע, הביא אתו משב רוח רענן.

אין פלא ששליחותו הצליחה ביותר, ושמעו יצא כשד״ר מעולה, ולכן כשנסגרה ישיבת וולוז׳ין (שבט, תרנ״ב), נתבקש הרש״ז ע״י הנהלת ישיבת ״עץ חיים״ בירושלים, להמשיך בשליחותו עבור הישיבה הגדולה הזאת שנוסדה ע״י הגאון רבי שמואל סלנט ז״ל, והיתה עמוד התווך של החינוך התורני בעיר-עז-לנו. הרש״ז שמח שבדרך זאת הוא גם מסייע לישוב ארץ-ישראל, אשר את חיבתה המעשית ספג מבית דודו הג״ר מרדכי גימפל יפה ז״ל, והיה רגיל לומר: ״מי יתן ואמכור את ביתי בגריבה, ואעלה ואתיישב בארץ ישראל״.

הואיל וייצג מעתה את תורת ירושלים, מצא לנחוץ לעורר את חיבת עיר הקודש והמקדש, ולהבליט את עניינה המיוחד של תורת ארץ ישראל, ולכן פנה אל בנו הרב, וביקש ממנו להכין עבורו דרשה בשבח לימוד התורה בארצנו הקדושה (וקטעים ממנה באו לעיל פרק ב בעמ׳ 46).[131]

---

130. והרי כך היה מרן הנצי״ב רגיל לומר (העמק דבר בראשית ב, סוף פס׳ א. כב, ב, י. כו, ב. לב, יג. שמות ז, ג. ט, יב ד״ה ויחזק. יב, כד): ״שמו בם דברי אותותיו (תהלים קה, כז) – כשאנו רואים כמה סיבות היוצאות מהמסבב יתברך, משמע שכך הוא רצונו, ועלינו למלא את רצון ד׳, כי אותותיו אלה הן הן דבריו״ – באיגרת שנדפסה ב״שיבת ציון״ להרא״י סלוצקי ז״ל.

131. הרש״ז הגיע במסעיו גם לערי קרים והתיידד עם הגאון ר׳ חיים חזקיה מדיני (החח״ם) ז״ל, ואל ביתו היה חוזר ובא מדי עברו בישובים המפוזרים בסביבה.
באחד הימים פנה הרש״ז אל בנו הרב בשאלת-חכם, על חשש שימוש בכלים שאינם-טבולים, הבן משיב ואומר בין היתר ״חזרתי על כמה צדדים ומצאתי צדדי-היתר על פי פלפול. אבל לא יכונו בעיני לסמוך עליהם למעשה״. הוא נוטה להקל בכלי-זכוכית ולא בכלי-מתכת, ולבסוף הוא מסיים:

בדרכי-נועם הדריך ולימד, דרש והתקין, חיזק ואימץ, וכשעלה הרש"ז לארץ בשנת תרע"א והתיישב בירושלים, השכימו לפתחו כמה וכמה עולים מקווקז, שדרשותיו הן הן שעוררו אותם לעלות לארץ ישראל, והם גם שפרסמו ברבים מה רבה היתה השפעתו של השד"ר הדרשן-הלמדן, שליח ציון וירושלים, בהגיעו לעריהם ולכפריהם.

חזונו של הגה"צ רבי מרדכי'לי עליאשברג ז"ל

העיירה זוימל שכנה בקירבתה של העיר בויסק, ובבויסק אז מכהן ברבנות הגאון הצדיק ר' מרדכי עליאשברג ז"ל, חבר-נעורים של הגאון הנצי"ב ז"ל מוולוז'ין, שגם הוא נתן ידו לתנועת "חובבי ציון", היה אחד מראשיה ואף חיבר ספר "שביל הזהב" (ורשה, תרנ"ז) "בשאלות הזמן – – – וביחוד במצוות **ישוב ארץ ישראל** לכל פרטיה".

רבה הצעיר של זוימל היה מבקר לעיתים קרובות את ר' מרדכי'לי, נשא ונתן עמו בהלכה, ובמיוחד בענייני ארץ-ישראל. הרב העלה לפניו את חזון רוחו הגדול ומחשבותיו העמוקות והנישאות על עם ד', בשובו אל ארצו נחלת-ד'[132] והדברים הרשימו מאוד את ר' מרדכי'לי, עד שפעם אחת קם ואמר בהתרגשות:

"והנה המכתב נשלח בע"ה על שם האדרעסא (הכתובת) דהאי גברא רבה מר ידידנו הגאון הצדיק מארא דאורייתא החח"ם שליט"א – ומה טוב שיציע הדרת כבוד מר אבי שליט"א הדברים לפניו, כי כגון דא צריכה רבא לעניות דעתי" ("דעת כהן", סי' רכז, עמ' תכא).
מאותה תשובה אנו למדים על מידת ההערצה שרחש הרב לאותו גאון וצדיק, כי עם תום דברי המכתב לאבא, מוסיף הרב וכותב: "אע"ג דלא נהיגי גבן למיהוי זעיר שאיל בשלמא דרבה – אבל אהבת התורה דוחקתני לפנים מן השורה, והנני באחוויי קידה וברחימתא עזיזא מברך ברכת השנים – – – לכבוד האי סבא קדישא הגאון הגדול נזר לישראל ועטרה, גליא לדרעיה יד כותבת, ונפל בישראל נהורא סגי, נוגה באור ושלהבת, כבוד קדושת שם תפארתו מוהר"ר חיים חזקיה שליט"א מדיני – – – ימים על ימי האדון מר שליט"א יוסיף מחיה-חיים יתברך שמו, בבריות גופא ונהורא מעליא, למען יוסיף תת תנובתו, משחו ודבשו, לשמח אלקים ואנשים" (דעת כהן עמ' תכב).

132. "דעתו של הגר"מ היתה כי ביסודה צריכה הלאומיות הישראלית להיות לאומיות טבעית, כראוי לכל אדם לאהוב את אומתו ולדבק בה, אלא שבישראל ממילא היא נעשית מקושרת ומקודשת בקדושה האלקית של האמונה, התורה והמצוה וכו', ואילו דעתו של **הרב** היתה כי הלאומיות הישראלית צריכה להיות בתחילת יסוד עצמותה מיוחדת בתוכן קדושתה העליונה, באחדותם של ישראל ואורייתא וקודשא בריך הוא" ("לשלשה באלול", ירושלים, התצח"ר, חלק א, אות יא).
ועם האמור הרי גם בהנשאו על כנפי החזון, לא הסיח הרב דעתו מן הבעיות המעשיות של שיבת-ציון, והבנין החמרי של הארץ, ובאחת האגרות אשר כתב בשנת תרמ"ט, לחותנו הגאון האדר"ת ז"ל, הוא כותב (אורח משפט או"ח סי' ד):
"אגלה אוזן הדר"ג מר שי', אע"ג דמהסתם לא חדת היא לו, דמסתפינא מהך דספרי האזינו, ותמלא ארצו כסף וזהב וגו', והוא בסמך על הפסוק שמנת עבית וגו' (דברים לב,

זוימלר רב, מיט אייך וועט זיך אמאל אפטאהן גרויסע זאכן אין ארץ-ישראל! [רבה של זוימל, אתו יתרחשו פעם דברים גדולים בארץ-ישראל!]

הגאון ר׳ מרדכי עליאשברג

טו) שהוא ג׳ **דורות שלפני ימות המשיח**, ואדוני יבין מחשבתי. מכל מקום יעשה הקב״ה למען שמו ויקרב קץ ישועה ונשגב ד׳ לבדו במהרה בקרוב״. עי׳ להלן עמ׳ 200-198.

פרק יד

בצל-צח של גאון הקבלה

עם המקובל האלוקי ר' שלמה עליאשוו ז"ל[133]

"**נפשי חמדה בצל ידיך, לדעת כל רז סודיך**"
(שיר הכבוד)

"כשהנשמה נלאית מכל השאיפות הצרורות בתחומים צרים, מכל המצרים אשר
במדעי הגבול, אז תמצא לה מחבוא **בצל–צח** של הגיון **רזי**–עולם,
בפליאות–קודש אשר בדרישת סתרי תורה"
(אורות הקודש, ח"א, חכמת הקודש פרק צב, עמ' קז)

"העסק בנסתרות – זוהי עצמות טבע נפשי"

בכתבי הרב בתקופת-יפו, במחברת המחשבות השוטפות, שנדפסו "כמו שהם, בלא שרק ועיבוד, לחם חום כיום הלקחו" (עי' אגרות הראי"ה, חלק ב, אגרת תרפז, עמ' רצג), **רשם** מרן הרב זצ"ל לאמור: "מה שאני מרגיש עונג ונחת-רוח בעסק **הנסתרות** האלקיות – זוהי **עצמות טבע נפשי**" ("ערפלי טוהר" מהדו"ק, עמ' **כב**; שמונה קבצים, קובץ ב אות עז).

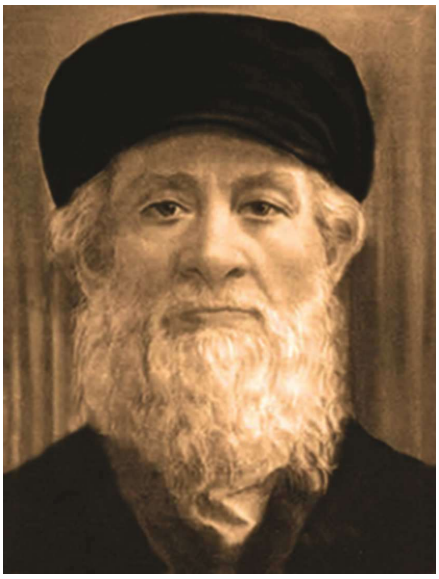
טבעי הדבר, אפוא, שכבר כעשר שנים לפני שנכתבו הדברים, נשאו רוחו של הרב ו"עצמות טבע נפשו", להעמיק ולהרחיב ידיעותיו והשגותיו בנסתרות, והוא החליט לקיים מילי-דאבות: "עשה לך רב".

ירח ימים בצילא דמהימנותא

כאמור בפרק הקודם, נסע מרן הרב זצ"ל במיוחד אל רבי שלמה ז"ל לשאוול, וחודש ימים ישב אצלו, ועסק אתו בכתבי האר"י ז"ל, כתבי-יד של רמח"ל ז"ל שהיו צפונים אתו, כתבי הגר"א מווילנא ז"ל, וכן ספריו-ביאוריו של הגאון המקובל ר' יצחק אייזיק

---

133. ע' עוד טל הראי"ה, תוספות, "איחוד הנסתר והנגלה", עמ' רסט-רעד. מועדי הראי"ה מהדו"ב פרק ז עמ' 108, ופרק לד עמ' 413, 423-422. חיי הראי"ה פרק ט סע' ב-ג בהערות. בשדה הראי"ה פרק "איש הדממה" סע' ח, עמ' 337. ליקוטי הראי"ה א פרק "עוזר ותמוך", עמ' 324-322, פרק "מתרומות מדותיו והנהגותיו" עמ' 458-457. ליקוטי הראי"ה ב פרק יז, עמ' 305-304.

"הגדול שבמקובלי הדור" ר' שלמה עליאשאוו

חבר ז"ל, רבה של סובלק – "מהשרידים המפורסמים אשר להם יד ושם בחכמת-האמת ואשר יצק מים על ידי הגאון החסיד ר' מנחם מענדיל זצללה"ה, חד מתלמידי הגר"א זצללה"ה (לשון הגאון ר' שמואל מסלנט ז"ל, בהסכמתו לספר "אור התורה" של הגרי"א חבר ז"ל, ביאור ל"מעלות התורה" מאת הגאון ר' אברהם ז"ל, אחיו של הגר"א ז"ל).[134]

"רבי שלמה ז"ל – גדול חכמי הנסתר בדורנו"

אמר מרן הרב זצ"ל: רבי שלמה ז"ל, גדול חכמי הנסתר בדורנו. היה תלמיד מובהק של הגאון ר' גרשון-תנחום ז"ל ממינסק (מחבר ספר "אילנא דחיי" ו"חידושי הרג"ת"), ולפני שנכנס לפרדס חכמת-האמת, מילא כרסו בש"ס ופוסקים, ראשונים ואחרונים, למד הרבה ספרי-מוסר, וספר "ראשית חכמה" היה שגור על לשונו. אחרי כן למד ספרי הזוהר, ספרי רבי משה קורדובירו ז"ל, כתבי האר"י ז"ל, וספרי ר' משה-חיים לוצאטו ז"ל, ביאורי הגר"א ז"ל לזוהר ותיקוני-זוהר וספרא דצניעותא,

---

134. בסוף הספר "מגילת סתרים", לקדוש-ד' החסיד המקובל, רבינו משה-חיים לוצטו ז"ל, שהופיע לראשונה מכתב יד קדשו, והובא לדפוס על ידי ר' שמואל לוריא ז"ל (ווארשא, תרמ"ט), כותב המוציא-לאור: "וכן יבורך גבר – – – חכם הרזים מוהר"ר **שלמה עליאשאוו** – – – אשר על ידו נתגלגלה כל זכות ההדפסה – – – להוציא לאור תורת-אמת ורזין-גניזין, מכתב-יד החסיד האלקי הרמח"ל ז"ל.

ב"לשם שבו ואחלמה" חלק א דף נז כותב רבי שלמה ז"ל: "ספרי רמח"ל ז"ל הם יקרים למאוד, ויש בהם רוב-פנינים וזהב מופז הרבה, וכל ספריו אשר בידינו עד היום – שהוא ראש-חודש אדר תרנ"ח – הם כמעט כולם נתחדשו וניתנו לדפוס על ידי השתדלותי וסיבתי – – – יהי זכרו לברכה לחיי-עולם, בכלל כל קדושי-עליון אשר עם ד' אלקים".

וכיוצא בזה מצינו בסוף הספר **"פתחי שערים"**, מאת הגאון הגדול, המקובל האלקי, רבי יצחק-אייזיק חבר ז"ל (נדפס בשנת תרמ"ח, והוא "פותח שערי חכמה ודעת, לבוא אל היכלי חכמת-האמת פנימה, להסתופף בכל שערי כתבי האר"י ז"ל), שהמו"ל קובע ברכה מיוחדת "לכבוד הרב הגאון, חריף ובקי בנגלה ובנסתר, **ר' שלמה עליאשאוו** – – – אשר על ידי הזכאי הזה נתגלגלה זכות (הופעת) הספר".

ובאורי תלמידו ר׳ מנחם-מנדיל ז״ל משקלוב (מחבר ספר ״מים אדירים״ על האידרא-זוטא וכו׳), וכן ספריו המקיפים של הגרי״א חבר ז״ל, ואור תורתו נקנה לו בכל מ״ח הדברים שהתורה נקנית בהם.

נתמלא הבית אורה בהופיע ספרו ״הקדמות ושערים״

מרגש המכתב של הרב שנכתב ביפו בכ״ד טבת תרס״ט, כשהגיע אליו ספרו הראשון של הגר״ש ז״ל, ״הקדמות ושערים״, והוא ענף אחד מן הספר ״לשם שבו ואחלמה״, שנדפס בפיעטרקוב תרס״ט.

בראש המכתב הוא מתאר את רבי שלמה, בתואר מיוחד בלתי-מצוי כלל: ״מאור גדול וקדוש״, והוא מוסיף וכותב: ״נתמלא הבית אורה, בהופיע ספרו הקדוש דהדרת-גאון-כבוד-תורתו לידי״, רבה ״שמחתי הפנימית״ על ״האור כי טוב״, ועל התפשטות ״אור פנימיות תורתנו הקדושה״.

> בעוד ספרו הקדוש (אלו גם ראשי־התיבות של שם הספר הקד׳מות וש׳ערים) בכפי, בלעתי כמה וכמה דפים טרם נכרך, מרוב חיבת־הקודש – ויהי בפי כדבש למתוק, ברוך הוא וברוך טעמו. – – – ומה מאוד תשתוקק נפשי, לראות את מכמני כתבי־קודש דמר גאון־קדשו שיחי׳. ואם היה אפשר הדבר להמציא לי על ידי סופר, העתקת קונטרסיו החמודים, לא הייתי חס על ההוצאה, רק כדי להקדים לי את קרני־אורם להרנין לב על ארץ־רבה תבנה ותכונן – – – להסתכל ביפיו של זיו כבוד־קדושת כתר״ה בעיני־רוח – – – להגיע מול אור פני מנורת זהב־טהור כבוד־תורתו שליט״א אשר בנפתולי־אלקים נפתלנו במעמקי־לבב.
>
> אגרות הראי״ה, ח״א, אגרת קפא, עמ׳ רלו-רלז

כשהגיע הספר ״הקדמות ושערים״ באותה שנה אל ״המאור הגדול בנגלה ובנסתר, תנא דבי-ריש-גלותא, ארעא דפומבדיתא, היא בבל רבתא״ הגאון המקובל ״בן איש חי״ רבי יוסף חיים ז״ל (שזאת היתה שנת-חייו האחרונה עלי-אדמות. ועלה למרום בשלהי-דשתא, י״ג אלול תרפ״ט), הודיע על כך בשמחה רבה לחכמי-הנסתר שבעיר, הזמין אותם לסעודת-מצוה מיוחדת בביתו, וציווה להדליק נרות על שולחנו הטהור, לכבוד הופעת האור הבהיר של אבני שיש טהור – ״לשם שבו ואחלמה״.

״אילו לא באתי לעולם, אלא בשביל זה בלבד – היה די לי״

כעבור שלוש שנים, הופיעו שני החלקים הראשונים של הספר המקיף ״לשם שבו ואחלמה״ (פיעטרקוב תרע״ב), ודברים נשגבים באו מפי-כתבו של המחבר חכם-הרזים, בראש הספר, עמ׳ ד:

> ״כבר הודעתי ערכי הדל והרזה בכל מילי-דמיטב, בהקדמת הספר ׳הקדמות ושערים׳, שהוצאתי לאור בעזרת הקב״ה בשנת תרס״ט, – – – והנה ימצא המעיין

בחלק ראשון מספרי זה – – – דרוש אשר אין לשער גבהו ורומו בסתר-עליון, עמקו ורחבו במרחבי-מרום – – – וכל ענין הדרוש הזה הוא נפלא ונורא – – – ואילו לא באתי לעולם אלא בשביל זה בלבד – היה די לי״.

מזמן הר״מ קורדובירו ז״ל, לא יצא ספר בקבלה, כמו ה״לשם שבו ואחלמה״

על הופעת ספר קדוש זה אמר מרן הרב זצ״ל: ״מזמן רבינו רבי משה קורדובירו ז״ל, לא יצא לאור ספר בחכמת-האמת, בהרחבת-הביאור ובתפיסת העניינים, כמו הספר הקדוש **'לשם שבו ואחלמה'** של רבי שלמה ז״ל״.

ובמכתב להרב אליעזר-נפתלי באומן ז״ל מאסטראחאן – י״ז כסלו תרע״ג – כותב הרב: ״חיבורו של **הגדול שבמקובלי הדור**, הרב ר׳ שלמה (עליאשוב) משאויל נ״י, יש בו דברים חשובים נוגעים לדרושי שיעור-קומה!״ (אגרות הראיה, ח״ב, אגרת תעג, עמ׳ קיד).

ואמר הרב: ״חידושו של רבי שלמה, שהוא הכניס למדנות בהסברת עניני קבלה״ (״ער האט אריין-גיבראכט לומדות אין קבלה״).

״כגדולתו של רבי דוד (פרידמן) מקארלין בנגלה, כך גדולתו של רבי שלמה בנסתר!״

עוד הגדרה ממצה ומאלפת על רבי שלמה ז״ל, מסר לי מו״ר הגרי״מ חרל״פ ז״ל מפי הרב: ״כגדלותו של רבי דוד מקארלין בנגלה, כך גדלותו של רבי שלמה בנסתר!״

דימוי זה והשוואה זו, ביחס לשיעור-קומתו של רבי שלמה במידת גדלו בנסתר, מקבלת משמעות מיוחדת, כשמתברר לנו כיצד הגדיר הרב את אותו גאון עצום בנגלה:

אילו היה רבי דוד מקארלין חי בדורם של ה׳נודע ביהודה׳ ורבי עקיבא אייגר ז״ל, גם אז היה נחשב לגאון!

ע׳ ״לשלושה באלול״ – ה׳תצח״ר – חלק א, סי׳ נז

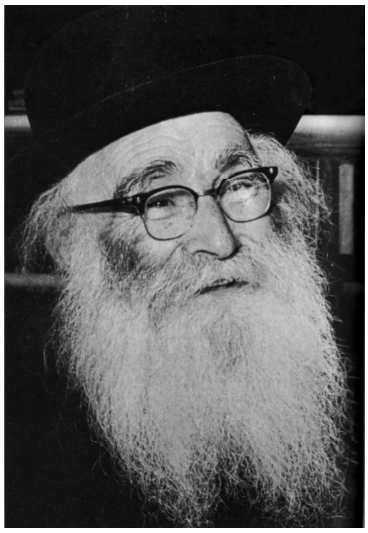
ואף גם זאת: השוואה זו שבהגדרת הרב, מאלפת ומסבירה גם את דרכו העיונית של רבי שלמה ז״ל. כי כשם שנתייחד רבי דוד מקארלין ז״ל בשיטת לימודו, בהיותו סולל דרכו בבירור סוגיות הש״ס, רק על פי הראשונים, וכלל לא עסק באחרונים, כך נתייחד רבי שלמה ז״ל ביסוד בניינו העיוני בספרי הזוהר וכו׳, רק על אבני לשם שבו ואחלמה של הראשונים כמלאכים, ״איש-אלקים-קדוש האר״י ז״ל״, ו״קדוש-עליון הרמ״ק ז״ל״, וכן הגר״א מווילנא ז״ל, אשר גם הוא על הראשונים יחשב (עי׳ בספרו ״הקדמות ושערים״ עמ׳ נט, בדברי הקדמתו הנפלאים ל״שער הפונה קדים״).

הקשר העליון של הרב עם אותו בוצינא-דנהורא, אשר אתו ״נפתל ונתקשר במעמקי-לבב״ בשנות זוימל, נמשך גם בשנים שלאחר כך, והעיד הרה״צ רבי אריה לוין ז״ל, כי

בהגיע אותו גאון וצדיק בסוף ימיו לירושלים, היו זמנים שהרב זצ"ל היה בא לביתו אחרי חצות-הלילה ובמשך כמה שעות למדו יחד עניינים שבסוד.

סח לי מורי ורבי הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, כי בשיחה על ר' שלמה ז"ל ודרגתו הגבוהה בחכמת הנסתר, אמר לו הרב: "מה יש לנו לומר על ר' שלמה, הרי הוא מטייל בגן-עדן העליון בעולם-הזה, והוא עובר מעולם לעולם בעולמות העליונים כמו שאנו עוברים מחדר לחדר".[135]

רבי שלמה ז"ל:
"הרב – – – הוא כליל השלמות!"

הצדיק הירושלמי ר' אריה לוין

כמים הפנים לפנים, עמד רבי שלמה ז"ל על גדולתו-צדקותו של מרן הרב זצ"ל, ואף הוא אמר עליו בסוד-חכמים-ונבונים: "הרב רבי אברהם-יצחק הוא כליל-השלמות, שלמות בגאונות ושלמות בצדקות, שלמות במחשבה ושלמות בהנהגה".

"הרב הקיף כל השיטות – כל רז לא אניס ליה"

סח לנו הצדיק הירושלמי, הרב ר' אריה לוין ז"ל, שהיה מחותנו של הגר"ש עליאשוו ז"ל: פעם נתגלגלה שיחתנו על הרב, ואמר לי ר' שלמה, כמו שישנן שיטות שונות בהלכה, כך ישנן שיטות גם בקבלה, דרך מיוחדת להראב"ד ודרך מיוחדת להרמב"ן, ושיטת האר"י הקדוש ז"ל שונה היא משיטתו של ר' משה קורדובירו ז"ל, וכיוצא בזה בהמשך הדורות, אצל הרמ"ע מפאנו ז"ל, הרמ"ח לוצטו ז"ל, הגר"א ז"ל. אכן הרב הקיף וידע את כל השיטות גם יחד, ועליו ניתן לומר "כל רז לא אניס ליה".

---

135. דמותו המופלאה של הגר"ש ז"ל, הועלתה בחוברת קטנה שכתב הצדיק הירושלמי, הרב ר' אריה לוין ז"ל – "תולדות הגאון הקדוש מחבר ספרי לשם שבו ואחלמה", ירושלים תרצ"ה. ועתה, במלאת חמשים שנה לפטירתו, נדפס קונטרס "ארי במסתרים" – בני-ברק תשל"ו – מאת הרב שריה דבליצקי שליט"א, המשלים את תולדות האריה-דבי-עילאי בחכמת הנסתר, וגם מסביר בטוב טעם את שיטתו בהסברת מושגי הקבלה. ועי' בחוברת "אור יקרות", הוצאת "אור האורות", ה'תשע"ג.

נעכט זיינען מיר דאך גיזעסן צוא-זאמען!

ופעם הרשה לעצמו אחד מגדולי הקנאים בירושלים, להשמיע בפניו דברי-קטרוג על הרב, הפסיקו ר׳ שלמה ואמר: – לי לא יספרו מי זה הרב ומה טיבו, וואס ווייסט איהר ווער ער איז – נעכט זיינען מיר דאך גיזעסן צוא-זאמען! [מה אתם יודעים מי הוא, הלא לילות שלמים ישבנו יחד!]

״אילו זכינו היינו רואים את עמוד-האש המפסיק בינו לבינינו!״

ר׳ שלמה עלה למרום בכ״ד אדר תרפ״ו, והלווייתו היתה במוצאי שבת קודש. מרן הרב זצ״ל פרץ בבכי בהספדו, וצעק בקול מר: אבי, אבי, רכב ישראל ופרשיו! אילו זכינו היינו רואים בעינינו את עמוד-האש המפסיק בינו לבינינו! (עי׳ כתובות יז, א).[136]

באותו שבוע הזמין אליו מרן הרב זצ״ל את נאמן-רוחו הגאון ר׳ יעקב משה חרל״פ זצ״ל ואמר לו, כי אחרי שנסתלק מן העולם צדיק זה, עמוד הקבלה, יש חובה להתאמץ עד כמה שאפשר למלא את החסר, ומכיון שהוא חושב לקבוע מעתה יותר זמן ללימוד הנסתר, הרי הוא מעיר גם אותו על הצורך הזה, ומבקש אותו שגם הוא יצטרף לכך, ויקדיש יותר זמן לעיון בחכמת-האמת.

״הידיעות הסודיות צריכות לחדור לכל אלה שבהן נמצאת סגולה עליונה של הסתכלות גבוהה״

> הידיעות הסודיות היותר־עליונות, אין מגמתן להתפשט בעולם בהתפשטות כמותית, שידעו מהן רבים, כי זהו דבר שאי־אפשר. וגם אם ידעו רבים מסגנונן החיצוני לא ידעו כלום מתוכנן הפנימי.
>
> אמנם הן צריכות לחדור לכל אלה שבהן נמצאת סגולה עליונה של הסתכלות גבוהה. ואלה היחידים, בגבהם הרוחני, מרוממים את העולם על ידי מציאותם לבד, – – – וכל העולם מתעלה בגניזה על ידי העילוי של היחיד המתרומם מעל לכל הקוטן שבחיים, ושפעת ברכה יורדת על ידו לכל הברואים.

״אורות הקודש״, ח״א, חכמת הקודש פרק סז, עמ׳ פו-פז

״מי שמרגיש בעצמו שנפשו מתיישבת במנוחתה רק בעסק של רזי תורה – ידע נאמנה כי לכך נוצר״

> מי שמרגיש בעצמו, שנפשו מתיישבת במנוחתה רק בעסק רזי תורה – ידע נאמנה כי לכך נוצר, ואל יבהלוהו כל מניעות שבעולם, גשמיות וגם רוחניות, – – – כי לא רק

---

136. עיין עוד בחיי הראי״ה פרק ט, סע׳ ג בהערה.

השלמת עצמו והצלתו תלויה היא בהשלמת צביונו, אלא גם הצלת הכלל ושכלול העולם.

– – – ורעיונו אל יבהל מהשאלה המטרידה תמיד את כל בעלי הנטיות הפנימיות, שאם יתמסר לעסק רגשותיו המקודשות, מתי יעשה לביתו ולעולם, ליתר חלקי התורה הנחוצים למעשה ולהרחבת הפלפול, ולמעשה החסד והעבודה המפעלית – כי רק בהיותו אחוז בשרשו הרענן, באותן אותיות התורה השייכות ביחוד לנשמתו – – – יפתחו לפניו שערים בין בעבודות רוחניות אחרות ובין בעבודות החיים והמעשה, וכל העוסק בתורה לשמה – זוכה לדברים הרבה.

שם, ח"א, חכמת הקודש סח, עמ' פח

"חזיון בלתי מצוי הוא – אדם שהדרישה של הנגלה והנסתר יחד, תהיה בו במילואה"

חזיון בלתי־מצוי הוא, לראות אדם שהדרישה של הנגלה והנסתר יחד, תהיה בו במילואה – – – רק אם האדם רואה את הטוב והיקר, שסגלו להם שני הצדדים בעבודתם, חפץ הוא להיות משביע עצמו בשתי המידות.

האנשים הללו הנם תמיד עמוסים במשא גדול, והם מביאים הרבה טובה לעולם – בפרי רוחם מהוים הם עולם חדש, שהשמים והארץ נושקים זה לזה. מתגלה אז כח־יצירה כפול בתעלומות חכמה וחכמות בחוץ תרונה בכפלים לתושיה.

שם, ח"א, חכמת הקודש כד, עמ' לו

אשרי הנשמה השוכנת בחביון אורה, המתלוננת בצלצח[137] עדי־עדיים, המוארה באור החסדים הנאמנים עדי עד.

שם, ח"ב, החיות העולמית כ, עמ' שנד

137. עי' ילקוט שמעוני שמואל־א רמז קט, ועי' רש"י שמואל־א י, ב.

פרק טו

הגאון ר' מאיר-מיכל ז"ל בעל "המאיר לעולם"

דמות מופלאה היתה דמותו של הגאון הצנוע הענו, ר׳ מאיר-מיכל רבינוביץ ז״ל, נכדו של הגאון ר׳ אברהם ז״ל בעל ״מעלות התורה״ (אחיו של הגר״א מווילנא ז״ל). בהערצה עמוקה מתייחסים אליו גדולי דורו. הגאון ר׳ שלמה הכהן ז״ל מווילנא כותב עליו: ״מי אני שאבוא בהסכמה לתאר את כבוד הגאון הצדיק – – – שהיה נודע ברוב-גאונו, צדקתו וענוותו ויראתו הטהורה, וגודל בקיאותו בש״ס בבלי וירושלמי ובפוסקים ואחרונים, עד להפליא מאוד – – – וכל זה היה מפורסם אצל כל גאוני וחכמי זמנו״. והגאון ר׳ בן-ציון שטרנפלד ז״ל מבילסק, מוסיף וכותב: ״הגאון הגדול שר-התורה – – – הארץ האירה מכבודו, ודבריו מאירים בחריפות ובבקיאות, כראוי לגאון שכמותו״.

החלק הראשון של ספרו **״המאיר לעולם״** נדפס לראשונה שנה אחרי פטירתו, בשנת תרס״ג, וחזר ונדפס בתוספת חלק שני, על-ידי נכדו הרב דוד קפלן ז״ל, בירושלים בשנת תרצ״א. המהדורה החדשה זכתה להסכמתו ועידודו של מרן הרב זצ״ל, אשר העריץ מאוד את הגאון המופלא הזה, ואשר למרות שכרגיל זירז את תלמידי ישיבתו להקדיש זמן לעיון מעמיק בסוגיות הבבלי והירושלמי ולליבון שיטות הראשונים, הנה ביחס לספר **״המאיר לעולם״** אמר, שהיה מאוד רוצה שבני הישיבה ילמדו אותו, מפני שבדרך עיונו הוא דומה ל״שאגת אריה״...[138]

אם גם כל הסכמותיו של מרן הרב זצ״ל, מלאות עידוד וחיזוק, ואהבת-התורה היוקדת בלבו מבצבצת מכל שורה, באימוץ ידי המחברים וביטויי הערכה לספריהם, הרי מיוחדת ההסכמה ל״המאיר לעולם״, שאינה מסתפקת בתוארי ״האיש הגדול בענקים, שהעניק חמה בקומתו״, אלא גם מספרת על אורח חייה של אישיות-פלאים זו (וראה השלמת הפרטים הביוגרפיים, שנכתבו ברוב-חן על-ידי ר׳ יעקב מרק ז״ל, בספרו המצויין ״במחיצתם של גדולי הדור״, ירושלים תשי״ח, עמ׳ 138-134).

בסיומה של הסכמתו המקיפה, קורא מרן הרב זצ״ל אל ״רבים וכן שלמים, להרוות נפשם הצמאה ממימי-התורה הטהורים, המפכים ביפעת-קודש וזיו-פלאות מהמעין הזך, מתורתו הגדולה של אותו גאון וצדיק הדור״.

---

138. עי׳ לעיל פרק יג, עמ׳ 132. כן מביא הרצי״ה בנפש הראי״ה, מהדו״ב עמ׳ טז.

"רבי מאיר מיכל זצ"ל – מופלא שבסנהדרין של גדולי-גאוני הדור שלפנינו"

"הדור אתם ראו, דור בנינו-בונינו, דור הוגי תוה"ק, הצמאים לטללי אורותיה, ראו אור בהיר בשחקים, המופיע כעת על אופקי התורה, דברים חדשים וגם ישנים, שיצאו מפי זקן מופלא שבסנהדרין, של גדולי-גאוני הדור שלפנינו, הלא הוא הגאון האמיתי, מאור הגולה, צדיק יסוד עולם, החסיד והענו, מרן רבי **מאיר מיכל** משאט זצ"ל. זה האיש הגדול בענקים, שהעניק חמה בקומתו, וכל גדולי ישראל שהכירוהו, הבינו את ערכו הנורא, בגדולת התורה והיראה, וטהרת המדות להפליא, שהיתה מעוטרת בענוה גדולה, אשר מצדה היה תמיד נחבא אל הכלים ומסתיר גדולת-צדקתו ותפארת-תפארתו הרחבה והעמוקה.

"גדולי ווילנא התחממו לאורו, וקיבלו דעתו הגדולה בכל דבר חוק ומשפט"

שנים רבות ישב בתור רב בעיר-מצער שאט, ולא פנה לכל הדרישות של כרכים גדולים, שביקשו להתעטר בכבודו, ולהתבסם מריח בשמי-תורתו וצדקתו הטהורה. ובאחרית-ימיו עזב פתאום גם את הרבנות של עיר המצער הנ"ל, ובא כמעט בהחבא לעיר ואם בישראל קהילת הקודש וילנא, על מנת לשבת שם בתור 'פרוש'. ומיד רעשה לעומתו כל העיר וביחוד גדוליה. וקיבלוהו בכבוד גדול, לא בתור 'פרוש'. וכמובן גם שם לא הסכים בשום אופן להתעטר בשום נזר ועטרה של רבנות ושל הוראה, רק המשיך את עבודת-קדשו ושקידת-תורתו. אבל גדולי-הדור הגאונים אשר בווילנא היו מתכוונים להתחמם לאורו, ולשמוע הארת דעתו הגדולה בכל דבר-חוק-ומשפט, הדורש הכרעה גאונית אמתית, ואף אם מרוב הענוה והיראה, היה תמיד נזהר מלהגיד את דעתו בתור הכרעה, היה זה דבר מקובל וידוע ומוחש, שדבריו הקדושים הם תמיד שקולים בפלס ומאזני-צדק, מחוורים כשמלה וברורים ומזוקקים לאמיתה של תורה.

"המאיר לעולם" – אור יקרות, חריפות ובקיאות אמיתית

והנה מכל אוצרות רובי-תורתו, אשר כתב וגנז במשך ימי חייו, נאבדו ונכחדו רובם, ונשאר לפליטה רק כרך אחד בשם "**המאיר לעולם**" שיצא לאור על-ידי בנו הגאון המנוח (ר' שמואל) ז"ל. אמנם לא נסדר הספר בשלמות, אבל כל גדולי-התורה אשר הציצו בספר הנפלא הזה, ראו בו אור-יקרות, חריפות ובקיאות אמיתית, הראויות להתגלות רק על-ידי אחד מיחידי גאוני הדור, העומד למופת ולנס בדורו.

ועתה נמצאה פליטה, חמדה-גנוזה של כתבי יד קודש בהלכה ובאגדה, דברים מאירים ומפליאים, שבאו לידי נכדו, ידידי היקר הרב הג' החו"ב סוע"ה, ישר-השכל וזך-הרעיון, מו"ה דוד הכהן קפלן שליט"א, שאזר כחותיו לסדר את כתבי-הקודש, שארית הפליטה שנשארה מעזבון זקנו, הגאון האדיר זצ"ל, בתור שרידים מפוזרים בניירות בלות מרוב-ימים, וברוב-

עמל סדר אותם בסידור יפה והגהה מדוייקת. וכדי שלא להחסיר מהופיע שום דבר הנמצא תחת ידי הרב המו"ל מדבריו של הגאון המחבר זצ"ל, פקדתי עליו שידפיס בחלק השני גם את העניינים שלא מצא אותם שלמים בכתב-יד, וגם את הקטעים הקטנים, שכולם הם ראויים לברכה והוקרה רבה, מכל תופסי התורה בע"ה.

"הספר הקדוש הזה, ייחשב לכל הוגי התורה לרכוש גדול ונעלה"

והנה המו"ל נכדו הנ"ל, עוד הוסיף לעשות, שגם את החלק הראשון של הספר הקדוש הזה "**המאיר לעולם**" הטיב את סדרו, והוציא אותו עוד הפעם לאור-עולם, בצורה חדשה ומתוקנת. ועתה ב"ה עומדים לפנינו כלולים בהדרם, אלה שני המאורות בחוברת אחת, להפיץ קרני-אורם זיום והדרם, על שמי תורתינו הקדושה, להוגיה באהבה.

בטוח אני בע"ה כי הספר הקדוש הזה, בהופיעו עתה בהדרו, יחשב לכל הוגי התורה לרכוש גדול ונעלה, שנתוסף לנו בחסדי השי"ת, בתוך אוצר-הספרים הגדול והקדוש, של גדולי גאונינו מדורי-דורות, ורבים וכן שלמים ישיבו על ידם את נפשם הצמאה למי-התורה הטהורים, המפכים מהמעין הזך, מתורתו הגדולה של אותו גאון וצדיק-הדור זצ"ל, ביפעת-קודש וזיו-פלאות.

"אשרי האיש אשר יביא אל ביתו, לקוח את הספר הקדוש הזה"

והנה הגאונים האדירים נוחי-נפש ז"ל, שכתבו דברי-חיזוק על הדפסת החלק הראשון בהוצאה הראשונה, העירו שגם הם לא כתבו דבריהם בתור הסכמה על דברי קדשו של הגאון המחבר זצ"ל, מרוב עיזוז גדולתו הנוראה, ואני מה אענה בתרייהו, רק באתי להודיע ברבים, שאשרי האיש אשר יביא אל ביתו, לקוח את הספר הקדוש הזה, לעטר בו את אוצר-ספריו, מבחירי מעשי ידי גאונינו מאירי-עינינו בכל דור ודור.

והנני בזה חותם בברכה נאמנה, לידידי הרב הג' המו"ל והמסדר שליט"א, נכד הגאון המחבר זצ"ל, ולכל עוזריו ומסעדיו במפעל הגדול והקדוש הזה, יתברכו בכל טוב סלה, ויחד נזכה לראות באור-חדש אשר יאיר על ציון ועל מקראיה, לרומם קרן עם-ד' ותורתו, בגאולה שלמה ובנין-שלם, בבא לציון גואל במהרה בימינו, אמן.

כנפשם ונפש מברכם באהבה רבה, מהר הקודש מירושלים,

אברהם יצחק הכהן קוק, תשרי תרצ"א, פעה"ק ירושלים ת"ו.[139]

הסכמות הראי"ה סי' סא

---

139. וע' השלמה לדברים בליקוטי הראי"ה א פרק "שר המסכים", עמ' 215-216. בשנת ה'תשנ"ב הופיעה בירושלים מהדורה חדשה ובה גם חלק ג, ובראשו תולדות חייו.

"כבר חקרו המפרשים, אם שלמות האדם תלויה דווקא בקיום כל תרי"ג המצוות, או יוכל לקנות שלמותו אף במקצת מצוות? ולפי הנראה דתלוי דווקא בקיום **כל** המצוות – – – אמנם יקשה לנו, מי הוא ואיזה הוא אשר יוכל לקיים **הכל**, והלא יחסרו לכל אדם המצוות המיוחדות למלך או לכהן וכו' ובזמן הזה מצוות קדשים וטהרה? ונראה כי כמו דקיימא לן שכל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת (מנחות קי, א), כמו כן הוא בכל המצוות – – – על ידי עסק התורה בהלכות המצוות, יוכל לקנות שלימות, מעין קיום המצוות בפועל".

המאיר לעולם סוף ח"ב, דף סה, ב

פרק טז

צדיק וטוב

אמר הגאון ר׳ משה קליערס ז״ל, רבה של טבריה: ״המידה התרומיה **לב-טוב** – היתה קניין-נפשו של הרב. אילו היה יכול, היה נותן את כל לבו לזולתו״.

״כל מה שמתקרב האדם אל אור השם יתברך – יותר שופע עליו שפע השלמות האמיתית – – – וככל שהאדם הוא יותר קרוב אל הקב״ה, מתגברת יותר בלבו אהבת־החסד ורצון ההטבה לכלל ולפרט״.

עולת ראי״ה ח״א, עמ׳ רצ

״בכל דרכיך דעהו״ – צריך לבקש את הקב״ה בתוך הדרכים שהאדם מתנהג – – – וכן בהיותו עסוק בגמילות־חסד **להיטיב** לחברו, אז יבקש את הקב״ה רק בהעמקת עצה, איך להיטיב לו טובה גדולה, הגונה וקיימת״.

מוסר אביך, מהדורה בתרא, עמ׳ טל

״צריכים להכיר את **אור הטוב** שבמצויינים שבבני אדם, שעל ידם **אור הטוב** מתפשט בעולם״.

מוסר אביך, מדות הראי״ה, עמ׳ צו

״עבודה גדולה ומאירה היא להסיר את הכעס מן הלב לגמרי, להביט על הכל **בעין יפה**, בחמלה של **חסד** שאין לה גבול, להידמות לעין העליונה, עינא עילאה עינא דכולה חיורא (העין שכולה לובן) – – – לחמול גם על השוקעים בבוץ־הרשעה, ולמצא את הצד **הטוב** שבהם״.

אורות הקודש ח״ג, דרך הקודש ד, יג, עמ׳ שכו

״המסתכלים העליונים, אזורי **חסד**־אל תמיד – – – עינם תמיד פקוחה לחפש את נקודת **הטוב**. לא תוכל שום שנאת־הבריות לשלוט בהם, כי בכל מקום מוצאים הם נקודת הטוב״.

שם, עמ׳ שכח

״עצמות החפץ של היות טוב לכל, בלא שום הגבלה בעולם כלל, בין בכמות הניטבים ובין באיכותו של הטוב, זהו הגרעין הפנימי של מהות נשמת־כנסת־ישראל – זאת היא ירושתה ונחלת אבותיה״.

אורות ישראל, פרק א, ד

איש החסד

מרן הרב זצ"ל היה איש-החסד, מזרעו של אהרן הכהן, ו"נפשו מוכנה" בכל עת ובכל שעה "לעשות הטוב והחסד" (עי' נצח ישראל למהר"ל מפראג, פרק כא). מחשבותיו הקדושות נשאוהו מעלה מעלה, לגלות את הטוב בכל דבר, להאירו במידת החסד.

וב"עולת ראיתו" כתוב לאמור: "האדם צריך שירגיל עצמו, שכל ידיעת-לימוד וכל התבוננות שתבוא לנפשו, תעודדהו לפעול טוב" (ח"א, עמ' רמו), והוא זצ"ל, שהיה טוב במהותו, באו ידיעותיו המקיפות והתבוננותו העמוקה וכיוונוהו לטובו של הכלל, לטובה וחסדה של האומה כולה.

כך שנה לנו בעל "נפש החיים", הגאון ר' חיים ז"ל מוולוז'ין: "כי זה כל האדם – להיטיב לאחריני", ודעה זו היא שהיתה ראש פינה בכל השקפת עולמו של מרן הרב זצ"ל, בניין-אב בכל דרכיו ובכל מעשיו.

השקיעה הבלתי-פוסקת להעניק טובה לעולם, הרצון הקבוע להרבות טובה וברכה באהבה – הם שהתבטאו בזריזותו הנפלאה בעשיית הטוב, בכל דבר גדול ודבר קטן, בדברים העומדים ברומו של הכלל, ובעניינים קטנים היורדים לעולמו של הפרט, בסעד רוחני ובעזר חומרי בגוף ובממון, בעל-פה ובכתב, בעין יפה ובמאור פנים.

גדולה היתה זריזותו בכל הנוגע לעזר וסיוע לכל דורש, אולם כשבא מישהו מחוגי מתנגדיו לבקש המלצה, כאן היה מזדרז ביותר למלא משאלתו (כדברי הגמרא בבא מציעא לב, ב: "כדי לכוף את יצרו").[ח] ופעם בא מישהו מהידידים לבקש איזה מכתב, והוא דחה מיד עניינים אחרים, והזדרז לכתוב, העיר על כך אחד מבני-הבית: "מדוע הרב מזדרז כל כך בדבר, והלא המבקש איננו מן המתנגדים לו"...

אמר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל:

בשעה שהיה אדם בא לבקש ממרן הרב זצ"ל איזו טובה בשביל עצמו, והרב היה מרגיש שהוא מעוניין רק בטובת-עצמו, ואילו טובת-הכלל אינה מעניינת אותו כלל, היה הדבר מכאיב לו מאוד.

שעון הזהב מתנת האירוסין – משכון לנצרך

סיפר אחיו של הרב, החכם-החוקר ר' שאול-חנה קוק ז"ל:

בעיירת מולדתו גריווא היה גר יהודי אחד בשם מאיר מלטינסקי, שבהיותו צעיר לימים, כבר התחיל לעסוק במסחר, והאמצעים הכספיים שלו היו מצומצמים. מדי פעם בפעם היה נזקק לקבל הלוואה לצורך מסחרו. פעם נצרך מאוד לכסף, ונכנס להרב שעמד אז לפני חתונתו, ושפך את מרי שיחו, כי הנה נזדמן לו עסק שיש לו סיכויים להרוויח, אבל חסר לו הכסף הדרוש.

הרב ענה לו, כי לצערו אין לו כסף מזומן, אולם יוכל לעזור לו בזה שיתן לו את שעון הזהב שנתן לו חותנו כמתנת-ארוסין – ויוכל למשכן את השעון עד שירווח לו.

מלטינסקי הודה מאוד להרב, קיבל את שעון-הזהב ומישכן אותו. אולם הוא נסתבך במסחרו, ולא היתה לו אפשרות לפדות את המשכון.

בינתיים הגיע היום המיועד לנישואיו של הרב. הרב לא היה כנושה, ולא תבע ממלטינסקי לפדות את השעון, אולם מלטינסקי הבין את אי-הנעימות שבדבר, ועשה מאמצים כדי לפדות את השעון – ולא עלתה בידו. ורק כאשר כבר ישב הרב בעגלה לנסוע לחתונה, ממש ברגע האחרון הצליח לקבל את השעון, ורץ אחרי העגלה והחזיר לרב את השעון.

מעשי צדקה בכל עת

הרב מרדכי רבינר ז״ל, הי״ד, מספר:

טוב לבו הפליא את אנשי זוימל קהילתו-רבנותו הראשונה. הוא היה משאיל כלי כסף וזהב לעניים שירדו מנכסיהם, כדי לאפשר להם לקבל הלוואות תמורת החפצים בתור משכון. פעם בא אליו עני אחד ממכיריו ושוחחו ביניהם. כשהלך ממנו העני והושיט ידו בכיסו, מצא מטבע זהב בן חמישה רובלים ששם הרב לכיסו בחשאי בשעת השיחה, מבלי שהרגיש העני כלום.

פעם בא אליו חייט עני, ואמר לו, כי אין לו במה להכין צרכי שבת. לקח הרב את מנורת הכסף שלו ונתנה לחייט העני, כדי לקבל הלוואה בערבון ולקנות מצרכים לשבת.

היכן נעלמו תכשיטי הרבנית?

בימי רבנותו בבויסק היה הדבר: ימים אחדים לפני חתונת אחיו, הרב ר׳ חיים קוק ז״ל, באה הרבנית אל אשת הר״ר אביגדור ריבלין ז״ל, מנכבדי העיר בויסק, ופנתה אליו בבקשה להשאיל לה את התכשיטים שלה, לכבוד החתונה. כשתמהה הגברת ריבלין ושאלה את הרבנית, והיכן התכשיטין שלה? השיבה הרבנית בחיוך על פניה: הרב לקח את התכשיטים שלי ונתנן לאשה ענייה, שהיתה צריכה להשיא את בתה, כדי למשכן אותם.

מה קרה למשכורת?

בתקופת הרבנות ביפו הופיעה פעם הרבנית לפני הנהלת הקהילה ביפו, ופנתה אל מר מאיר דיזנגוף ז״ל בתלונה, כי זה כמה חודשים לא הביאו לה את המשכורת ואין לה ממה להתקיים. תמהו ראשי הקהילה על הדבר, ולאחר שחקרו ודרשו בעניין, נתברר שהרב מפזר את פרנסתו-משכורתו לנזקקים.

כשפנו אל הרב, ושאלוהו מדוע הוא מתנהג ככה, ומדוע רואה הוא מקום להעדיף זרים על פני ביתו, ענה בתמימות: "בני ביתי אפשר להם לקחת בחנות המכולת בהקפה"... ומאז ניתנה הוראה לגזברות הקהילה, למסור את המשכורת רק לידי הרבנית.

כל כסף שקיבל הרב לידו לא לן אצלו.[140] בו ביום היה מחלקו לעניים בסתר ובצנעא. ואם לא היה בידו מה לתת לעניים, היה פונה במכתבי המלצה לעשירים נדיבי-הלב, שיתמכו בהם בעין-יפה ולב-מתנה, והיה נוהג להפריז על המידה במכתבי-המלצה, ובלבד שיגיע מזה רווח והצלה ותשועה לנזקקים.

הגרי"י וינברג ז"ל: "נדיבות לבו של הרב הצילה אותי מרעב"

סיפר הגאון ר' יחיאל יעקב וינברג ז"ל: בפרוץ מלחמת העולם הראשונה, נפגשתי עם הרב, שנתקע אז בחוץ-לארץ, ברכבת העירונית בברלין. היתה זו פגישתנו הראשונה, והתפתחה בינינו שיחה של תורה.

הרב לא שכח להתעניין במצבי החומרי, שהרי הייתי נתין האויב (הגר"י וינברג ז"ל היה אז רבה של פילווישקי בליטא, שהיתה אז חלק מרוסיה), ומשנודע לו שהנני שרוי במצוקה, פנה מיד לרבנית, וביקש שתמסור לו את כל הכסף שברשותם, על מנת לתת לי. תפסתי מיד שזהו מעט הכסף שנמצא בידם, ושגם הם זקוקים לו מאוד בהיותם בנכר מטולטלים בסערת המלחמה, וסירבתי לקבל, אולם הרב לא הרפה ממני, הפציר בי ושידל אותי באמרו: "אותי מכירים כבר בעולם, ובעזרת-השם לא יחסר לי, ואילו את הרב וינברג עדיין אין מכירים, והוא עלול חס-וחלילה לסבול". בסופו של דבר הסכמתי לקבל את הכסף, ואחר כך נתברר שנדיבות-לב זאת של הרב, היא שהצילה אותי מחרפת-רעב ממש.

חלות לשבת לבית הרב...

סיפר הרב אהרן היימן ז"ל:

כששימש הרב ברבנות קהילת "מחזיקי-הדת" בלונדון רבתי, הוקצבה לו משכורת נכבדה של עשר לירות סטרלינג לשבוע, אולם לא פעם היו מקורביו צריכים לשלוח לבית הרב חלות לשבת, כיוון שהיה מחלק רוב משכורתו לעניים.

"בכל מאודו – ששילם להם משלו"

סח לי הנדיב רבי מנדל חייקין ז"ל (מראשי קהילת "מחזיקי הדת"): כשהיה הרב מטריף איזה דבר של שואל עני (כלי או בשר וכו'), היה מוציא כסף מכיסו ומשלם את דמי ה"טריפה" (עי' שבת נו, ב, בכל מאודו – שנתן להם משלו, ועי' סנהדרין ו, ב, וצדקה לזה – ששילם לו מתוך ביתו).

---

140. עי' להלן עמ' 211.

במקרה נודע לי הדבר, ומאז הקצבתי סכום מסויים לצורך "הוצאה" מיוחדת זו של מרן הרב זצ"ל.

חלוקו הנאה של הרב – לאברך-שוחט תלמיד-חכם

תלמידו ד"ר בנימין מנשה לוין ז"ל,[141] בעל "אוצר הגאונים", סיפר: פעם ישבתי בביתו בירושלים בשעת לילה, והנה נפתחה הדלת ונכנס אברך אחד, וביקש המלצה לאחת המושבות שיקבלו אותו כשוחט. תהה הרב על קנקנו, ומצאו מלא וגדוש בתורה ובהלכה, ומיד כתב לו המלצה חמה. משעמד אותו אברך לצאת מחדרו, הבחין הרב כי הוא לבוש מעיל עליון מרופט וקרוע. מיד ביקש אותו להמתין דקות אחדות. בצעדים מהירים הלך לחדר השני, וכעבור כמה דקות חזר כשהוא מחזיק בידו אחת הקאפוטות החגיגיות שלו. הוא הושיט את הבגד לאברך-השוחט, וביקש ממנו כי ילבש אותו. האברך, שהיה כנראה עני צנוע, נרתע, אולם הרב הרגיעו ואמר לו שאינו רשאי לסרב, הואיל וכל עניין המשרה באותה מושבה עלול להפגע בגלל מצב לבושו. בנועם וברוך חזר והסביר לו כי אנשי המקום ששם הוא רוצה להתקבל כשוחט, עלולים להמנע מכך כאשר יראוהו לובש בגד לא-מכובד, לכן מוטב שילבש בגד נאה וחדש זה. האברך שוכנע, התלבש בו-במקום ויצא מבית הרב כשהוא עטוף בחלוקו של הרב. היה זה מרגש כיצד הרב מעודד ועוזר לתלמיד-חכם צנוע, שעד אותו ערב כלל לא הכירו.

"לעסוק בזיקוק המידות – – – להרבות טוב בעולם"

רעיונות מאירים בסוגיות הטוב והחסד, המוסר והמצוות, פזורים על פני "מוסר הקודש" (ירושלים, תש"י), הכרך השלישי של "אורות הקודש" – זה הספר המונומנטלי שסודר מתוך כתבי הרב, על ידי נאמן-רוחו, נזיר-אלוקים החסיד שבכהונה הרב ר' דוד הכהן זצ"ל.

ושם נאמר, כי "אף על פי שהתורה והמצוות מזככות הן את המידות, מכל מקום אי אפשר לסמוך על זאת בלבד, והכרח לעסוק בזיקוק המידות, ובתיקון המוסר ביחוד" (דרך הקודש ב, א, עמ' רלג).

ולא עוד אלא ש"אחרי השקוע היותר עמוק במערכת רזים וגנזי-נסתרות, אנו באים לידי מסקנה שעל האדם ראוי להיות בכשרון-מעשה להרבות **טוב** בעולם, בין אדם לחברו, ולכל היקום אשר על פני האדמה" (שם ד, ד, עמ' שסו).

אשרי מי שעמל להרבות טוב בעולם, בעולם הפרט ובעולם הכלל, ושאף להגדיל **חסד** עם כל היקום.

---

141. עיין עליו לנתיבות ישראל ב מאמר ח "אוצר הגאונים". להלן ראשית פרק כא. מועדי הראי"ה פרק כו מהדו"ב עמ' 316-315. פרקים אודותיו בטל הראי"ה פרק ח, ליקוטי הראי"ה א, פרק "שר המסכים" עמ' 207-204, ליקוטי הראי"ה ג, עמ' 289-277.

חסד של אברהם וחסד של אהרן

"חסד של **אברהם** כולל את כל באי עולם, וחסד של **אהרן** מרוכז כולו בישראל. ומי שמתדבק במידת־החסד לאמיתה, באור תורה, צריך שיחבר את שני ענני הכבוד הללו, של אברהם אבינו ושל אהרן הכהן – יחד, ויאירו עליו שני האורות – 'חביב אדם שנברא בצלם וחביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה'".

אורות הקודש ח"ג, דרך הקודש, חסידות כג, עמ' שלז

אשרי הנשמה שהאירה באור "חסדו של אהרון הכהן שהיה מרוכז בישראל", ובאור "חסדו של אברהם אבינו שכלל כל באי-עולם".

– מטובו נחיה ובאור-חסדו נראה אור.

פרק י״ז

אור התפילין

מתנת הגאון האדר״ת ז״ל: שלושה זוגות תפילין

מידות-החסידות שבהם נהג מרן הרב זצ״ל בעודנו צעיר לימים, לא נעלמו מעינו החדה של הגאון האדר״ת ז״ל, וחיבת-המצוות של הצעיר בן הי״ט, המיועד-להיות-חתנו, היא שגרמה לכך שבערב-פורים תרמ״ה, בשבת החתן בישיבת וולוז׳ין, הגיע אליו משלוח מתנה מפוארת מהחותן-בעתיד – שלושה זוגות של תפילין; שני זוגות – של רש״י ושל רבינו-תם – בגודל רגיל, לזמן תפילה, וזוג שלישי של רש״י בתבנית מוקטנת (שניתן להצניעו על היד ותחת הכובע[142]) בכדי להתעטר בו במשך היום כולו. ואמנם כך נהג מרן הרב זצ״ל משחרית ימיו ועד זקנה ושיבה, להיות עטור בתפילין ברובו של יום, ולעסוק בתורה כשפארו חבוש לראשו, ושם-ד׳ נקרא עליו.

ואם כי כבר אז מצא האדר״ת, שהחתן ראוי להניח גם תפילין דרבנו תם (שעליהם נאמר שהמניחם צריך להיות מוחזק ומפורסם בחסידות), הרי ענוותו של הרב גרמה לכך, שאפילו בשנותיו האחרונות היה משתדל להניחם בצינעא.

צימאון להנחת תפילין

> צדיקים גדולים, תמיד צמאים הם להניח תפילין, ולהיות מלובשים ומעוטרים **בתפילין**, ותשוקה זו עצמה – היא בבחינת תפילין דקודשא־בריך־הוא (ע׳ ברכות ו, א) והיא מאירה באור־חיים המתנוצץ על ידי תפילין דרבנו־תם, והמידות והמעשים הטובים ואור התורה היוצא לפועל על ידי תשוקת־קודש זו, היא הדרגא של תפילין דשימושא־רבא.
>
> וכולם יחד הם עוז ופאר לישראל, להודיע שהשקפת־עולמם השכלית ורגשת לבם החזיונית, מתוך מעין־הקודש הם נובעים.
>
> ערפלי טוהר, מהדו״ק עמ׳ סב. שמונה קבצים ב, רמג

התפילין – עוז ופאר

עשירי-תוכן ומתרוננים-פיוט הם ההגיגים אשר העלה מרן הרב זצ״ל בכתבי-קדשו על מצוות תפילין, והם נדפסו בסידורו **״עולת ראי״ה״**. והרי לנו קטע מתוך מפתח-דבריו-מישרים על עיצומה, עוזה ותפארתה, של מצוות-היקר הזאת.

---

142. ראה להלן עמ׳ 200, ולעיל עמ׳ 97, 139.

"**התפילין** הם עוז לישראל, **פארנו** החבוש עלינו, הודנו והדרנו. **התפארת** האלקית אשר נתגלתה בכנסת־ישראל, במהות נשמתה, ביסוד חייה הכלליים, חודרת היא [על־ידי מצות תפילין] בנשמת כל יחיד ויחיד מיחידיה.

– – – הטבעיות האלקית – – – מורשה היא לקהילת־יעקב, ואיתנה היא סגולה זו, אדירה ואמיצה היא – – – **והפאר** של הטבעיות האלקית הזאת, בתכונתה הנפשית ובערכה השכלי, מתבלט הוא בהוד־קדשו על ידי מצות **תפילין**, הדרת תפארתנו ומשגב קדושתנו החבויים במעמקי הווייתנו. – – – התכונה **הנפשית** – בהופעת הקודש אשר לתפלה־של־יד, והתכונה **השכלית** – באור התפלה־של־ראש. ושתיהן יחד מתאחדות להיות לאות־קודש־קדשים, למלאות את מהות החיים של כל אחד מבניה של אומה זו, **פאר** והדר נצח, אור אלקים אמת שהוא משוש גאותו וישעו עדי עד".

עולת ראיה, ח"א, עמ' כב-כג

אור התפילין – אור החסד

"**ובחסדך תגדיל עלי**" – כל מפעל **מתגדל** ומתאדר בשעה שאור **החסד**, המאחד את כל, מאיר בברק־זהרו, וכאשר אור **התפילין**, הממלא את כל חדרי הנשמה חמדת־זיוים, מופיע בהדר־גאונו במעמקי־הלב וכל קרב וכליות מתמלאים רגשי קודש־קדשים, אור־החסד מתעלה ומתגדל בכל תעצומות עוזו.

עולת ראיה, ח"א, עמ' לג

"חבש פאר" – מצוה כמאמרה

כתוב בהלכות שבסידור **"עולת ראיה"**, על מקום הנחתם של **תפילין-של-ראש**: שהקצה התחתון יהיה בתחילת עיקרי-השיער, שלא יצא מהם כלל על המצח. ובהערה למטה באה תוספת של עורך-הסידור, בנו-יחידו מו"ר הגרצ"י קוק (שליט"א) [זצ"ל]:

על הזהירות בזה, שלא יצא כלל מהתפילין על המצח, הדפיס אאמו"ר **הרב** ז"ל בשנת תרנ"א (בעילום-שם), את הספר המיוחד **"חבש פאר"**, ונסע אז בערי ליטא והיה דורש לפני הקהל, להוכיח על קדושת התפילין, וחיוב הזהירות בזה, וגם אח"כ היה נוהג להעיר ולעורר על זה.

מכשול זה העסיק והטריד מזכי-רבים, ואחד-קדוש, הגאון ר' אברהם-דוד ז"ל, רבה של בוטשאטש, בעל "דעת קדושים", קובע בהנהגות שנדפסו בראש סידור התפילה שלו – "תפלה לדוד" פרעמישלא תרנ"ג – "בכל קיבוץ לתפילה, יש לייחד איש אחד, משגיח, שלא יהיו תפילין של ראש יורדין במשהו למטה מעיקרי השערות".

וכיוצא בזה נמסר על הגאון ר' צבי אריה פרומר ז"ל, ראש ישיבת חכמי לובלין ("הרב מקוז'יגלוב"), שבתחילת תפילת-שחרית היה עובר בין המתפללים, ודואג שיהיו התפילין שבראשם מונחים במקומם הנכון.

ואמר פעם הרב זצ"ל: "מן השמים סייעוני, שהנני קצר-רואי, אחרת היה עניין התפילין שלא-במקומם, בראשי אנשים שונים המתפללים בבית-הכנסת, גורם לי בלבול לתפילתי".

ובחוברת "לשלשה באלול" – ירושלים ה'תצח"ר (חלק א סע' ט) נאמר:

> הדאגה ליסוד קביעותה של מצות קדושת **הפאר** הישראלית, מצות התפילין, וחיזוקה בשמירת קיומה כדינה, בדיוק-מקומה, התחילה לפעמו עוד בהיותו בפאניוויז, אך בזוימל נגמרה ויצאה לפועל, כשהוציא אז, בהעלם-שם, את ספרו **"חבש פאר"**, בתוכחת-מוסר והתעוררות וברורי-הלכות ע"ד חיוב הנחת **תפילין-של-ראש** במקומן המדויק, ונסע לכמה חודשים לערים שונות, עם הפצת **ה"חבש פאר"**, להוכיח ולעורר על דבר זה גם בדרשות שבע"פ (תרנ"א).

נושא זה היווה פרק מיוחד בחיי מרן הרב זצ"ל – עבודת-קודש שהרה והגה והתמסר לה בשנות רבנותו הראשונות, כשהתחיל בתפקידו כרועה רוחני הנושא באחריות הציבור.

מרן הרב זצ"ל גילה, שמצוה זו אינה מתקיימת כמאמרה, ומשנתן דעתו על תיקונה בקהילתו, עוררה אותו הנשמה הכללית שלו, להרים את ימין-צדקו ולפעול למען תיקונה אצל הכלל.

עמדה לפניו הדוגמה של צדיק-הדור, מרן ה"חפץ חיים" ז"ל, שכתב את ספרו בעילום-שם (עי' לעיל ריש פרק יא), ואף עסק בעצמו בהפצתו. והוא ישב איפוא וכתב את ספרו "חבש פאר", טרח בהדפסתו בעילום-שם, ויצא אתו למסע בעיירות ליטא, עורר את הרבנים וכל שומרי משמרת הקודש שיתנו דעתם לתיקון הדבר, ואף עורר את הציבור בדרשות בבתי-מדרשות, על גודל המצוה וחומר התקלה שבקיומה שלא-כהלכה.

"התפילין כוללים כל שלמות הקדושה"

ברמזי תוכנה ומהותה של מצוות "וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך", כתב מרן הרב זצ"ל לאמור: **"התפילין** כוללים כל השלמות של הקדושה וכל הפנימיות שלה, ובאים המה להכתיר את ישראל **בתפארתה, בתפארת** הרז הפנימי, המחדש והמאחד את הכל" (חבש פאר, עמ' לב, ב; רמזים, מהד' ירושלים ה'תשמ"ה, עמ' ע).

ובדברי-ההתעוררות אשר נשא אחר כך באזני עם-ד', הכריז ואמר: "הסטרא אחרא מתאמצת בכל כוח, שתהיה מצוות **התפילין** מרופה בישראל ח"ו – – – כי אם היה לב עם-ד' דבק במצות **תפילין**, לא היו באים לכל רע – – – כי היה **השכל** פועל הטוב בכלי החומר, והיתה **הקדושה** מתווספת כפי תוספת הכח **החמרי**" (חבש פאר, מהדו"ב, עמ' כד; "דרושים", דרוש א, מהד' ה'תשמ"ה, עמ' נג).

ואם בראייה כזאת ראה את החיוב, ובחרדה כזאת תפס את השלילה, אין פלא שנחלץ בכל כוחו לעזרת-ד' בגיבורים, לחיזוקה של מצוות תפילין בכתב ובעל-פה וכיתת רגליו למען תיקונה והחזרתה לתפארת שלימותה.

"מאמר חבש פאר – תוכחת מגולה להמון עם-ד'"

בריכוז מחשבתי ובעיון מעמיק כתב את ספרו "חבש פאר", ובזה השער לד', בראש הספר ששם מחברו אינו מופיע בו, נתפרש תוכנו ועניינו ויעודו:

> מאמר **"חבש פאר"** – כולל תוכחת-מגולה להמון עם-ד', המניחים התפילה-של-ראש שלא במקומה בבלי-דעת, ולמשכילים בעם המתעלמים מתקנת המעוות, ולעורר האהבה לעמוד בפרץ, להציל ממכשול-עוון ולזכות את הרבים.

ומעבר השני של השער נאמר:

> קול-קורא למגידי-צדק בעמנו הבאים בערי-ישראל, ונושאים מדברותיהם בתוכחה ומוסר-השכל, ישימו להם הדבר הגדול הזה לנושא בדרשותיהם, וזכות-הרבים תהיה תלויה בם, וכל מגיד-צדק שישחרנו לבקש לו הספר הזה, למען הזכיר הענין בדרושיהם – ישיגו בלי נדר חינם אין כסף.

הגאון האדר"ת ז"ל: "בעל חבש פאר – יראת ד' הקדושה והטהורה בוערת בלבבו"

בהסכמתו לספר, כותב הגאון האדר"ת ז"ל: "חזיתי איש מהיר במלאכתו מלאכת-שמים, הוא בעל ספר 'חבש פאר', על קדושת מצות תפילין-של-ראש. ביודעי ומכירי קאמינא, הרב המחבר שליט"א, לא לכבודו ולא לכבוד בית אביו עמל ויגע בהערכת הספר הזה, רק יראת ד' הקדושה והטהורה הבוערת בלבבו – – – היא שעוררה אותו לצאת לעזרת-ד'-בגיבורים, לחבב מצות תפילין על ישראל, לעורר לבב עמנו על גודל קדושתה ולהסיר מכשול מאלה האנשים השוגגים בה. והנה עברתי על פני כל הספר, ומצאתיו **מלא דבר-ד' זו הלכה ומורין כן, כל דבריו דברי-תורה**, וראויים הם לאדפוסי אדרא".

הגאון האדר"ת ז"ל עושה גם הוא רצון המחבר ומעלים שמו, אולם הוא מציג אותו כמוציא-לאור של הספר, והוא ממשיך וכותב בהסכמתו: "והנה התנדב האי-טהור-גברא, קודש-הלולים להכא הוא דאתא, כבוד רחימא-דנפשאי דיתיב בתוונא דליבאי, הרב הגאון, מוכתר בשם-טוב, מוהר"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א, האבד"ק זוימל – – – להוציאו לאור-עולם".

והאדר"ת ז"ל, שידע כבר על התכנית לצאת עם הספר למסע-התעוררות לחיזוק המצווה ותיקונה, מוסיף ואומר: "אבקש מאת מכירי וידידי מקרוב ומרחוק, לתמוך בידו מזה ומזה בכל מקום בואו, למען קדושת המצוה, פארנו ותפארתנו, ועליו ועל המסייעים נאמר 'וצדקתו עומדת לעד – זה העוסק לזכות את הרבים' (ספר חסידים) – – – הכותב באמת וחותם בצדק, לכבוד קדושת המצוה החמודה הזאת".

מצוה "אדירה וחביבה יש בידינו, והיא עוז לנו"

בפרק הראשון בספרו, פונה מרן הרב זצ"ל בקריאה נרגשת "אליכם אישים אקרא!"

"הנה יש בידינו מצוה אדירה וחביבה, שהקב"ה תלה בה כבודו יתברך וכבודנו, והיא עוז לנו, וכמו שדרשו רבותינו ז"ל (ברכות ו, א) ומניין שהתפילין עוז הם לישראל, שנאמר ד' עוז לעמו יתן – – – והם תפארתנו ופארנו, כמו שכתוב (יחזקאל כד, יז) פארך חבוש עליך – – – והרא"ש ז"ל היה מברך עוטר ישראל בתפארה אחר הנחת תפילין (אורח-חיים סי' כה סעיף ג) – – – ותקצר היריעה מהכיל יקר ערך רוממות קדושת המצוה הזאת".

"תפילין של ראש – עיקר הפאר"

ובפרק השני[143] הוא ממשיך ואומר:

"איך לא ימס לבבנו ויהי כמים, ושערות בשרנו איך לא תסמרנה מפחד ד' ומהדר-גאונו, ומה נענה ביום-תוכחה, עת ד' יביא במשפט אותנו, כי השלכנו דברי-קדשו וכבודו אחרי גוינו, – – – כי רבים מבני עמנו מזלזלים במצות "תפלה-של-ראש" – עיקר **הפאר**, אשר שם ד' וכבודו עליה נקרא, ומניחים התפילין שלא-ככתוב, ומפורש לנו מפי חז"ל (מנחות לז) שזו הלכה למשה מסיני, שיהיה במקום-שער דוקא, ואם אפילו מקצת מן התיתורא מונח למטה מעיקרי השער, לא קיים כלל מצוות תפילין-של-ראש, ודומה כמי שקשר תפילין על מתניו או הפשילן לאחוריו, ומצוות תפילין-של-ראש לא קיים כלל. ואם ברך – ברכתו לבטלה, ועבר בלאו דלא תשא (ברכות לג).

והנה כבר צווחו בזה גדולי-עולם (וכבר נדפס קונטרס קטן "תקון עולם" עם ציורים, ברם זכור אותו האיש לטוב), אבל בעוה"ר עוד המכשלה לא סרה, ורבים מהעם לא הטהרו, ותפיליהם על מצח נחותה למטה.

"לתקן המצוות ולהחזיר עטרת-תפארת-ישראל למקום הראוי"

ונתתי על לבי, כי יד הסגנים במעל הזה, הקולר הזה תלוי רק בהנכבדים שבכל אתר ואתר מקהילות-יעקב, וביחוד מופלגי התורה, הרבנים ומו"צ, מגידים, ושוחטים, וראשי-ישיבות שבכל עיר ועיר, הרואים את המכשלה הרבה – כבוד שמים מחולל – ולא חלו ולא זעו, לצוות במפגיע על כל איש המוני, בהניחו תפילין למטה ממקום עיקרי-השער – לתקן המעוות, ולהחזיר עטרת-תפארת-ישראל למקום הראוי. ואותם שקשר-של-תפלין שלהם רחב יותר מדאי – הלא עליהם חשובי-העדה, וביחוד הרבנים, מוטל לתקן או לצוות על כל פנים על עושי רצונם – לפקח בזה ולתקן.

---

143. מהד' ה'תשמ"ה, עמ' י-יב.

איה יראת ד' ואהבתו המחויבת להיות בלבנו, ואיה אהבת אחינו בני־בריתנו כי נתעלם מהם, ובשביל דבר קל־הערך ונוח לתקן כזה, נניחם ללכת בלא־חמדה. וד' יתברך יודע כמה הלכו לעולמם, ואין בידם מצות תפלין־של־ראש כל ימיהם, רק עוונות ופשעים של ברכות־לבטלה (במקום שמברכים 'על מצות') מדי יום ביומו, רחמנא ליצלן, ועל מי הקולר תלוי, אם לא על מי שבידם למחות (שבת נה)".

"רבינו משה מקוצי ז"ל, בעל הסמ"ג, הוכיח את גלויות ישראל, להחזיק במצות תפילין"

"הנה בעוה"ר, מצות־תפילין מאז היתה מרופה בידינו, וד' העיר את רוח רבינו משה [מקוצי], בעל הסמ"ג ז"ל, והוכיח את גלות־החל הזה, להחזיק במצות־תפילין, עד אשר כל אשר בשם ישראל יכונה לא ימנע מהנחת תפילין בעת קריאת־שמע ותפילה על כל פנים. ובודאי, גברא־רבא כרבנו משה, בעת כיתת את רגליו בגלות־ישראל, להוכיח על מצוות־תפילין, השגיח גם שתהיה תקנתו שלמה, ויניחו על מקום הראוי להם, כי "חזקה על חבר – ובפרט קדוש־ד' מכובד כמותו ז"ל – שלא הוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן" (עירובין לב).

[וכך כתוב **בספר-מצות-גדול**, עשין סי' ג: "ויהי אחר ארבע אלפים ותשע מאות ותשעים וחמש שנים לבריאת־עולם, היתה סיבה מן השמים להוכיח, ובשנת תקצ"ו הייתי בספרד להוכיחם, ואימץ הקב"ה זרועותי – – – ועשו תשובות גדולות, וקיבלו אלפים ורבבות מצוות תפילין מזוזות וציצית – ונתקבלו דברי בכל המקומות"].

"אבל מי יגלה עפר מעיניו ז"ל ויראה, כי יד־הזמן הרסה את רוב־בנינו אשר כונן בקודש, ועדיינו הורד מעלינו – – – ואנחנו מתרפים במלאכת־ד', ונעשינו חברים לאיש־משחית, הוא ההרגל המשרש כל דבר מצוה, ומקלקל כל תקון־עבודה.

"להזכיר ולהעיר את הנכשלים בביטול מצות תפילין-של-ראש"

יראה ורעד תבא בנו, אם לא נחיש מפלט לנו, לתקן המעוות, להוסיף אומץ ולפקח כל איש בבית־מדרשו, להזכיר ולהעיר את הנכשלים בבטול מצוות תפילין־של־ראש, ומכניסים עצמם להיות בכלל "פושעי ישראל בגופן" (ראש־השנה יז) – על־לא־דבר, – – – הלא, חלילה, נפשינו תחת נפשם, אם לא נעמוד על המשמר כאשר יאתה. ולמי יש בידו למחות בדבר כזה, יותר מרב העיר, האב"ד בכל עיר אשר דבריו נשמעים, ומי לא ישמע לקולו בנתנו צו לתקן כל איש תפליו כראוי, וגם לדרוש ולהעיר ולהעמיד מפקחים בעיר גדולה הדורשת כזאת. ואנה נוליך את חרפתינו, אם לא שמרנו את משמרת־ד' אשר תחת ידינו, בדבר נקל לתקן כזה".

"ראוי שיימצאו מתנדבים-בעם להחזרת העטרה הקדושה למכון-שבתה"

"וראוי מאד וכשר הדבר, שימצאו מרבני עמנו מתנדבים־בעם, לסבב מעט בקהילות־יעקב, לבשר־צדק ולהוכיח על החזרת העטרה הקדושה למכון שבתה, כאשר צוה יוצרנו – – – ולמה

לא נקנא באבותינו ורבותינו הקדושים, שהיו גודרי־גדר ומתקני תקנות גדולות ונחוצות, ונשאר שמם לברכה, וחלקם עין לא ראתה בנועם ד׳ ית׳.

הלא רבנו **משה מקוצי** ז״ל, קנא קנאת עטרת־ראשנו, וכתת רגליו בגלות־החל, להוכיח את ישראל על בטול מצות־**תפילין**, ואנו חייבים להתבונן עד כמה כבדה המלאכה שהיה עליו ז״ל לעשות, ממלאכתנו מלאכת־הקודש הקלה.

הנה בימיו ז״ל, היו רבים שלא היה להם **תפילין**, והיה צריך להכניס בקרבם רשפי־אש־אהבת־ד׳ ית׳, לפזר ממונם לקנות, ולוותר על טרחם שלא הורגלו בהנחתם. ועם כל זה, כאשר ראה ד׳ ית׳ כי לבבו שלם עמו, ורוצה רק בכבוד־שמו, ד׳ עזרו והקים עדותו ביעקב, ועל ידו נשתרשה בנו מצות־**תפילין**, תהלה לא־ל יתברך.

ועתה כאשר מרוב הזמן, אינה ד׳ לידינו מקום להתגדר, לעבוד בקודש לפי מעוט־חילנו וקוצר־ידינו, אשר בעזה״י לא נמצא מפריעים על דרכינו כי אין אנו צריכים ״להכריז על השקלים״, לדבר על לב־אדם לפזר מהונו, כי תהלה לא־ל, כבר כל ישראל יש להם תפילין, יש כשרים ויש מהודרים, איש איש לפי ערך יראתו, דעתו ועשרו, ואין אנו צריכים כי אם להזכיר להם את ד׳ ית׳ וכבודו, השוכן בקדושת־פארנו החבוש עלינו, ואשר שם־ד׳ נקרא עלינו על ידו, ומעלתו גבוהה ממעלת נזר־הקודש אשר על ראש הכהן־הגדול, כאשר בארו חז״ל (יומא ח). הלא בדברים יוסרו בית־יעקב, תהלה לא־ל יתברך, עם־ישראל גוי־קדוש זרע־אמונים – אם הם ישנים לבם ער, וכאשר ידפק מעט – יתעורר, ושב ורפא להם.

אנא אחי־רעי ורבותינו, אוצר־נחמד אינה ד׳ יתברך לידינו – נא אל נעזבהו, נשימה **תפארת־עולם לדורנו**, וד׳ יהיה לנו לעטרת צבי ולצפירת־תפארה״.

״אם היינו משמרים מצוה זו כתיקונה – היינו מרגישים שפע אור־דעה־והשכל־ויראת־ד׳״

ובפרק ה׳ נאמר:

״הסיבה לעניות־דעתנו וקוצר־**שכלנו**, שחשכו הרואות בארובות־**הדעת**, היא [העונש של] מידה נגד מידה, יען נהגנו קלות במצוה היקרה הזאת, מצות תפילין־של־ראש, הנתונה על כלי־**המחשבה**, שסגולתה להוסיף באדם בפרט ובכל האומה בכלל אור־**דעת** ויראת־ד׳, שהמה מקורי כל טוב וחסד.

ובודאי התפילה־של־ראש שהיא על המוח, כדי לשעבד כל מחשבות הלב והשכל, לעבודתו יתברך, אם היינו משמרים מצוה זו כתיקונה, היינו מרגישים שפע אור־**דעת**־**והשכל** ויראת־ד׳ ונפשנו היתה דורכת־עוז, להקים עדות ביעקב, לאחד הלבבות הפזורות והנפרדות שבנו, ולעבוד את ד׳ יתברך בשמירת כרם תורתנו הקדושה שכם־אחד כולנו, כי אור־**השכל** מאיר כל מחשך, ועושה שלום בין יריבי־עם״.

פרק יח

ספר "חבש פאר" והמסע למען חיזוק מצוות תפילין

מהדורה חדשה של הספר "חבש פאר"
עם תוספת מרובה על העיקר

ספרו של מרן הרב זצ"ל **"חבש פאר"**, לחיזוק מצות תפילין, שהופיע בשנת תרנ"א בוורשה, זכה למהדורה חדשה מאירת-עינים, עם תוספת מרובה על העיקר, בירושלים בשנת תרפ"ה. שני תלמידי-חכמים צעירים, ממעולי הישיבות הירושלמיות, שדבקו במרן הרב זצ"ל, נתנו דעתם להדפסתו המחודשת של ספר קדוש זה: מו"ר הרב ר' **יצחק אריאלי** ז"ל,[144] שנתפרסם כעבור שנים בספריו המצויינים "עינים למשפט" (שעליהם זכה בשנת תשכ"ו בפרס-ישראל לספרות תורנית), ודמותו תוארה ברוב-כשרון, במאמרו של בנו הסופר ר' נחום אריאלי "יומו של אבא" ("הצופה", ערב פסח תשל"ה), והרב ר' אורי סגל המבורגר ז"ל, שאישיותו הנעלה משתקפת בזוהר צנוע ברשימותיו "בצאתי מירושלים".[145]

"הספר הקדוש הזה מצא לו מהלכים
רבים, ודבריו הקדושים פעלו נצורות"

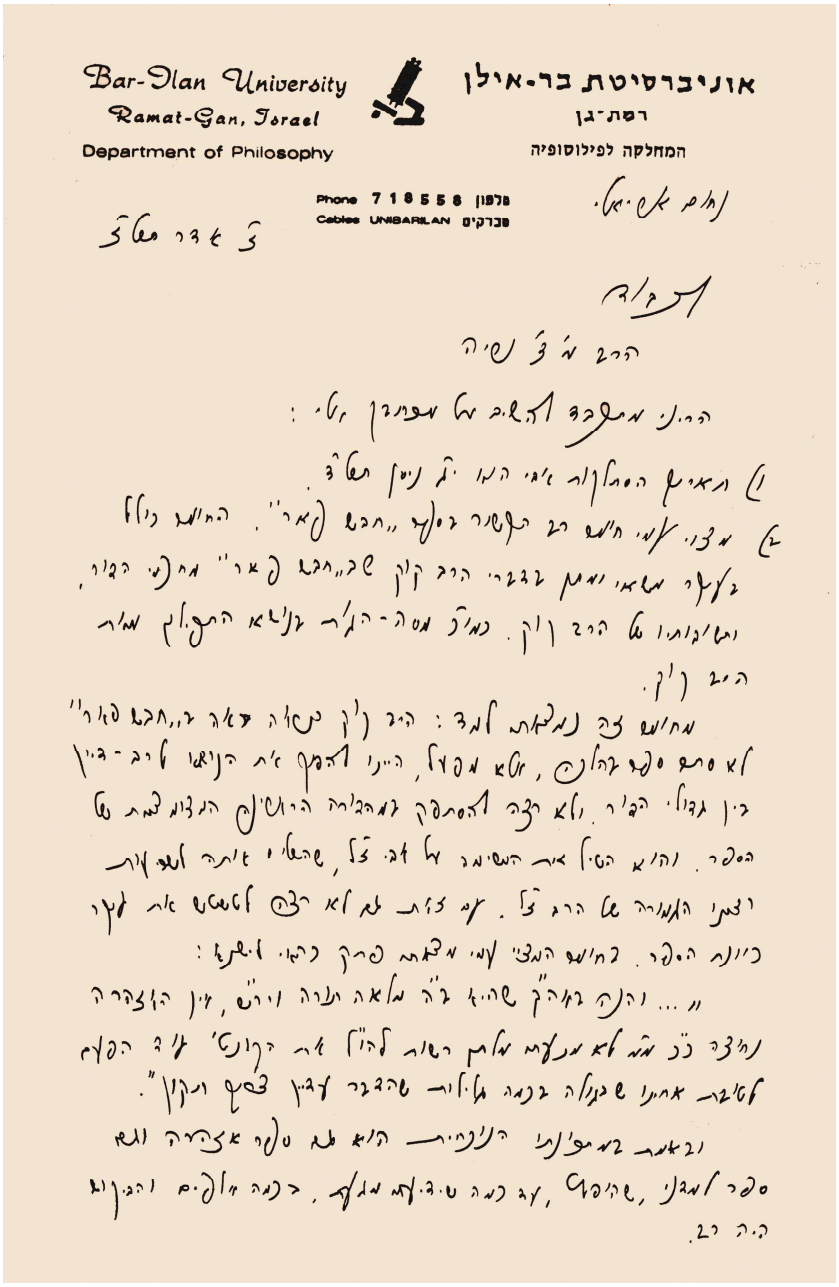
בראש המהדורה החדשה כותבים הרבנים-המהדירים:

"בגשתנו לחזור ולהוציא את הספר הקדוש **"חבש פאר"**, מאת רבינו הגדול, נזר הקודש, גאון-ישראל והדרו, מרן אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א, הנוסד לשם האזהרה על קיום מצוות תפילין כהלכתא, ואשר נדפס מכבר בחו"ל (בעיר וורשא, בשנת תרנ"א), הננו מרשים לעצמנו, לרשום בזה דברים קצרים על דבר תולדות הספר, ועל דבר ההוספות שנתוספו בהוצאה הנוכחית החדשה והמתוקנת, הנדפסת פעה"ק ירושלים ת"ו.

---

144. ע' עליו בשדה הראי"ה פרק "יפה עיניים", עמ' 322-298.

145. שנתפרסמו ב"אור המזרח", ניסן-אלול תשכ"ז, מעמ' 152 ואילך.

מתוך מכתב של ד"ר נחום אריאלי (בן הרב יצחק אריאלי) בענין הספר "חבש פאר"

המכשול שרבים נכשלים בהנחת התפילה-של-ראש שלא-במקומה – וביחוד אצל אותם שתפיליהם גדולים יותר מדי, או קטנים מדי, ובזיז כל-שהוא נרחקים ממקומם הראוי – הניע את אדמו"ר שליט"א לצאת בדברים חוצבים להבות אש-קודש, להוכיח ולהעיר על ערך גדולת המצוה החביבה של תפא"י, וחובת דקדוק קיומה כהלכתה. אז פרסם את הספר המיוחד לזה בשם **"חבש פאר"**, אשר אמנם הדפיסו אז בעלום-שמו, והעמיד עצמו עליו רק בתור מו"ל, ובשער הספר כתב: "חובר מאת כד"י" (ר"ת: כ'הן ד'עתו י'פה), ויחד עם השפעת התוכחה וההתעוררות בכתב ע"י ספרו הק' הזה, יצא אדמו"ר שליט"א למסעיו, בכמה עיירות ופלכים ברוסיא, לעורר ולהוכיח גם בע"פ, במתק לשונו הטהור, על תיקון המכשלה הזאת.

הספר הקדוש הזה, מצא לו מהלכים רבים, ודבריו הקדושים פעלו נצורות לתקנת המכשלה, וחפץ-ד' הצליח בידו לקלוע אל המטרה ולעשות חיל באלפי ישראל, לקיום מצות תפילין כהלכתה.

"הגאון הנצי"ב ז"ל החזיק את הספר בתוך טליתו"

ומני אז הספר הקדוש הזה נתחבב ביותר אצל גדולי הדור, ורבים מהם החזיקו בו תמיד. הגאון הנצי"ב זצ"ל החזיק אותו בתוך טליתו, ואמר כי מרוב חביבותו אינו יכול להניחו אף ליום אחד. וכמה ספרים של גדולי-הדור שנדפסו אחריו, מביאים את דבריו להלכה ולמעשה, כמו ה"מסגרת זהב" ו"תקון דרך החיים". ובספר "שדה-חמד" (בכללים מערכה מ, סי' ב) כתב: "ובספר חבש פאר, קובץ קטן-הכמות ורב-האיכות לגדול בדורנו יצ"ו, החפץ בעילום-שמו, והוא כהן שדעתו יפה ומשנתו נקיה מנופה בי"ג נפה כו', ע"ש.

אבל לאשר ספרי ההוצאה הראשונה כבר ספו-תמו, ואינם בנמצא כלל, רחש לבנו דבר טוב לחזור ולהדפיסו (בהורמנא ורשות של אדמו"ר הגאון המחבר שליט"א), בהוצאה משוכללת ומהודרת. – – –

הדברים הקדושים של רבנו שליט"א, ישפיעו גם על לבות הזהירים במצות ד' וחרדים על דברו, להתעורר ולעורר את האהבה לעצם מצות תפילין וקדושתה, לחבבה ולהדרה, ונזכה מהרה לראות בקיום הבטחת הנביא מפי ד' (ישעי' כח) "ביום ההוא יהיה ד' צ' לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו".

"ע"י עשיית המצוה כמאמרה – – – יכירו את אור-החיים, אור-הקודש, הזרוע במצוה הקדושה הזאת"

והרי לנו כמה שורות מאירות מהקדמת מרן הרב זצ"ל למהדורה השניה של ספרו:

> זה רבות בשנים, רוח־ד' העירני, להוציא לאור את המחברת חבש פאר, ותועלת רבה ועצומה בקיום המצוה [של תפילין] כמאמרה יצאה על־ידה. ועתה שיחרוני חברים מקשיבים לקולי, הרבנים מוהר"י יצחק אריאלי שיחי' ומוה"ר אורי סג"ל המבורגר

שיחי', להרשות להם להוציא לאור הוצאה־שניה של המחברת הנזכרת, עם הוספות בהלכה ואגדה, שמסרתי להם בחפץ־לב – יהי נועם ד' עליהם ומעשי ידיהם יכונן, ועל ידי ההתחזקות הנפשית של עשיית המצוה כמאמרה, יבוא אור־חיי־נשמות על עם־ד' הגוי כולו, וגם פושעי־ישראל בגופן, שהם כל "קרקפתא דלא מנח תפילין" (ע' ראש השנה יז), ישובו ויכירו את אור־החיים, את אור־הקודש הזרוע במצוה הקדושה הזאת, המביאה לידי גילוי נועמה ומתקה של כל התורה כולה – "למען תהיה תורת ד' בפיך" (שמות יג, ט) – וכימי־עולם ישובו ויחיו את נפשם, את רוחם ואת נשמתם, בנועם אור קדושת המצוה הקדושה הזאת, שהיא הודם והדרם, עוזם ותפארתם של ישראל.

עמ' 7-8; מהד' ה'תשמ"ה, עמ' ו

נראה, שבלב מרן הרב זצ"ל נתעורר חשש, שמא יש בפירסומו המחודש, הארץ-ישראלי, של הספר, פגיעה כלשהי בכבודה של ארץ-ישראל, שכאילו גם יושבי ארץ-הקודש אינם זהירים במידה מספקת במצוה-רבה זו, ועל כן הקדים וכתב למו"לים, במכתב הסכמתו לפרסום הספר, את השורות דלקמן: "והנה בארצנו הקדושה, שהיא ב"ה מלאה תורה ויראת וימים, אין האזהרה נחוצה כל כך, מכל מקום לא מנעתי מליתן רשות להוציא לאור את הקונטרס עוד הפעם, לטובת אחינו שבגולה בכמה גלילות, שהדבר עדיין צריך תיקון".

"הנני מסכים לצרף את ההערות של ידידי הגאונים שליט"א"

נוסף להערות בהלכה של הגאון האדר"ת ז"ל, שנדפסו במהדורה הראשונה, באו במהדורה החדשה הערות חשובות מגדולי ירושלים.

הגרצ"פ פרנק ז"ל, כותב בראש הערותיו: "למען חיבת-הקודש, אמרתי לרשום איזה הערות בדברי-קדשו של הספר הנחמד "חבש פאר", מאת רבנו ראש רבני אה"ק שליט"א, וכוונתי רצויה רק לעורר, ויגדיל תורה ויאדיר".

והגרי"מ חרל"פ ז"ל מוסיף וכותב: "גם אני הצעיר, אנקוט בשיפולי-גלימא דמרן גאון-עוזנו שליט"א, ולא אמנע מלהעתיק מה שהעירותי בחפזי ובעניי, בדבריו הקדושים והטהורים".

ואף הגרי"מ טוקצינסקי ז"ל, מצרף "הערות מעטות להספר היקר חבש פאר, מאת רבנו הגאב"ד שליט"א - - - ואף שבעיקר הדבר שעליו דן הספר הזה, אין מקום לויכוחים - - אבל בדקדוקי-הלכות נתן רבנו מקום להתווכח, כאשר אמר בעצמו שם, ובאתי גם אנכי להעיר".

הרב המו"ל הגר"י אריאלי ז"ל, נחלץ להשיב על הערות הגדולים, ועל כל אחת מהן הוא דן באריכות ובפירוט רב, ומרן הרב זצ"ל אף הוא כתב כמה תשובות להערות, ובסוף דבריו הוסיף: "הנני מסכים לצרף את ההערות של ידידי-נפשי הרבנים הגאונים שליט"א - - - ורשמתי בזה בקצרה, מפני הטרדה המרובה, הערות אחדות על דברי-

קדשם לחיבת-הקודש, ואחר כך ראיתי שבקצת דברים כיוון גם כת"ר לדעתי, ונהניתי מיושר-אמריו".

"עשה מצוה זו, שבשבילה תיכנס לארץ"

במהדורה החדשה נדפסו גם שבע דרשות, אשר "נעתקו מתוך כתבי-יד-קודש של רבנו שליט"א, חלק מהדרשות אשר דרש במסעותיו, לעורר עם ד' לקיום מצות תפילין כמאמרה".

וסימנא מילתא היא: הדרשה הראשונה עוסקת בברייתא דרבי ישמעאל שאמר "עשה מצוה זו (של תפילין) שבשבילה תכנס לארץ" (קידושין לז), ומרן הרב זצ"ל מאריך להסביר את היחס שבין תפילין לכניסת הארץ, יותר מכל המצוות כולן, ומסיים את דרשתו בעידוד שני הדברים גם יחד:

> ועתה שזכינו ב"ה בדורנו, כי פקד ה' את עמו, ורוח קדוש נתעורר בלב רבים לשוב ולהתנחל בארץ הקדושה – – – עלינו להתחזק במצוה זו, אשר בזכותה נוכל לקבל טובת־הארץ הגשמית בצרוף קדושתה הרוחנית – – – ואנחנו אומרים לכל איש ישראל: עשה מצווה זו של הנחת תפילין כמאמרה, וכדין תורתנו הקדושה, שבשבילה תכנס לארץ, ונווּשע תשועת־עולמים במהרה בימינו אמן.

שם, כד-כה, מהד' ה'תשמ"ה, עמ' נג-נה

דרשותיו אלו עשו רושם רב, והשיבו רבים מעוון. וסיפר לי מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, כי רישומן החזק של הדרשות בלב השומעים הגיע אל אדמו"ר מסלונים, ר' שמואל ז"ל,[146] והוא פנה אל הגאון האדר"ת ז"ל בבקשה שישפיע על חתנו, שימשיך להתמסר לשאת דבריו ברבים לחיזוק תורה ומצוה וכו', והוא – אדמו"ר מסלונים – מוכן לספק לו כל צרכיו, כיון שנוכח לדעת, שיש כח רב בדרשותיו, לקרב לבן של ישראל לאביהם שבשמים.

הפגישה עם הגאון הצדיק ר' מרדכי'לי רוזנבלט ז"ל

במסע זה התוודע הרב הצעיר אל גדולי-הדור שבערי ליטא וכו', ורושם גדול עשה ביקורו בעיירה אושמינא, אצל הגאון-המקובל ר' מרדכי'לה רוזנבלט ז"ל. הוא עסק אתו בענייני קבלה נישאים, ור' מרדכי'לה נרעש מאד מעומק-השגותיו.[147] בעצם-ידו כתב ר'

---

146. בעל ה"דברי שמואל", נפ' ה'תרע"ו.

147. כששמע הגר"מ את דבריו השתומם מאוד ואמר: "השגות עמוקות כאלה בקבלה בדור הזה? אין זה (אלא) שהיה אצלו גילוי-אליהו או מעין זה."
מרן הרב זצ"ל השיב לגר"מ במאמר הזוהר, כי ישנם כמה דרכי גילוי-אליהו, וביניהם גם דרך השכל (ע' אורות בקודש ג, דרך הקודש ה "צפיה לישועה", פרק י, עמ' שסב. קול הנבואה עמ' שיב). (דאית למאן דעתיד אליהו לאתגליא ליה מסיטרא דנשמתי"ה בשכל דיליה. ואית למאן

מרדכי׳לה את המודעה (שנדבקה בשער בית-המדרש) על הדרשות שעומד לדרוש הרב-האורח, וזקני העיר סיפרו כי היו במודעה תארים מפליאים ומפליגים ביותר בשבחו.

הוד קדושתו של צדיק זה עשה רושם גדול על הרב, וכשיצא מלפניו אמר: ר׳ מרדכי׳לי מקיים ״שויתי ד׳ לנגדי תמיד״, וברור לי שאינו מסיח דעתו אף רגע מיחוד הבורא![148]

״אורח חשוב מאוד, שלא אכל שום דבר משחיטת זולתו״

הסופר-הביבליוגרף מר ג׳ קרסל, פרסם ב״הצופה״, י״ג ניסן ה׳תשל״ד, מכתב מאת בנו של הרב יהודה-אידל ציזלינג ז״ל, מחבר הספר ״ילקוט ארץ ישראל״:

דעתיד לאיתגליא ליה בחכמתיה, ואית למאן דהוא עתיד לאיתגליא לה פנים בפנים מסטרא דגופה״ [תקוני-זוהר-חדש – עם באורי הגר״א – דף טו, עמוד ג], ועי׳ נצח ישראל למהר״ל מפראג פ׳ נח, ובספר מאור עינים למהר״נ מטשרנוביל, פ׳ ויצא, על הפסוק וישא יעקב רגליו).

148. על דמותו הזוהרת של אותו גאון וצדיק פועל-ישועות עי׳ ח׳ לונסקי ״תולדות הגאון ר׳ מרדכי ווייצעל״ (רוזנבלט), ווילנא תרע״ז. וראה ספר-הזכרון ״פנקס סלונים״ חלק ג׳ – תל אביב תשל״ב – מעמ׳ 270 עד עמ׳ 278, וספר-הזכרון לקהילת אונטופול – תל אביב תשכ״ז עמ׳ 127.

וראה תשובת הרב אל ר׳ מרדכי׳לי ז״ל, בשו״ת **עזרת כהן** סי׳ צח, בענין גט שנשלח מסלונים ליפו. הוא פונה אליו ברוב הערצה: ״לכבוד מר ידידי וגאון הגדול, צדיק ונשגב, מו״ה מרדכי שליט״א הגאבד״ק סלאנימא״ והוא מסיים באהבה: ״ואומר שלו׳ כנפשו הרמה ונפש ידידו עוז, קשור בעבותות אהבתו הקדושה״ (תשובה נוספת אליו שם סי׳ עח. ועי׳ להלן עמ׳ 265).

בה-בתשובה דן הרב בכמה ריעותות שמצא בנוסח ההרשאה לשליח הגט, ואם כי הוא נזהר מאד שלא לפגוע ח״ו בכבוד בית דינו של ר׳ מרדכי׳לי, הוא מבקש ״ובכל זאת אם יהיה אפשר לשלוח לנו הרשאה אחרת, מתוקנת בדיוק כראוי – ישמח לבי. ולא נעלם מעיני הדרת גאונו, שתמיד יש ערך גדול להרשאה בזמן הזה, ובפרט בגט (שנשלח) על ידי דואר, ונודעים בזה דברי החתם-סופר ז״ל בשו״ת אבן העזר ח״ב סי׳ י״א.

[והרי לנו דברי מרן החתם-סופר ז״ל באותה תשובה: ״ובהדי שותא אספרה כמו בשנת תקנ״ח בנסעי מק״ק דריזניץ לישב על כסא רבנות דק״ק מאטערסדארף, קבלתי פני הגאון מהו׳ משולם דיסמנץ זצ״ל פה ק״ק (פרעסבורג), ובאותו פרק הביא לפניו ספרא דדיינא הרשאה לשליח גט שנשלח מכאן למקום אחר, ודקדק הגאון על קוצו של יו״ד, ואמרתי לו הלא כל הני דקדוקים בהרשאה הוא מטעם שכתב הריב״ש בשם רבו הר״ן שיש לחוש כיון שלא דקדקו המסדרים בהרשאה, שמא גם בגט לא דקדקו בכמה דברים, ורמזו רמ״א בסי׳ ק״מ סוף ס״ק ל, וזה לא שייך גבי רבנן דרב גוברי״ – ומי יהרהר? והשיב לי: זה היה בדורות הראשונים שהיו השלוחים בחזקת צדיקים ומהימנו בפני נכתב ובפני נחתם, וההרשאה היא רק ליתר שאת, ואין לדקדק כל כך. אבל בזמנינו אלו בעוה״ר אין חזקת שלוחים כשרים, ועיקר הקיום הוא ההרשאה, ואם פסולה היא – אין לנו קיום על הגט, אלו דבריו זצ״ל, ומזקנים אתבונן. אם כך בשנת תקנ״ח מה נאמר בשנת תקצ״ט, אשר בעוה״ר ירדה הדת אלפים מעלות אחורנית, שיש לדקדק יותר ויותר״].

"עוד נחרת בזכרוני אורח חשוב מאוד, אברך צעיר, רב בעיר קטנה בפלך קובנה, בשם רבי אברהם-יצחק הכהן קוק, זה שעלה אחר כך לגדולה וקנה לו שם בארץ. הוא הביא עמו קונטרס בשם 'יכהן פאר' או בשם דומה לזה, הדן בשאלת הנחת תפילין, שלפי דעתו הרבה מכשולים בזה שאינם מניחים את ה"של-ראש" כדת, ויוצאת מזה תקלה גדולה.

עוד זוכר אני שלא אכל [הרב-האורח] שום דבר משחיטת זולתו, ולכן למד את מלאכת שחיטת העופות לצרכי ביתו, וכן התנהג בדרך. כל זמן שהותו בעירנו בילה בחברת אבינו ז"ל".

מרן החזון איש זצ"ל: "מתמיד גדול היה הרב!"

לא ידוע לנו אם הגיע הרב גם לעיירה קוסובה, או לאחת העיירות הקרובות אליה, אולם בנו של הרב מקוסובה, מרן החזון-איש זצ"ל, זכר והזכיר כעבור עשרות בשנים, כי הוא ראה את רבה הצעיר של זוימל, לומד בשקידה ש"ס ופוסקים.

וכך מוסר הרב ר' בנימין אפרתי שליט"א, ששמע מפיו: "מתמיד גדול היה הרב קוק, וזוכר אני אותו עוד מתקופת נעוריו, באחת העיירות בליטא, ששקד יום ולילה על לימוד הש"ס ופוסקים" (מורשה חוברת ו, ירושלים תשל"ד, עמ' 62).

העובדה שה"חזון איש" זכר בשנותיו האחרונות את ביקורו של הרב מזוימל מלפני עשרות שנים – מאלפת מאוד באיזו מידה הרשימה כבר אז אישיותו ודרכו בקודש.[149]

ביקורם של רבנים-דרשנים בעיירות ליטא – היה זה חזון נפרץ. מדי חודש בחדשו, ולפעמים גם בכל שבוע, הגיעו מגידים נודדים אשר דרשו לפני הקהל בין מנחה למעריב, וכיוצא בזה גם מחברי ספרים אשר נשאו דברם ברבים, ורק בעלי-השם שבהם, הידועים והמפורסמים, זכו להזכר ורישום ביקורם היה ניכר.

והנה הפעם הגיע לעיירה רב צעיר מעיירה קטנה, אשר עדיין לא שמעו את שמעו, ספר קטן בידו ודברי-התעוררות לחיזוק מצות תפילין בפיו, וראה כיצד התרשם ממנו הנער השקדן הצנוע, בן הרב מקוסובה, אשר לא מש מבית המדרש. בעיניו החדות-הבוחנות הבחין שרב צעיר זה – צנום הגוף ובעל העינים הגדולות מלאות ההגות – מיוחד הוא בהנהגתו, מתמיד גדול הוא, ומחוץ לטיפול ההכרחי בהפצת ספרו עלום-השם אשר הביא אתו, כולו שקוע הוא בלימוד שקוד של גמרא ופוסקים, ודמותו של רב זה נחרתה עמוק בלבו.

---

149. עוד על הראי"ה והחזון איש ראה בספר בשדה הראי"ה פרק "ראיה וחזון", עמ' 201-213.

"עיסוקי הרבים בענין קדוש זה, עזרו לי הרבה בעבודת ד'"

ופעם אמר מרן הרב זצ"ל, לאחד מנאמני-רוחו: "התרכזותי בקיום מצות-תפילין כהלכתה, ועיסוקי הרבים בעניין קדוש זה, גם בכתיבת 'חבש פאר' והדפסתו, וגם במסע-ההתעוררות שלאחר כך – אלו דברים שעזרו לי הרבה בעניני עבודת-ד'".

"התשוקה הפנימית לאור התפילין – מאירה הרבה בעולם"

ישנם צדיקים המרגישים צמאון פנימי להיות מעוטרים בתפילין כל היום – – – צדיקים אלה – הדבקות האלקית בהתגלות הנפש היא מדתם הקבועה, ובפנימיות רוחם מתפללים הם כל היום. ואעפ"י שלפעמים חשקם להנחת תפילין כל היום, אינו עולה בידם מכמה מניעות – מכל מקום התשוקה הפנימית שבנשמתם לאור התפילין, מאירה הרבה בעולם, ואור־החסד מתפשט על ידם בעולם. והם הם אוהבי ישראל באמת, שנפשם צמאה לתשוקת ד' ולבנין ארץ־ישראל. הם נוטים כלפי חסד לכל, ומלמדים זכות על כל הפושעים, כי הם רואים בתומת־נפשם את הניצוץ של הטוב הגנוז לכל נפש, וקל וחומר בנפשות ישראל, וביותר בנפשות הדוגלים באהבת־האומה.

התוכן של הדבקות האלקית הטבעית, שהיא ערכה של קדושת התפילין, היא היא, אהבת־ישראל, שהן תפילין דמארי־עלמא שכתוב בהו שבחייהו דישראל, מי גוי גדול, ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ.

ואור התורה מאיר בנפשות הללו בצורה מובהקת, לא לפי ידיעתם כלל, אלא לפי מידת סגולת נפשם הטהורה העליונה.

אורות הקודש ח"ג, עמ' שמ, דרך הקודש ד, "חסידות", פרק כה

"הרב התחיל בתפילין של כנסת-ישראל, והקב"ה עיטר אותו בתפילין דמארי-עלמא"

סח לי אחיו הצעיר של הרב, רבי שמואל הכהן קוק ז"ל[150] (ואיני זוכר אם בשם עצמו אמר זאת, או בשם אחד מגדולי הספדנים): "הרב התחיל את פעולתו הרבנית-הכללית, בכבוד-שמים של מצוות-הפאר, תפילין של ישראל, שתהיה כמאמרה וכהלכתה, והחזיר לו הקב"ה במידה-כנגד-מידה, ועיטר אותו ופיאר אותו בתפילין-דמארי-עלמא, דכתיב בהו, ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ' (ברכות ו, א), וזיכה אותו בתפארת רבנותה של ארץ-ישראל, ביקרת כלל-ישראל".

---

150. ע' עליו ליקוטי הראי"ה ג בפרק "אחֵי הרב" עמ' 268-264.

זהו יסודה של תורה וברית־ד׳ עמנו, שהשלמות המוסרית בעולם, לא תצא לפועל כי אם על ידי ישראל, כדבר הנביא (ישעיה מב, ו) "ואצרך ואתנך לברית־עם לאור גויים", על כן נכתבו בתפילין דמארי־עלמא "שבחייהו דישראל" (ברכות ו, א).

חבש פאר, מהדורא בתרא, דף לג;
תוספת דרשות מעין-איה פרק א, מהד׳ ה׳תשמ״ה, עמ׳ עא. עין איה ברכות ו, נב. [151]

על ידי התפילין מתבררת ההנהגה המיוחדת לישראל, שאינה תלויה בחוקי הטבע העומדים להפסד, רק בחוקי הנס שהם גילוי רצונו יתברך העומד לעד, ועל כן התפילין הם עוז לישראל – – – והשם יתברך יכוננו כימי־עולם, לגלות את העוז והתפארת אשר לישראל עם־קדושו.

שם, דף כז, ב – כח, "דרושים", דרוש ב, מהד׳ ה׳תשמ״ה עמ׳ ס

151. הרב נריה כותב בפנקסו (שחר אורו עמ׳ 283-282): "פרק עין איה של הרב המודפסים בספרו חבש פאר הם נפלאים בעומקם וברוחבם. יש שם פרקים שמתרוממים לשיא כביר. צריכים ללמוד אותם ולא לצאת ידי חובה בעיון גרידא. יש שם יסודות של הבנת טעמי מצוות והקיפם בפרט ובכלל. ראויים לציון מיוחד הפרקים ה, י, יד. הפוך בהו והפוך בהו כי יש שם רב".

פרק יט

בבית מדרשו של הגר"א מווילנא

מסורת של דורות, ששתו ממעיינות החיים של ווילנא ושל וולוז'ין, מבית סבא-רבא הגאון ר' דוב-בער ז"ל מאוטיאן[152] – תלמידו המובהק של רבי חיים ז"ל מוולוז'ין – ועד בית-אבא הרב ר' שלמה זלמן ז"ל, חניך ישיבת וולוז'ין, הטביעה את פיתוחי חותם הגר"א על רוחו ועל נפשו של הרב.

אדרת אליהו – תורותיו והנהגותיו, סיפורי גדולתו צדקתו וקדושתו, היא שהליטה את פני בתי-האבות ובתי-המדרשות אשר בהם גדל, עלה ונתעלה.

הזיקה העמוקה לדמותו העילאית של הגר"א, התבטאה בין היתר גם בהעלאת זכרו בישיבת הרב מדי שנה בשנה, עד השנה האחרונה ועד בכלל, ביום עלייתו למרומים – בי"ט בתשרי.

שמחת-בית-השואבה של בני הישיבה באותו ליל חול-המועד סוכות, ואתם-עמם יקירי ירושלים שבאו לחסות בצילא דמהימנותא בסוכתו של הרב – הפכה להיות חוויה עמוקה. עבודת ד' בשמחת החג וגיל-רעדת-הלב חוברו יחדיו, כשרוחו של הגר"א מרחפת על פני עמלי התורה, זקנים וצעירים, שוני משנתו.

רבו המובהק היה אף הגר"א מווילנא

במסה הרחבה והמעמיקה "הרב", אשר כתב ההוגה-הסופר ר' אליעזר מאיר ליפשיץ ז"ל, נאמר:

"רבו מובהק היה אף הגר"א מווילנא, ואעפ"י שלא יצק מים על ידיו, שלשלת-של-תורה שלא פסקה – חיברה אותו אליו, והעמיק בכל צפונות-רוחו ותווי-יצירתו, כאילו קיבל תורה מפיו בחיים, ונעשה לו לתלמיד מובהק".

כתבים, מוסד הרב קוק, ה'תשי"ז ח"ב, עמ' רל[153]

---

152. עי' לעיל עמ' 39, 129.

153. ראה תוספת דברים בטל הראי"ה פרק ז, עמ' קלא-קלג.

הרא״מ ליפשיץ ז״ל, אחד מיוחד מחכמי גליציא שעלו לארץ-ישראל, רב-ספרא מעמיק היה ובעל חוש ביקורת דק ונוקב, בעל אוזן מקשיבה ועין בוחנת. ואף שלא עסק בעיוני הלכה, עם זאת עמד על זיקתו הגדולה של הרב אל הגר״א, עד שהסיק – בצדק – שלא היתה שם רק קבלת מסורת של תורת-אמת, אלא קשר עמוק של תלמיד אל רבו, תלמיד מובהק הדבוק וקשור לרבו המובהק.[154]

״הרב היה איש-הגר״א!״

כיוצא בזה סח לי הגר״י הוטנר (שליט״א) [ז״ל]: **״הרב היה איש הגר״א!״** – ופירוש הדברים הוא, שהיה הרב נאמן רוחו ובית-מדרשו של רבנו אליהו גאון מווילנא ז״ל, בדרך לימודו בנגלה ובמסורת הקבלה בנסתר, ובכל ההוויה הפנימית הנשמתית-הנפשית, שבאה לידי ביטוי באמצעות תלמידו הגדול, רבי חיים מוולוזין ז״ל, בספרו **״נפש החיים״**.[155]

רב היה העמל אשר השקיע הרב בעומק שיטותיו של הגר״א, על פי פירושו למשנה ״שנות אליהו״, ובפיענוח קוצר רמיזותיו בביאורי הגר״א לשלחן הערוך.[156]

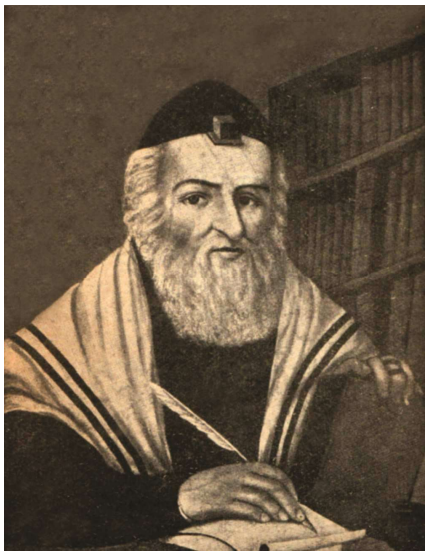
---

154. הרא״ם ליפשיץ ז״ל היה ממעריציו הגדולים של הרב, מבאי ביתו ושומעי לקחו, ובספר המבקרים אשר באו לבית הרב בימי מחלתו האחרונה, רשם את השורות דלקמן: ״א׳ מ׳ ליפשיץ מוסר ברכות חבריו וברכותיו הנאמנות לגאון ישראל לנשיא האומה לצדיק הדור להגרא״י הכהן קוק, לרפואה שלמה מן השמים. כל ישראל מתאחדים בתפילה בעד רפואתו של גדול הדור, ואני המעריצו בלב שלם מברך בברכת כל הישרים והטובים באומה לרפואה מהירה״. עי׳ מועדי הראי״ה עמ׳ 24-25, 479, 483. ועי׳ לעיל עמ׳ 24-25.

155. באחרונה פורסמה אגרת היסטורית מופלאה מא׳ באדר ה׳תרפ״ו של מרן הגרימ״ח אל ראש ישיבת גרודנא הגאון ר׳ שמעון שקאפ, תלמידו המובהק של ר׳ חיים סולווייצ׳יק, אשר התענין מאוד בעלייה ארצה ובקבלת עול ראשות ישיבת מרכז הרב לצד מרן הראי״ה. באגרת מסביר הגרימ״ח: ״כי מאז נתייסדה הישיבה, משרה זו פנויה עבור מרן (=הרב קוק) שליט״א, אשר הוא בכבודו ובעצמו חושב למלאתה, **כי מרן שליט״א רוצה, וזה אדיר חפצו, שעיקר מהלך לימוד הישיבה תהיה עפ״י סדרו ודרכו של הגר״א זצוק״ל**. ואם אמנם יודע ומרגיש גם נחיצות גדולה לסדר הפיתוח של דרכי ההסברות וההבנות ההגיוניות (=שבזה התמחה הגאון בעל ה׳שערי יושר׳), אבל עיקר רוח הישיבה רוצה הוא שיבוסס עפ״י מהלכו... ומה שכתבתי כאן זוהי תשובתו״ (ספר זבד טוב, ניו-יורק ה׳תשסט, עמ׳ קג).

156. כידוע הגהות הגר״א ז״ל זורעות אור בסוגיות עמומות, ביחוד בירושלמי לסדר זרעים, ועל אחת מהגהותיו בירושלמי סוף פרק א דחלה, כותב **הרב** בהתרגשות: ״דברי קדשו הם קילורין לעינים״ (משפט כהן, הלכות תרומות ומעשרות סי׳ ל, עמ׳ עב).
ולעומת זה במקום שהדברים נראים לו תמוהים, אין הרב מהסס להשמיע דברי-הסתייגות ולשער שטעות נפלה אצל הרושם או המעתיק, והדברים המיוחסים להגר״א ז״ל אינם מדויקים – ״דלא מרן הגר״א חתים עלה״ (עי׳ אגרות הראיה ח״ב, אגרת תסט, עמ׳ קט, במשא ומתן על שיטת הגר״א ב״שנות אליהו״ ריש מסכת ערלה).
ועי׳ מה שכתב הגאון המופלא ר׳ משולם ראטה ז״ל בספרו שו״ת קול מבשר ח״ב – ירושלים תשכ״ב – עמ׳ קכה: ״נראה שהתלמיד הכותב, החסיר קצת מדברי הגר״א – – –

ספר פאת השולחן לתלמיד הגר״א – כמקור לפסקי-הלכה

״הענק הגדול״ הגאון מווילנא

דברי הגר״א בפירושו ״שנות אליהו״ לסדר זרעים, היו לו לעיניים בבירוריו וליבוניו בכל פרטי המצוות התלויות בארץ, וההכרעה בהן הלכה למעשה. והספר ״פאת השולחן״ של תלמיד הגר״א, הגאון ר׳ ישראל ז״ל משקלוב, לא מש מידי הרב, ביחוד כשכתב את ספרו היסודי ״שבת הארץ״ (ירושלים, תר״ע) על הלכות שביעית. בספר זה אשר ״בו העמיק-הרחיב הרב בכללותיה ופרטותיה של ההלכה, ולא הניח דבר גדול ודבר קטן מדיני שמיטה, שלא ביררו לאשורו״ (הגרש״י זוין ז״ל, ״אישים ושיטות״, תל-אביב תשי״ב, עמ׳ 228. מהדו״ב עמ׳ רלב), מרבה הרב להזכיר את ״פאת השולחן״ כמקור לפסקיו והכרעותיו.[157]

וידוע שהגר״א לא כתב בעצמו את הספר, ונשתבשו בו כמה דברים, כמו שכתב בפאת השולחן בכמה מקומות, וגם בניו של הגר״א [כתבו כך] בהקדמתם לספר באורי הגר״א לאגדות רבה בר בר חנה״.

ועי׳ מה שכתב הרב ר׳ ברוך אפשטיין ז״ל בספרו ״מקור ברוך״ חלק ג, פרק כד, בשם אביו הגאון בעל ״ערוך השולחן״ ז״ל.

ומצינו שהרב מקנא קנאת הגר״א, דוחה בתוקף דברי המקשן-המשיג ומצדיק קודש: ב**״משפט כהן״** סי׳ צג – בתשובה להרב מנשה גרוסברג ז״ל – מעמיד אותו **הרב** על דעתו של **הגר״א** ז״ל באיסור פגימת אבני המזבח וכותב: ״ודברי **הגר״א** ברורים בטעמם – – – והם מיוסדים על פי פשטן של דברי חז״ל ונכונים בסברא״.

ושם בסי׳ צד ממשיך הרב וכותב להנ״ל: ״על דבר הערתו על שיטת הגר״א – – – מלשון המשנה, לעניות דעתי לא די שמדיוק לשון המשנה אין מקום לסתור את דברי הגר״א, כי אם אדרבה דבריו עוד מתחזקים ממנה״, ולאחר שהוא מבאר דברי המשנה ביסודיות, וקובע כי ״הרמב״ם והגר״א מחולקים בזה בפשט המשנה, ושיטת הרא״ש גם היא כדעת הגר״א״, הוא מסכם: ״ולפי מה שכתבנו בביאור המשנה לדעת הרא״ש והגר״א – הדבר מיושב״.

157. ״ההלכה החמורה הלזו, אשר בעון הזנחתה גורשנו מארצנו, תבעה את תפקידה והיא חזרה ליושנה על ידי רבינו הגראי״ה קוק זצ״ל בספרו ״שבת הארץ״״ (איש-ירושלים הגרח״ז גרוסברג ז״ל, בראש ספרו ״המעשר והתרומה״, ירושלים תשי״ח).

והגר״מ חסקין ז״ל בספרו הגדול ״כלכלת שביעית״, ירושלים תרצ״ח, נושא ונותן בהרחבה בדברי מרן הרב זצ״ל ב״שבת הארץ״, ובמקום אחד הוא דוחה דברי מי שמשיג עליו

"שיתא סדרי משנה – יסוד תורה שבעל פה"

ניתן היה להבחין יפה בהדרכותיו של הגר"א, בסדרי לימודו של הרב.[158] במשך שנים למד ח"י פרקי משנה ליום, ומדי יום ביומו לימד בציבור פרק משניות מיד אחרי תפילת שחרית.[159]

וראוי לציין שאעפ"י שנהירין היו לו שבילי שני התלמודים, ודמו כמאן דמנחו בכיסיה, נוהג היה הרב להכין את פרק המשניות לפני שהלך ללמדו, והיתה זאת עבודת-הקודש האחרונה שלו, עבודת סיום יום תורתו, עיונו וכתיבתו, בשעה מאוחרת בלילה.

"להקיף את כל הלכות הרי"ף כפשוטן"

וכיוצא בזה תשומת לבו המיוחדת ללימוד הרי"ף, ככתוב ב"מעשה רב" סי' סא: "ללמוד רב אלפס בכל יום ולחזור היטב".[160] והרב שמעון גליצנשטיין ז"ל, שהיה מזכירו של הרב בלונדון, מספר **שרי"ף** קטן (כנראה דפוס פרנקפורט דמיין, תנ"ט), היה תמיד בידי הרב בשעה שיצא לטיולים לפי הוראות הרופאים.

בהכרעתו עפ"י "פאת השולחן", ומבאר יפה ש"גם כוונת "פאת השולחן" היא כמו שהבין בדבריו הגאון מהרא"י קוק ז"ל" (עמ' תמא). עי' ליקוטי הראי"ה ג עמ' 86-76.

158. אחיו של הרב, החכם-החוקר, רש"ח קוק ז"ל, מוסר כי בלמדו בלוצין (אצל הרב ר' יעקב רבינוביץ ז"ל, בן הגאון הרמ"ג יפה ז"ל [ע' לעיל פרק א]) העתיק שם מכתב-הדרכה של הגר"ח מוולוז'ין ז"ל, מתוך כתב-ידו של הגאון ר' דוב בער ז"ל מאוטיאן, אביו של הרמ"ג, ובין היתר נאמר שם: "העיקר לאחוז בסברה ישרה, ואשר אינה ישרה לאמתתה של תורה, אף אם היא מחודדת – אותה תרחיק. וכד דייקת שפיר – תשכח, שכל גדולי הראשונים והאחרונים לא נשתבחו אלא בסברא הישרה – כל הישר בסברא גדול מחבירו" (עיונים ומחקרים ח"ב, ירושלים תשכ"ג, עמ' 360).
אין ספק, כי גם מרן הרב זצ"ל ראה את המכתב הזה של הגר"ח, בזמן למודיו בלוצין, וההדרכה הזאת – שמקורה ברוך בהוראתו של הגר"א – ודאי שמשה לו לצו ולקו.

159. וכך נמסר לנו בשם הגר"ח מולוז'ין ז"ל: סגולה להתמדה ולהבין הפשט, ללמוד ח"י פרקים [משניות] בכל יום (ארחות חיים, סי' נה).
"ללמוד [אחר התפילה] **פרק משניות** ולחוור היטב" (מעשה רב, סי' סא).
הסכמה חמה ומעודדת נתן הרב בחנוכה תרע"ח בלונדון, לת"ח חשוב אשר הוציא לאור משניות בפורמט קטן עם פירוש קצר (משנה עם פירוש קהלת יעקב, לונדון ה'תרע"ט):
"חזיתי איש מהיר במלאכת שמים – – – הרב יעקב קארנבערג – – – אשר נשאו לבו להוציא לאור עולם חמדת ישראל **ש"ס–משנה** בפורמט קטן, למען יוכל כל איש לשאת עמו את ספר התורה הזה, – יסוד תורה שבעל פה, שבשבילה כרת הקב"ה עם ישראל ברית–עולם – בכל מקום אשר ילך תהיה עמו, ובאהבתה ישגה תמיד".

160. "והנהגות למודו (היינו לימוד **רי"ף**) קבלתי מהרב הגאון האמיתי נ"י **מו"ה אליהו מווילנא**. וכך ציוה לי בפיו הקדוש, ללמוד **האלפסי** תחלה עם פירוש רש"י ולחזור אותו תמיד, עד שיהיה שגור בפי, ובשקידה רבה, ולנהוג כך שנה תמימה ויותר, ואז יתראה התכלית והפעולה הנפלאה" (תלמיד הגר"א, הרב ר' פינחס ב"ר יהודה ז"ל, ראש הגבעה, וילנא תק"פ).

ובהדרכות המעשיות שנותן מרן הרב זצ״ל לבני תורה צעירים, ליישר אורחות לימודם, כתוב לאמור:

> - - - אחרי שיבוא למידה של הבנה טובה בעומקה של הלכה בידיעת צורתא דשמעתתא על ידי שימוש תלמידי חכמים - - - צריך שתהיה ראשית השתדלותו להקיף את כל הלכות הרי״ף כפשוטן בבקיאות הגונה, וזה נקל מאוד להשיג על ידי קביעות מתונה.
>
> העובדה הזאת היא נעימה מאד מצד עצמה ומצד הציור המענג של ההקפה הכללית של כל ההלכות, לפי הקירוב היותר גדול למקורן בש״ס.
>
> - - - וכשסיגל לו בקיאות מקפת בהלכות הרי״ף, תוולד בקרבו תשוקה לדעת את ההלכות על בוריין, וירבה לעסוק בתלמוד בבלי וירושלמי ובתוספתא, מתוך הכרה פנימית בנחיצות ההרחבה והביאור.
>
> אורות התורה ט, ג, עמ׳ מא-מב

אף דברי הזירוז שכתב הרב לאחיו רש״ח קוק ז״ל, בלמדו בסמרגון, רוח **אליהו** – רוח הנחיותיו של **הגר״א** – חופפת עליהם:

> תלמד להרבות קניניך בחכמה, למיגמר ולמיסבר, לחזור על לימודך בחשק ואהבה, לקנות ידיעה שלמה בגפ״ת כסדרן - - - כי לא ראיתי חכם גדול באמת, כי אם מאותם שמשימים עיקר עסקם בתלמוד וראשונים, ללמוד ולחזור כסדרן ממש, ביחוד בראשית ביכורי־הילדות.
>
> אגרות הראי״ה, ח״א, אגרת ה, עמ׳ ז-ח

הגרי״מ חרל״פ זצ״ל: כשהיה הרב מלמד קטע מתוך ״נפש החיים״ – היו הדברים מקבלים פנים-חדשות, מאירות ומסבירות

בקיאותו הגדולה של הרב וחדירתו לעומק ספרי הקבלה של הגר״א – ביאוריו לזוהר ולתיקוני-זוהר, פירושו לספרא דצניעותא וליקוטיו וספרי תלמיד-תלמידו הגאון המקובל רבי יצחק-אייזיק חבר ז״ל (״פתחי שערים״, ״בית עולמים״, ״באר יצחק״ וכו׳), ידועים היו לאנשי הח״ן, לומדי חכמת הנסתר בירושלים (מקובלי ״בית א-ל״ ו״שער השמים״), וכל הדבר הקשה הביאו אליו, ביחוד אחרי פטירתו של הגאון המקובל רבי שלמה עליאשוו ז״ל (בעל ״לשם שבו ואחלמה״).[161]

חיבה יתירה היתה נודעת ממנו ל״נפש החיים״ – הספר הקלסי אשר ״שעריו״ הם הם עמודי שערי-התורה של ישיבת וולוז׳ין, ועל העמודים האלה נבנה והוקם הבית הגדול שמגדלין בו תורה.

---

161. כמובא לעיל פרק יד.

ואמר לי מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל: כשהיה הרב מלמד קטע מתוך "נפש החיים" – היו הדברים מקבלים פנים חדשות, הוא היה מרחיב את הדיבור, מגדיל ומעמיק כל פרט, מפתח כל רעיון, עד שהדברים שהיו פשוטים לכאורה, גדלו ועמקו בכפלי-כפליים, שמחים כנתינתם מפי מחברם הגדול ופני הדברים פנים מאירות ומסבירות.[162]

"רבי חיים מוולוז'ין עמד כל ימיו בכפיפת ראש ובמורא גדול, בפני גילוי שכינת רבו: הגר"א ז"ל"

וכך מוסר לנו איש-ירושלים, הרב ר' ישראל פורת ז"ל[163]:

"זכורני, לתקופת שנת-המאה להסתלקותו של גאון ישראל רבנו חיים מוולוז'ין זצ"ל (י"ד סיון תרפ"א), נכנסו חכמי ישראל לישיבת "עץ חיים" בירושלים העתיקה תוב"א, לשמוע דברי-אלקים-חיים, יוצאים מפי-קדשו של ראש הרבנים, אדמו"ר הגרא"י הכהן זיע"א.

הוא נשא מדברותיו בלהבות-אש-קודש, ונתן הערכה שלמה ומקפת על אורחות חייו של אותו מאור-הגולה ועל פעליו הכבירים להגדיל תורה ולהאדירה, ולהעמיד תלמידים הרבה, שהיו למאורות ונעשו גאונים חכמים ורועי-ישראל.

אחד הרעיונות המרכזיים שבאמרות-קדשו היה, להבליט גודל קדושתו של הגר"ח, שעד זקנה ושיבה לא לקח עטרה לעצמו, אלא עמד כל ימיו בכפיפת-ראש ובמורא גדול, בפני גילוי שכינת רבו הגר"א ז"ל, שדמות-דיוקנו ריחפה לנגד עיניו, בכל דרכיו ומפעליו. ולא עוד אלא שמורא רבו היה עליו כל כך כמורא-שמים, עד שנדמה לו כי גם השם "תלמיד הגר"א" לא היה הולמו.

והרי כך כתב באחד ממכתביו:

"ואנכי שמעתי שנקרא עלי שם רבנו הגדול וכו', וזכיתי להקרא בשמו הטוב עלי לומר תלמידו, וראיתי חובה לעצמי להודיע בישראל נאמנה וכו', שכל האומר כן אינו אלא טועה גמור וכו'. ובמקצת הימים אשר זכיתי לשמש אותו, לא זכיתי ממנו אלא לידע צורתא דשמעתא אחר יגיעה" (במכתב קול-קורא להתייסדות ישיבת ולוזין,[164] והשווה דברי רבי אליעזר הגדול: הרבה תורה למדתי מרבותי, ולא החסרתי מרבותי וכו', סנהדרין סח, א ורש"י).

---

162. וראה מאמרו המקיף של הרב צבי קפלן (שליט"א) [ז"ל] "לדרכו של רבינו חיים מוולוז'ין בהלכה", בספרו המצויין "מעולמה של תורה", ירושלים ה'תשל"ד, עמ' ט-מג.

163. ירושלים ה'תרמ"ו – ירושלים ה'תשל"ד. ע' עליו חיי הראי"ה פרק ב סע' ד ופרק יג סע' ג. ליקוטי הראי"ה ב פרק יז, עמ' 312-311.

164. נדפס בספר "כל הכתוב לחיים", עמ' קכח.

ואמר רבנו ז"ל, כי "ענוות-קדש זו, היא שעמדה לו שזכה להקים עולה-של-תורה, ולהיות דולה ומשקה מתורת רבו לדורו ולדורות הבאים".

אור המזרח, תשרי תשכ"ג[165]

והשו"ב הירושלמי הותיק, הרב מנחם-מנדל פרוש ז"ל, אף הוא מסר לי הגדרה ממצה וקולעת מפי מרן הרב זצ"ל באותה אסיפת אזכרה: "הגר"ח מוולוזין גילה את הגאון מווילנא!"

"אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמוע דברי חכמים"

במורא גדול התייחס גם מרן הרב זצ"ל לכל הוראה והדרכה שיצאה מפה-קדשו של הגר"א.

סח לי ר' מיכל קיבלביץ ז"ל, מתלמידי הישיבה שהקים הרב ביפו: פעם התחיל הרב ללמוד אתנו את ספר הכוזרי לרבי יהודה הלוי,[166] ובפתיחת דבריו אמר הרב: ראוי היה שנברך עתה "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לשמוע דברי חכמים" [עי' ירושלמי סוכה פ"ג הל' ד'[167]], שהרי רבינו הגר"א מווילנא ז"ל הוא שציווה ללמוד את ה"כוזרי",

---

165. הובא גם במועדי הראי"ה פרק כט.
בפגישה הראשונה עם האדמו"ר מגור הרא"ם ז"ל (עי' ליקוטי הראי"ה ב פ"ח), כשהאורח הופתע מידיעותיו המקיפות של הרב גם בספרי חסידות, והוא שאל את הרב: כיצד הגיע להעמקה כזו במשנת החסידות, השיב הרב ואמר: – – – דרך "**נפש החיים**"!
וב"אגרות הראיה" כתב הרב לאמור: "בדורות האחרונים יפה לנו מאד כל שיחתם של תלמידי **הגר"א** יחד עם תלמידי **הבעש"ט**, שהיו עומדים במצב כל כך ניגודי, זה לעומת זה בשעתם. ולא בלא עמל וכשרון, תברא לנו ספרות שלמה, שתכשיר את עצמה לאחות את הקרעים הללו ברוח" (ח"א, אגרת רסו, עמ' שד-שה).
שמעתי מפי מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל: מצאו בירושלים כתב-יד בקבלה, והיה רשום עליו שהוא מהגאון ר' מנחם-מנדל ז"ל, וסברו הסוברים שהוא מהגר"מ מהאראדאק (מוויטבסק), בעל **"פרי הארץ"**, הדפיסוהו וקראו לו "מנחם ציון". כשהובא הספר לפני הרב, עיין בו ואמר מיד כי טעות היא בידי המו"לים – זו קבלה מבית מדרשו של **הגר"א** ז"ל! ואמנם נתברר אח"כ שמחבר הספר היה ר' מנחם מנדל ז"ל משקלוב (תלמידו המובהק של הגר"א ז"ל ונדפס על שמו בשם **"מים אדירים"**, ווארשא, תרמ"ה).
(ספר עמוק זה שהוא ביאור ל"אידרא זוטא", זכה לפירוש – **"באר יצחק"** – מאת תלמידו של הגר"מ, הגאון ר"א חבר ז"ל, ובשנת תשכ"ח נדפס בהכפלה בבני ברק, פירוש חדש עליו – **"מים מתוקים"** – מאת רבי שמואל טולידאנו נר"ו, והסכים עליו הרב המקובל הגר"ע הדאיה ז"ל).

166. עיין חיי הראי"ה פרק יג סע' ג ובעמ' 147.

167. שם כתוב "על מצות זקנים" והלשון "לשמוע דברי חכמים" מופיעה ביבמות כ. ושמעתי מהרב נרי"ה זצ"ל מפורש שהרב זצ"ל אכן אמר לברך "על מצות זקנים" כפי המצוי בירושלמי שם לענין לולב בחולו של מועד שהינו מתקנת ריב"ז.

ככתוב ב"תוספת מעשה רב": "היה אומר [הגר"א] שילמדו בספר הכוזרי, שהוא קדוש וטהור, ועיקרי אמונת ישראל ותורה תלויין בו".

אכן שמע הרב לדברי חכם, ותורתו של רבי יהודה הלוי נספגה כולה במשנתו של הרב. עומק ראייתו את "הענין האלוקי" כיסוד מוסד במהותו של עם ד' – עם הנבואה, וקדושת ארצו – ארץ הנבואה, הפכו לאבני-פינה בכל מהלך מחשבתו של הרב.[168]

"ידועים דברי הגר"א – – –
שהנטיה של הפניה החמרית מוסיפה זירוז"

במכתב אל הרב הגאון ר' אליהו-מאיר פייוולזון ז"ל, בדבר יסוד ישוב חדש בארץ ישראל "על פי שלומי אמוני ישראל, ברוח אמת של תורה ויראה", מתאונן הרב על "רפיון הידים שאנו פוגשים דווקא אצל היראים", והוא מוצא הסבר למצב זה ומוסיף ואומר:

> ידועים דברי הגר"א ז"ל (אבן שלמה, פרק ח סעיף ו), שהעוסקים לשמה אינם זריזים כל כך כהעוסקים שלא־לשמה, שהנטיה של הפניה החמרית מוסיפה זירוז.
>
> אגרות הראי"ה, ח"א, אגרת קז, עמ' קל

גדולים דברי הגר"א

ומשפט קצר של הגר"א, משמש לו להרב בנין-אב להשקפה רחבה ומקיפה על שלום-עולם באחרית-הימים.

> וגדולים דברי **הגר"א** [בלקוטים שבסוף ספר "סערת אליהו"] **ואת** עשו שנאתי (מלאכי א, ג) – **את** הטפל לעשו, אבל עיקרו שהוא ראשו בהדי אבהן דעלמא גניז – – – ואהבת־אחים של עשו ויעקב – – – תעלה על כל אותן המהומות – – – ותהפכן לאור ולחסד־עולם. דעה רחבה זאת, ממותקת במתקה ודבשה של תורת־אמת, צריכה להתלוות עם כל אורחותינו באחרית הימים.
>
> שם, אגרת קיב, עמ' קמב[169]

---

168. גם בשנים האחרונות התחיל מרן הרב זצ"ל ללמד את ספר **הכוזרי** בישיבה, וזכיתי אז לרשום מפיו שיחות-מבוא הפותחות שער לעולמו של רבי יהודה הלוי – מבטו הוויייתי-האלקי לעומת המבט המוסרי של רבינו בחיי והמבט השכלי של הרמב"ם.
הדפסתי את הדברים, שנה אחרי פטירת הרב, בחוברת "משנת הרב" (ירושלים, תרצ"ז [מהדו"ב בית-אל ה'תשנ"ה, פרק י סעי' ו. וע' ליקוטי הראי"ה ב פרק יב עמ' 220-215]), **והם זכו לפני** שנים מספר לפרשנות רחבה מפי כתבו של הרב עוזי קלכהיים (שליט"א) [ז"ל], בספרו "אדרת אמונה" – ירושלים תשל"ז – מעמ' 42 עד 59.

169. וב"מלואים והערות" שבסוף האגרות – עמ' שפה – מוסיף בנו הגרצ"י (שליט"א) [זצ"ל] מקורות לרוחב השקפתו של הרב: עי' ירושלמי נדרים פרק ג הל' ח. מדרש תהלים פ' יח,

איחוד הבבלי והירושלמי באויר ארץ-חמדה

אף רעיון האחדות הפנימית של תורת ארץ-ישראל, ובראשה איחוד דרכי הלימוד של הבבלי והירושלמי, נרמז לו מתוך משנתו של הגר"א, וּמְבֹאָר אליהו דלה דלה אותו:

> אנחנו יכולים להמשיך טל-אורות של אויר ארץ-חמדה – – – עד שילך עמנו אור [התלמוד] **הבבלי** להתאחד עם התלמוד **הירושלמי**, ויחדו יאירו באור שבעתיים.

אגרות הראיה ח"א, אגרת צו, עמ' קיב

ועל דברים אלו מציין בנו הגרצ"י (שליט"א) [זצ"ל] ב"מלואים להערות" (שם עמ' שפה): עי' בהגר"א תקוני-זוהר תיקון כ [זו טעות-דפוס וצ"ל כא, ובדפי הספר עמ' 90] ד"ה דאיהי **ריב** ד'.

"הגורם היותר גדול לאיתנה של תורה בדורותינו – היתה הופעתו של רבינו הגדול הגר"א זצ"ל"

במאמר אחרון שזכינו לקבל מפי כתבו של מרן הרב זצ"ל, נאמרו הדברים הנמרצים דלקמן על הופעתו של רבינו הגר"א ז"ל מווילנא:

"הגורם היותר גדול לאיתנה של תורה בדורותינו, והשבת אורח-הלימוד לישרו ואמיתו, היתה הופעתו של רבינו הגדול הגר"א זצ"ל. בהדרכתו את תלמידיו הגאונים ובדרכו הסלולה בספריו – אשר זכינו להם – וביחוד בבאוריו על ארבעה חלקי שלחן-ערוך, אשר שם שם לפני כל קהל לומדי תורה ושוקדי דלתותיה את הדרך הישרה והפשוטה,[170] ועם זה החדירה עד התהום של העיון ההלכתי, ללא-סיבוכים וללא מכשולות-דרכים".

מאמר "המכון", ספר יובל-השבעים של הנדיב ר"א פישל ז"ל – ירושלים תרצ"ה, עמ' עה

"הגר"א ז"ל האיר עיני ישראל בבאוריו"

דברי-נגידים על הגר"א, השמיע הרב בהרצאתו הגדולה והמקיפה אשר נשא בירושלים, באור ליום כ' טבת – יום זכרונו של הרמב"ם – בפני חכמי המרכז התורני, יסוד ישיבתו המרכזית יע"א[171]:

> **הגר"א** ז"ל האיר עיני ישראל בבאוריו על ארבעה חלקי השולחן הערוך.[172] אמנם מפני קיצורו הנמרץ, אין העולם הלומד הרחב משתמש בהם כראוי – – – חלק אורח-חיים

ארדוף אויבי. שער הלקוטים – עובדיה. מאה קשיטה להרמ"ע מפאנו סי' צו. של"ה פ' חיי-שרה. רוח חיים להגר"ח מוולוזין, משנת "כל ישראל".

170. "גדול הדבר לשוט במרחבי ים-התלמוד, אך לא פחות אדירה ההשגה בערך הפשטנות האמיתית, אחרי שובה ממרחקים" (מדברי הרב באזכרה להגרא"א קפלן ז"ל – ט"ו אייר תרצ"ד – שנדפסו ב"ההד", תמוז תרצ"ד).

171. "הרצאת הרב", נדפסה במסונף לספר אורות התורה.

נתפרש בספר "דמשק אליעזר" (ווילנא, תרכ"ח), וגם הוא צריך סידור והרחבה, ואילו יתר שלשת החלקים לא נעבדו כלל, וצריך לשים לב להשלמה של באורי הגר"א על כל ארבעה חלקי השו"ע.

"הגר"א – זה הענק הגדול אשר שלחו ד' למחיה בדורות האחרונים"

הגר"א – זה הענק הגדול, אשר שלחו ד' למחיה לישראל ולעולם בדורות האחרונים, היתה כל מגמת חייו, לרומם את הדורות הבאים, שלא ילכו הלוך וירוד ע"י השקיעה הדרגאית והתרחקות מהמקור, ע"י ההתמסרות היתירה לתוך השפעת האחרונים ואחרוני האחרונים (נגד כוונתם של המחברים הללו בעצמם), כי אם להזדרז לשוב אל המקורות הראשונים, ולהתרומם לחיי יצירה עצמיים בכל ארחות התורה כולה, שבכתב ושבעל־פה, בהלכה ובאגדה, בנגלה ובנסתר.

ואחד ממצעדיו שאנו יכולים למלאות אחריו על שדה ההלכה היא – השלמת **באוריו** לחלקי השו"ע! כבר אמרתי שהשימוש בבאור הגר"א בחוג הלומדים, הוא כל כך מועט, מפני קיצורו הגדול, והנה חייבים אנחנו להרחיבו לפרשו ולבארו בשפה ברורה, עד שיוכל גם תלמיד־חכם בינוני לעסוק בלימוד חלקי השו"ע עם באורי הגר"א, מבלי שיצטרך להתייגע הרבה ולקבץ המון ספרים, מסכתות שונות מבבלי וירושלמי ותוספתא, ספרי וספרא ומכילתא, עם ספרי הראשונים, עד שיעמוד על הכונה של דברי הגר"א בבאוריו.

צריכים אנחנו להרחיב ולפרש את **הבאורים** בלשון ברור, בהערכה מבוררת ומדויקת, מכל הענינים הצריכים להבנת הענין, ולהפצת אורה של באור פשוט במקומות הרבים שהענין דורש כך, ואז יצא לנו אור גדול. ההתחברות של **הפוסקים** עם שני **התלמודים**

---

172. "אחרון הגאונים בזמן, רבן של כל בני הגולה, גאון הגאונים רבינו אליהו החסיד נ"ע מווילנא – פירש טליתו על כל ארבעה השולחנות, וחברם להתלמודים וספרי התנאים ורבותינו הראשונים, והאיר עיני כל החכמים בהכרעותיו בעומק דעתו הקדושה" (הגאון ר' ישראל ז"ל משקלוב, בהקדמתו ל"פאת השולחן").

"לבוא עד סוף עומק דברי קדשו של רבינו **הגר"א** ז"ל בביאוריו – הדבר צריך עיון ושקידה רבה – – – לעמוד על סוף דעתו הקדושה – – – כי נודעה דרכו בקודש של רבינו ז"ל, לרמוז בקצרה מאד, חידושים הרבה אשר עיקרי ההלכה יוצאת מהם, ומי יוכל לבוא אל עומק דעתו הקדושה באמת" (הגאון ר' יוסף ז"ל והגאון ר' בצלאל, ז"ל, זקני ההוראה בווילנא, בהסכמתם לספר פסקי הגר"א עם ביאור עמודי אש, להגרצ"ה למפרט ז"ל ח"ב – ווילנא תרס"ד).

"דברי רבינו הגדול, **הגר"א** זצ"ל, ככוכבים יזהירו, כזוהר הרקיע, נראים קטנים ככוכבים, וכל כוכב הוא עולם מלא, ולכן כמה וכמה מגאונים וגדולי ארץ, יתנו לב לבאר דבריו, בנגלה ובנסתר" (הגאון ר' יחיאל מיכל אפשטיין ז"ל, בעל "ערוך השלחן", שם).

והראשונים בשיטותיהם, תהיה מאירה ומבריקה לעינינו, להרחיב את הדעת ולהעלות את הלומדים של הדור, מהסדר של שקיעת הכוחות בדברי **האחרונים**, לסדר רחב ומפשט של שאיבה מקורית מדברי **התלמודים והראשונים**.

"בשעה שכתבתי את 'באר אליהו' היתה לי הרגשה כאילו אני שרוי במחיצתו של הגר"א"

הרב, שבכל דרכיו היה נאה דורש ונאה מקיים, הראה גם בנושא נכבד זה את התמסרותו הרבה ויכולתו הגדולה. ספרו "באר אליהו" על ביאורי הגר"א לחושן-משפט, אשר זכינו לאורו של החלק הראשון, הלכות דיינים (ירושלים תשי"ד ותשל"ג), הוא דוגמא נהדרת של פיענוח רמזיו הקצרים והלבשתם בלבוש מאיר עיניים.[173] ט

> יד ד' היתה על הנר המערבי, רבה של ארץ ישראל, גאון ישראל וקדושו, מרן אברהם יצחק הכהן קוק זצוק"ל – – – שערך הרבה כרכים גדולים על ביאור הגר"א לחושן-משפט, וביאר את דבריו הקדושים שנאמרו בקיצור נמרץ והורה את דרך הקודש של ההיקף הרחב.
>
> הגרי"מ חרל"פ זצ"ל בהסכמתו להלכה ברורה ובירור הלכה למס' ביצה, ירושלים תשי"א

"זהו אור עולם!" – קרא בהתפעלות הגאון ר' איסר-זלמן מלצר זצ"ל, כשהגיעו לידו הדוגמאות הראשונות של "באר אליהו", שנדפסו בקובץ יובל-השבעים (קיץ תרצ"ה) לכבוד מייסד "המכון לדרישת התלמוד" הנדיב ר' ישראל אהרן (האריי) פישל זצ"ל.

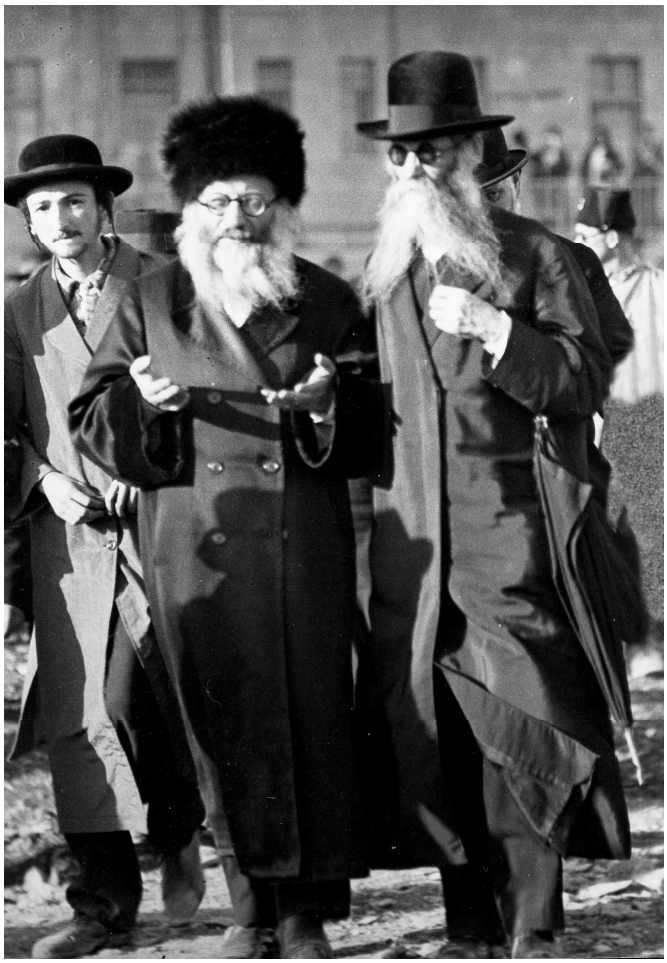
הרב כבר היה אז חולה אנוש, וכשמסרו לו את דברי הגרא"ז, היתה לו קורת-רוח מזה והוא אמר אז: "בשעה שכתבתי את "באר אליהו" היתה לי ההרגשה כאילו אני שרוי במחיצתו של הגר"א, עומד ומשמש לפניו, מגיש לו את הספרים, בבלי וירושלמי, רמב"ם ושאר ראשונים", עיני הרב זלגו דמעות והוא הוסיף: תהלה להשם יתברך גם על המעט שזכיתי לשמש את רבינו הגר"א זצ"ל.

"דבריו של הכהן הגדול מרן הראי"ה קוק זצ"ל – עמדו נגד עיני"

דברי הרב בהרצאתו ומעשהו ב"בארו", עשו פירות שנים אחרי פטירתו. הנה לפנינו שלשה כרכים מהספר ברכת אליהו, פירוש רחב לביאורי הגר"א זצ"ל לשולחן ערוך חלק אבן-העזר, מאת הרב ברוך רקובר (שליט"א) [זצ"ל], ובראש הכרך הראשון – ירושלים תשכ"ח – מביא המחבר את דברי הרב הנזכרים למעלה, ומוסיף ואומר: "דבריו אלה של הכהן הגדול, מרן הראי"ה קוק זצ"ל, עמדו נגד עיני בשעה שהחילותי לעסוק בפיענוח

---

173. חלק ב נדפס בשנת ה'תש"ס.

מרן הרב קוק והגאון ר׳ איסר-זלמן מלצר

באורי הגר״א לשולחן-ערוך חלק אבן-העזר, והרחבתם. – – – כי יש צורך לפרש דברי הגר״א בביאוריו, לפענח הצפונות והנעלמות ולהבהיר כוונת דבריו.

נסיונות שונים נעשו בכיוון זה, כספרו של ר׳ אליעזר לנדא ז״ל, ״דמשק אליעזר״ על חלק אורח-חיים, או תחילת ביאורו של מרן הראי״ה קוק זצ״ל על חושן-משפט. המעיין בחיבורים אלה יווכח, כי מחבר ״דמשק אליעזר״ השאיר הרבה מדברי הגר״א ללא

ביאור, ומאידך חיבורו של מרן הגראי"ה קוק זצ"ל הוא בהרחבה רבה, ובתוספת ביאור וחידוש כמעין המתגבר" (פתח-דבר ל"ברכת אליהו", עמ' 7 ועמ' 8).[174]

"יבוא יום ואעלה לירושלים ואקים ישיבה גדולה"

לא אחת חזרו ושיננו בבית את איגרת-המוסר של הגר"א, על סף נסיעתו לארץ-ישראל, אשר בשורות הראשונות שלה נאמר: "הנה אנשים נוסעים על כמה שנים בשביל ממון – – ואני תהילה לא-ל נוסע **לארץ הקדושה**, חמדת כל ישראל, שהכל מצפין לראותה". וריגשו ביותר השורות המיוחדות של הגר"א בהמשך האיגרת, שהוקדשו לאמו – שקשה היתה עליה פרידתה מבנה הגדול – "ואיה"ש אם אזכה להיות **בירושלים**, עיר הקודש, אצל שערי השמים – אבקש בעדך, כאשר הבטחתי".

נראה שהזיקה המיוחדת של הרב לארץ-ישראל, משחר טל ילדותו [כסיפורה של אמא ע"ה, שטען פעם חבילה על כתפו, וכששאלוהו "לאן אתה הולך, אברהם-יצלי ?" השיב: "לארץ-ישראל!" (בשדה הראי"ה עמ' 24), וכן כסיפורו של חבר-נעוריו, הסופר אברהם שוער ז"ל מלוצין, שבהפסקת-מנוחה בליל-משמר, אמר לו חברו מגריבה: "יבוא יום ואעלה לירושלים ואקים ישיבה גדולה"[175]], אף היא מקורה לא-מעט בהשראת רוחו של הגר"א. על הדמיון הפורה של ילדי ישראל, בעלי הנפש הפיוטית, החיים את חיי התנ"ך, נוספה כאן נימה ממשית, קרובה, מעשה-רב של אישיות מאוד נערצה.

---

174. לא כאן המקום להרחבת הדיבור על דרכו של הרב ב"בארר", אולם ראוי להביא דוגמא אחת קצרה, החורגת מתחום ההלכה, שהסברתה מאירה באור מקורי את דרך ראייתו של הגר"א ז"ל: הלכה פסוקה היא בשו"ע חושן–משפט סי' ז סעיף יא, "בית דין של שלשה צריך שיהיו בכל אחד מהם שבעה דברים – – – [והדבר השביעי הוא] בעלי **שם טוב**", ומציין הגר"א שהמקור למדה זו, הוא מה שנאמר בתורה (שמות יח, כא) "**אנשי חיל**". ובא הרב ומסביר ב"**באר אליהו**" כיצד מתקשר המושג שם–טוב דוקא באנשי–חיל: "**השם הטוב** בא לאדם לא רק בשביל איזה מעשים פרטיים שלו שהיו טובים, כי אם שיתברר הדבר **שהטוב** והישר נקנה אצלו **בקנין** גמור, עד שזהו מהותו העצמית (שכן יסוד **השם** בעקרו, הוא **לסמן** את המהות האמיתית), ולזה צריך **גבורה** פנימית קבועה, וגם זה נקרא **חיל** האמיתי, שהוא תוכן **הקנינים** – "כי ד' הוא הנותן לך כוח לעשות **חיל**", ופי' ל"מקני נכסין", ואלה הקניינים של המדות הטובות, עד שהם מתעצמים בעצמותו של האדם, והם הגורמים **לשם הטוב**, שזהו הכתר העולה על הכל, והם הם **אנשי החיל**" (באר אליהו ס"ק מה).

התרגשותו של הגרא"ז מלצר ז"ל, קשורה, בעובדה שגם הוא יגע הרבה בפיענוח ביאורי הגר"א, ובאותה פתיחה ל"ברכת אליהו" מוסיף הר"ב רקובר (שליט"א) [ז"ל] לספר: "במחיצתו של מו"ר הגאון ר' איסר-זלמן מלצר זצ"ל, היינו רגילים ללמוד שיעור קבוע בשלחן-ערוך, ושיטתו של אותו גאון וצדיק היתה, ללמוד וללמד – תוך כדי משא ומתן ופלפול התלמידים – את מקורותיה של ההלכה המצוייניים **בביאורי הגר"א**, ומתוך מקורות אלו – ותוך כדי פיענוחם – הקיף יותר ויותר את יסודותיה ופניה השונים של הסוגיא, עד הדגשת דרכי הסקת ההלכה" (פתח-דבר ל"ברכת אליהו", עמ' 7).

175. כמובא לקמן פרק כו, ובטל הראי"ה פרק ב.

כל עיקר פרשת נסיעתו המופלאה של הגר״א לארץ ישראל, שמציאות ומסתורין משמשים בה יחד – הנגלה שביציאתו לדרכו והנסתר שבשובו מאמצע הדרך – ודאי העסיקה גם בשנים הבאות, את המחשבה, את הרגש ואת הדמיון.

ועלייתם הממשית של תלמידי הגר״א, סללה כבר דרך לעבור גאולים, הפכה כבר את הנושא למציאות ממשית קרובה. ביחוד כשנושא זה נידון בבית-אבא מבחינותיו המעשיות, כתוצאה מפעילותו הציבורית של הדוד הנערץ, הגאון ר׳ מרדכי-גימפל ז״ל מרוזינאי, שיסד בעירו ״חברת ישוב ארץ-ישראל״, וקרא ללכת בעקבות ״הגאון הגדול הצדיק מוהר״ח מוולאז׳ין, אשר החל – בעזר גדולי הדור – ביסוד המעלה, ליסד **ישוב בארצנו הקדושה**, ועל פיו נסעו כמה מגדולי היראים, והמה היו הראשונים לשבת בירושלים״.[176] וכוונתו היא שאחרי פטירת הגר״א, היה זה רבי חיים, גדול-תלמידיו, אשר עודד את חבריו לעלות לארץ-ישראל, מעשה אשר בתנאי הימים ההם היה כרוך בקשיים מרובים.[177]

״העולם הרוחני כולו, יהיה מוסקר באויר חיי-נשמות של ארץ-חיים – בסקירה אחת״

אף סדרי הלימוד המקיפים שקבע הגר״א, התקשרו אי-שם במעמקיהם, ביחודה ואיחודה של תורת ארץ-ישראל. כבר הוזכר לעיל רעיון איחוד התלמוד הבבלי עם הירושלמי בארץ-ישראל, שמקורו בדברי הגר״א ז״ל, והדברים מפורטים בפרק האחרון של ״אורות התורה״ – ״תורת חו״ל ותורת ארץ ישראל״ – בהסברת עניינה של האחדות הפנימית של כל מקצועות התורה שהיא מושגת רק באוויר דארץ ישראל – ״הגבולים וקירות הברזל שבין עניין לעניין, בין מקצוע למקצוע, ילכו ויקטנו. העולם הרוחני כולו, יהיה מוסקר באויר חיי-נשמות של ארץ-חיים, בסקירה **אחת**. – – – כל אלה [המקצועות] שבחוץ-לארץ היו נידונים כרחוקים זה מזה, כסותרים זה את זה, עומדים עתה להיות מאוגדים בחוברת של קשר ואגודת אמת״ (פרק יג, ד).

תורת ישוב ארץ-ישראל של הגר״א

בקונטרס קטן, ״מוסדי ארץ״ (ירושלים תשי״א, נספח לספר ״חזון ציון״[178]), כתב נאמן-רוחו של הרב, הגרי״מ חרל״פ זצ״ל:

> יד ד׳ היתה אל **אליהו**, לעמוד על שורש המחלוקת אשר נפלה אז בישראל... **החסידים** לשיטותיהם **והפרושים** לשיטותיהם – – – והבין כי פירוד זה בא מחמת

---

176. לעיל עמ׳ 43; חיי הראי״ה עמ׳ 20; טל הראי״ה עמ׳ קכח-קכט.

177. וראה מאמרו המקיף של החכם-החוקר פרופ׳ יוסף יואל ריבלין ז״ל ״הגר״א ותלמידיו בישוב ארץ ישראל״, **ב״ספר הגר״א״** חלק ד – ירושלים תשי״ד – מעמ׳ קיא עד עמ׳ קסב.

178. נדפס גם באמרות טהורות מהדו״ב עמ׳ קסד. ועי׳ מועדי הראי״ה סוף פרק יא; בשדה הראי״ה עמ׳ 175; ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 16-17.

מיעוט הדבקות **בארץ הקודש**, וביחוד בעיר-השלום היא עיר הקודש ירושלים ת"ו ששם מקור **ההתאחדות וההתכללות**. ועל כן לא נח ולא שקט רבינו הגר"א זכותו תגן עלינו, ועורר את תלמידיו לעלות לארץ-ישראל ודווקא לירושלים – – – שכל ישראל יהיו שם לחטיבה **אחת**, ויתקיים בהם "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", בארץ – היינו בארץ-ישראל וכמבואר בבאורי הגר"א "אדרת אליהו" (דברים א, ו): כשהיו ישראל בארץ – היו גוי **אחד**, וכן לעתיד לבוא, כמו שכתוב בזוהר (ויקרא דף צג, ב), "ודאי בארץ הם גוי אחד", "עמה אקרון אחד, ולא – אינון בלחודייהו".

וסלל הגר"א דרך שתהיה העליה לארץ לשם **הכלל**, לשם קיבוץ **כל** הגלויות **שבכל** הארצות, וגם לא לכוון דווקא לרוממות בלבד, כי אם פשוט לבנות את הארץ ולהחיות אותה, לגלות את הקץ המגולה, כדבר חז"ל על הפסוק "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא" (סנהדרין צח, א).

– – – ואף הוא הודיע לתלמידיו כי הקיש הכתוב ארץ-ישראל לסוכה – כמו שנאמר "ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון" (תהלים עו, ג) – ללמדנו כי כשם שהלכה היא בסוכה "תעשה – ולא מן העשוי", הוא הדין ארץ-ישראל מצוותה בעשייה ובבניין – תעשה ותבנה, תחרוש ותטע, תרחיב ותגדיל, ולא מן העשוי.

וחזה עוד מרן הגר"א, שמדינת ישראל תהיה עוד לפני ביאת המשיח, וכמו שהיה בבית-שני בימי כורש, כמבואר בדברי-קדשו בביאוריו לתיקוני זוהר חדש (דף כז, טור ב) – והנה תהילה לד' יתברך נתקיים הדבר.

בדברים רמים אלו, על תורת ישוב ארץ ישראל במשנת הגר"א ז"ל, אשר כתבם כאמור, איש-ירושלים, מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, גם אם קלט את עיקרם מסוד-שיחם של יקירי ירושלים של מעלה, תלמידי תלמידיו של הגר"א, הרי ניתן להבחין שראייה מיוחדת זו של שליחותו, תפיסתו ופעלו של הגר"א ז"ל, מושפעת מראייתו הבהירה של **הרואה** הגדול, מרן הרב זצ"ל, כפי אשר נחה עליו רוח **אליהו**, וכפי שהעלה מרמזיו של הגאון לחכמים ומבינים מדעתם.

אכן, המים החיים, מי הדעת העליונה, אשר מן המקדש המה יוצאים, מנשמה גבוהה וקדושה – אשר דבר ד' בפיה, הם שהשקו-שהרוו את מחשבת הרב בעודנו בתוך הגולה, הם שזירזו עלייתו לארץ-ישראל בעוד הישוב החדש בצעדיו הראשונים, והם שכיוונו את נתיבתו הציבורית, את עשייתו הברוכה, את העידוד המלא שהעניק לכל פעולת בניין ויצירה, בימי כהונתו הרבנית, לכל אורך דרכו מיפו ועד ירושלים.

"ההתלהבות הקדושה והעליונה של רבינו הגאון, שלא יצאה לפועל, היא תשגבנו-ישע, לשוב לארצנו הקדושה בפועל ובמעשה"

וזכה הרב – שראה את ראשיתה של "אחוזת בית" על יד יפו והשפיע על צביונה היהודי – לראות לא רק ביכנ"ס גדול בת"א ועוד בתי-כנסת רבים, אלא גם ביכנ"ס מיוחד על

שם הגר"א ז"ל, ביזמתו של נכד הגר"א הרב ר' אליהו לנדא ז"ל. ומכתב-עוז מלא יפעה והוד שלח הרב לבונים, ליורי אבן-הפינה, בי"ד תמוז תרצ"ד:

שמחת־אמת היא זאת, להתחיל כעת – בזמן התעוררותה של התחיה הלאומית והחפץ האדיר של בנין ארצנו הקדושה אצל כל פזורי ישראל – להקים את השם הגדול של מאור התורה – – – אשר אהבתו לארץ ישראל היתה בלי מצרים.

וכמו שמן השמים עכבו את הרועה הנאמן משה רבינו ע"ה, מלבוא אל הארץ בפועל, בכל זאת בטוחים אנחנו, שההשתוקקות הקדושה שבנשמת רעיא־מהימנא לבוא לארץ־ישראל, שהתבטאה בתחנונותיו הגדולות, היא היא אשר נותנת כח ואומץ לכל הדורות – והדור האחרון שלנו בכללם – להתקשר בקדושת ארץ־חמדה, לבנותה ולהקים שוממותיה.

כמו כן הננו בטוחים בעז"ה, שההתלהבות הקדושה העליונה של רבינו הגאון החסיד האלקי זצ"ל, שלא יצאה לפועל על ידי עיכובים מן השמים, בעת אשר לא הגיע עדיין הזמן להתחלת צמח־ישועה של הקץ המגולה לישראל, היא תשגבנו ישע בעז"ה, לשוב לארצנו הקדושה בפועל ובמעשה, עם כל אור התורה והקדושה האמתית, כמו שהיתה בשאיפתו הנערצה של רבינו הגדול החסיד והקדוש זצ"ל, נשמתו בגנזי מרומים. וכולנו יחד נזכה להיות ששים ושמחים בבנין שלם, בבוא המבשר אליהו הנביא לאמור לציון הנה ישעך בא וגואלך קדוש ישראל, הנה הוא משיב לך את הודך והדרת קדושתך, בבוא לציון גואל צדק, במהרה בימינו, אמן.

*

הגאולה האחרונה לא תהא אלא בזכות משה רבינו ועל ידי התורה.

ביאור הגר"א, תקוני זוהר, ווילנא תרכ"ז, דף סד, ב

ברזין דאורייתא אילנא-דחיי יצאו מן הגלות.

שם, תיקונים מזוהר חדש, דף לו, ב

[ועי' אבן שלמה פרק יא, ג, הערת הר"ש מלצאן ז"ל: "ועל כן תיקנו בברכת אהבה רבה, מתחילה ללמוד וללמד, ואחר כך והאר עינינו, שזה עולה על פנימיות התורה, ואחר כך והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ ותוליכנו מהרה קוממיות לארצנו"].

אברהם יצחק הכהן קוק
הרב הראשי לארץ ישראל
האב"ד
בפתח ירושלם תובב"א

A. I. KOOK
Chief Rabbi
of The Holy Land
JERUSALEM

מכתב *)

ב"ה יום י"ד לחדש תמוז תרצ"ד

לכבוד ועד הקהלה ומיסדי **בית הכנסת הגר"א** בשכונת מ"ש. תל אביב תז"ו

אחי היקרים!

בכל לבבי ונפשי, הנני משתתף בשמחתכם הקדושה בחנינת הנחת אבן הפנה ליסוד בית הכנסת על שם רבינו הקדוש האור המאיר לכל בית ישראל קדש הקדשים הגאון החסיד כתר מקמאי רבינו התנא האלקי מרנא **רבי אליהו מוילנא** זצוקללה"ה. וזכותו יגן עלינו ועל כל ישראל.

שמחת אמת היא זאת ?התחיל כעת בזמן התעוררותה של התחיה הלאומית והחפץ האדיר של בנין ארץ הקדושה אצל כל **צורי ישראל** ?להקים את השם הגדול של מאור התורה אשר האיר את מחשכי היהדות בכל ערביה ובכל פנותיה ואשר אהבתו לארץ ישראל הירתה בלי מצרים, וכמו שמן השמים עכבו את הרועה הנאמן **משה רבינו** ע"ה מלבוא אל הארץ בפועל, בכל זאת בטוחים אנחנו שהשתוקקות הקדושה שבנשמת רע"א מהימנא לבוא לארץ"י המתבטאת בתחנונותיו הנדו?ה. היא היא אשר נותנת כח ואומץ לכל הדורות והדור האחרון שלנו בכלל להתקשר בקדושת ארץ חמדה לבנותה ולהקים את שוממותיה. כמו כן הננו בטוחים בעו"ה שהתלהבות הקדושה והעליונה של רבינו הגאון החסיד האלקי **רבינו אליהו** זצ"ל אותה שלא יצאה אל הפועל על ידי עבובים מן השמים בעת אשר לא הגיע עדיין הזמן לחתחלת צמח ישועה של? קץ המגולה לישראל היא תשנבנו ישע בעו"ה לשוב לארה"ק בפועל? ובמעשה עם כל? אור התורה והקדושה האמתית כמו שהיתה בשאיפתו הנמרצה של? רבינו הגדול החסיד והקדוש זצ"ל, נבנ"מ. וכלנו יחד נזכה להיות ששים ושמחים בבנין שלם בבא המבשר אליהו הנביא לאמר לציון „**הנה ישעך בא ונואלך קדוש ישראל**" הנה היא משיב לך את הודך והדרת קדשך. בבא לציון גואל צדק במהרה בימינו אמן.

כנפשכם היקרה ונפש אחיכם המשתתף בשמחתכם בכל? לב ונפש בצפית ישועה קרובה וגאולה שלמה במהרה בימינו אמן סלה.

החותם בברכה נאמנה ואהבה רבה מהר הקדש מירושלים
הק' **אברהם יצחק הכהן**

*) מכתב גלוי זה נמסר אז ברגשי עוז ותעצומות אהבת קודש לי החתם בגילה ושמחה, וז"ל והימים טרם הגיעו ימי בין המצרים של? זמן חורבן בית מקדשינו בודאי רשאי לשמוח בבנין בית מקדש מעט זה, ויהי רצון כו' שיבנה ביהמ"ק ב"ב, ותן חלקנו בתורתיך ושם נעבדך ביראה כימי עו?ם וכשנים קדמוניות.

אליהו כהן לנדא
נכד הגריא זי"ע

א) גילה על דבר תמידי, ושמחה בדבר שנתחדש [רבינו, משלי כ"ג כ"ד]

דפוס קליישר – ירושלים

פרק כ

על כיסא רבנות בויסק

בנועם שיח שהשמיע מרן הרב זצ"ל, על דרכו ועל השקפתו בכל הקשור למהלך גאולתה ובניינה של ארץ-ישראל, אמר למקשיבי דברו: "החסידים אומרים, כי לא רק הזכרת שמו של הצדיק, מסוגלת לעורר זכות על ישראל, אלא אפילו הזכרת שם עירו, וראיה לדבר ממה שהיה הממונה מכריז לפנות בוקר בבית-המקדש 'האיר פני כל המזרח עד **שבחברון**' ואמרו בירושלמי (יומא פרק ג הל' א) 'ולמה עד **שבחברון** – בא להזכיר זכות אבות'".

"אף אני" – המשיך מרן הרב זצ"ל בענוותו – "ישיבתי **בבויסק**, בעיר שבה ישב אחד גדול, צדיק נשגב, הגאון ר' מרדכי'לי עליאשברג ז"ל, שהצטיין במיוחד בחיבת ארץ-ישראל, היא שגרמה לי שגם אני ספגתי ברוחי מתרומות מחשבותיו על ערכה של ארץ ישראל, ומרעיונותיו על עתידותיו של עם-קדוש בארץ הקודש".[179]

מאז היתה לעיר, הצטיינה בויסק ברבניה הגדולים. "בהיותה קרובה לגבול ליטא – היתה שלטת בה רוח התורה של ליטא, ונחשבה למרכז התורה בקורלאנד. בויסק בחרה ברבנים-גאונים, והם הטביעו את חותמם על העיר" (הרז"א רבינר "בויסק ורבניה", קובץ תורני-מדעי "זכרון" – ירושלים תש"ה – עמ' עג-פד).

חיבה יתירה נודעה לדמותו הדגולה של ר' מרדכי'לי עליאשברג ז"ל. זו בלטה בייחודה, בגדולת תורתה, בתומת צדקתה ובערנותה לבעיות הכלל (האחרונה באה לידי ביטוי גם בכתב, במאמרים ב"המגיד" וב"הלבנון", ובספר "שביל הזהב" שנדפס אחרי פטירתו).[180]

---

179. "**עם** ד' **וארץ** ד' נבחרו לקיים שם **תורת** ד', ושלשתם כשלשה בתי-הדס, תלתא דקיימי בחד קינא, שכן ייחד הקב"ה שמו על ישראל ונקרא אלקי הארץ, וכן נהפוך, כשם שישראל נקראו עם ד', כן הארץ נקראת ארץ ד' ונחלתו" (הגר"מ במאמרו "העם הנבחר והארץ הנבחרת", "הלבנון", תרל"ד).

180. הרב ר' מרדכי עליאשברג, איישישוק, ר"ח אדר ה'תקע"ז – בויסק, י"ט כסלו ה'תר"ן. רב בזמיר ובבויסק. תלמידו של הגאון ר' אליהו מראגולה, תלמידו של ר' חיים וולוז'ינר. מראשי חובבי ציון

"שלושה הם אבותיה של תנועת 'חיבת ציון' – מגדולי התורה שבדורם – הנצי"ב, ר' שמואל מוהליבר ור' מרדכי עלישברג. שלושתם מבית-מדרשה של וולוז'ין באו, שספוג היה ברוחו של ר' חיים מייסד-הישיבה, שעודד וסייע לחבריו, תלמידי הגר"א, לפלס דרך לציון, ושעלו לארץ-ישראל במסירות-נפש עילאית. שלושתם ראו בבניין הארץ ותחייתה, יסוד מוסד ביהדות ומצוות-הדור, והעמיסו עליהם עבודת-קודש זו מתוך אהבה ומתוך התלהבות קדושה פנימית" (ר' אליהו משה גניחובסקי ז"ל, "גאון המחשבה הציונית", קובץ "אזכרה", מחלקה ה' – ירושלים תרצ"ז – עמ' תנג).[181]

מרן הרב זצ"ל הכיר את שלושתם: אצל הגאון הנצי"ב ז"ל היה תלמיד חביב ביותר, וממש לא זזה ידו מתוך ידו במשך שנת לימודו בוולוז'ין; עם הגאון ר' שמואל מוהליבר ז"ל נפגש הרב בדובעלין,[182] והתרשם מאוד מגודל אישיותו ופעלו; ואחרון חביב – הגאון ר' מרדכי'לי ז"ל האציל עליו מהודו בשנות רבנותו בזוימל.

"ההקפות הן זכר לכיבוש יריחו וכך נכבוש את ארצנו מחדש"

הדברים הנאים אשר השמיע הרב בענוותו היתירה, שהוא הושפע הרבה מר' מרדכי'לי ביחס לישוב ארץ ישראל, אפשר שעיקר כוונתם היתה לגבי הצד המעשי של נתיבות בניינה של הארץ, ברם זיקתו הנפשית לארץ ישראל בכלל ולירושלים עיר הקודש והמקדש בפרט – זו היתה עמוקה עוד מימי ילדותו, והדבר נודע לרבים כבר בהיותו רב בזוימל, עד כדי כך שעשיר מופלג אחד בסביבה – ה' זלצמן מעיר-הפלך מיטאוי – בא בהצעה שהרב יעלה לארץ ישראל על חשבונו והוא מתחייב לדאוג להחזקתו.[183]

ומעשה מיוחד שעשה הרב באחת השנים בזוימל, בשמחת תורה, מעיד באיזו מידה ציפה לישועה, לכיבושה של ארץ-ישראל ולגאולתה:

אחרי תפילת שחרית והלל, כשהתכוננו להתחיל ב"הקפות", קם הרב וביקש את כל הקהל לצאת אתו החוצה, והוא פתח בשירה וריקוד מסביב לבית הכנסת. שבע פעמים

ברוסיה. מכ"ד ספריו נדפסו רק שנים "תרומת יד" – הלכה; "שביל הזהב" – בשאלות היהדות וישוב ארץ ישראל. ע' עוד לעיל עמ' 47-46, ובשדה הראי"ה פרק "חיי הרב", עמ' 30.

181. בח"י מנחם-אב תרמ"ז – אחרי ועידת חובבי ציון בדרוזגעניק – כתב הגר"מ על חבירו הנצי"ב:
"שמח לבי, כאשר זכינו בימי עלומנו, להיות חברים בלימוד מסכת יבמות, כן זיכנו ד', בימי זקנותי לשוב להיות חברים בדבר מצוה השקולה ככל המצוות – ישוב ארץ ישראל, על פי הועד הנכבד שהיה בדרוזגעניק, שנבחר הראש שבחבורה רב-הפעלים הגאון ר' שמואל מוהליוער, ומר ניהו רבה, וגם אני הצעיר נלוה אתכם בדרך הקודש הלזה של ישוב א"י, להיות גבאים יועצים, ואברך ד' שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה" (שם, עמ' תצג).

182. ראה להלן פרק כד.

183. ראה להלן בעמ' 260.

הקיפו את בית-הכנסת, ועם גמר ההקפה השביעית חזר הרב בראש כולם לבית הכנסת, ואז עלה הרב על הדוכן והכריז: יהודים יקרים, ההקפות הללו הן זכר לכיבוש יריחו [עי' ירושלמי סוכה, פרק ד הל' ג] וכך נכבוש את ארצנו מחדש. כשנהיה מאוחדים ומלוכדים בשרשרת אחת,[184] יפלו בפנינו חומות, וכולנו נעלה לציון ברינה ולירושלים בית מקדשנו בשמחת-עולם.

ביתר עוז התרוממה אחר כך השמחה בהקפות עם ספרי התורה שנערכו בפנים בית הכנסת, הקפות "יריחו" ודברי הרב העלו את רוח הקהל, וימים רבים זכרו את ההקפות המיוחדות של שמחת-תורה זו.

עד שלא שקעה שמשו של הרב מבויסק
זורחת כבר ועולה שמשו של הרב מזוימל

בח"י כסלו תר"ן נפטר רבה של בויסק, הגר"מ עלישברג ז"ל, ורבני הסביבה באו לחלק לגאון ולצדיק הישיש את כבודו האחרון, ובין הבאים היה גם הצעיר שבחבורה, רבה של זוימל, אשר נשא עליו הספד נרגש.

דברי-ההספד על תוכנם ועל צורתם, הרשימו מאוד את השומעים. ואחד מחשובי העיר – ר' משה איזרעלסון ז"ל – החליט בו-במקום כי הנה נמצא כבר מי שימלא את מקומו של רבם הנערץ, בבחינת "וזרח השמש ובא השמש" – עד שלא שקעה שמשו של הרב מבויסק, זורחת כבר ועולה שמשו של הרב מזוימל. הנ"ל נגש אל הרב מזוימל ובירך אותו במזל-טוב, ומיד הזמין אותו להשאר במקום בשבת, ולדרוש בפני הקהל בבית-המדרש הגדול. הרב נענה להזמנה, ודרשתו, שהיה בה עומק ורוחב, ניתוח מעמיק של מאמרי חז"ל וגיוון רב של רעיונות, רכשה לה את לב השומעים. אמנם ארכו הדברים וכבר פנה יום, והרב ביקש סליחת הקהל על שהאריך בדרשתו, ואמר שעוד מעט יסיים, אולם הקהל הנלהב הגיב ואמר: לא, לא, רבי, בבקשה להמשיך!

הצעת הרבנות עמדה כבר להסתיים בכי-טוב, אולם קמה אח"כ התנגדות משני צדדים: בשביל עשירי המקום, שכבר התחילה לנשוב ביניהם רוח השכלת מדינת אשכנז הסמוכה, נראתה דמותו של הרב כמופרזת בצדקותה וחסידותה.[185] ולעומתם זקני המקום שהתרגלו שבראשם עמד רב מופלג בשנים, שהדרת זקנתו חופפת עליהם, התקשו לקבל עליהם רב צעיר בן עשרים וחמש שנה, גם אם גדול הוא בתורה ויראה ושמו כבר הולך לפניו.

---

184. ע"י מועדי הראי"ה עמ' 119, 445-444.

185. כמנהג חותנו האדר"ת ז"ל ש"היה עטור תפילין כמעט כל היום בצינעא, תחת כובעו, שלא ידע בו זר" (אדר היקר, מהדו"ב, פרק ד, עמ' מז) – כך נהג אז גם מרן הרב זצ"ל, והגיע להלוייתו של ר' מרדכי'לי, כשהוא מעוטף בטלית תחת מעילו ועטור בתפילין תחת כובעו (עיין לשלושה באלול א, א), **ואיש לא הרגיש בדבר** (עי' לעיל עמ' 165, וכן בעמ' 97, 139). ברם, תוך כדי עמידתו בהספדו נשבה רוח חזקה, שולי מעילו נתבדרו, ואז נתגלתה הטלית שעליו.

ולאחר שהללו אמרו: הרב מזוימל הוא **צדיק** מדאי, והללו אמרו הרב מזוימל הוא **צעיר** מדאי, נתנו פרנסי המקום עיניהם ברב ותיק יותר ורב-יחס, ונתקבל אז הרב הגאון ר׳ יחזקאל ליבשיץ ז״ל, רבה של יורבורג – דמות רבנית נעלה ורבת-תפארת, גדול בתורה ואמן-הדרוש, מחבר הספר המצויין ״המדרש והמעשה״.[186]

הגר״י ליבשיץ ז״ל ישב על כסא רבנות בויסק חמש שנים ובשנת תרנ״ה נתקבל כרב בפלוצק. במשך חמש שנים אלו גדל והלך שמו הטוב של הרב מזוימל, ואף הנהגתו הרבנית נתפרסמה לתהילה ולתפארת, והם שסללו את הדרך לפניו, ואז – בהגיע הרב לשנת השלושים לכח – לוקח אחר כבוד לבויסק, ונתקבל בהסכמה כללית של כל חלקי הציבור.

---

186. **א**אמו״ר הרב ז״ל, שחיבר ספר-דרוש מעולה ״כרם פתחיה״ (אשר מרן הרב זצ״ל כתב עליו בהסכמתו ״ויחשב בין הספרים המצויינים רבי-הערך שנתחברו בדורנו״ [מהדו״ב ה׳תשס״א-ה׳תש״ע]. עי׳ להלן עמ׳ 321 ; בשדה הראי״ה עמ׳ 243-241 ; שחר אורו עמ׳ 155-147), **היה** רגיל לומר: ״ספר-הדרוש הטוב ביותר – זהו ׳המדרש והמעשה׳״! כשסיפרתי זאת פעם להרב מהרי״ז דיסקין ז״ל (רבה של פרדס חנה), חייך ואמר: **אבא** שלי (הרב הדרשן המפואר ר׳ שמעון-משה דיסקין ז״ל, מחבר הספר ״מדרש השמעוני״) **אף** הוא **היה** אומר כך.
השכנות הקרובה איפשרה הכרה הדדית, וידידות גדולה קמה בין הגר״י ליבשיץ ז״ל למרן הרב זצ״ל, ידידות שנמשכה כל השנים.
וכמה לבבי הוא המכתב אשר כתב הר״י ליבשיץ ז״ל אל הרב בכ״ב חשון תר״ץ, חודשים מספר אחרי מאורעות אב – תרפ״ט, פרעות הערבים ביהודים בכל הארץ ומוראות הטבח **ב**חברון:
״לכבוד ידיד ד׳ ועמו וידיד נפשי הרב הגאון האמיתי, הכהן הגדול מאחיו, מארא דארעא דישראל, מופת הדור, כש״ת מוה״ר אברהם יצחק הכהן קוק. ראש רבני א״י – יברכהו ד׳ מציון.
– – – קראתי אלי את המתעסקים בעירנו במגבית עבור שדודי ארצנו הק׳, והבטיחוני נאמנה כי יקציבו חלק מיוחד ממנה עבור מרכזי התורה שבאה״ק – – – בשם ״אגודת הרבנים״ במדינתנו ערכתי נוסח קול-קורא לעזרה מיוחדת עבור **חברון**. - - -
אין ספק כי רוב הנותנים (התורמים למגבית), ואפילו מן המשמאילים, אדעתיה דמר המה נותנים, ועל האמון בלי מצרים בישרות משפטיו עם ישראל המה נשענים.
– – – המכסה אני מכבוד-גאונו, כי בה במדה ששמחתי במכתבו על בשורת שלומו, כן נצטערתי מאד על סגנון המכתב. תרגלתי מאז בכל מקום שהייתי מוצא דברי כבוד גאונו, עוז וחדוה היה במקומו תמיד, ועכשיו כאילו מבצבץ מבין שורותיו כל הצער העמוק והמצב המעציב שאנו בו בעוה״ר, – – – (ע׳ ליקוטי הראי״ה א, פרק ״בפרעות תרפ״ט וחורבן חברון״, עמ׳ 278-253).
אשא ברכה אל כ״ג וכל הנלוים אליו, והנני אוהבו נאמנו דורש שלום תורתו הקדושה בחיבה יתירה כולי אומר כבוד לשמו ורב שלו׳ עד בלי ירח״ (״סיני״, כסלו-טבת תשל״ז, עמ׳ קב [ע׳ אגרות נוספות שלו אל הרב באגרות לראי״ה מהדו״ב סי קלט, קעא, קצה ושם 2 אגרות אף לרצי״ה מס׳ 24-23. וע׳ אגרות הראי״ה אליו בחלק ד אגרות א׳קצח, א׳רא]).

הוא לא נוצר בכדי להשאר כרב בזוימל וגם בבויסק לא ישאר זמן רב

לא קלה היתה פרידת אנשי זוימל, מרבם שנתחבב עליהם ביותר. כשבאו נכבדי בויסק לזוימל, למסור את כתב הרבנות להרב, נחרדו אנשי זוימל וכינסו אספה רבתי בבית הכנסת, והחליטו להעלות את משכורתו של הרב ולעשות הכל שלא יעזבם. ואז עלה על הבימה, אחד מידידיו הקרובים ביותר של הרב – ר׳ זאב וולפסון ז״ל – ואמר: רבותי, אם אתם משתדלים לעכב את הרב בעיירתנו, הרי זה לא מפני שאתם אוהבים אותו, אלא מפני שאתם אוהבים את עצמכם. עליכם לדעת שהוא לא נוצר בכדי להשאר כרב בזוימל, וגם בבויסק לא ישאר הרבה זמן. הוא יעלה מעלה מעלה, ויהיה לאחד ממנהיגי הדור. אם יקר הוא בעינינו – אַל נעכב את שלבי עלייתו. אדרבה, נודה לד׳ על הזכות הגדולה שנפלה בגורלנו, שאצלנו צעד את צעדו הראשון כרב, שרבנותו הראשונה היתה בקהילתנו הקטנה, ושמה של זוימל יהיה קשור תמיד בשמו אשר יהיה ידוע ומפורסם וגדול בישראל.

הקהל קיבל את הדברים הנבונים והתפזר ברגשות מעורבים. היחידים שלא קיבלו את הדין היו העגלונים.[187] הללו לא השלימו עם הפרידה, ולא הסכימו להוציא את הרב מן העיירה. ואז באו העגלונים מבויסק והם העבירו את הרב לעירם, וכבוד גדול חלקו לו אנשי העיר כשהגיעה השיירה של הרב ומלוויו לכהונתו החדשה.

״שלא לעשות מעשה-שררות בהנהגתו״

מרן הרב זצ״ל קיים את מאמרו של שמעיה ״אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות״, לפי פירושו של הגר״ח ז״ל מוולוז׳ין: אהוב את מלאכת-הרבנות ושנא את הרבנות עצמה – אהוב ללמוד וללמד, להורות ולכוון, להשפיע ולהדריך, ושנא את השררה ואת הרברבנות.

וכמה נאה היא הערתו-הארתו של הרב, לדברי הגמרא (ברכות נא, א), אל תטול חלוקך שחרית מיד השמש ותלבש – ״על דרך הפשט הוא, שלא לעשות מעשה-**שררות** בהנהגתו, בפעולה הראשונה של היום, כדי לדעת שאינו ראוי למידת **האדנות**״ (מצות ראיה, עמ׳ כט, טור א, סי׳ ד סע׳ א ד״ה שם).

במלאכת הרבנות

עם הגיע הרב לבויסק היתה ראשית מלאכתו – הקמת ״תלמוד תורה״ לבני העניים, והדאגה למורים מעולים יראי-שמים[188], כמו כן יסד חברת ״לינת הצדק״ ללינות-לילה

187. עי׳ ליקוטי הראי״ה ג עמ׳ 35.

188. וכשעמד פעם אחד הבעלי-בתים והציע שיקבלו מורה מודרני, מגולח וקן, שהוא בקי בדקדוק, הגיב הרב ואמר: ״מוטב שהמורה לא יהיה בעל-דקדוק מובהק, ואפשר גם שיטעה באיזו

אצל חולים גלמודים וזקנים הזקוקים לעזרה. החברה רכשה מכשירים רפואיים (מדי חום, כוסות רוח וכו׳) והעמידה אותם לרשות כל מבקש.

הרב השקיע הרבה מרץ בענייני השחיטה והפעלתה הסדירה, וחיזק כל הקשור בכשרות וכו׳. אף לא היסס להכריז איסור על קצב אלים שלא קיבל מרות, עד שהלה נכנע והודיע שמכאן ואילך יסור למשמעתו של הרב.

במקום היתה קיימת מכבר ספריה של ״אגודת ציון״, והנה הזמין הרב אליו את המטפלים בספריה והודיע להם, שהוא מוכן לעזור להם בהרחבת הספריה ושכלולה, אולם עליהם לדאוג שספרים פסולים לא ימצאו בה, ולא תהרסנה נפשות קוראים תמימים על ידי כל מיני חוברות זולות וכו׳.

כעבור זמן מה החליט הרב ליסד ישיבה בעירו, והוא מינה כראש הישיבה ת״ח גדול בתורה, הרב ר׳ בנימין-בינוש רבינר ז״ל, שסבו היה הרב הראשון של בויסק (חלק קטן מדברי תורתו נדפס כעבור שנים, בספר ״נר בנימין״, ירושלים תשי״ד).

את החזקת הישיבה הטיל הרב על נכבדי העיר, בהלהיבו אותם למען גודל העניין, שתהיה העיר מרכז לתורה.

מדי פעם בפעם היה הרב בא לישיבה לבחון את תלמידיה, ואף היה מרצה שיעורי הלכה בפני המעולים שבה.

על משמרת השבת

בערב שבת היה הרב יוצא בעצמו לשוק ומחזר על פני החנויות ומזרז את הסוחרים לסגור את בתי העסק בזמנם. היום הששי היה יום-השוק בבויסק, והרבה קונים היו מגיעים מן הסביבה, והיה צורך במאמץ שלא ימשיכו מעבר לשעה המותרת, ביחוד בימות-החורף הקצרים.

אחד הגבאים בביהכנ״ס, מעשירי המקום, להוט היה אחרי הפדיון בבית-מסחרו, ולא דקדק בסגירתו בזמן כראוי. הרב לא נשא פניו, נכנס פנימה והודיע בפסקנות: כבר הגיע הזמן לסגור את החנות. וכשיצא הרב לחנויות הסמוכות, וחזר אחר כך וראה שעדיין החנות הזאת פתוחה, נכנס שוב לחנות ואמר: לא אזוז מכאן עד שתסגרו את החנות!

עמידתו הנמרצת של הרב על משמר השבת, נתגלתה כבר ברבנותו הראשונה בזוימל. אחד העשירים והתקיפים שבעיירה, קיבל את סוכנות-הדואר מידי הממשלה, והתחיל להפעיל אותה בשבתות. הרב מחה נגד המעשה, אולם העשיר-התקיף עמד במרדו והמשיך במעשיו. כעבור זמן-מה הגיע הנ״ל באחד הימים לבית-הכנסת: יש לו

נקודה בפסוק ״ולא תשחית את פאת זקנך״, אולם התלמידים יראו שהוא מקיים פסוק זה למעשה, משיהיה המורה מדקדק גדול במבטאו, בכתוב בתורה, והתלמידים יראו שאין המורה מקיים מה שהוא מלמד״.

יאהרצייט, והוא רוצה לעבור לפני התיבה. כאן ניגש הרב והודיע: מי שגורם לחילול שבת אינו יכול להיות שליח-ציבור. הוא בא לומר קדיש – יאמר קדיש, אבל לפני התיבה לא יעבור!

המעשה הזה – עוז רוחו של הרב הצעיר נגד בעל-הבית העשיר והתקיף – עשה לו כנפים והוא נתפרסם בכל הסביבה והיה לשיחת-רבים.

עיריית בויסק היתה מזמינה בכל קיץ תזמורת צבאית מעיר-הפלך מיטאוי, וזו היתה מנגנת בשבתות בגן שע"י בית העיריה, והיו שם כמה מיני שעשועים שהכנסתם שימשה מקור כספי נכבד לעיריה. לכשנתברר להרב שמסביב למאורע השבועי הזה, מתפתחים חילולי שבת, התחיל במאמצים להשפיע על האוכלוסיה היהודית, שלא להשתתף בכל הנעשה מסביב לתזמורת – ואמנם נמנעו מאז לבוא.

הדבר עורר רוגז רב בחוגי העיריה, אולם הרב לא נרתע מפעולתו לגדור את פרצת השבת, והעיריה נאלצה להעביר את התזמורת והשעשועים ליום-חול רגיל.

באחת השבתות בשוב הרב מבית המדרש, ראה פועלים לא יהודים עובדים בבניינו של יהודי, ניגש הרב אל הפועלים וביקש אותם להפסיק את העבודה. השיבוהו הפועלים שהם עובדים בקבלנות, ואם יפסיקו – יהיה זה הפסדם. אמר להם הרב: אני אשלם לכם שכר עבודת היום. הפועלים הפסיקו את עבודתם ולמחרת באו אליו, וקיבלו את שכרם.

"האספו אלי כל חלוץ, כל נפש נדיבה – – – לשם ד' אלקי ישראל הבוחר בציון וירושלים"

בין יתר הפעולות, יזם הרב הקמת חבורת צעירים פעילה, אשר תעמוד לרשותו, לחיזוק כל דבר שבקדושה וכל דבר שבטובת הציבור, בקהילה הערה והתוססת.

בחתימת "עובד עבודת הקודש פה קהילת בויסק", פונה הרב בערב-פסח תרס"ב "אל בחורי ישראל, בנינו הצעירים, הלבבות היקרות, החמות והערות", בקריאה נלהבת "להרים קרן עמנו בתפארה, לתורה ולתעודה".

הרב קבע תאריך לאסיפת-יסוד, ולקראת האסיפה הוא מכריז ואומר:

> האספו אלי כל חלוץ, כל נפש נדיבה, להיות נמנה עם צעירינו, אשר מלאו רוח אמון לעמנו, לתורתנו, לשם ד' אלקי ישראל הבוחר בציון וירושלים.
>
> בואו אלי למועד אשר יעדתי, וניוועץ יחדיו לאגד את הכוחות הפזורים שבמחנה צעירי עדתנו – אל מרכז אחד, להפיח רוח־חיים וטל־של־תחיה בקרב המחנה, הפונה אל העתיד הגדול שלנו, בעזרת אוזר ישראל בגבורה. שאו כבוד וברכה מאת מוקירכם, החפץ לראות באשרכם, לתפארת ישראל וכבודו.

אגרות הראיה, ח"א, אגרת יב, עמ' יב

חברת "תפארת בחורים" אשר יסד הרב בקהילתו, היה לה אופי מיוחד, לא רק חוג דתי-תורני, הקובע שיעורים לתורה, אלא חיל-משמר אזור בגבורה מלא רוח-חיים, מאוגד ומרוכז, ותפקידו פעולות שיש בהן "הרמת קרן העם בתפארה".

העובדה שתוך זמן קצר קראו לחברת-צעירים זאת – "דעם רב'ס גווארדיע" (שומרי-הראש של הרב), מוכיחה שהיה זה ציבור פעיל ותוסס, עומד לפקודתו של הרב, על משמרת "התורה והתעודה".

ב"תפארת בחורים" למדו תנ"ך וספר "חורב" של ר' שמשון-רפאל הירש ז"ל. הם ארגנו ספריה, והרב דאג שהיא תתמלא בספרים מתאימים. תוך זמן קצר הקימו מקהלה ותזמורת, וכמה נאה היה לראות את הצעירים הרעננים הללו כשהם באים בחג הסוכות לסוכתו הגדולה והרחבה של הרב, שהיתה מקושטת ברוב פאר, ופוצחים בשירה וזמרה, ושמחת החג בוקעת ועולה מסוכתו של הרב ומגיעה למרחקים. וזו אינה צריכה לפנים, ששמחת-פורים היתה כולה בניצוחם, ואתם ועל ידם היתה ליהודי בויסק אורה ושמחה וששון ויקר.

תגבורת רצינית קיבלה חברת "תפארת בחורים" כשהגיעו לבויסק אחיו של הרב, ר' שאול-חנא הכהן קוק ז"ל, הצעיר הנמרץ ר' בנימין מנשה הלוי לוין ז"ל והצעיר הצנוע העמקן ר' משה זיידל ז"ל[189] [שלושתם נתפרסמו לשבח בשנים הבאות: הראשון – כחוקר בעל חוש ביקורת נדיר, ושני כרכי אסופות דבריו הם אוצר בלום של הערות והארות בהלכה ואגדה, בפיוט ולשון; השני – כמורה ומנהל ואח"כ כחוקר תקופת הגאונים שאצר את "אוצר הגאונים" ופתח "גנזי קדם" בפני חובשי בית המדרש, לומדים וחוקרים; והשלישי – כמנהל מוסדות חינוך, חוקר-בלשן מעמיק בניבי התנ"ך שפרסם מחקרים בעלי משקל רב].

שלישייה ערנית זאת הקדישה כוחות נעורים במתן הרצאות, שיעורים וניהול חוגים, והיתה זו תקופת שגשוג לצעירי בויסק, שהתרכזו מסביב לבית הרב.

בשנה האחרונה לשבת הרב בבויסק – בשנת תרס"ג – הציגה חברת "תפארת בחורים" את מחזה סגירת ישיבת וולוז'ין, שחיבר בשעתו אחד מטובי התלמידים בישיבת טלז, בשם אייזיק מיעקטרינוסלב, שנתפרסם אח"כ כרב גדול בתורה, והוא רבה של טבריג, רבי יצחק אייזיק פרידמן ז"ל.[190]

---

189. עי' עליו לנתיבות ישראל ב מאמר לא. להלן ראשית פרק כא. פרק מיוחד בליקוטי הראי"ה ג, עמ' 290-296. מועדי הראי"ה פרק יב, מהדו"ב עמ' 157. חיי הראי"ה פרק יד סוף סע' ח. טל הראי"ה פרק ח עמ' קנב. על ר' בנימין מנשה לוין עי' לעיל עמ' 163. על רש"ח קוק, לעיל עמ' 77.

190. הרב פרידמן ז"ל חיבר ספרי דרוש מצויינים – "ישראל ותורתו", "אמרי בינה" ו"טל תחיה" – וכן ספרי הלכה מעולים – "הגיון יצחק" ו"חקר יצחק" – ובתשובותיו של מרן הרב זצ"ל "דעת כהן" (סי' קלו, עמ' רנב) נדפסה תשובה שהשיב להרב פרידמן ז"ל, בדבר קופסאות

[המחזה נדפס אח"כ על ידי חוקר-וולוז'ין, ד"ר יצחק ריבקינד ז"ל, בקובץ "רשומות" (תל-אביב תרפ"ז, עמ' 365-375), וכפי שנמסר שם הוצג המחזה בשעתו בליל שמיני-עצרת, בביתו של הגאון ר' אליעזר גורדון ז"ל, רבה וראש ישיבתה של טלז, שהתרשם מאד מתוכנו].

מתרומות מידותיו של הרב

מידת ענוה־של־אמת, היתה שרויה תמיד עמו, למצוא בכל אדם יתרון ומעלה. הוא היה נוהג כבוד אמיתי ופנימי בכל אדם, ובפרט בבעלי־הכשרון, ובכל מי שמצא בו שאר־רוח, בחכמה או באיזו שלמות שתהיה, ומכל שכן ביראת ד' ובמידות טובות, ביחוד במידת האמת והענוה, שכל מקום שראה אותן נמצאות באדם, היה נמשך אחריו, בכל חום לבו לאהבה.

אהבתו לבעלי־תורה היתה כל כך עמוקה וגדולה, עד אשר קשה לצייר אותה בדיוק. לא היה דבר אשר שגב בעיניו, כדי לכבד ולהיטיב **לתלמיד־חכם**, וטרח בזה בגופו ובמאודו, ולא חש לפעמים גם לשום למרמס את כבודו, רק כדי לעשות טובה ויקר לתלמיד־חכם.

אדר היקר, "רעיונות לתולדות האדר"ת" פרק ד, עמ' מז

דברים אלו כולם אשר כתבם הרב על הגאון האדר"ת ז"ל, קיים אותם הרב בשלמותם, ולכל שורה שבהם ניתן לצרף "מראי-מקום" של מעשים לאורך כל חיי-המופת של איש-המופת – על זאת יעידו כל זוכריו, ואף המתנגדים **לדעותיו** במשנת ארץ ישראל, נאלצו להודות כי **במעשיו** עלה על כולנה.

הקרן-הקיימת, אם אין בהן חשש של פגיעה בקופות ר' מאיר בעל-הנס, שהוחזקו בקהילות ישראל בגולה:

ב"ה, ט' אדר א', תרפ"ט

לכבוד ידיד נפשי, הרב הגאון הגדול, איש האשכולות מוה"ר יצחק אייזיק פרידמן שליט"א, האבד"ק טבריג יצ"ו, שלום וברכה מקודש.

– – – הנני בזה להשיב למר, כי אנו נהוגים ובאים, שהקופות הקבועות בקירות במסמרים, הן קופות צדקת רמבעה"נ, וקופסות הקהק"ל מתקבלות בבתי אחינו, ומוחזקות שם בתכונה של קופסות תלושות. ויש בהם משום פיוס לשני הצדדים החביבים, בין הצד של החזקת הישוב הישן, יסוד ושורש ישובנו בקודש והכח המחזיק גם עתה את רוח היהדות הנאמנה – – – ובין הצד ההולך ומתחדש לגאולת הארץ, והרחבת הישוב המחודש, שהוא פתח תקוה וצמיחת ישועה לישראל, בעזה"י.

ובודאי ראוי לכל בעל בעמיו ולכל רב וגאון בישראל, להשפיע בחוגו חיבת קודש ואימוץ, על שני הדברים הנערצים ביחד. – – – ואיש לרעהו יעזור, לקרב רגשות בני עמנו, יושבי ארץ המרחק, לקדושת ארץ–חמדה, ולחבב בנינה ברוח קדושה וטהרה ובצפיית ישועה. – – –

(עוד על ר' יצחק אייזיק פרידמן מטבריג – נחלת יצחק, ראה ליקוטי הראי"ה א פרק "רוממיות אישיותו" עמ' 22. שחר אורו עמ' 284-283, 293.)

באחת האגרות כותב הרב: ״כל ישעי וחפצי הוא לשמח את הבריות, ולקיים כפי שיכולתי מקרא שכתוב ״יראיך יראוני וישמחו״״ (אגרות הראי״ה, ח״א, אגרת מג, עמ׳ מב), ואכן הוא היה לאורך ימיו ״משמח את המקום ומשמח את הבריות״ בדיבור ובכתיבה, במעשים גדולים וקטנים, ביום ובלילה, ככל שהספיקו הכוחות וככל שהגיעה היכולת.

״צאינה וראינה״ בשבת, לפני תפילת המנחה

בית הרב היה בית ועד לחכמים, ביחוד בשבתות בשעה שלפני תפילת המנחה. בעלי-תריסין בתלמוד היו נושאים ונותנים בסוגיות שבמשנתם, או בשאלות-הלכה שהיו מנסרות בעולמו של ישראל, אנשי עיון ומחקר פתחו בשאלות מחשבה וחכמת קדמונים, ובעלי מקרא מצאו להם תמיד מקום להתגדר בו בפרשנות של פרשת השבוע. והרב בעוצם בקיאותו, ידיעתו והבנתו, ענה לכל שואל, השיב לכל דורש. בכל אשר שאלוהו – היתה התשובה מוכנה ומזומנה, עתיר-נכסין היה וכו׳ (עי׳ בבא-בתרא קמה, ב) והוא פיזר-נתן מלוא חפניו ביד נדיבה משלל ידיעותיו, מאוצרות דעתו ותבונתו, בנחת-רוח ורוחב-דעת הסביר, ביירר, ליבן, והדברים היו שמחים ומאירים.

הואיל וכבוד הבריות גדול היה בעיני הרב, הוא קירב את כולם ״גדול וקטן שם הוא״, את כולם קיבל במאור פנים, וכולם הרגישו טוב במחיצתו, נמשכו ובאו לביתו גם פשוטי-עם, ואז החליט הרב כי לא רק תלמידי חכמים זכאים ליהנות מידיעותיו, ולא רק אנשי-מעלה ראויים להקשיב ללקחו, אלא גם דרי-מטה, בעלי-מלאכה, אנשי יגיע-כפים, תמימי דרך, גם הם זכאים וראויים לשמוע תורה מפיו, לפי השגתם ולפי הבנתם[191].

באחת השבתות זכו באי בית הרב להפתעה: על שולחנו היה מונח הספר העממי **״צאינה וראינה״**, שנכתב באידיש, והרב התחיל מקריא מתוכו את דברי הפרשנות לפרשת השבוע, מרחיב קצת בהמחשה, במשל מציאותי, והדברים קולחים להם בשלווה כמי-השילוח ההולכים לאט, ומהנים את שומעיהם.

תלמידי חכמים שבבאים – המה ראו כן תמהו. אולם פשוטי-העם התעודדו והתאוששו, ועיניהם קרנו-זוהר: לא ניתנה תורה רק ללמדנים! הנה הרב דורש בפנינו דברים כה

---

191. הערכתו המיוחדת של הרב לפשוטי-העם, באה לידי ביטוי בדברים מוגדרים בבהירות במשנתו ב״אורות הקודש״: ״האינטליגנציא חושבת שיכולה היא להפרד מעל ההמון – – – וזוהי טעות יסודית, טעות שאינה מכירה את הצד הבריא שיש בהרגשות הטבעיות, בחושים הטבעיים, שלא נתקלקלו על ידי שום השפעה תרבותית.
הצד הבריא של היושר, מצוי הוא באנשים פשוטים – שהם הם ההמון – יותר ממה שהוא מצוי במלומדים.
ולא רק בהרגשת היושר והמוסר, עולה ההמון על בעלי-המחשבה, אלא גם בהרגשת האמונה. – – – כל אשר לחיים – – – הוא יותר בריא וטהור בהמון. – – – וכשם שהמלומדים משפיעים על ההמון עצה ותושיה, גם ההמון משפיע עליהם חיים בריאים״ (אורות הקודש, ח״ב, החיות העולמית פרק כח, עמ׳ שעו-שעז [מהדו״ב עמ׳ שסד]).

בהירים, כה מובנים. וכמה נאה הוא הספר שהיה מצוי בידי סבתא, בידי אמא, כמה נאים הם דבריו-משליו בשם המדרש וכמה קולעים פירושיו בשם רבינו בחיי וכו׳.

כך נהג הרב לעשות מדי פעם בפעם, והיה הוא ודאי הרב היחיד בקהילות ליטא, אשר לימד ״צאינה וראינה״ בפני בעלי-הבתים שבעירו, וכוונתו היתה לחבב את הספר עליהם, להרים את כבודו, למען לא יבושו לעיין בו בביתם, והיה להם למקור ברכה, מדי שבת בשבתו.

דרכו בקודש של הרב, הביאה לו גלי-הערצה, ואף אמונת-אומן בכוחותיו הרוחניים, שתפילתו אינה שבה ריקם וברכתו ברכה, בבחינת צדיק גוזר והקב״ה מקיים, שנאמר ״ותגזר אומר ויקם לך״.[192]

סיפור קטן מוכיח לנו עד כמה היתה אחריתו של הרב מקודשת ועילאית בעיני אנשי קהילת בויסק: אחד מבעלי המלאכה בעיר, שעסק בסנדלרות ובקושי הוציא את לחמו מעבודתו, נתקף יום אחד במכאובים והתחיל מתייסר ביסורים, ולא היתה לו יכולת כספית לפנות לרופא מומחה שיקבע את המחלה וימצא לה תרופה.

והנה לילה אחד חלם האיש, שהרב בא אליו לבקרו בחליו, ושהוא ניגש קרוב אליו למיטתו ולחש לו איזה לחש באזנו, ואחר כך פקד עליו שיקום ממשכבו ויהיה בריא. בבוקר קם האיש ונזכר בחלום אשר חלם, ומיד נעלמו הכאבים ופסקו היסורים, והוא קם ממיטתו בריא ושלם.

״צריך להתרומם בשביל תלמיד-חכם, למעלה מן ההרגש הטבעי״

ואם לפשוטי עם היה יחסו כה חם וכה לבבי, הרי לתלמידי חכמים על אחת כמה וכמה.

כבוד התורה היה אצלו מן הדברים החמורים ביותר, ומאוד דקדק בזה. הוא הגיע לדרגה עילאית של אהבת תלמידי חכמים, שמח שמחת-אמת בגדולתם ותפארתם, והצטער צער מוחשי בכאבם ובצערם.

סיפר הרב ר׳ מרדכי רבינר ז״ל:

בשנה הראשונה לשבת הרב על כיסא הרבנות בבויסק, נסע בקיץ לדובעלן למנוחה. והנה בשובו, בא ר׳ אביגדור ריבלין ז״ל[193] – מנכבדי העיר ומהמקורבים ביותר אל הרב – לבקרו, והוא נבהל לראות פני הרב עגומים מאוד, וכמעט שאינו יכול לדבר. ר׳ אביגדור שאל מיד: מה קרה? והרב ענה לו בקול-בוכים: הרב מקאנדוי, שהוא גדול בתורה, חולה וזקוק לרחמים, וצריכים להתפלל עבורו.

---

192. סוטה יב, א. איוב כב, כח.

193. ע׳ מועדי הראי״ה פרק כט, מהדו״ב עמ׳ 346. טל הראי״ה ריש פרק ח ואגרות הראי״ה אליו בחלק א אגרות נג, קלו.

הרב מקאנדוי – היה זה הרב הגאון המובהק ר׳ מנחם מנדל ז׳ק ז״ל, הי״ד, רבה האחרון של ריגה (בשעתו טרח הרבה והביא לדפוס את הספר המופלא ״משך חכמה״ של הגאון ר׳ מאיר שמחה ז״ל, רבה של דווינסק).[194]

מרן הרב זצ״ל קיים אפוא כפשוטם, את דברי רבא במסכת ברכות: ״אם תלמיד-חכם הוא (החולה) – צריך שיחלה עצמו עליו״ (דף יב, ב), וכדרך שביאר דבריו בספרו ״עין איה״, כי כיוון ש״תלמיד חכם הפונה לדרכה של תורה, מתרומם מעל לכוחות הטבעיים״, הרי בצערו ובמחלתו ״צריך להתגבר ולהתרומם בשבילו, למעלה מההרגש הטבעי״ ולהתפלל למענו שיהיה שלם בגופו, תפילת-מעמקים ״עד שיחלה עצמו עליו״.[195]

״סגולה נפלאה היתה לנפש הזאת שהיו הלבבות פונות אליה״

> סגולה נפלאה היתה לנפש הזאת, שהיו הלבבות פונות אליה – גם טרם שהיו יכולות להביא־חשבון למה הן עורגות. וזה כחו של אוצר הטוב והגדולה והגאונות האמתית, כשהם מתחברים יחד בנפש נדיבה, לשפוך ממשלה של אהבה ושל חופש, של כבוד ושל הדר על גוי ואדם.
>
> **אדר היקר,** מהדו״ב, ״רעיונות לתולדות האדר״ת״ פרק א, עמ׳ כב

דברים אלו שכתבם מרן הרב זצ״ל, על חותנו, הגאון האדר״ת ז״ל, תאמו מאוד את אישיותו הוא, והשפעתו האישית-הסגולית הגדולה אשר התגלתה כבר בזוימל העיירה הקטנה, גדלה ורחבה בבויסק העיר הגדולה.

כשישב הרב על כיסא הרבנות בויסק, מצא לפניו עיר מודרנית, המושפעת לא-מעט מהרוחות המנשבות מעבר לגבול הגרמני. גרמניה הסמוכה והנראית, השפיעה כבר על מספר מסוים מעשירי המקום, והם התחילו מתרחקים מעולמם היהודי, זהותם היהודית התחילה מטשטשת והולכת, והבעיה החמורה אשר הועמדה בפני הרועה הנאמן היתה, כיצד מקיימים מקרא שכתוב ״אוספה הצולעה והנדחה אקבצה״ (מיכה ד, ו), איך מחזקים את החוליות החלשות? והוא התרכז בעיוניו ״וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נידח״ (שמואל-ב, יד, יד) למצוא דרכי עמידה בפרץ, להשיב תועים לדרך האמת, ולקרב מתרחקים לאיתן-התורה.

מידת אופיו והלך מחשבתו, שימושו בבית חותנו ונסיונו הרבני הראשון, כולם חוברו יחדו לסלול לו דרך הנהגה רבנית של דרכי-נועם ונתיבות-שלום, לקרב ולא לרחק, לפעול לא ברעש ולא באש, כי אם בקול דממה דקה, והוא קבע לעצמו כי ראשית כל צריך ללמוד יפה את בעיות הדור, מה מציק לו ומה כואב לו, במה הוא מתלבט ומתחבט ומה הן הבעיות המדריכות את מנוחתו ובמה ניתן לתפוס אותו בלבו, להאחז בנקודות חיוביות שהן תשמשנה נקודות אחיזה להשפעה אישית ולהדרכה עיונית ומעשית.

---

194. עיין עליו בקובץ ״יהדות לטביא״ – ת״א תשי״ג – עמ׳ 366-365.

195. עי׳ עולת ראיה, ח״א, עמ׳ רעו; עין-איה ברכות חלק א פרק א, קסח.

"אהבה רבה אהבת ד' ואהבת ישראל, צריכה לצמוח מתוך עבודת-הקודש של יום הכיפורים"

סח לי אחיו הצעיר של הרב, ר' שמואל קוק ז"ל: כשהגיע הרב לבויסק, היו כבר שם נכבדים בעלי מעמד בקהילה, אשר בשבתות כבר לא באו לבית הכנסת ובבתיהם היתה כבר הכשרות מפוקפקת וכו'. הואיל ולא היתה להרב הזדמנות נאותה של מיפגש רציני עם חוג זה, החליט כי באזני אלה הוא יכול להשמיע דברי כיבושים רק ביום הכיפורים. ביום קדוש זה שהלבבות פתוחים בו יותר והאזניים קשובות, ודאי יסייע עיצומו-של-יום לקליטת הדברים. הוא תיאם עם גבאי בית הכנסת הגדול, בו היו אלה באים להתפלל, את השעה הראויה לשאת דברו בפני הקהל, שעה שכולם נמצאים וכו'.

כרבי עקיבא בשעתו שדרש ביוה"כ לא דברי תוכחה אלא דברי-חיזוק – "אשריכם ישראל, לפני מי אתם מיטהרין ומי מטהר אתכם" – כך דרש גם הרב על טהרת היום ותוקף-קדושתו, על רוממות נשמות ישראל, אחדותן ועילויין, על העבר הגדול של האבות ועל חזון העתיד של הבנים, ועל האהבה הרבה שצריכה לצמוח מתוך עבודת-הקודש של יום הכיפורים.[196]

הרב דיבר בחום וברגש רב, אולם הדברים נאמרו ברוך ועדינות, מתוך פנייה עמוקה ללב היהודי, לניצוץ היהודי, ומתוך בטחון שדברים היוצאים מן הלב יכנסו ללב.

למחרת יום הכיפורים הזה פגשני אחד מהחוג הזה, גביר ידוע ושמו הובשוביץ, ואמר לי: מה רוצה אחיך מאתנו? האם גם מיום-הכיפורים הוא אומר להבריח אותנו מבית-הכנסת?

כשבאתי ומסרתי את הדברים להרב, הגיב עליהם ואמר: לא, אינני סבור שמישהו מן השומעים נפגע או נעלב, לא נתתי מקום לביטוי-כלשהו שיכול היה להשאיר רושם כזה, שכאילו אני רוצה להבריחו-להרחיקו, להיפך, כל דברי היו דברי קירוב. ואם כך אמר הובשוביץ, זה רק סימן שהדברים חדרו ללבו, והם אינם נותנים לו מנוח, ויש אפוא סיכויים לתוצאות טובות.

והנה לא עברו ימים מועטים ונתברר שאמנם צדק הרב. מר הובשוביץ הופיע בבית הרב ומשאלה בפיו: הוא החליט להכשיר את ביתו והוא רוצה לדעת היאך יעשה וכיצד יתנהג...

---

196. וכך מוסר הגרח"י לוין (שליט"א) [ז"ל], מפיו של נזיר-אלקים הרב ר' דוד הכהן ז"ל: "ואמר לי בשם מרן הרב זצ"ל, שכל עבודת יום הכיפורים היא להגיע להתרוממות עילאית של **אהבת-ד'** המתבטאת בקריאת "שמע ישראל" בחתימת היום הקדוש. ובכדי להתרומם למדריגה זו עלינו להחדיר בלבנו **אהבת ישראל**. ולכן אנו מתחילים את כניסת היום בפסוק אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, שסופי תיבותיו הם ר' עקיבה, שהוא שזכה למדריגה העליונה של **אהבת השם ואהבת ישראל** גם יחד. ומצינו בספרי דברים, בפרשת ראה, שר' עקיבה הוא האומר **שישר** נקרא מי שהוא ישר בעיני אדם, והיינו שהוא אהוב לבריות" (נזיר אחיו, ח"א, ירושלים תשל"ח, עמ' לד). ועי' סנהדרין קי, ב, רש"י ד"ה שבקיה ר"ע – "שרגיל לזכות את ישראל".

רוממות אישיותו וטהרתה, השפיעה על כל קהל עדתו, ואף המשכילים התייחסו אליו בהערצה והושפעו ממנו לטובה.

כל שיחה עם הרב הפכה להיות חוויה. הוא העלה תמיד את הנושא לרמה יותר נעלה. במחיצתו אי אפשר היה לגלוש לשיחה בטלה, ולכל אותם עשרת סוגי הדיבור האסור, שמרן ה"הפץ חיים" ז"ל מונה אותם בפרק ט מ"חובת השמירה".

שקידתו העצומה בתורה ורומי-עומקי מחשבותיו, הנהגות-החסידות לבריות, נדיבות לבו והתרחקותו מכל דררא דממונא – כל אלה זיכוהו בהערכה עמוקה והשפעתו גברה והלכה.

עדינות נפש ואומץ רוח חוברו בו יחדו, ועם כל ענותו ואצילותו ידע לעמוד בתוקף על משמרת כל דבר שבקדושת ישראל.

האדר"ת ז"ל: "עליו לא שייך לומר שהוא 'שונא בצע', שהרי בכלל אין לו שום שייכות לענייני ממון"

הרב היה מספר לא אחת בשבחם של גדולי ישראל, שהצטיינו בשנאת בצע, ופעם סיפר על גדול אחד, שהיה מזמין אצל החייט בגדים בלי כיסים, בכדי שלא יהיה בבגדיו מקום להניח בו כסף [עי' שקלים פרק ג משנה ב: אין התורם נכנס לא בפרגוד חפות וכו'], והוסיף ואמר: "מקנא אני באותו גדול. זוהי סגולה להזהר מעסקי כספים".

ברם, לא היה כלל מקום ל"קנאה" זו, שכן אמר הגאון האדר"ת ז"ל על חתנו: עליו לא שייך לומר שהוא "שונא בצע", שהרי בכלל אין לו שום שייכות לענייני ממון ואינו יודע צורת-מטבע.[197]

צדקת פזרונו

הרב פיזר-נתן לעניים למעלה למעלה ממידת יכולתו,[198] והיה נותן להם את פרוטתו האחרונה. העיד הרב ר' שמעון-אריה קדעש ז"ל, שהיה אח"כ מחשובי חסידי חב"ד בריגא, שכל כסף שהגיע לידי הרב לא לן אצלו,[199] הוא היה מחלקו מיד לנצרכים, ואף ממציא מתן בסתר למשפחות עניות שידע על מצבן הקשה. עני נודד שהיה מגיע לבית הרב, היה מאכיל אותו ומשקהו, ובהפרדו היה שם לו פרוסת לחם בכיסו – ולפי הצורך גם כסף – מלווהו בכבוד ובריצוי-דברים.

---

197. "אשר כסף כמאומה נחשב בעיניו", האדרת למחותנו אבי הראי"ה, אגרות לראי"ה מהדו"ב, נספחות סי' 10. עוד עדויות כאלו – בחיי הראי"ה סוף פרק ד. מועדי הראי"ה פרק א. בשדה הראי"ה עמ' 41, 93, 421; ליקוטי הראי"ה א פרק "רוממות אישיותו", עמ' 32, ובפרק "מתרומות מידותיו והנהגותיו", עמ' 446. ועי' אגרות הראי"ה: סה, תקכג, א'רלב. ימצי הפורים (הוצ'אור האורות) עמ' 48-47, 51.

198. עי' לקמן עמ' 270.

199. עי' לעיל עמ' 162.

פעם בראשית החורף הגיע עני שהתאונן שימי הקור מתקרבים ואין לו בגד חם. ניגש הרב אל ארון הבגדים ובחר בגד טוב וחם מבגדיו – לקיים מצוה מן המובחר – ונתנו לעני.

"נוכל להדליק נרות שבת גם בלי פמוטות"[200]

כשבא אחד מאנשי העיר, שמצבו התערער וירד מנכסיו, וסח לו להרב בחשאי שהגיע למידת-מחסור שאין לו במה להכין צרכי שבת. הזדרז הרב, ארז ועטף את פמוטי הכסף, ומסרם לידי היורד, שיתנם בערבון ויקבל הלוואה מתאימה. ההוא נרגש ממעשה הרב והתחיל מסרב לקבל את הפמוטות, אולם הרב האיץ בו, באמרו: אין דבר, נוכל להדליק נרות שבת גם בלי הפמוטות.

הנה נמצאים על השולחן כספי "מכירת-חמץ", בבקשה קחו כמה שנחוץ לכם

מקורבי בית הרב כבר ידעו, שעליהם לעמוד על המשמר, שהמשכורת החדשית לא תמסר לידי הרב.

סיפר ר' בנימין מנשה לוין ז"ל: פעם בערב פסח באו לבית הרב לבקש עזרה לחולה. אמר הרב: הנה נמצאים על השולחן כספי "מכירת חמץ" [מקור הכנסה מקובל לרבנים, שגם פורט בפירוש בכתב-הרבנות], בבקשה, קחו כמה שנחוץ לכם. גובי הצדקה היו כבר מוכנים לקחת הכל, אלא שבאותה שעה נזדמן לבית הרב בעל-בית נכבד מהידידים, שידע יפה עד מה אין מצבו הכלכלי של הרב מרשה לו לנהוג כך והוא התערב בדבר, קבע כמה ינתן לצדקה הזאת, ואת היתר הזדרז למסור לידי הרבנית.

פדיון-שבויים מצוה רבה היא ואתם קודמים

כתוצאה מצדקת-פזרונו של הרב, שקע הבית בחובות, וידידי הרב נחלצו פעם לערוך מגבית מיוחדת בעיר, בכדי לשלם בבת-אחת את כל החובות, וקבעו כבר את השבוע המתאים לעריכת המגבית. והנה הגיעו לבויסק שליחי העיירה ווישקי בליטא, שנתרגשה עליה צרה ונאסרו בה יהודים בגלל עלילה מסויימת, והיו זקוקים לכספים מרובים ל"פדיון שבויים". הללו שמעו על התכנית למגבית עבור הרב, ומיד החליטו לעזוב את המקום. אולם בטרם הספיקו לנסוע, נודע הדבר להרב, והוא מיהר ובא אל המשלחת ועיכב אותה באמרו: מי נדחה מפני מי? היחיד מפני הרבים או להיפך? והרי פדיון-שבויים מצוה רבה היא (עי' בבא בתרא ח, ב) ואתם קודמים, וכך עמד הרב על דעתו לוותר על המגבית שלו לטובת אנשי ווישקי הנתונים בצרה ובשביה (הרז"א רבינר (שליט"א) [ז"ל], "בויסק ורבניה", "זכרון", קובץ תורני-מדעי עמ' כג).

---

200. עי' לעיל עמ' 51.

פרק כא

בעלות אור שמשו

״הרב היה אז במבחר שנותיו ודעתו היתה כבר רחבה מאוד – – – עד מהרה נקשרה נפשי בנפשו הגדולה״

על דלותו של הרב בראשית שנות-בויסק, מספר הרב ד״ר בנימין מנשה לוין ז״ל, בעל ״אוצר הגאונים״:

בן עשרים לכח הייתי, כשהגעתי לגדות הים הבלטי בנוה הקיץ בדובלן. תקפה עלי משנתי בבית המדרש הגדול בבברויסק, אחרי שובי מישיבת טלז, עד כי נדלדלו כוחותי, וחזקה עלי פקודת הרופא להפסיק ממשנתי שנה אחת ולצאת למנוחה גמורה. – – –

באותם הימים בא כבוד הרב מבויסק – שכבר יצא אז טבעו בעולם הרבנים – לדובלן, ואז התחלתי לעמוד לפניו ולהרצות שאלותי בדברים העומדים ברומו של עולם האמונות והדעות, אשר בהן היה הרב מתייחד עם נפשו הוא, וגם נושא ונותן עם אחרים, ומעורר גם אותם לברר אותן, כמו במשא ומתן של הלכה.[201]

הרב היה אז במבחר ימיו ודעתו היתה כבר רחבה מאוד ומקיפה זרועות-עולם. גדול היה מאוד בתורה, ופעם ראיתיו בגדלותו, כשהייתי במעמד סיעה של רבנים שנכנסו לבקרו, ואחד מהם הקשה קושיה עצומה מאחד המקומות הנידחים בים-התלמוד, ומיד נחה הרוח על הרב מבויסק, והוא השיב: קושיה זו הלא היא קושיית התוספות במסכת פלונית

---

201. ״כל המגרעות הנובעות מדעות רעות, שנדבקו בבנינו, על ידי חלקיה הפגומים של הספרות, לא יוכלו להתרפאות כי אם על ידי מה שנזדרז, להגביה יותר ויותר את הלימוד והדרישה, בחכמת חלק הלכות-דעות שבתורה – – – עד שנהיה ראויים להורות הוראות ברורות, גם בהלכות גדולות אלו – בכל הדברים הנוגעים ללב האומה מיד ולדורות – באומץ גאוני בלי יראת-הוראה הבאה מתוך מיעוט-ידיעה״ (״בעקבתא דמשיחא״ עמ׳ 10, מאמרי הראי״ה עמ׳ 86).

למרות כל התקלות והמכשולים הנערמים על דרך-האמת, היה **הרב** מלא אמונה, כי סוף סוף תבוא שעת ההתעוררות הגדולה, והוא עמד ״חמוש-אונים בבטחון אמיץ, במשגב שם ד׳ אלקי ישראל, שיזריח אור-יקרות של עוז וגבורה על חלק גדול מחכמי תורתנו, והם יהיו לכחות פועלים – בשלום ואהבה ונועם ד׳ – בפעולות כפים, בדבר שפתים, ובספרות מחודשת גדולה ורחבה״ (מתוך איגרת להרב אהרן מנדל הכהן ז״ל, שנתפרסמה בראש הספר **יד ראי״ם** – תל אביב תש״ך – עמ׳ 14, אוצרות הראי״ה מהדו״ב חלק א עמ׳ 376-375).

בלשון זו ממש, ובאמת זהו גם ירושלמי מפורש בלשון זו במסכת פלונית, והדבר בכללו מתפרש יפה ממקום פלוני ופלוני, וכך תירץ במקום את הקושיה העצומה והסביר את הדברים ברחבות, והדברים היו בהירים ומאירים.

אולם תוקפו של כהן ופרשת גדלותו המיוחדת של "הרב מבויסק" היו כבר אז – עולם האמונות והדעות שלו, שחבריו הרבנים לא עסקו בהן, ומשום כך היה ניכר ונודע ביותר בין גדולי הרבנים שהתהלכו בשדרות דובלן. ולווית-חן מיוחדת הוסיפה לו ענוותנותו היתירה, והליכתו בכבוד ועדינות עם כל אדם.

עד מהרה נקשרה נפשי בנפשו הגדולה, ויום יום היינו יוצאים לטיול ארוך על שפת-הים הסואן, ושם על יד הגלים הסוערים הייתי מוציא לפניו את כל רוחי הסוער.[202]

"גלי השאלות והספקות שאנו נתקלים בהם, יש להם מרכז שממנו נובעות החליפות והתמורות"

הרב היה מתנשא מעלה מעלה בכח רוחו, ומפכה מדעתו הגדולה שמן-שמים על לבבי, עד שהייתי כטובל בפנים ים-האמונה ועומק הדעת.

על שאלותי התוקפניות לא היה עונה בתירוץ אחרי תירוץ כדרך העולם, כי אם היה חודר לעומק השאלה, ומתוכו היה מתחיל להקיף את גלגל-השאלה מסביב סביב לה, מצרף רעיון לרעיון וחורז מחשבה למחשבה, עד אשר התלכדו כולן, והיו לנהר רחב-ידים הזורם באפיק עליון.

כגלי הים העולים ויורדים וחוזרים ועולים, כך היתה גם רוחו של הרב מתנשאת אל-על.

"גלי השאלות והספקות שאנו נתקלים בהם" – אמר לי הרב – "יש להם מרכז שממנו נובעות החליפות והתמורות. במקום לטפל בגלים עצמם, עלינו לבקש את מרכזן. וכשנגיע להבנת השאלה המרכזית, תתבטלנה מאליהן כל השאלות הצדדיות.

משל למה הדבר דומה, לאבן הנזרקת למים רבים, והיא מולידה טבעות סביב לה, וכל אחת גדולה ורחבה מחברתה, ואילו האבן עצמה צוללת לה בתהום רבה. אבל הן ממנה יצאו הטבעות ואליה הן שבות. כך עלינו לתפוס את כל השאלות בעולם האמונות והדעות, לברר את נקודות המרכז שבהן, ומתוכן יתבהרו כל הטבעות והעיגולים

---

202. צעיר נמרץ ונלהב זה, כבר לא הרפה מהרב. הוא הלך אחריו לבויסק, ולא מש מביתו. הוא נהיה למורה פרטי לבנו-יחידו של הרב, וכך שהה בצל-קורתו, והשתדל לספוג ככל שיכול היה, ממאור תורתו ומזוהר נשמתו.
כעבור זמן קצר נוצרו קשרי ידידות אמיצה בינו לבין ד"ר משה זיידל ז"ל – יליד פוניבז' – שהגיע לבויסק ללמוד בישיבה. ואמנם הצליח לעלות בה בתורה ויראה וכל מדה נכונה. בעצת חברו, ד"ר בנימין מנשה הלוי לוין ז"ל, ובהסכמתו של הרב, המשיך לימודיו בישיבת טלז, ושם למד בחברותא עם הגרי"ש כהנמן ז"ל. שקדן גדול היה, מצויין בכשרונותיו ומאד צנוע בהליכותיו, והרב חיבב אותו מאוד. ע"ע פרק מיוחד אודותיו , ליקוטי הראיה ג עמ' 289-277.

שמסביב לנקודה, ואז יהיה הכל מואר באור הדעת – 'ואורח צדיקים כאור נוגה, הולך ואור עד נכון היום' (משלי ד, יח)".

"קודשא בריך הוא אשרי עליה נעימותא דשכינתא"

בשנים ההם כבר נתגבהה והלכה קומתו הרוחנית של הרב, וכל מי שבא במגע אתו הרגיש כי לפניו אישיות בעלת-יחוד, כי הוא משכמו ומעלה.

זיו תורתו וזוהר חכמתו ואצילות נשמתו, כבר הפיצו קרני-הוד, ובעלי-נפש נמשכו אליו בחבלי-קסם, הלכו שבי אחרי האור הקורן ממנו.

> פתח [ר' ייסא] ואמר: דרכיה דרכי נועם וגו' (משלי ג, יז) – דרכיה דרכי נועם אלין ארחין דאורייתא, דמאן דאזיל בארחי דאורייתא, קודשא בריך הוא אשרי עליה **נעימותא דשכינתא,** די לא תעדי מיניה לעלמין. (זוהר בראשית דף קצז, ב).

מעבר לגדולתו בתורה, פרסומו כבקי עצום אשר "כל רז לא אניס ליה", כחריף מעמיק מהיר-תפיסה וישר-סברא, כפוסק מוסמך ומקובל על גדולי-ההוראה; מעבר להנהגתו הנעלה, הליכותיו בקודש בחסידות מופלגה ויראת-שמים מלאה רוממות[203], צדקות בדקדוקי מצוות, בשיעורי מידות שבין אדם לחבירו ובפרטי מעשים טובים, ועל כל אלה שקידתו המופלאה בתלמוד ועיון – מעבר לכל אלה בקע ועלה יחודו כבעל-מחשבה מקורי, שליט בלי-מצרים בכל ספרי המחקר, מרב סעדיה גאון ועד דורו, אף גם גנזי-הנסתר מהרמ"ק והאר"י ז"ל עד רמח"ל והגר"א ז"ל פתוחים לפניו, ורבה יניקתו מפנימיותם, וככל שהוא גדול ברוחב הוא גם דק בעומק, מנתח שיטות בהסברה חודרת.

חכמי לב התחילו משכימים לפתחו, דופקים על דלתו, פונים אליו בע"פ ובכתב, ואף זוכים לתשובות מפורטות לשאלות מציקות, תשובות מאירות עינים ומשמחות לבבות.

"הדרך שאני הולך עליה – הרבה עמלתי עליה, בדמי, בבשרי, במוח עצמותי ובכל כוחותי"

אבל הנשמה הכללית לא הסתפקה בעיונים מופשטים, אלא השתדלה להתקרב לחיי המעשה, לבעיות המציאות. כל-כולה נתונה היתה לרצון המקיף לתיקון העולם, להטבתו ככל האפשר, להעניק ברכה לפרט ולכלל. ואותו רצון עליון תבע ממנה לרדת מעולמה הגבוה אל דרי-מטה, לחדור יותר לעולם המחשבות והמעשים המטרידים את בני דורה, לאפיקי הזרמים הלאומיים והחברתיים, על בעיותיהם ולבטיהם.

---

203. כשתלמידי חכמים מובהקים בפוניבז', הביעו בפני האדר"ת ז"ל התפעלותם מגדולת חתנו הצעיר בתורה, הגיב האדר"ת ז"ל ואמר:
"אמנם אתם יודעים כבר על גאונותו **בתורה,** אולם אינכם יודעים עדיין מה רבה גדולתו **ביראה**".

הרב ראה צורך להבין את רחשי הדור, בחינת "כי ידעתי את מכאוביו", למען דעת כיצד יוכל להמציא מזור למחלותיו הרוחניות. והוא השקיע בזה את כל כוחותיו הגאוניים, את כל חושיו הרוחניים, את מיטב רצונו הטהור.

> הדרך שאני הולך עליה בעבודת השי"ת – הרבה עמלתי עליה, בדמי, בבשרי, במוח עצמותי ובכל כוחותי, עד שהאיר השי"ת ברחמיו את עיני לעמוד עליה.
>
> אגרות הראי"ה, ח"ב, אגרת תקנה, עמ' קצו

ועל כן זכה הרב שהבשילו אשכלותיו ענבים, יינה של תורה ושמנה של חכמה המשמחים אלקים ואנשים. זכה למצוא את דרך האמת, זכה למצוא מפתחות להרבה שערים נעולים, אשר רבים אחרים נלאו למצוא הפתח.

וכיוון שהרגיש ברוח ד' המפעמת בקרבו, ידע שזו שליחות ממרום, ואין הוא רשאי להפטר ממנה. אדרבה, חייב הוא להענות לה ולומר: "הנני שלחני".[204]

הרב החליט שזו חובתו בעולמו, להיות מורה-דרך לרבים, ובאותם ימים אף העלה בדעתו לכתוב ספר מיוחד בשם "מורה נבוכים החדש".[205]

אכן, הרב הלך בעקבות המורה הגדול לנבוכים, הרמב"ם ז"ל, האומר בפירוש המשניות שלו (סוף מסכת ברכות): "עיקר בעיני ללמד עיקר מעיקרי הדת והאמונה מכל אשר אלמדהו".

האדר"ת ז"ל: אם אתה תעסוק בכל זה – מי יתיר עגונות?"

מסופר כי בשנים הראשונות של תקופת יפו, עסק הרב הרבה בעיון והיה שקוע כולו במחשבת היהדות, בגילוי אורותיה והרקתה מכליה הישנים לכלי-ביטוי חדישים, בסגנון חדש והסברה מחודשת.

---

204. "גדולי הנשמה אינם יכולים להיות נפרדים מן הכללות היותר מקיפה, כל חפצם ושאיפתם היא תמיד טובת הכלל כולו, הכלל במלוא רחבו גבהו ועמקו" (אורות הקודש חלק ב, האחדות הכוללת פרק כט, עמ' תמב).
וכמו שכתב בעל "ספר החינוך" במצות מינוי שופטים ושוטרים (מצוה תצא), כי חובת הממונים על הקהל היא, להשתדל תמיד בתועלת חבריהם הסמוכים עליהם, **ללמדם דרך האמת**, ולתת שלום בכל כוחם ביניהם – – – ועל זה ישיתו לבם, ובו יהיה רוב מחשבותם ועסקיהם, ויתקיים בהם מקרא שכתוב "והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד".
"דור שבו היו האבות נבהלים ונואשים, והבנים מלאי רוגז וקצף, ואיש את שפת רעהו לא ידע ולא הבין, כל אחד מאשים את חבירו וכל אחד תולה את הקולר בצווארו של השני – דור זה היה זקוק לשליח ממרום להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, לקרב אלה אל אלה ולשלב ידיהם לעבודה משותפת כוללת, וזו היתה נשמתו של מרן הרב זצ"ל. המסתכל בעין חודרת, במידת האמת, הוא היודע להעריך את המנהיג, והוא היודע לשפוט מישרים את שליחותו" (הרב שמואל ברוך ורנר (שליט"א) [ז"ל] בדברי הסכמתו בראש הספר "אור מופלא").

205. פורסם בשנת ה'תשע"א בתוך "פנקסי הראי"ה" חלק ב ושוב בשנת תשע"ד "לנבוכי הדור".

והנה בא פעם חותנו הגאון האדר״ת ז״ל ליפו, ומצאו רכון על גבי מחברת עבה מלאה דברי מחשבה, והיד כותבת ורושמת רעיונות והגיגים הגואים ועולים ממוחו הפורה.

הגאון האדר״ת ז״ל ידע יפה יפה מה גדול כחו של הרב מיפו בתורה, בהלכה ובהוראה, אולם גם ידע כמה זקוק העולם היהודי למורים פוסקים-משיבים, לדעת מה יעשה ישראל, והצטער על שחתנו-לשעבר נתון לעולמה של מחשבה.

והנה העיר האורח הדגול ואמר: ״אם אתה תעסוק בכל זה – מי יתיר עגונות ?!״...

מוסרי השמועה הזאת, לא מסרו לנו מה היתה תשובתו-תגובתו של הרב, ואם בכלל הגיב והרשה לעצמו להתווכח עם גאון וצדיק שהעריץ אותו ביותר, וכבודו ומוראו עליו.

ברם לנו התשובה ברורה: בעולם המחשבה שפתח לפנינו הרב בדבריו ובכתביו, הוא התיר דור שלם מעיגוניו, הוא הוציאו מלבטיו, הניח לו מספיקותיו, והעניק לו אמונה ובטחון, בהירות וודאות. הוא נהיה מורה לנבוכים, מדריך לתועי-דרך, הוא סלל דרכים לרבים, נתיבות בחיי היחיד והציבור, בחיי הגוי כולו. בים של זרמים נתן דרך, ובמים עזים – נתיבה. רבים שגישושו בחושך – באורו ראו אור.

״עם הגברת עוז התורה –
מוכרחת היא הרחבת דעת החכמה העולמית״

במאמר ״דרישת ד׳״ שכתב מרן הרב זצ״ל בתקופה זו, ונדפס כעבור כמה שנים בירושלים, כותב הרב:

> כל מה שיחסר לאדם מחכמות־העולם, נגד זה יחסר לו עשרת מונים מן התורה – כך אמר רבנו הגר״א ז״ל[206] לנאמני ביתו, ועל כן, עם הגברת עוז־התורה, מוכרחת היא הרחבת

---

206. המקור לאימרתו של הגר״א הוא בהקדמה לספר ״אוקלידוס״ לר׳ ברוך ב״ר יעקב ז״ל משקלוב, וזה לשונו: ״ובהיותי בק״ק ווילנא המעטירה, אצל הרב המאור הגדול, הגאון מאיר עיני הגולה, החסיד המפורסם מו״ר אליהו נ״י, בחודש טבת שנת תקל״ח, שמעתי מפיו הקדוש, כי כפי שיחסר לאדם ידיעת שערי החכמות, לעומת זה יחסר לו מאה ידות בחכמת התורה הקדושה, כי התורה והחכמה צמודים יחד״.
אימרה זו של **הגר״א**, נזכרת גם בכתביו המוקדמים ביותר של הרב, בביאוריו לאגדות רבה בר בר חנה (שנדפסו בסוף מסכת בבא בתרא – בש״ס הוצאת ״אל המקורות״, ירושלים תשכ״ג – ד״ה זימנא חדא הוה אזלינן במדברא וכו׳ [פרק י, מאמרי הראי״ה עמ׳ 438]). ושם הרב מעלה נקודה נוספת: ערכן של החכמות לא רק מבחינת ההשפעה על ״הלכי הרוח שבדור״, אלא מבחינה פנימית יותר, לא רק מבחינת ״ודע מה שתשיב״ אלא גם בגלל רחבות-האפקים שהמדע הכללי מעניק, לראות את פועל ד׳ בעולמו, שהוא גילוי החכמה העליונה – ״כלם בחכמה עשית״.
– ״אם היו ישראל יודעים אותן חכמות, ומתכונים בלימודם לשם-שמים אזי היה מתקדש שם-שמים – – – וגם על ידי זה היה אפשר להוסיף דעת בתורה ויראת ד׳, וכתוב בשם **הגר״א**

החכמה העולמית. אם אי אפשר לו לכל בן־תורה, להיות חכם בכל מקצועות המדע, הרי אפשר לו לדעת את המצב הכללי של החכמות בעולם ואת פעולתן על החיים, להכיר את הסגנון הכללי של הלכי־הרוח שבדורו, כדי שידע איך לפרנסו ואיך להיטיבו.

"עקבי הצאן" – ירושלים תרס"ו; מהדו"ב ירושלים ה'תשכ"ז, עמ' קכט

אף גם זאת קבע פרנס־הדור הגדול, כשבא להיטיב את מצב דורו, כי יש צורך ללכת בגדולות, להרים את הדור בדרך של גילוי רוחניות פנימית, המגלה את הטוב "בזמן שהערבוביא [המחשבתית] נתרבתה", כשקיימת בעיה חמורה "איך משאירים את כל הטוב שבעולם הרוחני בעינו" שלא יפגע ולא יתמוטט בעידן המהפכות, הרי הדרך היחידה היא לחזק את הרוח "על ידי השפעה מרובה של הסברת רעיונות רוחניים פנימיים", על ידי "העמדת משפיעים רוחניים טובים המלאים רגש טוב ונעלה" (אורות הקודש ח"ב, התעלות העולם פרק כ, עמ' תקנח; מהדו"ב עמ' תקלח).[207]

"ריבוי הלימוד מקשר את הקדושה העליונה בלב האדם"

הרב היה קם לפנות בוקר ובשעה חמש כבר היה בא לבית-הכנסת ושוהה בתפילה ובלימוד, עטוף טלית ועטור תפילין, עד אחרי חצות היום. שיעורו הקבוע אז – חמישים דף גמרא ליום!

כשהרגיש ראש-הישיבה, הרב ר' בנימין רבינר ז"ל, במהירות לימודו, תמול שלשום, עוד ראהו לומד מסכת בבא-קמא, והנה היום הוא כבר באמצע בבא-בתרא, הרשה לעצמו לשאול אותו, כיצד הוא מספיק לעשות זאת? והרב השיב לו כי כבר למד את הדברים

שכל מה שחסר לאדם מלימוד החכמות, נחסר לו כאלה מאה פעמים מלימוד התורה, כי החכמות רקחות וטבחות הן לתורת ד'.

ואם היו ישראל יודעים ומבינים בכל חכמה ומדע – היו החכמות עצמן מתעלות, שכל אחת היתה סיבה להגיע לקדושה ולמעלה עליונה, כי היו מאחדים אותן עם קדושת התורה, להשכיל יותר בחכמת השי"ת על ידי החכמה הניכרת בברואים, והיו מתעלים אז ענייני האהבה והיראה ויתר המדות הקדושות".

207. "העמקת הדעת בדרכי ד' והרחבתם–הסברתם בכל דרכי חכמה ותפארת שבעולם – זו היא הרטיה למחלת–החוצפה של עקבתא דמשיחא" ("בעקבתא דמשיחא" עמ' 4 [מאמרי הראי"ה עמ' 84 "גרגירים הגיוניים"]).

"אנחנו – לפעול הננו חייבים. אין מקום להפטר ממחשבות טובות ומפעולות טובות על ישראל ועל רבנן, על תורתנו ועל ארץ חמדתנו.

עלינו להראות לעולם כולו, איך על ידי נצחה ועוזה של תורה יושע ישראל, ואיך באור תורת–אמת יראה אור, לגרש את הצללים הרבים. – – – גדולה היא גם הפעולה הקטנה, שתעשה לסול מסילה, להראות פעולתה של תורה ותופסיה לטובה על כללות האומה, בין במעמדה הרוחני ובין במעמדה החמרי.

כל דבר קטן המביא טובה רוחנית או חמרית לישראל – לא יקטן בעינינו, ואוזר ישראל בגבורה ועוטרו בתפארה, יאמצנו למען עמו ולמען נחלתו" (באגרת להרא"ם כהן ז"ל, יד רא"ם, עמ' 14, אוצרות הראי"ה מהדו"ב חלק א עמ' 376-375).

בעיון מקודם, ועתה הוא רק חוזר עליהם, לרענן את זכרונם (עיין עליות אליהו, הערה טז, בשם הגאון ר׳ שאול ז״ל מווילנא שראה כיצד חזר הגר״א על מסכת חולין).

ולא פעם היה הרב מזרז את מקורביו לחזור על תלמודם, גם כשאין באפשרותם ללמוד בעיון הראוי, והיה אומר: מען דארף דאוונען גמרא! (צריכים **להתפלל** גמרא, היינו לעבור על דברי הגמרא בשטף, כדרך שרגילים להתפלל).[208]

וב״אורות התורה״ (פרק ו, טז) כתב לאמור: ״ריבוי הלימוד מקשר את הקדושה העליונה בלב האדם, אף על פי שאינו יורד לעומקם של דברים – – – כשהאדם צמא לדבר ד׳ ללמוד הרבה, ומשביר צמאונו בתלמוד מרובה – הנשמה מתעלה״ (עי׳ לעיל עמ׳ 136).

״להכניס את כל הכח של נטיית הקדושה באהבתה של תורה ובשקידה עליה מאהבה״

היתה זו הדרכת עיני העדה באהלי התורה שבליטא, שמקורה בהנחייתם-בהדרכתם של תלמידי הגר״א ז״ל:

> להכניס את כל הכח של נטיית הקדושה, באהבתה של תורה ובשקידה עליה מאהבה. להגביר את יסוד **שקידת** התורה, בגירסא ובעיון, במידה גדולה כל כך, עד שהיא בעצמה תתן מזון נפשי גם לרגש הפנימי, ושקידה זו תשפיע גם על קדושת המדות ורוממות המוסר.
>
> ואמנם נתרבו בישראל **השקדנים** הנפלאים, אשר הפליאו באהבתם את התורה **ובשקידתם באורח נשגב**, ו**השקידה** הולידה במצוינים שבבעלי-הכשרון, את הבקיאות הנפלאה, והמשיכה עמה את קדושת-המעשים וקדושת-המדות להפליא.
>
> אדר היקר, מהדו״ב, ״רעיונות לתולדות האדר״ת״ פרק ב, עמ׳ כו

״הוא ממשיך ללמוד גם תוך כדי שתייתו״

דרכה-של-תורה זו, היתה דרכם של אבותיו ורבותיו של הרב, והוא בעוצם כשרונו וקדושת נשמתו הלך בה מילדותו **באורח נשגב**:

סיפר אביו של הרב, רש״ז ז״ל, על שקדנותו של בנו, כי בעודנו ילד, כשהיה בא הביתה לאכול את ארוחת הצהרים, אם משום איזו סיבה שהיא לא היתה הארוחה המבושלת מוכנה, לא רצה לבזבז זמנו ולחכות לגמר הבישול וההכנות, אלא נחפז ליטול ידיו ולאכול פת, ומיד בירך וחזר לבית-המדרש.

לפעמים, כשהיה צמא בחום הקיץ, ובבית לא היתה מוכנה כוס תה לשתייה, היה נכנס לבית השכנים ושותה אצלם. וסיפר השו״ב הותיק מקניגסברג, איש-חב״ד ר׳ נחום

---

208. ובהקדמה להמאירי כתובות, כותב הר״א סופר (שליט״א) [ז״ל]: מרן **החתם סופר** ז״ל היה רגיל לומר לבנו ה**כתב סופר**: ״תלמד הרבה גמרא עם פירוש רש״י״.

יהושע הערשלר ז"ל, בן העיירה גריבה, שהוריו גרו בשכנותם של הורי הרב, ושאצלם היה הילד השקדן נכנס לשתות: אמא שמה לב שבשעת השתייה, הוא שקוע במחשבה ומתנענע, והיא שאלה את פרל-זלאטא שכנתה, מדוע אברהם-יצ'לי שלך מתנענע בשעת השתייה? השיבה האם ואמרה: גם כשהוא בא הביתה אין הוא מסיח דעתו מלימודו, והוא ממשיך ללמוד גם תוך כדי שתייתו.

הגרא"ד שפירא ז"ל, רבה של קאוונא:
"תמה אני אם יש עוד בעולם שקדן כמותו"

שקידה זו נמשכה עד זקנה ושיבה, למרות טרדותיו המרובות, היה כל רגע בין גברא לגברא, נתון ללימוד ולעיון ולכתיבה.

ואף בהיותו במסעו בארצות-הברית בשנת תרפ"ד, עמוס ביקורים ומוקף מבקרים, לא שינה מדרכו, ובכל עת ובכל שעה עסק בתלמודו.

הגרא"ד שפירא ז"ל, רבה של קאוונא, שהיה אתו-עמו במלאכות-התורה הנכבדה ההיא, היה מלא התפעלות מהתמדת-הלימוד של הרב. ואמר אחר כך: תמה אני אם יש עוד בעולם שקדן כמותו!

"ה'חזון איש' הוא מן השקדנים היחידים בעולם,
ואני חס מאוד על זמנו"

מתוך שקידתו הוא, ידע הרב להעריך מאוד גם שקידתם של אחרים, וסח לי הגר"מ סטלביץ ז"ל, הרב מחסלאוויטש, שהיה רבה של שכונת זכרון משה בירושלים: כשהייתי בא אל הרב, ומשאלה בפי, אם בענין ציבורי-כללי או פרטי, היה מזדרז מיד וממלא בקשתי, ומונע עיכוב כל שהוא, באמרו אלי: "איהר זיינט דאָך אַ מתמיד, אוּן אייער צייט איז זייער טייערע!" [הרי כב' מתמיד הנהו, וזמנו יקר מאוד!].

ובקיץ האחרון, בשכבו על ערש דוי, כשנמסר לו שהגאון החזון אי"ש זצ"ל רוצה לבוא לבקרו, השיב הרב ואמר: החזון איש הוא מן השקדנים היחידים בעולם, ואני חס מאוד על זמנו, אבקש איפוא שיתפלל למעני בביתו, ואל יבזבז זמן תורתו בנסיעה וטלטולי-דרכים.

"הגאון האמיתי, שר התורה, נר ישראל, כליל המדעים"

עוד בשבתו בזוימל נתפרסם ברוב גדלו בתורה, ורבני הסביבה התחילו פונים אליו בשאלות הלכה, והוא השיב תשובות ברורות ומנומקות כיד ד' הטובה עליו.

במלאת שלוש שנים לפטירתו של הרב, כשכתבתי את החוברת "הרב" (נדפסה

בירושלים בתרצ״ח[209]) וחיפשתי חומר לתולדותיו, גיליתי אוסף של מכתבים ישנים שהיה מונח בצריף-העץ שעמד בחצר בית הרב. הללו היו עוד מתקופת זוימל ובויסק והיו אלה מכתבי רבנים מהסביבה. הרשימה אותי מאוד צורת הפניה מלאת-ההערצה של רבנים ותיקים, אל הכוכב הצעיר העולה על שמי התורה.

הרב מהעיירה וואסקי, ר׳ אברהם ב״ח [בר׳ חיים, הופנברג] ז״ל, שהיה גדול בתורה ומופלג בשנים הרבה, פונה אל רבה הצעיר של זוימל בתארים מפליגים: ״בע״ה, וואסקי, א׳ שמות, ששו״ן (תרנ״ו), כבוד ידיד נפשי הרב הגאון האמיתי, שר התורה, מאור הגולה כו׳ וכו׳ כקש״ת מו״ה אברהם יצחק קוק כהנה רבה שליט״א ונרו יזרח מאוד״.[210] ובמכתב נוסף הוא מתארהו: ״נר ישראל, עמוד הימיני, פטיש החזק, כליל המדעים״.

תשובה ארוכה של הרב לרבה של וואסקי נדפסה בדעת כהן סי׳ כח, והרב מתארהו בתואר: ״הרב המאור הגדול, אוצר תורה ויראה, מוהר״ר אברהם ב״ח שליט״א״. גם מתוך תשובה זו נראה שאדם גדול היה, שהרי בין היתר כותב אליו הרב: ״מה שהקשה כת״ר על דברי הרמב״ם – – – אומר אני על זה ׳הקשה אדם הקשה כברזל׳, כי הקושיה עצומה מאוד, ופלא גדול על המפרשים ז״ל שלא העירו בזה מאומה״ (עמ׳ עח).[211]

הגרי״ל פיין ז״ל:
״ראיתי שהרב הגאון אב״ד דקהילת בויסק נ״י משבח את דבריו״

שמו הגדול של הרב מבויסק, הביא אליו מחברים, שבאו לבקש הסכמתו לספריהם.

ההסכמה הראשונה הידועה לי נכתבה בקיץ תרנ״ח (אם כי נדפסה בתרס״ב), והיא ההסכמה לספר ״חמדת ישראל״ – שנכתב באידיש – מאת הרב אליהו דב הלפרין ז״ל מווילקומיר, ספר הכולל ״מצוות ופרטיהן וכו׳ וסיפורים נאים השייכים למצוות, מהגמרא ומדרשים״. אחרי הסכמתו של הגר״ח ז״ל מבריסק ושל הגרא״מ אבן-לפידות ז״ל מראסיין, באה הסכמתו של ״הרב הגאון אב״ד דקהילת בויסק״: ״ואשר עמי בעצה ישאל, בדבר ספרו הדרוש לרבים ואופן סידורו – לעניות דעתי אין לסור מדרך רבינו הרא״ה בספר החינוך – – – והנני בעז״ה לעזור לו, בלי נדר, בכל אשר תשיג ידי, בהוספה והערה כחפץ לבבו״ [הסכמות הראי״ה סי׳ א].

בהסכמה על הספר ״שפת אמת״ של הרב אלכסנדר פאלק ז״ל מקופישוק, כותב הרב: ״גם ראיתי אצלו חידושים בדרך רמז, בנויים על פי יסוד ספרי **קבלה**, ובהם מצאתי דברים ישרים, רמזים נכונים ומכוונים״.

---

209. נדפסה שוב בתוך ״משנת הרב״, מהד׳ תל-אביב ה׳תש״ם.

210. צילום אגרת זו נדפס בטל הראי״ה פרק ח, עמ׳ קע, ועיי״ש עוד בעמ׳ קסט-קעא.

211. אגרות נוספות של הרב אליו נדפסו באגרות חמדה עמ׳ 166-167 ובליקוטי הראי״ה ב פרק ז עמ׳ 125-129.

והגאון ר' יהודה לייב פיין ז"ל, רבה האחרון של סלונים, שהיה אז רב בקופישוק, בהסכמתו על המחבר – תושב קהילתו – ועל הספר, מתעכב גם הוא על "רמזי התורה הבנויים על יסודי **חכמת הקבלה**", ומוסיף ואומר: "והאף אמנם שאין לי ידיעה בעניינים אלו, אך ראיתי **שהרב הגאון אב"ד דקהילת בויסק נ"י** משבח את דבריו".[212]

בשנה שלאחריה – תרנ"ט – מופיע כבר שמו של הרב מבויסק בקובץ "אשדות הפסגה", כחותם על קול-קורא להוצאת ספרים להרמת קרן התורה, יחד עם חתימותיהם של האדר"ת ז"ל ממיר, הגר"א גורדון ז"ל מטעלז, הגרא"מ לפידות ז"ל מראסיין, ר' מאיר שמחה ז"ל מדווינסק ור' יצחק יעקב רבינוביץ ז"ל מפוניבז'.

באותו אוסף המכתבים הישנים, מצאתי מכתב אל הרב, מאחד האחים-הגאונים לבית שפירא (בניו של הגאון המופלא ר' ליבלי שפירא ז"ל מקובנא), הגאון ר' משה שמואל שפירא ז"ל, רבה של קהילת קורשאן[213]:

"כבוד ידיד ד' וידיד עמו, הרב הגאון המובהק, חריף ובקי אמיתי בכל חדרי תורה, סיני ועוקר הרים, פאר ישורון, צדיק נשגב, כקש"ת.... הגאבד"ק בויסק".

אכן, כבר אז "שם גדול היה לו בין גאוני ליטא" (הגר"א סילבר ז"ל).

---

212. רב גאון ומנהיג זה שנספה בשואה, הי"ד – עבר מקופישוק לאושמינא, לשבת על כסאו של הגה"צ ר' מרדכי'לי ז"ל, ופעל גדולות בקהילתו. אחרי מלחמת העולם הראשונה עבר לסלונים, והיה מראשי המדברים של רבני מדינת פולין. דמותו המפוארה הועלתה בספר שנערך על ידי הרז"א רבינר (שליט"א) [ז"ל] ("הרי"ל פיין זצוק"ל" – תל-אביב, תשל"ג).
הקשרים עם מרן הרב זצ"ל נמשכו, ולפנינו כנראה, המכתב האחרון ששלח הגרי"ל פיין ז"ל אל הרב, בהמציאו לידו את כספי התרומות של קופת רמבעה"ן כולל סלאנים – בכתב ידו ובחתימת גבאי הקופה – שכן העדיף להעביר את הכסף דרך לשכתו של הרב:
ב"ה, יום י"ב לחודש תשרי, תרצ"ד
לכבוד ידידי הרב הגאון הגדול. מרא דארעא קדישא, כק"ש מוהרא"י הכהן הי"ו קוק, הרב הראשי בירושלים עיה"ק ובאה"ק תובב"א. אחר דרישת שלום כבוד גאונו בכבוד הראוי, הננו שולחים מן כוללנו פה סלאנים, בעד כולל סלאנים בירושלים עיה"ק סך מאה ועשרים ושנים דאלארים, לחלקם כפי הרשימה המצורפה בזה בחתימת ידי ובחותמי – – – ושבעים אנו רצון מן הקבלות ששלחתם לנו – – – ונבקש שכך יעשו תמיד. והננו מברכים אתכם בשמחת החג הקדוש – – – ובאנו על החתום ביום ב' י"ב תשרי תרצ"ד, פה סלאנימא יע"א.

213. ראה ליקוטי הראי"ה ג עמ' 134.

פרק כב

מעשה בשעון-זהב וסטירת-לחי

סיפור משולש זה, מסופו לתחילתו הוא נדרש – בא סוף המעשה ומעיד על תחילתו. נתחיל אפוא מן הסוף:

באחת משנות תרפ״ז-תרפ״ט, הגיעה אשה ענייה למשרד גמילות-החסד ״שערי חסד״ בעיר העתיקה בירושלים, ובקשה לאשר לה הלוואה בתשלומים. כששאלוה – כמקובל – מי הם הערבים שלה, ענתה שערבים אין לה, אבל יש לה משכון בעל-ערך, והוציאה מארנקה שעון-זהב נאה והניחה על השולחן. כשלקח מנהל הגמ״ח את השעון בידו, הבחין מיד שזה שעון לא-רגיל, וכשהוסיף להסתכל בו נתברר לו שהשעון הזה – זהב טהור הוא, מלאכת-מחשבת משוכללת ביותר, שכמותו טרם נראה בארץ. למראה בגדי העוני של האשה נתעורר אצלו חשד, שמשהו כאן לא כשורה, והוא הרשה לעצמו לשאול את האשה, איך הגיע אליה שעון כזה. האשה נסתה להתחמק מתשובה, אולם המנהל לא הרפה, עד שנאלצה לגלות את האמת:

״הייתי אצל הרב קוק, סיפרתי לו על מצבי הקשה וביקשתי ממנו עזרה, ואז אמר לי הרב כי היה רוצה לעזור לי בכל יכולתו, אולם לצערו אין לו בשעה זו שום כסף, אבל הוא מוכן לתת לי את שעון-הזהב שלו, בכדי לתת אותו כערבון באחד הגמ״חים״.

״האם הרב מכיר אותך?״ – שיסע המנהל את סיפור האשה, ״לא״, השיבה האשה והמשיכה לספר: ״היססתי בדעתי, אולם הרב קם והלך והביא את השעון הזה ומסר אותו לי, ובדלית-ברירה במצבי המר הסכמתי ולקחתי את השעון״.

מנהל הגמ״ח נרעש מסיפורה של האשה, עד היכן נדיבות לבו של הרב מגעת, והוא אמר לאשה: אנחנו כבר נמצא דרך לאשר לך את הגמ״ח, אבל את השעון חייבים להחזיר מיד להרב, והוא שלח שליח מיוחד והחזיר את שעון הזהב לבית הרב.

ועתה נעבור לאמצע הסיפור:

איך מגיע שעון-זהב מיוחד בחידושיו לידי הרב?

כשביקר הרב בארצות הברית, בשנת תרפ״ד, כשכבר כיהן כרבה של ירושלים ורבה הראשי של ארץ-ישראל, רבו שוחרי פניו רבנים וראשי-ציבור, והופקד אז משמר כבוד

על חדרו במלון, שלא כל הבא – גם אם איש נכבד הוא – יכנס בקלות ויגזול את זמנו היקר.

והנה הגיע איש-עסקים והפציר מאוד להרשות לו לראות פני הרב, כי יש לו אליו עניין אישי דחוף, וכיוון שהאיש עשה רושם טוב, נתנו לו להכנס.

"הרב ודאי אינו מכיר אותי" – פתח האורח דברו – "ויותר נכון אינו זוכר אותי, כי עברו בינתים כעשרים וחמש שנה, אבל אני הנני פלוני מהעיר ליבוי, שקיבל סטירת לחי מהרב בדובעלין, על ביזוי תלמיד-חכם.

כתוצאה ממעשה זה, שנתפרסם בכל קורלאנד, חיסלתי את עסקי והגרתי לאמריקה. כאן התחלתי בעסק של מכירת שעונים, וד' הצליח דרכי, העסק התפתח יפה והיום הנני בעל בית-חרושת גדול לתעשית-שעונים והגעתי למעמד של עושר ממש.

ברור לי שההצלחה באה לי, מפני שקיבלתי עלי את הדין, על שפגעתי בכבודו של תלמיד חכם ועל שגרמתי צער לכבוד הרב, שהמעשה אשר עשה לי היה צודק, ומחשבות-תשובה אלו והעקירה ממקומי, הם שהביאו ברכה במעשה-ידי.

ועתה הנה הבאתי לכבוד הרב, שעון זהב מתוצרת בית-החרושת שלי, ואם כי ידוע לי כי הרב אינו מקבל מתנות, אולם מתנה זו מיוחדת היא, כולה שלו היא עוד לפני שהיתה שלי, בזכותו זכיתי אני בה, ואני מבקש מאוד שלא ישיב פני ריקם, כי בזה אדע כי קיבל פיוס על הצער שגרמתי לו, וכי נמחה פשעי ונסלח עווני, ושבה נפשי למנוחתה".

האורח סיים את דבריו בהתרגשות רבה, והרב שכבר בתחילת דבריו של האורח, זכר יפה את המקרה הלא-נעים שקרה לפני שנים בדובעלין, נוכח לדעת כי הפעם הוא חייב לצאת מגדרו, ואין לו ברירה אלא לקבל את המתנה. אם יסרב – יגרום הדבר צער רב ליהודי הזה, שוב יפתח הפצע שכבר נגלד, שהנה הרב מבויסק שהוא עתה הרב הראשי לארץ ישראל, טרם סלח לו את חטאתו וטרם מחל לו על צערו. קבלת-המתנה היא אפוא חסד גדול שהרב יכול לגמול עם הנותן אותה.

הרב נעתר וקיבל את השעון, ואף מצא לנחוץ להוסיף דברי עידוד לאורח: "נאמר בפרקי-אבות על בעלי-דין 'וכשנפטרים ממך יהיו בעיניך כזכאים, כשקיבלו עליהם את הדין' (פ"א, מ"ח), הרי לנו שקבלת הדין הופכת את החייב לזכאי, ואין ספק שצדק כב' שקבלת-הדין היא שגרמה לו ברכה והצלחה".

"אלא" – הוסיף הרב – "הואיל והחטא היה בשעתו בביזוי תלמיד חכם, ראוי לשוב בתשובת-המשקל ולהרבות בכבודם של תלמידי חכמים ובכבודה של תורה, וככל שהקב"ה מברך אותו יותר בעסקיו, ישתדל להיות יותר מתמכין-דאורייתא ויתמוך במוסדות תורה ביד נדיבה יותר ובמידה גדושה יותר".

למשמע דבריו המעודדים של הרב, אורו פני האורח, והוא קם ויצא מתוך הבטחה כי אכן כן יעשה, ודברי הרב קודש הם לו.

ועכשיו הננו מגיעים לתחילתו של הסיפור:

מדי קיץ בקיץ, לעת צאת הנופשים, היה מגיע רבה של בויסק לשפת הים הבלטי בדובעלין למנוחת-מרגוע. המקום היה מקום קיט של רבנים ותלמידי חכמים, ואף בעלי-בתים נכבדים הגיעו אליו, ליהנות לא רק ממי הים ושפתו אלא גם מזיו תורתם של גדולים, חכמי תורה ואנשי-מידות.

בקיץ מסוים, היה בין הבאים אברך גדול בתורה, שבאותם הימים נהג אבלות והקפיד לעבור לפני התיבה יום יום. והנה הגיע גם בעל בית נכבד מעשירי ליבוי, שגם הוא היה אבל, וגם הוא דאג למניין קבוע לעבור בו לפני התיבה יום-יום. כל עוד שנמשך עיצומו של הנופש, כשהמקום היה מלא אורחים, היו שם בביהכנ"ס כמה וכמה "מניינים", ולא היה צר המקום לשני האבלים, אבל הגיעו ימי סיום עונת-הקיט, והאורחים התמעטו, ואז היו כבר קשיים בריכוז "המניין" לתפילה, וכל אחד דאג מבעוד ערב לזמן נופשים שלא יחסרו בתפילת "שחרית" למניינו.

והנה יום אחד, לאחר שהאברך ארגן את מניינו, הגיע אותו בעל בית מליבוי והתחיל טורח באיסוף "המניין" שלו, והיה נדמה לו שכאילו האברך לקח מישהו מאנשיו, ועתה הוא נאלץ להתרוצץ ולחפש מי שישלים לו את המנין. ומתוך שנהג כבוד בעצמו, התפרץ בצעקות כלפי האברך, ואף הפליט מילת-גנאי חמורה נגדו.

הרב ששהה אז בביהכנ"ס, משקלטו אזניו את הדבר נזדעזע ונחרד כולו: על דבר כזה אסור לעבור בשתיקה. ביזוי חמור כזה של תלמיד-חכם – מחייב תגובה נמרצת. וכשהוא עטוף טלית ותפילין, נגש מיד אל אותו בעל-בית זועם וסטר על לחיו.

התדהמה היתה כללית: הרב מבויסק נתן סטירת-לחי ל..! פרסומו הגדול של הרב מבויסק כגאון וכצדיק, הגדיל בהרבה את חומר הסטירה, והעובדה שהרב הוא גם מופלא במידותיו, והיה ידוע בזהירותו המופלגת בכבוד הבריות, הוסיפה משקל כפול ומכופל למעשה.

אותו בעל-בית ארז מיד את חפציו וחזר לעירו, לליבוי, אולם מעשה סטירת-הלחי עשה לו כנפיים והגיע גם לליבוי, ורבה היתה הבושה בפני קרובים ורחוקים.

צל המעשה התחיל רודף אחרי האיש בשכבו ובקומו וביחוד בלכתו בדרך, בבואו בין אנשים. הוא הגיע למצב נפשי קשה, להרגשה שאינו מוצא לו מקום, והוא החליט שעליו לעקור מעירו וללכת למקום שאין מכירים אותו, ושם יוכל להמשיך בחייו ללא אות-הקלון על מצחו, על פניו.

בה-בשעה גם העמיקה נקיפת הלב על מעשהו-הוא, על בזיון תלמיד חכם מובהק (שרק אחר כך נודע לו עד כמה גדול אותו אברך בתורה), אף גם על שגרם להרב מבויסק, שהיה נערץ גם עליו, שיזקק לעשות מעשה שהוא כל כך מנוגד לאפיו, לאצילותו ולדרכו בקודש.

והוא ראה בהחלטתו לעקור ממקומו, לא רק בריחה מהבושה והחרפה, אלא גם "גלות מכפרת", קבלת הדין על מעשה שהוא מתחרט עליו חרטה גמורה, וגלותו היא תשובה על חטא שחטא.

ואז חיסל האיש את עסקיו בליבוי והיגר לארצות הברית והצליח בדרכו, ככל הכתוב לעיל.

ובא סוף המעשה, מעשה החסד הטהור, של מסירת שעון הזהב הטהור, לאשה ענייה בלתי-מוכרת, והוכיח על תחילת המעשה, מעשה קנאות, שאף הוא היה טהור ונקי מכל פגם, וכל כולו קדוש היה, כקנאותו של פינחס – "בקנאו את קנאתי בתוכם" (ועי' עולת ראיה, ח"א, עמ' רעח, ביאורו הנפלא של הרב על "עמד שמואל הקטן ותיקן" – ברכת המינים, ובעמ' שצד על "בא הכתוב ויחסו לפינחס").

ואותו אברך תלמיד חכם, שמרן הרב זצ"ל קינא את קנאת כבודו – היה הגאון ר' זעליג ראובן בענגיס ז"ל, שבסוף ימיו היה רבה של העדה החרדית בירושלים.[214]

---

214. לעת התחדש שנת תרע"א – אחרי רעש השמיטה – קיבל מרן הרב זצ"ל מכתב-ברכה נלבב, מהגאון ר' זעליג-ראובן בענגיס ז"ל, ואף שלח לו מתנה – את החלק השני מספרו "לפלגות ראובן". הרב השיב לו במכתב-ידידות ושלח לו "ברצון ובאהבה" את ספרו **"שבת הארץ"**: "שלום וברכות מקודש, לכבוד רב חביבי ויקירי, הרב הגאון הגדול, סיני ועוקר הרים, פלפלן וסדרן, עוטה אורה בחדרי תורה, מוהר"ר זעליג ראובן בענגיס שליט"א, הגאבד"ק באדקי יצ"ו, מחבר הספר היקר **"לפלגות ראובן"** – לו ולכל אשר לו שלום וישע רב באהבה רבה. מלאתי גיל במכתב ברכתו היקרה – וחטיבה מול חטיבה יבורך כבוד גאונו באהבה, ירומם אף ינשא בהדרה של תורה, בעוז ובגבורה, וכל משאלות לבבו הטהור ימלא כשורה, א–ל נאזר בגבורה" (אגרות הראי"ה, ח"ב, אגרת שלח, עמ' ד).

ועיין עוד טל הראי"ה פרק ח עמ' קנד-קסה, קסח. בשדה הראי"ה עמ' 31, 122; שבחי הראי"ה עמ' 98–99; לשלושה באלול א, צג. ועי' אגרות הראי"ה ג, סוף אגרת תתקנט, בצוואתו של מרן הרב.

פרק כג

בעולמה של חב"ד

"סבא ר' רפאל – מחסידי חב"ד היה"[215]

סח לי מרן הרב זצ"ל:

"סבא מצד אמא, רבי רפאל ז"ל – מחסידי חב"ד היה. בין הספרים של אבא היה גם ה"תניא" וה"לקוטי-תורה" (של אדמו"ר הזקן ז"ל), ונמשכתי לעיונם עוד בילדותי.

רבי רפאל היה תלמיד ר' יצ'לה בוולוז'ין, אולם מצא את דרכו לחסידות חב"ד, והיה קשור לאדמו"ר ר' מנחם-מנדל נ"ע בעל ה"צמח צדק". תלמיד חכם גדול היה ר' רפאל, ובין רב לרב בעיירתו גריבה, היה הוא הפוסק בשאלות איסור והיתר.

בשכונתנו גר היה "המשפיע, החוזר" רבי יחזקאל יאנובר ז"ל,[216] מדריכם הרוחני של חסידי חב"ד שבעיירה. רבי יחזקאל היה בעל השכלה חסידית עמוקה ובעל הסברה מצויינת, ובשבתות הייתי הולך לסעודה-שלישית אל השטיבל של סבא, ומקשיב למאמרי החסידות מפיו של ר' יחזקאל".

בימים ההם נפלגה הארץ – חסידי חב"ד נתפלגו אחרי פטירת האדמו"ר הגאון "הצמח צדק" ז"ל, ורבים נהו אחרי בנו אדמו"ר ר' יהודה-לייב ז"ל,[217] שעבר מליובוויטש לקאפוסט. סבא של הרב, רבי רפאל, היה מן המקושרים לאדמו"ר מהרי"ל ז"ל, ואף קרא לבנו על שמו – יהודה לייב.[218] הוא שהקים את ה"שטיבל" החבד"י בגריבה, והוא שהביא את רבי יחזקאל יאנובר ז"ל למקום.[219]

---

215. עי' לעיל עמ' 54-53.

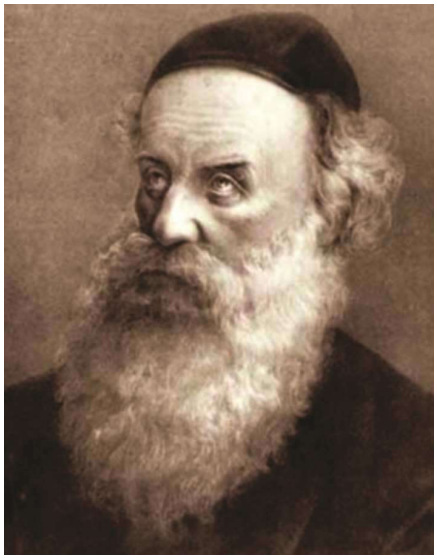
216. ע' לעיל פרקים ג, יא. טל הראי"ה פרק א. מועדי הראי"ה פרקים א, לד. בשדה הראי"ה פרק "וכך היה מתפלל", עמ' 115-108.

217. ה'תרס"ח – ה'תרכ"ז.

218. ע' מועדי הראי"ה פרק לז עמ' 480.

219. רבי יחזקאל יאנובר ז"ל אף הוא היה מן הדבקים במהרי"ל ז"ל, ופרטים על אישיותו מוסר לנו רח"ם היילמן ז"ל, בספרו "בית רבי" (בארדיטשוב תרס"ב, ח"ג, עמ' 38): הרב-החסיד

מתנה מיוחדת הביא ר׳ יחזקאל לבית ר׳ רפאל, בהיוולד הנכד אברהם יצחק. מאז פטירת ה״צמח צדק״, שמורים היו אצלו כפתור מאדרתו של האדמו״ר הנערץ וחתיכת-בד מהירמולקה [הכיפה השחורה] שלו, ואותם נתן עתה כסגולה לרך הנולד, שתהיה רוח קדשו של נכד בעל ״התניא״ חופפת עליו, ויגיעו אליו מעייני הישועה של חב״ד. ואכן, רבתה השמחה של אמא על המתנה היקרה הזאת, ומיד עשתה כיפה קטנה וקבעה במרכזה את הכפתור, והיתה זו העטרה אשר עיטרה האם המאושרת את הראש הגדול של בנה הקטן.[220]

רבי שניאור-זלמן מלאדי – בעל ה״תניא״

״יפה שיחתם של תלמידי הגר״א ותלמידי הבעש״ט יחד״

בהדרכת אבא, הרב ר׳ שלמה-זלמן הכהן קוק ז״ל, שהיה חניך ישיבת וולוז׳ין ותלמידו המובהק של הגאון ר׳ אליהו-חיים מייזל ז״ל,[221] פנה הבן הצעיר בעיקר אל עולם ההלכה, אל עולם תלמידי הגר״א מווילנא ז״ל וממשיכי דרכו, ועם זאת נשאר לבו פתוח לתורת החסידות, והוא שתה ממעיינותיה ושאב ודלה מבארותיה בימים יבואו.

וכן כתב הרב כעבור שנים אל ״ידיד נפשו, רוחו ונשמתו״ מארא דרזין, הרב פינחס הכהן לינטופ ז״ל: ״בדורות האחרונים יפה לנו מאוד, כל שיחתם של תלמידי הגר״א ז״ל, יחד עם תלמידי הבעש״ט ז״ל, שהיו עומדים במצב כל כך ניגודי זה-לעומת-זה בשעתם. ולא בלא עמל וכישרון תברא לנו ספרות שלמה, שתכשיר את

ר׳ יחזקאל יאנאווער ז״ל, היה מחסידי רבינו הצמח-צדק נ״ע, ושמו גדול מאוד בחסידותו והנהגותיו הנפלאות. ישב זמן רב בליובאוויטש, והצ״צ היה מקרבו מאוד. היה כרוך מאוד לבנו אדמו״ר ר׳ יהודה-לייב נ״ע, ואחרי פטירת הצ״צ התקשר בכל עוז למהרי״ל, ואחרי פטירתו (בשנת תרכ״ז) התקשר לבנו אדמו״ר ר׳ שלמה-זלמן נ״ע (מחבר ״מגן אבות״, ה׳תק״ץ – ה׳תר״ס) – – – ר׳ יחזקאל נפטר בראש-השנה תרנ״א.

220. בספר ״מסע הרבי בארץ הקודש״ מסופר שבחודש אב ה׳תרפ״ט, בעת שביקר בארץ אדמו״ר מהרי״ץ, כמובא בהמשך פרק זה, הראה לו הרב את הכיפה ואמר לו שחובשה רק בימים הנוראים ועתה בעת ביקור הרבי.

221. עי׳ לעיל ריש פרק ב; טל הראי״ה פרק א עמ׳ טז, פרק ג עמ׳ לט.

עצמה לאחות את הקרעים האלה ברוח. אבל מה יקרה היא התולדה, שעתידה לצאת מעבודה זאת, שהיא איחויה של האומה בפועל, שאיפה ברורה למטרתה המרכזית – תשובתה אל חסנה בארצה ברום-עילויה" (אגרות הראי"ה, ח"א, אגרת רסו, עמ' דש).

"יש בו דעת יראת השם!"

מסורת חב"ד נמשכה במשפחה, על ידי הדוד ר' יהודה לייב פלמן ז"ל, מנכבדי העיר ריגא,[222] שהיה מחשובי חסידי חב"ד שם ופעל הרבה למען כולל-חב"ד שבירושלים וחברון.

מפי מו"ר הגרצ"י קוק (שליט"א) [זצ"ל] שמעתי: כשביקר הרב בילדותו עם אמו, אצל הדוד ר' לייב בריגא, שמו חסידי-חב"ד עיניהם בהנהגתו של הילד, שכבר אז בלט בסגולותיו, בתפילתו ובלימודו, בחינת בוצין מקטפיה ידיע (ברכות מח, א), והם שאלו את ר' לייב: מה המיוחד שבילד זה? והוא השיבם ואמר: "יש בו דעת-יראת-השם!"

בבית-הכנסת של חסידי חב"ד

בתקופת רבנותו בבויסק, היה הרב נוהג להתפלל בליל-פסח, בבית-הכנסת של חסידי-חב"ד, והיה אומר אתם את ההלל, כפסק ההלכה של הבית-יוסף (שו"ע או"ח סי' תפז, ד).

> ומה נאה היה שם חג שמיני-עצרת, בשעה שמרן הרב זצ"ל היה דורש דרוש חסידי על פי תורת חב"ד, בפני הקהל הגדול אשר בא לשמוע וליהנות מזיו קרני תורתו, ומה נהדר היה אז מראה כהן.
>
> "אור מופלא" עמ' ל

נגד פירוד בכולל חב"ד (ירושלים וחברון)

ההתפלגות שבין חסידי חב"ד שהיתה בימי הסבא, עוד נתנה אותותיה גם בימי הנכד, במגמת פירוד בין חברון לירושלים, ובאגרות הראי"ה מתקופת-יפו – ג' מרחשון תרס"ו[223] – הננו מוצאים מכתב-תשובה של הרב בנידון זה לדודו רבי יהודה-לייב פלמן ז"ל (בו מתאר הרב את דודו בתוארים "ותיק וחסיד, מופלג בתורה ויראה וחסידות"):

> ועל דבר הסכסוך שבין מנהיגי ישראל העומדים בראש הכוללים (של חב"ד), מאד נצטערתי על זה – – – ודעתי היא שאנחנו חייבים כולנו להתאמץ בכל עוז, שלא יהיה ח"ו שום פירוד – – – להבדיל **חברון** בפני־עצמה ולהפריד בינה **לירושלים** ת"ו, וקל־וחומר שלא להביא על ידי זה איזה טינה בלב קצת מאחינו בני ישראל, להקטין ח"ו מעלת קדושת ירושלים ת"ו נגד שאר ערי אה"ק איזו שתהיה, שזה ממש **פגם איסור הבמות**. והצעקה אשר היתה על בני גד ובני ראובן בבנותם המזבח, הכל הוא שלא

---

222. אחי אמו. ע' חיי הראי"ה פרק י סע' ב.

223. חלק א אגרת לט, עמ' לד-לו.

להשוות אפילו קדושת מקום אחר בארץ ישראל, לקדושת המקום אשר בחר ד', והעיר אשר נקרא שמו ית' עליה, וקל וחומר להפחית ח"ו ממעלתה נגדה.

כי דווקא ירושלים כוללת כל ארץ ישראל, ולא עיר אחרת, א"כ בכלל ירושלים נכללת ג"כ קדושת חברון, ולא להיפך. וכה דברי הזוהר הקדוש (פ' חיי שרה דף קכח ע"ב): "תא חזי ירושלים כל ארעא דישראל אתכפל תחותה, ואיהי קיימא לעילא ותתא, כגונא דא ירושלים לעילא ירושלים לתתא וכו'. ובגין כך כפלתא איהו דבי' שריא כו', ובגין כך שדה המכפלה" כו'. **הרי שאפילו קדושת חברון ומערת המכפלה, שזהו עיקר מעלתה של עה"ק חברון, כלולה ג"כ בירושלים, ומקור קדושת חברון הוא ג"כ מצד ירושלים.**

- - - יעצתי להנכבד ששאל עצתי, שראוי לפשר ע"י הוספה, להוסיף את מי שהרב דליובאוויטש שיחי' חפץ בו ג"כ, ויותר נכון שיהיו המכתבים נכתבים על אדרעס של שלשה אנשים, משתהיה מחלוקת בישראל. ובכולל פרושים נוהגים כבר לכתוב על שני אנשים, ומה בכך שיהיה שלישי, וכל זה כדאי כדי **שלא למעט ח"ו כבודה של ירושלים עיר-הקודש אפילו כחוט-השערה.**

ולפי עניות דעתי כדאי שכל יראי ד' שהם חסידים באמת, המקושרים בין לבאברויסק (ששם שימש כאדמו"ר הרב ר' שמרי' נח ז"ל [ה'תר"ב – ה'תרפ"ד], בן הזקונים של אדמו"ר מהרי"ל ז"ל, בנו של ה"צמח-צדק"), בין ללִאדי (ששם כיהן כאדמו"ר הרב ר' יצחק-דובער ז"ל [ה'תקצ"ה – ה'תר"ע], בן אדמו"ר ר' חיים-שניאור-זלמן ז"ל, בנו של ה"צמח-צדק"), בין ליובאוויץ (ששם שכן כבוד אדמו"ר הרב ר' שלום-דוב-בער ז"ל בן אדמו"ר מהר"ש ז"ל, בנו של ה"צמח-צדק"), שכולם יגלו דעתם שהם רוצים שתהיה האדרעס משולשת, רק **שלא יפרד** הכולל, ולא יזוז הכבוד - שיש על כל פנים בידינו ליתן בזמן הזה **לעיר-בית-חיינו** תובב"א - מתוכה.

על "שולחנו" של אדמו"ר הגר"ז ז"ל

"שולחן ערוך" של הגר"ז ז"ל בעל ה"תניא", אשר שילב בניסוחו החדש את כל מה שנתחדש על ידי גדולי הפוסקים, הט"ז והמגן-אברהם וכו', בשפה ברורה ודייקנית ביותר והסברה בהירה מאירת עינים, זכה להערכה גדולה אצל בעלי ההוראה, וה"קונטרס-אחרון" שלו, מסביב לפסקי ההלכה, שבו דן אדמו"ר הזקן ז"ל בהרחבה ובעומק בבעיות השנויות במחלוקת, ומגלה את כושר הניתוח המופלא שלו ודקות ההבנה - עורר ענין רב בחוגי הלמדנים הלנים בעומקה של הלכה.

לא יפלא הדבר שמרן הרב זצ"ל, אשר דרך לימודו הישר היה בחתירה לקראת הלכה ברורה ופסוקה, "לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא", עסק הרבה בשולחנו הערוך של הגר"ז ובקונטרס אחרון שלו.[224]

---

224. כיוצא בזה מוסר לנו הגרי"מ אהרונסון (שליט"א) [ז"ל]: "שמעתי מפי מו"ר הגה"ק מה"ר אברהם

כבר בראשית ביכוריו ב"עיטור סופרים" – קובץ א – הרב נושא ונותן בדעת הגר"ז זי"ל בהלכות תלמוד תורה, שישנה פלוגתא בין הראשונים אם ידיעת הטעמים מעכבת בהוראת הלכה,[225] ובספרו "מצות ראיה" מזכיר הרב כמה וכמה פעמים את הכרעותיו של הגר"ז בשולחן הערוך שלו.

ובתשובה בדין ספק-פגימה שהיא טרפה, אבל מכל מקום מטעם **ספק** הוא, כותב הרב: "וכבר האריך בזה הגאון ר"ז מלאדי זי"ל **בשולחן-ערוך** שלו בהגהותיו **ובקונטרס-אחרון**, וזהו העולה מדבריו, ואף שמדברי **התבואות שור** לא נראה כן, מכל מקום יש לסמוך על דבריו של הגר"ז זי"ל במקום הפסד" (**דעת כהן** סי' קג סע' יט, **עמ' שעט-פ**).

בנוסח שטר המכירה לשמיטת תרצ"א, נוספו על ידי הרב כמה תיקונים. ובתוכם: העמדת ערב-קבלן על סכום דמי המכירה.

הגרש"י זוין זי"ל מעיר על כך במאמרו "הרב ומשנתו" ("אישים ושיטות", עמ' 230. מהדו"ב עמ' רלד): "אין ספק שתיקון זה בא, בשביל לצאת ידי דעת אדמו"ר הזקן "בעל התניא" זי"ל, שחידש בשטר מכירת חמץ שלו תיקון זה של העמדת ערב-קבלן, והקפיד על זה ביותר".

רוח הקודש גלוי!

מסר לי הרב שמעון גליצנשטיין זי"ל: היה זה בלונדון בימי הפסח. נכנסתי לחדר לימודו, ומצאתיו צועד לאורך החדר בהתרגשות. על השולחן היה מונח ה"לקוטי תורה" פתוח, במאמרי שיר-השירים. כשראני הרב פנה אלי, הראה לי באצבעו במאמר "שחורה אני ונאוה" (השני), ואמר: "דא איז אָפענע רוח-הקודש!" (הנה כאן רוח-הקודש גלוי!).

ווינברג זי"ל, הי"ד, מחבר ספר "ראשית ביכורים" (פיעטרקוב, תר"ץ), שמורנו ורבנו כבוד קדושת אדמו"ר הזקן מסוכטשוב זצללה"ה, בעל "אגלי טל" ו"אבני נזר", זרז מאד את תלמידיו ללמוד בעיון רב **בקונטרס אחרון** של **שולחן ערוך** הרב מלאדי נבג"מ, מכיון ששם טמון דרך לימוד עמוק בבהירות, ושם רואים את זיו דמות דיוקנו של הרב בעל התניא זצ"ל, במלוא קומתו הרוחנית בתורת הנגלה" ("הערות וביאורים" בהלכות שבת קובץ ה, ירושלים תשל"ז, עמ' 4).

225. "והנה לענין הלכה והוראה – אם [ידיעת] הטעם מעכבת, עד שאסור **להורות** או לא, תליא באשלי רברבי, והרמב"ם שחיבר ספרו הגדול משנה תורה, היתה כוונתו בזה **להורות** מתוכו הלכה למעשה – – – וכך כתב בשולחן ערוך הלכות תלמוד תורה להגאון רש"ז זי"ל, בקונטרס אחרון" (פרק ב, הל' א מאמר ריהטא דחקלאי, הנדפס מחדש בקובץ מאבני המקום יג, עמ' 27), ועי' לעיל פרק יב.

– – – והנה מדברי הגרש"ז זי"ל נראה, דרש"י פליג בזה על הרמב"ם וסבירא לי' שאסור להורות בלא ידיעת הטעם" (עמ' 38 [מאבני המקום שם עמ' 28]).

ובהמשך הדיון בקובץ ב: "ופליאה בעיני על הגרש"ז שהביא בקונטרס-אחרון דברי רש"י בברכות וסוטה, ולא דברי רש"י בסוגיא זו בבבא מציעא ל"ג – – – ונתיישבו על פי זה דברי הגרש"ז.

(וב**"מצות ראיה"** עמ' קמג, טור א, [אבה"ע סי' א סע' ג] מביא הרב הבחנת הגר"ז זי"ל, בין לימוד תורה של ידיעה, ללימוד מעמיק בפלפולה-של-תורה).

"רבי עקיבא אייגר של חב"ד"

מדי שבת בשבתו היה ה"לקוטי תורה" מונח על שולחן לימודו בחדרו הקטן.[226] הרב היה בקי במכמני ספרי חב"ד, והגדיר בעומק את מהות פרשניה וגדולי משכיליה. בשיחה הנ"ל אמר לי: "רבי אייזיק מהומליא (מחבר הספר העמוק "חנה אריאל"), הוא ה"רבי עקיבא אייגר" של חב"ד!"

גם בכתבים המאוחרים של הרב, שבהם אינו רגיל כבר לציין מקורות,[227] נרמזים לא אחת מעיינות חסידות חב"ד, ובפרק מיוחד ב"אורות הקודש" (ח"ב האחדות הכוללת פרק ו, עמ' שצט) על המונותאיזם, מזכיר הרב את "החלק התבוני של החסידות החדשה", והעורך מוהר"ד כהן ז"ל מציין במקורות (עמ' תרו): עי' **תניא** – לקוטי אמרים, שער היחוד והאמונה פרק ג ופרק ו. ואילו בכתבים המוקדמים, שבהם עוד היה רגיל להזכיר מקורות,[228] מובא גם "לקוטי תורה" לבעל התניא[229]. וראה האגרת להרב מנשה אדלר ז"ל (שכתב ביאור על ספרו של הרב "ראש מילין"): "ובספר תניא להגר"ז מלאדי ז"ל, כתב בהגהה בראש ספרו, שדברי הרמב"ם בתואר הוא המדע, צדקו רק בבחינת חב"ד דאצילות, ולא חס ושלום באין-סוף" (אגרות הראי"ה, ח"ג, אגרת תתצו, עמ' רח).

"הרב בעל התניא ז"ל התיר הרצועה יותר"

כשבא הרב ר' דוד מינצברג ז"ל – בחודש האביב תרפ"ז – לבקש הסכמה מהרב על ביאורו של הגאון המקובל מהרי"ל אשלג ז"ל לכתבי האר"י ז"ל, מצא הרב אוזן שומעת "והוא העמיק והרחיב בסקירה כללית על שלשלת הקבלה של חכמת-האמת", ובין יתר הדברים אמר:

> "החכמה הזאת היא למעלה מן השכל האנושי – – – וכל המקובלים האחרונים תלמידי האר"י הקדוש ז"ל, שהיו חכמים גדולים, לא הרהיבו עוז בנפשם להסביר הדברים במושגים שכליים, עד רבי משה חיים לוצטו ז"ל, שרצה להסביר באיזה ענפים הקרובים אל השכל, והבעל שם טוב ז"ל שהיה בזמנו אחז בדרך אחרת. אחריהם בא הגר"א ז"ל והתיר לעצמו לבאר בקצת מקומות, אך מועטים הם. ולעומתו הרב בעל **התניא** ז"ל התיר הרצועה יותר, ומקרב הדברים מאוד אל השכל. והוא גם הרהיב עוז בנפשו להביא את **"עמק המלך"** אשר המקובלים הקודמים נזהרו מלהביא דבריו".
>
> מתוך מכתבו של הר"ד מינצברג ז"ל למהרי"ל אשלג ז"ל, ששהה אז בחו"ל[230]

---

226. עי' מועדי הראי"ה ריש פרק א.

227. עי' טל הראי"ה פרק ח, עמ' קפג ובאגרות הראי"ה ח"ד אגרת א'מט.

228. עי' ליקוטי הראי"ה ב פרק יג, עמ' 242-241.

229. עיין ביאורו למאמרי רבה בר בר חנה, ב"ב ע"ה, בש"ס הוצאת "אל המקורות", ירושלים ה'תשכ"ג פרק ז. וכן מאמרי הראי"ה עמ' 432.

230. ע' מועדי הראי"ה פרק לד עמ' 415-412. ליקוטי הראי"ה א פרק "שר המסכים", עמ' 221-217.

נעימת-הדביקות לפני קריאת-שמע

מורשת עולמה של חב"ד היתה, כנראה, גם נעימת-הדביקות ששמענו אותה מפי הרב בוקר בוקר בתפילת-שחרית, לפני קריאת-שמע, בהתעמקו במלוא כוונת הלב והמוח בקבלת עול-מלכות-שמים ביחודא-שלים.

הלא כה כתב בנו של בעל-התניא, האדמו"ר האמצעי ר' דובער נ"ע, בספרו "פירוש המילות" (ורשה תרכ"ז, אות קכו): "שהשיר **בפה** נמשך ויוצא מהבל הלב שיש בו רוח-חיים, ושם מלובשת הכוונה **שבמוח**, והעונג והרצון שבעצמות-**הנפש**".

בלתי ה' לבדו

וזכיתי לראות בשעת-חדוותא בשמחת-תורה בסעודת-הצהרים, שהיתה התרוממות-רוח גדולה בשירה שעל שולחנו הטהור, והנה קם הרב והתחיל מהלך על פני החדר, ושר בהתרגשות את שירתו של בעל-ה"תניא", על הפסוק בתהלים (עג, כה): "מי לי בשמים, ועמך לא חפצתי בארץ – איך וויל ניט האָבן דעם עולם-הזה, איך דארף ניט האבן דעם עולם-הבא, נאר דיר אליין, נאר דיר אליין!" (איני רוצה את העולם-הזה, איני צריך את העולם-הבא, רק אותך לבדך, רק אותך לבדך!)

[ומקור-הברכה של שירה עילאה זו, הוא בדרגא הגבוהה של **אהבת-עולם**, שמגיעים אליה היחידים-המתבוננים. ומפורשים הדברים בתניא פרק מג: "אך **אהבת-עולם** היא הבאה מתבונה ודעת בגדולת ד', – – – אשר על ידי התבוננות זו, ממילא תתפשט מידת-אהבה שבנפש מלבושיה, דהיינו שלא תתלבש בשום דבר-הנאה-ותענוג גשמי או רוחני, לאהבה אותו ולא לחפוץ כלל שום דבר בעולם **בלתי ד' לבדו** – – – וכמו שכתוב מי לי בשמים ועמך לא חפצתי בארץ וגו'"].[231]

לאור תשובותיו של אדמו"ר בעל "צמח צדק" ז"ל

ההערצה העמוקה לאדמו"ר בעל ה"צמח צדק" **כרבי**, שנספגה ברוחו של הרב בשנות ילדותו, קיבלה תוספת-חיזוק בשנות הבגרות, שאז נתגלה לו בספריו כגאון וכפוסק.

באיגרת מי"ד ניסן תרע"ד (אגרות הראיה, ח"ב, אגרת תרפב, עמ' רצ), כותב הרב לבנו-יחידו: "תמול חגגנו שמחת ברית-מילה לבן הנולד לרוחמה תחי' [אחותו של הרב], ועל פי רצון גיסנו הרב ר' יוסף רבי שי',[232] נקרא שמו בישראל **מנחם**. ואופייני הדבר, שאחר כך נודע לי על פי הלוח שהיום – י"ג ניסן – היה יום היאהרצייט של הגרמ"מ מליבאוויטש ז"ל, שחותם בתשובותיו רק בשם **מנחם** – יהי רצון שנזכה בקרוב לביאת מנחם (עי' סנהדרין צח, ב) ובגילה ורינה נודה לד' חסדו על עמו ועל נחלתו".

---

231. ראה השלמת הדברים בספר בשדה הראי"ה, נוספות לפרק "וכך היה מתפלל", עמ' 115.

232. עי' עליו להלן עמ' 255-256, ופרק בליקוטי הראי"ה ג עמ' 269.

אכן לא רק חתימתו של ה"**צמח צדק**" על תשובותיו בהלכה היתה זכורה לו להרב, אלא גם התשובות עצמן. בספרו של הרב "**עזרת כהן**" שו"ת בחלק אבן-העזר, מוזכרות תשובותיו ודעתו המכרעת של ה"**צמח צדק**" – בין לקולא ובין לחומרא – בדיונים המקיפים בענייני אישות, עגונות וגיטין. והמעיין במפתח יווכח שבעשר תשובות מביא **הרב** דעתו של ה**צ"צ** להלכה, ודברי "הגאון החסיד" הם לו כדברי האורים.

[ובמצות **ראיה** עמ' מא-מב סי' ח סע' ב, מובאת דעת הצ"צ באיסור גילוי ראש והערה לדבריו].

"הגאון רש"ז מלובלין ז"ל בעל "תורת חסד" - מגדולי גאונינו המיוחדים בדור שלפנינו"

מרן הרב זצ"ל התייחס בהערצה רבה, גם לתלמידו המובהק של ה"צמח צדק", הגאון המופלא ר' שניאור זלמן לאדיער ז"ל מלובלין שעלה ירושלימה, והיה סמוך ונראה לדורו (נפטר ה' ניסן, תרס"ב), וחותנו הגאון האדר"ת ז"ל נהג בו כבוד גדול בימי רבנותו בירושלים.[233]

שו"ת הגרש"ז ז"ל מלובלין, שני כרכי "תורת חסד", שביצרו להם מקום מכובד ביותר בעולם ההלכה ברחבותם ועמקותם, זכורים בתשובות הרב: "שוב ראיתי בתשובות תורת חסד להגאון מלובלין ז"ל, עשה מערכה גדולה להתיר וכו'" (עזרת כהן, סימן לז עמ' קמג, טור א, וכן נזכר הוא בסימן כב, בעמ' ע, טור ב[234]).

ובאיגרת-המלצה שכתב הרב בי"א מנחם אב תרפ"ג עבור נכדו של ה"תורת חסד", אל הרי"ל לנדא ז"ל, רבה הראשי של יוהניסבורג, נאמר: "הנני בזה פונה לכתר"ה ידידי עוז, בשביל כבוד התורה של אחד מגדולי גאונינו המיוחדים בדור שלפנינו, הלא הוא הגאון האדיר, רבן של ישראל, מוהר"ז לאדיער זצ"ל, שהיה אב"ד דקהילת לובלין, ואיתן מושבו בקודש – בסוף ימיו – היה בירושלים ת"ו".

וב"**מצות ראיה**" (עמ' קלז, טור ב, יו"ד סי' קץ סע' לג), מזכיר הרב גם את שו"ת "דברי נחמיה" (ווילנא, תרכ"ו), להרב החבד"י המובהק, הגאון ר' נחמיה בירך ז"ל רבה של דובראוונא, (תלמידו של אדמו"ר הזקן ז"ל, בעל ה"תניא", ככתוב בשער הספר: אשר יצק מים על ידי "רבינו הגדול איש-אלקים, גאון עולם אדמו"ר הרש"ז זצוק"ל מלאדי"), שהיה חבר-נעוריו ודבוק-נפשו של ה"צמח צדק" ז"ל, ושרובו של הספר הוא משא ומתן של הלכה למעשה עם הצ"צ ז"ל.

---

233. עי' מאמר "אדר האדרת" בסוף כרך א של "סדר פרשיות" לאדר"ת, פרק יח.

234. וכן באגרות הראי"ה אגרת שכד. ועי' בשדה הראי"ה פרק "הוד והדר במלחמתה של תורה" פרק ו, עמ' 147, ובליקוטי הראי"ה א פרק "בעול רבנות ירושלים", עמ' 160-158.

"היתה ישיבה מיסודם של חב"ד בחברון וחובה קדושה על כל אחינו הקשורים לחב"ד להחזיר עטרה ליושנה"

אחרי ביקור בחברון בחודש אלול תרפ"ב, פרסם מרן הרב זצ"ל איגרת-קריאה והתעוררות בשם "עיר האבות":

> בהיותי בחברון, לא משה מקרבי ההרגשה של נחמיה (א, ג): "מדוע לא ירעו פני, אשר העיר בית קברות אבותי חרבה". מנהמת לבי צעקתי: איה הם כל עסקנינו הציבוריים? איה הם הבונים מכל המוסדות שלנו? – – – היתה ישיבה מיסודם של **חב"ד** בחברון לפני המלחמה,[235] ונתבטלה לצערנו, וחובה קדושה היא על כל אחינו הקשורים לחב"ד להחזיר עטרה ליושנה, וליסד כעת מחדש את המוסד אשר נהרס – – – ויתגדל ישובנו בקודש בעיר האבות.
>
> "קול יעקב", י"ד תשרי, תרפ"ג

נדפס במלואו בליקוטי הראי"ה א פרק "בפרעות תרפ"ט וחורבן חברון ת"ו", עמ' 255-253

לקרב בכל עוז את שליח אדמו"ר מליובאויטש לחזק את ישיבתו "תומכי תמימים" בוורשה

המלצה חמה כתב מרן הרב זצ"ל בי' תמוז, תרפ"ט, אל הרב רי"ל לנדא ז"ל, הרב הראשי של יוהניסבורג:

> לקרב בכל עוז במידת־טובו, את הרה"ג היקר, ותיק וחסיד מוה"ר עזריאל זעליג סלונים שליט"א מפה עיה"ק ת"ו [מצאצאי הרב יעקב סלונים ז"ל,[236] חתנו של האדמו"ר האמצעי נ"ע, בעל בתו מנוחה רחל ע"ה – ממייסדי היישוב האשכנזי–החב"די בחברון], הנוסע למחנה קדשו, במלאכתו של כבוד הרב הקדוש המפורסם בישראל מוהריי"צ שניאורסון, האדמו"ר דליובאוויטש שליט"א, לחזק את ישיבתו הנקראת בשם "תומכי תמימים", שמתקיימת כעת בוורשה.
>
> אבטח כי ליקרת המשלח הגדול והנערץ, ולחשיבות המפעל לחיזוק התורה והיראה, יעשה כת"ר בכל חיבת־הקודש לטובת הישיבה הקדושה הנ"ל, לחזק את ידי ציר־אמונים הנ"ל בעבודתו הנאמנה.[237]

---

235. הכוונה היא לישיבת "תורה אמת" של חב"ד, שנוסדה בשנת תרע"ב, על-ידי אדמו"ר ר' שלום-בער נ"ע. מראשוני תלמידיה היה הרב שמעון גליצנשטיין ז"ל, מזכירו של הרב בתקופת לונדון.

236. עלה ארצה ה'תר"ה ונפטר בה'תרי"ז.

237. שני קטעי המכתבים להרי"ל לנדא ז"ל, הועתקו מתוך המקור השמור באוסף כתבי-היד של בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, והם מתפרסמים ברשותם האדיבה. עי' גם בשדה הראי"ה עמ' 236.

הרבי מליובאוויטש בבית הרב

על פגישתו של הרב עם הרבי מליובאוויטש, אדמו"ר ר' יוסף-יצחק נ"ע, כותב הרב שמעון גליצנשטיין ז"ל ב"יומן" ביקורי הרבי בארץ-ישראל (ירושלים, תרפ"ט) עמ' ח:

"יום ו', עש"ק ג' מנ"א (תרפ"ט) בשעה 1 בצהרים, הלך כ"ק אדמו"ר מליובוויטש שליט"א, בלוויית מנהלי ישיבת "תורת אמת", זקני אנ"ש ומקורביו, לבקר את הרב הראשי לארץ ישראל הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א. שם הוזמנו לשם קבלת פני כק"ש: הגרי"מ חרל"פ רב דשכונת שערי-חסד, אחיו הרה"ג ר' דובער קוק הרב מעפולה, והרבה ת"ח ונכבדים. קבלת-הפנים היתה נלבבת מאוד, וכבוד הרב הראשי בהתרגשותו אמר לכק"ש: אף שעפ"י הלכה אין חיוב לברך ברכת שהחיינו, מכיוון שלא הכרתי את פני קדשו פנים-אל-פנים, אולם עפ"י ההכרה שהיתה לי עם כ"ק ע"י

האדמו"ר הריי"ץ שניאורסון

מכתבים, בצרוף שמחת הלב ע"י ראיית פנים-אל-פנים, שהיא כ"כ עצומה – יש לי רצון לברך ברכת שהחיינו. שוחחו אח"כ בדברי-תורה ובענינים כלליים שונים, הנוגעים להיהדות בחו"ל ובארץ ישראל, ונפרדו בידידות. במוצש"ק בשעה 10, החזיר הגאון הראי"ה קוק שליט"א ביקור לכק"ש. בא בלויית בנו הרב צבי-יהודה קוק, אחיו ועוד. כק"ש קיבלהו בכבוד ובעדינות, שהה אצלו שעה ארוכה, ושוחחו שוב בעניינים כלליים שונים, בחסידות ובד"ת, ונפרד מאת כק"ש בחיבה".

"לא תשכח מפי זרעו" בארץ ישראל

סיפר בן-אחיו של הרב, הרב רפאל הכהן קוק ז"ל, רבה של טבריה: כשביקר הרבי מליובאוויטש אצל הרב, שאל אותו הרב אם הוא ממריץ את חסידיו לעלות לארץ-ישראל. הרבי השיב ואמר, כי על שאלה זו אינו יכול להשיב תשובה חיובית, כי יש חוששים לעלות לארץ ישראל שמא יתקלקלו ילדיהם כאן.

והנה אחז הרב בידו של הרבי ואמר ברגש: חלילה לומר כך, ברור לי כשמש שאם גם חס-ושלום תפסק התורה בחוץ-לארץ, הרי בארץ-ישראל תתרחב ותתעמק, ובה יקיים הקב"ה הבטחתו "כי לא תשכח מפי זרעו".

וכך חזה הרב בחזון רוחו, וכתב את הדברים במאמרו האחרון:

> מרוח ד' אשר על יראיו והוגי־תורתו בדרך ישרה, יתעלה הרוח הכללי של עם־ד' הגוי כולו, ובהר־ציון תהיה פליטה והיה קודש (עובדיה).
>
> ספר יובל השבעים – פישל, עמ' עז[238]

"ייטיב נא לקחת את הצעדים הראויים כדי להגן על אחוזתי שמה"

בהיות אדמו"ר הריי"צ שניאורסון נ"ע בחברון, ערך ביקור מיוחד בנחלת האחוזה שנרכשה על ידי אביו, אדמו"ר ר' שלום-בער נ"ע, עבור ישיבת "תורת אמת". וכך אנו קוראים ביומן-המסע הנ"ל, עמ' יב:

"ביום ג', ז' מנחם-אב אחה"צ נסע לחברון. בחברון סר לביתו של שאר-בשרו הרב ר' יעקב יוסף סלונים, שהה שם שעה קלה והלך לבקר ב"מערת המכפלה". – – –

משם הלך לסייר את נחלתו וחצרו, התעניין בכל הפרטים, מקומו, מעמדו ומצבו של הבית ומגרשיו סביבו".

כעבור חמש שנים, כשהישוב היהודי בחברון, שנהרס במאורעות אב-תרפ"ט, לא חזר לאיתנו, והערבים השתלטו על שארית הרכוש היהודי ששרד לפליטה, פנה אדמו"ר הריי"צ נ"ע אל הרב באיגרת-בקשה להגן על נחלתו-אחוזתו.

המכתב נכתב בט"ו בסיון תרצ"ד,[239] וזה לשונו:

> כבוד ידידי הרב הגאון הנודע ומפורסם לשם תהילה ותפארת בתוככי גאוני יעקב בכל מרחבי תבל וקצווי ארץ, עמוד הימני פטיש החזק, רב הפעלים, כש"ת מוה"ר אברהם יצחק שליט"א הכהן – שלום וברכה.
>
> מאת ידידי הרב הבלין שיחי' קיבלתי מכתב אשר הערבים בחברון ת"ו התחילו

---

238. "קבצים מכתי"ק ח"א, פנקס ירושלים ה'תרצ"ג, פרק כו. ועי' ליקוטי הראי"ה ב עמ' 195-197.

239. אגרות לראי"ה מהדו"ב סי' שלד.

עוסקים בחפירות סביב אחוזתי שמה, ובזה הנני מבקש מאוד את כת"ר שליט"א אשר יטיב נא לקחת את הצעדים הראויים כדי להגן על אחוזתי שמה. בתקווה אשר כת"ר שליט"א יעשה הכל מה שבאפשרותו – בזה הנני נותן תודתי מראש.

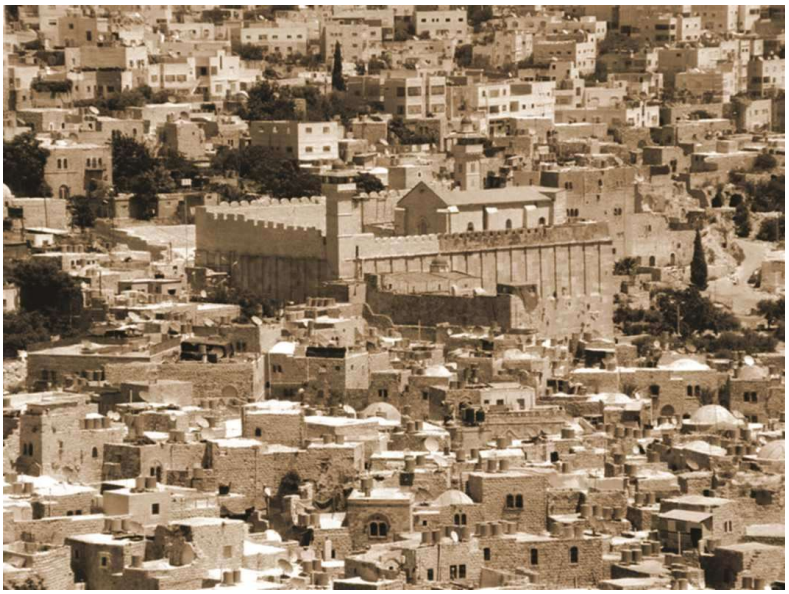
והנני ידידו הדו"ש כת"ר מוקירו ומכבדו כערכו הנעלה

יוסף יצחק שניאורסון

"שתי שיחות גדולות היו בינינו והרבה דברים נשגבים שמעה אזני אז"

ולסיומו של הפרק – כיצד נראתה דמותו העילאית של הרב בעיני מי שגדל ועלה מתוך עולמה של חב"ד. והרי לנו ראייתו המיוחדת ודברי-הערכתו המרוממים של הרב-ההוגה, הסופר-המשורר ר' אברהם חן ז"ל,[240] שורש מגזע רבני חב"ד מובהקים (בנו של הרב דוד-צבי חן ז"ל ונכדו של הרב פרץ חן ז"ל, מעמודי-התווך של בית ליובאוויטש), והוא עצמו ינק הרבה ממעיינות חסידות-התבונה (כפי שקרא מרן הרב זצ"ל לחסידות חב"ד), והתחמם לאור אדמו"ריה ואישיה.

הרב חן ז"ל מספר במאמרו "על העדרו של היחיד", על פגישותיו עם הרב, על "שתי

חברון

240. ה'יתרמ"א – ה'יתשי"ח.

שיחות גדולות שהיו בינינו, ואשר הרבה דברים נשגבים שמעה אזני אז", ואם כי קיווה למסור לנו תוכנם בפרקים מיוחדים, לא זכה הוא ולא זכינו אנחנו לכך, ברם רושם אישיותו הכבירה של הרב, זאת מסר לנו רב-ספרא רגיש ומחונן זה, בעטו המבורך, והדברים כתובים על דפי ספרו "במלכות היהדות" (כרך ב – ירושלים תשכ"ד – עמ' 473-453):

גאון היה האיש, נאמן בכל חדרי תורה. כל הנסתרות והנגלות – לפניו היו גלויות וידועות. **ידע הכל** – לפי הגדרת אחד מטובי המעריכים – **על אתר**.

ברם לא המטען הגדול של הידיעות הרבות, ואף לא רב גווניותו – הם שהקסימו את הדור – – – אלא הקרנת אורו, כי הוויה מיוחדת היה, ומתוכה גם השיג ותפס את עצם ההוויה של ישראל.

הוא היה כולו נשמה

– – – אם למצות את תכונתו במילה אחת, הנה נספיק אם נאמר: **נשמה**. הוא היה כולו **נשמה**. ואם נפרוט את הכלל הגדול – – – נאמר: שירה, קדושה, אהבת ישראל.

מיתרים מיוחדים היו לכינורו: מיתר היהדות, מיתר של התקשרות רוחנית בגשמיות.

היהדות עוד לא הושרה, והוא הראשון כמעט, שהוא שר את היהדות, והיהדות שרה לו. גם הפלפול וההלכות היו לו שירה. הוא ראה קדושה בגשמיות האדמה, בגשמיות העבודה, ובכל ישראל ובכל עובד בארץ ישראל ראה קדושה מהלכת.

מרחף היה בעולמות העליונים, רוכב בערבות, וטבורו קשור באדמת ישראל, כ"אבני השדה" בקרקע של חול. מתייחד היה עם מארי-דרזין, מתרפק על מדורי מסתורין, על הקדושה הנאצלת ועל היופי של מעלה, ונפשו קשורה בנפשו של כל חלוץ.

מנימי אהבה וקדושה היתה טוויה נשמתו הגדולה

מנימי אהבה וקדושה היתה טוויה נשמתו הגדולה, וכולו היה כינור ליהדות. השירה והאהבה היו ריקמת אישיותו, ובשירת הקודש והיהדות התבטאה.

איזה גדול אמיתי ואיזו אמת גדולה. נשמה זכה ואדירה. דמות של יהודי גדול, גדול-המוח וגאון-הלב. יהודי בחסד עליון, בונה מלכות היהדות, יוצר עולמות של ישראל מחדש.

הרב ז"ל היה תופעה. תופעה גדולה ונהדרה. ודמותו הכבירה תשאר באוצר-עולם, בגנזכי ישראל.

"אחד היה אברהם" – יחיד מבחינת הנשמה

הדברים דלעיל נכתבו מיד אחרי פטירתו של הרב, אחרי ש"כבה נר המערבי והשמש בירושלים דמם" (שם). כעבור תשע שנים – בג' אלול תש"ד – הוסיף הרב חן ז"ל דברים שבעל-פה, ו**בחוג הראי"ה** השמיע אמרים המעמיקים-המשלימים את התמונה:

יש אנשים שהם **יחידים** [עי' תנא-דבי-אליהו פרק כה על המקרא "יחידים ביתה"], והרב זצ"ל היה מאותם יחידים, יחיד מבחינת הנשמה, **ויחיד** זה הכיר כי הכל עומד על **הכלל**. בחינת אברהם אבינו, שהיה אחד במהותו – "אחד היה אברהם" – ועם זה היה "אב המון גויים", והוא שאיחה כל באי-עולם.

הרב התלבט בשלושה דברים: איך למזג בין היחיד לרבים, בין הרוח לגשם ובין הנגלה לנסתר.

הרב בא לענין ישוב ארץ ישראל, לא רק מתוך חובת קיום מצוה מסויימת. בשבילו מצות ישוב הארץ לא היתה מצוה פרטית, כשם שיחוד השם אינה מצוה פרטית. ישראל גופא נקרא ארץ "כי תהיו אתם ארץ חפץ" (מלאכי ג, יב).

הוא היה מבוני-עולם, משום כך ראה את הקדושה בהר-ציון הגשמי. הרב תפס את שיטת ההתנגדות לבניין הארץ, כדרך הפרדת הגוף מהנשמה. הקדושה האמיתית היא, שהשכינה פורשת כנפיה על מחנה ישראל, שוכנת בקרבו.

ומכאן גם הדרך העולה בית-אל – לאיחוד הנגלה והנסתר.

"במעגלי חוג הראי"ה" – ירושלים תש"ה – עמ' ז-י

בשעת "רעוא דרעוין"

הסעודה השלישית רוויית מנגינות-חב"ד, בה השמיע ה"משפיע" רבי יחזקאל יאנובר ז"ל מאמרי דא"ח [ד'ברי א'לקים ח'יים] באפלולית בין השמשות, מאמרי-חסידות שהאירו את המוחין וחיממו את הלבבות, זכרונות-הילדות כיצד ישב סבא רבי רפאל ז"ל על יד השולחן הטהור, ושר "בני היכלא" בדחילו ורחימו, כשרוחו נישאת למרחקים, מרחפת במחיצתו של אדמו"ר ה"צמח צדק" נ"ע. אלה ודאי שקבעו את דמותה של הסעודה השלישית דבי רב, שראינוה בירושלים מדי שבת בשבתו, ואשר נתייחד לה יחוד-ברכה לעצמה.

וכמה נאה הוא ומלבב תיאורו של הגרש"י זווין ז"ל:

"באחת משבתות קיץ תרצ"ד, ואני מעולי הגולה של המלכות האדומה, ביקרתי לראשונה את ירושלים – לשם ירושלים ולשם הרב. בין השמשות, בשעת 'רעוא דרעוין' נמצאתי בביתו של **הרב** – לא, של **הרבי!** – בירושלים של מעלה, בעולם של קדושה.

מסביב לשולחן הערוך-הארוך מסובים יקירי ירושלים, והשכינה שרויה ביניהם. הניגונים של דביקות והזמירות של כיסופין, מוסיפים לאווירה רום של זיהרא עילאה מיוחד. ואמרתי אני בלבי, כלום חסר כאן למסבה אדמו"רית אמיתית אלא מאמר חב"די. פתאום – באולם הגדול השלך הס. הרב פותח ודורש, וכל רעיון וכל מלה "נבלעים באברים", מחשבה ורגש אחוזים ודבוקים. ההגיונות מקוריים, אבל מתובלים בנקודות חב"דיות. על חיי-עולם וחיי-שעה נשא מדברותיו, על הנצח ורגע – ושוטפים לאזני המקשיבים מאמרים מאגדה וממדרש, מהזוהר ומספרי קבלה, והמאמרים מוארים בניצוצי-הוד של רזי-תורה ותעלומות חכמה".

אישים ושיטות, עמ' 212; מהדו"ב עמ' רטז-ריז

פרק כד

גדול וגיבור

על הגאון ר׳ שמואל מוהליבר ז״ל[241]

הגאון ר׳ שמואל מוהליבר

״הנר המערבי, הנדיב מצרפת,
עדות הוא שהשכינה שורה בישראל!״

בקיץ תר״ן נפגש מרן הרב זצ״ל עם רבה של ביאליסטוק, הגאון ר׳ שמואל מוהליבר ז״ל, ראש ״חובבי ציון״, אשר כדוגמת רבו רבי יצ׳לי מוולוז׳ין ז״ל, מסר גם הוא את נפשו למען כלל-ישראל, ובחלקו נפלה הזכות הגדולה לקרב את הברון בנימין רוטשילד ז״ל – ״הנדיב הידוע״ – לעבודת הקודש של ישוב ארץ-ישראל. את הישגו זה ראה הגרש״מ כגילוי-שכינה ממש: ״התאפק לא אוכל, לדבר נגדה-נא לכל עמי: האמנם לא תראו אצבע-אלקים בכל אשר קרה לנו – – – בעת אשר כסה חושך ארץ וערפל לאומים – הנה בפתע בא לנו **אור המאיר ממערב** [״הנדיב הידוע״] – – – ארבע-עשרה מושבות נוסדו במשך זמן קצר, ובהן עובדים כשלושת אלפים נפש מאחינו. – – – **הנר המערבי** – הנדיב מצרפת – עדות הוא שהשכינה שורה בישראל!״

״ספר שמואל״ עמ׳ מה-מו; מאמרי הראי״ה, ״גדול וגיבור״, עמ׳ 127-130[242]

---

241. ע׳ טל הראי״ה עמ׳ קה-קז ; בשדה הראי״ה עמ׳ 117 והלאה.

242. בשורת הראשונים-לציון, עומד הגאון ר׳ שמואל מוהליבר ז״ל, רבה של ביאליסטוק (שנפטר בי״ט סיון, תרנ״ח), כאחד-מיוחד אשר ישוב ארץ-ישראל היה למפעל חייו. רב-גאון זה, אשר בשנות לימודיו בישיבת וולוז׳ין זכה לתואר ״העילוי מהלובוקי״, ועלה אח״כ על כסא

"האוהב שערי ציון וירושלים באמת
– – – יעשה ויפעל בגופו ובממונו"

זמנה של פגישה זו עם הדמות הרבנית האצילה, רבת-ההשראה ועטורת-התהילה, היתה לו משמעות מיוחדת – היה זה מיד אחרי שובו של הגרש"מ מביקורו בארץ ישראל, ביקור אשר תואר בהרחבה ובפרטות במאמר "מטרת נסיעתי לארץ הקדושה" (ספר שמואל, עמ' לח-מט; נדפס גם בראש ספר "שיבת ציון"), והמסתיים בקריאה נרגשת: "שכל אחד

הרבנות של קהילות גדולות בישראל, מסר ממש את נפשו למען בניינה של ארץ-הקודש ושיבת בנים לגבולם.

על גדולתו בתורה, אפשר לעמוד מתוך תשובותיו, שנדפסו בשנת תש"ד, בירושלים. ובהסכמה לאחת מתשובותיו, כתב עליו ה"גדול" ממינסק, הגאון ר' ירוחם-יהודה פרלמן ז"ל: "הנה כבוד תורתו הוא גאון ישראל, ויוכל לסמוך על משענת החכמה אשר בידו" ("אור גדול", סי' יד).

אף גם להתקבל כרב בסובלק, בגיל 36, לשבת על מקומו של הגאון המופלא ר' יחיאל הלר ז"ל (בעל "עמודי אור") – לאו מילתא זוטרתא היא!

בספר הזכרון "יד שאול", לזכרו של הרב ד"ר שאול ווינגורט ז"ל (תל-אביב, תשי"ג, עמ' שה-שיא), פרסם העורך הגאון ר' יחיאל יעקב ווינברג ז"ל, תשובה של הגרש"מ, מכתב יד שהיה שמור בידו, ובשולי התשובה הוא מוסיף את השורות המרשימות:

"מתשובתו זו יש לראות, את גדולת הגאון ר' שמואל מוהליבר ז"ל בהלכה, ואת גודל אישיותו המוסרית. – – – העולם הגדול יודע את הגאון ר' שמואל מוהליבר ז"ל, כראשה של תנועת 'חיבת-ציון', וכעסקן ציבורי ממדרגה ראשונה, בהיקף עולמי. פרסומו זה חיפה במקצת על גדולתו ההלכית. באמת היה אחד מגדולי הדור, ואחד המשיבים היותר גדולים בהוראה. הוא ענה לכל רב ושואל, בכל ענייני תורה והלכה, בלא שום דיחוי. ואף גדולי הדור הכירו ביתרונו האישי. שמעתי ממו"ר הגאון הגדול ר' אליהו-ברוך קאמאי זצ"ל, אב"ד ור"מ דמיר, שהוא נתקבל לרב בעיר ציחנוביץ, עפ"י שתדלנותו של הגאון ר' שמואל מוהליבר. הוא עזר לרבנים צעירים בהשגת משרות רבניות, ובכלל עזר לכל איש שפנה אליו. מו"ר הגאון הנ"ל, דבר הרבה בשבחו של הגאון ר' שמואל מוהליבר, בין בגאונות תלמודית ובין במוסריות נשגבה".

בחוברת "הספד מר" כותב הרב מרדכי שאטץ ז"ל – בנו של הגאון ר' מאיר יונה ז"ל, הפרשן של "בעל העיטור" – דברי הערכה נרגשים אחרי סילוקו של אותו גאון וצדיק:

"הגאון האמיתי, החכם הכולל והצדיק בתורה ויראה, במדות ובמעשים טובים בפרט ובכלל, וביחוד הראש וראשון ברעיון ישוב ארץ ישראל, רבינו שמואל מאהליווער זצ"ל אב"ד דביאליסטוק עיר ואם בישראל – – – מדתו של ר' שמואל מאהליווער זצ"ל היתה אמת בכל דרכיו ובכל מעשיו הטובים, ובמידה זו היה למופת בדור היתום הזה, מלבד רב-ידו בתורה וביראה ובחכמה, שהיה עילוי מפורסם בילדותו, והיה רב מפורסם בערים גדולות כעיר סובאלק וראדום. כוחו היה גדול בחריפות ובקיאות. בש"ס בבלי וירושלמי, ופוסקים ראשונים ואחרונים, צנא מלא ספרא ועמקן גדול עפ"י סברא ישרה ופשוטה מאוד קרוב לאמת, לאוקמי שמעתתא אליבא דהילכתא לאמיתה של תורה. וחיבר ספר גדול על סדר קדשים עוד מנעוריו, וגם תשובות רבות השיב להלכה למעשה לכל דורשיו תמיד".

האוהב שערי ציון וירושלים באמת, לא יסתפק במחשבה בלבד, אבל יעשה ויפעל בגופו ובממונו, אז יצליח ד' לנו בכל מפעלינו".

אוזנו הרגישה של הרב הצעיר, אשר בעבר קלטה מרחוק לא מעט על מפעלותיו של הגרש"מ, מידיעות שהגיעו מבית הגאון ר' מרדכי-גימפל ז"ל מראזינאי (שאחרי שהברון רוטשילד נענה לבקשת הגרש"מ, לעשות נסיון של התיישבות משפחות של יהודים עובדי-אדמה מרוסיה בארץ ישראל, היה זה הרמ"ג ששכנע אחת עשרה משפחות מסביבות ראזינאי לעלות לארץ, והם שיסדו את עקרון, היא "מזכרת בתיה"), האוזן הזאת יכלה עכשיו לשמוע מקרוב, מ"כלי ראשון", השקפות בהירות בהליכות עולמו של ישראל והדרכות מעשיות בדרך הבניין של ארץ-ישראל.

אין ספק כי בפגישה בדובלן, באווירה השקטה והרגועה, היה זה הנושא המרכזי בסוד-השיח עם הרב המפורסם מביאליסטוק, ובהן ניתן היה לעמוד על שיעור-קומתו של האיש ועל דרכו, ועל יקר-תפארת גדולתו-גבורתו של אותו גאון-מנהיג אציל הרוח.

הערכתו העמוקה של הרב לגבי אישיותו של הגרש"מ, אשר נכתבה כעבור עשרות שנים, נתפסה לו ביסודה באותה פגישה ממושכת, שבה נתגלו לו להרב מקרוב גם "אורחות חייו האציליים", והם עשו רושם חזק על הנפש הרגישה אשר כבר אז היתה כינור לשיר-ציון. ואכן זיכה אותנו הרב במסה מלאת-תוכן ועשירת-ביטוי על דמותו של הגרש"מ.[243]

"דלדולי הגלות שללו מאתנו את הטעם הטוב של הדר-הגבורה"

ההערכה המעמיקה על אישיותו הכבירה של הג"ר שמואל מוהליבר, יצאה מפי-כתבו של מרן הרב זצ"ל, במאמרו "גדול וגבור", אשר פרסם ב"ספר שמואל", ירושלים תרפ"ג, במלאת עשרים וחמש שנה לפטירתו:

> בתוך השדרה הרוחנית שלנו, בתוך השדרה של גדולי התורה וגאוניה, ישנם שני סוגים של גדולים: **גדולים** סתמיים, בלי כל שם לווי, וגדולים-**גבורים**. ואולם אנחנו, אשר דלדוליה של הגלות הארוכה והממושכה, לקחו ושללו מאתנו את הטעם הטוב של הדר-**הגבורה**, אנחנו הננו מסוגלים יותר להבין את הערכתם של הגדולים הסתמיים, או לכל היותר את ערכם של אלה הגדולים, אשר צד **הגבורה** שלהם איננו ניכר בעליל, אבל קשה לנו להבין כראוי את ערך גדולתם של הגדולים-**הגבורים**.

---

243. ומאידך גיסא נמסר לנו, כי גם הגרש"מ התרשם מאד מרבה הצעיר של זוימל. כעבור זמן-מה נזדמן לביאליסטוק אחיו של הרב, הרב ר' חיים הכהן קוק ז"ל, והוא נכנס להקביל פני הגאון מרא-דאתרא, והנה כששמע הגרש"מ שהאורח הוא אחיו של הרב מזוימל, קירב אותו מאד ואף הביע לפניו את הערכתו להנהגתו המיוחדת של הרב מזוימל במידות החסידות והפלגתו הרבה בהליכות-קודש.

אנחנו ספוגי־הגלות, כיוון שאנו באים להסביר את ערכם של הגדולים הנאזרים **בגבורה**, את אלה הגדולים "אנשי־החיל", שכל הויתם והנהגתם מלאה **גבורה** גלויה, את אלה הגדולים שיש בהם גם **בהתגלות** מתוכן החיים והגודל הקדמוני, של הזמן אשר "גאותם של ישראל" עוד לא ניטלה מהם "וניתנה לאומות העולם" (ע"ז חגיגה ה, ב) – הרי אנו מתלבטים מאד, בדרך הערכתם של הגדולים האלה.

הגדול יכול להיות גדול בתורה, בעל בעמיו, נכבד בעדתו, וגם גדול בדורו, אף אם לא בא למידתה של **הגבורה**. בלבו של **הגדול** הסתמי, אין זרמים שונים שולטים. הוא איננו מוצא את עצמו כי אם במצבו של מלך על כסאו, או לכל היותר של מלך במדינה, אבל לא במצבו של מלך **במלחמה**. המצב האחרון, זהו כבר מצבו של **גבור**, **והגבור** הרוחני זהו איש הלב, ו"הלב בנפש", כ"מלך במלחמה" ("ספר יצירה" ו, ח).

"כששני סוגים של תפיסת־חיים מוצאים להם מקום בלבו של אדם"

כשנפשו של אדם מוצאת לה סיפוק, בתפיסתה של החיים הרוחניים, בצורה אחת מיוחדת ומאוחדת, בצורה שיש בה אמנם עושר והון רב, והיא כוללת ומקפת אמנם הרבה פרטים וסעיפים מכל מקום, מאחר שכל הפרטים והסעיפים הללו, הם הולכים על כוונה אחת ורוח אחד, אפילו אם יגיע האדם בצורה זו למדה של גדלות וגאונות, איננו צריך לקרוא לעזרה את תוכן **הגבורה** בעבודת חיי הרוח שלו, ואיננו צריך להצטיין בתור **גבור** בעבודתו, מאחר שהיא מרוכזת בתוך סוג אחד, וצורה אחת ותכונה אחת להם.

ואולם במצב־נפש, כששני סוגים של תפיסת חיים, מוצאים להם מקום בלבו של אדם, שני סוגים שסיבות שונות גרמו להם להיות מרוחקים זה מזה, אז על האיש להתאזר **בגבורה**, כדי לכבוש את כח־האיתנים הזה, עד כדי לאַחד את הזרמים השונים האלה, שיהיו שניהם הולכים למקום אחד, ושיתארגנו יפה יפה בלב אחד, ושניהם בבת אחת יתמלאו במידה הראויה והמתאימה.

"תפיסה של חיי גדלות – שגדולתה בשברונה וגבורתה בחולשתה"

ושני סוגים של תפיסת חיים רוחניים, מוצאים להם מקום גם במהלכם של חיי אומתנו: מצד אחד – תפיסת־החיים הרוחנית הקדמונית, המתגלה לפנינו מתקופת ההוד והזוהר של האומה, מימי השלוה והפריחה, העוז והשיגוב, המלאים הדרת־קודש ורעננות של חיים; ומצד שני – הולכת ונמשכת בנו תפיסת החיים, של תקופת השברון והדכדוך הכללי, שאמנם **הגבורה** הרוחנית המסתתרת, אשר סללה לה מסילות בקרב ימים זועפים, **הגבורה** של חיי קדושה ושל זוהר וטהרה, היא עולה למדרגה עליונה מאד,

ועושר הגדלות של היצירה היא נפלאה לאין חקר, אבל תפיסתם של חיי-גדלות אלו, היא תפיסה שגדולתה מונחת בשברונה וגבורתה בחולשתה, בבחינת "והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף" (ישעיהו כט, ד). ואלה מבני-העליה של האומה, הגדולים שבתוכנו, שהם מוצאים להם סיפוק בתפיסת-החיים השניה, המתאימה לעם עני ודל, אשר **גבורתה הגלויה** נשתה, הם המה הגדולים שאנו קרובים להבין את רוחם.

"אחד הגאונים המפורסמים, ששלטו בלבו שתי תפיסות-חיים – – – גדול הנאזר בגבורה"

אבל כשאנחנו באים להעריך את מהלך הרוח של גדול-הדור, ואחד הגאונים המפורסמים, ששלטו בלבו שתי תפיסות החיים הללו גם יחד, וברוח של **גבורה** שלט על מהלכי הרוח השונים, שם שלום במרומיו, ונשאר עובד נאמן בשתי המחנות של תפיסות-החיים השונות כל כך זו מזו, אנו באים להחליט כי זה הגדול הוא **גדול נאזר בגבורה, גדול וגבור** יחדיו.

ודוקא **לגדולים-גבורים** כאלה צריכים אנו להציב ציונים, ולהסביר את ערך **גדולתם וגבורתם**, כדי שלא יהיו יותר מדאי כ"צלוחית של פלייטון המוקפת צמיד פתיל", וכ"הדס במדבר" שאין הקהל נהנה מריחם הטוב, ואין אדם סופנם ומחשיבם לפי גדולת ערכם באמת. ומסוג **גדולי-גבורי-ישראל** אלה, היה הגאון רבי **שמואל מוהליבר** זצ"ל.

"מפעולותיו הגדולות – – – וארחות חייו האצילים – – – עשה עלי רושם של גדול-גבור"

מפעולותיו הגדולות הידועות ומפורסמות, ומשאיפותיו וארחות חייו האצילים, שהתגלו לי עוד בימי נעורי, ושנתחוורו לי עוד יותר אחרי שנזדמן לי להפגש אתו' בשנת תר"ן בערך, במרחץ דובלן ברוסיא – עשה עלי האיש הגדול הזה רושם של **גדול-גבור**, של **רב-פעלים**, המושל בשני זרמים של חיים, ומשקיע בכל אחד מהם את **כל** תשומת לבו, את **כל** נפשו ואת **כל** כשרונותיו.

מצד אחד: רב-גאון-גדול, מלא תורה ומעשים טובים, מחמיר על עצמו במילי דחסידותא, גם בדברים כאלה שרבים וגדולים נהגו להקל בהם; ומצד שני: נפש רעננה מלאה עוז וחיים, צופה צפיה עמוקה לתשועתם של ישראל, באופן מוחשי בהיר, מצפה לגלויות ישראל שישובו, לארץ-ישראל שתשתכלל, ולהרים ולגבעות, לאפיקים ולגיאיות שלה, שיהיו פורחים בכל זיום והדרם, ולהוד-גבורים ותפארת-קדושים, שיאירו יחד על דור-בנינו, בארץ הצפיה והתחיה.

בתוך לבו הרחב של רבי שמואל, היתה חיה תמיד ההכרה הברורה, כי אנחנו כולנו חייבים לעבוד בעד שני זרמי-החיים הרוחניים שלנו גם יחד, ומתוך הכרה זו היה ממשיך את העבודה החיה הקדושה הזאת, לאחד ולשלב את שני הזרמים ולמזגם יחד, מתוך

גבורה פנימית ומתוך ידיעה **סודית** כזאת, אשר חוננו בה יראי ה' האמתיים, אשר עליהם נאמר: "**סוד** ה' ליראיו, ובריתו להודיעם".

"זרם-החיים של ימי הדלדול החיצוני והגבורה הפנימית, וזרם-החיים של ימי החוסן והזיו של האומה"

לזכר עולם יהיה צדיק, ולדורות מוכרח זה להכתב, למען ידע דור אחרון בנים יולדו, כי שני זרמי-חיים מלאים אוצרות הון רב ישנם בקרבנו: הזרם **האחד**, זהו זרם-החיים אשר סגלה לה האומה הישראלית, במשך ימי נדודיה הרבים, במשך תקופת הגלות, בדלדולה החיצוני ובגבורתה הפנימית; וזרם-החיים **השני**, זהו הזורם עוד מהתקופה הקדמוניה, מימי הנוער של האומה, מימי החוסן והזיו (שאין אנחנו אסירי-עוני מסוגלים להציץ אל יפעת התוך שלו בטהרתו), הזרם הנותן לנו את הוד **גבורתו**.

"עבודתנו הצנועה במשמרת היהדות – – – ורוח-האיתנים המתגלה בתחיה הלאומית"

שני הזרמים האלה, אשר רק יחידי הסגולה של **גדולי-גבורי** ישראל, הצליחו לאחדם לחטיבה אחת, ולשלוט בהם **בגדלות ובגבורה**, צריכים גם אנו להשתדל ולמזגם יחד. ואז נדע, כי לא לחינם הגלה הקב"ה את ישראל בין האומות; אז ידע כל העולם כולו, כי הרבה יותר מן הרכוש הגדול שהוצאנו אתנו ממצרים, אנו עתידים להוציא מתוך שעבוד-מלכיות, בעזרת עבודתנו הצנועה העטופה בחולשה חיצונית, בעזרת העבודה שעבדנו במשמרת-היהדות ובהפרחתה של תורה, במשך ימי-הגלות המרובים, במשך דורות ותקופות, שזרמי חיי **גבורה גלויה** וחיצונית היו חסרים לנו, ואז נדע איך להעלות אל מרומו את רוח האיתנים של **גבורת**-החיים, המתגלה בתחיה הלאומית, ההולכת ומפעמת בקרבנו – "והיה **כגבור** אפרים, ושמח לבם כמו יין, ובניהם יראו וישמחו, יגל לבם בה'" (זכריה י, ז).

"הגדולים-הגבורים יחידי-הסגולה – – – מצאו את אבן-הראשה של תחייתנו הלאומית"

וכדי לשמור את משמרת-הקודש ולתמם את שני החזיונות הגדולים, חזון הגלות וחזון הגאולה גם יחד, שמהרכבתם המזגית המתאימה, תצא לנו נשמתה של התחיה הלאומית בכליל-הדרה – ישמשו לנו זכרונותיהם של גאוני ישראל אלה, **הגדולים-הגבורים** אנשי-השם, יחידי הסגולה, כרבי **שמואל מוהליבר** וחבריו, שהם-המה (מתוך מלחמות פנימיות רבות ועצומות, שהן הרבה יותר קשות וכבדות מכל מלחמה חיצונית), יצרו לנו את זיו נשמתה העדינה, החסינה והאצילה, של התחיה הלאומית שלנו.

ע"י הופעתם של **פרצופי הגדולים-הגבורים** האלה, אשר ברוח ממוזג **בגבורה**-נשמתית רבת-ערך, מצאו את אבן הראשה של תחיתנו הלאומית, את האבן האחת אשר עליה שבעה עינים, ואשר לפניה כל הר גדול למישור – נמצא את המסלול והדרך לפנינו, לעבוד את עבודת ה' וישראל עמו, כימי עולם וכשנים קדמוניות.

"דברים יקרים ונשגבים – – –
שהם אור-יקרות לדברי רבינו"

על ידי נאמן-ביתו של הגרש"מ, רבי יצחק אייזיק בן-טובים ז"ל, איש-ביאליסטוק (אשר ליוה את הגרש"מ בביקורו בארץ ישראל בקיץ תר"ן), זכינו לפרסום הקונטרס העמוק **"טובים מאורות"** של מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל – "תשובה ארוכה, דברים יקרים ונשגבים, היוצאים מתוך תוכה של נשמתו הטהורה, שהם אור-יקרות לדברי רבינו [הגראי"ה]" – ירושלים, תרפ"א.[244]

כשבא לידי רי"א בן-טובים ז"ל "הספר 'אורות' של רבינו הכהן הגדול, איש האשכולות, פאר דורנו ראי"ה קוק שליט"א", מצא בו מבטאים ורעיונות שהתקשה בהבנתם, והוא פנה אל הגרימ"ח ז"ל – ממקורבי הרב "אשר הודו עליו" – לבקש הסבר והבהרה: "מאהבתי שאני אוהב את איש-המופת ומשמחתי שאני שמח בו, ושותה בצמא את כל דבריו היוצאים מפה-קדוש, מפיק מרגליות ופנינים, לא אביתי להשאיר בלבי שאלות בלי פתרון", והוא ביקש "לברר וללבן את הדברים".

"קשר אהבה רוחנית הנני מרגיש
ללבך הנאמן ולרוחך הטהור"

רבי יצחק אייזיק בן-טובים ז"ל, שהיה מעסקני הציבור המעולים והמסורים,[245] זכה ליחס-חיבה מיוחד מצד מרן הרב זצ"ל, ובאיגרת-עידוד ששלח לו – בכ"ח אדר תרע"ח – הוא מכנה אותו "דורש טוב והוגה-משרים", וכך נאמר שם:

> קשר האהבה הרוחנית, אשר תמיד – מעת הכרתי את נפשך היקרה – הנני מרגיש אותה בלבבי פנימה, ללבך הנאמן ולרוחך הטהור וחפצך הטוב באמת לעשות טוב לישראל ולארץ ישראל ביחוד, עד מקום שידך מגעת. – – – אל נא יפול רוחך, אהובי, כל הגדולות אשר עשית בארץ ישראל, מעת היותך בה, ישארו עדי עד לזכרון בהיכל ד' וארץ חמדתו.
>
> אגרות הראי"ה ח"ב, אגרת שנו, עמ' כא-כב

---

244. ע' ליקוטי הראי"ה ג פרק "טובים מאורות" עמ' 107-102.

245. ראה תיאור אישיותו ופעליו של רי"א בן-טובים ז"ל, ב"אנציקלופדיא לחלוצי הישוב ובוניו" לדוד תדהר, כרך ב – תל אביב תש"ח – עמ' 596-595.

פרק כה

עם הגאון ר' מאיר שמחה ז"ל

עיירת מולדתו של מרן הרב זצ"ל, העיירה גריבה, שכנה מעבר לנהר דווינה, וגשר מחבר אותה עם העיר הגדולה דווינסק. בשנות-אברכותו, בדרכו לביקור הוריו, הגיע פעם הרב לדווינסק בערב-שבת-חזון, והנה נתעוררה אצלו מחשבה, איך עליו לנהוג? הואיל ורבה תהיה שמחת-לבו בפגישה עם הוריו, והימים הם בחודש-אב שממעטין בו בשמחה, אולי רצוי להתעכב בדווינסק, ולדחות את בואו הביתה ליום השבת (וכמו שנוהגים ביחס לברכת שהחיינו על פרי חדש – עי' שו"ע או"ח סי' תקנא סעיף יז ובמשנה ברורה שם), או שמא מצוות זריזות בקיום מצוות כיבוד-הורים, מחייבת דווקא להקדים את בואו והגיעו הביתה?

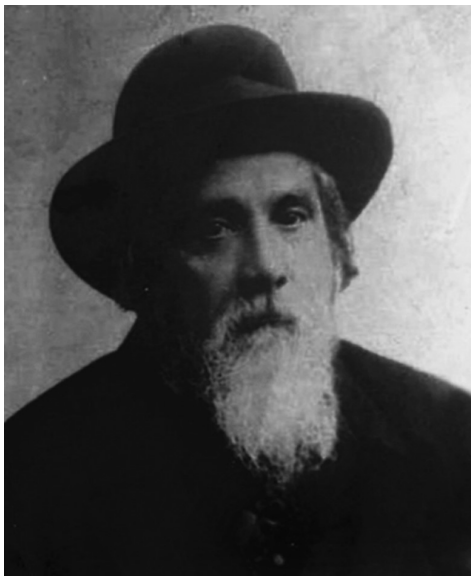
הרב נכנס אל מרא-דאתרא, הגאון בעל "אור שמח", ר' מאיר-שמחה הכהן ז"ל, והתייעץ אתו בנידון. ר' מאיר-שמחה הגאון התרשם מאוד מדקות הרגשותיו של הרב,[246] ובהמשיכו אתו במשא-ומתן של הלכה, עמד על גדולתו התורנית, ומאז נוצר ביניהם קשר-של-קיימא, גם בקשרי-מכתבים בהלכה וכו'.

---

246. נאה היא הסברתו של **הרב**, על השמטת הפוסקים (ע' ב"י חו"מ רסב, כא ובדרישה שם ובסמ"ע שם ס"ק מה), מה שאמר ר' יוחנן (שבת קיד, א) "אי'זהו תלמיד חכם וכו' כל שמדקדק בחלוקו להפכו": – "באמת אין זה דבר של **חיוב**, רק אם הרגשתו נעלה כל כך, עד שמדקדק על דקדוק קל כזה מצד הרגשתו, סימן הוא שפעלה התורה עליו ועל כל הנהגותיו. ואם כן לא שייך דין זה, כי אם כשעושה אותו מצד התעוררות **עצמו** – כי מי שהוא תלמיד-חכם, צריך שירגיש הנהגה זו **בעצמו**, ואם אינו מרגיש **בעצמו**, סימן הוא שלא הגיעה נפשו לזה הגבול של דקות ההרגשה, בכל המעשים הנאים הדקים הראויים לת"ח, שתהיה התורה פועלת עליו, על דרכיו והרגשותיו.

ובהכי ניחא נמי מה שהטור (אורח חיים סי' ב) הביאה בתור הנהגה הראויה **לכל אדם**, אע"פ שנזכרת בגמרא בלשון איזה **ת"ח**, מפני שאינה מתבארת שהיא ראויה רק **לת"ח**, **כ"א** שהיא הנהגה ישרה למדייק בדרכיו, להקפיד על היושר בדיוק, והוא מההנהגות הראויות שתבאנה מצד הדרכת תוה"ק, שבאמת היא ראויה לכל ישראל, אלא שאינה מצויה על פי רוב כי אם אצל **ת"ח**, שקדושת התורה משפעת עליהם את ההרגשה העדינה, להרגיש גם בפגם דק כזה ולהקפיד עליו" (מצות ראיה, או"ח סי' ב סעי' ג).

הגרמ"ש ז"ל: "ידידי הגאון, עין העדה, טוב רואי"

הגאון ר' מאיר שמחה מדווינסק - בעל "אור שמח"

בזמן רבנותו של מרן הרב זצ"ל בבויסק, שאינה רחוקה מדווינסק, נתהדקו הקשרים ביניהם גם בשיחות-תורה שבע"פ וגם בקשרים שבכתב. ואז עמד הרב גם על ידיעתו הגדולה של הגרמ"ש בחכמת-הנסתר. וכיוצא בזה עמד כבר אז הגרמ"ש על רוחב אפקיו של מרן הרב זצ"ל, ובאחד ממכתביו הוא מתאר אותו בתוארים: "ידידי הגאון, עין העדה, טוב רואי".[247] ואם התואר "ידידי הגאון" מבטא הערכתו לגדלותו התורנית של שכנו הרב הצעיר, הרי התוארים **"עין העדה וטוב רואי"** מבטאים את הערכת ראייתו המקיפה והכוללת, ורמז לכושר מנהיגותו, כמשאלתו של המנהיג הראשון "יפקוד ד' וגו' איש על העדה" (ועי' בבא בתרא ד, א). וכן ראוי להוסיף מה שמובא במדרש בהסברת התואר **טוב רואי** – "אמר רבי יצחק: "שכל הרואהו נזכר בתלמודו" (ויקרא-רבא פרשה כ, א).

מעשה בהגאון בעל "יד המלך" והקיסר פרנץ-יוסף

באחד הביקורים מצא הרב את הגרמ"ש, שקוע בעומקה של הלכה בנושא חמור. הגרמ"ש קיבל את פני אורחו החביב בחיבוק ובנשיקה, ומיד שיתף אותו בענין שעסק בו, והתחיל מו"מ של הלכה עירני בעמידה, והנה התמשך-התארך המשא ומתן, ופתאום הרגיש הגרמ"ש שמאז כניסת האורח לביתו, כבר עבר זמן ניכר, והוא עדיין לא הזמין אותו לשבת. מיהר הגרמ"ש להצטדק על כך, ואז סיפר כי כדבר הזה קרה לרבה של ברודי, הגאון ר' אליעזר לנדא ז"ל, בעל "יד המלך" (נכד ה"נודע ביהודה"), עם אורח רם-מעלה ביותר, אלא שבחכמתו הצליח להחלץ מן המצב הלא-נעים בצורה מכובדת מאוד.

---

247. מובא בספרו של רז"א רבינר "רבנו מאיר שמחה זצ"ל" עמ' קצו ובמתוך התורה הגואלת א עמ' קנז.

וכך היה המעשה: כשביקר הרב בעל "יד המלך" בוינה, נכנס לספריה הממלכתית לעיין בכמה ספרים יקרי-המציאות. באותה שעה הגיע שם המלך פרנץ-יוזף, שנהג בצורה עממית, והיה בא לעתים כאזרח רגיל לספריה. דמותו ההדורה של הרב המעיין בספרים משכה את תשומת-לבו, והוא נגש אליו ושאל מי הוא. כשהוא שמע שהוא רבה של ברודי, הגיב ואמר כי כשתהיה לו הזדמנות להיות בברודי ישמח לבקר אצל כבוד הרב.

הרב שהיה שקוע באותו ענין שחיפש בספרים העתיקים, לא שם לבו לשאול מי האיש הדובר בו, אולם כשגמר עיונו והחזיר את הספרים לידי הספרן, נזכר לשאול אולי ידוע לו מי הוא האדם המכובד אשר דיבר אתו, והופתע לשמוע שהיה זה הוד-מלכותו הקיסר פרנץ-יוזף.

כעבור זמן ניכר, יצא המלך למסע-ביקורים על פני המדינה, וגם ברודי בוקרה על ידו. המלך זכר את הרב ואת ההבטחה לבקרו, ובתכנית הביקור שריין זמן לביקור אצל הרב. הביקור לא נעשה ברעש ובפומביות, אלא נשא אופי פרטי. הוא הסתפק בהודעה מוקדמת והגיע בליווי מועט, ועם זאת כשהגיע המלך לבית הרב – רבה היתה ההתרגשות. הרב בירך כהלכה, והמלך ביקש הסבר על הברכה המיוחדת הזאת. הדברים נתארכו במקצת, וכל זה היה בעמידה.

והנה העיר המלך: אוהב אני להתחקות על המנהגים של העמים. וארשה לעצמי לשאול, האם הנוהג המקובל שבבוא אורח הביתה, מזמינים אותו לשבת, אינו נוהג אצל היהודים?...

היה זה מאוד לא נעים להודות במבוכה ובמשגה, והנה הבריק רעיון במוחו של הגאון בעל "יד המלך", והוא השיב ואמר: אצלנו היהודים ישנה הלכה בתלמוד ש"מלך פורץ גדר לעשות לו דרך", ורכוש כל האזרחים משועבד לצרכי המלכות ולכבוד המלכות, ולכן אם זכה אזרח שהמלך יבקר בביתו, הרי באותה שעה המלך הוא בעל-הבית ולא לנו הרשות לבקש אותו לשבת, אלא עלינו לחכות עד שהמלך ירשה לנו ויזמין אותנו לשבת בנוכחותו!...[248]

---

248. הסופר-הביבליוגרף מר טוביה פרשל (נ"י) [ז"ל] מוסר (ב"הצופה" כ"ד מנ"א, תשל"ו), מפי כתבו של הסופר טורברג, מעשה שהתרחש באישל שבאוסטריא, מושב-הקיץ של הקיסר פרנץ-יוזף:
"את סיפור המעשה שהתרחש באישל, שמע טורברג מבנו של אחד האנשים שהיה עד-ראייה לו. שעות הבוקר – שלושה גברים בגיל הזיקנה מהלכים להם בטיילת. הם רואים את הקיסר, אשר אף הוא עורך טיול-בוקר, שניים מן השלושה מסירים כובעיהם וקדים קידה גדולה. השלישי הבארון [היהודי] קאלר הזקן, סר צעדים אחדים הצידה והוא עומד, כובעו חבוש לראשו ושפתותיו רוחשות. שלישו של הקיסר אץ למלא חובתו, ולהיטפל לאדם שהוא חושבו למזלזל בכבוד המלך, אך פראנץ יוזף – אשר בדרך כלל מחמיר היה בענייני נימוס – מעכב עליו. "הנח לו, הנח לו", הוא אומר לשליש, "זה בסדר". הקיסר מברך את השלושה וממשיך בדרכו.

"הכנה של חצי-שנה לעבודה בבית-המקדש יום אחד"

הרש"ב ורנר (שליט"א) [ז"ל] מסר לי, ששמע מפי מרן הרב זצ"ל דבר נאה בשם הגרמ"ש ז"ל: הגרמ"ש ז"ל, שכהן היה, אמר לי פעם באחד-השיחים, ראוי לנו לשים לב עד מה מרובה היתה הכנתם של הכהנים לעבודת-הקודש בביהמ"ק, שתהיה במלוא הקדושה והטהרה, (וכמו ששנינו בספרי המובא בתוספות ב"ב כא, א, ד"ה כי מציון וכו').

כ"ד משמרות-כהונה היו בבית-המקדש (עי' רמב"ם פ"ד מהלכות כלי המקדש הל' ג), וכל שבוע עבד משמר אחר, וכך התחלפו המחזורים, והרי לנו שכל משמר עבד בביהמ"ק רק שבועיים בשנה, והואיל וכל משמר היה מחולק לבתי-אבות, וכל בית-אב עבד יום אחד בשבוע (עי' רמב"ם שם הל' יא), הרי לנו שכל כהן עבד עבודתו בביהמ"ק רק יומיים בשנה, ומתברר איפוא שלשם כניסת הכהן לעזרה, לעבוד את ד' בהדרת-קודש יום אחד, היה צריך להתכונן חצי-שנה.

[וכ"כ בתוס' מנחות עה, ב, ד"ה הי' עומד ומקריב וכו' נמצא שלא הי' מקריבין אלא שני ימים בשנה].

"בעולמנו, גאון הנגלה (רבי מאיר-שמחה) קודם לגאון הנסתר"

בברית-המילה של הרב שמחה-שלמה שליט"א, בנו הצעיר של הצדיק הירושלמי הרב ר' אריה לוין ז"ל, החליט אבי-הרך-הנימול לקרוא לבנו על שם שני הגדולים שנעדרו באותו פרק, על שם מחותנו הגאון המקובל ר' שלמה עליאשוב ז"ל, שנפטר בכ"ז אדר תרפ"ו, ועל שם הגאון האדיר ר' מאיר שמחה הכהן ז"ל, שנפטר בד' אלול תרפ"ו, וסבור היה להקדים את השם **שלמה** לשם **שמחה**. ואף הוא גילה על כך את אוזן מרן הרב זצ"ל, והכניסו בסוד מתן-השמות. ברם, בשעת הברכות אחרי המילה, כשהגיע המברך ל"ויקרא שמו בישראל", הזדרז הרב והכריז: **"שמחה שלמה"** – וישם את שם הגרמ"ש לפני שם הגר"ש.

ומסר לי הרב רפאל הכהן קוק ז"ל, כי אחר כך בשעת סעודת-המצוה, הסביר הרב בהרחבה את טעמו ונימוקו:

מעיר טורברג: ודאי, הקיסר לא היה יכול לדעת כי הבארון קאלר הזקן, אשר אף לאחר שהועלה לדרגת אציל הוסיף להחזיק במצוות דתו, היה מברך אותה שעה הברכה שמברכים על ראיית מלך ממלכי העמים, ועל כן לא הסיר כובעו מעל ראשו. הקיסר לא היה יכול לדעת זאת – אך אפשר שהוא חש מעין דבר זה".

מסיפורו של הגרמ"ש מתברר, שהקיסר ידע גם ידע מה טיב רחישת-השפתים של היהודי הזקן, הבארון קאלר, למראה המלך, ושבגלל אותה רחישה-ברכה לא הסיר כובעו כמקובל – הוא למד זאת מפי רבה של ברודי, ועל כן הגיב ואמר: זה בסדר!

"הכל יודעים – אמר הרב – שרבי מאיר-שמחה ז"ל היה גאון מופלא בנגלה, אולם אנכי הכרתי אותו מקרוב, ויודע שכל זה היה באתגליא, ואילו באתכסיא היה גם גדול בנסתר, בקי בזוהר ושליט במכמני ספרי הקבלה (כפי שנודע אחר כך לרבים מתוך ספרו הנפלא על התורה – **"משך חכמה"**).

ולעומת הגאון ר' מאיר-שמחה ז"ל, הנה הגאון ר' שלמה ז"ל היה באתגליא גדול חכמי הקבלה בדורנו, והוא ידוע מתוך ספרו "לשם שבו ואחלמה" כגדול מאוד בנסתר, אולם שהיתי במחיצתו ירח ימים, ויודע אני ועד, כי היה כאחד הגדולים גם בחלקי הנגלה שבתורה, אלא שגדולתו זאת נשארה באתכסיא, גנוזה וחתומה ולא ידועה ברבים.

והנה למדנו מסוד-שיח-הקדמונים, כי בחינת-לאה היא מידת **האתכסיא**, ואילו בחינת-רחל היא מידת **האתגליא** (זוהר ח"א דף קנד), ולכן אעפ"י שלאה היא הגדולה, ודרגתה גבוהה, וממנה המלכות והכהונה, הרי בא החזון הנבואי ומקדים את רחל ללאה "כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן את בית ישראל" (רות ד, יא), ולמדנו משם כי בעולמנו – הנגלה-האתגליא קודם לנסתר-לאתכסיא, ולכן ראוי להקדים שמו של גאון-הנגלה ר' מאיר-שמחה ז"ל, לשמו של גאון-הנסתר ר' שלמה ז"ל.

"יחיד היה רבי מאיר-שמחה ז"ל בגאונותו"

בשנת תרע"ט, בזמן היות הרב בלונדון, נפוצה השמועה על הסתלקותו של הגאון ר' מאיר-שמחה ז"ל, ובכמה מקומות ערכו מספדים עליו, אולם הרב לא האמין לשמועה, ולא הספידו, ורק על הגאון ר' חיים מבריסק ז"ל שנפטר באותו פרק, נשא מספד גדול מאוד.

בקיץ תרפ"ו חלה רבי מאיר-שמחה ז"ל, ובשלהי מנחם-אב בא לריגא לשאול בעצת רופאים, שקבעו כי מחלתו אנושה. מרן הרב זצ"ל, קיבל מברק מקהילת דווינסק, בבקשה להתפלל לשלומו, והוא פירסם אז בעיתונות את הדברים דלקמן:

"קיבלתי מדווינסק ידיעה טלגרפית, שהגאון רבי מאיר-שמחה בן אסנת חולה מסוכן, אבקש בזה להתפלל לשלומו בבתי-כנסיות ובבתי-מדרשות, בישיבות ובכל המקומות הקדושים בארצנו הקדושה, **שלא יכבה נר ישראל**".

בחודש אלול, כשהגיעה לירושלים השמועה על פטירתו של הגרמ"ש, הספידו הרב במלוא הערכת גדולתו, בבססו את הספדו על הפסוק "וספדו לו כמספד על **היחיד**" (זכריה יב, י) – כי **יחיד** היה רבי מאיר שמחה בגאונותו. גאון תלמודי אמיתי הוא זה, אשר בכוחותיו וכשרונותיו הגאוניים הוא מחדש את פני דברי-התורה מתוך מקורותיה של התורה עצמה, מעומק סוגיות התלמוד ודקות שיטות הראשונים, וכזה היה רבי מאיר שמחה זצ"ל. (ההספד של מרן הרב זצ"ל, נישא ביום א' י"ב אלול תרפ"ו, בחורבת ר' יהודה החסיד בעיר העתיקה).

והגרי"מ חרל"פ זצ"ל המשיך באותו מעמד ואמר: "לפני חג הפסח כבה אור גדול פה בעיר הקודש, נסתלק יחיד-הדור בחכמת הקבלה, רבי שלמה עליאשוו זצ"ל, בעל "לשם שבו ואחלמה", קודש הקדשים, ועתה האחרון הכביד, בסילוקו של יחיד-הדור בהלכה, רבי מאיר שמחה גאון-הגאונים זצ"ל, זה הארי החי שלא הניח כמותו, ובספריו הנפלאים האיר לכל עולם-התורה כצאת השמש בגבורתו".

"חסד עשה הקב"ה עם הישוב בארץ ישראל, ששלח לו שתי דמויות"

אם כי אין בידינו העתקת שמועות מהשיחות שהיו בין שני הגדולים, הרי מתוך הודעתו של הרב, שהגר"ש היה בקי בנסתר, שמע-מינה שעסקו לא רק בבתי-בראי של הנגלות, אלא גם בבתי-גוואי של הנסתרות.

כיוצא בזה, אין אנו יודעים מה נדברו בהליכות ארץ ישראל ובניינה, שהעסיקו גדולים וטובים באותה תקופה, אולם מתוך מכתב שפרסם הגרמ"ש אח"כ, נמצאנו למדים עד מה היו דעותיהם קרובות בנושא כביר זה, אשר היה שנוי במחלוקת בין גדולי ישראל מוריו ומאשרי דרכו.

וכך היה אומר תלמידו המובהק הרב ר' שעפטל סג"ל ז"ל: "לא רק תורה למדתי אצל הגאון ר' מאיר-שמחה ז"ל, אלא גם ציונות נלהבת". ובנו הרב יהודה סגל שליט"א מוסר: אבא ז"ל סיפר, שבאחת השיחות עוד לפני פרוץ מלחמת-העולם הראשונה, אמר לו הגאון ר' מאיר-שמחה ז"ל:

חסד עשה הקב"ה עם הישוב בארץ-ישראל, ששלח לו שתי דמויות מיוחדות, את **הרב מבויסק** לפעול לפי דרכו ושיטתו בישוב החדש ולקרבם לתורה, ואת הרב ר' חיים זוננפלד ז"ל בירושלים לעמוד על משמר הישוב הישן.

הגרמ"ש ז"ל: "מיום מתן תורתנו הקדושה, לא פסקה הנבואה מלצוות על ישוב הארץ"

הגרמ"ש הכיר יפה את המתרחש בארץ-ישראל (בשנת תרס"ו הוצעה בפניו רבנות ירושלים, אולם הוא לא נעתר לבקשת הגדולים המציעים) והיתה לו דעה חיובית על בניינה של הארץ בכל הדרכים המעשיות, כפי שמתברר מתוך הפרק המיוחד "יחסו לציון" בספרו של הרז"א רבינר (שליט"א) [ז"ל] "רבנו מאיר שמחה זצ"ל" (תל אביב תשכ"ז, עמ' קנז-קסה).

רב-משקל היה המכתב אשר כתב הגרמ"ש, אחרי אישור מסירת המנדט על ארץ ישראל לידי בריטניה, בועידת סן-רמו[249]:

---

249. נדפס גם בלנתיבות ישראל ב מאמר נח, מכתב ד.

מיום מתן תורתנו הקדושה, לא פסקה הנבואה מלצוות על ישוב הארץ, ואין לך פרשה בתורה שלא נזכרת בה ארץ-ישראל. – – – מיום שנבחרו ציון וירושלים – דוד בתהילותיו, ישעיה בחזיונותיו, ירמיה בתוכחותיו ויחזקאל במשליו, לא פסקו מלהפליג מצוות ישוב הארץ.

– – – אמנם כעת הסבה ההשגחה, אשר באספת הממלכות הנאורות בסאן-רעמא, ניתן צו אשר ארץ ישראל תהיה לעם ישראל, וכיון שסר פחד השלוש שבועות (כתובות קיא, א) וברשיון המלכים קמה מצות ישוב ארץ ישראל – ששקולה כנגד כל מצוות שבתורה – למקומה, מצוה על כל איש לסייע בכל יכולתו לקיים מצוה זו – – – וכל מי שבכחו יעשה.[250]

חיבת תלמיד הגרמ"ש וקירובו

כשעלה לארץ הרב הגאון הצנוע ר' שעפטל (שפטיה) סג"ל ז"ל, תלמידו המובהק של הגרמ"ש ז"ל,[251] קירב אותו הרב מאוד בימין-צדקו, ואחרי שלמד כמה שנים בירושלים בישיבת "תורת חיים" והקים ביתו לתפארה, מינה אותו כר"מ בישיבת "שערי תורה" ביפו (שבראשה עמד גיסו של הרב, הרב הגאון ר' יוסף רבי ז"ל, שאף הוא יצק מים על ידי הגרמ"ש, וכתב עליו מאמר-הערכה מקיף אחרי פטירתו).[252]

---

250. מכתב מעודד ומחזק זה, נכתב בשנת תרפ"א, לפי בקשת ההסתדרות הציונות בלטביא, ששלחה אל הגרמ"ש אחד מטובי הציבור היהודי-הדתי בריגא, ר' מנחם פינקלמן ז"ל (נצר מגזע הגר"א ז"ל מצד אביו ומגזע בעל התניא ז"ל מצד אמו), ונדפס לראשונה ב"התור" תרפ"ב גליון ג (פרטי הדברים נתפרסמו בספרו של הרז"א רבינר (שליט"א) [ז"ל] "רבנו מאיר שמחה זצ"ל" עמ' קסג-קסה).

251. הר"ש סגל ז"ל היה מפורסם בישיבה בשם "העילוי מנישקעל" (נולד בלטביה ה'תרמ"ט), למד אצל הגאון ר' ברוך-בער ז"ל בסלבודקה, וכשעבר אחר כך לטעלז, כינה אותו הגאון ר' אליעזר גורדון ז"ל – "הארי שבחבורה". בצמאונו להוסיף דעת נסע לקריניק אל הגאון ר' זלמן-סנדר שפירא ז"ל, ואח"כ דבק בהגאון ר' מאיר שמחה ז"ל, ולא מש מאהלו במשך שנים. בלמדו בירושלים התקשר אל מרן הרב זצ"ל, ושתה בצמא את דבריו. גאון תורני זה ברח כל ימיו ממשרת רבנות, ולא היה ידוע לרבים, ורק גדולי התורה ידעו ערכו הרם. נפטר כ"ג חשון, תשכ"ז.

252. הר"י רבי ז"ל – גדול בתורה ושקדן עצום – היה תלמיד מובהק של הגאון ר' יצחק רבינוביץ ז"ל מפוניבז, ולאחר שנשא את מרת רוחמה ע"ה, אחות מרן הרב זצ"ל והיה סמוך על שולחן חותנו בגריבה, היה מאד מקורב להגאון ר' מאיר שמחה ז"ל, והתבשם הרבה מתורתו. עבר אח"כ לווילנא ולמד במשך עשר שנים בכולל-הפרושים, והגאון ר' חיים-עוזר ז"ל היה מוסר לו לעיון תשובות בהלכה וקונטרסי-חדושיו.
במאמרו של הר"י רבי ז"ל על הגרמ"ש, הוא מוסר נוסחה חריפה מפיו, הממצה את הערכתו על גדולי האחרונים:
"מי שיש לו ה"שכל" של ה"תומים", ההסברה של ה"נודע ביהודה", ההיקף של הגר"א מווילנא, דרך החשיבה של רבי עקיבא אייגר, וההעמקה של ה"נתיבות" – זהו למדן אמיתי!"

תלמוד תורה ״שערי תורה״ ביפו

מרן הרב זצ״ל פונה אל גיסו, שהיה מאד חביב עליו – ״גיסי כאח לי״ – בתוארים נעלים: ״הרב המאור הגדול, עדיו לגאון ותפארת״ (אגרות הראי״ה, ח״א, אגרת עא, עמ׳ עה), ובאגרת מיום י״ז שבט תרס״ז הוא כותב לו: ״ככל האפשרי אחשק בכל לבבי, שיעלה כת״ר אל הקודש במוקדם האפשרי, כדי שנהיה בחסדי העליון ב״ה ביחד, לצורך עיונה של תורה וחפצי-שמים הגדולים והנישאים, שמזדמנים בע״ה בארץ-חמדה״ (אגרות הראי״ה ח״א, אגרת נט, עמ׳ סח, וראה שם אגרת קכה, עמ׳ קנה).

ואמנם עלה הר״י רבי ז״ל לארץ בשנת תר״ע, והועמד בראש הישיבה והת״ת ״שערי תורה״ ביפו, ופעל במוסד עד יומו האחרון.

הר״י רבי ז״ל נפטר בט״ו כסלו תרצ״ב, וראה דברי הערכה על דמותו התורנית ואצילות אישיותו, מפי כתבם של ר׳ ישראל חבס ז״ל ור׳ שלמה רוהלד ז״ל (ע׳ עליו לנתיבות ישראל ב מאמר כט) (״ההד״ טבת, תרצ״ב). ובירחון הירושלמי-התורני ״שערי ציון״ חוברת א-ג, תרצ״ב, נאמר: ״המנוח היה גאון בתורה, חריף ובקי עצום, בעל זכרון נפלא, מפורסם בצדקתו ובמידותיו התרומיות, ענותן ומצניע לכת, התרחק תמיד מן הכבוד וישב באהלה של תורה בשקידה נפלאה שאין דוגמתה – – – הרביץ תורה ברבים ופעל הרבה לחיזוק היהדות ביפו ותל-אביב – – – השתתף הרבה בחידושי תורה בירחוננו שערי ציון״. וראה תשובת מרן הרב זצ״ל אליו בענין חמש טבילות של כהן גדול ביום הכיפורים (משפט כהן סי׳ קטז, עמ׳ רנח).

הר״י רבי ז״ל הרשים בקומתו התמירה ואישיותו הנלבבת, כל אימת שהיה בא לבקר את **הרב**, גם אם אצה לו דרכו, היה נכנס לישיבה ומיד היה מתחיל במשא ומתן של הלכה עם טובי הבחורים, מקשה ומפרק, משיב ומיישב, והכל בסבר-פנים ורוב-נעימות. כשראה לפניו צעירים המתנצחים יפה בהלכה – שמח מאד והי׳ יוצא מבית המדרש כשפניו נוהרות. ע׳ עוד עליו בחיי הראי״ה פרק יג אות ב. ליקוטי הראי״ה ג פרק ״אחי הרב״, עמ׳ 269-271.

הרב אשר הספיק להכיר את רבי שעפטל מתוך משא ומתן של הלכה והתרשם מהיקף ידיעותיו ודרך הלימוד שלו, היה מעוניין מאוד שהר״ש ירצה שיעור גמרא גם בפני בעלי-בתים, בכדי לחבב תורה על לומדיה, בעמקות לימודו ונועם הסברתו, כפי שקיבל מרבו המובהק הגאון רמ״ש ז״ל, **שאור** תורתו היה **שמח** ומשמח **לב** הלומדים, וממתיק ומעריב עליהם את סוגיות הגמרא.

אכן היתה שם בעיה, שהרב צבי מנחם ציזלינג ז״ל[253] היה מוחזק כבר בהגדת שיעור-גמרא מקודם, והיה צורך למצוא ״מקום בראש״ לשניהם, מבלי לפגוע ח״ו בכבודה של תורה. ועל כן פנה מרן הרב זצ״ל אל אחיו, רבי שאול-חנא קוק ז״ל, שכבר אז היה מנכבדי ת״א, וביקש את עזרתו המלאה, ובמכתב מיוחד אליו מיום כ״ט בתשרי תרפ״ד, כותב הרב: ״אחי יקירי הרש״ח שליט״א – שלו׳ וישע רב! אבטח שתעשה לטובת ידידנו הרב הגאון ר׳ שעפטל נ״י בענין **השיעור**, בכל האפשרות שבידך לעשות לטובתו ולכבודו, ולמצוא אופן התפשרות בינו ובין ידידנו הרב ציזלינג נ״י, באופן רצוי ומכובד לשניהם״.

״הקשר הפנימי של כל חלקי התורה – זאת ראיתי רק אצל הרב זצ״ל״

בנו של הר״ש ז״ל, הרב יהודה סג״ל (שליט״א) [ז״ל], מוסר: אבא היה אומר, שימשתי גדולי ישראל והייתי מקורב אליהם ביותר, ושמעתי מפיהם הרבה דברי תורה, ברם את הקשר הפנימי של כל חלקי התורה – זאת ראיתי רק אצל הרב זצ״ל, כח מיוחד במינו היה לו לחרוז יחד הלכה ואגדה, קבלה ופילוסופיה. אצלו ראו בחוש את המעיין המתגבר של כל העוסק בתורה לשמה.

״ככל שיתרחקו הדורות מתקופתי – ייטיבו להבין אותי״

ועוד מסר הר״י סג״ל (שליט״א) [ז״ל]: אבא ז״ל הביע פעם צערו בפני הרב, על שישנם בני תורה תמימי-דרך שאינם מבינים את דרכו של הרב, ויש להם ביקורת על כמה מרעיונותיו והשגות על כמה ממעשיו.

הרגיע אותו הרב ואמר לו, כי לא כל דבר יכול להמדד בקנה-המידה של שעתו ומקומו, ישנם דברים שרק כעבור זמן מתבררת אמיתם, והוסיף: ככל שיתרחקו הדורות מתקופתי, ייטיבו יותר להבין אותי ולהעריך את דרכי, וכמו שקרה להרמב״ם בשעתו.

---

253. הרב צבי מנחם ציזלינג ז״ל, היה בנו של הרב הדרשן המפואר ר׳ בן-ציון ציזלינג ז״ל, תלמיד הנצי״ב מוואלאזין ז״ל והגר״י בלאזר ז״ל. ת״ח מובהק אציל רוח ובעל מדות תרומיות. נפטר בת״א ב׳ טבת תרצ״ב, ובאותה חוברת ״ההד״ הנ״ל נתפרסמו דברי הערכה חמים גם עליו.

השם יתברך אשר עד כה גמלני, וברוב רחמיו הביאני אל אדמת־קדשו, ויזכני לנהל את צאן־ידו, המסתפחים בנחלתו, להתלקט לראשית־צמיחת־קרן־ישועה, בטוח אני בחסדו, כי יהיה עמדי גם בימים יבואו, וכל עם־ד׳ וגדוליו, יכירו וידעו את **תומת־רוחי וצדקת־פעלי**, ויאשרו את כוחי בצדקתם ותורתם.

אגרות הראי״ה ח״ב, אגרת שלה, עמ׳ ב

פרק כו

בדרך לארץ ישראל

״אעלה לארץ-ישראל, לירושלים עיר הקודש ואייסד שם ישיבה גדולה מאוד!״

צלילי החזון וגלי הכיסופים לציון וירושלים, שהדם-איוושתם מגיעים אלינו ממאוויי מרן הרב זצ״ל בימי שחר ילדותו, מקבלים ביטוי חזק ומעשי בסיפורו של חבר נעוריו, בשנות לימודו בלוצין, הסופר ר׳ אברהם שוער ז״ל:

״זוכר אני ליל-משמר אחד, אופייני לתכונתו של הגאון הזה שהיה אז בן ארבע-עשרה, – – – למדנו בבית-המדרש על הבימה. מסביב לנו הס, דממה. לפנינו דולק – ממעל לארון הקודש – נר התמיד, ואנחנו נחנו קצת מעמל הלימוד. – – – ובעודני שקוע בחזיונותי, והנה אברהם-יצחק מדבר[254]: ׳יבוא יום ואני אהיה גדול מאוד בתורה, אעלה לארץ-ישראל, לירושלים עיר-הקודש, ואייסד שם ישיבה גדולה מאוד, כעין ״כרם ביבנה״, ונאספו אלי בחורים מכל אפסי ארץ, ואני אהיה ראש הישיבה, ומירושלים תצא תורה...׳״ (זרעים, תמוז תרצ״ו[255]).

אהבת-ציון-וירושלים הטבעית אצל כל אדם משלומי אמוני ישראל, התעמקה אפוא אצל הצעיר העילוי, בעל הנפש הפיוטית, ואף גיבשה שאיפות מעשיות, כמיטב חזונות הנעורים המתרוננים.

יש להניח שההתעוררות הכללית של ״חיבת ציון״[256] במחנה ישראל, ועליית בילי״ו[257] אחרי ה״סופות בנגב״ – הפוגרומים בדרום רוסיה בשנת תרמ״א – אף הם העמיקו את המחשבות הקשורות בארץ-ישראל, ותנופה מיוחדת קיבלו ההרגשות והמחשבות גם יחד כעבור כמה שנים, בהגיע הרב לוולוז׳ין, בהסתופפו בצילו של הגאון הנצי״ב ז״ל, אשר עודד רבות את תנועת ״חובבי ציון״.

---

254. עי׳ לעיל עמ׳ 193.

255. פרק ג מתוך פרקי הזכרונות שנדפסו בשלמות בתוספות לספר טל הראי״ה, עמ׳ ראי-רב.

256. תנועה לאומית יהודית שהוקמה במזרח אירופה בשנות ה׳תר״ל כשברקע אי-מתן זכויות יסוד ליהודים.

257. עליית כמה עשרות יהודים מאוקראינה בשנת ה׳תרמ״ב, מקימי המושבה גדרה.

במאמרו של מרן הרב זצ"ל על הנצי"ב ב"כנסת ישראל"[258], מוצא הוא עניין מיוחד לציין את זיקתו של רבו לרעיון ישוב-ארץ-ישראל: "גאוננו הנצי"ב שליט"א, הוא המחזיק **בכל כוחו** בהרעיון הנשגב של יישוב ארצנו הקדושה, וכמה פעמים יצא לדבר על דבר קדושת הדעה הזאת במכתבי העיתים לבני-ישראל" (עי' לעיל פרק ט).

"ארץ קדשנו תגיל, בראותה בן נאמן שב אליה מארץ מרחק"

עליית דודו-זקנו, הגאון ר' מרדכי גימפל יפה ז"ל מרוזינאי, בקיץ תרמ"ח, ודאי עוררה גם היא הד עמוק בלב כל המשפחה, והרי כך כתב אליו הרב באיגרת-הפרידה: "ארץ קדשנו תגיל, בראותה בן נאמן - - - שב אליה מארץ מרחק - - - כי למי כל חמדת ישראל אם לא לארץ-קודש, ורק זאת היא תפארתנו ותהילת כל עם-ד', כי בארץ קדשנו יתנוססו אדירי פארי דורנו מאירי עינינו באור ד'" (אגרות הראי"ה, ח"א, אגרת א).

סח לי הרב מרדכי-גימפל וואלק (שליט"א) [ז"ל] (בן בתו של הגאון ר' מרדכי-גימפל יפה ז"ל מרוזינאי): שאלתי פעם את מרן הרב זצ"ל, איך קרה הדבר, שסבא ז"ל שהיה כה-מסור לענין ישוב-ארץ-ישראל, לא הצליח להפעיל בנושא זה – שהעסיק אותו הרבה – את אחד-מיוחד מגדולי הדור, שהיה מאוד מיודד אתו?

ותשובת הרב היתה: לזיקה המיוחדת לארץ-ישראל נחוץ חוש מיוחד, וזיקה זו היא כמו חוש ששי לאדם מישראל, ואין לבוא בטענות או בדרישות אל מישהו, אם החוש הששי הזה חסר אצלו.

והוסיף הרב ואמר: זכות היא לנו, שבמשפחתנו, משפחת בעל ה"לבושים" [רבי מרדכי יפה ז"ל, שהוא מצאצאי דוד המלך],[259] קיים ופועל החוש המיוחד של הזיקה לארץ-ישראל. והרב מנה שורה של גדולים, המתייחסים לבעל ה"לבושים", שהצטיינו בזיקתם לארץ ישראל, ומהם גם שזכו לעלות לארץ-ישראל.

הגאון האדר"ת ז"ל: "בעז"ה תעלה לארץ-ישראל בכוחו של ציבור, בכוחו של כלל-ישראל!"

דבר חיבת-ציון הלוהטת בלבו של הרב הצעיר מזוימל נתפרסם ברבים והנה נמצא בסביבה יהודי נלבב, בעל יכולת מרובה ורוח נדיבה, ה' זלצמן ממיטאוי, שבא אל הרב והודיע לו שהוא מוכן לסייע בידו לעלות לארץ ישראל, והוא גם מתחייב לתמוך בו בקביעות, ולהמציא לו הקצבה הולמת להחזקתו שם בכבוד.[260]

הרב נטה לקבל את ההצעה, ולהגשים כבר את חזון רוחו מימים ימימה, אולם חותנו

258.

259. ראה לעיל עמ' 128 בהערה.

260. עי' לעיל עמ' 199; בשדה הראי"ה עמ' 25.

הגאון האדר״ת עיכב בעדו. דעתו היתה שהדבר עודנו מוקדם מדאי, ולא בדרך זאת צריך הרב לעלות לארץ:

– ״בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך״ (יומא לח, א) – אמר הגאון האדר״ת לחתנו הצעיר – בעזרת השם תעלה לארץ-ישראל בכוחו של ציבור, בכוחו של כלל-ישראל, ואין אתה צריך להזדקק לרצונו הטוב של יחיד, של אדם פרטי מישראל.

״אי אפשר לנו למלא את תעודתנו הכללית, כי אם בהיותנו עם יושב בארץ-ישראל, על אדמת הקודש״

כאמור לעיל (פרק כ), עבר הרב מזוימל לבויסק, וישב ברוב כבוד על כיסאו של הגאון הצדיק ר׳ מרדכי׳לי עליאשברג ז״ל, שהיה מעמודי התווך של תנועת חובבי ציון, ובאותן השנים – שנות בויסק הפוריות – התחיל הרב לפרסם את רעיונותיו הרחבים על ״תעודת ישראל ולאומיותו״ (ע׳ לעיל עמ׳ 110) אשר תוכם רצוף חזון גאולת העם וארצו:

> העם אשר התחיל להאיר מחשכי העולם – עליו לגמור את אשר־החל. – – – והמגמה הפנימית היא: רצון ד׳ שהוא שכלול האנושות כולה.
>
> והנה אין ספק, שאי אפשר לנו למלאות את תעודתנו הכללית, כי אם בהיותנו עם יושב בארץ ישראל, על אדמת הקודש, אשר רק שם אפשר לרוח עמנו להתפתח ולהיות לאור־עולם.
>
> על כן אנחנו כולנו חייבים להתאמץ בכל האפשר להגביר רוחנו – לחיות חיי עם על פי תעודתו בארצו.
>
> אוצרות הראי״ה מהדו״ב חלק ב עמ׳ 41

״סוד החכמה האלקית: שתהא ראשית-צמיחת-ישועת-ישראל ע״י השתדלותנו״

באחד המאמרים המקיפים שכתב מרן הרב זצ״ל בשנים ההן – ״אפיקים בנגב״ – זירז את ההשתדלות והעשייה, להכשרת העם לקראת שובו אל ארצו, ״אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה״:

> אם באמת ובלב־תמים, אנו חפצים בתקומת עמנו, אם בלב־נאמן הננו חפצים להכשיר את עמנו לגאולתנו ופדות־נפשנו, להשבתו מארץ־שביו וגלותו ״אל המקום אשר היה שם אהלו בתחילה״ – נעשה ונצליח.
>
> מי זה לא ישתתף, מי זה לא יתן יד, מי יעמוד מנגד לעמלים־עם־הציבור?! מי יודע אולי סוד החכמה האלוקית גוזרת שתהיה ראשית־צמיחת־ישועת ישראל באה, דוקא ע״י השתדלותנו בכוחותינו?! – – – על כן – כל פתח הנפתח, כל מקרה המזדמן, שאפשר לצפות ממנו לישועה, אין אנו רשאים לעבור עליו (אע״פ שבטוחים אנו שלא תאבד ממנו הישועה, אבל אולי **נאחר** את הטובה תחת שנוכל **להקדימה**). ואולי סוף־כל־סוף

תזדמנה הסיבות המעשיות והמוסריות באופן כזה, שתהא הפרחת ישועת עמנו ע"י מעשי־אדם, המסובבים מ"המתנשא לכל לראש", אם כן למה לא נהיה אנחנו הזוכים, הפועלים והעושים, ביותר אותם אחינו המצוינים בתורה ויראת־שמים, שהחוש הלאומי שלהם חזק ואמיץ הוא כל כך, עד שאין דוגמתו בכל העמים והלשונות.

פרק טז. אוצרות הראי"ה שם עמ' 111. מאמרי הראי"ה עמ' 321 "מאפיקים בנגב"

"עצתם והתרוממות רוחם של הציונים - גם זאת היא עצת-ד'"

וכלפי הטוענים שהכל צריך להעשות בידי שמים, כותב הרב במקום אחר:

כל האומר אם אין אני לי מי לי (אבות פ"א, יד) אינו מכחיש ח"ו בתשועת־ד', רק הוא אומר כי תשועת־ד' גם היא באה אל האדם על ידי מה שיתעורר להיוושע בהשתדלותו – – – והחכמה העליונה מחייבת באמת, שעל כל הצלחה ושלמות, בין פרטית ובין כללית, דרושה השתדלות – – – על כן אין לתפוס את הציונים כלל, במה שהם מגדילים את ערך ההשתדלות, רק עלינו להכיר כי גם עצתם והתעוררות־רוחם, גם זאת היא עצת־ד'. והקב"ה עושה שליחותו על ידי כל מה שברא בעולמו, ומכל שכן על ידי חופש דעת האדם ושכלו, לבקש הטוב לו.[261]

מאמר "השגות על חוברת 'אור לישרים'", גנזי ראי"ה עמ' 79

"אם נכין עצמנו באחדות והסכמה – יעורר ד' רוח אומות-העולם לטובתנו"

ומה שטוענים שאין תועלת, במה שמפרסמים מה שנראה מדברי חז"ל, שעתידה הגאולה להיות ע"י רצון מלכי אומות–העולם, כיוון שכעת עוד אין מגיד ומשמיע ישועה לנו בין מלכי–האומות, הווי אומר שהתועלת גדולה, – – – וראוי לנו להשתדל בזה ומצוה–רבה היא. ואם כעת עדיין אין ממלכי אומות העולם שיהיה מצדד בזה לטובתנו, אולי הוא מפני שאצלינו בעצמינו אין על זה הסכמה חזקה, ואין בנו האחדות הראויה לאומה מונהגת ע"י עצמה. אבל אם נכין את עצמינו תחילה ע"י אחדות והסכמה, יוכל להיות שגם בין מלכי אומות–העולם ימצאו כאלה, שיעורר ד' רוחם לטובתינו.

ומה שלפי שעה אולי גרמה ההשתדלות לנעילת שערי–הארץ, ולאיזה הגבלות על היושבים בארץ מכבר, עדיין אין להחליט שמפני מכשולים כאלה, שהם קטנים מאוד לערך התכלית של השאיפה הציונית, יהיה ראוי להניח את הרעיון הגדול. והדבר דומה לאיש המניח איזה שקלים בהפסד, מספק שמא יזכה בגורל כמה אלפים ורבבות, שהוא מעשים בכל יום" (שם עמ' 80).

---

261. ובאגרת להרב אליעזר נפתלי באומן ז"ל, רבה של אסטראחאן, כותב הרב: "הצלחת הציונים – אי אפשר לבטל לגמרי. אף על פי שיש בזה כמה חסרונות, מכל מקום ודאי רוח ממרום יש כאן, לבנות נשמות ארצנו הקדושה, ועל ידי הכל הקב"ה עושה שליחותו (בראשית רבה פ"י). ומי בא בסוד ד', לדעת למה יהיו העסקנים דווקא אלה, שמהם נמצאים אשר לבם הוטח מבית ומחוץ בכופר" (אגרות הראי"ה ב, עמ' קיד).

שני הקטעים דלעיל העתקתי מכתי״ק של מרן הרב זצ״ל, מתוך קונטרס קטן שהיה בידי מו״ר הגרי״מ חרל״פ זצ״ל.

כעבור שש שנים לשבת הרב בבויסק, נקרא חותנו הגאון האדר״ת ז״ל – שעבר בינתיים מרבנות פוניבז׳ לרבנות מיר – לכהן פאר ברבנות ירושלים עיר-הקודש, ובכ״ו אדר תרס״א הגיע למקום כהונתו הנעלה והנקדש.

אז הוקם קשר ישיר בין הלב הנרגש היושב בבויסק ללב הנפעם השוכן בירושלים. ידע החותן מה עמוקה השתוקקות החתן לעיר הקודש והמקדש, והלבבות שנקשרו בקשר אמיץ בפוניבז׳, המו ונכספו לשבת שוב יחדיו על אדמת הקודש.

״רבה של מיר? – רבה של ירושלים!״...

סח לי נשיא-המדינה המנוח, ר׳ זלמן שזר ז״ל:

הראשון שהצית בלבי את הניצוץ הציוני, את חיבת ירושלים, היה הרב. הא כיצד? – ילד הייתי כששלחוני ללמוד תורה בעיירה של סבא, בסטויבץ. והנה הוזמן סבא לבית רב-העיירה, הרא״מ ברודנא ז״ל, להקביל פני הגאון האדר״ת ז״ל, רבה של העיירה מיר הסמוכה, העולה לארץ-ישראל, לשבת על כיסא הרבנות בירושלים, והוא עובר את סטויבץ בדרכו לארץ. נלוויתי גם אני אל סבא, לראות את הגאון האדר״ת ז״ל ומלוויו. כשהתיישבו האורחים הדגולים – האדר״ת ז״ל וחתנו הרב מבויסק – על יד השולחן, נתכבדו בטעימה קלה. והנה הרים רב-העיירה את כוסו וקרא בקול חגיגי: ״לחיים, מירער רב. לחיים!״ (לחיים רבה של מיר, לחיים!) פתאום התרומם הרב מבויסק ממושבו, וקרא בקול רם ורוב התרגשות: ״**מיר׳ער רב**? – **ירושלים׳ער רב**!״ (רבה של **מיר**? – רבה של **ירושלים**!) קנאת הרב מבויסק לכבודה של ירושלים עיר-הקודש – שרבנותה היא הכבוד הנעלה – וחרדת-הקודש שבה ביטא את השם ירושלים, ריגשו את כל הנוכחים, ואז הרגשתי בפעם הראשונה את עניינה הגדול של **ירושלים**.

״מעלת הארץ הקדושה וההשתוקקות לבנין המקדש״

ובעת ההיא כתב הרב על פנקסו:

> כל זמן שלא ילמד לעצמו, שתתברר לו מעלת נשמת־האדם ומעלת ישראל, ומעלת הארץ־הקדושה, וההשתוקקות הראויה לכל איש ישראל לבנין המקדש, וגדולת ישראל והתרוממותם בעולם, כמעט שאי־אפשר לטעום טעם עבודת התפילה, שהיא עבודה־שבלב. כי אם לא ידע מעלת ישראל, איך יתפלל בלב שלם על גאולתם, שודאי אין הכוונה הרצויה בתפילת ברכת **גואל ישראל**, רק על מכאובי נפשו שמרגיש מצד עצמו מעול הגלות, כי ענין הברכה מעיד שהכוונה בה היא מצד מעלת ישראל וקדושתם. וכן אם לא ישכיל מעלת הארץ־הקדושה וסגולתה, איך יתפלל על בנין **ירושלים**, והלא התפילה היא דוקא מקירות־הלב, כשמרגיש שהוא חסר בדבר.

מוסר אביך, ״מעין הקדמה״, סע׳ ג, עמ׳ יט-כ

"ללמוד בשקידה ובדעה נכונה כל התורה התלויה בארץ"

עם עלות הגאון האדר"ת ז"ל לארץ-ישראל, בשנות האתחלתא של הישוב היהודי החקלאי בנחלת אבותינו, ידע כי יהיה עליו לטפל בבעיות הלכה של המצוות התלויות בארץ (תרומות ומעשרות, כלאים וערלה ושמיטה וכו'), נושאים שבמשך שנות נדודינו בגולה לא עסקו בהם בפסיקת הלכה למעשה. האדר"ת ז"ל פנה אז אל הרב בבקשה מיוחדת, שיתן דעתו על סדר זרעים, ויעסוק בעומק בכל המצוות התלויות בארץ, לבאר כל חמירא וללבן כל ספק, "לאסוקי שמעתא אליבא דהילכתא", ואף הודיע לו כי יפנה אליו בכל שאלה מעשית מחודשת שתבוא לפניו.

ברם, כבר בשנת תרנ"ג – בשבתו בזוימל – מוצאים אנו את הרב מברר את מצוות וידוי המעשרות וביעורם לכל פרטיהן, ונדפסו הדברים בספרו "משפט כהן" סי' נה-נו, ודברי-פתיחתו לבירורים אלה על החובה לעסוק "במצות הקודש והמקדש וכל התורה התלויה בארץ", והצורך "ללמוד בשקידה ודעה נכונה את אלה חלקי התורה", נקבעו ע"י בנו-יחידו בראש הספר כ"הקדמה לתכנו וכיוונו הכללי של הספר 'משפט כהן' כולו".

"ידיו ולבו לעמו ולארצו נתונים נתונים"

גם מתוך שורות מכתבו של אחד מנכבדי בויסק, שביקר בארץ ישראל, אנו מבחינים עד מה הרגיש את חיבת ארץ ישראל הנטועה בלב איש-האמונים אב"ד דקהילתו:

ב"ה, פעיה"ק יפו יצ"ו, ג' נח תרס"ג

כבוד הרב הגאון, איש אמונים, ידיו ולבו לעמו ולארצו נתונים נתונים. סוע"ה וכו' מרנא אברהם יצחק הכהן קוק אב"ד דק"ק בויסק יצ"ו.

שלום למר שלום לתורתו ולהדרת גאונו,

– – – הודות לד' כי זיכני לראות את הארץ הקדושה ולנשק עפרה. – – – באתי ירושלימה בשעה החמישית, סרתי לבית מלון, ותיכף ומיד ביקרתי את פני גאון חמיו [האדר"ת ז"ל], ומאוד שמחו לקראתי, חביב היה להם כל סיפור ודיבור בנוגע לכת"ר ולבני ביתו.

הרבה ידיעות רכשתי לי בענין הישוב, ונהירין לי שביליו כשבילי דבויסק. – – – והנני חותם מכתבי בהדרת הכבוד ומברך את כת"ר בכל מילי דמיטב, ממני הצעיר עבדו המברכו מציון.

יצחק זאב יפה

בטח בחן כ"ת גאונו את בני שיחי' בבואו מטעלז.

פרק כז

ר' יואל משה סלומון – השושבין של רבנות יפו

הגאון האדר"ת ז"ל: "תועלת גדולה לירושלים ולכלל-ישראל"

בי"ד סיון שנת תרס"ב, נפטר הגאון המקובל ר' נפתלי הירץ הלוי ז"ל (וידנבאום), רבה של יפו, בראשית האתחלתא של העלייה השנייה – עליית צעירים מרוסיה, וקהילת יפו נחלצה מיד לחפש לה רב, איש על העדה, אשר מצודתו תהא פרושה גם על המושבות החדשות, שקמו על ידה בימים ההם.

דלה היתה העיר וענייה, ואף היו בה חיכוכים פנימיים, ועם זאת גברה חיבת הארץ וחובת הארץ בליבו של הגאון האדר"ת ז"ל, והוא מיהר להציע את הדבר בפני חתנו ולאמצו לקבל את רבנות יפו.

בה בשנה שלח הגאון האדר"ת ז"ל, שישב כבר שנתיים ימים על כיסא הרבנות של ירושלים, את המכתב הדחוף דלקמן, אל חתנו-לשעבר, "אהוב נפשו" מרן הרב זצ"ל:

> לידיד-לבי אהוב-נפשי הרב הגאון המפורסם לשם ולתהלה מו"ה אברהם יצחק הכהן נ"י הגאבד"ק בויסק,
>
> מכתבי זה הנני שולח למען כבוד-גאונו נ"י, בדבר חדש וגם נחוץ מאוד, לדעת דעת-כבוד-גאונו נ"י במוקדם. והוא הדבר: עיר-הקודש **יפו** נחוצה מאוד לרב, וכבר דפקו על פתחי הגאונים הרב ר' חיים ברלין והרב ר' מרדכי מאושמינא[262] שיחיו לאוי"ט, ולא עלתה בידיהם. והנה שיחרו פני היום, לכתוב לכבוד גאונו אודות זה. והן לא אכחד כי כבר כחצי שנה היה הרעיון הזה בלבי, – – – אמנם עתה זה איזה שעות, באו אלי הנכבד הר' [יואל] משה סאלאמאן ועוד נכבד מיפו, והציעו לפני אודות כ"ג נ"י – – –

---

262. ר' מרדכי ווייצעל רוזנבלט ה'תקצ"ז-ה'תרע"ו. רבן של בוטען, קורליץ, אושמינה וסלונים. מח"ס הדרת מרדכי. עי' לעיל עמ' 177-176. ועי' כתב-ידו של הרב נרי"ה עליו בשחר אורו עמ' 261; לנתיבות ישראל ב סוף מאמר עה; מתוך התורה הגואלת חלק א עמ' נ-נא.

והנה מאוד ערגה נפשי לזה באין-ערוך, ולמותר להאריך, כאשר יודע בעצמו, ובכלל יהיה לתועלת גדולה גם לירושלים ולכלל-ישראל, כאשר יזכנו ד' להיות ביחד. ופה ב"ה הכל יהיה בידינו, הדפוס הוא חפשי [מצנזורה] ב"ה, ואת אשר נסכים לרצון ד', להגדיל תורה ולעשות חיל לטובת כלל-ישראל, תצא מפה תורה לכל ישראל.

"אדר היקר", מהדורה שניה, ירושלים תשכ"ז[263]

ר' יואל-משה סלומון ז"ל – "העילוי הירושלמי" (תלמיד הגאונים רבי שמואל סלנט ז"ל ורבי משה-יהודה-ליב ז"ל הרב מקוטנא בעל "זית רענן"), בנו של "הפלח היהודי הראשון" ר' מרדכי סלומון ז"ל, ונכדו של גואל ובונה בית-כנסת ה"חורבה", ר' שלמה-זלמן צורף ז"ל – לו נאה היה לזכות ולהיות השושבין, בין מרן הרב זצ"ל לרבנות עיה"ק יפו ת"ו. הוא – עורך "יהודה וירושלים" וממייסדי פתח-תקוה אם-המושבות – זכה להיות המתחיל והגומר, בעזרת המתנשא לכל לראש, להעלות את הרב ארצה-ישראל, ולהכתירו כאלוף לראשה של קהילת יפו.

"לקרב ולאחד הלבבות – – –
ולרומם קרן אדמת הקודש"

בראש עיתונו של הרי"מ סלומון – שגליונו הראשון הופיע ב' אדר תרל"ז – נאמר כי הוא "יעיר ויעורר חמדת-הקודש ואהבת **יהודה וירושלים**, בלבב אחינו-בני-ישראל בכל תפוצותיהם, לקרב ולאחד הלבבות, להרים דגל התורה והיראה, החכמה והמדע, הישוב והבנין, המסחר והמלאכה, לרומם קרן אדמת-הקודש לתועלת איש ישראל".

ובאחד ממאמריו הראשונים בעיתונו, הוסיף וכתב את השורות הנרגשות: "איך ינעם לנו זיו קרני השמש, בעת אשר ארץ חמדתנו עלוטה בערפל? ואיך תתענק נפשנו על פרחי החמד העוטפים גבעות-עולם, בעת אשר הרי ישראל יתכסו בשממון? אלף ושמונה מאות חדשי האביב משנות גלותנו, הופיעו בזוהרם על פני הארץ, וקווי זוהרם לא האירו פני בתולת-בת-יהודה".

והנה כעבור קרוב לשתי עשרות שנים, בשנת תרנ"ו, יצא הרי"מ סלומון ז"ל לרוסיה כשליח-ציבור, לפתרון יסודי של כמה בעיות כלליות הנוגעות למוסדות החסד המאוחדים ב"ועד הכוללים" בירושלים. הוא ביקר בווילנא ובקובנה, ונתקבל בכבוד רב בכל חוגי החרדים. אכן, גדולים וטובים המריצוהו, להוסיף על שליחותו ביקור מיוחד, בעיר קטנה בקורלאנד ושמה בויסק, הואיל והרב המופלא, הגאון הצעיר השוכן כבוד בתוכה, נודע לתהילה ברעיונותיו על עם-ד' בכללו ובגישתו הערנית לענייני ישוב ארץ ישראל.

---

263. אגרות האדר"ת, אגרת יב, עמ' צ; אגרות הראי"ה חלק א, נוספות, אגרת א, עמ' שעב.

"איש-ירושלים דנא, מהראשונים לבונים ולמיישבים – לבבני בחן-שפתותיו ורוח-בינתו"

הרי"מ סלומון הגיע לבויסק ושהה כמה ימים בבית הרב, וכמלכת-שבא בשעתה, קבע גם הוא: "אמת היה הדבר אשר שמעתי – – – והנה לא הוגד לי החצי, הוספת חכמה וטוב, אל השמועה אשר שמעתי" (מלכים-א, י, ז).

אף רבה של בויסק התרשם עמוקות מאיש-ירושלים האציל, בעל המוח הבהיר וכושר ההבעה הנמרץ, אשר לבו בוער באש-תמיד של אהבת-ארץ-ישראל וכו', וכעבור שנים כותב מרן הרב זצ"ל אל "רם הפעלים לזכרונות עיר-קדשנו, גונז-אוצרות לדורשי-רשומות, הרה"ח ר' פנחס גרייבסקי נ"י", על דמותו המיוחדת של הרי"מ סלומון ז"ל:

> מעת הכרתיו בהיותו אורח בביתי, בחוץ-לארץ בעיר בויסק, מלאתי נהרה מהליבוב אשר ליבבני איש-ירושלים דנא, בחן-שפתיו ורוח-בינתו, ובלהבת האידיאלים שלו לתחיית ישראל על אדמתו, ברגש מלא אצילות וטהרה, הוא הרב החכם, מהראשונים לבונים ומיישבים את יישובנו החדש, רבי יואל-משה סלומון ז"ל, אשר היה יחד עם זה שומר-נחלת-אבות-קדומים, ונוצר באהבה נאמנה את היסודות של הישוב הישן, בכל תומת-לב ומסירות נאמנה, אשר ירש מאבותיו רבי-המעשים, הר' מרדכי סלומון ז"ל, ואביו הר' זלמן צורף ז"ל, הנודעים ורשומים בעסקנותם ובמפעליהם להרחבת הישוב העתיק, בראשית תקופת התחדשותו האחרונה בירושלים. – – – פועל נאמן בעבודת-הכלל, באותו רוח הטוהר המציין את ראשוני עסקנינו המיוחדים.
>
> "מגנזי ירושלים", חוברת המאה, ירושלים תרצ"ב,
> למלאת עשרים שנה לפטירת הרי"מ סלומון ז"ל, י"ב חשון תרע"ג[264א]

דמותו של הרב מבויסק שמורה היתה בלבו של רי"מ סלומון ז"ל כדמות נעלה שמקומה יכירנה בארץ-ישראל, – וכשנתפנתה רבנות יפו, התעורר, אפוא, מיד לפעולה: הנה עכשיו הזמן וזה המקום, להעלות את רבה של בויסק, לשדה "הישוב והבנין – – – ולרומם קרן אדמת-הקודש".

הגאון ר' שמואל סלנט ז"ל: "מי יתן והיה – – – נוכל לתקן הרבה"

כמסופר כבר, פנה הרי"מ סלומון ז"ל אל הגאון האדר"ת ז"ל, והעלה בפניו את ההצעה הנכבדה, והאדר"ת ז"ל, שנפשו היתה קשורה בנפש חתנו-לשעבר, הזדרז מיד והעביר את ההצעה לבויסק, בתוספת דברי חיזוק ועידוד והמרצה לעלות ולבוא – "וד' יזכנו לחדוות פניו בשמחה במהרה" (אגרות הראי"ה א, נוספות, אגרת כ, עמ' שעד).

---

264. מאמר תמציתי המציג לפנינו את דמותו ומספר לנו בקצרה תולדותיו של הבונה-המיישב המיוחד הזה, נדפס ב"ספר מאה שנה" בעריכת טריוואקס-שטיינמן, תל-אביב תרצ"ח, עמ' 151-162. וראה "גבורת ראשונים" לרא"מ חריזמן, ירושלים תש"ו, עמ' 62-58.

מרן הרב זצ"ל, אשר קיבל את ההצעה בשמחה, פנה מיד במכתב אל חותנו-לשעבר, וראשית שאלתו היתה, מה דעת סבא-קדישא, רבה הישיש של ירושלים, הגאון ר' שמואל סלנט ז"ל, אשר על פיו ישק כל מינוי של רבנות בארצנו הקדושה. ושוב הזדרז הגאון האדר"ת ז"ל ובאור ליום ג' לפרשת "טובה הארץ מאד מאד" [פ' שלח], כתב אל "אהוב-נפשו וחביב-לבו": "על דבר שאלתו מה דעת הגאון ר' שמואל סאלנט נ"י – הנה עתה שבתי מביתו – – – ושאלתיו על זה, והשיב בשמחה: "מי יתן והיה, אדרבה יכבדנו בביאתו גם לפה, וכי נוכל לתקן הרבה, בשנהיה בדעה אחת איה"ש" (נוספות ל"אגרות הראיה" ח"א, אגרת ב, עמ' שעג).

רי"מ סלומון ז"ל לא הסתפק רק בהעלאת ההצעה דרך הגאון האדר"ת ז"ל, ובקבלת הסכמתו החמה של הגר"ש סלנט ז"ל, אלא פעל במרץ גם אצל ראשי הציבור בקהילת יפו. בראש וראשונה שכנע את הפרנס העיקרי של הקהילה, ראש ועד-העיר רב-ההשפעה, ר' שמעון רוקח ז"ל (אביו של מי שהיה אחר כך ראש עיריית תל-אביב ושר-הפנים בממשלת ישראל ה' ישראל רוקח ז"ל), שנבחר לתפקידו על-ידי האשכנזים והספרדים גם יחד.[265]

---

265. השומר הנאמן של "גנזי ירושלים", הר"ר פינחס בר' צבי גרייבסקי ז"ל, כותב ב"דואר היום" ג' תשרי תרצ"ו, במלאת ה"שלשים" לפטירתו של מרן הרב זצ"ל, "על התמנותו של הגאון קוק לרב ביפו":

בתיק המכתבים הצבוריים של מר אחי המנוח הרב ר' יעקב גולדמן ז"ל, שהיה מזכיר העדה ביפו, מוצא אני את המכתב בנידון זה הבא לקמן:

בה"י יום ב' לפ' תרומה שנת תרס"ג.

שלום וברכה לידידי היקר והנכבד וכו' מוה"ר יעקב גאלדמאן נ"י ולכל ידידי הנאהבים הדואגים לשלום ולכבוד עה"ק יפו ת"ו, ובראשם ידידי הש"ר [ר' שמעון רוקח] נ"י, שלום!

תמול הגיע למרן האדר"ת, מכתב תשובה מאת הרב הגאון מבויסק שליט"א (והוא מכתב תשובה על מכתבו הראשון של מרן שליט"א, אשר כתבו בטרם בא הש"ר לפה), ומודיע כי חפץ מאד לבוא לשכון בהר הק', ובקשתו שתהיה הספקתו שלשה לי"פ לשבוע, ומזה ינוכה שכר הדירה. ואני אמרתי למרן, שאי-אפשר להעמיס לעת עתה יותר על בני הקהילה. אמנם, הלא שכר הדירה ונוסף החור"ק שיקבל מהכולל, הלא ישלימו כמעט לערך הזה. והנה כנראה שמזה לא יהיה עיכוב. (עי' להלן עמ' 278). אמנם הוא מוסיף לשאל אם לא יוגרם מביאתו איזה מחלוקת וקפוח לבני ביתו של המנוח [הרנ"ה הלוי ז"ל], ועוד שואל אם לא יהיה לו עגמת נפש מחתן המנוח [הרב יוסף צבי הלוי ז"ל] (כלהלן ריש פרק כט וע' חיי הראי"ה א, א). – ושאלתי למרן, הלא שמעתי ממנו, כי הוא במכתבו לתמן, הגיד והציג את כל המעלות עם המגרעות יחד – והשיב לי אמנם כן, זה באר במכתבו השני, שכתב אחרי בוא הש"ר, וע"כ יעצתיו לבלי עשות דבר, עד תשובה למכתב השני, ואז נתחיל לגשת אל הפעולה. רואה אנכי ומצפה, כי בעזה"י השידוך יגמר בכבוד, ואל יתמהמה, והעיר יפו תפרח ותגל.

ידידכם יואל משה סאלאמאן.

פ"ש (=פרישת שלום) לידידי הרב וכו' מוה"ר חיים צבי מבוטן נ"י – חזקו ואמצו ולה' הישועה, הנ"ל.

ר׳ שמעון רוקח ז״ל קיבל את דעתו-הצעתו של הרי״מ סלומון ז״ל, והיה אחר-כך בין הפעילים לזרז את העלאת הרב ליפו. בהשפעתו פעל אצל הממשלה הטורקית, להרשות כניסתו של הרב והשתקעותו בארץ (דבר שנאסר אז על אזרחי חו״ל, ולכל דרכון של עולה הוצמדה ״הפיתקה האדומה״, אשר אסרה שהייתו בארץ למעלה משלושה חדשים), אף גם הצליח לשתף אחר-כך את השלטון בקבלת-הפנים החגיגית ביום רדת הרב מהאניה בנמל יפו, ונשלחו פרשים כמשמר-כבוד לפני המרכבה אשר עליה נסע הרב ומשפחתו (״מגנזי ירושלים״, חוברת המאה, ירושלים תרצ״ג, עמ׳ כח).

אחרי ר׳ שמעון רוקח ז״ל, עזר הרבה לחיזוק מועמדותו של מרן הרב זצ״ל, רבי שרגא פייבל הלוי הולצברג ז״ל (אביו של המחנך הדגול ד״ר רפאל-יצחק הלוי הולצברג (שיחי׳) [ז״ל][266]). הוא היה ידוע בשם רבי פייבל מפאריז (חניך ישיבות ליטא, שבהתאם להשתדלותו של הגאון ר׳ ישראל סלנטר ז״ל התגייס גם הוא ויצא בשעתו לפריז, לשמש שם כשוחט ולחזק את הציבור החרדי בעיר הבירה של צרפת[267]), והיה מעורה בעולם הרבנות, וכיוון שידע ושמע על אישיותו של מרן הרב זצ״ל עוד מימי בחרותו, מתקופת לימודו של הרב בוולוז׳ין, נכנס בעובי הקורה וקרב לרעיון את החוג הלמדני ביפו.[268]

ובכדי לקרב להרב גם את חוג חסידי-חב״ד, פנה הרי״מ סלומון ז״ל אל אחד הרבנים החשובים, ששימש כרב של החסידים בעיירה בירז׳ בליטא, הרב ר׳ פנחס הכהן לינטופ ז״ל, שהיה גדול בנגלה ובנסתר גם יחד, וביקש את סיועו (הרי״מ ידע על קשריו המיוחדים עם מרן הרב זצ״ל, וההערצה הרבה אשר הוא רוחש לו). הר״פ נענה ברצון רב, והודיע לחסידי חב״ד ביפו שיקבלו את הרב מבויסק בזרועות פתוחות, הפליג מאוד בשבחו כגדול בתורה ובחכמה ובמידות טובות, אשר גם ספרי חסידות-חב״ד שגורים בפיו, והשפעתו תהיה ברוכה ביותר.

> בכל דור ודור, יורדין ניצוצין מנשמת משה רבינו עליו השלום, ומתלבשין בגוף ונפש של חכמי הדור, עיני העדה, ללמד דעת את העם, ולידע גדולת ד׳ – – – כי העבודה-שבלב היא לפי הדעת.
>
> אדמו״ר הרש״ז ז״ל, לקוטי אמרים פרק מב[269]

---

266. ד״ר רפאל-יצחק הולצברג-עציון ז״ל, לטביה ה׳תרמ״א – ה׳תשמ״ב.
267. ע׳ טל הראי״ה סוף פרק ח, עמ׳ קצ.
268. ראה מאמרו המפורט של ר״מ צינוביץ ״בואו של הרב ליפו״, חוב׳ ״הליכות״ של המועצה הדתית, תל-אביב, טבת, תשכ״ו, עמ׳ 34-32.
269. ע״ע חיי הראי״ה פרק א.

פרק כח

הרב מבויסק עולה ליפו

באותה שעה עמדה על הפרק הצעה נכבדה של הגאון ר׳ אליעזר גורדון ז״ל, אב״ד של טלז וראש ישיבתה המפוארה (ע׳ עוד להלן פרק ל). ההצעה היתה שמרן הרב זצ״ל יבוא לישיבה כמשפיע תורני ורוחני – משרה חשובה שנהיתה חיונית, כתריס בפני הזרמים הרעיוניים, שהתסיסו את בני-הנעורים, וחדרו גם לבתי-המדרש.

״בשנה האחרונה לשבת הרב בבויסק, התחילה המהפכה ברוסיה, היא עשתה שמות וחדרה גם לאהלי-שם, רוח המרד התחיל לפעם גם בישיבת טלז, והגאון ר״א גורדון ז״ל החליט להזמין את הרב מבויסק, ולהעמידו בראש ההדרכה הרוחנית, שישפיע מרוחו ויאציל מהודו והדרו על בני הישיבה״ (אור מופלא – ת״א תשל״ב – עמ׳ מב). הרב כבר ביקר בישיבה ושהה שם כמה ימים – ורב היה רושם ביקורו בישיבה – וכבר היה קרוב העניין להגמר בכי-טוב, אולם הצעת הרבנות ביפו שינתה את מהלך הדברים – **ארץ-ישראל** הכריעה את הכף. הלב הכלל-ישראלי נמשך לארץ-ישראל.

הרב קיבל בשמחה את הצעת רבנות יפו, אלא שעיכבו אותו חובות כספיים שרבצו עליו (פזרנותו הגדולה במעשי צדקה וחסד[270], אילצו את המשפחה להיכנס בעול של חובות). קהילת יפו הענייה התלבטה בבעיה, ולעומתה היתה קהילת בויסק מוכנה לשלם את כל החובות, ובלבד שרבה-פארה ימשיך לכהן אצלם. אולם לא עבר זמן רב, ויפו מצאה גם היא דרך לחלץ את הרב מחובותיו, ובחורף תרס״ד היתה כבר החלטה ברורה: רבה של בויסק עולה לארץ-ישראל.

הרב יצחק ניסנבוים ז״ל:
״רב צולל בים-התלמודים, איש-הרוח הסולל לו דרך לעצמו״

החלטתו של הרב מבויסק עוררה הדים רחבים בחוגי הרבנים וראשי הציבור, ומתוך דברים שבכתב שהגיעו אלינו מן הימים ההם, למדים אנו באילו רגשות מעורבים נתקבלה החלטתו של הרב לעלות לארץ. הרי לפנינו סיפורו של הרב יצחק ניסנבוים ז״ל, הי״ד (״עלי חלדי״, ירושלים ה׳תשכ״ט, עמ׳ 189-187):

---

270. ע״י לעיל פרק טז, ובעמ׳ 212-211.

"בחורף תרס"ד נסעתי לקורלאנד, ובהיותי בעיר מיטוי אמרתי לסור לבויסק, אם כי הקור בחוץ היה גדול והדרך היא רחוקה, וצריכים לנסוע בעגלה יותר מעשר שעות. מטרת נסיעתי לעיר הזאת היתה להתוודע אל הרב-דמתא, רבי אברהם יצחק הכהן קוק. את שמע הרב שמעתי זה כבר. בעודני צעיר קראתי את מאמרו ב"כנסת ישראל" לשפ"ר (שאול פנחס רבינוביץ[2]), על הגאון הנצי"ב מוולוז'ין, וכתלמיד ה"ישיבה", המחבב את רבו הזקן, נהניתי מאוד מדבריו. אחרי כן קראתי את דבריו ב"עטור סופרים" שלו, בהיותו רב בעיר זוימל, ושמעתי עליו כי הוא השקיע עצמו בלימוד הקבלה, ומתנהג בחסידות ופרישות. אורח הבא אליו מעיר אחרת, הוא מאכילו ומשקהו, ובהפרדו ממנו הוא תוחב לתוך כיס בגדו של האורח פרוסת לחם, ומלווהו ארבע-אמות מחוץ לביתו, לקיים מה שאמרו: 'לא פטרנוהו בלי מזון ולוויה'.

והנה בראשית שנה זו נודע לי, כי הוא מתקבל לרב **ביפו**. הרב ביפו היה רב גם למושבות העבריות אשר ביהודה, וידעתי את התפקיד הגדול, שיש לרב כזה בהתפתחות הישוב. – – – ועל כן החלטתי להיות בביתו של הרב החדש ליפו ולהמושבות, להכיר אותו פנים אל פנים ולעמוד על טיבו כראוי.

שהיתי בעיר בויסק שלושה ימים, ובכל יום ישבתי שעות אחדות בבית הרב, ושוחחנו על עניינים שונים בהלכה, באגדה ובשאלות החיים. ראיתי לפני לא רב רגיל, ההולך בדרך הכבושה לרבים, כי אם איש-הרוח, הסולל לו דרך לעצמו. את הדרך עוד לא מצא, אבל מחפש הוא אותה בכל ארכה ורחבה ועומקה של היהדות. צולל הוא בים התלמודים, המדרשים, הפילוסופיה, הקבלה, החסידות, וגם בספרות העברית החדשה, ומעלה אבנים יקרות לכבוש דרכו.

פעם אחת שאלתי אותו: אדוני הרב! מתעתד אתה לעלות לשבת על כיסא הרבנות ביפו ובמושבות יהודה, שם הרי תעלינה לפניך שאלות חדשות, שאינן בגולה: שאלות הישוב העברי החקלאי, והאם שמת לבך להתעסק בהלכות-התלויות-בארץ ולהתעמק בהן? – כן – ענה – ולא רק בהלכות-התלויות-**בארץ**, כי אם גם בהלכות-התלויות-**במקדש**, כי הרי **כהן אני**"!

ר' זאב יעבץ ז"ל: "חייב אני להזהירו, לבלתי תת נפשו מול פני המלחמה החזקה"

ובעצם הימים ההם, בהם התכונן הרב לעלות לארץ-ישראל, בהם עלה ונתעלה ברוחו פי-שנים "במעלות הארץ הקדושה", ובתכלית-הכוסף לבנין עיר-הקודש-והמקדש, ישב בווילנא החכם-הסופר-ההיסטוריון ר' זאב יעבץ ז"ל, חובב-ציון נלהב, אשר קיים מצות-ישוב-ארץ-ישראל בגופו, וישב בה קרוב לעשר שנים (מאייר תרמ"ז עד אדר תרנ"ז), ואשר נחשב בשעתו כ"סופרו ומשוררו הראשון של הישוב" (מ. סמילנסקי "פרקים בתולדות הישוב", ת"א תרצ"ט, עמ' 73), ולבסוף נאלץ לעזוב את הארץ מלא צער ואכזבה, אף היה מיואש מסיכוי רציני לשינוי פני המציאות בישוב החדש [עי' מאמרו של ר"ש הרשברג ז"ל, ההד, ניסן תרצ"ד].

ובהגיע דבר החלטתו של הרב מבויסק לאזניו של ר' זאב יעבץ, ישב וכתב לו אגרת-בת-מחלת-לב, אגרת שבה הוא רואה לעצמו חובה להזהירו מפני התקלות הצפויות לו

ביפו, ולעומת זה מפציר הוא בו להשאר באירופה ולעמוד בראש מערכותיה של היהדות הנאמנה. האגרת נדפסה בשלמותה ב"סיני" ניסן-אייר תשי"א[271]:

ב"ה, ווילנא, י"א כסלו תרס"ד.

שלום רב לכבוד הרב הגאון המופלא בחכמה וביראה, מעוז לתורה, כש"ת מוה"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א.

– – – מעודי שמחתי לקראת כל גדול בישראל, אשר נשאו לבו לכונן את מושבו בארצנו הקדושה, באחת ערי הארץ או אחוזותיה – קאלאניען – חוץ מירושלים עיר-קדושנו – – – גם היום הנני משבח את חכמת הדרת-גאונו, אשר בדק ומצא כי רבה הברכה אשר יביאו גדולי התורה בהתיישבם **במדינה**, מאשר תבוא בהתיישבם סמוך **למקדש**. לעומת זאת ידווה לבי, להגיד, כי יודע אני ומכיר את יפו – – – העיר השתרשה בחטא – – – ובית הספר אשר הוקם בה, גרוע הרבה מן העגל אשר הקים ירבעם, כי תחילת עשייתו היתה לעקור שם-שמים מפי עוללינו וטפינו.

יודע אדוני כי זהיר אני מאוד בעטי, אולם אינני רשאי לעמוד על דם רעי, ואף כי על דם איש גאון וצדיק כמוהו, וחייב אני להזהירו לבלתי תת את נפשו אל מול פני המלחמה החזקה, כי במקומה לא יוכל לה, אף אם יהיה כח-איתנים כוחו.

– – – אם כי עיקר כוונתו כיום, להרים את קרן היהדות בארץ ישראל, יסלח לי אם אומר כי הזמנים המשתנים העתיקו את מקום-מלחמת מקרב הארץ החוצה, למקום זה [רוסיה] שאנו שרויים בו.

– – – יש לנו היראים לכונן מכון – – – אשר בו נדבר לכבוד דתנו הצרופה והעתיקה בקומה זקופה ובקול רם, והדבר הזה אפשר לנו רק פה, בלב אירופה, בשוק חיי הרבים, במקום אשר כל מראה נראה וכל קול נשמע.

– – – וכבוד תורתו הוא לפי דעתי אחד מן השרידים, או **השריד האחד**, היודע את הדבר אשר לו היהדות צריכה – – – על כן נכספתי מאוד כי יקום בראש מערכותינו ולא יעזוב את מקומו.

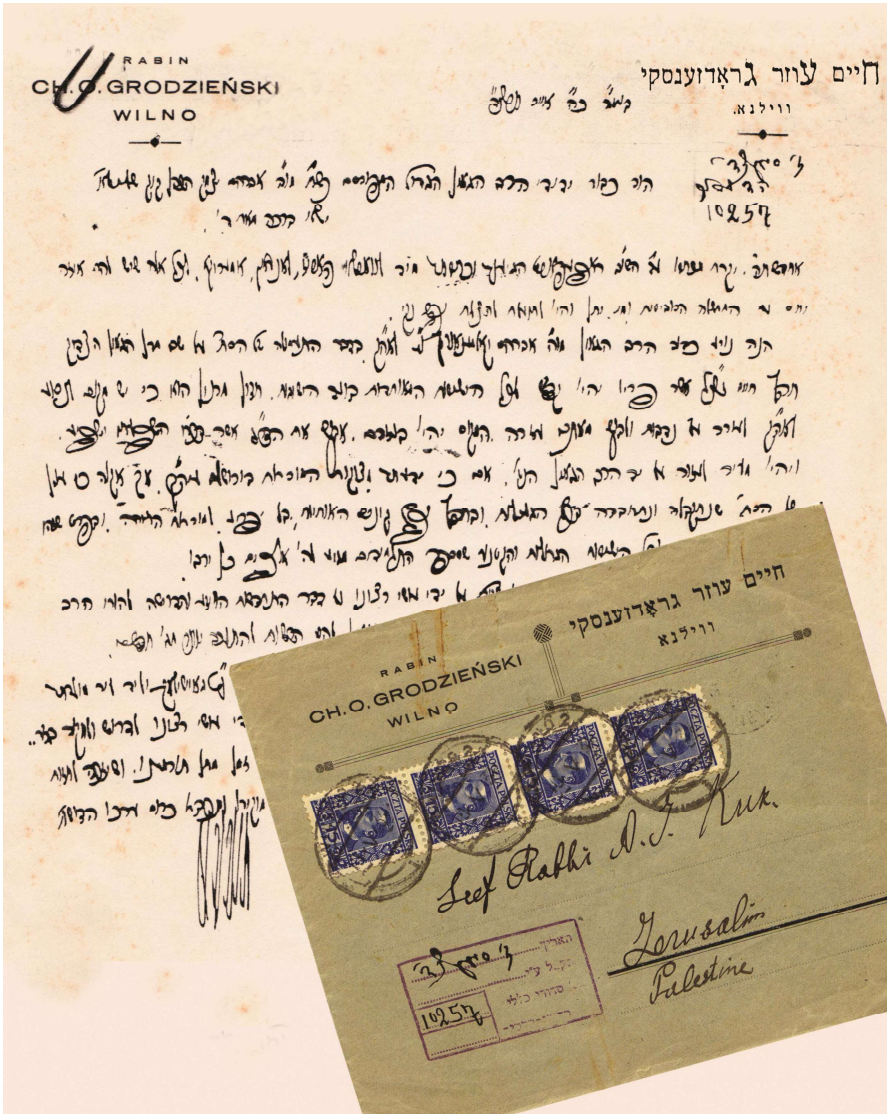
גם הגאון ר' חיים-עוזר גרודזנסקי ז"ל, רבה של ווילנא, ניסה לעכב אותו באותו נימוק, שהשפעתו הברוכה נחוצה מאוד, בתוככי הקיבוץ הגדול והתוסס של יהדות-רוסיה.

ברם מרן הרב זצ"ל נשאר נאמן לקול הפנימי של הנשמה, לדבר-ד' אשר הנחהו לארץ-הבחירה: "כך אמר הקב"ה **לאברהם**, עד שתהא מאיר לי מאספוטמיא וחברותיה, בוא והאיר לפני בארץ-ישראל" (בראשית-רבה ל, י).

מרן הרב זצ"ל, לא רק שלא נרתע מהמערכה הקשה העומדת לפניו בארץ-ישראל, אלא להיפך, הוא ראה כאן את ייעודו הגדול, את שליחותו ממרום.

---

271. ושוב בטל הראי"ה פרק ח, עמ' קעז-קעט. וע' חיי הראי"ה ריש פרק א.

אגרת מהגרח״ע לרא״ה. אגרות לרא״ה מהדו״ב סי׳ שלב.

לעומת דעתו הפסימית-השלילית של החכם-הסופר, אנין-הדעת, ר' זאב יעבץ ז"ל, קמה וגם ניצבה פעולתו החיובית-הנמרצת של איש-העט-והאת, פורץ-החומות ומרחיב-הגבולות, רבי יואל-משה סלומון ז"ל.[272]

"להכיר בהכרה ברורה שקיום התורה – עומד בראש הלאומיות"

באותה תקופה כתב מרן הרב זצ"ל: "הלב הומה מאוד על רגש הלאומיות, שהוא רגש טוב ויקר, שיש בו הרבה הוד ונועם, ומוכשר הוא להביא שלום וברכה לישראל, כשילקח בדרכו הנכונה, על פי הדרך הראויה לישראל שאין לה דוגמא ולשון – – – לעשות ליסוד-הלאומיות ותולדתה הציונית דוקא את ברית-ד', קיום התורה והמצוה בפועל, להכיר בהכרה ברורה שקיום התורה הוא העומד בראש הלאומיות, ורק אותה לאומיות היא הנאותה לישראל.

כל היחס שלנו לארץ-אבותינו, נסמך הוא על "ושבת אל ד' אלקיך ושמעת בקולו". אותו המקלט שאנו מבקשים "שם על גדות הירדן", קשור הוא בתשובה לאיתן-התורה, ככל אשר צוה ד' ביום כרתו אתנו את בריתו – "ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך". אלו הם האמצעים הנכונים להשגת המטרה הלאומית".

אפיקים בנגב: אוצרות הראי"ה מהדו"ב חלק ב עמ' 110

"אי אפשר לבטל ישיבת ארץ-ישראל בגלל חששות ומיחושים"

כעבור זמן-מה הננו קוראים במכתב שכתב מרן הרב זצ"ל אל אחיו הצעיר, ר' שמואל קוק ז"ל: "ענין הנסיעה ב"ה, כפי הנראה שנוציאה לפועל בחסדי השי"ת באלו השבועות, כי הם [ראשי הקהילה ביפו] מאיצים בדבר, וכן עוזרים להם מירושלים [מבית הגאון האדר"ת ז"ל] לזרזנו בזרוזין. ובאמת מה תועלת באיחור, סוף כל סוף אי אפשר לבטל חלילה ישיבת-ארץ-ישראל בשביל חששות ומיחושים" (אגרות הראיה, ח"א, אגרת טו, עמ' יד).

בתחילה עלה במחשבה להקדים לעלייה, פגישה עם אבי-הישוב, "הנדיב הידוע", הברון רוטשילד ז"ל בפאריז, בכדי לדון אתו על כמה בעיות דחופות שעמדו אז על הפרק בישובה של ארץ-ישראל. אולם לאחר שנתברר שפגישה זו איננה בת-ביצוע, יצא הרב ומשפחתו מבויסק בתחילת קיץ תרס"ד, ביום א' פרשת אמור אל הכהנים (ט' באייר), לדרכו צלחה דרך אודיסה.

---

272. ואכן נתגלגלה לו זכות זו, בשכר חיבת-הארץ העמוקה שלו, שהרי כך היה הרי"מ סלומון ז"ל משיב לאלה שהציעו לפניו רבנות חשובה בחוץ-לארץ (והיו כמה הצעות קוסמות ביותר): "מוטב לו לאדם מישראל להיות בעל-בית פשוט בארץ ישראל, ולמכור שם פולים ושאר ירקות, מלהיות רב אב"ד בעיר גדולה בחוץ-לארץ".

״ידעו גם בני יפו להוקירו ולכבדו כמו שידעו בני בויסק בשעתם״

על יציאת צדיק מן העיר, כתב אז בנו של הרב יקותיאל הדיין ז״ל מבויסק, רב-ספרא, ר׳ יעקב הלוי אפרימזון ז״ל (״הצופה מהר אפרים״), את הדברים דלקמן (הפלס, אייר תרס״ד):

״דוגמא להשפעת הרבנות חזינו בבויסק (פלך קורלאנד), אשר הרב הגאון הצדיק מוה״ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט״א, יצא ממנה לעלות לארץ-הקודש, לכהן במשרת הרבנות דק׳ יפו תובב״א. בערך שנה וחצי שנה עצרו אותו בני בויסק, וישתדלו בחרף-נפש כמעט לעכבו בתוכם, אך הרב כבר היה אחוז בחבלי-ההבטחה, שהבטיח לעדת יפו לבא אליה, ולא אבה לשנות דיבורו. יום הפרידה היה קשה לבני העדה, באופן אשר לא נוכל לתאר. כל הקהל הגדול חש בנפשו כי היום הוא נפרד מאת היקר והקדוש לו. בעת שדרש הרב דרשותיו האחרונות בבית-הכנסת, וגם על פרשת הדרכים מקום שם ליווהו בני-העדה, הרגישו כולם התעלות מוסרית, ורגש קודש מילא את הלבב. הרושם היה כה חזק וכה עמוק, עד כי אי אפשר לתארו בדברים מעטים. באותה שעה הרגישו וידעו כל העם, כי יש ערך רוחני להרבנות האמיתית, ערך אשר לא ישוער באמת-איש מן השוק. נברך את הרב, כי ידעו גם בני-יפו להוקירו ולכבדו, כמו שידעו בני-בויסק בשעתם,[273] וישב לכיסא-יפו עד עמוד כהן לאורים ולתומים״.

״עצם הפרידה מעמיקה את הקשרים הנפשיים בינינו״

אחיו של הרב, רש״ח קוק ז״ל מספר:

״בצאת הרב מבויסק, הלכו אחריו כמעט כל בני העיר ללוותו, אף הם המשיכו ללכת מרחק רב, כי קשתה עליהם הפרידה ממורם ורבם. ולעומת זאת עם רוב החיבה לקהל עדתו, הכבידה על הרב טירחת ההליכה הארוכה הזאת של הציבור, עד שקם הרב ואמר: חז״ל לימדו אותנו כי ׳כשנפטר אדם מחבירו, אל יפטר אלא מתוך דבר-הלכה, שמתוך כך זוכרהו׳ – כשם שאדם הלומד דבר-הלכה, ונאלץ להפסיק את לימודו, הרי עצם הצורך להפסיק מעורר את המחשבה ואת הרצון, להעמיק את זכרון הדבר שנלמד, בכדי שההפסקה לא תגרום שכחה, ולא תמוש התורה ממנו, כך גם עתה שאנחנו נאלצים להפרד זה מזה, כי מאת ד׳ היתה זאת, לעלות לארצנו הקדושה, הנה עצם הפרידה, היא המעמיקה את הקשרים הנפשיים בינינו, והיא המחזקת את הזכרון הטוב, ובעז״ה לא

---

273. והרי כך כותב הרב כעבור שנים, לראשי קהילת יפו (אודות בני קהילתו בבויסק): ״הייתי עטור תמיד במקומי ובסביבתי, באהבה חודרת, מלאה עדינות-נפש וצהלת-לב, מבחירי אצילי בני ישראל, שהיה נחשב להם לאושר גדול מילוא רצוני והרחבת דעתי״ (אגרות הראי״ה, ח״א, אגרת רפח, עמ׳ שכח-שכט).

תשכחו אותנו ולא נשכח אתכם, ונתפלל עבורכם בבואנו אל הקודש, עד אשר נזכה להתראות יחד בארץ ישראל, בשוב ד' את שבות עמו.

דברים נלבבים-נרגשים אלו, הרגיעו את לב קהל המלווים, ונפרדו וחזרו לעירם, כשהם מלווים בברכתו, ועולים לטובה בזכרונו של רבם, העולה ארצה-ישראל".

"איפה הוא האילן האדיר אשר בצילו חסינו"

ועם זאת גברו הגעגועים בימים הבאים, בזכור אנשי בויסק את השפעתו הברוכה של הרב עליהם, והרוממות שהרגישו במחיצתו. והדברים באים לידי ביטוי עמוק בשני מכתבים שהגיעו לידינו, מכתביו של אותו סופר שתיאר את יציאת צדיק מן העיר, ר' יעקב הלוי ז"ל[274]:

בעזה"י, ד' אדר א' תרס"ה, בויסק

שובע שמחות את פני האדון, אדוננו מורנו ומאורנו, הגאון הגדול, צדיק יסוד עולם, פאר הדור והדרו, כקש"ת מוהר"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א

- - - לא אוכל לתאר להדרת גאונו את עומק יגון הגעגועים שלי, אשר לשמו ולזכרו תאות-נפשי. - - - איפה הוא האיש המורם, האילן האדיר אשר בצילו חסינו, המעיין המרווה נפש שוקקה, אשר הרווה אותנו ישע, בדבריו המשמחים לב, אשר ממקום קדוש באו?

איפה הוא המרכז הרוחני, המקלט הבטוח, אשר אליו היה רץ ונשגב כל נכה-לב? איפה הוא איש-המופת אשר קסם על שפתיו להחיות לב נדכאים ולעודדם בבטחון ד'?

איפה הוא האיש אשר בו נקבצו באו יחדו סגולות נשגבות, ומידות נעלות ותרומיות נפגשו-נשקו?

- - - תאשם חוץ-לארץ שלא ידעה ולא הבינה, לעצור פה את כלי-חמדתה, את הכהן הגדול מאחיו, אשר כל משך התגוררו אתנו היה ממשיך השפעה של טהרה עלינו ועל עירנו, ולהסביבה שלו היתה תכונה של ארץ-ישראל במידה ידועה. - - -

ירא אנכי לטייל ברחוב אשר גר בו הדר"ג, לבל יתר לבבי מרוב עגמת נפש.

הכותב בסערת רוח וברגשת הנפש, בדמע עין ובהמיית לב.

יעקב הלוי (אפרימזון)

---

274. עיין טל הראי"ה פרק ח עמ' קפח-קפט; ליקוטי הראי"ה ב, ריש פרק ז, עמ' 111; ליקוטי הראי"ה ג, סוף פרק "חותנו של הרב", עמ' 250-249; מועדי הראי"ה עמ' 91.

"הדר"ג אצל מכבודו והודו על ירח האיתנים"

בעזה"י י"ד אלול תרס"ה

בספרן של צדיקים גמורים יוחק לאלתר, כבוד אדמו"ר הגאון הגדול, צדיק ונשגב, פאר הדור, כקש"ת ר' אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א

– – – קרובים הם הימים הקדושים והנוראים הבאים לקראתנו לשלום ובעגמת נפש אין קץ הנני זוכר את הימים מקדם, אשר הדר"ג שכן כבוד אצלנו, **ואצל מכבודו והודו על ירח האיתנים** במוסרו הטוב, וברוח יתירה דאית ביה, לעורר ישנים ולהחיות לב נדכאים – – – אפוא היא האבן השואבת רבת-הסגולה, אשר בכוחה היה לחולל נפלאות ולזרוע צדקות על תלמי לב כל הקרובים אליו.

ספר "אור מופלא", עמ' מו-מז

פרק כט

בראשית רבנות יפו

"הוא לא העמיד תנאים בענייני משכורת"

"כבוד חכמים ינחלו" – זכה מרן הרב זצ"ל לעלות ברוב כבוד ויקר-תפארת על כיסא הרבנות ביפו – שער העלייה של ארץ-ישראל בימים ההם – לא רק בזכות שמו הטוב כגאון בתורה, צדיק במעשיו, נעלה במידותיו, הוגה דעות ורב-ספרא, אלא גם משום שבשנת המשא-ומתן עם ראשי קהילת יפו וחליפות-המכתבים ביניהם, נתגלה לראשי הקהילה, עד מה יקרה נפשו ומה רבה עדינות-רוחו, של מי שעתיד להיות רועה נאמן לעדתם.

במכתביו של הרב ליפו לא חקר ולא דרש על ענייני משכורתו, וכפי שמספר רבי שלמה רוהלד ז"ל: "הוא לא העמיד תנאים בענייני משכורת וכדומה, כי במה נחשבו בעיניו דברים כמו אלה, בפני האושר הגדול הצפוי לו, לעלות לארצנו הקדושה ולחונן את עפרה, באהבה הגדולה אשר בערה בלבו הטהור תמיד, והיה מוכן לבוא תיכף למקום שהוכן, בכל זאת נמצאו מניעות שהיה צריך להסירן מדרכו" ("שמע שלמה", עמ' 17).

אחת המניעות היתה – דאגתו המרובה של הרב לזכויות משפחתו של הרב שקדם לו. רצה הרב לדעת במפורט, אם בואו ליפו לא יגרום קיפוח למשפחת הרב המנוח הגאון ר' נפתלי-הרץ הלוי ז"ל, וביחוד לגבי חתנו של המנוח, הרב ר' יוסף הלוי ז"ל,[275] שכבר ידוע היה כגדול בתורה על ידי ספרו "הוראות שעה" (על בעיות שנת השמיטה). הרב נרגע רק אחרי שקיבל הבטחות מפורשות ביחס למעמד משפחת הרב המנוח, ושהרב ר' יוסף הלוי יתמנה כדיין ראשון בבית-הדין אשר יוקם עם עליית הרב כרב הקהילה.

---

275. ראה על כך לעיל עמ' 268.

הגאון האדר״ת ז״ל: כבוד-גאונו כבר מנוסה – – –
ובתמימותו ובתהלוכותיו הכל יוכל

אף הוא ידע כי עדת חסידי חב״ד ביפו – להם רב מיוחד, הרב שניאור זלמן סלונים ז״ל (שהתחיל לכהן עוד בשנת תר״ס), ושעלייתו כרב הקהילה כולה יכולה להיתקל בקשיים מסויימים, אולם סמוך היה לבו ובטוח כי בדרכי-נועמו ימצא נתיבות אליהם, וכדרכו מאז ומתמיד ירבה שלום בעולם.

כיוצא בזה ידע יפה מי הם העולים הצעירים לארץ ישראל בימים ההם, וליתר בירור פנה אל הגאון האדר״ת בשאלה: כיצד הללו מתייחסים לרבנות?

הגאון האדר״ת ז״ל הרגיעו וכתב לו:

> בל ישים לב למפלגות השונות שביפו ואגפיה, כי בכל זאת ישמעו לרבנים, וחלילה לא ימרו פיהם בגלוי, אם רק נדע איך לנהוג עמהם, וכבוד-גאונו נ״י כבר מנוסה ומובחן ומובהק לזה. בטחוננו בד׳ כי כדרכו מאז, כן ינהג גם בימים הבעל״ט איה״ש, ובתמימותו ובתהלוכותיו הכל יוכל – – – עלה והצלח בכל מכל כל..
>
> נוספות לאגרות הראי״ה, ח״א, אגרת ב, עמ׳ שעג

ואמנם בדרכו זאת נהג הרב, ויכול היה לקבוע בהחלטיות במאמר אשר כתב לאחר שנות נסיון נוספות בארץ-ישראל: ״כי אין לנו שום מפלגה באומה שאיננה זקוקה להשפעה, ושאין באפשרותה לקבל השפעה, וגם בחוגים היותר רחוקים ברעיון ובמעשה מהתכונה הדתית, יכולים אנו במידה ידועה להשפיע, השפעה של כבוד ושל חיבה לדת ולאמונה, אם רק נדע להשתמש באמצעים הגונים ומוכשרים לפי הדור״ (כבוד הרבנות, מאמרי הראי״ה עמ׳ 53; עי׳ להלן פרק לב).

יפו

"איש – ראש לבית אבותיו הוא"

בואו של הרב ליפו, היה מאורע חשוב ורב-ערך בתולדות הקהילה ביפו ובחיי הארץ כולה. ימים אחדים לפני בואו, פירסמה קהילת יפו הזמנה כללית, באמצעות העיתונים העבריים שבארץ-ישראל: "ביום ו' עש"ק, לסדר "איש ראש לבית אבותיו הוא" (פרשת במדבר) בבוקר, בוא יבוא אל ים-יפו, הגאון הצדיק פאר-הזמן, ר' אברהם יצחק הכהן קוק. הננו מזמינים את כת"ר, להיות נילווה אתנו על חוף הים, בקבלת פני רבנו הכהן הגדול, אשר זכינו להאיר אורו על קהילת עדתנו בעיה"ק יפו והסביבות". חתום: "ועד העיר".

"רב כזה יוכל לעמוד בשורה אחת עם רבני הערים הגדולות ביותר"

פרטים על בואו של הרב ליפו, ומסדר קבלת-הפנים שערכו לו נציגי הציבור, מתוארים בשבועון "השקפה" משנת תרס"ד (גליון לב):

"ביום ו' כ"ח אייר, הופיע בעירנו כבוד רבנו החדש, הרב הגאון הדרשן המפואר ר' אברהם יצחק הכהן קוק, ונתקבל בכבוד גדול מכל תושבי עירנו מכל המפלגות. גם מירושלים באו אנשים לברכו בברכת "ברוך הבא", בשם הגאון רבי שמואל סאלאנט, בשם האדר"ת, ובשם כל מנהלי המפעלים (המוסדות) שבירושלים. גם מהמושבות ראשון-לציון, רחובות ופתח-תקוה ועוד, באו שלוחים לקבל את פני רבם החדש. בשני הימים, ביום ו' וביום השבת, באו אנשים למאות לברכו וכולם יצאו שבעי-רצון. גם מהנכבדים שבעדת הספרדים והמערבים באו, ודבר עמהם עברית צחה, שקשה למצוא בין הרבנים רב שידבר ככה עברית צחה בלי גמגום. ביום השבת בבוקר נאם הרב נאום יפה בעברית צחה וטהורה. גם הספרדים הבינו היטב את דבריו, ושבעו עונג מדרשתו בבית המדרש "שערי תורה", אשר דרש בטוב טעם על עניין "האמת והשלום אהבו" – – – אפילו **החב"דים** מחוגו של הרב שניאור-זלמן סלונים, הביעו חוות-דעתם במפורש, שהם מפיקים רצון מהרב החדש על הצד הטוב ביותר, והודו בעצמם שרב כזה יוכל לעמוד בשורה אחת עם רבני הערים הגדולות ביותר, מפאת חכמתו והשכלתו הרבה. – – – הוא התראה עם החסידים, וביקר בבית-הכנסת של חסידי חב"ד 'אוהל יצחק' – – – ואף הם התנחמו, כי אף שהרב הוא חניך ה'פרושים', הרי מצד אמו הוא משתייך לאנשי חב"ד, ומחונן הוא בכמה סגולות חסידיות".

בכבוד וחיבה והדרת קודש

סופר "החבצלת" (ח' סיון, תרס"ד) מוסיף ברשמיו מיום בואו של הרב ליפו, כי "ביום זה היתה העיר-יפו הומיה מרכבות רועשות משתקשקות ברחובות. קהל גדול, ובראשם מנהל הת"ת 'שערי תורה' חיכו להרב לפני הת"ת, ויערכו שם 'שער כבוד' מעוטר בזרי

פרחים ובדקלים ובפסוקים שונים, ודרך שם עברו המרכבות של הרב ומלוויו, ואצל הרכבים של עגלת הרב וזוגתו, ישבו פקידי השוטרים. בכבוד וחיבה והדרת-קודש, הובא אל המען הגדול והנהדר, שהועידה עדת יפו להרב שליט"א".

כשהגיע הרב ליפו, ומצא שהכינו עבורו דירה נאה ומרווחת, הגיב ואמר שזוהי הוספה והרווחה, כי לגבי שמחתו על שזכה להגיע לשבת בארץ-ישראל, מוכן היה להסתפק בדירה מצומצמת איזו שהיא.

"כולם הכירו כי שמש חדשה עלתה על שמי יפו והמושבות"

מזכיר בית-הדין ביפו, רבי שלמה רוהלד ז"ל, מספר בזכרונותיו: "השמחה ביום השבת ההוא היתה גדולה מאוד. כולם הכירו כי שמש חדשה עלתה על שמי עירנו והמושבות, זכינו לכהן-עליון אשר ישב על כיסא כבוד של הרבנות, ובגללו תקנה עירנו את השם המכובד הראוי לה בהיותה מאז לעיר-שער לשבי-הגולה, ודרכה עלו כל אלה אשר לבם המה לציון ונפשם השתפכה בקדושת אה"ק. ביום השבת ההוא נשא הרב את נאומו הראשון בביהמ"ד "שערי תורה", נאום אשר הקסים את כל השומעים בסגנונו המיוחד והנפלא, בהסברתו הברורה והנעימה. אז ידעו כל השומעים, שזכות ארץ ישראל עמדה לעיר הזאת, אשר נועדה מההשגחה העליונה להיות הראשונה בבנין הישוב החדש בארץ ישראל, וראשונה לתקומת העם במולדתו" ("שמע שלמה", עמ' 17; ע' עוד בחיי הראי"ה פרק א)

"הצדיק הנשגב, כשהוא בא לארץ ישראל – כל העולם משיג צורה אחת"

על עליית הרב זצ"ל לארץ ישראל, כתב כעבור זמן, דבוק-רוחו-ונשמתו, הגרי"מ חרל"פ זצ"ל: "הצדיק הנשגב, גאון-הדעת-והתבונה, כשהוא בא לארץ-ישראל – כל העולם כולו משיג צורה אחרת, וביחוד ארץ-ישראל" (הד הרים, עמ' נו; אגרת כה, מהדו"ב עמ' סג).

"למורת רוחו ומזגו של הרב היה הפירוד"

רבי שלמה רוהלד ז"ל ממשיך לספר: "למורת רוחו ומזגו של הרב, היה הפירוד ששרר ביפו, עוד מימי הגאב"ד המנוח ז"ל (הרנ"ה הלוי), בהשחיטה שנחלקה לשתים, ונשא פנים של אהבה וכבוד גם להצד ההוא, שבעטיו קם הפירוד בעדה ונתהוותה המחלוקת, כי היה דרכו בקודש להיות נוח לבריות, ולקרב כל אדם בסבר-פנים-יפות. לא הפלה בין אלה שהביאוהו למקום כבודו, ובין אלה מאידך גיסא אשר לא השתתפו בבחירתו, כולם היו שווים בעיניו הטהורות. לבו הטוב לא הבדיל בין עדה לעדה, כולם אהובים, כולם ברורים וישרים היו בעיניו, ואם נמצא מי שהעירו ע"ז, קיבל תשובה כי כל העדות כולם קדושים וצריכים לקרבם בחיבה, כדי לעשותם כולם לחטיבה אחת ועדה אחת באה"ק" (שמע שלמה, שם).

אמנם היו כאלה בין ראשי הציבור, אשר לא יכלו להשתחרר בקלות ממסורת-הפירוד של העבר, והללו קיבלו באי-רצון סמוי – ולפעמים גם גלוי – את פעולת האיחוד הנמרצת והמזורזת של הרב, "אבל הגאב"ד זצ"ל, הלך בדרך הסלולה לפניו, ולא שם לב ללחישות ולתרעומות (אף של ידידים ומקורבים, אשר עשו כל מה שהיה בידם, שיבוא על מקומו בהוד ותפארת), וקירב את כל הבאים לפניו, והתאמץ להטביע חותמו, חותם-האמת-והשלום, על כל ענייני העדה, לפי יקרת רוחו וטוהר לבבו" (שמע שלמה, עמ' 18).

"שלום לעם מלאכת-קודש היא, גדולה ורבה עד אין חקר"

במאמר שכתב הרב, בתקופת רבנותו הראשונה בזוימל, בחשון תרנ"ה, נאמר:

> שלום לעם – מלאכת־קודש היא, גדולה ורבה עד אין חקר – – – וחז"ל הודיעו לנו, שאליהו־הנביא בא לעשות שלום בעולם (עדיות פ"ח, מ"ז) – – – ומדבריהם למדנו עד כמה פעולה זו היא למעלה מכח־אנוש, עד כי נועד לה רק מלאך־הברית...
>
> אולם כשם שאנו רחוקים משלמותה של מלאכת־קודש זו, כך אנו מובטחים בזכייה בחלקים ממנה כשנשתדל בזה, וכמו שאמרו חז"ל תלמידי־חכמים מרבים שלום בעולם. יתוועדו ויתייעצו יחד, גדולי תורה ויראה, איך להביא ברכת־השלום לישראל, וברית כרותה היא שחפצם בידם יצלח, והשם יתברך ששמו שלום (שבת י, א) יהיה בעזרם.

"אורות הראיה" – ירושלים תש"ל – עמ' יט; אוצרות הראי"ה מהדו"ב חלק ב עמ' 134-138

"בארץ-ישראל אין מקום ודרך להרבות בפירודים, אפילו לשם שמים"

ובעלות הרב לארץ ישראל הוסיף וכתב:

> אני אוהב שלום ורודפו בכל לבבי ונפשי, והנני מכיר שבארץ־ישראל בפרט אין מקום ודרך להרבות בפירודים, אפילו לשם־שמים.

אגרות הראי"ה, ח"א, אגרת נג, עמ' סב

> הנני איש־שלום ורודף־שלום, אפילו במקומות כאלה שרוב בני־אדם אינם מעלים על דעתם שגם שם נמצאהו. אבל כך היא מידתי, וביחוד דמזרעא־דאהרן־קאתינא, ברית־השלום נאמנת לו.

אגרות הראי"ה, ח"א, אגרת קלו, עמ' קסח

"יקר הוא השלום וחיוני, גם אם לא ניתן להשיגו בשלמותו"

וכך היה הרב אומר: אנו מתפללים ומבקשים "ופרוש עלינו **סוכת** שלומך" – נתייחדה **הסוכה** שנשנו בה הלכות מפורשות המכשירות אותה, לא רק כשאיננה בשלמותה, אלא

גם כשחסרים בה חלקים גדולים ״שתים [מחיצות] כהילכתן, ושלישית אפילו טפח״, דופן עקומה עד ארבע אמות, גוד אחית, לבוד.

והוא הדין מידת **השלום**. יקר הוא השלום וחיוני, גם אם לא ניתן להשיגו בשלמותו. וראוי להשתדל להשיגו גם בצורה חלקית, גם בצורה מקוטעת, ובלבד שיהיה שלום בין איש לרעהו, בין יחיד לציבור, בין אומה לחברתה.

אנו מתפללים אפוא על **השלום**, גם אם יהיה רק בבחינת **סוכה**, שרק ההלכות המיוחדות מכשירות אותה, כי אכן ״גדול השלום״.

מובא גם במועדי הראי״ה פרק ז, עמ׳ 97, ופרק ל, עמ׳ 352

פרק ל

בעול משא הרבנות

"לא כל אחד זוכה למה שזכה רבי יצחק-אלחנן ז"ל"

בכ"א אדר תרנ"ו נפטר רשכבה"ג, הגאון רבי יצחק-אלחנן ספקטור ז"ל, רבה של קובנה.

אין צורך מיוחד לחפש מקורות ליחס המיוחד מצד הרב אל ר' יצחק-אלחנן ז"ל. בימי צעירותו של הרב, היה הגריא"ס בשיא-מנהיגותו הרבנית-הציבורית, ודמות אישיותו הנעלה פיארה את כל העולם הרבני.[276] אולם יכול היה הרב לשמוע דברי-הערצה מיוחדים של אותו גאון מופלא גם מפי רבו וגם מפי חותנו.

רבו הנצי"ב ז"ל אמר: "הסמכות של **פוסק** איננה תלויה בגדולת האדם בתורה בלבד, שהרי מצויים כמה גאונים מפורסמים, ואין פונים אליהם ב'שאלות', אלא זכות מיוחדת היא שניתנת לאדם שעמל בתורה, ששקד עליה והתמיד בה. השקדן הגדול בדורנו הוא רבי יצחק-אלחנן, אשר יגע בתורה יותר מזולתו, ולפיכך זכה הוא להיות **המשיב** הגדול. אחריו למדתי גם אני הרבה, וברוך השם – גם אלי פונים ב'שאלות'..."

וחותנו הגאון האדר"ת ז"ל – כל ספק שהיה לו, כל שאלה שהיתה לו, היה מריץ אותם אל הגריא"ס, ותשובתו ופסק-ההלכה של הרב מקובנה, היה בשבילו "כאשר ישאל איש בדבר האלוקים".

והנה סח הרב בשנתו האחרונה לתלמידו חביבו הרב ר' דוד חנזין (שליט"א) [ז"ל]: "לא כל אחד זוכה למה שזכה **רבי יצחק-אלחנן**, שישב שנים כרב בקהילות לא-גדולות, ויכול היה להתמסר ללימוד, מבלי להיות מוטרד יתר על המידה בעול-ציבור. לצערי, אני לא זכיתי לכך".[277]

---

276. וכך מכנה אותו הגר"מ עליאשברג ז"ל – בהסכמתו לספר בנו הג"ר יהונתן ז"ל "דרכי הוראה", ווילנא תרמ"ד – "ידיד נפשי ונפש כל בית ישראל, זקן גאוני-הדור, הודם והדרם, תפארת ישראל".

277. נדפס במועדי הראי"ה פרק יח, עמ' 222 וע' ההערה שם..

אכן, מתוך ענווה יתירה שהיתה בו, אמר הרב מה שאמר, שהרי גם הוא ישב בזוימל ובבויסק עד שנת תרס"ד, ושקידתו המופלאה שם היתה ידועה ומפורסמת ומופת לרבים.

הגאון הנצי"ב ז"ל: "שלא יגיע מזה לביטול-תורה להרב..."

כבר כתבנו לעיל (בפרק יב) כי רבו מוולוז'ין, שעקב אחרי גידולו של יקירו-חביבו וידע על שגשוגו והתעלותו, הודאג במקצת כששמע על טיפולו בהוצאת הקובץ התורני "עיטור סופרים", שמא יפגע הדבר בלימודו השקוד, וכך כתב מרן הגאון הנצי"ב ז"ל בהסכמתו לקובץ:

"הן בהחל רוח ד' לפעם את ידיד נפשי, הרב הג', חריף ובקי זריז וממולא לכל דבר-תושיה, מו"ה אברהם-יצחק הכהן נ"י, – – – היו לו דברים עמדי ואז חזקתי את ידו – – – אמנם יראתי שלא יגיע מזה הענין הנדרש לטיפול מרובה – – – לביטול תורה להרב הג' מ' אי"ה נ"י", והנצי"ב ז"ל נרגע רק כשנמסר לו שיש מי שעוסק בצדדים הטכניים של הופעת הקובץ התורני הזה.

[תגובת הגאון ראש-הישיבה, אשר עמל-תורה היה משוש-חייו, תואמת עם האמור בפירושו "העמק דבר" (שמות לג יא): "הודיע הכתוב דיהושע, אף על גב שכבר היה גדול בשנים, וגם גדול בתורה ובחכמה – – – לא ימיש מתוך האוהל, שהיו עסקיו לעמוד על תורה שבעל-פה, ולא רצה להפנות משקידת-לימודו לשום דבר. ובא זה הסיפור ללמד לדורות – – – שכך ראוי שלא ימיש מתוך האוהל, עד שתגיע עיתו להנהיג את הדור"].

כפי שנאמר לעיל (עמ' 118), נכנס הרב לעול רבנות בעידודו והמרצתו של סבא-קדישא הגה"צ החפץ חיים ז"ל, אולם גם אחרי שקיבל רבנות, ושמו יצא לתהילה, סבור היה לפנות לכיוון של הדרכה רוחנית באחת הישיבות הגדולות והמפוארות, בישיבת **טלז** שבראשה עמד הגאון ר' אליעזר גורדון ז"ל (כמובא לעיל ריש פרק כח). **כי מצד תכונתו** הנפשית-הפנימית, נטה הרב ללימוד ולעיון, למחשבה ולכתיבה, ומבחינות אלו היה לו רצון להתייחד עד כמה שאפשר בסתר-אהלו. ברם, מצד שני גברה עליו התשוקה להשפיע, להרעיף רוב טובה, להאיר לארץ ולדרים עליה, וסבור היה כי בעולמה של ישיבה גדולה, ימצא שביל-הזהב לשתי השאיפות גם יחד.

אכן, "מד' מצעדי גבר כוננו", והוא שעשה תמים-דרכו, אחרי רבנות זוימל ובויסק בחוץ-לארץ, לעלות לארץ-ישראל ולקבל עליו רבנות יפו, שלמעשה היתה רבנות הישוב החדש כולו, רבנות המושבות החדשות והעולים החדשים, שהיו זקוקים לימין-מקרבת, לגישה של חיבה, הבנה והערכה.

וכשהגיע לארץ, הרי כשפנו אל חותנו הגאון האדר"ת ז"ל, בשאלות בענייני מצוות-התלויות-בארץ, הפנה את השואלים אליו באמרו: "תשאלו-נא את הרב מיפו, הוא בקי בזה יותר ממני".

הגר"ש סלנט ז"ל והגאדר"ת ז"ל:
"בכל עניני הדת יסורו למשמעתו ויעשו ככל אשר יורם"

נראה שעיקרה של התלונה העצמית האמורה לעיל, היתה מכוונת לרבנותו הארץ-ישראלית של הרב, שכבר מראשיתה ביפו, עברה את תחומי העיר, והתרחבה מיד על פני כל הארץ, ככתוב במכתבם של הנהו תרי רבנן-קשישאי, גדולי-ירושלים, הגאון ר' שמואל סלנט ז"ל והגאון האדר"ת ז"ל:

> ב"ה, עה"ק ירושלים ת"ו, יום א' ט"ו סיון תרס"ד
>
> כבוד הפקידות של חברת היק"א להנהגת המושבות, שלו' וברכה
>
> הננו להודיע לכבודם, כי הרב הגאון המובהק, הצדיק אשר שמו כשמן תורק, מוהר"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א, הופקד לשמחת לבנו, לרב העיר יפו ולהמושבות תובב"א, ומעתה כל העניינים השייכים למצוות התלויות בארץ וההשגחה על ענייני כלאיים וערלה וכו', תרומות ומעשרות וכו', הכל יהיה נחתך על ידי ידידנו הרב הנז' שליט"א, שאנו וכל בית ישראל סומכים עליו ומחזיקים ידיו בכל תוקף ועוז. ותואיל נא הפקידות להודיע הדבר גם לכל בני המושבות, וכי בכל ענייני הדת יסורו למשמעתו, ויעשו ככל אשר יורם, מבלי סור מדבריו, כרצון כל שלומי אמוני בני ישראל, חובבי עמם וארצם.
>
> נוספות לאגרות הראי"ה, ח"א, אגרת ז, עמ' שעו[278]

כשרק עברו השבועות הראשונים לעלותו ארצה ולשבתו ביפו, יצא לבקר במושבות ולסדר את ההשגחה והפיקוח על הפרשת-תרומות-ומעשרות, על מניעת כלאיים, ועל רישום מדויק של שנות הנטיעות, שלא להכשל באיסורי-ערלה ונטע-רבעי.

"עבד לעם קדוש על אדמת הקודש"

ברוב מסירות נהיה הרב ל"עבד לעם קדוש על אדמת הקודש בעיה"ק יפו והמושבות תובב"א" – אולם עבדות זו לא היתה קלה כלל וכלל. והקורא-המעיין העובר על פני אגרותיו מהימים ההם, רואה כמה הוטרד בדברים גדולים וקטנים, כמה זמן יקר גזלה ממנו עבדותו "לעם קדוש על אדמת הקודש", וכמה הכבידה עליו עבודה מרובה זו.

"עבודת רבנות ישובנו החדש בארץ-אבותינו"

בכ"ז מרחשון תרס"ז כותב הרב אל הרב ד"ר יוסף זליגר ז"ל: "רבו הדברים המטרידים אותי, בשיעבוד **העבדות** החביבה שעל שכמי. **עבודת** הרבנות שלי, היחידה בעולמנו,

---

278. ראה גם מועדי הראי"ה ריש פרק טז, בחיי הראי"ה פרק ב סע' ג. ליקוטי הראי"ה ג, עמ' 76, ועיי"ש עמ' 86..

רבנות ישובנו החדש בארץ-אבותינו, מרובה בגוונים רבים של עבודה, מרובה בתקוות ורעיונות מחיי-לב ומרהיבי-נפש, מרובה בנוחם ורוח-ששון, אך גם-כן מרובה ביגון-לב ואנחת-נפש״ (אגרות הראי״ה, ח״א, אגרת מא, עמ׳ לח).

כדרכם של גדולי-מנהיגי ישראל מאז רבינו הראשון, שאינם ששים לקראת השררה, ושהרגשתם הרוחנית-הפנימית סובלת מכל הקשור ברבנות, היה גם הרב – למרות שקידתו הרבה בתורה – חוזר ומיצר מדי פעם בפעם על שהרבנות טורדת אותו מעולמו-ממקדשו הפנימי.

״ישובנו החדש בארץ אבותינו״

"השררה היוצאת משנאת-השררה – כמה כשרה היא!"

"ואיש כפי מהללו" – האור שבאישיותו של אדם מתגלה, כשאנו רואים מה הוא מהלל באישיות-זולתו.

מתוך דברי הערכתו של מרן הרב זצ"ל על חותנו הגאון האדר"ת ז"ל, אנו למדים על יקרת נפשו הוא. ומה יקרו לנו דבריו ב"אדר היקר", על שנאת הרבנות והשררה:

> **הרבנות** היתה שנואה עליו, כי הלא היא היתה המניעה היותר גדולה לו ז"ל משקידת-התורה כפי חפצו – – – וביותר שהיתה מונעתו מטבע הענוה והשפלות בכל דרכיו, שזה היה אדיר-חפצו תמיד, כאשר ראינו בעינינו מסגולת הקדושה והקניין הפנימי של קדושת-המידות, באותו גאון וצדיק.

"רעיונות לתולדות האדר"ת", פרק ד, עמ' מח

ובהמשך דבריו על דמותו הרוחנית של הגאון האדר"ת ז"ל, כותב שם הרב:

> בקונטרס קטן, שנכתב כעין צואה לבניו, מצאנו דברים מזהירים, המעידים על קדושת נפשו וגדולתה: "ביחוד אין רצוני כלל להשתרר על זולתי. יהיה מי שיהיה, איש או אשה, גדול או קטן, יודע ספר או בור. ומה שעשיתי לפעמים כעין השתררות, היה זה למורת-רוחי, ובשביל עבודת-הציבור המוטלת עלי, ולבי חלל בקרבי על אונסי זה", אלה דבריו ז"ל היוצאים מקרב לב טהור.
>
> שנאת השררה, אנה נמצא אותה בפשטותה, באמתתה וטבעיותה, כמו שהיתה חיה בלבבו של אותו צדיק ז"ל – – – והשררה היוצאת משנאת-השררה כמה כשרה היא, כמה נקיה היא משקר, חנופה ואהבת עצמו היתירה.

אדר היקר, שם, עמ' מט

וכעבור שנים כותב הרב להגאון הרידב"ז ז"ל השוכן כבוד בצפת:

> אשרי חלקו דמר הדרת-גאונו, שזכה להיות חפשי מעול-הציבור, ויוכל להתבודד ולעסוק בשלימות האמיתית. ואני עני הנני מיוגע ומוטרד כל היום, ממשא עבודת עם-ד'-אלה. וכל שעשועי הוא רק מה שאני מזכיר לעצמי, כי על אדמת-הקודש עומדות רגלי, על הארץ שקרא הוא יתברך חבל ונחלה, וכל לשונות של חיבה, ובו בטח לבי שיעזרני על דבר כבוד שמו.

אגרות הראיה ח"ב, אגרת תקכב, עמ' תקנו

"ענין הרבנות הוא נגד תכונתי וכוחותי"

אחרי פטירתו של הגאון ר' יצחק בלאזר ז"ל, שהיה הממונה של כולל-ווילנא, כותב הרב אל ידידו הגרי"מ טיקוצינסקי ז"ל (בי"ד מנחם-אב תרס"ז), כי "ענין הרבנות הוא נגד תכונתי וכוחותי, ומאוד מאוד אשתוקק שיהיה שבתי בארצנו הקדושה בלא משא של עול-רבים בעניני הוראה", והריהו מציע עצמו לעבודת-הכולל: "ונראה שהייתי מוצא

בזה את מגמת פני, לשבת בעיר הקודש ירושלים ת״ו, בלא עול של עניני רבנות והוראה״ (אגרות הראי״ה, ח״א, אגרת פד, עמ׳ פט).

מכתב זה מזכיר לנו את מכתבו של הגאון רבי עקיבא אייגר ז״ל אל תלמידו הרב נפתלי הירש ז״ל, שבו הוא כותב: ״מעודי שנאתי הרבנות, והייתי בורח כמטחווי-קשת מהנשא על בני-אדם – – – ומוצא אני לפני מר-ממות את ענין הרבנות – – – קורא אני על זה ׳מסיע אבנים – יעצב בם׳, והוא מוכן לקבל ״איזו **מלמדות** וכדומה, אשר בכולם אחפוץ יותר מהיות לרב״ (תולדות ר״ע אייגר, וואַרשה תרל״ה, עמ׳ 15-16).

מידת צניעות זו והסלידה מן הרבנות והשררה, נמשכה עד זקנה ושיבה, וכך מעיד עליו בנו-יחידו הגרצ״י קוק (שליט״א) [זצ״ל], בקונטרסו התמציתי ״נפש הראי״ה״ (עמ׳ כז; מהדו״ב עמ׳ כב-כג):

״שנאת הרבנות, האישית, שהיתה מוחלטת בימי השחרות, עד שהגה״צ החפץ-חיים זצ״ל העבירו על דעתו,[279] בדרשו ממנו להסכים להתמנות לרבנות, לא סרה ממנו בכל חזקה ועמקה, גם בימי הרבנות הירושלמית והרבנות הראשית, בזו כמו בזו לא רצה לקבלן, והדגיש את אי-שייכותו **הפרטית** להן״.

ואנן מה נענה אבתריה: מפני שהיתה בו מידה נעלה זאת, משום כך זכה להגיע למה שהגיע. הבריחה מן הגדולה, היא שזיכתה אותו בגדולה אמתית, ועל כן היה הוא **רבנו**, ועל כן היה הוא **הרב הראשי לארץ-ישראל**.

״ביתו היה מלא והומה תמיד רבנים ותלמידי חכמים, זה בא בשאלת הלכה והבנת סוגיה חמורה, וזה בא בהצעות קושיה שקשה לפרקה, והנה מחבר עם תכריך כתביו, הבא לבקש שרבינו ישים עינו הטובה עליהם, ויתן הסכמתו להדפיסם.

וכשמגיעה שאלת-ריאה מבית-המטבחיים, רגיל היה לשתף את כל הרבנים שנזדמנו אליו אז ׳כי היכי דלימטא שיבא מכשורא׳, והנה הוא פותח בצדדי השאלה בבקיאות מופלגה, מביא ראיות לכאן ולכאן, מכריע בין הדעות ומסיק הלכה למעשה, והרבנים עומדים בחרדת-קודש, משתאים למראה, כיצד כל התורה גלויה לפניו וכל הפרטים שנונים ושגורים על פיו, ואינו זקוק לעיון בשום ספר בפנים.

כשמובא הדואר – מגיעות שאלות מארבע כנפות הארץ, בענייני עגונות ומקוואות, גיטין וחליצות. גדולים וטובים בפזורי הגולה מבקשים תורה מפיו, וביחוד מרבים לפנות אליו רבני ארץ ישראל במושבות בשאלות החדשות המתעוררות במצוות התלויות בארץ, ובבעיות שונות בהנהגת קהילותיהם״.

הרש״ב שולמן ז״ל בספרו ״הראי״ה קוק זצוק״ל״, ירושלים תשל״ו, עמ׳ יד

279. עי׳ לעיל עמ׳ 117-118.

פרק לא

הנשמה הכללית

הגרי״מ חרל״פ ז״ל: ״גלוי ומפורסם מאין כמוהו ועם זה נעלם ונסתר מאין כמוהו״

אחת הנשמות הכלליות אשר חנן אותנו ד׳ בדור האחרון, היא נשמת רבינו אור ישראל וקדושו זצוק״ל.

נשמתו חבקה כל העולמים. שיאו לשמים, לחזות בנועם ד׳ ולבקר בהיכלו, ועם זאת לקח חלק בכל ענפי-התחיה בארץ, שמח לכל נדבך-בנין, מנשק אבניה של ארץ-ישראל ומחבק כל דשא-עשב, דבוק בד׳ אלקיו ועובד עבודת קדשו, מתייחד עם המלך במסיבו ומתענג על ד׳, ומצודתו פרושה על כל החיים, מחבב כל אחד מישראל, ועל הכל מחווה דעה. בודד באהלו ודבריו כדברי האורים. גלוי ומפורסם מאין כמוהו, ועם זאת נעלם ונסתר מאין כמוהו.[280]

נפשם של נשמות כלליות אלו, עורגת לכלילת חמדת ישראל ותפארתם, ועל כן חמדת כל ישראל מאירה בקרבם.

מתגלה בהם סגולה מיוחדת, הפועלת יותר מאשר הצד המעשי שלהם. לבבות רבים נמשכים אחריהם, מבלי יכולת לתת חשבון וטעם לעצמם למה ומדוע הם נמשכים.[281]

מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, ״שיעור קומה״
אמרות טהורות, מהדו״ב ירושלים ה׳תשס״ב

---

280. עי׳ הערת הרח״י לוין זל על כך בליקוטי הראי״ה ג עמ׳ 317.

281. ״משתוקקת היא הנשמה הגדולה, להתפשט על הכל, על כל הדרגות – כדי להחיות את הכל, לקרב את הכל, לעלה את הכל״ (ערפלי טוהר מהדו״ק עמ׳ לג. שמונה קבצים ב, קכט).

״הצדיק אשר השיג מאור גדול ממאור התורה, ומעשיו גם הם שוים לפי השגתו בתורה, אזי צדקתו ותורתו שניהם מתיישבים בשובה ונחת, לפיכך דעתו נוחה עם הבריות״ (לקוטי מהר״ן, סי׳ ק).

"השי"ת יאר עינינו – – – לישר מסילה לשאר עמו"

לרבה של עקרון, הרב יעקב יוסף דזימיטרובסקי ז"ל, כותב הרב בא' דר"ח אדר-שני תר"ע:

> בענין חיזוק הדת בארצנו הקדושה – עוד לא הוברר לי דרך, איך לעשות בענין קדוש זה, ולא סלותי לפני עדיין שום מסילה, אשר אומר עליה שהיא ישרה ומופנה מאבני-מכשול. עלינו לנסות כוחנו, ויהי ד' עמנו. נתחיל כחודה של מחט, והשי"ת יפתח לנו פתחים רחבים כפתחו של אולם.
>
> אגרות הראי"ה ח"א, אגרת רפה, עמ' שכד

ובמכתב לרבה של חיפה, הרב ברוך מרקוס ז"ל, הוא כותב, בח' כסלו תרע"ב:

> השם יתברך יאר עינינו להמציא איזו דרך ועצה טובה, **לישר מסילה** לשאר עמו [עפ"י ישעי' יא, יא] על אדמת-הקודש, על פי התורה והמצוה.
>
> אגרות הראי"ה ח"ב, אגרת שצז, עמ' נה

[ושוב ראוי להזכיר כאן את דברי הגאון רבי עקיבא איגר ז"ל, במכתבו על הרבנות[282]: "אם כי כמה רבנים היו, וכמה יהיו עוד, הלא גם רבים עברו ים באניות, ועוד רבים יעברו, אף על פי כן לא נתנו בים דרך ולמים נתיבה", לאמור: דרך הרבנות היא כדרך אניה בלב ים – כל אניה צריכה לפלס לה מחדש את הנתיב בין הגלים הסוערים...]

ברם, ענוותנותו של הרב היא שהכתיבה לו את השורות האלה. בעיקרו של דבר היתה דרכו ברורה לפניו, והיא דרך השלום והאהבה. הוא סלל לפניו מסילה ישרה, של יחס חיובי לכל אדם ולכל מפעל, של עידוד כל העושים וחיזוק ידי כל הבונים בקודש ובחול בלב שלם, באמת ואמונה.

"לא ברעש נבוא, כי אם באהבה עזה ונאמנה"

כבר בספרו "חבש פאר" (ורשה, תרנ"א), שנכתב בימי רבנותו הראשונה בעיירה זוימל, אמר עם הספר: "לא ברעש נבוא, ולא בדברים בוטים נתקן המעוות, כי אם **באהבה עזה ונאמנה**".[283]

ובאחד ממאמריו הראשונים של הרב, בפתיחתו "שער-הסופר" לקובץ "עיטור-סופרים" שיצא בעריכתו (ווילנא תרמ"ח, עמ' 12) – נאמר: "**אהבת-אמת** נטועה בקרב לבי, ב"ה, לבני עמי ואחי, אשר זולת זה באמת כמעט משולל אנכי מכל מעלה נכבדת".

עם כל מידת הענווה שבו, כסיפא-דקרא הריהו נאלץ להודות שמידת-האהבה לעם נטועה בלבו, וזו לא סתם אהבה, אלא **אהבת-אמת**, ללא דופי וללא פגם.

---

282. עי' לעיל עמ' 289.

283. פרק ה, מהדו"ב עמ' יז.

"אנא מזרעא דאהרן קא-אתינא"

ובאגרת להגאון הרידב"ז (י"ט אדר ב' תרע"ג), כותב הרב:

> אני מזרעא דאהרן קא־אתינא, שחסד היא פעולתו, והשלום – מידתו, והאמת – סגולתו, וכל ישעו וחפצו היא צפיית ישועת גוי־קדוש, ורוממות־קרנו על הר־קדשו.
>
> אגרות הראי"ה, ח"ב, אגרת תקכב, עמ' קנו

> על משמרתי אעמודה, לקרב ולא לרחק, ולקרב אפילו את המרוחקים בזרוע, וזאת תהיה מגמת תפלת כל כשרי ישראל לקשר את כל נשמות עם־ד' למקור החיים, ולגלות את אור הקדושה הטמון בהם, ואין ערוך ושיעור לשמחת־עולמים וחדות־ד' הבאה מאתהפכא חשוכא לנהורא, וזאת היא עיקר התורה הנאמרת בהיכל־משיח, כאמור בריש ה"זוהר".
>
> אגרות הראי"ה, ח"א, אגרת שלב, עמ' שע

"אני רואה תקונים גדולים, מדרך השלום והאהבה אשר בחרתי בה"

> וב"ה אני רואה כמה סימני־טובה ותקונים גדולים, מדרך השלום והאהבה, אשר בחרתי בה, בהנהגתי בסדרי הרבנות הישובית רבת־הענפים.
>
> ואקוה לשמו ית', שיעזרני להרבות שלום בעם־ד' וארצו, וע"י עבודת־השלום לקרב רבים לתורה ולאמונת־אומן, לשמחת לב כל יראי־ד' וחושבי־שמו ומצפי־ישועתו באמת.
>
> אגרות הראי"ה, ח"ב, אגרת תקלא, עמ' קסא

[ועי' ליקוטי מהר"ן סי' כז: "כי למשוך את כל העולם לעבודתו יתברך – – – זה הדבר נעשה בכל דור ודור לפי השלום שבדור – – – ואי אפשר לבוא לבחינת שלום אלא על ידי הארת פנים".]

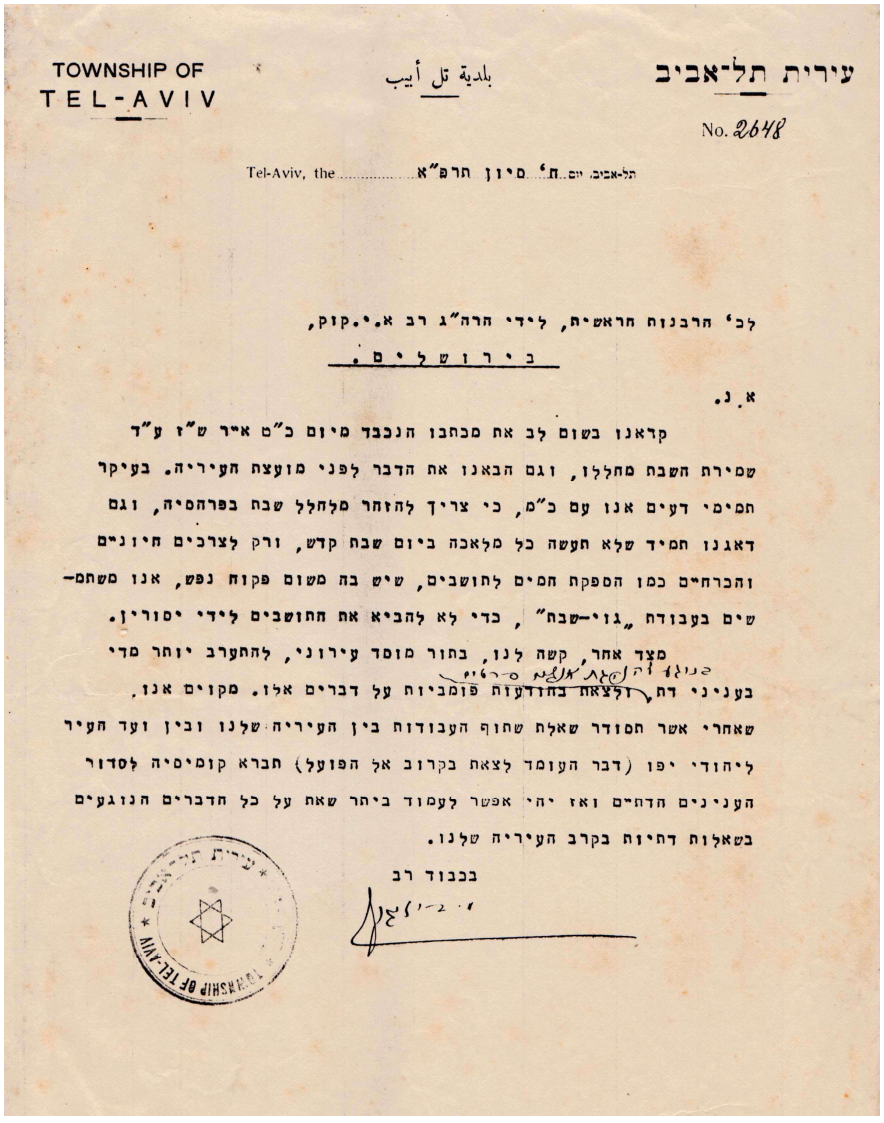
"ביחול מלבב לחדוות שיכלולים, ברינת לב ונפש"

כשהרב פונה ומעורר ומבקש סיוע לענין דתי, הוא עושה זאת ברחשי-כבוד, במלים של אהדה עמוקה, וברית-כרותה לדברים היוצאים מן הלב – מן הלב הנאמן והאוהב – שהם נכנסים ללב, נכנסים ועושים רושם, פועלים לטובה ומצמיחים ברכה. וברוב המקרים צורת פנייה זו עצמה היא המפנה, היא המסלקת את אבני המכשול – "ואמר סולו סולו, פנו דרך, הרימו מכשול מדרך עמי" (ישעיה נז, יד).

דוגמא לדבר: כשהרב פונה אל ראשי "אחוזת-בית" – ראשיתה ויסודה של תל-אביב – בבקשה להשתתף בהתקנת עירוב, הוא חותם את מכתבו (ט' כסלו תר"ע) "ברגשי כבוד וידידות נאמנה, וביחול מלבב לחדוות שכלולים ברננת לב ונפש" (אגרות הראי"ה, ח"א,

אגרת רמב, עמ׳ רפט) – האם יכולים לסרב ולענות בשלילה מול הרעפת חיבת-לב אמתית כזאת, מצד הרב של יפו העתיקה, לאחוזה החדשה בארץ ישראל ולבתיה החדשים הנבנים המרנינים לבו ונפשו?

לא עברו ימים מועטים, ושמו של ״הרב מיפו״ נישא על כל שפתים, ברוב כבוד ורוב הערצה, ורבה היתה השפעתו הברוכה על קרובים ועל רחוקים.

עירית תל־אביב
بلدية تل أبيب
TOWNSHIP OF
TEL-AVIV

No. 2648

Tel-Aviv, the ..... ח׳ סיון תרפ״א ..... תל-אביב, יום

לכ׳ הרבנות הראשית, לידי הרה״ג רב א.י.קוק,
ב י ר ו ש ל י ם.

א.נ.

קראנו בשום לב את מכתבו הנכבד מיום כ״ט אייר ש״ז ע״ד שמירת השבת מחללו, וגם הבאנו את הדבר לפני מועצת העיריה. בעיקר תמימי דעים אנו עם כ״מ, כי צריך להזהר מלחלל שבת בפרהסיה, וגם דאגנו תמיד שלא תעשה כל מלאכה ביום שבת קדש, ורק לצרכים חיוניים והכרחיים כמו הספקת חמים לתושבים, שיש בה משום פקוח נפש, אנו משתמשים בעבודת „גוי-שבת״, כדי לא להביא את התושבים לידי יסורין.

מצד אחר, קשה לנו, בתור מוסד עירוני, להתערב יותר מדי בענייני דת, ולצאת בהודעות פומביות על דברים אלו. מקוים אנו, שאחרי אשר תסודר שאלת שתוף העבודות בין העיריה שלנו ובין ועד העיר ליהודי יפו (דבר העומד לצאת בקרוב אל הפועל) תבוא קומיסיה לסדור הענינים הדחים ואז יהי אפשר לעמוד ביתר שאת על כל הדברים הנוגעים בשאלות דתיות בקרב העיריה שלנו.

בכבוד רב

מ. דיזנגוף

מכתב ממאיר דיזנגוף – ראש העיר הראשון של תל-אביב

"ידעתי כי למחיה שלחני ד' אל אדמת-הקודש!"

הרב היה מודע לשליחות שהוטלה עליו ממרום, ידע שהוא שלוחא-דרחמנא בזמנו ובמקומו. והדבר מודגש ומפורש במכתב אל הגרי"י ריינס ז"ל (כ"ה אדר תרס"ח; אגרות הראי"ה א, אגרת קיח, עמ' קמח): "מאת ד' היתה זאת, שיהיה מוטל עלי סבל עבודת הישוב החדש"!

וכיוצא בזה נאמר במכתב מקיף להגרי"א הלוי ז"ל בעל "דורות הראשונים" (י"ז סיון תרס"ח; שם, אגרת קמו, עמ' קפט): "ידעתי כי למחיה שלחני ד' אל אדמת הקודש".

ובסוף אותו מכתב מפרט הרב ואומר: "על ידי שיחות ומעט ספרות, החילותי להזרים על כללות הישוב, השפעה של חיבור רוח-החיים לקדושה ואמונה, לתורה ויראת-שמים, והנני רואה את פריה לברכה, ב"ה" (אגרות הראי"ה ח"א, עמ' קצ).

"מאוד חפצתי שיהיו כל המושבות וכל הישוב החדש – – – בקשר אחד"

ומהאי טעמא לא רק שאינו מתנער ממה שכבר הוטל עליו, אלא הוא מרחיב והולך את גבול פעולתו והשפעתו גם על המושבות הרחוקות שקמו בגליל, ובמכתבו לרבה של ראש-פינה, הרב טודרוס הכהן ז"ל (כ' אייר תרס"ט), כותב הרב: "וידע אהובי שמה שאני חפץ שתהיה לי שייכות גם במושבות שבגליל, אינו חס ושלום מפני כבודי – שאיני חלילה מחומדי-כבוד – אבל מאוד חפצתי שיהיו כל המושבות וכל הישוב החדש בכלל מקושר בקשר אחד, ועל ידי זה נהיה כולנו מקושרים יחד, ונוכל לעשות בעזה"י כמה דברים טובים, בין בשביל הרמת קרן היהדות, לתורה ולאמונה, בין לטובת המצב החמרי שהוא גם כן קודש לד'" (אגרות הראי"ה, ח"א, אגרת ר, עמ' רנד).

"ברוך ד' אשר עשה לי את הנפש הזאת"

ועל כן, גם בעצם הימים של רעש-השמיטה מצד המערערים על היתר-המכירה, סערה שגרמה לו הרבה יגון-לב ומרורים, הריהו מתגבר על הכל, ואומר לעצמו בלשונו של רבי יהודה הלוי "כי מנופת צוף – מתקו מרוריך" (עי' אגרות הראי"ה ח"א, אגרת לט, עמ' לה), והוא כותב (בכ"ג סיוון תר"ע) להוריו היקרים בהתרגשות: "ברוך ד' אשר עשה לי את הנפש הזאת, ואשר הביאני במסיבותיו העליונות לעבוד בכוחי המצער על הרי-ישראל, בעת המאושרה הזאת ששפעת-חיים לעם-ד' הולכת ומתקבצת" (אגרות הראי"ה ח"א, אגרת שיד, עמ' שנב).

* * *

הצדיקים הטהורים אינם קובלים על הרשעה, אלא מוסיפים צדק; אינם קובלים על הכפירה – אלא מוסיפים אמונה; אינם קובלים על הבערות – אלא מוסיפים חכמה.

ערפלי טוהר, מהדו"ק עמ' כ; שמונה קבצים ב, צט

פרק לב

כבוד הרבנות

"ואשיבה שופטיך כבראשונה"

המאמר הפרוגרמתי "כבוד הרבנות" שנכתב כעבור שנים (התור, י"ד אדר-א' תרפ"א; מאמרי הראי"ה עמ' 52-54), פותח לפנינו שער רחב, לראות כיצד ראה הרב את התפקיד הרם והנישא של הרבנות בכלל, ושל רבנות ארץ-ישראל בפרט, את חובותיה המעשיות המקיפות ואת השפעתם הסגולית של הנושאים את עטרתה:

אם שאלת כבוד-הרבנות היא שאלה חשובה בחיינו הכלליים גם בארצות הגולה ובכל הזמנים, על אחת כמה וכמה ששאלה זו דורשת תשומת-לב מיוחדת פה בארצנו ובימינו. בתקופה שאנו חיים בה, ימי התסיסה של התחיה הלאומית, הרי שאלת הרבנות היא ממש שאלת חיים לאומתנו. אין אנו יכולים לצייר לנו אופן של תחיה לאומית גמורה ומתוקנת בארצנו, אם זה החלק החשוב של העבודה הלאומית המסור בידי הרבנות לא ישוכלל ולא ישופר על ידי תחיה ניכרת. ותחיית הרבנות – זאת אומרת החזרת כבוד הרבנות! וזהו הד-קול הנבואה המובטחת: "ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחילה".

"האמונה העמוקה בסגולתו האישית של הרב"

הרבה פנים יש לרבנות, וכולם צריכים שיפור ותיקון, בסדרי התחיה הלאומית ההולכים ומתפתחים לפנינו – – – ענפי הרבנות בישראל שונים הם: הרבנות מצד עצמה, כלומר ההשפעה האישית של הרבנות על חיי הציבור, מצד ערכו של האיש הנבחר או הממונה למשרה כבודה אחראית זו. אחרי ההשפעה האישית באה ההוראה, הדיינות, הדרשנות, ההשכלה, הספרות – שעל פי המהלך העתיק היה כל זה כלול בתוך אותה האישיות המיוחדת של הרבנות, שהיתה כוללת ומקפת, ועל הכל היה חופף הוד הקודש והאמונה העמוקה בסגולתו האישית של הרב. – – –

"הרבנות נתדלדלה ואיתה ירד גם כבוד התורה"

ואולם בתקופות האחרונות באו סיבות שונות, וגרמו להתפוררות הכוחות ולהחלשת הרושם של הרבנות בחיינו הכלליים. החסידות הבליטה אמנם את יסוד הקדושה של הרבנות (אותה

הרבנות המיוחדת לה והמקודשת אצלה), אבל לא השתדלה לעזור להתפשטות הוד קדושה זו על הרבנות בכלליותה. הדיינות נעשתה בזמן האחרון למין פקידות שחציה חילונית; ההוראה ירדה מכבודה, ונעשתה לכלי שימוש ארעי לנצרכים ולנזקקים לה; **הדרשנות** נמסרה למגידים, אשר מחוסר הרגשת אחריות, ומחסרון תפיסת מקום הגון בחיי הציבור, אזלה ונתדלדלה; **הספרות וההשכלה** הלאומית נעשו לדברים של חולין, והופקעו לגמרי מחיי־הקודש ומיסודה של הרבנות. ההתאגדות הציבורית נתבטלה ועמה ניתק כל קשר בין האישים המשמשים בקודש לבין הרבנות. וככה הלכה הרבנות וירדה ואיתה יחד ירד גם כבוד התורה.

"הרבנים צריכים להחזיק במעוז האחדות הכללית של האומה"

לירידת כבוד הרבנות גרמה הרבה ההתפוררות לסיעות ולמפלגות, כמו: החסידות, המתנגדות, ההשכלה, הציונות וכדומה. הרבנים נמשכו על פי רוב בזרם של איזו סיעה ומפלגה, ובמקום שהיה ראוי להרבנות להתרומם מעל למפלגות ולהראות גלוי לכל, כי הרבנים בתור נושאי דגל־הקודש, מורים דרך־ד', הם כטל מאת ד', משתדלים להשפיע על הכל ומחזיקים במעוז האחדות הכללית של האומה – תחת זאת נעשו גם הם עצמם מסוגרים, בתוך מסגרת צרה של סיעה פלונית או מפלגה אלמונית, ומכונסים בתוך הקטנות המפלגתית, על כל חסרונותיה ומגרעותיה.

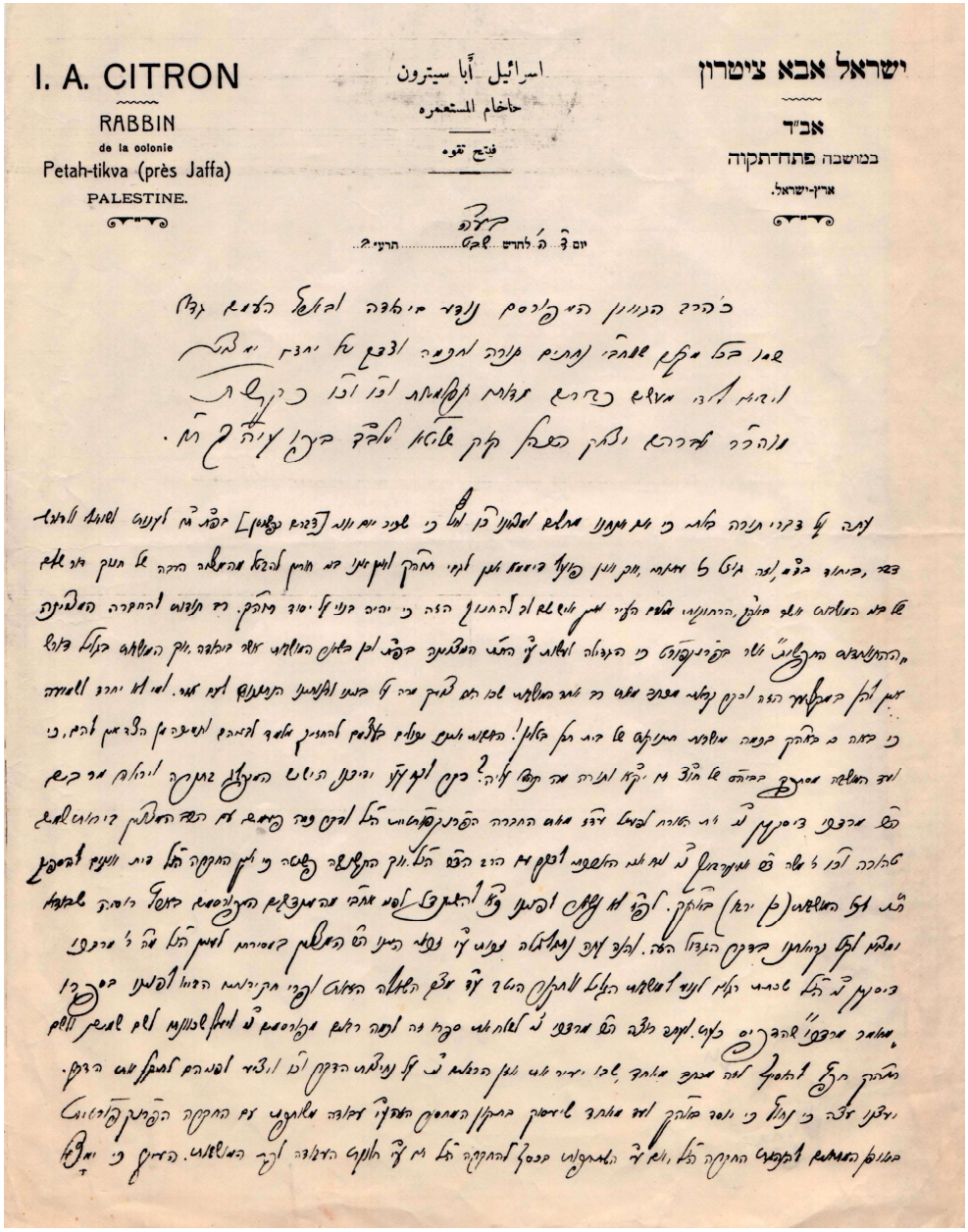
"מחוייבים אנו לאחד את הסגולה שברבנות"

בשעה גדולה זו, שאנו חיים בה, מחויבים אנחנו להתנער, למצער פה בארץ תחיתנו, מכל האבק הגדול אשר הרביצה הגלות על הרבנות. עכשיו מחויבים אנו לאחד עוד הפעם, כבשנים קדמוניות, את כל הסגולות שברבנות, לאחדן עד כמה שידינו מגעת, ולדרוש גם מאת הציבור לעזור לנו בשיפור הרבנות, באיחודה ובשכלולה.

הכוחות הסגוליים והממשיים של הדיינות, ההוראה, הדרשנות, ההשכלה והספרות, מוכרחים להתאחד בידי הרבנות בתור אגודה אחת. הרבנים צריכים לעמוד על מרום הפסגה של תחית האומה, ולהיות עמלים עם הציבור בכל פינות החיים של הבנין והיצירה הלאומית. ההשפעה של דבר ה' מוכרחת להיות מתפשטת על כל החיים, מבלי לתת מקום לציבור לחשוב, כי הרבנות היא רק חלקו של איזה סוג מיוחד, נחלתה של איזו מפלגה מיוחדת. הרבנים צריכים לדעת, כי עבודת התחיה הרוחנית של האומה בעצם־אמתתה בידם היא נתונה, והם חייבים למלאותה אמונה.

"ההשתדלות המתמדת של הרבנים לקרב את הלבבות"

העבודה הנאמנה לתחיית האומה בארצה מצד הקודש שבה, והסיוע המלא מצד הרבנות לכל דבר מעשי כללי, שיש בו משום תיקון לציבור, באמונה ובאהבת־אמת, הם שיגלו את הוד קדושת הרבנות ואת יפעת־כבודה, ועוד פעם ידע ישראל כי אנשי־קודש הם רבניו ודבר־ד' בפיהם.

אגרות לרא"ה מהדו"ב סי' סג. חידושי הרב ציטרון-קטרוני, פ"ת ה'תש"ע, עמ' 546.

ההסתכלות של הרבנות בעין טובה על הכל, על החלק הטוב שיש בכל סיעה ובכל מהלך של חיים, ההשתדלות המתמדת של הרבנים לקרב את הלבבות, ולהכניס רוח של שלום בין כל הסיעות והמפלגות, על ידי התעוררות רגשות הקודש הנמצאים בכל הנשמה אשר לבית ישראל – הם שישפיעו רוח של קדושה, של אמונה, של הכרת־יהדות טהורה, על כל חיי האומה, בחומר וברוח".[284]

תלמידי חכמים – בני-עליה ואנשי-מעשה

ההבחנה של מרן הרב זצ"ל בין ההשפעה של הסגולות האישיות של הרב בעדתו לבין פעולותיו המעשיות, באה לידי ביטוי רחב יותר, בדברי-ההערכה אשר נשא בשנת תרפ"ח על הגרי"א ציטרון ז"ל, רבה הנערץ של פתח-תקוה, שהיה איש-סגולה אציל-רוח ואיש-מעשה רב-פעלים גם יחד:

"מצינו שתי בחינות בדרגתם של תלמידי חכמים, האחת לפי המידה המעשית, שאנחנו נהנים לאורם, שהם מדריכים אותנו באורחות חיינו היום־יומיים, והשניה – שהיא למעלה הימנה – זו המידה הסגולית שבהם, העומדת מעל לכל ענייני המעשה של חיי־השעה השוטפים ועוברים.

ועל שתי הבחינות אמר רבי יוחנן: "אני חומה – זו תורה, ושדי כמגדלות – אלו תלמידי חכמים" (פסחים פז, א). גם ברישא של המאמר – "אני חומה זו תורה" – הכוונה היא לנושאי התורה, אלא שהדברים מכוונים לסוג מיוחד, מעולה, שאותו אנו מכנים בשם התורה עצמה. וייחודו מבוטא בדימוי של חומה, והיינו: כשם שהתורה המקיפה את העיר כולה, ועושה אותה בצורה ומוגנת מכל צר ואויב, הנה הגנתה על העיר אינה באה מכוח מעשים שהיא עושה, כי אם עצם מציאותה וקיומה – זה כוחה וזו הגנתה, כך גם סגולתה של תורה ואור־יוה המופיע בנשמות של תלמידי־החכמים בני־העליה, המצויינים והדגולים – סוד הגנתם ויקרת ערכם אינם נמדדים לפי ערכי המעשים שהם עושים לטובת הציבור, אלא שהם משפיעים בעצם מציאותם. אבל ישנה גם מידה שניה של תלמידי־חכמים שהם דומים למגדלות, שהגנתם על העיר אינה רק בעצם מציאותם, אלא שאנשי־חיל ניצבים בהם על משמרתם, עינם פקוחה

---

284. "צריך האדם להיות עיניו פקוחות, על הנהגת עם-ה' להועילם, ומחשבותיו תהיינה לקרב הנידחים, ולחשוב עליהם מחשבות טובות – – – ויבקש תמיד רחמים וברכה לעולם. זה הכלל: יהיה נובע חיים לכול" (תומר דבורה, פרק שלישי).

"יש בתורה כל הדרכים. תורת חסד, תורת אמת ואש-דת, והלויים הם בבחי' הדינין ואש, לכן אמר יעקב אחלקם ביעקב וגו', שרצה שיבטלו כוחם לכללות ישראל, ושלא יוכלו להתקבץ כאחד בפני עצמם, כי היו מכלים העולם באש-הגבורה שבהם, **והנהגת הכלל לא יכולה להיות על פי דין רק בחסד**, והגם שנמצאים יחידי-סגולה שיכולים לעמוד במדת-הדין, מכל מקום צריכים לבטל מדתם לבחי' **החסד**.

"עין ד' אל יראיו למיחלים לחסדו" – פי' כי היראים צריכים להיות מיחלים **לחסדו**, שלא לחפוץ להנהיג במידת-**הדין** – – – כי בעולם הזה אין יכולים להתקיים במידת-**הדין**, ואותם יראי ה' המיחלים **לחסדו** – בהם בוחר ד'" (שפת אמת פ' קורח, תרמ"ח, ד"ה בענין).

על כל הנעשה מסביב וידיהם אוחזות בשלח, וגבורתם המעשית־הממשית היא השומרת והיא המגינה. וכך גם תלמידי־חכמים אלו, אישי־מעשה הם, אשר בידיהם כוחות מפעל והנהגה ציבורית, בכל דבר חק ומשפט, דת ודין, עצה ותושיה, ות״ח אלו נמדדים לפי רוב־המעשה, לפי גדולת ערך פעליהם ותנובת עשייתם״.

עפ״י ״גיא חזיון״, פתח-תקוה תרפ״ט, עמ׳ 8; מאמרי הראי״ה עמ׳ 240-242

עוד על הקשר בין מרן הראי״ה להגרי״א ציטרון, עי׳ בספר ״חידושי הרב ציטרון-קטרוני״, פ״ת ה׳תש״ע.

המחבר היה מי שעודד את הופעתו, אך לא זכה לראותו בהוצאתו לאור.

פרק לג

בסוד-שיח עם נאמן-רוחו הגרי"מ חרל"פ ז"ל[285]

"חיי – תלויים בחייו, ונפשי – קשורה בנפשו"

בפתח הספר "לחם אבירים" למרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל (ירושלים תשי"ג) נאמר: "קראתי המחברות בשם **"לחם אבירים"**, מטעמים הכמוסים עמדי", אולם בכתב-היד שהיה לעיני נמצאת שורה נוספת: "ראיתי שיהיה שֵם של רבינו הגרא"י הכהן קוק זצוק"ל, נקרא על חיבור זה, יחד עם שמי אבדל לחיים" [אבירים – אברהם-יצחק יעקב-משה].

הרצון של שילוב שני השמות, מבטא את שכתב הגרי"מ ז"ל במקומות אחרים על זיקתו העמוקה אל הרב: "רוב מחשבותי – מתורתו של הדר"ג למדתי" ("הד הרים" עמ' יא, אגרת ג, מהדו"ב עמ' יז), **ולא עוד אלא ש"חיי – תלויים בחייו, ונפשי – קשורה בנפשו"** (שם, עמ' עד, אגרת לב, מהדו"ב עמ' עט).

---

285. עוד – בהרחבה – על הגרי"מ חרל"פ, בספרים: בשדה הראי"ה "איש ירושלים של מעלה", עמ' 257-280; ליקוטי הראי"ה א פרק "נהי הרי"מ", עמ' 481-486; ליקוטי הראי"ה ב פרק טז "ראשו מגיע השמימה", עמ' 279-296; ליקוטי הראי"ה ג עמ' 113-119 "על מרן הגרימ"ח זצ"ל" ועוד.

מתוככי ירושלים

הגרי״מ חרל״פ ז״ל – יליד ירושלים היה. הכיר את כל גדוליה והתחמם לאורם של כל צדיקיה [אביו היה חבר בית-דינו של הגאון המופלא מבריסק, רבי יהושע-לייב דיסקין זצוק״ל], בכל מהותו היה איש-ירושלים-של-מעלה, ירושלים של הר-המוריה [קבלת-שבת שלו בקביעות על יד הכותל-המערבי היתה לשם, והגאון ר׳ משה קליערס זצ״ל, רבה של טבריה, היה אומר: ״יהי חלקי עם מקבלי שבת עם ר׳ יעקב-משה על יד הכותל!]. הוא ספג בעומק נפשו את כל הידוריה וחומרותיה, דקדוקי-מצוות וקמטי-מנהגים, ולבו היה מלא חיבת יקירי ירושלים ודבקות בנסתריה. הוא דבק ביחוד באחד-מיוחד, קדוש-ד׳ מכובד, הגאון הצדיק הנסתר רבי צבי-מיכל שפירא זצוק״ל [״חסדי-ד׳ כי לא תמנו, ונתן לי עוז ועצמה, ונתקרבתי ביותר ללמוד בקביעות אצל מורי ורבי הגאון הקדוש חמדת-ישראל מוהר״ר צבי-מיכל זצוק״ל״ – בהקדמתו לספרו בית-זבול ח״א, ירושלים תש״י], והיה קשור אליו בקשרי רוח ונשמה: ״זכיתי להסתופף בצל קדושתו, ולקבל תורה מפומיה דמר וגם הוא קירב אותי מאוד מאוד, להורות לי דרכי אור תורתו וקדושת יראתו״ (מדברי הקדמתו של הגרי״מ לספר ״ציץ הקודש״ [ירושלים תר״פ] של הגה״צ ר׳ צבי-מיכל ז״ל).

״אשרי חלקו, שזכה להתדבק בטהור וקדוש״

גדולה היתה דבקות זו בעיני הרב. כעבור שנים כתב בהסכמה לספר ״צבי לצדיק״: ״אשרי חלקו [של הגרי״מ], שזכה להתדבק בטהור וקדוש, ולהתבשם מריח-בשמים של קדושת חקל-תפוחין-קדישין, של תורת אמת לשמה, הנובעת ממעין-חיים של צדיק כביר, האי נהורא יקירא ועילאה, אשר האיר בעיר-קדשנו ירושלים ת״ו, כבוד הרב הגאון, הקדוש והטהור, מוהר״ר **צבי מיכל** זצ״ל – – – אור גנוז וסתום, אשר כל ימי-חייו היו כל מעיניו להיות מצניע-לכת בענוה הגדולה מכולן״ (אגרות הראי״ה א, אגרת עג, עמ׳ עז-עח).[286]

עם עלות הרב לארץ, נכבש רבי יעקב-משה כולו ע״י נשמתו האצילה של הרב ואישיותו הכבירה, לבו ונפשו נכבשו על ידי שיח-תפילתו ורוממות עבודת-ד׳ שבה, ומוחו ורוחו נכבשו על ידי שיחות הראי״ה בנגלה ובנסתר, במרחבי-מעמקי סוגיות הש״ס, ובגבהי-גנזי המחשבה הישראלית ושושני-סודותיה, והוא התקשר אליו בקשר-עליון-דאורייתא.

---

286. באיגרת מי״ג חשון תרס״ז, כותב הרב אל בנו (אגרות הראי״ה, ח״א, אגרת מ, עמ׳ לז):
״אם יזדמן לך לראות את הרי״מ חרל״פ שי׳, תדרוש שלומו באהבה רבה, ותאשרהו בשמי על דבר עסקו בהדפסת כתבי קודש של הגאון הצדיק ר׳ צבי מיכל ז״ל, אבל תעירהו שישמור מאד מאד את בריאותו, ולא ישליך מנגד את נפשו, אפילו בשביל הדפסת דברי תורה הנ״ל, שאפשר לחדש חידושי תורה בכל יום, ואי אפשר להחזיר נפש אחת מישראל לעולם״ (מלשון הרמב״ם בסוף פרק א׳ מהלכות מילה).

בחג מתן-תורה, בהיות הבוקר...[287]

בכ"ח אייר תרס"ד, עלה מרן הרב זצ"ל ארצה, וישב על כיסא הרבנות ביפו. וכבר בחג-השבועות הראשון על אדמת-הקודש, זימן מסבב-הסיבות ליפו את בעל-הנפש הצנוע, איש ירושלים של מעלה, הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, וקשר-הנשמות שנקשר ביניהם הוא אחד הגילויים המופלאים [חסידי-ברסלב משווים אותו לקשר של רבי נתן ז"ל אל רבו ר' נחמן ז"ל – **נ**'חל **נ**'ובע **מ**'קור **ח**'כמה]..

הגרי"מ שמע וידע על רבה החדש של יפו, עוד בהיותו רבה של בויסק. הוא קרא את מאמריו ובלע בצמאון את דבריו ורעיונותיו. בשמחה רבה קיבל פקודת הרופאים לרדת ליפו לרחוץ בים, שכן זו תהיה לו הזדמנות להכיר את הרב פנים אל פנים.

בבוקרו של חג השבועות, בא הגרי"מ להתפלל בבית הכנסת "שערי תורה" שבו התפלל הרב, וכבר במבט ראשון הוקסם ממראה פניו ודבקות תפילתו. אכן לשיא ההתרשמות, לחוויית-קודש בלתי נשכחת, הגיע לפני קריאת-התורה, בשעה שהרב הכהן עלה לתורה ראשון והתחיל בקריאת "האקדמות".

קריאת רוממות-מעמקים של ה"אקדמות" מפי הרב בחג-השבועות תרס"ד, כה הרשימה את הלב הגדול והרגיש של הצעיר, איש ירושלים-של-מעלה, עד שהחליט באותה שעה להדבק בקורא דבקות-נשמה, ולהיות לו לתלמיד מקשיב בכל דרכיו ובכל מעשיו. הוא כבש אותו באותה קריאה: "במתיקות הנפשית שאין דומה לה, בניגון המקפל בתוכו את כל כיסופי הנשמה, בדביקות שהיא תמצית אהבת השם ותורתו, בהשתפכות נפש הקרובה קרבת-אלקים" (ש. דניאל, קובץ "מצפה", ירושלים תשי"ג, עמ' תרנד).

"לאחר השיחות עם הרב הרגשתי שכולי אחוז שלהבת-יה"

וכך כותב הסופר מר אפרים צורף, שעלה במיוחד ירושלימה והגיע לשכונה הצנועה "שערי-חסד", והאזין לסיפורו, לצקון-לחשו של מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל:

"הרב רי"מ חרל"פ הוא תלמידו, איש-סודו ונאמן-ביתו ורוחו של הרב. הוא היה והווה התלמיד והריע המהימן. ל"ב שנים, מראשית בואו של הרב ליפו (תרס"ד) ועד היום שנתבקש בו לישיבה של מעלה (תרצ"ה), מלווה הוא אותו בדבקות קמאית, מוסר נפשו עליו, חרד לכל הגה של תורה וחכמה שיצא מפי רבו, ואינו מאבד ניד אחד, קרן-אור אחת של גינון ונימוס, או דבר אחד מזכרונותיו.

ונעים עד מאוד להאזין לרי"מ חרל"פ בספרו זכרונות. חמים ומאירים יוצאים הדברים מפיו:

> הימים לפני חג השבועות תרס"ד. ירדתי ליפו במצוות הרופאים עלי, כדי לטבול בים. בחג-השבועות שחל אז ביום ו', התפללתי בבית הכנסת "שערי תורה". בן

---

287. עי' מועדי הראי"ה פרק לז, עמ' 466-467.

כ״א הייתי אז. והנה שמעתי כיצד הרב אומר ״אקדמות״ לפני הקהל, ברטט ובבכייה – נזדעזעתי עד יסוד נפשי. מאותה שעה ואילך דבקתי בהרב באהבה עזה, והייתי לתלמידו וחסידו לעולם. אך לא העזתי לגשת אל הרב ולבוא עמו בדברים.

בשבת, באסרו-חג של שבועות, כבדני גבאי בית-הכנסת ב״הוצאה והכנסה״, תמה הרב על כך, כי בבית-כנסת גדול לא היה מן השכיח לכבד במצוות כאלה את הצעירים. אחר התפילה נגש אלי הרב הגרצ״פ פרנק שליט״א (ז״ל) שישב באותם הימים ביפו ושקד על תלמודו, וקרבני להרב כדי להציגני לפניו.[288] הרב אמר לי לסור לביתו אחה״צ. נרגש הייתי מן ההזמנה. כשנכנסתי אליו שוחח אתי שעה ארוכה בעניני הלכה ואגדה. הרב היה אז בן ל״ט שנה, ועם ששקע הרב בשיחה של תורה, לא הסיח דעתו ממחלתי, ושאלני לפרטי פרטיה, ומשנתכנסו לביתו אנשים, הוציאני מתוך הקהל, והיה מהלך עמי אילך ואילך. בתוך כך התחיל מראה לי אותות אהבה ורעות, והביע זאת בכל לשון שמקרבת לב״ (חיי הרב, עמ׳ 118-119).

ולמתי-סודו גילה הגרי״מ: ״לאחר השיחות של הרב, הרגשתי שכולי אחוז שלהבת-יה, כל גשמיותי מתנדפת והולכת ונשמתי שהתקשרה בנשמתו של הרב מתנשאת ומתרוממת ברום עולמות עליונים״.

---

288. בימים ההם שהה ביפו, האברך-העילוי הגאון ר׳ צבי פסח פרנק ז״ל איש-ירושלים, אשר כבר אז התחיל כוכבו לעלות ונתפרסם בלמדנותו ובפקחותו גם יחד, וכבר דובר בו נכבדות, להטיל עליו תפקידים תורניים וצבוריים. אכן, נפשו חשקה בתורה, והוא החליט למצוא לו מפלט ביפו, להתבודד שם ולהתרכז כל-כולו בלימוד. בתחילת קיץ תרס״ב יצא את ירושלים כמעט בהחבא (עי׳ באריכות בספר גאון ההוראה, ירושלים ה׳תשע״א, ח״ה פרק י׳, וכן שם עמ׳ 107), התיישב בבית-המדרש ביפו ולמד בהתמדה נפלאה. נכבדי יפו – ר׳ משה בצלאל טודורוסוביץ ור׳ בצלאל הכהן לאפין ז״ל – אשר שמעו את שמעו מרחוק ועתה ראו שקידתו מקרוב, נחלצו ודאגו לכלכלתו המכובדת, העמידו חדר לרשותו ואף דאגו לא-פעם לשלוח לו ארוחותיו לביהמ״ד, בכדי למנוע ממנו ביטול זמן הליכה.
על שקידתו העצומה יעיד דף מתוך פנקס קטן, אשר בו רשם אז סדר יום השבת שלו: ״בליל ש״ק – דף אחד במסכת ביצה, ונחוץ לחזור עליו שבע פעמים. ביום ש״ק – ג׳ דפים במס׳ שבת ודף אחד במס׳ עירובין. ובסעודה השלישית דף אחד במס׳ ברכות. ביום ו׳ עש״ק – דף אחד במס׳ נדה, ובמוצאי ש״ק – שני דפים במס׳ חולין״.
כשהגיע הרב ליפו ועמד על טיבו של האברך הירושלמי, התפעל מאד מעמקות לימודו ומידיעותיו המבוססות בהלכה, והוא כתב להאדר״ת שלפלא בעיניו שירושלים יכולה לוותר על כוח תורני מצויין כזה, ושצעיר מופלא זה טרם נתמנה לתפקיד של הוראה. לא עברו ימים מועטים והרב ריכז מספר בחורים, ועל יד ת״ת ״שערי תורה״ קמה ישיבה של קיבוץ-בחורים, והגרצ״פ ז״ל נתמנה להרצות שיעורים בפני בחורי-חמד אלה.
כשהגיע לחג השבועות ליפו, ידידו הצעיר, בן הדיין הותיק הגאון ר׳ זבולון חרל״פ ז״ל, היה זה הגרצ״פ שהציג את הגרי״מ לפני **הרב**, והוא ציין, כי לפני שנים כשנבחן הצעיר בגיל בר-מצוה, אצל הגרי״ל דיסקין ז״ל, אמר עליו **שהוא נער טוב ולומד יפה** – וציון זה מפיו של אותו גאון אדיר, עשה רושם גדול בירושלים.

"נשמה אדירה גבוהה מאד, נשמה כוללת אשר לא יחסר כל בה"

לאחר זמן, הגדיר הגרי"מ את מהותה של הנשמה, אשר בה התקשר קשר-של-קיימא, וכתב:

> נשמה אדירה גבוהה מאוד, נשמה כוללת אשר לא יחסר כל בה – – – שהכל יאירו בה ועל ידה, בכל חלקי התורה וסדרי היראה ובכל הקניינים הלאומיים – – – ציון וירושלים יחדיו. ההגיונים הנגלים והרזיים – עם קיומי המעשים בכל פרטי פרטיהם. הצלילה בעמקי המים האדירים, מי התלמוד והפוסקים, בכל עושר הבקיאות והחריפות, ושכלול כל קנייני האומה ובניינה, שיהיו מצד הקודש של נשמת ישראל ותעודתו הנצחית. נשמה מופלאה אשר תוקף גדולתה עולה על כולנה, עם ניב-שפתים ועריכת פה ולשון – שהכל יכנעו לה, לקבל ממנה שפע-ברכות לקרוא בשם ד' ולעבדו שכם אחד.[289]
>
> הד הרים, עמ' עז-עח, אגרת לג, מהדו"ב עמ' פב-פג

---

289. על רושם ההתקשרות של הגרי"מ אל הרב, כותב הסופר ר' דוב-נתן ברינקר ז"ל: "היתה אז פליאה גדולה בקרב בני הישיבות, וזה הדבר – ר' יעקב משה חרל"פ בנו של ר' זבולון חרל"פ (אב בית הדין הראשון לעדת האשכנזים בירושלים), כמעט שלא נראה בין כותלי הישיבה, בהיותו תמיד פרוש ומובדל מן הבריות, ולילות כימים עשה בביתו ובמחיצתו של הגאון והצדיק הנשגב, ר' יהושע צבי מיכל שפירא ז"ל. זה הבית אשר בו התרכזו כל אלה שלא היה בעולמם אלא ד' אמות של תורה ויראת שמים, ובקנאות קיצונית הגנו על הדעות וההשקפות המקובלות על חרדי ירושלים בימים ההם (ר' יהושע צבי-מיכל ז"ל היה תלמידו המובהק של הגאון מקוטנא בעל "זית רענן" שעלה לירושלים בשנותיו האחרונות, ותלמידו זה המשיך מסורת רבו גם בדרכי הלימוד וגם בארחות היראה). והנה מן הבית הזה יצא האחד-המיוחד שבתלמידיו, שרבו סמך את ידיו עליו ומסר לו אחר כך את כל כתביו בחידושי תורה, זה הצעיר ר' יעקב משה חרל"פ, שהיה לסמל לכל בני הישיבות ולומדי התורה בירושלים, סמל של גדלות בתורה וסמל של קדושה וטהרה, ודוקא זה המובחר שבתלמידי הבית הזה, נמשך אחרי **הרב מיפו** ונתקשר אליו בלב ונפש, ואיש לא כיהה בו. להיפך, אמרו עוד, שרבו ר' צבי-מיכל חיזק אותו בדבר זה, וכפעם בפעם כשרי"מ היה שב מיפו, היה מוסר לו חדושי תורה בנגלה ובנסתר מאת הרב מיפו, ובלכתו ליפו היה מוליך חידושי תורה מר' צבי מיכל להרב מיפו. חכמי-הסוד הוסיפו ואמרו, שר' צבי-מיכל כמקובל גדול, ידע והרגיש את מעלת נשמתו הגדולה של הרב מיפו, והתקשר עמה על ידי תלמידו הגדול ר' יעקב משה" ("דור הולך ודור בא – פרקי זכרונות", חוברת "מדרש הרב", ירושלים ג' אלול תרצ"ז).

"חכמי הדור בכללותם, הם המקבלים בכל דור ודור את התורה, ומתקיים בהם מקרא שכתוב 'כי ד' יתן חכמה, מפיו דעת ותבונה' (משלי ב, ו), ובלא התקשרות לחכמי-הדור אי אפשר להשיג חכמת התורה, דעתה ותבונתה. – – – מיום העמידה-על-הדעת ועד היום האחרון צריכים [התלמידים] להיות מקבלים [מרבותיהם] – – – ולהקשיב מהם לקח" (הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, "מי מרום" לפרקי אבות עמ' ו-ח).

"מאז הופיעה שמשו – – – על שמי ארצנו הקדושה – – – זכיתי להתדבק בחקל-תפוחין-קדישין"

מאז הופיעה שמשו של גאון-עוזנו, פאר ישראל וקדושו, על שמי ארצנו הקדושה, בשנת תרס"ד, בעלותו על כיסא הרבנות של יפו והמושבות – זכיתי להתדבק **בחקל-תפוחין-קדישין**, וגם הוא פתח לפני את אוצרו הטוב, ויריק עלי משפע-קדשו, וישקני ממי-בארו, וממעינו המתגבר בהלכה ואגדה, ויורני דברי-אלקים-חיים בדברים שהם כבשונו-של-עולם, לאהבת ד' ויראתו, אהבת ישראל לסגולתו, ואהבת ארץ-חמדתו כליל-תפארתו.

מתוך ההקדמה לבית זבול, ח"א

"למען השם, שתהיה עבודתו רק בשמחה, בלא שום עצבות ודאגה כלל וכלל"

וכך כותב הרב אל הרי"מ בברכת-השנים בערב ראש השנה תרס"ח:

באהבה רבה אברך את כת"ר ידיד נפשי, שימלא ד' משאלות לבבו לטובה, ולמען השם שתהיה עבודתו רק **בשמחה**, בלא שום עצבות ודאגה כלל וכלל. לנו יושבי חבל הנעים, וקל וחומר יושבי עיר הקודש, ראוי לשמוח בעושנו ברוך הוא ביותר, ולעודד על ידי שמחתנו שמחת־ד' בכל כלל ישראל, מלבם של ישראל.

ולמען השם שלא להכביד עליו שום דבר יותר מכח הבריאות, כי זאת היא עצת היצר – "ולא אותי קראת יעקב כי יגעתי בי ישראל" (ישעי' מג, כב) – כי אם לתת מרגוע לגוף והרחבה לנפש, ויפה שעה אחת של תורה ועבודה במנוחה מאהבה, מכמה ימים של קדרות, והשי"ת יחדש עלינו שנת אורה ושמחה מהר קדשו סלה.

אגרות הראי"ה, ח"א, אגרת פח, עמ' צב

מעולם המחשבה והמעשה לביאורי הגר"א מווילנא ז"ל

אמר לי מו"ר הגרי"מ: בתקופה הראשונה לעלייתו של מרן הרב זצ"ל לארצנו הקדושה, בתחילת ימי הרב ביפו, היה רובו ככולו נתון לעבודה-שבמוח – **בעולם המחשבה** והעיון ברזי-עולם, ולעבודה שבלב – **בהיכל האהבה** לכלל ולפרט, לארץ ולבוניה, וביחוד בעבודה הקשה שבמקדש – עבודת העלאת הניצוצות, לקרב רחוקים ולקבץ נידחים.

אולם אח"כ השקיע הרב עצמו בעבודה התורנית-לימודית הכבירה של ספרו "באר אליהו" – ביאור ביאורי הגר"א ז"ל ל"חושן משפט", בהסברה רחבה מאירת-עינים, והגיע עד סימן מו (בהלכות הלוואות).[290]

290. עי' לעיל עמ' 191-193.

"בברכת השגותיו הרוחניות התברכה ונתעלתה גם מחשבת ההלכה שלו"

ואף זאת הוסיף ואמר הגרי"מ: "בברכת-השגתו הרוחנית והתעלותו המופלאה בגבהי המחשבות העיוניות – התברכה ונתעלתה גם **מחשבת-ההלכה** שלו. אעפ"י שבראשית תקופת-יפו עסק רק במחשבות עליונות ורזי-תורה, בכל זאת היתה ההתעלות שלו אחר-כך גם **בהלכה** ממש לאין-שיעור" [ועי' "אורות התשובה" פרק יד, כז: "לפי ערך הבהירות של התשובה שלפני הלימוד, תגדל בהירות ההבנה של הלימוד"].

אכן, הרב בענוותו תלה את התעלותו בעצם עלייתו לארץ-ישראל, ב"אוירא דארץ-ישראל מחכים", ובאחת מאגרותיו (אגרת צו, חלק א עמ' קיג) כתב: "ואנכי היודע ועד בזה, לפי קטני".

"המקצוע של הלכות-דעות, אשר ממנו תבוא הארת נשמה"

במקום אחד מגלה לנו הרב דרך-אגב, בצורה של הסברה עיונית, את אותם הדברים שנתקיימו בו, ששמענום מפי הגרי"מ. תוך כדי הרצאתו המקיפה על העבודות התורניות העומדות לפני חכמי-ירושלים – בכ' טבת תרפ"א – עורר הרב את הלבבות גם למקצועות המחשבתיים שבתורה, ואמר: "אנחנו צריכים באמת להיות מתייחדים בהכרה פנימית, לשום לב אל המקצוע הגדול שבתורה, זה המקצוע של הלכות-דעות וחובת-המחשבה והרעיון, חובת הלבבות, על כל מקצועותיו וגווניו, אשר ממנו תבא לנו תוצאה של **הארת-נשמה**, וגם כל פרי עמלנו בנקודת חלק **ההלכה**, יצמיח על ידי זה צמח-ישועה בכפלי-כפליים, ויראה הדרו ופעלו בעולם, והזרחת אורו על נשמתנו באור-שבעתים, על ידי השפעתה של האגדה וכל מאורותיה עליו ועל אגפיו" (הרצאת הרב, עמ' ה, נדפסה בסוף ספר אורות התורה).[291]

"מתפעל הנני מעושר רוחב שכלו, וביותר מבקיאותו העצומה בכל חדרי התורה"

נוהג היה הגרי"מ לבוא מדי פעם בפעם ליפו, להתארח בבית הרב ולהסתופף בצל

---

291. "קצצנו בנטיעות, החלק הבהיר של **האגדה** לכל מקצועותיה נעזב מאתנו לגמרי, ועל כן גם לימוד **ההלכה** איננו על פי אותה המחשבה העליונה, החובקת בזרועה אהבת ד' ונועמו" (הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, "הד החיים הישראליים", פרק ה נדפס בסוף ספר ממעייני הישועה).
ולעומת זה, הוסיף וכתב עוד: "כמו שחסרון העסק בחלק הרוחני שבתורה גורם לאפיסת כחות. כן גם השיקוע כולו בחלק **הרוחני** לבד – – – יוכל גם הוא להביא לידי חולשה גדולה, כי לא יוכל האדם לשוט תמיד במרחבי הימים, אם לא ינוח כפעם בפעם באיי היבשה" (שם).

שכינת תורתו ועבודתו בקודש. רשמי ביקוריו באו לידי ביטוי באגרותיו (שנדפסו כעבור שנים בחוברת "הד הרים"[292]).

את גודל הרושם וריבוי האורות שנתוספו בי, באלו הימים שנתאכסנתי בביתו – לא אוכל לתאר עלי-גליון.

הד-הרים, עמ' י', מהדו"ב עמ' טו, אגרת ב

מתפעל הנני על עושר רוחב שכלו, וביותר מבקיאותו העצומה בכל חדרי התורה.

שם, עמ' ח, מהדו"ב עמ' יד, אגרת א

"הרב מיפו משיב מיד מבלי לחפש בספרים"

סח לי הרב יוסף דוד חרל"פ (שליט"א) [ז"ל]: כדרכו של ילד שאינו רוצה בהעדרו של אבא מהבית, הייתי מתרעם וקובל כל אימת שאבא ז"ל היה מתכונן לנסוע ליפו. ופעם הגבתי ואמרתי: מדוע אתה נוסע אל הרב של יפו? ואבא השיב לי כי יש לו הרבה שאלות והוא צריך לשאול אותו. חזרתי והגבתי: הלא גם בירושלים יש הרבה רבנים, ואתה יכול לשאול אותם. השיב לי אבא ואמר: הרבנים בירושלים, כשאני שואל אותם שאלות, הם מחפשים בספרים ורק אחר כך הם משיבים לי תשובות, ואילו הרב מיפו משיב לי מיד מבלי לחפש בספרים...

"רוב מחשבותי מתורתו של הדרת גאונו למדתי"

"ממה שנדפס ב**"המוריה"** כי הנני תלמיד-חבר להדרת גאונו – הצטערתי הרבה. אני בעניי – אף כי רוב מחשבותי מתורתו של הדרת גאונו למדתי – בכל זאת מעולם לא כיניתי עצמי בשם **תלמידו**, כי ידעתי עוצם נוראת גדולת הדר"ג, אשר אינני כדאי עדיין להקרא תלמידו, ומכל שכן תלמיד-חבר, וממש מביא הדבר לידי גיחוך".[293]

עמ' יא, מהדו"ב עמ' יז, אגרת ג

---

292. ירושלים, תשי"ג. מהדורה שניה תשל"א. מהדו"ב אלון מורה ה'תשנ"ז.

293. על מכתב זה באה מיד תשובת-תגובת מרן **הרב** זצ"ל באיגרת רצופה חיבה:
"באהבה רבה אדרוש שלו' כבוד ידיד נפשי עוז, הרב המאור הגדול עדיו לגאון ולתפארת, מלא דעת ויראת ד', מוהרי"מ חרל"פ שליט"א – גמר חתימה טובה ושנה טובה ומעוטרת בכל טוב סלה!
שמחתי בענות–צדקו – אף שהיא נפרזה – המובלטת במכתבו היקר – של כת"ר, ותמיהני איך תעלה על דעתו היקרה, שמצדי תהיה איזו קפידא נגד ידיד לבבי. ואם היתה להקפידא [על מה שכתב סופר "המוריה"] מקום לנוח, היתה על המחצה הראשון של הוראת **תלמיד–חבר**, וקל וחומר על דברי כבוד ידידי שהרחיק עוד ללכת ברוב חסידות.
איך שיהיה, אין אלו דברים מעלים ומורידים, והעיקר הוא חשק דעת–ד' באמת, ואומץ לבב לעבודה שלמה בשכל טוב, ממקור חיים של תורת אמת
אגרות הרא"ה, ח"ב, אגרת שף, עמ' מד

כיסופים

באגרותיו אל הרב משתפך הגרי״מ בעתירותיו-בכיסופיו:

הנני מעתיר ומבקש מאת כבוד גאון קדושתו, שבל יסיר חסדו מאתי, להשפיע עלי תמיד מתנובת הגיוני-קודש שלו. כי אין בידי לתאר, גודל הופעת אורה וטהרה שמופיעות עלי במכתביו הקדושים, וגם יעתיר נא בעד הצלחתי בתורה ויראת שמים.

עמ׳ טז, מהדו״ב עמ׳ כב-כג, אגרת ד

בימים שהסתופפתי בצל יקרת-גאון-עוז-קדושתו, זכיתי לתענוגים שמימיים – להתענג, ליהנות ולהתבסם, מאור גדולת וקדושת תורת-אמת של מרן עטרת-ראשינו שליט״א.

שם, עמ׳ יז, מהדו״ב עמ׳ כד, אגרת ה

כבר צמאה נפשי לבוא להדרת גאונו, לשאוב ממי בארו באר-מים-חיים, לחסות איזה ימים בצל קורתו, להסתופף בצל כנפי קדושתו, להנות מזיו אור פניו הטהורים – – – עבדו החרד מאד מגדולת קדושתו ומתאבק בעפר רגליו, הכותב ברעדה ומצפה למכתב קדשו.

עמ׳ כ-כא, מהדו״ב עמ׳ כו-כז, אגרת ז

״להשיב רוחי בימים הקדושים המשמשים ובאים״

מי יתן לי אבר כיונה, אעופה ואשכונה, איזה ימים בצילו של אדמו״ר שליט״א, להשיב לי רוחי, לטעום טעם לחיך, בימים הקדושים המשמשים ובאים – – – העינוגים העליונים מאין נקחם, אם לא מחנותו-של-בשם, כל חמדת קודש של מרן שליט״א. על כן תערב נא עתירתי לפניו שליט״א, ליקח לו מועד, ולהאיר אור עיני בגדולת השגותיו הנישאות – – – בשדה המערכות של מוחין הגדלות והרוממות.

עמ׳ לו-לז, מהדו״ב עמ׳ מג-מד, אגרת טז

רגשי-הקודש של הדרושים הנישאים והנוראים, שזכיתי לשומעם הפעם, הגביהו אותי ורוממוני למעלה גבוהה. וכל כך פעלו עלי, והסיחו-דעתי מכל אשר בעולם וכל העבר, עד שבשעה שבאתי לירושלים, מסיבה שלא מצאנו עגלה, ממש שכחתי סדרי-הדרכים מכל וכל, ולולא ידידי שקידמו פני – לא ידעתי אנה לילך, וכן למחר כשהלכתי לעיר – בקושי גדול שב לי הזכרון בסדר-הדרך.[294]

שם, עמ׳ נ, מהדו״ב עמ׳ נז, אגרת כד

---

294. שמו של רי״מ נתגדל ונערץ יותר ויותר בירושלים כולה, אף בחוגי הקנאים ביותר, וכשנבנתה השכונה **״שערי חסד״** על ידי ״גמילות חסד הכללי״ שנמצא מאז ומתמיד בידי חרדי ירושלים וקנאיה הקיצוניים, שמו להם את רי״מ חרל״פ לרב-השכונה (והיה גם בזה מן

"מאוד חמדה נפשי להשתעשע עמדו בדברי חמד משעשועי עליון"

מרשימה ביותר האיגרת העיונית הארוכה, אשר כתב מרן הרב זצ"ל אל "ידידו שוכן משכן לבבו", בראש חודש אלול תרע"א:

כתיבה וחתימה טובה, לכבוד ידידי שוכן משכן לבבי, הרב המאור הגדול, אוצר נחמד, דשן ושמן, מוהרי"מ חרל"פ שליט"א, אב"ד דקהילת שערי חסד בעיר קדשנו ותפארתנו ירושלים ת"ו, וכל אשר לו ירומם אף ינשא, בטיבו סגי באור ד', בקודש עליון, בצהלת רוח וחדות עולמים, ורוב שלו' עדי עד.

שמחני ידיד נפשי בדבריו היקרים שבאיגרתו החמודה, ומאוד חשקה נפשי להשתעשע עמדו באריכות־דברים, בדברי חמד משעשועי עליון, שהנשמה נהנית מהם ומוסיפה אור ועצמה בהגיונם, אבל הנני מוקף מניעות מלמלא את כל חשק לבי, עד אשר ירחיב ד' לנו ובאור חסדו נוכל ללכת במרחב, בחקרי־לב גדולים מאירי־עין ומשיבי־נפש "ויספו ענוים בד' שמחה" (ישעיה כט, יט).[295]

החידוש בירושלים, לקחת אברך צעיר מצעירי הישיבות ולהושיבו כרב וכמורה הוראה), ולא עוד אלא שביתו של הרב בשערי-חסד נעשה מרכז רוחני לצעירי הלומדים בישיבות, שבאו אליו לשמוע חידושי תורה ורעיונות רוחניים ונאצלים. וביותר רבו הבאים לביתו, בשבתות שלאחרי ביקוריו ביפו, והיו שותים בצמא את הדברים שמסר בשם **הרב מיפו**" ("דור הולך ודור בא – פרקי זכרונות", חוברת "מדרש הרב", ירושלים ג' אלול תרצ"ז, עמ' כד).

"תהלה לא-ל הגדתי אתמול בבית המדרש דפה, לפני רוב בני הישיבות שבאו לשמוע, וברוך השם לבשתי רוח גבורה כח ועוז, להגיד הלכה ואגדה. ומתוך האגדה הכירו כולם את הרושם הטוב שפעל עלי כבוד הדרת גאונו" (הד הרים, עמ' יא; מהדו"ב עמ' טז-יז, אגרת ג).

והרי לפנינו איגרת-הברכה הנלבבת אשר שלח מרן הרב זצ"ל להגרי"מ, להכתרתו כרבה של שכונת שערי חסד בירושלים:

"בשמחת לבבי על בשורה טובה, כי תהלה לא–ל יתברך קמה עצת–ד', ונוצר תאנה יאכל פריה, ויעמוד חי דשן ורענן על משמרת הקודש בהר הקודש, עד יחודש שיר חדש בחידוש הקודש והמקדש, בהופיע עיר וקדיש במרום הררי קודש.

ברוך יהיה בבואו למשרת הרבנות בעדת קודש, וברוכים יהיו כל הנהנים לאור תורתו ויראתו. יהי נועם ד' עליו ועליהם, ותיכף לתלמיד חכם ברכה, להם ולכל אשר להם. אשרי חלקם שנפל בגורלם, גורל הצדיקים, גבר בגוברין, טהר לב וישר דרך, גבר דכולא ביה, בתורה וביראת ד' טהורה ובמדות תרומיות ככבוד תורתו שליט"א" (אגרות הראי"ה חלק א, אגרת שלא, עמ' שסח).

295. בשעת-רצון סיפר לי מו"ר הגרי"מ זצ"ל: שאלתי פעם את הרב זצ"ל כמה שאלות בענייני קבלה, ובשעה שהשיב לי על שאלותי בערו פניו כלפידים, כשסיים הרב את דבריו הוסיף ואמר "גם למדת חירות ישנם גבולים, אולם ישנה חרות עליונה בבחי' שובבות, ולמידה זו התפלל דוד המלך: "נפשי ישובב, ינחני במעגלי צדק למען שמו". וביאר לי הגרי"מ ז"ל, שכוונתו של הרב היתה, כי מושגים כאלה משיגים, רק כשנמצאים בדרגת חירות גבוהה זאת

"עוצם השלוה ושמחת העוז – – –
של כל איש אשר אור התשובה מאיר בנשמתו"

וכאן אנו קוראים שורות תמציתיות על מחשבת-קודש לכתוב **איגרת התשובה**, שיהא בה משום חידוש – "לחדש דברים עליונים בעסקי התשובה בזמן הזה – – – כי כל זמן מאיר בתכונתו".

והואיל וזכינו בסופו של דבר להופעת איגרת-תשובה זו, בדמות **"אורות התשובה"**, שהופיעו לראשונה בעולמנו בשנת תרפ"ה, ומאז הן חוזרות ומופיעות במהדורות חדשות, ומאירות נתיבותינו באור החדש המאיר על ציון, ראוי לנו להקשיב רב-קשב לדבר-ד' אשר בפי מרן הרב זצ"ל, להסברתו הכללית כיצד הוא רואה, כיצד הוא חוזה מראש, את עצמתם של "דברים עליונים" אלה. לפנינו כאן ההקדמה-הפתיחה ל"אורות התשובה" – כיצד ניצוצי אורות התשובה פועלות בזמן ההתגלות של **"ניצוצי אורות יום גאולה"**:

> על דבר **איגרת התשובה** – גדולה היא מאוד תשוקתי, לזכות ולסדרה כראוי, אבל לפי ערך גדלות הענין – כן רבו המניעות.
>
> – – – ביסוד הכל צריכה לבוא ההסברה הכללית של **בטחון התשובה**, ועוצם־השלווה ושמחת־העוז, שצריכה להיות מתלבשת בה, הנפש של כל איש אשר **אור התשובה** מאיר בנשמתו.
>
> ועם זה ישאר לבאר, איך שמחת־אמת זאת, ונועם־זיו־קודש זה, איננו מפר יראה, חלילה, ואיננו מגרע כחוט השערה מכל ההתעוררות הנפשית, הנקנית בנפש בכל מיני ציורים של יראה תתאה. אדרבה, עוד הם מרבים את הכח התמציתי של הזהירות והזריזות הנשמתית.

"מכל מלוא-הנשמה בוקעת ויוצאת שירת-קודש מקורית"

> הגדולה העליונה של בהיקת חסד אור קדמון, ממלאת את כל חדרי־הנשמה ביטחה עצומה וגבורה נאמנה, ומכל מלוא הנשמה בוקעת ויוצאת שירת־קודש מקורית, האומרת במלוא חיים והדר: "הסולח לכל עוניכי, הרופא לכל תחלואיכי, הגואל משחת חייכי, המעטרכי חסד ורחמים, המשביע בטוב עדיך, תתחדש כנשר נעוריכי" (תהלים קג, ג–ה).
>
> והבטחון הולך ומתגבר, והשמחה והצהלה וזיו־העדנים הולך ומתרבה, עד שהנשמה מתחילה להרגיש בהרגשה זכה, פנימית ועדינה, איך כל הזדונות לכל מדרגותיה – וקל וחומר השגגות לכל מיניהן – מתהפכות לזכויות גמורות (ע' יומא פו, ב), ורכוש גדול

(והסברת הדברים בעומקם – עיין נא בדברי מרן הרב זצ"ל בספרו "מוסר אביך" ב, א – מהדורה בתרא – עמ' לח, ו"אדר היקר", "רעיונות לתולדות האדר"ת", פרק ג – מהדורה בתרא – עמ' כה).

ועושר רב מתגלה מתוך אוצרות חושך – "ונפשי תגל בד' תשיש בישועתו" (תהלים לה, ט).

"בכח ההתגלות של ניצוצי אורות יום גאולה"

וכל זה צריך לבוא בכח ההתגלות של ניצוצי אורות יום גאולה, המתגלה לנו בכל עת בארץ-החיים, על ידי הקץ המגולה של הרי ישראל הנעבדים והנזרעים, הנושאים פרי וענף לעם ד' אשר דרשוהו.[296]

ואם יבוא אדם לחדש דברים עליונים בעסקי התשובה בזמן הזה, ואל דברת הקץ המגולה ואור הישועה הזרוחה לא יביט – לא יוכל לכוון שום דבר לאמתתה של תורת-אמת.

כי כל זמן מאיר בתכונתו, ועצת-ד' אשר יעץ היא – – – לכונן אור-גאולה ודרך-חיים לשאר עמו, העתידים להיות כולם שבי-פשע – – – ורוח מעודד בגודל לבב ורוחב דעת והגיון עז יקח את מקומו בכל הלבבות הנגשים אל ד' בהר הקודש – – – להצמיח פדות ויצירת נפשות מוכנות לעבודת גאולה וישועת אמת, ההולכות מחיל אל חיל בגבורות ישע ימין עליון.

"להעלות כל בחינה של נפילה"

– – – וכדי להביא את כל אלה הדברים לפרטיהם, עד מקוס המעשים, ולהתאימם לכל המדרגות כולן, להעלות כל בחינה-של-נפילה – בין במעשה ובין בדעת – של כל אחד מישראל – עם חביב עם קדוש – מכל מקום שהוא, מכל עומק של תחתיות ארץ, ולהובילם דוקא בלא שום דרך עוצב, אלא בשמחות וגיל וברוח עוז, במסילות-קודש סלולות ומסוקלות – – – לברר כל אלה באופן מספיק, צריך זמן הגון ופנוי, ועדיין איני מוצא לעת עתה את היכולת לזה.

אגרות הראי"ה, ח"ב, אגרת שעת, עמ' לו-לז

"איגרת התשובה – כמה יפעת אור ואבוקת-דעת היתה זו מזריחה על עולמנו"

למקרא האיגרת המרוממת הזאת, אין פלא שהגרי"מ מגיב עליה מיד במכתב נרגש – מיום "י' רחמים, תרע"א" – ובפנייתו אל "מרן הקדוש הגאון שליט"א", הוא כותב:

במה אקדם פניו, על זיו הודו שהופיע עלי באמרותיו הטהורות שבמכתבו הקדוש אלי – האשלמנו בתודות? רב לי כי מצאתי חן בעיניו להשתעשע עמדי.

---

296. וע' שפת אמת פ' ראה, תרס"א, ד"ה בפסוק למען תלמד ליראה וגו' שבא"י היראה באה מתוך שמחה, מה שאין כן בחו"ל ששמחה באה מתוך יראה.

ואולם מה דאבה נפשי, על אשר עוד איננו מוצא לעת עתה את היכולת להפיק זממו על דבר **איגרת התשובה**, שבאמת לפי מה שהאיר לנו גאונו במכתבו, את תורף הפרטים שצריכים להתברר **באיגרת התשובה**, כמה יפעת-אור ואבוקת-דעת היתה זו מזריחה על עולמנו.

הד הרים עמ' **כא**, אגרת ח, מהדו"ב עמ' כז-כח

לאור טו"ב פרקי "אורות התשובה"

אכן, אנחנו שזכינו – בעזרת המלמד תורה לעמו ישראל הרוצה בתשובה – "לכל אלה הדברים לפרטיהם", כפי שהם כתובים באש שחורה על גבי אש לבנה בטו"ב פרקי "אורות התשובה", ראוי לנו לזכור את דברי מאיר האורות, כי יש בכוחם "להעלות כל בחינה של נפילה", ולהוביל "ברוח עוז במסילות-קודש סלולות".[297] יג

"מתוך התשובה האמתית הטהורה צריכים לשוב אל העולם ואל החיים"

אורות התשובה זורעים אור חדש על מושגי החטא, ענשו ותשובתו: פגיעתו הקשה של החטא היא בעיקר בניתוק האדם משרשי הווייתו, ממקור חייו, מאור ד' המאיר בנשמתו – וזה גופו העונש הקשה ביותר; ומאידך גיסא – זה כוחה של התשובה, שהיא גואלת את החוטא מגלותו, שהיא מאירה את מחשכיו, שהיא מחזירה אותו לעולמו ולשמחת חייו, שהיא חוזרת ומקרינה את נשמתו באור ההוויה האלקית החיה והיוצרת – "השיבה לי ששון-ישעך, ורוח נדיבה תסמכני" (תהלים נא, יד).

לא בריחה מן החיים יש בצער התשובה, אלא גשר ומעבר אשר דרכו חוזרים לחיים האמיתיים – "דווקא מתוך התשובה האמיתית הטהורה צריכים לשוב אל העולם ואל החיים" (פרק יד, ל), ודווקא התשובה השלמה היא הפותחת שערי-אורה – שער **החרות** הקדושה (ג, א), שער אימוץ **הרצון** (ט, ז), שער פתחי **הבינה** (י, ג) ו"התעצמות **העוז** הגופני" (ד, ט).

נחזיק ברוח-העוז ונעלה "במסילות הקודש הסלולות", נלך לאור **אורות התשובה** ונבוא בחרות וברצון אל שעריהם, שערי זוהר דעת ופתחי בינה, המביאים לגאולת האדם העם והעולם.

---

297. ספר קטן-כמות ורב-איכות זה, היה חביב מאד על מחברו, ואף הוא עצמו היה לומדו בימי-אלול, מיד אחרי תפילת שחרית.
"על **אורות התשובה** עבדתי הרבה. מי שיסתכל בו כהוגן, ימצא אור על כל מלה ומלה" – כך אמר מרן הרב זצ"ל לתלמידו הרב פינחס הלוי המבורגר (שליט"א) [ז"ל] (ירושלים ה'תרע"ד – ה'תשנ"ד, נכד אחיו של הגרימ"ח).
ובמוצאי יום הכיפורים, תרצ"ד, שמעתי מפיו הטהור: את **אורות התשובה** צריכים ללמוד בלי גבול...

השגות גדולות

אמר **הרב**: "ישנן נשמות הזוכרות אחת את השניה עוד מירחי-קדם, טרם שירדו לעולמנו, טרם שירדו לגופים".

– "כשאני נמצא עם רבי **יעקב משה**, הרי זה כאילו הייתי ביחידות".

באחד מביקוריו של הרי"מ ביפו, טייל עם הרב אל מחוץ לעיר. שם ישבו על אחת הגבעות – מקום שעליו עומד היום כרך גדול של תל-אביב, אך אז היה שומם – ונשתקעו בשיחתם בסתרי תורה במשך כמה שעות.

ובבית דאגה הרבנית וחששה פן אירע לרב דבר וביקשה לחפשם. חיפשום ומצאו את שניהם על אותה גבעה. ביקשה הרבנית מאת הרי"מ, שלא יעשה עוד כן, שלא ימשוך את הרב לטיולים ארוכים ורחוקים.

לאחר שנים רבות כשביקר פעם הגרי"מ בשכונות ביפו, אמר: ביפו הישגתי גדולות...

באחת השנים האחרונות, שהה הגרי"מ זמן ממושך – לרגל מחלתו – ביפו-תל-אביב, במלון "אשל", ובכלל זה כמה שבתות. באחד מאותם ערבי-שבתות ששהה הגרי"מ שם, נכנס לבקרו אחד מתלמידיו בישיבת "מרכז הרב" – ר' ברוך דובדבני (הי"ו) [ז"ל].[298]

שאל ר' ברוך את הגרי"מ, כיצד הוא מרגיש את עצמו בשבת ביפו-תל-אביב, שהרי בירושלים היה נוהג ללכת ביום השבת אל הכותל. השיב לו הגרי"מ: תמיהני עליו שהוא שואלני שאלה זו: הרי כל כך הרבה קיבלתי כאן, כל מה שיש לי וכל מה שבני-אדם חושבים עלי... ומר שואלני, כיצד אני מרגיש את עצמי כאן?...

"מחמד לבבי ונועם זיוי, המאור הגדול לממשלת הקודש"

באגרותיו מכנה הרב את הרי"מ: "מחמד לבבי ונועם זיוי, המאור הגדול לממשלת הקודש" (אגרת תרפט), "ידיד-נפשי ורחים-לבבי, כליל-תפארת התורה והיראה וכל פאר מדה יקרה" (אגרת תיח), "אוצר תורה ויראה טהורה, ומשנתו ברורה, ערוכה ושמורה" (אגרת שסד), "הרב המאור הגדול לממשלת התורה והחכמה והיראה" (אגרת תרסג).

"לגלות טוהר סגולת אהבתנו הנאמנה - אין אויר ארץ-העמים כדאי לה"

ובשבת הרב בתוך הגולה, כשיצא לחוץ-לארץ, כותב הוא באיגרת אל הרי"מ:

> אהובי בכל מעמקי, לגלות את טוהר סגולת אהבתנו הנאמנה – אין אויר־ארץ־העמים כדאי לה. אשר על כן, כבד לי הדבר מאוד, לכתוב לכבוד ידידי, מכתבים הראויים

298. לובלין ה'תרע"ד – ירושלים התשמ"ד, ע' עליו אנציקלופדיה של הציונות הדתית ו.

למידת נעימת־ידידותנו, כל זמן שאני שרוי במחשכים בארץ־מאפליה, עדי יגיה ד׳ חשכי באור־ארץ־חמדתו סלה.

בכל זאת כאשר עברו ימים רבים בשתיקה, בדומיה של אהבה מסותרת, תשאני רוח סגולת קדושת אוויר־הקודש של ארץ חמדת עולמי עולמים, להתנער מעט ולדבר דברי־דודים לכבוד חמודי, המאושר באושר שכונת מרומי עיר־האלקים סלה.

אגרות הראי״ה, ח״ג, אגרת תשנג, עמ׳ יט

קשר-הנשמות העליון, יצר גם קשר-מחשבות מופלא:

בפנקס-רשימות בשנות שהותו של הרב בלונדון[299] נרשם: ״יום ה׳ כסלו, ב׳ ויצא (תרע״ה), נתעוררה בי אהבת ידידי הרימ״ח נ״י, ונראה שצריך רחמים והארה רוחנית״.

חזון הראי״ה

בשעת-רצון זכיתי לשמוע מפי מורי ורבי הגרי״מ תיאור מלא של גילוי החזון, שהיה עד לו:

כשהגיע מפולניה הספר ״נפלאות הרבי״ (בילגוריי״א ה׳תרע״א) על ה״חוזה מלובלין״, על פלאי כוח ראייתו, שמשום כך כינוהו בשם **החוזה**, שגבו המעשים מבינתי ורציתי להבין שורש-הדברים. אמרתי אעלה-נא אל הרב, ואשאל ממנו הסבר על הדרגה המופלאה הזאת של אותו צדיק.

כשבאתי לבית הרב, מצאתיו מוטרד ומוקף אנשים בחדרו הקטן, ולא יכולתי לגשת אליו. עברתי על פניו בברכת שלום, ונכנסתי לאולם וישבתי וחיכיתי עד שיוכל לקבלני. כשנתרוקן חדרו, קם וניגש אלי, קמתי כמובן לקראתו. ובטרם היה סיפק בידי לפתוח פי ולומר לו מה שאלתי ומה בקשתי, שילב הרב ידו על כתפי, והתחיל מתהלך אתי על פני האולם, ופתח בדיבור על מעלות הצדיקים, שהתרכזו בקידוש כוחות מיוחדים שבגופם, להעלותם לדרגות גבוהות: היה מי שקידש את המוח, והיה מי שקידש את הלב, והיו גם שריכזו עיקר עבודתם בחושים יותר מוגדרים, כמו קידוש האזנים – חוש השמיעה, וכן קידוש העינים – קידוש חוש הראיה, [עי׳ ״ראשית-חכמה״, שער הקדושה, פרק ח: ״והנה אחרי שביארנו בפרקים הקודמים, קדושת המוח והלב – – – נבוא עתה לבאר – – – קדושת הראיה – – – ונעתיק כל מה שנמצא בדברי הרשב״י המבאר פרטי העין״], וכאן הרחיב הרב את הדיבור ביותר, וסיים – וזאת היתה מדריגת החוזה מלובלין״ – – –

כשסיפר לי מו״ר את הדבר, ראיתי שעודנו עומד נרעש מן הגילוי שהיה לפניו, הוא בא אל הרב שיסביר לו את דרגתו של ״החוזה״, והנה הרב חוזה-רואה את מחשבותיו, וטרם נשאל – ענה.

---

299. צ״ל בשוויץ. הדברים נמצאים בפנקסי הראי״ה א, פנקס ו, סע׳ כה, עמ׳ שעט (וכן ב״קבצים מכתי״ק״ א עמ׳ ר), ומובאים ע״י הרצי״ה בפתיחתו ל״הד הרים״, אף הוא ציין כי נכתבו בלונדון, אולי משום שהפנקס מכונה כך על שם מקום כתיבת המשכו. אולם מרן הרב זצ״ל עקר מסט-גאללן שבשוויץ ללונדון רק בחודש שבט ה׳תרע״ו, כעבור יותר משנה. וראה גם לנתיבות ישראל מאמר ו.

"מה ששייך לפנימיות שלי –
זאת אני יכול לדבר רק עם ר' יעקב משה"

בביקורו הראשון של מרן הרב זצ"ל בירושלים, בשובו מחוץ-לארץ אחרי מלחמת-העולם הראשונה, אחרי שביקר את הגאון ר' יצחק-ירוחם דיסקין ז"ל, הלך לבקר את הגרי"מ ז"ל, ובדרך אמר למלויו: "עכשיו אני הולך אל רבי יעקב-משה, מה ששייך לפנימיות שלי – זאת אני יכול לדבר רק שמה..."

עוד אמר הרב: "רצוני הוא שהעולם יכיר ויבין את הפנימיות שבדברי. אולם אם הקב"ה מסבב שדברי נתפסים רק בצורה חיצונית – נגד זה אין בידי לעשות כלום".

"רוצה אני להיות קשור בכלל-ישראל כולו,
ובשום אופן איני רוצת להנתק מן הכלליות"

ואמר הגרי"מ, פעם אמר לי הרב: "יכולתי לקרב אלי חוגים, שיהיו בבחינת "חסידים"[300] שלי, להפצת דעותי ומחשבותי, אולם אינני רוצה בזה. החוגים מצמצמים, ואילו אני רוצה להיות קשור בכלל-ישראל כולו, ובשום אופן איני רוצה להינתק מן הכלליות".

הדברים הקצרים האלה מוארים באור מופלא, אור הבוקע ועולה מגנזי הנשמה הכללית, שהגיע אלינו כעבור שנים, מפי כתבו של הגרי"מ זצ"ל, באגרת אשר כתב ביום ט"ז בתמוז תש"ה,[301] אל הרב ר' שמעון גליצנשטיין ז"ל, להארת דמותו של מרן הרב זצ"ל:

> כל הטובות הפרטיות שנעשו על ידו לאלפי יחידים – לבד פעולותיו הרבות והכבירות שפעל ועשה על שדה הכלל – הם בבואה-דבבואה מאוצר הטוב שהיה גנוז בקרבו. יסוד קומת-הקדושה שלו הוא, שהיה כולו כללי, ולא היה בו שום חוש פרטי. – – – וכשהיו מבקשים ממנו להתפלל עבור **פרט**, הנה יחד עם השתתפותו בצערו של **הפרט**, עמד לנגד עיניו כל **הכלל**, ונכלל אצלו צער **הפרט** בתוך הצער **הכלל**.

"מה אעשה אם אין לי זיקה אל הפרט, וכל מעיני נתונים לכלל"

> – – – ופעם אחת היה אחד מקרובי-המשפחה זקוק לישועה, ורב גדול בחו"ל, שהיה מקורב למשפחה, הצטער מאוד על כך, וערך מכתב לכבוד קדושת מרן הרב זצ"ל, שהוא מאמין באמונה שלמה שאם כב' [הרב] היה מרגיש ומעתיר בעד אותו קרוב, בודאי היה נענה מן השמים, והישועה היתה כבר באה, אלא שמתוך עבודתו למען הכלל הוא מסיח דעתו ממנו, ואינו פונה להעתיר בעדו.

---

300. עי' ליקוטי הראי"ה עמ' 213.

301. נדפסה בשלמותה בקובץ מאבני המקום יא, עמ' 51-53.

ואז כשקיבל הרב את המכתב, שלח לקרוא לי במיוחד, ואמר אלי בזה הלשון: "אני מתפלא איך קלע הרב ההוא אל המטרה. אבל מה אעשה, אם אין לי זיקה אל **הפרט**, וכל מעייני נתונים **להכלל**, ואך למלא בקשתו של הרב ההוא, הנני מוסר את ענין התפילה לכב', ובעל-הרחמים לא ימנע מלהיות נעתר לתפילה שיתפלל כב' לד' בלב ונפש" – עד כאן דבריו אלי. ובבחינתו זו שהיה **כולו כללי ולא פרטי** עלה על כל בני דורו, והיה משכמו ומעלה גבוה מכל העם – – – אשרי הדור שהיה שרוי בתוכו.

"הציר הנאמן אשר נשלח ממרום, להחיות דורות שלמים"

דברים מרוממים על שליחותה הכללית של נשמת הרב בעולמנו, כתב הרי"מ ז"ל במלאת שנה לעלייתו לגנזי מרומים:

בחמלת ד' על עמו ועל שארית נחלתו, מתגלה נצח שבקדושה בעוז ובגבורה, ומשתלשלת מלמעלה נשמה גבוהה, אשר עוז לה בה לעמוד נגד כל הרוחות הסוערות ולהאיר מבעד כל המחשכים, לקומם נשמות עשוקות ונפולות, והיא סוללת את דרכה בקודש ודוחה בעוזה את אבני התוהו והבוהו וכל יצרי מעללי איש. – – –

ובימינו אלה נשלח לנו המורה לצדקה "עיר וקדיש מן שמיא נחית", וימן ד' לעמו נשמה גדולה, "והעם היושבים בחשך ראו אור גדול", הוא רבינו גאון עוזנו, נר ישראל וקדושו, נר אלקיו על ראשו, מרן רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצוק"ל, בקי בכל מכמני התורה, מלא קדושה, חסידות ופרישות וענוות צדק. הוא הציר הנאמן אשר נשלח ממרום, לשוב ולהחיות דורות שלמים, להרטיבם בטללי אורות קודש עולמים, לשום שארית בארץ ולהחיות עם רב לפליטה גדולה. הוא אשר האיר נתיב לעמו, להאיר גם מתוך מאפליה, להתחזק במעוז הקודש, לבל ידח ממנו נידח. עץ החיים אשר שרשיו וענפיו התרחבו על כל קצות הארץ, בריח פנימי המבריח מן הקצה אל הקצה, "סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה", מרביץ תורה לעדרים, ורבים השיב מעון, אבן-החן שהכל אליו פונים, ולאורו הכל תאבים, והיו דבריו כדברי האורים, אוד מוצל מאש לקנא קנאת ד' לבנין עמנו והקמת שממות ארצנו, "והשבת בנים לגבולם".

"כל מי – – – שנכנס למחיצתו מוכרח היה להיות מושפע מאור קדושתו"

בו נתקיים והריחו ביראת ה', כל מי שבא אתו אך במגע ומשא ונכנס למחיצתו, מוכרח היה להתפעל וגם להיות מושפע מאור קדושתו, אשר היתה נודפת על כל עבריו, וריח חקל-תפוחין-קדישין שהיה מלווהו תמיד. ומתוך זה הגין על הישוב

כולו – שהיה מעוזו ומשוש חייו – לבל יבעט אורחותיו, ויקדש את כל תנועת התחיה ויפח באפיה נשמת חיים. בנחת רוח ובשפה ברורה השכים ודיבר, פעל ועשה, לפזר את כל העננים ומכסי האורות.[302]

ונגד הבונים השונים, אשר התברכו בלבבם מקוצר-ראות ודלות-השגה, להעמיד בניין עמנו וארצנו על החול גרידא, יצא הוא נגדם במערכה, וילך הלוך וקרוא בשם ד׳: אל תזניחו את הקודש וקדשו גם את החול. ולא התייאש מצפייתו העמוקה לנצחון הקודש, ותהי כך אימרתו ״בונים בחול ואחר כך מקדישים״, ויהי ד׳ עמו בכל דרכיו.

ויותר ממה שגלוי ממעשיו הכבירים, אשר אבות לבנים יספרו, הרבה לפעול גדולות ונצורות, בסתר ובהצנע לכת, הגלויות רק לפני יודע כל תעלומות יתברך שמו.

למלאת שנה, ירחון ״שערי ציון״, אלול תרצ״ו
אמרות טהורות מהדו״ב עמ׳ כו

״גדול עשרים וארבע שעות ביממה!״

שאלו את הגרי״מ ז״ל: מה ראית שכה-נדבקת בהרב, והרי הכרת בירושלים גדולים וצדיקים? השיב הגרי״מ ואמר: הכרתי גדולים שהיו להם שעות-גדולות הרבה שעות ביום, אולם היו להם גם שעות של קטנות-מוחין, שעות שבהם היו כאחד-האדם, לא כן הרב – אצלו לא היו שעות של קטנות. הוא היה גדול עשרים וארבע שעות ביממה![303]

---

302. ״בזמן שחסד עולם ואהבה אמתית ממלאים את כל הלב, אז מתעוררת רחמנות על כל המעשים, על כל גרעין טוב, ובחפץ-אמת חפצים להציל את הכל ולרומם את הכל – – – ובדרך הקודש הזה, יש לקוות הרבה.
ובזמן הזה רק אחד לנו בזה ״אחד היה אברהם״ גאון עוזנו קדוש ישראל מרן **הרב מיפו** שליט״א״ (מתוך איגרת הרי״מ לחברו העילוי הירושלמי הגאון ר׳ משה-לייב שחור ז״ל, מחבר ״אבני שהם״ ו״בגדי כהונה״ – ״הד הרים״ מהדורת תשל״א עמ׳ קיח [ישלח ממרום, ירושלים ה׳תשס״ג סי׳ כא, עמ׳ 53]).

303. ״הצדקות היסודית של צדיק–יסוד–עולם, היא התביעה האלהית התדירה שברוחו, להיות קשור, בכל חפצו, שכלו, רצונו והרגשתו, לקונו, ליצור כל העולמים, מקור חיי כל החיים והוית כל ההויות. כל הדברים המסתעפים, במעשים, בהשכלות בתורניות, אינם כי אם סעיפים שלפעמים מתגלה על–ידם האור הקדוש של הצדקות העליונה. אבל עצמותה אינה כי–אם אותו הזיו **הקבוע** בנשמה בעצמיות מהותה, שמתגלה בתוך נקודת–החיים היותר מרכזית, שמגמתה היא הקשר **התדירי** והמתגבר **תמיד** עם האור האלהי״ (מוסר אביך, מדות הראי״ה, ״צדקות״, עמ׳ קמו). וע׳ בשדה הראי״ה עמ׳ 117 ; ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 317.

"רבי יעקב משה, איך ווער פארברענט פון אהבת-השם!"

ב"ההוא יומא", לאחר שנערכה הטהרה, באולם הגדול של בית-הרב שבו היה מתפלל בשבתות ובו היה מקבל פני הבאים לקבל פניו ברגלים, עמד אותו גאון וצדיק רבי יעקב משה חרל"פ ז"ל, ופתח בדברי-הספד נרגשים ביותר, כשפניו שטופי-דמעה וכולו משתוחח תחת עצמת כאב סילוקו של הרב.

בחרדת-קודש סיפר, על המראה הגדול, אשר זכה לו באישון-לילה, בנסיעתו עם הרב בגליל, בחורף תרע"ד:

התעוררתי באמצע הלילה, וראיתי את הרב נישא בסערת רוח, הלוך ושוב לאורך החדר, נחרדתי והתרוממתי, והנה ניגש אלי ואחז בי, ידיו היו קרות כקרח ופניו בערו-זהרו כלפידים, ומפיו פרצו דברי-להבה: "רבי יעקב-משה, איך ווער פארברענט פון אהבת-השם!" (אני נשרף מאהבת השם!)

ומכאן נובעים הדברים, שכתב הגרי"מ ז"ל במאמרו על הרב, על הנשמות הגדולות של בני-העלייה, שהם "גם נגלים וגם נסתרים", ש"גדלות הקדושה והאבדלתא שלהם נוראה מאוד, **ושלבבם בוער כאש אחרי ה'**".[304]

הנשמה המלאה תמיד שלהבת-אש-קודש

ומתגלה לנו ששורות-קודש שנכתבו על ידי הרב, בפירושו על סידור-התפילה, בתיאור **"נשמה המאירה תמיד"**, הם למעשה דברים אישיים, המתארים את נשמתו הוא:

> אני לדודי ועלי תשוקתו – לא תוכל להכחיש עצמת מעלתה ואורה, **הנשמה המאירה תמיד**, המלאה תמיד **שלהבת אש קודש**[305] וצמאון אלקי עליון, הספוגה כולה תמיד בנחלי עדנים של קודש־הקדשים, השרויה תמיד בתוך ספירה של שירת־זמרת־נגינת־נועם־קודש, הצמאה ומתענגת יחד.
>
> עולת ראיה ח"ב, עמ' ח-ט

תוך כדי ביאור פסוק מופלא בשיר-השירים, גילה לנו הרב גילוי פנימי מעמקי נשמתו הוא, שעם כל ענוות-הצדק, האמת הפנימית שבה פורצת ועולה, **שלהבתה** עולה מאליה, ונחלי-עדניה משקים ומרווים צמאים לקודש ונכספים לאורה.

---

304. שיעור קומה, ירושלים תשכ"ג, עמ' 5; אמרות טהורות, מהדו"ב עמ' לא.

305. שלהבת אש הקודש של אהבת ד' הלא בתוך הנשמה היא, תמיד **בוערת** היא, מחממת היא את הרוח, **מאירה** היא את החיים, וענוגיה אין להם סוף. אין מדה מתארת את נועמם ומתקם" (מוסר אביך, "אהבה" סע' ד, ירושלים תשל"א, עמ' צג).

והלא כה הם דברי הרב, בהשתפך נפשו בהמיית-שירה:

לבבי מלא עריגה רוחנית גבוהה –
אור אלקים הבו לי,
תענוג א-ל חי ושעשועו,
גודל יפעת היכל מלך-עולם.
הנני תמיד הומה:
א-ל אלקי אבי,
אשר כל לבי נתון לאהבתו,
אשר פחדו ירוממני.
– – – –
מצפה אני לישועה ואורה,
להופעת דעה ונהרה,
אתענג בנועם ד׳
ברום חביון, בעוז עליון.

זכרון, קובץ תורני-מדעי, ירושלים תש״ה, עמ׳ טז. חדריו עמ׳ כט.

והדברים מזכירים לנו את האמור ב״אדרא זוטא״: ״פתח רבי שמעון ואמר, אני לדודי ועלי תשוקתו – כל יומין דאתקטרנא בהאי עלמא, בחד קטירא אתקטרנא ביה בקדושא-בריך-הוא, ובגין כך השתא ועלי תשוקתו. – – – בד׳ תתהלל נפשי ודאי, דהא נשמתי ביה אחידא, ביה **להטא** ביה אתדבקת ואשתדלת״ (זוהר האזינו, דף רפח ודף רצב).

עם נעילה

הישרים אשר סוד-ד׳ אליהם תמיד יגלה,
– – – מזיו-הציור של שאיפת-יקרת-מעלתם,
מתמלאת כל נפש חוקרת הוד וחיים
– ״וחקר כבודם כבוד״ (משלי כה, כז).

אורות התשובה, סוף פרק יד

פרקים פרקים נכתב הספר בהרבה סייעתא דשמיא, ללא רציפות ביוגרפית, ופורסם רובו ככולו בגליונות ערב-שבת-קודש של ״הצופה״ – וברוכה האכסניה אשר הקדישה מדור מיוחד ותבנית מיוחדת לפרקים אלה. עתה סודרו הדברים על סדר הזמנים, לפי המוקדם והמאוחר בפרשת תולדותיו של הרב זצ״ל. הוספות מרובות נוספו לפרקים שפורסמו וכן פרקים חדשים, ומופיע בזה בעז״ה החלק הראשון המגיע עד ראשית התקופה הארץ-ישראלית, עד ראשית רבנות יפו – ראשית עליית הרב לארץ-הקודש והתעלותו בדרך הקודש.

ארבעים שנה עמד הרב במרכז חיי האומה, בלבטיה הנפשיים-הרוחניים אשר הסעירוה מבפנים, ובמאבקיה החברתיים-המדיניים אשר פקדוה מבחוץ.

ועם כל עומק תחושת הסבל האישי של הנפש הרגישה, הפתוחה כולה למצוקת הכלל והפרט, אשר חבלי הגלות והגאולה על משבריהם וגליהם עוברים עליה יום יום, עומד הרב ומודה לד׳ על הנשמה שנתן בו:

> ברוך השם אשר עשה לי את הנפש הזאת – רוח ונשמה חיה ומרגשת כל התנועות והזעזועים השונים, עם כל ציריהם והבליהם בקירבה, אבל גם עם כל תוקף עוז־חייהם ואמונת־ישעם.
>
> הדברים כולם פוגשים בי פגישה מוחשית, ואני מוכרח לטפל בהם בפועל ובמעשה, לסבול את כל המשברים של הזרמים השונים ושיא־דכיים, ולהקשיב אל הקול הגלוי והנסתר שבהם.

אגרות הראי״ה, ח״א, אגרת קפד, עמ׳ רמ

ואף אנו נודה לד׳ על שזכינו להקשיב לקולה של הנפש-הנשמה המופלאה הזאת, לעסוק בחקר-כבודה וללכת לאורה.

נרות נשמה להורי הנעלים

אשר במחשכי רוסיא הסובייטית מסרו נפשם על חינוך ילדיהם לתורה ולמצוה

אאמו״ר הרב הגאון **ר׳ פתחיה** ב״ר **אריה לייב מנקין** ז״ל

(מחבר ״כרם פתחיה״, ״פרדס פתחיה״, ״דעת רש״י״ וכו׳)[306]

נלב״ע י״ט טבת ה׳תש״ז

אמ״ר הרבנית הצ׳

מרת **רחל** בת הרב הגאון ר׳ **זאב וואלף שטיינפלד** ז״ל

(מגיד מישרים בלודז׳ רבתי – ״וילקער מגיד״ – מחבר ״אמרי זאב״)[307]

נלב״ע ט״ו במרחשון ה׳תש״ל

---

306. בלמדו בשחר-נעוריו בישיבת מיר, סעד בשבתות על שולחנו של הגאון האדר״ת ז״ל, ורבה היתה הערצתו לאישיותו המופלאה. בעוד אאמו״ר ז״ל ברוסיה, כתב מרן הרב זצ״ל הסכמה מקיפה וחמה ביותר לספרו ״כרם פתחיה״, ירושלים תרצ״א, וכשזכה לעלות לאה״ק, קירב אותו **בימין-צדקו**. ע׳ ליקוטי הראי״ה ב פרק יז עמ׳ 318-313.

307. אא״ז הרז״ו ז״ל, היה תלמיד מובהק של הגאון הנצי״ב ז״ל בוולוז׳ין, וליווה לא-פעם את רבו בנסיעותיו לווילנא. מגיל צעיר למד בישיבה, וגם אחרי נשואיו חזר לישיבה והסתופף בצל רבו הגדול. אף בנו הצעיר, דודי הרב הגאון המובהק, ר׳ שלמה-זיסל שטיינפלד ז״ל – הי״ד – רבה של רעמיגולה (ליטא) עוד זכה ליהנות מאורה של וולוז׳ין, והוא למד בישיבה בשנת סגירתה – תרנ״ב.

הקדשת המחבר

שהופיעה במהדורה הראשונה:

כוס של ברכה

שלוח ביקר לעקרת הבית – "אשת חיל עטרת בעלה" –

ביתי-רעייתי מרת **רחל לבית גיטלסון** מנב"ת

רבות עשתה להופעת הספר,

בתשומת-לבה לכתיבה ולהדפסה

ובהערות מאלפות לשכלול תכנו והידור צורתו

– זכרה לה אלקי לטובה

הערות הרחבה

א. עי׳ בדומה בשם מרן הראי״ה עצמו, בספר חיי הראי״ה עמ׳ 15, ובשדה הראי״ה עמ׳ 60. ועי׳ בריש הסכמת הגרימ״ח להופעת מס׳ ביצה עם הלכה ברורה.

ב. עי׳ ליקוטי הראי״ה ג, עמ׳ 160; בשדה הראי״ה עמ׳ 235; שחר אורו עמ׳ 322.

ג. עי׳ ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 396-381; ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 43, 66-62, 465; ליקוטי הראי״ה ג עמ׳ 307-3052; מועדי הראי״ה עמ׳ 86, 368; בשדה הראי״ה עמ׳ 130; חיי הראי״ה עמ׳ 135; שחר אורו לפי מפתח.

ד. עי׳ בחוברות ״ופדויי ד׳ ישובון״,ירושלים ה׳תשס״ו; ״ובאו ציון ברינה״, ירושלים ה׳תשע״א, מפרי עטו של הרב יוסף ברמסון.

ה. עי׳ הכוזרי המבואר ח״ב עמ׳ ד; מועדי הראי״ה עמ׳ 480, תיאור מה שנהגו בפטירת סבו הגדול של הראי״ה. ועי׳ בספר ״בית רחל״ לגאון ר׳ נפתלי כ״ץ (בעל ה״סמיכת חכמים״), שער ההבנה, ה׳תשס״א, פרק טו, שמובא לומר שה״ש (ח״ב עמ׳ תלז ואילך).

ו. עי׳ טל הראי״ה עמ׳ יזזו-יט, לד-לה; חיי הראי״ה עמ׳ 82, 154, 172; מועדי הראי״ה עמ׳ 480; בשדה הראי״ה עמ׳ 115.

ז. ע״ע טל הראי״ה פרק ו עמ׳ עו-פג, פרק ח עמ׳ קמב-קן; חיי הראי״ה עמ׳ 29, 146, 157, 205; בשדה הראי״ה עמ׳ 31; לשלושה באלול א, כג; לנתיבות ישראל ב, סוף מאמר יט; דודי לצבי אגרות יח, לג-לד; משנת הנזיר עמ׳ יד.

ח. ע״ע מועדי הראי״ה עמ׳ 265-264; בשדה הראי"ה עמ׳ 344; ליקוטי הראי"ה ב עמ׳ 40, 48, 57-58, 62-64; ליקוטי הראי"ה ג עמ׳ 214. ועי׳ הרחב דבר לנציב פ׳ קדושים יט, ח. ועי׳ מאבני המקום יג עמ׳ 292-291.

ט. עי׳ כאן עמ׳ 305; חיי הראי״ה עמ׳ 284-22284; מועדי הראי״ה עמ׳ 108; בשדה הראי״ה עמ׳ 32, 44, 88; ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 473; ליקוטי הראי״ה ג עמ 255, 323.

י. מדרום מערב למחוז קורלנד, במרחק כ-270 ק״מ, שכנה מובלעת גרמנית: פרוסיה המזרחית. גרמניה איבדה מחוז זה לטובת האימפריה הרוסית במלחמת העולם הראשונה. עי׳ כאן בעמ׳ 66 ובעמ׳ 200.

יא. הסכמות הראי״ה סי׳ פט. ועי׳ ליקוטי הראי״ה ג עמ׳ 194.

יב. עי׳ לנתיבות ישראל ב מאמר א סע׳ ג, ובמאבני המקום יב עמ׳ 232.

יג. עי׳ נפש הראי״ה מהדו״ב עמ׳ כה; לשלושה באלול א, קי; שחר אורו עמ׳ 105; ליקוטי הראי״ה ג עמ׳ 107-101; מועדי הראי״ה עמ׳ 61-57.

מפתח אישים

מסודר לפי א״ב של שמות המשפחה. במקום שאין שם משפחה - נרשם ע״פ שם פרטי.
כוכבית — כאשר השם מופיע בהערה.

ר׳ אברהם (אחיו של הגר"א) 149, 155
ר׳ אברהם (ב"ר דוד, הראב"ד) 152
ר׳ אברהם (אב"ד פרייל וסעביז', (סב אימו של הרב)
..... 39, 3-51
הרב אברהם דוד (מבוטשאטש, בעל 'דעת קדושים')
..... 166
הרב אברהם שמחה (אב"ד אמצ'יסלב) 40
ר׳ אייזיק (מהומיל, בעל 'חנה אריאל') 232
ר׳ אליהו (מווילנא, הגר"א) 57*, 77, 84, 94,
..... 129 *, 149, 151, 155, 181-197, 215, 217,
..... 219, 228, 232, 255*, 305
הרב אליהו (מראגולה) 198*
הרב אליקים גציל (מזוימל) 139
ר׳ אשר (הרא"ש) 40*, 169, 183*
רבינו בחיי 15, 188*, 208
ר׳ בנימין (הסופר יהושע רדלר-פלדמן) 32*
הרב ברוך (משקלוב) 217*
הרב גרשון תנחום (ממינסק, בעל 'אילנא דחיי') 149
הרב דוד טביל (ממינסק, בעל 'נחלת דוד') 39
הרב דניאל (מהוראדנא, בעל 'חמודי דניאל') 133*
ר׳ חיים (מוולוז'ין) 39, 43, 57* 160, 2-181,
..... 184*, 7-186, 194, 198*, 202
הרב יהודה ליווא (מהר״ל מפראג) 135, 139
ר׳ יהודה לייב (מגור, בעל 'שפת אמת') 298*,
..... 311*
הרב יוסף חיים (בן איש חי) 150
ר׳ יצחק (מוולוז'ין) 53, 94, 130*, 227, 242,
ר׳ יצחק יוסף (דיין בשקלוב) 74
רבי ישראל (בעל-שם-טוב) 41
רבי ישראל (משקלוב, בעל 'פאת השולחן') 183,
..... 190*
רבי ישראל (בעש"ט) 187*, 228
הרב ישראל איסר (מוויניצא, בעל 'שער המשפט')
..... 52*
ר׳ מנחם מנדל (משקלוב, בעל 'מים אדירים') 149,
..... 187*
ר׳ מנחם מנדל (מהורודוק-מויטבסק, בעל פרי הארץ')
..... 187*
ר׳ מנחם עזריה (מפאנו) 152, 189*
ר׳ מנשה (מאילייא) 8-77
רבינו משה (מקוצי, בעל הסמ"ג) 1-170
רבי משה (בן מימון, הרמב"ם) 183*, 188*,
..... 189, 216, 231*, 232, 257
ר׳ משה (בן נחמן, הרמב"ן) 152
רבי נחום (מטשרנוביל) 177*
רבי נחמן (מברסלב) 28, 137, 302
הרב עזריאל (רבה של רצ'יצה) 44
ר׳ פנחס (ב"ר יהודה, בעל 'ראש הגבעה') 184*
פרנץ-יוזף (מלך אוסטריא) 1-250
רבי רפאל (פלמן, אב אמו של הרב) 44, 4-53, 227,
..... 240
הרב שאול (מווילנא) 219
הרב ר׳ שלמה (מזוימל) 138
הרב שניאור זלמן (מלאדי, בעל התניא) 227,
..... 4-230, 269
הרב שניאור זלמן (מלובלין, בעל 'תורת חסד') 71,
..... 234
אבן לפידות, הרב אלכסנדר משה 2-221
אדלר, הרב מנשה 232
אהרונסון, הרב יהושע משה 230*
אוצינסקי, הרב לוי (בעל 'נחלת אבות') 70*
אזכרי, רבי אליעזר (ספר חרדים) 31
אידלביץ, ר׳ משה מרדכי 79
איזראליטאן, הרב אליהו 64
איזרעלסון, ר׳ משה 200
אייבשיץ, הרב יונתן (ה'תומים') 255*
אייגר , הרב עקיבא 101, 151, 232, 255*,
..... 289, 291
איידליש, הרב שמואל אליעזר (המהרש"א) 141
אייזנבך, הרב שלום לייב 60
איסרליש, הרב משה (הרמ"א) 73
אלינר, ר׳ אליעזר 131
אלישיב (עליאשאוו), הרב שלמה (בעל ה'לשם שבו
ואחלמה') 84, 143, 148-154, 185, 252, 254
אלכסנדרוב, ר׳ שמואל 135
אלפסי, רבי יצחק (הרי"ף) 184
אלתר, הרב אברהם מרדכי (ה'אמרי אמת' מגור)
..... 187*

אפרימזון, ר׳ יעקב (הלוי) 27, 275, 276
אפרימזון, הרב יקותיאל 275
אפרתי, הרב בנימין 178
אפשטיין, הרב ברוך 183*
אפשטיין, הרב דב בער 96
אפשטיין, הרב יחיאל מיכל (בעל ערוך השולחן)
..... 24*, 96, 100, 105, 190*
אריאלי, הרב יצחק (בעל 'עיניים למשפט') 172, 174
אריאלי, ר׳ נחום 172
אשלג, הרב יהודה לייב (בעל ה'סולם') 232
ב״ח, הרב אברהם 221
באומן, הרב אליעזר נפתלי 151
בורנשטיין, הרב אברהם (בעל ה'אבני נזר') 231*
בורנשטיין, הרב דוד 26
בורשטיין, הרב דב 142*
ביליצקי, הרב תנחום גרשון (בעל 'גינת ביתן')
..... 75*, 76, 80
בירך, הרב נחמיה (בעל 'דברי נחמיה') 234
בלאזר, הרב יצחק 92, 257*, 288
בלאזר, הרב שלמה 84
בן טובים, ר׳ יצחק אייזיק 248
בנגיס, הרב זליג ראובן 137, 226
בן-צבי, רחל (ינאית) 29
בסלבסקי, הרב יום-טוב ליפמן 73, 75
ברודנא, הרב א״מ 263
ברודר, ר׳ נחמן גדליה (איש ירושלים) 69
ברוור, ד״ר אברהם יעקב 31
ברוידא, הרב ניסן 75
ברוכוב, הרב אבא יעקב 68, 73, 84,
ברוכין, הרב יעקב (בעל 'משכנות יעקב') 39
ברז׳ז׳נסקי, אברהם יהודה 44*
בריקנר, ר׳ דב נתן 304*
ברלין, הרבנית בתיה מרים 97, 5-104
ברלין, הרב חיים 134, 265
ברלין, הרב נפתלי צבי יהודה (הנצי"ב) 58, 72, 84,
.... 94-105, 106, 121, 1-130, 142, 6-144, 174, 199,
..... 257*, 259, 260, 271, 5-284, 321*
ברלין (בר אילן), הרב מאיר 96, 101, 105
ברמן, הרב בנציון 139
ברשקובסקי, ר׳ יהודה 99
גוטליב, ר׳ שמואל נח 39
גוטמן, נחום (הצייר) 28
גולדמן, הרב יעקב 268*
גולדמן, הרב מרדכי (אדמו"ר מזוויהל) 98
גורדון, הרב אליעזר 205, 222, 255*, 270, 285
גליצנשטיין, הרב שמעון 184, 231, 235*, 236,
..... 315
גליקסברג, חיים (הצייר) 32
גליקסברג, הרב שמעון-יעקב 32
גנחובסקי, ר׳ אליהו משה 199
גרודז׳ינסקי, הרב חיים עוזר 79, 255*, 272
גרוסברג, הרב חנוך זונדל (בעל 'המעשר והתרומה')
..... 183*
גרוסברג, הרב מנשה 183*
גרייבסקי, הרב פנחס 267
גרייבסקי, ר׳ צבי 268*
דבליצקי, הרב שריה 152*
דובדבני, ר׳ ברוך 313
דון יחיא, הרב אליעזר (בעל 'אבן שתיה') 7-61
דון יחיא, הרב בן ציון 3-62
דון יחיא, ר׳ שבתי (ש. דניאל) 45, 61, 302
דזימטרובסקי, הרב יעקב יוסף 92*, 291
דיזינגוף, ר׳ מאיר 161, 293
דיסמנעץ, הרב משולם (איגרא) 177*
דיסקין, הרב יהושע זליג 201*
דיסקין, הרב יהושע זליג 201*
דיסקין, הרב יהושע לייב 68, 301, 303*
דיסקין , הרב יצחק ירוחם 69*, 315
דיסקין, הרב שמעון משה 201*
דרצ׳ינסקי, הרב שמואל אביגדור 98*
הבלין, הרב שלמה זלמן 237
הדאיה, הרב עובדיה 26, 187*
הוטנר, הרב יצחק 10-9, 90, 182
הולצברג, ר׳ שרגא פייבל 269
הולצברג (עציון), ר׳ רפאל יצחק 269
הורביץ, ר׳ אריה לייב 51*
הורביץ, הרב יעקב יצחק (החוזה מלובלין) 314
היילמן, רח״מ (בעל 'בית רבי') 227*
היימן, הרב אהרון 162
הירש, הרב נפתלי 289
הירש, הרב שמשון רפאל 205
הכהן, הרב אהרון 97, 120
הכהן, הרב אהרון מנדל 213*
הכהן , הרב דוד (הנזיר) 91, 163, 210*
הכהן, רבי ישראל מאיר (ה'חפץ-חיים') 34, 44, 97,
..... 116-127, 134, 136, 167, 285, 289

הכהן, הרב מאיר שמחה (מדווינסק) 209, 222, 249-258
הכהן, הרב צדוק (מלובלין)..... 31
הכהן, הרב רפאל (מהמבורג, בעל 'מרפא לשון') 58*
הכהן, הרב שלמה (מוילנא) 131, 155
הלוי, הרב אברהם דוד 73
הלוי, ר׳ אהרון (בעל 'ספר החינוך')..... 216
הלוי, הרב בצלאל..... 73
הלוי, רבי יהודה (בעל ה'כוזרי') 8-187, 294
הלוי, הרב יוסף..... 278
הלוי, הרב יצחק אייזיק (רבינוביץ, בעל 'דורות הראשונים') 294
הלוי , הרב נפתלי הרץ..... 265, 268*, 278, 281
הלוי, הרב קלונימוס קלמן..... 73
הלוי, רבי ראובן (מדווינסק, בעל 'ראש לראובני') 42, 60, 69-74, 130*
הלויר, הרב יום טוב ליפמן (בעל 'תוספות יום טוב') 128*
הלפרין, ר׳ אליהו דב..... 2-221
הלר, הרב יחיאל 243*
המבורגר, הרב אורי..... 4-172
המבורגר, הרב פינחס..... 312*
הענקין , הרב יוסף אליהו 23
הערשלר, ר׳ נחום יהושע..... 219
הרשברג, ראי״ש..... 271
וואלק, הרב מרדכי גימפל (הכהן)..... 128*, 130*, 260
וואלק, הרב צבי הירש (הכהן) 70, 129*
וויינגורט, הרב ד״ר שאול 243*
וולפסון, ר׳ זאב..... 202
ויטאל, רבי חיים 54*
וילובסקי, הרב יעקב דוד (רידב"ז) 60, 107*, 288, 292
וינברג, הרב אברהם (אדמו"ר מסלונים, בעל 'יסוד העבודה')..... 83
וינברג, הרב אברהם (בעל 'ראשית ביכורים') 230*
וינברג, הרב יחיאל יעקב..... 162, 243*
וינברג, הרב שמואל (אדמו"ר מסלונים, בעל ה'דברי שמואל') 3-81, 176
וינגרטן, ר׳ שמואל (הכהן) 121
ויצמן, חיים..... 27
ורנר, הרב שמואל ברוך..... 98, 216*, 252
זווין, הרב שלמה יוסף 22, 183, 231, 240
זוננפלד, הרב חיים 254
זוסמן, הרב יוסף 98*
זיידל, ד״ר משה 205, 214*
זילברברג, הרב משה יהודה לייב (בעל 'זית רענן') 266, 304*
זיסקינד, רבקה 132
זליגר, הרב ד״ר יוסף..... 286
זלצר, הרב יהודה לייב..... 144
זסלנסקי, הרב אהרון יצחק..... 84
ז׳ק, הרב מנחם מנדל..... 209
חבס, ר׳ ישראל..... 256*
חבר, הרב יצחק אייזיק 149, 185, 187*
חומה, ד״ר דב (ברנרד)..... 29
חיות, ר׳ אהרון..... 108*, 7-136
חיות , ר׳ אליהו מתתיהו..... 136
חייקין, רבי מנדל..... 162
חן, הרב אברהם 40-237
חן, הרב דוד צבי 237
חן , הרב פרץ..... 237
חנזין, הרב דוד 284
חסקין, הרב משה (בעל 'כלכת שביעית') 183*
חריזמן, ראי״מ..... 267*
חרל״פ, הרב זבולון 303*
חרל״פ, הרב יוסף דוד..... 307
חרל״פ, רבי יעקב-משה..... 20, 21, 28, 69*, 84, 92, 98*, 139, 143*, 151, 152, 153, 160, 175, 176, 185, 187*, 191, 194, 236, 248, 254, 262, 281, 290, 300-319
טודרוסוביץ, ר׳ משה בצלאל 303*
טוורסקי, הרב זאב (אדמו"ר מרחמסטריווקא) 132
טוורסקי, הרב יוחנן (אדמו"ר מרחמסטריווקא) 132
טולידאנו, ר׳ שמואל 187*
טוקצ׳ינסקי, הרב יחיאל מיכל..... 116, 175, 288
טורברג, (סופר)..... 251*
טייטלבוים, ר׳ אפרים..... 97, 99
טיציאן, (הצייר) 29
טריוואקס, יצחק..... 267*
יאדלר, הרב בן-ציון 92
יאנובר, הרב יחזקאל..... 53, 117, 227, 240
יעבץ, ר׳ זאב 271, 274
יעלין, הרב אריה (בעל 'יפה עיניים') 131

יעקובוביץ, הרב אלחנן 47
יפה, בנימין 43
יפה, הרב דב (דובער) (מאוטיאן) 41-39, 129*, 181, 184*
יפה, ר' יצחק זאב 264
יפה , הרב מרדכי (בעל ה'לבושים') 128*,
יפה , הרב מרדכי-גימפל 43-39, 63, 75, 81, 128*, 129*, 131, 145, 184*, 194, 244, 260
ירושלימסקי, הרב משה נחום 74*, 133
ישראלי, הרב שאול 10
כ"ץ, הרב אהרון שמואל (הכהן) 56
כ"ץ , רבי נחום (הכהן) 41-39
כהן, ר' פינחס יהודה 8-27
כהנא, הרב נחמן 64
כהנמן, הרב יוסף שלמה 214*
כץ , הרב ראובן 26
לאדיער, הרב שניאור זלמן (תלמיד הצמח צדק) 234
לאפין, ר' בצלאל (הכהן) 303*
לוברבוים, הרב יעקב (בעל 'נתיבות המשפט') 255*
לוין, הרב אריה 252
לוין, הרב ד"ר בנימין מנשה 163, 205, 212, 213
לוין , ר' זלמן (אמיתן) 42
לוין, הרב חיים יעקב 127, 210*
לוין, הרב שמחה שלמה 151, 152, 252
לוינסון, הרב אליהו 92
לונסקי, ר' חייקל 177*
לוצאטו, רבי משה חיים 32, 84, 88, 149, 152, 232
לוריא, הרב יצחק (האר"י) 54*, 151, 232
לוריא, ר' שמואל 149*
ליבוביץ', הרב ברוך דב 255*
ליבשיץ, הרב הלל 90
ליבשיץ, הרב יחזקאל 201
לינטופ, הרב פנחס (הכהן) 4-143, 228, 269
ליפמן, ר' מתתיהו דוד 58
ליפקין, הרב ישראל (סלנטר) 60 93-84, 128, 269
ליפשיץ, ר' אליעזר מאיר 25, 68*, 2-181
למפרט, הרב צבי 190*
לנדא, הרב אליהו (נכד הגר"א) 196
לנדא, הרב אליעזר (בעל 'יד למלך') 1-250
לנדא, הרב אליעזר (בעל 'דמשק אליעזר') 192
לנדא, הרב אליעזר (בעל 'דמשק אליעזר') 192
לנדא, הרב יהודה לייב (רבה של יוהנסבורג) 5-234
לנדא, הרב יחזקאל (בעל ה'נודע ביהודה') 69, 92, 151, 250, 255*
לעף, מיכאל (צייר) 4-33
לפידות, הרב אלכסנדר משה 92
לרנר-פפרמן, הרב אפרים שמואל 121
מגיד, רבי יצחק 41
מדיני, הרב חיים חזקיה (בעל ה'שדי חמד') 135, 145*
מוהליבר, הרב שמואל 199, 8-242
מייזל, רבי אליהו חיים 44, 228
מימון, הרב יהודה לייב 78*, 135
מינצברג, הרב דוד 232
מירסקי, הרב ברוך אברהם 134*
מירסקי, ר' דוד טביל 134*
מלטינסקי, מאיר 160
מלצר, הרב איסר זלמן 21, 73, 98, 134*, 3-191
מנקין , הרב פתחיה 35, 44*, 201*, 321
מנקין, הרבנית רחל 321
מרק, ר' יעקב 155
מרקוס, הרב ברוך 291
ניסנבוים, הרב יצחק 270
סג"ל, הרב יהודה 7-254
סג"ל, הרב שפטיה (שעפטעל) 7-254
סובלסקי, ר' יצחק 133
סולובייצ'יק, הרב חיים (מבריסק) 44, 58, 72, 75*, 182*, 221, 253
סולובייצ'יק, הרב יוסף דב (הלוי) 74
סופר, הרב אברהם שמואל בנימין (הכתב סופר) 219*
סופר, הרב משה (החתם סופר) 73, 134*, 177*, 219*
סטאווסקי, אברהם 26
סטודניצקי, הרב יוסף חיים יצחק 74*
סטלביץ, הרב מאיר (הרב מחסלביטש) 24, 220
סילבר, הרב אליעזר 25, 222
סלומון, ר' יואל משה 9-265, 274
סלומון, ר' מרדכי 265, 267
סלונים, הרב יעקב יוסף 237
סלונים, הרב יעקב-כולי 235
סלונים, הרבנית מנוחה רחל 235
סלונים, הרב עזריאל זליג 235
סלונים, הרב שניאור זלמן 280

סלוצקי, ר' אברהם יעקב 43, 145
סלנט, רבי שמואל 44, 92*, 145, 149, 9-266,
..... 280, 286
סמילנסקי, משה 271
ספקטור, הרב יצחק אלחנן 67, 68, 70, 73, 74,
..... 184, 284
סרנא, הרב יחזקאל 90
עגנון, ר' שמואל יוסף (ש"י) 29, 32
עליאשברג, הרב יהונתן 284*
עליאשברג, הרב מרדכי 7-146, 198, 261, 284*
ערמון, ר' חיים דב (קסטנבוים) 31*
פאלק, הרב אלכסנדר 221
פורת, הרב ישראל 186
פייוולזון, הרב אליהו מאיר 188
פיין, הרב יהודה לייב 2-221
פילבר, הרב יעקב 78
פינקל, הרב נתן צבי (הסבא מסלבודקה) 90
פינקלמן, ר' מנחם 255*
פישל, ר' ישראל אהרון 189, 191, 237
פלמן, ר' יהודה לייב 229
פלק, רבי יהושע (בעל ה'פני יהושע') 92, 129*
פרומר, הרב צבי אריה 166
פרוש, הרב מנחם מנדל 187
פרידמן, הרב דוד (בעל 'שאילת דוד') 151
פרידמן, הרב יצחק אייזיק (מטבריג) 205
פרלמן, הרב ירוחם יהודה (ה'גדול' ממינסק)
..... 243*
פרלמן, ר' משה אהרון 23
פרנק, הרב צבי פסח 175, 303
פרשל, ר' טוביה 251*
צורף, אפרים 47*
צורף, ר' שלמה זלמן 266
ציוני, הרב נפתלי 65
ציזלינג, הרב בן ציון 257*
ציזלינג, הרב יהודה אידל 177
ציזלינג, הרב צבי מנחם 257
ציטרון, הרב ישראל אבא 8-297
צינוביץ, ר' משה 269*
קארנברג, הרב יעקב 184*
קדעש, ר' שמעון אריה 211
קופלוביץ, ר' משה 81*
קופלוביץ, ר' שמעון 81
קוק, מרת אלטה בת-שבע (בת האדר"ת) 135, 142
קוק, הרב דב בער 65, 236
קוק , הרב חיים 65, 77, 139, 161, 244*
קוק, פריידא-בתיה 39, 128*
קוק, פרל זלאטא 44, 51, 54, 55, 220, 193
קוק, הרב צבי יהודה 9, 35, 48, 67, 90, 93, 114,
..... 117, 118, 120, 139, 166, 188*, 189, 229,
..... 236, 289
קוק, הרב רפאל 142*, 237, 252
קוק, הרב שאול חנה 42*, 57*, 65, 77, 81,
..... 160, 184*, 185, 257, 275
קוק, הרב שלמה 142*
קוק, הרב שלמה זלמן 39, 41, 9-44, 54, 56, 69,
..... 116, 6-144, 181, 219, 228
קוק, ר' שמואל 48, 51*, 57*, 69*, 179,
..... 210, 274
קורדובירו, רבי משה 152-149, 215
קיבלביץ, ר' מיכאל 187
קיסלאוו, הרב אהרון משה 26, 98*
קלוגר, הרב שלמה 141
קליערס, הרב משה 23, 159, 301
קלישר, הרב צבי הירש 43
קלכהיים, הרב עוזי 188*
קלמס, הרב יעקב 138
קמאי, הרב אליהו ברוך 243*
קפלן, הרב אברהם אליהו 189*
קפלן, הרב דוד 155
קפלן, הרב צבי 186*
קריינעש, הרב משה 70
קרלינסקי, הרב חיים 75*, 76
קרליץ, הרב אברהם ישעיה (החזון איש) 178, 220
קרסל, ר' גצל 177
ראבין, הרב משה יצחק 107
ראבין , הרב ניסן 108*
ראטה, הרב משולם 182*
רבי, הרב יוסף 6-255
רבינוביץ, הרב אליהו עקיבא 135
רבינוביץ, אלכסנדר זיסקינד (אז"ר) 29
רבינוביץ, ר' חיים צבי 5-64
רבינוביץ, ר' יוסף יהושע 65
רבינוביץ, הרב יעקב 2-41, 63, 6-65, 75, 95*,
..... 184*,
רבינוביץ, הרב יצחק יעקב (מפוניבז') 222, 255*

רבינוביץ, הרב מאיר מיכל (בעל 'המאיר לעולם') 132, 155-158
רבינוביץ, הרב רפאל נטע 129*
רבינוביץ, ר' שאול פינחס 102
רבינוביץ, הרב שמואל 156
רבינוביץ-תאומים, הרב אליהו-דוד (האדר"ת) ..... 13*, 58, 64, 74, 83, 94, 106-119, 128-9, ... 131*, 5-133, 138, 142, 146*, 165, 168, ... 6-175, 200*, 206, 211, 215*, 7-216, ... 222, 234, 1-260, 8-263, 274, 279, 280, 284, ... 286, 288, 303*, 321*
רבינר, הרב בנימין בינוש 203, 218
רבינר, הרב זאב אריה ..... 27, 101, 198, 212, ... 222*, 250*, 254
רבינר, הרב מרדכי ..... 96, 97, 99, 101, 117, 139, ... 161, 208
רוהלד, ר' שלמה 256*, 278, 281
רוזנבלט, הרב מרדכי (בעל 'הדרת מרדכי') 7-176, 265
רוטשילד, הברון בנימין 242, 274
רוקח, ישראל 268
רוקח, ר' שמעון 9-268
ריבלין, ר' אביגדור 161, 208
ריבלין, פרופ' יוסף יואל 194*
ריבקינד, ד"ר יצחק 206
ריינס, הרב יצחק יעקב 294
רימון, ר' יוסף צבי 27
ריף, הרב נפתלי צבי יהודה 96
רענן, הרב שלום נתן 56,
רקובר, הרב ברוך (בעל 'ברכת אליהו') 191
שאגאל, מרק (הצייר) 32
שאטץ, הרב מאיר יונה 243*
שאטץ, הרב מרדכי 243*
שאנן, הרב שמעיה 122
שארובסקי, צבי הרש 101
שארין, הרב יואל (העילוי מפולטובה) 97
שארין, הרב יואל 97
שולזינגר, הרב יצחק 74
שולמן, הרב שמואל ברוך 289
שוער , ר' אברהם 6-65, 193, 259
שוער, ר' משה בער 65
שוער, מרת פיגה 65
שור, הרב אלכסנדר-סענדר (בעל 'תבואות שור') 231
שזורי, הרב שמואל אהרון 31
שזר, ר' זלמן (הנשיא) 263
שחור, הרב משה לייב 317*
שטיינמן, אליעזר 267*
שטיינפלד, הרב זאב 321
שטיינפלד, הרב שלמה זיסל 321
שטרוק, פרופ' הרמן (חיים אהרון) 31, 67
שטרן, ר' נפתלי 21
שטרנהרץ, רבי נתן (מנעמירוב [ברסלב]) 15, 302
שטרנפלד, הרב בן ציון 155
שמעוני, דוד 29
שניאורסון, הרב דובער (אדמו"ר האמצעי) 232, 235
שניאורסון, הרב חיים שניאור זלמן (אדמו"ר מליאדי) 230
שניאורסון, הרב יהודה לייב (אדמו"ר מקאפוסט) 53, 227-230
שניאורסון, הרב יוסף יצחק (אדמו"ר מליובאוויטש) 228*, 235, 8-236
שניאורסון, הרב יצחק דובער (אדמו"ר מליאדי) 230
שניאורסון, הרב מנחם מנדל (ה'צמח צדק') ..... 53, ... 230-227, 240
שניאורסון, הרב מנחם מנדל (ה'צמח צדק') 8-227, 230, 4-233
שניאורסון, הרב שלום דוב בער (אדמו"ר מליובאוויטש) 230, 235*, 237
שניאורסון, הרב שלמה זלמן (בעל 'מגן אבות') .....
שניאורסון, הרב שמריה נח (אדמו"ר מקאפוסט) ... 230
שפירא, הרב אברהם דב 98, 220
שפירא, הרב אריה לייב 60-59, 69, 75, 77*, 222
שפירא, הרב זלמן סנדר 255*
שפירא, הרב חיים אברהם 60, 7-75, 80, 84
שפירא, רבי יהושע צבי מיכל 301, 304*
שפירא, הרב משה שמואל 222
שפירא, הרב משה-מישל שמואל (בעל 'תבואות שמש') 83
שפירא, הרב רפאל 75*, 84
שפירא-שמוקלר, הרב משה שמואל (בעל 'דרכי שמואל') 97
שקופ, הרב שמעון (בעל 'שערי יושר') 82-79, 182*
שקלאוואר, הרב גרשון 64
שרשבסקי, הרב יוסף (מסלונים) 97
תדהר, דוד 248*